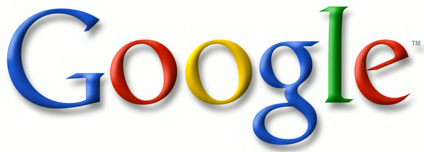
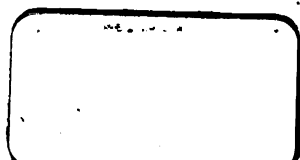

MENGELWERK,

VOOR

1811.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

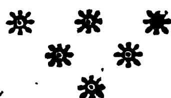
tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

TWEEDE STUK.

VOOR

1811.

Met Platen.

Te AMSTERDAM, bij
G. S. LEENEMAN VAN DER KROE
en
J. W. IJNTEMA EN COMP.
1811.

BODLEIANA · BIBLIOTHECA ·

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

JEZUS BIJ DE SCHATKIST, EN DIENS OORDEEL OVER DE LIEFDEGAVEN.

Jezus, gezeten zijnde tegen over de Schatkist, zag, hoe de ...are geld wierp in de Schatkist; en vele Rijken wierpen ...l daarin. En daar kwam eene arme Weduwe, en wierp ...e kleine penningskens daarin, welk is een oort. En JEZUS, *...ne Discipelen tot zich geroepen hebbende, zeide tot hen: ...rwaar ik zeg u, dat deze arme Weduwe meer ingeworpen ...ft, dan allen, die in de Schatkist geworpen hebben: want ... allen hebben van hunnen overvloed daar in geworpen: maar ...e heeft van haar gebrek al wat zij hadde daar in geworpen, ...en ganschen leeftogt.*

MARKUS XII: 41—44.

Het voornaamste einde van openbaar Onderwijs is, buiten tegenspraak, de Deugdsbetrachting aan te prijzen. ...akt het een gedeelte uit van eens Leeraars pligt, de ...arheid te verkondigen en de bespiegelende gedeelten der ...dsdienstleere te ontvouwen, het is, dewijl juiste be...tingen en zuivere beginselen de beste grondslagen van ... regtschapen gedrag uitmaken. Is het noodzakelijk, ... hij bij wijlen de doornige paden van Godgeleerde ver...illen insla, om oude vooroordeelen uit te roeijen, of ...uw opkomende dwalingen te bestrijden, het is alleen, ...wijl dwaling en vooroordeel, ten zelfden tijde dat ...het verstand verblinden, strekken om het hart te beder... en den mensch van het regte levensspoor af te bren.... Bij welke voorkomende gelegenheden hij het dien... moge vinden in de gewesten der bespiegelinge zich te ...even, de Leeraar, die, in den echten geest des Chris...doms en der Christelijke liefde, het voordeel van velen ...t, ten einde zij mogen behouden worden, zal in de ...chtbare velden van dadelijke Godsvrucht en Zedeleere

toeven, en er steeds op uit wezen om te bewerken, dat zij, die in GOD gelooven, zich beijveren om goede werken voor te staan.

In deze bijzonderheid vindt de Christenleeraar, even als in andere, het beste Voorbeeld in den grooten Leeraar der Geregtigheid, zijnen Meester JEZUS CHRISTUS. Niemand, die eenige bedrevenheid bezit in de Schriften des Nieuwen Verbonds, kan twijfelen, of de algemeene strekking van alle zijne Leerredenen, Gelijkenissen en Gesprekken is van een' zedeleerenden aard, en dat het hoofddoel zijner predikinge was, om de menschen daarin te zegenen, dat hij hun leerde zich af te keeren van hunne goddeloosheden. De spijs diens grooten Zedeleeraars was, den wil te doen van GOD, die hem gezonden had om diens werk te volbrengen, door zijne Leerlingen en de menigte te waarschuwen tegen de heerschende ondeugden der eeuwe, en tot de getrouwe betrachting van alle deugden aan te zetten. Wanneer de onkunde of misvatting zijner navolgeren, of de kunstenarij en boosaardigheid zijner vijanden, hem voor eene wijle de groote taak van het werk zijner bedieninge deed afbreken, om schadelijke misvattingen te verbeteren, of beleedigende vitterijen tegen te gaan, hield hij echter steeds zijn groot voorwerp in 't oog; en zoo ras het vervelende werk der geschilvoeringe gedaan was, nam hij de eerste gelegenheid waar, om tot de hem aangenamer bezigheid, het zedelijk onderwijs, weder te keeren.

Wanneer JEZUS, te midden van het geven zijner hoogstheilzame leeringen aan het volk in den Tempel, bij zijn laatste verblijf te *Jeruzalem*, door eenige Pharizeërs en Schriftgeleerden, waarschijnlijk door den Raad afgevaardigd, om door strikvragen hem iets te doen zeggen, 't geen grond van beschuldiging kon opleveren, daarin gestoord werd, was het noodig, dat hij, tot eigene veiligheid en het handhaven zijner zake, zijn onderrigt aan de menigte der schare, die hem gaarne hoorde, afbrak. Dan, in zijne antwoorden op hunne strikvragen, zoodanige proeven zijner meerdere wijsheid gegeven hebbende, als strekten om hen te verbazen en te verstommen, hernam hij onverwijld zijn Volksonderwijs, en herhaalde de ernstvolle vermaningen, om zich te onthouden van de ondeugden der zoodanigen, die zich als hunne leidslieden in den Godsdienst uitgaven. „ Wat zij u

„ zeg-

„ zeggen dat gij zult doen, doet het; doch doet niet
„ naar hunne werken: want zij zeggen het en doen het
„ niet."

Na het voleindigen van dit waarschuwend onderhoud, wanneer JEZUS gereed stond den Tempel te verlaten, zette hij zich neder in de buitenzale, tegenover dat gedeelte des gebouws, welk de Schatkamer genoemd werd, en waar de Kist stond, waarin de Tempelgangers hunne *vrijwillige* Liefdegaven toebragten. JEZUS floeg de lieden gade, die hunne gaven in de Schatkist offerden, en merkte op, dat verscheide Rijken groote giften bragten. Dan, onder de gevers ontdekte onze Heer eene arme Weduwe, die twee kleine geldstukjes van weinig waarde in de Offerkist stak. JEZUS, die elke gelegenheid waarnam om zijne Leerlingen zedelessen mede te deelen, oordeelde dulks te leerzaam om er niet bij te vertoeven. De nabijstaanden riep hij tot zich, om hen te doen letten op de onderlinge verdiensten dezer arme Weduwe: hij merkte op, *dat zij* eene grooter daad van Godsvrucht en Liefde betracht had dan een der Rijken, die veel meer toebragten: want deze hadden slechts een zeer gering gedeelte van hunnen overvloed gegeven; maar zij, in hare armoede, haren geheelen schat, ten levensonderhoud noodig, geschonken.

Het voorbeeld onzes Zaligmakers, in zoo veel aandachts en opmerkens te verleenen op de arme Weduwe, en haar eene zoo ruime mate van welverdienden lof toe te meten, moet ons leeren, wezenlijke verdiensten niet over 't hoofd te zien, zelfs in lieden van den laagsten levensstand.

Te midden van een' ganschen drom van strevers naar eere, die, waarschijnlijk met eene veel vertoons makende mededeeling, na het voleindigen van den Tempeldienst, in de Offerkist veel gelds storteden, bevond zich eene arme Weduwe, die eene naauwelijks aannemenswaardige gifte deed, een oort waarde bedragende. Zij had de trotschheid niet van te denken, dat zoo gering eene gift, van eene zoo nietsbeduidende hand, eenige opmerking zou wekken; maar edelaardigheid en besef van pligt zetten haar aan, om hare geringe gave toe te brengen: hoe klein het, vertrouwde zij, dat al wat zij had niet zou versmaad worden; en indien de Hemel die schatting ontving, schoon over 't hoofd gezien, of alleen met trotsche versmading beschouwd, door de zoodanigen, die Goud en Zilver in de

Offerkist wierpen, was zij te vrede en dankbaar. Het was onmogelijk, dat eene zoo geheel geen vertoon makende weldadigheid en nederige godsvrucht onopgemerkt bleven bij den weldadigen Zaligmaker, die, in alle gelegenheden, zich een beschermer betoonde van zedige deugd en een vriend der armen. — JEZUS zag deze arme Weduwe met welgevallen aan, en, door hare verdienste zijnen Leerlingen als een voorbeeld aan te prijzen, leide hij den grondslag van een gedenkteeken voor haar, eerwaardiger en duurzamer dan ooit was opgerigt in metaal of marmer, om den naam van Heiligen of Helden in gedachtenis te houden.

Mogt dit voorbeeld van meewarigheid den trots beschamen op Rijkdom, welke zoo dikwijls, helaas! menschen, die weinig of geen eisch hebben op eenige meerderheid, het oog vol trots doet afwenden van, en met versmading nederzien op de zich niets aanmatigende verdienste, die bloeit en verwelkt in de vallei der onbekendheid! Het is hoogst te bejammeren, als eene der veelvuldige verkeerdheden, welke ontstaan uit de ongepaste waarde, op Rijkdom gesteld, dat, terwijl men de hoogste eerbiedenis betoont voor de wezenlijke of ingebeelde verdiensten der rijken en grooten, 's armen verstand, en zelfs zijne deugden veracht worden. — De ontmoediging van deugdbetoon onder de lagere klassen der zamenlevinge, welke hervoortkomt uit dit slag van partijdigheid, is veel grooter dan men doorgaans denkt: want er worden slechts weinige ware groote zielen gevonden, die in staat zijn der trotschen verachting te versmaden, en den weg van onopgemerkte of versmade deugd te blijven bewandelen, met geene andere vertroosting dan de bewustheid van wèl gedaan te hebben, en de verzekering, dat zij, hoe zeer vergeten of zelfs veracht bij de menschen, een' getuige in den Hemel hebben, en dat hun eene belooning wacht uit de hand van dat Wezen, 't welk den Rijken niet meer acht dan den Armen.

Dan, de voornaamste les, welke wij te ontleenen hebben uit dit leerzaam voorval, is, dat de verdienste van Weldadigheid niet enkel bepaald wordt door de waarde der gifte, maar door den staat en het oogmerk des Gevers. Deze arme Weduwe, schoon hare liefdegave op zichzelve niet noemenswaardig was, deed eene veel verdienstelijker opoffering dan een dier Rijken, die de grootste giften toebragten. Niet dat wij moeten onderstellen, dat alle die rijke toebrengers enkel zulks deden, door

zucht

zucht om vertoon te maken gedreven: wij denken, dat het meerdergedeelte (en zulks is mogelijk het geval in vele dier gelegenheden) zich liet besturen, zoo door het zelfzoekend beginsel van trotschheid, als door de verhevener en belangeloozer beginselen van Menschliefde en Godsvrucht. Dan, de waarschijnlijkheid, van door een zuiver besef van pligt aangedreven te zijn, pleit ten voordeele van deze Weduwe, die niet kon verwachten, dat, te midden van zoo vele rijke toebrengsten van lieden in hoogere levensstanden, hare kleine gifte eenige aandacht zou verdienen: en kan men zich naauwelijks verbeelden, dat zij zich opgewekt vond, om alles, wat zij bezat, te geven, an alleen om het genoegen te smaken der voldoening van are weldadige en godvruchtige aandoeningen, en in hope at hare toebrenging GODE aangenaam zou wezen. Ten ninste mogen wij uit alle de omstandigheden dezer gebeurtenisse afleiden, dat deze Weduwe, wier gifte, in vergekende waarde, zoo verre die harer rijkere medegeveren vertrof, voor niemand hunner behoefde te wijken in weldigheid en godsvrucht. De rijkelijkheid der zoodanin, die alleen een niet noemenswaardig gedeelte gaven in een grooten schat, van welken zij veel overhielden nder iets te lijden, kon niet in vergelijking komen met gave der arme Weduwe, die al het geld, 't welk zij zat, gaf, en op de goede voorzienigheid van GOD en re eigen vlijt betrouwde, om in de behoefte van mor- te voorzien. Deze uitmuntende vrouwe, schoon in nd eene arme Weduwe, bezat den onwaardeerbaren schat eene edelaardige ziel, en was ten minste gelijk aan den sten harer Landgenooten, „ rijk in goede werken."
Hoe genoegelijk is de bemoediging, welke dit geval enkt aan de zoodanigen, wier rang en levensstand minst chikt schijnen tot het doen van liefdewerken, om mild zijn naar gelange huns vermogens! Uitgenomen de danigen, die door ziekte, de zwakheden des ouderns, of het onoverkomelijk gebrek aan werk, zich voor e wijl of bestendig in eenen staat bevinden, dat zij door ondere liefdadigheden of uit armenkassen moeten ondernd worden, vinden zich weinigen in zulk eenen staat volstrekte behoefte, dat zij niet somtijds eene kleinig. tot liefderijke einden kunnen besteden. Wanneer dit geschiedt, zelfs bij de zoodanigen, die in lagere lerangen geplaatst zijn, is zulks meer toe te schrijven mangel van genegenheid, dan aan onvermogen. Zelfs

deze levensrangen zijn niet zonder derzelver overtolligheden en weelde, welke, zonder eenige vermindering van wezenlijk geluk, nu en dan kunnen afgesneden worden, ten einde middel te vinden om goed te doen.

Ik moet hier bijvoegen, dat de lagere zoo wel als de hoogere standen in de Maatschappij, om zoo te spreken, hunne *geldkostende ondeugden* hebben, voor welke de beste verzoening kan geschieden, door dezelve te offeren op het altaar der menschlievendheid. — Het moge onredelijk schijnen, te verwachten, dat de zoodanigen, die van hunnen dagelijkschen arbeid afhangen om te kunnen bestaan, boven het volstrekt noodzakelijke ten eigen onderhoud, zouden werken om nu en dan in staat te zijn tot onderstand van anderen. Nogtans kan ik niet twijfelen, of de zoodanigen, die iets bezitten van den edelaardigen geest der arme Weduwe, eene overvloedige belooning zullen vinden voor den buitengewonen arbeid, welken zij zich getroosten, om iets weg te leggen, ten einde daardoor een bloedverwant in nood, een vriend in verlegenheid, of een medemensch in behoefte te ondersteunen. Dergelijke loffelijke pogingen, om anderen wél te doen, worden zelfs van de zoodanigen, die met geen overvloed gezegend zijn, gevorderd door die liefdewet, welke ons leert steeds bereid te zijn tot allen goeden werk. Het was de raadgeving van den H. PAULUS aan zijne Broederen te *Corinthe*, om zich gereed te maken tot het toebrengen der liefdegaven, welke, op den eersten dag der weke, werden ingezameld bij de Godsdienstvergaderingen, naar mate GOD hen gezegend had. Een uitmuntende regel in de daad, welke, met voorbedachte welberadenheid gevolgd door de zoodanigen, die van hunner handen arbeid bestaan, vergezeld zou gaan van ontelbare voordeelen, van welke geen der minste zou wezen, dat het hun in staat stelde om het goddelijk genoegen der weldadigheid te smaken. Het is in den waren geest des *Christendoms*, dat die zelfde Apostel tot vlijtbetoon zijne *Ephezische* Broeders aanmaant, als een middel tot het vermeerderen hunner bekwaamheid om goed te doen. Hij wekt hen op, om met hunne eigene handen te werken, opdat zij den nooddruftigen bijstand konden verleenen.

De zoodanigen, wier kring om nuttig te wezen, door de bekrompenheid hunner omstandigheden, zeer beperkt is, storten niet zelden klagten uit, dat hun levensstand hen ontzet van vele genoegelijkheden, welke door de Rijken

ken genoten worden, en bovenal, dat zij zich verstoken vinden van het hemelsch genoegen om goed te doen. Men moet erkennen, dat een der groote voorregten, welke het bezit van rijkdommen vergezelt, daarin bestaat, dat dezelve den weldadigen man vele gelegenheden aanbiedt, om diensten te doen aan den medemensch, waartoe geenen dan vermogenden in staat zijn. — Dan, het morren, ontstaande uit deze ongelijkheid der levensstanden, moet zwijgen op de bedenking, dat, welke andere benijdenswaardige onderscheidingen de rijken ook mogen bezitten, zij het uitsluitend regt niet hebben om goed te kunnen doen. De arme man smaakt evenveel voldoenings, in zijn penningske toe te brengen tot opheffing uit druk, en heeft even veel reden om zich verzekerd te houden dat dit zijn bedrijf GODE aangenaam is, als hij, wiens rijkdom hem in staat stelt om een schat tot liefdewerken te besteden. Hij kan langs velerlei wegen goedgunstigheid betoonen en dienst bewijzen aan de genen, die rondsom hem zijn, buiten het bieden van *geldkostenden* bijstand. In dit opzigt kan zijn lage levensstand en zijne hebbelijkheid van werken hem menigmaal een voordeel boven de rijken geven. In zoodanige gevallen mag hij zeggen: „Zilver of „Goud heb ik niet; maar 't geen ik heb, schenk ik u." En welk een dienstbetoon het ook moge wezen, 't geen voortkomt uit een goed hart, wij worden door onzen Goddelijken Meester verzekerd, dat het welbehagelijk zijn zal. „Wie aan een dezer kleinen een beker koud waters „geeft in den naam eens Discipels, waarlijk zeg ik u, „hij zal zijnen loon niet derven."

Ja, zelfs in die gevallen, waarin armoede allen vermogen om dadelijken dienst te betoonen uitsluit, in welke, uit hoofde van gebrek aan middelen, het toegenegen hart zich moet vergenoegen met de schatting van enkel wenschen toe te brengen, is er eene heimelijke voldoening, die het voelen van medelijdende aandoeningen vergezelt, en overvloedig de smart, van niets meer te kunnen doen, vergoedt. Het lijdt geen twijfel altoos, of de groote Vader der Barmhartigheid, voor wien de diepste schuilhoeken des harten bloot liggen, slaat een oog van goedkeuring op de innerlijke bewegingen der barmhartigheid, schoon niet in daden, of zelfs in woorden, betoond. De traan des medelijdens is eene dierbare offerande van den mensch, die niets anders te geven heeft, welke niet zal verworpen worden. Waar men dadelijk geene goede dien-

ſten kan bewijzen, „ de wensch des menſchen," zegt SALOMO, „ is zijne weldadigheid," naar het oordeel van GOD en van alle Braven. „ Wanneer," ſchrijft daarom Apostel PAULUS, „ de volle bereidvaardigheid des „ gemoeds daar is, is iemand aangenaam naar 't geen hij „ heeft, niet naar 't geen hij niet heeft."

Terwijl het geval, waarop wij het oog vestigen, de Armen aanmoedigt om liefderijk te zijn naarmate hunner bekwaamheid, ſtrekt het ter waarſchuwing aan de Rijken, om niet te ſchielijk te meenen, dat zij, ten aanzien van liefdewerken, hunnen geheelen pligt volbragt hebben. Het is waarſchijnlijk, dat de Rijken, die veel in de Schatkist geworpen hadden, zeer wel voldaan waren over hunne verrigting, en het denkbeeld zouden hebben verſmaad, dat men hunne groote gaven van Goud en Zilver in vergelijking bragt met de twee Penningskens der arme Weduwe. Nogtans was het begrip van een' Oordeelaar, de wijsheid en billijkheid van wiens beſlisſingen niet in twijfel kan getrokken worden, dat deze Weduwe meer dan zij allen in de Schatkist geworpen had. — Ten aanzien van de innerlijke waarde der toegebragte gaven, of derzelver nuttigheid tot het einde, waartoe de Schatkist openſtond, kwamen zij in geene vergelijking; maar, ten opzigte van de zedelijke verdienſte der toebrengeren, ſlaat de balans over naar dien kant, welken de beide partijen, de een uit hoogmoed, de ander uit nederigheid, weinig verwachtten. Voor zoo verre het algemeen belang heeft in de toebrenging van liefdegaven, moeten deze ongetwijfeld gewaardeerd worden naar de uitwerking, welke zij ten opzigte van de behoeftigen kunnen doen; dat is, naar den maatſtaf van geldswaarde. Maar, beſchouwt men dezelve in een zedelijk licht, als de karakters betreffende der geveren, dan moeten zij afgemeten worden naar eene geheel andere maat. Hij, die opregtelijk verlangt te bepalen, welk eene zedelijke waarde zijne liefdedaden hebben, moet eerst naauwkeurig nagaan de beginſels en beweegredenen, welke hem aanſpoorden en die daad deden verrigten. Eer hij zich, in eenen zedelijken zin, voor een liefdadig man verklare, en zich verzekerd houde, dat zijne toebrengingen van eenen GODE aangenamen aard zijn, moet hij volkomen verzekerd wezen, dat hij zijne aalmoezen niet enkel of voornamelijk doe om bewondering en toejuiching van menſchen te verwerven, maar uit eene opregte begeerte om de ellenden te verligten en het geluk zijner medemenſchen te

ver-

vergrooten, met eenen oogslag op GODS welbehagen in dezen. Hij moet verder nagaan, of zijn liefdebetoon, alle omstandigheden in aanmerking genomen zijnde, zoo *uitgebreid* geweest is, als men met reden mag verwachten. Het kan met geene mogelijkheid der Rijken pligt geacht worden, alles, wat zij bezitten, den Armen te schenken: dit zou de gevestigde orde der menschelijke zaken en der maatschappije omkeeren, zonder eenig voordeel aan te brengen. Het blijkt volstrekt noodzakelijk te wezen om de grootste som van maatschappelijk geluk en genoegen te wege te brengen, dat er onderscheidene rangen bestaan. Elk mensch heeft, in den stand, welken hij bekleedt, zekere eischen voor zichzelven, en zekere schulden van regtvaardigheid en voegelijkheid aan de Maatschappij, tot welke hij behoort, welke, in gewone gevallen, de eischen der liefde voorgaan. Maar een braaf, goed man, op de eerste achtgevende, zal de laatste niet vergeten. Wanneer elke redelijke beschikking gemaakt is voor persoonlijk genot, huisselijke behoefte en uitwendig vertoon, zal er een overschot plaats hebben, 't welk aan werken van liefde en barmhartigheid moet besteed worden. De bijzondere hoegrootheid van de somme, daartoe bestemd, kan niemand voor een ander bepalen, maar behoort elk voor zichzelven te weten. Dan, dat niemand, die eigendommen bezit en in een' stand leeft, welke hem in staat stelt om de gemakken en aangenaamheden dezes levens te genieten, denke, dat hij, uit hoofde van de ongewisheid der handelvoordeelen, de talrijkheid en aangroei van zijn gezin, of andere dergelijke omstandigheden, vrijheid hebbe, om het plan der ter zijde legginge van een gedeelte zijner jaarlijksche inkomsten tot liefderijke einden te verschuiven of niet te omhelzen. Indien de armste man, die van anderer liefdadigheden niet afhangt, gehouden is, nu en dan offeranden aan de menschelijkheid toe te brengen, moet het onbetwistbaar voor den onvermijdelijken pligt gerekend worden van de zoodanigen in elken levensrang boven die van hunner handen arbeid bestaan, een gezet deel hunner inkomsten te bestemmen tot liefderijke einden.

Geene redelijke of regtmatige tegenwerping tegen dusdanig een' maatregel kan bijgebragt worden uit de plaatsgrijpende vaststellingen tot onderstand der Armen: want hetgeen op die wijze, langs onderscheidene wegen, geheven wordt, hebbe men in geen ander licht te beschou-

wen dan als eene schuld, door de hoogere rangen in de Maatschappije betaald aan de laagste, ter vergoedinge van het ongelijke deel, 't welk de laatstgemelden genieten in de algemeene gaven der nature. Elk mensch, die door misdrijf leven of vrijheid niet verbeurde, heeft een natuurlijk regt tot levensonderhoud, waarvan geene burgerlijke instellingen hem kunnen ontzetten.

Laten, alle onderstandgelden, tot onderhoud der Armen gevorderd, ter zijde gesteld zijnde, als eerder behoorende tot de maatschappelijke verordeningen, dan tot persoonlijke liefdadigheid, de zoodanigen, die eenigermate met de geluksgoederen dezes levens bedeeld zijn en des overvloed hebben, zichzelven aanmerken, als door de wetten van goeddadigheid en Godsdienst verbonden, om een bepaald deel van hunnen rijkdom te bestemmen om goed te doen in hun geslacht. Dat zij, in het maken dier schikkingen, zorg dragen om even zeer in 't oog te houden de warme inboezemingen van edelmoedigheid als de koele voorschriften van voorzigtigheid. Dat zij, naar gelange zij door de Goddelijke Voorzienigheid verheven zijn boven hunne Broederen, hunne begrippen deswege uitbreiden en hunne weldadigheid wijder uitstrekken; dat hunne harten openstaan voor elken eisch der menschelijkheid en van het algemeene nut; dat zij, bij alle gelegenheden, gewillig zijn om mede te deelen, nimmer vergetende, dat, ook in dit geval, „ van hem, wien veel gegeven is, „ veel zal geëischt worden;" en dat eene milde opoffering van eenen Rijken minder is dan de twee Penningskens eener arme Weduwe. — Hij, die in ruimen overvloed leeft, geve daarmede overeenkomstig; hij, die weinig bezit, schame zich niet, naar gelange van dat weinige te geven: want dus toegebragte gaven zijn welgevallig in het oog des Allerhoogsten. Weldadigheid is een vruchtgevende hof, en Barmhartigheid vindt eene eeuwigdurende belooning.

IETS, OVER HET LEVEN, DE LEVENSKRACHT, ENZ.

Door A. YPEY, *Hoogleeraar in de Geneeskunde te Franeker.*

„ Wij kunnen niet ontveinzen, in eene Handleiding tot de Physiologie, als een wezenlijk gebrek te beschouwen, wanneer in dezelve, gelijk hier, de levenskracht

kracht en het leven niet opzettelijk, en zelfs niet mede op den voorgrond, wordt behandeld." Zoodanig drukt zich hierover uit de Recenſent mijner *Handleiding tot de Phyſiologie*, in de *Hed. Vad. Bibliotheek* voor 1810. No. XIII. bl. 596. Laten wij eens kortelijk zien, of deze magtſpreuk op voldoende gronden ſteune, en daartoe met de leere, aangaande het Leven, een begin maken.

Indien men eene goede afgetrokkene bepaling van het Leven kon geven, en dezelve op de menſchelijke natuurkunde behoorlijk toepasſen, zou ik de ſtelling van den Recenſent volkomen goedkeuren. Doch hier zit de zwarigheid. BLUMENBACH, die, overeenkomſtig met de begeerte des Recenſents, in een der eerſte Hoofdſtukken zijner Phyſiologie, over de begeerde artikelen gehandeld heeft, zegt er niets van, dan dat hij met den Hoogl. M. VAN GEUNS bekennen moet, dat hij niet weet, wat het Leven is. K. SPRENGEL (*Handb. der Pathologie*, *Th. I. p.* 13. *dritte Aufl.*) getuigt daarvan, dat wij het leven niet verder kunnen beſchouwen, dan als een noodzakelijk ſubjectief begrip, aan hetwelk wij, als oorzaak, de werkingen des dierlijken ligchaams onderſchikken. Volgens deze bepaling, dunkt mij, blijkt het reeds genoegzaam, dat, wanneer wij over den aard des menſchelijken levens iets bepaalds zullen zeggen, wij hetzelve niet op den voorgrond moeten ſtellen, maar daarover eerst ſpreken, wanneer wij een duidelijk denkbeeld, aangaande het maakſel en het gebruik der deelen onzes ligchaams, hebben gegeven. In zijne *Inſtitutiones*, I. p. 85, zegt dezelfde Schrijver, dat het Leven beſtaat ,, in eene inwendige en door zichzelve beſtaande werkzaamheid." Dan, of wij zulke algemeene ſtellingen al of niet op den voorgrond plaatſen, zulks doet weinig ter zake, dewijl wij daardoor niet wijzer worden.

Zeer toepasſelijk is hier de aanmerking van den beroemden Berlijnſchen Hoogleeraar A. F. HECKER, (*Annalen der geſammten Medicin. Marz* 1810. *p.* 200): ,, De ware bepaling van het *Leven* is tot dus verre door geen der Natuuronderzoekeren gevonden; dewijl het *Leven* zelve in het ſtikdonkere van het *Schijnen* en van het *Zijn* gezocht moet worden: zoo dat het de onbekende is, die zich niet vertoont, en die niet afzonderlijk aanwezig is. De meeste der genen, die in onze dagen over het leven geſchreven hebben, deden zulks uit zucht tot naäpen, of uit waanwijsheid [*vooral dus ook vele Heeren Recenſenten*].

Het

Het *Leven* is iets *transscendentaals*, zoo wel in zijne betrekking tot zijn *Verschijnsel*, de *Rede*, als van zijn *Voortbrengsel*, de *Natuur*; en niet de overgang van het een daarvan tot het andere is *absolut*, maar alleen het tot grondslag liggend *Leven*. Hetzelve is een oorspronkelijk Beeld (*Urbild*), hetwelk zich enkel, eensdeels in een denkbeeldig *Afbeeldsel*, gelijk de verstandelijke *Aanschouwing* is, en anderdeels in een wezenlijk *Tegenbeeld*, hetwelk het *Zijn* is, uitdrukt. Het genoemd oorspronkelijk beeld (*Urbild*) is daardoor enkel in zijn *Beeld*, en in zijn *Tegenbeeld*, kenbaar."

Wat nu verder de Levenskracht, of liever de Levenskrachten, betreft, aangaande dezelve kunnen wij ook, in het algemeen, *subjective*, weinig of niets zeggen, dewijl zij niets zijn dan *Uitingen* van het algemeen onbekend Leven. Dan, wanneer men die werkzaamheden, meer in het *objective*, beschouwt als *Wijzigingen* des levens, die van elkanderen aanmerkelijk verschillen, naar mate van het verschillend maaksel der deelen, in welke zij werkzaam zijn, dan heeft men eene ruime stoffe tot spreken en tot verder onderzoek. Doch zulks stelt het maaksel der deelen bekend; en het is van alle kanten zeer blijkbaar, dat, naar mate onze kennis aangaande den aard en de werking der deelen, in welke eenige Levenskracht aanwezig is, toeneemt, ook onze kennis, met betrekking tot dat Levensvermogen zelve; vermeerderd worde.

Met het grootste regt heeft derhalve de onvergelijkelijke HALLER de beschouwing van het maaksel der deelen, voor de overweging van derzelver Levenskrachten, laten voorafgaan. Zijne menigvuldige bedenkingen dienaangaande, in het vierde en vijfde Deel zijner *Elementa Physiologiae* voorkomende, zouden voorzeker, in het eerste Deel, op den *voorgrond* geplaatst, eene zeer ongeschikte figuur hebben gemaakt. Iemand, die over Levenskracht wil spreken, zonder vooraf het ligchamelijk maaksel, waarin die kracht aanwezig is, te doen kennen, handelt ongeveer even dwaas, als hij, die zou willen staande houden, dat het geschikter zij, door een dakvenster in een huis te klimmen, dan door de openstaande deur daar in te gaan.

BIJZONDERHEDEN, ONTLEEND UIT DE MENGELWERKEN VAN E. GIBBON, *Esq.*

„ Met welk een oog de in de Geschiedenissen zoo door
„ en door ervaren GIBBON de groote Omwenteling in
„ *Frankrijk*, ten tijde dat dezelve eenen aanvang nam en
„ gedeeltelijk voortgezet werd, aanschouwde, kan niet
„ nalaten wetenswaardig te zijn. Daar hij de vroegste
„ tijdvakken alleen vermeldt, is het geen wonder, dat
„ hij, met zijnen geheelen voorraad van Geschied- en
„ Menschkunde, den eindelijken uitslag van dit alles niet
„ heeft kunnen ramen. Dewijl hij, in zijn verslag, jaar en
„ dag opteekent, is zulks genoeg, om aan te wijzen,
„ wanneer hij des aangevangen heeft te schrijven, en hoe
„ lang hij zulks hebbe voortgezet."

Ik verzoek verlof, om Mr. BURKE's Geloofsbelijdenis, wegens de *Fransche* Omwenteling, te onderschrijven. Ik bewonder 's Mans welsprekendheid; ik keur zijne staatkundige begrippen goed; ik aanbid zijne verkleefdheid aan den Koning, en kan bijkans zijne eerbiedenis voor Kerkelijke Vastsstellingen in hem verschoonen. Ik heb wel eens gedacht eene Zamenspraak der Dooden te schrijven, waarin LUCIANUS, ERASMUS en VOLTAIRE tegader zouden erkennen het gevaar van een oud Bijgeloof ten voorwerp van verachting te stellen bij een dom en geestdrijvend Gemeen (*).

Een zwerm Emigranten van beiderlei kunne, die het wisfellot des Staats en hun verderf ontweken, heeft zich herwaarts begeven, aangelokt door de nabijgelegenheid, de zeden en de taal te *Lausanne*. Onze kleine huizen, zoo in de stad als op het land, worden thans bewoond door Personen van den eersten naam en titels der ten val neigende Monarchij. De edele vlugtelingen zijn geregtigd tot ons medelijden; zij mogen eisch maken op onze achting; maar zij kunnen, in hunne tegenwoordige geestgestel-

(*) Wij behoeven naauwelijks te doen opmerken, dat wij hier een dier schimpscheuten ontmoeten, die wel het *verbasterde* Christendom treffen, doch ten aanzien van het *wezenlijke* niets beduiden.

Tot nog toe is er geen zweem, dat er een groot Man, een RICHELIEU, of een CROMWELL, zal opstaan, om óf de Monarchij te herstellen, óf zich aan het hoofd van het Gemeenebest te zetten. Het aanbelang van *Parijs*, dieper deelende in de Lands geldmiddelen dan het overige des geheelen Rijks, zal langen tijd de bankbreuk terug houden; en, indien deze plaats grijpe, zal dezelve, én in oorzaak én in uitwerking, eer een maatregel van zwakheid dan van veerkracht wezen.

Gij wilt, dat ik naar *Chamberry* ga, om een Prins en een Aartsbisschop te zien. Helaas! wij hebben hier Ballingen genoeg, met den Maarschalk DE CASTRES en den Hertog DE GUIGES aan 't hoofd; en deze overstrooming van Vreemdelingen, welke zich voorheen tot den Zomer bepaalde, zal thans den geheelen Winter aanhouden. De éénigen, die ik met genoegen gezien heb, zijn de Heer MOUNIER, de gewezen Voorzitter van de Nationale Vergadering, en de Graaf DE LALLY; beiden hebben zij bij mij gemiddagmaald. MOUNIER, een ernstig droog staatkundig man, is naar *Dauphiné* teruggekeerd. LALLY is een aangenaam man en een Dichter; hij blijft den Winter te *Lausanne*. Gij weet, hoe zeer verre ik de voorkeus geef aan een klein uitgelezen gezelschap boven een talrijken hoop, met eernamen en titels pronkende, en dat ik altoos gezelschap zoek, meer om mij te vermaken, dan om onderwijs op te doen. Welke gelukkige Landen zijn *Engeland* en *Zwitserland*, indien zij hun geluk kennen, regt waarderen, en bewaren!

Lausanne, 1790. Ik bragt vier dagen door met NECKER in het Kasteel van *Copet*, en zou hebben kunnen wenschen om hem te vertoonen, als een waarschuwend voorbeeld, aan alle jongelingen, die met den Dæmon der Eerzucht geplaagd zijn. Met alle de middelen in zijne magt om gelukkig te leven, is hij het ellendigste aller wezens geworden; het voorledene, het tegenwoordige en het toekomende is hem even hatelijk. Wanneer ik hem sprak van eenige huisselijke vermaken, uit Boekoefening enz. te scheppen, antwoordde hij met een diep gehaalden toon van wanhoop: *Dans l'état ou je suis, je ne puis sentir que le coup de vent qui m'a abbatu!* — Hoe wijdverschillend van de bedaardheid, waarmede onze oude Vriend, Lord NORTH, zijnen val verduurde! Madame NECKER toont uiterlijk meer bedaardheids; *mais le Diable n'y perd rien.* — 't Is waar, dat NECKER, gelijk de oude PITT, op

op de schouders des volks wenschte gedragen te worden; alsmede dat hij bedorven is door de Democratie, welke hij gaande gemaakt heeft. Ik geloof, dat hij een bekwaam Financier, en weet, dat hij een eerlijk man is; al te eerlijk misschien voor een Staatsman! Zijn mededinger CALONNE is, op zijne reis naar *Turin*, door *Lausanne* geweken, en werd schielijk gevolgd door den Prins VAN CONDÉ, met diens Zoon en Kleinzoon: dan ik bevond mij te ongesteld, om dezen te zien. Zij hebben, of hebben gehad, eenige wilde ontwerpen, om eene Tegenomwenteling te bewerken; men heeft paarden gekocht en manschap aangeworven: dan zulke dwaze ondernemingen moeten op het verderf van die Partij uitloopen.

BURKE's Boek is het beste geneesmiddel, 't welk ik ken, tegen de *Fransche* kwaal, die ook maar al te veel werkt in dit gelukkig land. Ik bewonder BURKE's Welsprekendheid; ik keur zijne Staatkunde goed; ik aanbid zijne verkleefdheid aan den Koning, en kan hem zelfs zijn Bijgeloof vergeven. De Eerste Kerk, die ik met eenige vrijmoedigheid behandeld heb, was zelfs op dien tijd eene nieuwigheid, en ik was verknocht aan de oude *Heidensche* vaststelling.

De *Franschen* verspreiden te dezen tijde zoo vele leugens ten opzigte van de gevoelens des *Engelschen* Volks, dat ik wel wenschte, dat de aanzienlijkste mannen van onderscheidene Partijen zich vereenigden, om in een openbaar stuk te verklaren, dat zij voldaan zijn over onze tegenwoordige Staatsgesteltenisse, en besloten hebben die te onderschragen. Zoodanig eene verklaring zou eene wonderbare uitwerking in *Europa* doen; en, keurde men mij des waardig, ik zou op het onderschrijven van dat stuk trotsch zijn. Ik heb veel lust om iets als eene schets te zenden, van dien aard, dat alle denkende menschen zulks zouden aannemen.

Lausanne, 1791, den negenden van Grasmaand. Arm *Frankrijk*! De Staat is ontbonden en de Natie verdwaasd!

Lausanne, 1791, den eersten van Hooimaand. Het nieuws van de vlugt des Konings van *Frankrijk* moet u vóór den 28sten, den dag van uw vertrek, bereikt hebben, en het vooruitzigt van eene vreemde, onbekende wanorde heeft u uwe besluiten misschien doen opschorten.

ten. — De Koning is weder gevangen genomen, en alles zal zich misschien schikken.

„ Verder loopt GIBBON's schrijven over die groote Ge„ beurtenis niet."

FRAGMENTEN VAN EENIGE BRIEVEN, GESCHREVEN UIT NAPELS, SEDERT DE LAATSTE UITBARSTING VAN DEN VESUVIUS, DEN 10 VAN HERFSTMAAND 1810.

Den 12 *September*. — Waarom waart gij niet hier, mijn Vriend! om met mij het heerlijkste schouwspel te genieten, welk de Natuur kan opleveren? Ik keer terug van den *Vesuvius*. Sints eenigen tijd stil geweest zijnde, is hij eensklaps ontbrand, en wij hebben het begin der hevigste uitbarsting gezien, welke er sedert die van den jare 1794 heeft plaats gehad. Ik ben een der eersten geweest, die den krater des bergs beklauterd hebben; geruimen tijd heb ik er mij opgehouden, op eenen afstand van zestig schreden van den brandenden mond, die vuur, asch, rook en steenen braakte, en ben niet van daar gegaan, dan toen de wind, deze golven van zwavelrook op ons aandrijvende, en de steenen voor onze voeten doende nedervallen, ons waarschuwde dat het tijd was om te vertrekken, indien wij niet het lot van PLINIUS en EMPEDOCLES wilden ondergaan. Welk een verwonderlijk schouwspel! Welk eene heerlijkheid! 't Is de God van Israël, op den berg Sinaï, te midden der bliksemstralen en donderslagen; 't zijn de Reuzen den Hemel bestormende, de Aarde hen bijstaande, en JUPITER op hen zijne bliksems schietende; met één woord, al wat schoon, groot, verschrikkelijk is, boven de uitdrukking van dicht- en schilderkunst verheven! Herinner u MILTON's beschrijving van de gevechten der hemelsche en helsche magten; hetgene VIRGILIUS van den *Etna*, en al vroeger PINDARUS zong: dat alles is schoon, en nogtans verre beneden de verhevene en afwisselende tafereelen, welke deze vuurkolken, deze stroomen van brandende Lava, deze vurige rook vertoonen, die de aarde doen schudden, en dezelve van hare grondslagen schijnen te willen afrukken, om haar in den ouden bajert

van

van nieuws te dompelen. Verbeeld u, te midden van dezen onmetelijken brand, van deze donderslagen en dit schrikwekkend zuchten der natuur, de zuivere en stille Maan, haren loop beginnende, en hare zilveren schijf vertoonende boven den brandenden krater; het was als eene HECATE, uit de hel opkomende, van haren verschrikkelijken stoet verzeld; niets verheveners kan men zich verbeelden, dan het kontrast van dit zacht en vreedzaam licht met den bloedrook, die niets dan verwoestingen aankondigde, of den overgang dier vurige tinten tot de zilverkleur van eenige gedeelten des rooks; het is de ziel van den Wijzen in het hevigste der wereldstormen; *impavidum ferient ruinæ*, etc. Maar ik voel de onmogelijkheid, om u een voldoend denkbeeld te geven van dit ontzettend tooneel. Allerwegen zult gij de geleerde narigten ontmoeten, welke er van kunnen gegeven worden. Ik moet mij vergenoegen met het overzenden van het naauwkeurige bulletin van hetgene er op den *Vesuvius* zal gebeuren. Zeer zware slagen, waarvan de schuddingen te *Napels* gevoeld werden, hebben zich heden doen hooren; de Vuurberg heeft veel rook uitgeworpen; in den avond stroomde de Lava, doch minder schoon en minder overvloedig dan gister. Nogtans heeft men eenige roode vuursprongen gezien; de achterzijde des bergs, aan den kant van *Ottaiano*, scheen in brand te staan en was met een rooden rook bedekt, tweemaal hooger dan de zijde des bergs zelven.

Den 13. — Gedurende den geheelen nacht, en vooral ten vier ure in den morgen, waren de slagen aanhoudende. Uit den krater rees eene onmetelijke kolom dikken en graauwen rook op, driemaal hooger dan de Vuurberg, en die, zich opeenstapelende, in bergen van wolken veranderde. Aan den kant alwaar de Lava stroomde, was de kegel van den *Vesuvius* met eenen vrij ligten rook bedekt, die niet hoog scheen te klimmen, en zich aan de zijden des bergs vast te hechten, eenige van welks deelen, bruin of donker groenachtig blaauw gekleurd, met de grijze tinten des rooks doorsneden waren. In den avond ten vijf ure werden de slagen en schuddingen verdubbeld. Nu eens is het de donder, die al rommelende rolt, dan wederom zijn de slagen helderder; de vensters en deuren schudden; de uitbarsting schijnt van nieuws en wel zeer hevig te zullen beginnen; het is te duchten, dat zij aan den kant van *Ottaiano* nadeel zal doen; heden morgen werd er

verhaald, dat zij reeds zes of zeven landhoeven had verbrand. (*Vijf minuten voor vijf ure.*) Eene hevige schudding doet mij de pen nederleggen. (*Ten half zes ure.*) Een verschrikkelijke schok; mijne vensters schudden.

Den 14. — Gister verliet ik u, om van een terras den Vuurberg waar te nemen: de Lava stroomde met kracht, bestendig haren weg nemende naar *Portici*, hetgene ongerustheid baarde: onze Teleskopen waren gesteld; men volgde haren voortgang van stap tot stap; men zag eene menigte nieuwsgierigen, die de Lava kwamen waarnemen, en welken zij, meer en meer veld winnende, deed terugdeinzen. Reeds in den morgen had zij driehonderd *Moggi* of morgens bebouwd land overdekt: twee nieuwe monden hadden zich geopend. Ik hield het middagmaal in de stad; een der gasten stelde voor, om 's avonds, na den Schouwburg, ons in eene schuit over zee naar den kant van *Portici* te laten roeijen; wij namen eene zeilschuit en vertrouwden ons aan het trouwelooze element, hetwelk niet zeer stil was. Wij moesten niet langer dan een uur varen; onzen koetsier hadden wij belast ons aan de haven te wachten; maar onze roeijers waren goed en de wind gunstig: waarom zouden wij niet tot aan *Portici* varen? Daarheen lieten wij ons brengen: aldaar gekomen zijnde, konden wij niet van ons verkrijgen om niet een bezoek aan de Lava te geven, die slechts eene halve mijl van *Resina* was; wij klommen op ezels en vertrokken. De weg was met menschen bezaaid; sommigen gingen, anderen kwamen; eenige ongelukkigen vlugtten, dragende hunne armoedige bezittingen. Hetgene sommigen bederft, is een schouwspel voor anderen! Onze gidsen zeiden, dat de Lava schoon was, en dat zij voortreffelijk *werkte*: de rampzaligen, welke zij *ruïneerde*, schreiden; en wij, wij togen voort. Bijkans is men gemelijk over zijne nieuwsgierigheid. Wij namen onzen weg naar het uiterste der Lava, die nu slechts langzaam vloeide; zij gelijkt naar een gloeijenden steenkoolklomp, waarvan het bovenste gedeelte met het gedruisch van eenen waterval inzakt. Deze geheele zijde des bergs en een gedeelte der valleijen waren als één vuur; reeds had de Lava, in dezen oord, vijfhonderd *Moggi* bebouwd land overdekt; de grond, op welken wij stonden, en over welken de Lava met langzame schreden de verwoesting verspreidde, behoorde aan een gezin, uit hetwelk de dochter, veertien dagen geleden, getrouwd was; de ge-

hee-

heele eigendom beſtond uit twintig *Moggi*; reeds had de vuurſtroom er vier van verſlonden, en naderde om de overige te verzwelgen; deze arme lieden maakten een luid geſchreeuw, riepen den H. JANUARIUS aan, en zongen geestelijke liederen. De woede der Lava begon te bedaren; het zou mij niet bevreemden, dat zij tegenwoordig heeft opgehouden. Wanneer zij bekoeld is, heeft men bijkans niets meer te vreezen. Indien er nieuwe ſtroomen ontſtonden, zoude de oude Lava eenen tegenſtand bieden, welke de loopſtreek zoude veranderen. In den avond leide zij, eenigen tijd, veertig ſpannen in een minuut af. De zijde van den *Veſuvius*, die doorgaans wordt beklommen, is aan den voet geheel bezet, en de Lava beſlaat aldaar bij de drie mijlen; zij heeft de wijnſtokken verbrand, met druiven beladen, welke men gereed ſtond te plukken, alsmede boomen, zwaar van vruchten. Dikmaals raken zij in brand, voordat de Lava hen aanraakt; op eenigen afſtand doet de hitte dezelve verdorren; men ziet de bladeren zich omkrullen, en hen welhaast in brand ſtaan; anderen bieden langer tegenſtand, en houden zich nog ſtaande, omringd van den brandenden klomp, die, welhaas verkoeld, tot den grond zal dienen, op welken de geruïneerde planters van nieuws zullen bouwen en planten. — Wij keerden terug naar *Napels*, alwaar wij niet voor 's morgens ten vijf ure aankwamen.

Den 15. — Heden morgen heeft er geene uitbarſting plaats gehad; den *Veſuvius* heb ik nog niet gezien, en weet niet wat hij doet; dus heb ik er niets van te zeggen. (*Ten half vijf ure.*) De Vuurberg is tamelijk ſtil; er gaat een zwarte en dikke rook op; men volgt het ſpoor der Lava, op het geleide des witten rooks, die haar bedekt; zij ſchijnt niet vermeerderd te zijn; ik geloof dat zij is blijven ſtilſtaan nagenoeg ter plaatſe, alwaar wij gister haar gelaten hebben. In dit oogenblik veroorzaakt de berg eene drukkende hitte, en er valt een zeer fijne aschregen; men bemerkt dien niet, dan door het aanraken der voorwerpen, op welke dezelve is gevallen. (*Ten zes ure.*) Zoo aanſtonds bevonden wij ons op het terras; de asch noodzaakte ons van daar te gaan. De *Veſuvius* en zijne wolken zijn loodkleurig, zeer vast en zwaar. Deze rook en aschwolken breiden zich uit tot boven *Napels*, aan de zijde der Voorſtad *Magdalena*. Zoo donker is heden de *Veſuvius* als hij gister rood en brandkleurig was.

Den 16, *'s morgens ten half acht ure.* — Men hoort he-

vige ſlagen; ik weet niet, of zij in den verleden nacht hebben plaats gehad. Het aschregent zeer ſterk; de *Veſuvius* heeft wolken genoeg doen omhoog klimmen, om het verſcheidene dagen te doen regenen; ik heb ondervinding gehad van de asch, die gister ons in de oogen beet, en welke ik u zend; zij wordt van den Zeilſteen aangetrokken, en is derhalve ijzerachtig. (*Ten vijf ure.*) Niets nieuws: asch en rook. Naauwelijks beſpeurt men een ligten damp op de plaatſen, alwaar de Lava heeft geſtroomd; en het is waarſchijnlijk, dat er heden avond niets zal gebeuren. Eene der bijzonderheden dezer uitbarſtinge is, dat zij zeer kort geduurd heeft, veel korter dan derzelver hevigheid voorſpelde. Men zegt, dat, wanneer de Vuurbergen uit verſcheidene monden vuur ſpuwen, zulks een teeken is van derzelver verzwakking, om reden dat de zijden des bergs, verzwakt door de onnoemelijke ſtoffen, welke zij hebben uitgeſpogen, zich gemakkelijker openen, wanneer zij hevige ſchuddingen ondergaan. Indien de *Veſuvius* in eenen ſtaat van verzwakking zich bevinde, is het een bloeijende ouderdom!

IETS, OVER HET SCHADELIJKE VAN HET BEGRAVEN IN DE KERKEN, EN OP KERKHOVEN NABIJ DE KERKEN. Door D. STOOP, te *Bodegraven*.

Het is bekend, hoe de proviſioneele Repreſentanten van het Volk van Holland, bij eene Publicatie van den 24 Maart 1795, hebben willen afſchaffen het begraven in de Kerken en op de Kerkhoven binnen de Steden en Plaatſen van dit Land, en wel zoo, dat binnen den afloop van dat jaar zouden worden aangelegd behoorlijke Kerkhoven buiten de Steden en Dorpen. Ook kan het niet geheel onbekend zijn, hoe bij de loffelijke Maatſchappij, *Tot Nut van 't Algemeen*, te meermalen voorſtellen desaangaande zijn gedaan; het een en ander tot hiertoe met geen ander gevolg, dan dat ſlechts hier en daar, in ons Vaderland, zich eenige bijzondere perſonen tegen de vooroordeelen verzet, boven de zwarigheden verheven, en Grafplaatſen buiten de Steden en Dorpen aangelegd hebben. Dan dit is, in vergelijking van 't geen het zijn moest, niets te rekenen, zoo het waar zij, dat de ſchadelijkheid van 't begraven in de Kerken en op de Kerkhoven, binnen de Steden en Dorpen,

pen, indedaad zoo groot zij, als het voorlang van sommigen gerekend is.

Daar ik, even na 't uitkomen van bovengemelde Publicatie, door het Gemeentebestuur van Bodegraven in commissie gesteld werd, om een gedetailleerd rapport daarover uit te brengen, deed ik zulks met gewenschte goedkeuring; echter bleef ik 't vermaak missen, van daaromtrent eenig effect te zien. De overtuiging van de noodzakelijkheid deed mij nu en dan nieuwe pogingen in 't werk stellen; en daar ik uit de Punten van Beschrijving, voor de Algemeene Vergadering van 't Nut van 't Algemeen, op den 14 en 15 van Oogstmaand l. l., zie, dat op nieuw aan dat belangrijk stuk gedacht is, wordt de ijver bij mij verlevendigd, om nog eene laatste proeve te nemen, of het mij gelukken mogt eindelijk iets toe te brengen tot het afschaffen van deze zoo nadeelige gewoonte.

Ik zal dan eerst in 't algemeen de denkbeelden van onderscheidene Volken, over het begraven in de Kerken en binnen de Steden en Plaatsen, opgeven en overwegen; vervolgens den oorsprong onderzoeken van 't begraven in de Kerken en op de Kerkhoven; de schadelijkheid daarvan trachten aan te toonen; de vermoedelijke redenen vermelden, vanwaar, ondanks de schadelijkheid, het begraven in de Steden en Dorpen, in de Kerken en op de Kerkhoven, nog blijft voortduren; en eindelijk, wat er te doen zij, om deze schadelijke gewoonte geheel of gedeeltelijk af te schaffen en buiten praktijk te brengen.

De mensch van stof zijnde en tot stof moetende wederkeeren, behoorde dan ook, na den dood, aan zijne moeder, de aarde, wedergegeven te worden; waarom men dan ook, bij meest alle beschaafde Volken, de gewoonte heeft aangenomen van de Lijken ter aarde te bestellen; dat is, in of onder de aarde te laten begraven. Echter zijn er nog geheele Volken, welke hunne Lijken verbranden. Dan, hoe het daarmede ook zij, allen komen overeen in het denkbeeld: de dooden behooren niet tot de levenden. Alle Volken hebben bestendig en door alle tijden heen zich van hunne dooden verwijderd, en de gemeenschap met hen als zeer schadelijk gerekend. Nimmer toch is er een Volk geweest, dat het denkbeeld gevormd heeft, om zulk een akelig schouwspel, waarvan het menschelijk hart een natuurlijken afkeer heeft, bij zich te behouden; maar allen hebben veeleer de verblijfplaats van den overledenen, elders dan op

't veld en in eene opene vlakte, verre van allen omgang afgezonderd, geschuwd. In Kerken hunne dooden te begraven, was bij hen een afgrijzen; en zelfs de barbaarschste Volken zijn in dezen veel wijzer en omzigtiger geweest dan wij. De zaak behoeft geen betoog; de geschiedenisfen van alle Volken getuigen zulks. Doorloopt vrij de geheele oudheid, doorsnuffelt alle gedenkstukken, en gij zult zien, wat de gewoonten, wat de wetten en de bevelen der Vorsten met zich bragten; met name die der Egyptenaren, Grieken, Mahomedanen, Chinezen, enz. enz. Van de Joden (wier gezag hier vooral gelden moet) lezen wij, dat zij het bevel van God zelven ontvangen hebben, om hunne dooden buiten de Steden te begraven; en wie weet niet, dat die Natie dit gebruik tot op den huidigen dag heilig onderhouden heeft? Onze Zaligmaker zelf, van alle lijken het onbevlektste lijk, hetwelk geen bederf zien, geen rieken ondergaan zoude, heeft buiten de poort op eene Landhoeve begraven gelegen. Rome, het hoofd en voorbeeld van alle Volken, strekt hier ten treffenden bewijze. Immers de verordeningen en wetten, om geene Lijken binnen de Stads muren, maar buiten dezelven op het vlakke veld te begraven, zijn zoo menigvuldig, dat men bijna een boekdeel daarmede zoude kunnen vullen. Ja zoo verre is de afkeer tegen het begraven in de Kerken en Steden bij de Volken gegaan, en zoo weinig hebben zij het afzigtig gezigt van Lijken kunnen dulden, dat bij sommigen het uitdragen van dooden, of bij avond, of bij nacht, ten minste vóór zonne-opgang, moest verrigt zijn. Van daar dat men degenen, die de dooden begroeven, *avondlingen* noemde, en hun het inwonen in de Steden ontzeide.

Billijk mag iemand vragen: wat heeft dan der Christenen hart en zinnen verbijsterd, om, 't geen andere, zelfs minbeschaafde Volken, hebben verfoeid, en 't geen de vroegere Christenen niet gekend, waarvan zelfs natuur en rede eenen afkeer hebben, niet alleen aan te nemen, maar als iets heiligs te beschouwen en te behandelen? — Bijgeloof, de vruchtbare moeder van zoo vele wanbegrippen en buitensporigheden, heeft de bloedgetuigen der leer van Christus, na hunnen dood, eene al te groote en bijna goddelijke eerbewijzing betoond, en derzelver gebeenten en overblijfselen zelfs aangebeden; daarvoor hebben zij Kerken, Kapellen, Mirakelplaatsen gebouwd, koophandel daarmede gedreven. Bijgeloof deed hen aanbidden,

en heeft dezulken gelukkig genoemd, wien vergund wierd, digt bij de overblijffelen dezer heiligen, bij het gebeente der martelaren, begraven te worden. Bijgeloof heeft in de Steden, in de Kerken zelve de begraafplaatfen gebragt; terwijl de algemeene drift, om in de Kerken begraven te worden, of de zijnen te laten begraven, zoo verre is gegaan, dat men genoegzaam geene plaatfen in de Kerken voor allen heeft kunnen vinden, en zich heeft moeten vergenoegen met digt onder de muren der Kerken, op zoogenaamde Kerkhoven, begraven te worden. En zoo heeft deze dwaasheid, door het bijgeloof begonnen, door de eerzucht der rijken bekrachtigd, en door de hebzucht der geestelijken tot rijpheid gebragt, door volgzucht en verkleefdheid aan het oude tot op dezen dag ftand gehouden, en wordt nog met vuur voorgeftaan.

Wat nu de fchadelijkheid van het begraven in Kerken en op Kerkhoven nabij de Kerken betreft, zal ik niet ftilftaan bij de bedenking, hoe hinderlijk en nadeelig voor de vereischte aandacht en ftichting bij fommigen de gedachte zijn moet aan geliefde overledenen, aldaar begraven; ik zal flechts de fchadelijkheid, zoo wel voor het Bedehuis als voor de gezondheid der menfchen, aantoonen. — Wat het eerfte, de fchadelijkheid voor het Bedehuis betreft, dit is dunkt mij zeer gemakkelijk na te gaan: trouwens, een hoog opgetrokken gebouw, gelijk doorgaans de Kerken, aan de fundamenten ondermijnd, en van de noodige aanperfing ontbloot wordende, gelijk dit door het maken van graven en het aldaar plaatfen van doodkisten, welke, verrottende, ledige ruimten overlaten, plaats heeft, loopt zeer natuurlijk gevaar van te verzwakken en eindelijk in te ftorten, waarvan beklagenswaardige voorbeelden voorhanden zijn. Is er intusfchen eene plaats, waar men ftil en gerust behoorde te kunnen nederzitten, het is die, waar men godsdienftig te zamen komt.

Maar de Genees- en Natuurkunde leeren ons nog andere en grootere zwarigheden kennen; immers door haar weten wij, dat alle dierlijke ligchamen uit vleesch- en bloeddeelen zijn te zamengefteld; dat derzelver uitwasfemingen zich met de lucht vereenigen, en in den dampkring zich verfpreiden; dat die dampen zeer dun, fijn en doordringend zijn, zoo dat ze door de huid, zelfs tot in het bloed indringen en daarmede vermengd worden, nog meer door inademing worden opgenomen; van waar dan

ook somtijds de schadelijkste ongesteldheden en gevaarlijkste ziekten den oorsprong ontleenen. Dat deze dampen schadelijk voor de gezondheid zijn, naar gelange dezelve meer aanwezig en in eene besloten plaats zijn opeengepakt, zoo dat geen wind of lucht dezelve kan verdeelen of zuiveren, dit, dunkt mij, is voor een ieder zeer begrijpelijk. Stellen wij ons nu voor een Kerkgebouw, waarvan de grond in en nabij is opgevuld met lijken, een weinig soms beneden deszelfs oppervlakte verborgen; welk eene allerverschrikkelijkste zamenpakking van allerlei onreinigheden, zamengesteld uit de afzigtelijkste vermenging van stinkend bloed, rottende vleeschdeelen, natuurlijke uitwerpselen, enz.! Daar deze stinkende vermenging hare uitwaseming en uitdamping heeft, kan het niet missen, of de lucht moet buiten het Kerkgebouw daarvan aangedaan worden, hoeveel te meer dan in het gebouw zelve, hetgeen dikmaals twee, drie, ja meer dagen, van den eenen kerkdag tot den anderen, gesloten blijft; hoe moet aldaar de lucht niet gesteld zijn! Immers niemand, wiens reukzintuig zijne natuurlijke werking heeft, kan ontkennen, zulks niet dikwijls te hebben waargenomen. Wie is er, die niet nu en dan, na het intreden of bij het verlaten van het Kerkgebouw, met hoofdpijn of walging is gekweld geweest? Hoe menigeen heeft zich niet aldaar met een rein hart ter stichtinge nedergezet, die een onrein ligchaam daaruit heeft medegebragt; hoe vele kwaadaardige rotkoortsen, die den dood veroorzaakten, zijn niet haren oorsprong aan de rottende en besmettende lucht der Kerken verschuldigd! Te Metz, in Frankrijk, was een meisje in de kerk begraven; het leed naauwelijks vier of vijf dagen, of het lijk had de plaats zoodanig aangestoken, dat men genoodzaakt was het gewijde Godsgebouw te verlaten, en den Kerkdienst naar elders over te brengen. Zoo heeft de stank van rottende ligchamen eene onophoudelijke reeks van onheilen ten gevolge. Vroegere Geneeskundigen hebben opgemerkt, dat twee of drie jaren nadat de Pest, die geesel van het menschdom, in onze meest bevolkte Steden gewoed en uitgewoed had, kwaadaardige koortsen en heete ziekten haar geweld deden gevoelen, welker oorsprong zij alleen afleiden uit de nog overgeblevene pestdampen, uit de begraafplaatsen oprijzende. Latere en zeer beroemde Geneeskundigen hebben, ten opzigte van de alles vernielende Kinderziekte, hetzelfde opgemerkt. Trouwens hoe menigmaal is het niet gebeurd, voor dat de zoo gezegende

In-

nenting in algemeen gebruik was, dat de Kerken en de
aarbij gelegene Kerkhoven met lijken als werden opge-
ropt, en de allerſchrikkelijkſte ziekten, door deze bedor-
ene lucht veroorzaakt, de verwoesting onder allerlei ſtan-
en voortzetteden; zoodat dikwijls Ouders, die door de
okziekte van hunne Kinderen waren beroofd, zelve ſlagt-
ffers van den ſtank der overblijfſelen werden! Het is nog
iet lang geleden, dat men openlijk heeft beweerd, dat
en der voornaamſte, zoo niet de eenige reden van het
oortduren der Kinderziekte is, het begraven der aan die
waal geſtorvenen in de Kerken en in plaatſen nabij de
venden. Waar zoude ik beginnen, waar eindigen, wan-
eer ik alle de akelige voorbeelden wilde ophalen, die
oorhanden en bekend zijn, van de droevige gevolgen,
aardoor veroorzaakt na eene algemeene Pokziekte? Om
echts één voor vele te noemen, dient hetgeen voor eeni-
e jaren te Chelwood, in Engeland, voorviel. „Men
pende het graf van iemand, die dertig jaren te voren aan
e ziekte uit het leven gerukt en in eene eiken kist bijge-
t was. De doodgraver vond de kist nog gaaf, en ſtak
et zijne ſpade een gat in 't dekſel, hetwelk zoo ras niet
maakt was, of het lijk verſpreidde zulk een vreesſelijken
ank, dat noch de Doodgraver, noch diegenen, welke
verder bij kwamen, het er bij konden uithouden. Kort
aarna werden veertien van de lieden, welke bij dien
ank waren geweest, door de kinderziekte overvallen, en
et lang daarna was de geheele nabuurſchap met de doo-
lijke kwaal beſmet." Wat dunkt u, Lezers! wanneer
n ligchaam, dertig jaren te voren aan kinderziekte ge-
orven, in den grond gedolven om te verrotten, zulk
ne beſmetting, zulk eene vernieling kan aanbrengen,
at moeten dan honderd en meer, in den bloei van
n leven geſtorven, in de Kerken bijgezet, niet uit-
erken; welke onberekenbare onheilen moet die lucht, in
Kerken opgeſloten gehouden, niet veroorzaken!
Van waar dan toch, mag men billijk vragen, dat men niet
eds lang de ſchadelijke gewoonte van het begraven in de
erken enz. hebbe afgeſchaft? — Wanneer men weet,
t meest alle Vorſten van Europa, Roomſche zoo wel
Onroomſche, in hunne Landen, die ſchadelijke en
andelijke gewoonte bij de wetten hebben verboden, en
zelve ook in die Landen dadelijk is afgeſchaft, dan
et nog meer de verwondering rijzen, dat die gewoonte
dit Land, anders onder de verlichtſte van den aardbo-
dem

dem te regt gesteld, tot op heden nog blijft voortduren. Hoezeer het eene onbetwistbare waarheid zij, dat de verlichting, vooral in het stuk van den Godsdienst, sedert eenige jaren, in ons Land vele vorderingen gemaakt heeft, en men van vele dweepachtige en bijgeloovige gevoelens is terug gekomen, kan men echter niet ontkennen, dat ons nog eenige aankleven, die den toets van het gezond verstand niet kunnen doorstaan; onder welke wel op den voorgrond mag gesteld worden de nog overgeblevene zucht, van in de Kerken begraven te worden, uit het dwaas begrip oorspronkelijk, dat het voor de zielen der overledenen van nut zij, in de gewijde plaats, nabij het gebeente der Heiligen, te rusten. Hoe blijkbaar is dit niet uit het ceremonieel, 't geen bij sommige Christenen, bij het begraven van hunne lijken, plaats heeft! — Dan, ook het eigenbelang dergenen, die tot hiertoe de voordeelen genoten hebben van het begraven in de Kerken en op de Kerkhoven, kan mede wel degelijk voor eene reden gehouden worden; trouwens dit is van geen gering belang voor de Gereformeerde Gemeente, vooral ten platten lande, alwaar zij alleen het uitsluitend voorregt heeft van in hare Kerken en op hare Kerkhoven te doen begraven; immers de voordeelen daarvan zijn al vrij aanmerkelijk, en dit brengt ongetwijfeld het zijne toe, dat deze gewoonte, hoezeer men anders van de schadelijkheid overtuigd zij, in stand blijft. — Maar ook de ligging en de ongeschiktheid der plaatsen, om behoorlijke Kerkhoven buiten de Steden en Dorpen aan te leggen, kan eene oorzaak zijn; daar, in vele streken van dit Land, de gronden zoo laag en moerassig zijn, dat men niet dan met zware kosten tot die hoogte zoude kunnen komen, dat de mogelijke overstroomingen aan de Kerkhoven geene schade toebragten. — Eindelijk zoude men hier, als een vrij algemeen beletsel, kunnen bijbrengen den slechten finantieelen toestand van verre de meeste plaatsen.

Thans ter oplossing der geopperde bezwaren tredende, komt ons weder het vooroordeel tegen, hetgeen bij sommigen nog plaats heeft, dat de rust der zielen zoude bevorderd worden, door de lijken in de Kerken en op de Kerkhoven, in de nabijheid der Heiligen, te begraven; terwijl nog anderen het zwak hebben, om hunne beenderen nabij die van hunne familie te doen rusten, even als of deze nimmer stoornis zouden ondergaan, of dat het den Almagtigen aan vermogen ontbrak, om, zoo zulks vereischt

wier-

ierde, voor die vereeniging in eene betere wereld te
orgen. Wanneer zoo veel, over de schadelijkheid van
et begraven in de Kerken en op de Kerkhoven, ge-
egd is; wanneer zulks door den opmerkenden dagelijks
an worden waargenomen; wanneer de zedelijke verkeerd-
eid bewezen wordt door de schade, daardoor aan de le-
enden toegebragt, en men blijft dan nog, in weerwil
an dat alles, aan het oude vooroordeel, uit bekrompene
odsdienstbegrippen, gehecht; dan dient de Wetgever
ısschen beide te treden, om van die dwaasheid een einde
: maken. Zonder dit, zal men bezwaarlijk den gelukki-
:n tijd geboren zien van de algemeene afschaffing van
et begraven in de Kerken en op de Kerkhoven.

Een tweede hinderpaal was het eigenbelang der genen,
e tot dusverre het uitsluitend voordeel hadden van het
graven in hunne Kerken. Waar eigenbelang of heb-
ıcht de klaarste en krachtigste overtuiging in den weg
at, ook daar mag en moet het openbaar Gezag gewis-
ijk tusschen beide komen en beslissen. En kan of be-
ort dit eigenbelang langer een hinderpaal te zijn? De
lijkheid van regten immers, aan iedere godsdienstige
zindheid toegekend, strijdt tegen alle uitsluitende voor-
gten van eenige gezindheid.

Maar, zegt men misschien, die Kerken zijn daartoe nu
nmaal ingerigt, en vele particulieren hebben daarin hun-
graven gekocht: zoude men deze, bij verandering van
graafplaats, niet schadeloos behooren te stellen? —
at de inrigting der Kerken tot het begraven van Lijken
treft, is, naar ons inzien, van geen het minste belang;
mers wij hebben reeds gezegd, dat, behalve de scha-
lijkheid voor de gezondheid der levenden, de Kerken
el, ja zeer veel, door het ondermijnen bij het begraven
r Lijken lijden, en zulks niet dan schadelijk voor het
bouw zelve zijn kan; terwijl de bijzondere inrigting
niets anders bestaat, dan dat men aldaar den grond
kens opneemt, losmaakt en omgraaft, hetgeen in an-
re Kerken geen plaats heeft. Wat aangaat de verkoch-
graven aan particulieren; het is zeker, dat men nie-
nd van zijnen wettig verkregen eigendom mag beroo-
ı; maar, behalve dat eene schadeloosstelling mis-
ien zeer wel zoude kunnen gevonden worden, wil ik
ıter in overweging geven, of hierin wel veel hardheid
ıde gelegen zijn, wanneer men in aanmerking neemt,
de meeste der gekochte graven gevuld zijn met de
Lij-

Lijken der afgeſtorvene familie, en dat deze, door verandering van begraafplaats, voortaan ongeruimd zouden kunnen gelaten worden; iets, voor den zwakken voorzeker van veel belang! Wanneer men nu daarbij voegt het getal der genen, die, uit verſtandige grondbeginſelen, deze ſchade zich gaarne zullen laten welgevallen, dan zoude, dunkt mij, het getal der genen, die gekochte graven hadden en daardoor zich benadeeld zouden rekenen, ſlechts zeer gering zijn.

Wat voorts aangaat de ligging en ongeſchiktheid der plaatſen tot het aanleggen van begraafplaatſen buiten de Steden en Dorpen, moet ik erkennen, dat er vele plaatſen gevonden worden, gelijk in den Krimpener, Alblasſer en andere waarden en droogmakerijen in ons Land, waar niet dan met enorme kosten, en dan nog maar zeer gebrekkig, nieuwe Kerkhoven zouden kunnen worden aangelegd. De bekrompenheid der Kasſen, eindelijk, van vele plaatſen, tot het goedmaken der kosten voor het aanleggen van Kerkhoven, is, geloof ik, vrij algemeen en gewigtiger dan eene der overige redenen. Omtrent de beide laatstgenoemde punten, zal ik, ten beſluite, ſlechts affchrijven, wat ik in mijn rapport, of advies over die materie, aan het Gemeentebeſtuur van Bodegraven, in 1795, en in mijne Winteravondgeſprekken, in 1794 en 1795 uitgegeven, gezegd heb.

„ Daar het, zoo uit de ligging der Plaatſen, als uit de geſteldheid der Kasſen, eene volſtrekte onmogelijkheid is, om overal nieuwe Begraafplaatſen buiten de Steden aan te leggen, moet men op middelen bedacht wezen, die mogelijk en uitvoerbaar zijn.

„ Wij meenen genoeg gezegd te hebben, om een' ieder te doen gevoelen, dat de twee laatſte redenen hier voornamelijk als beletmiddelen behooren in aanmerking te komen: immers de ongeſchiktheid van vele plaatſen, tot het aanleggen van nieuwe en voldoende begraafplaatſen, is buiten alle tegenſpraak; gelijk gebrek aan geld, bij de plaatſelijke Kasſen, niet minder als een hinderpaal moet beſchouwd worden. Dan, daar ik geene noodzaak zie, waarom men op iedere plaats eene afzonderlijke begraafplaats behoeve, zoude men, naar mijn inzien, deze zwarigheid best te boven kunnen komen door zekere combinatien. Bij voorbeeld, om mij bij de Dorpen te bepalen, waar de opgegevene zwarigheden wel het meest grond vinden, dunkt mij, zouden de Gemeentebeſturen

van

van eenige Dorpen in de nabuurschap zich behooren te vereenigen tot het aanleggen van eene begraafplaats, op de daartoe meest geschikte plaats, zoodanig ingerigt, dat de Lijken van de geheele combinatie aldaar konden worden ontvangen. Tot vinding van de kosten tot den aanleg, zoude ik verscheidene middelen ter proeve kunnen opgeven, zoo ook aangaande de geheele inrigting; an ik zoude daardoor de wijsheid der Gemeentebesturen erekend kunnen worden vooruit te loopen. Alleen wil : dit zeggen, dat, misschien, tot vinding der kosten, een beter en eenvoudiger middel zoude zijn, dan eene schrijving op de graven, tot eenen matigen prijs. Immers, het zij men bij een algemeen verbod, of bij particuliere inrigting, het begraven in de Kerken en op de naurige Kerkhoven doe eindigen, zal men wel tien tot intig gulden voor een graf op zulk een welingerigt erkhof willen geven, en, wanneer een goed ontwerp arvan gemaakt en uitgegeven wordt, die penningen arne vooruit opschieten, immers zeer zeker wel voor helft; en dan, geloof ik, zal men genoegzaam in staat n tot het beginnen en volvoeren van zoodanig een werk, nder merkelijk bezwaar voor de Ambachten, ja missien wel tot voordeel van dezelven."

DE VADERLIJKE LES.

r zijn geneesmiddelen tegen zedelijke, zoo wel als tegen natuurlijke of ligchamelijke ongesteldheden. De ote vraag is, dezelve te ontdekken en tijdig toe te dienen. hier een voorbeeld van zulk eene verstandelijke beaamheid.

Een zestigjarige grijsaard had een verkwistenden zoon, die fs voor den oorsprong van zijn leven zijn verlangen niet veinsde, hem in het bezit van zijne goederen op te vol-. Dat vadermoordend verlangen bedroefde den braven saard. „ Waarom," zeide hij tot zichzelven, „ moet ijn aanwezen grievende zijn voor hem, die het zijne an mij ontleent, en wien hetzelve dierbaar zijn moest? Heb ik niet aan hem gedaan al wat in mijn vermogen was? Heb ik hem ooit iets tegen reden geweigerd? Zijn moederlijk erfgoed en het huwelijksgoed zijner vrouwe heb ik hem zien verkwisten; mijne nalatenschap, waarop hij lamt, zal eene prooi zijner schuldeischers zijn. Zijne eeni-

„ ge

„ ge dochter, die het voorwerp zijner liefde behoorde te
„ wezen, zal van gebrek vergaan, indien ik mij niet haaste,
„ haar voor die ramp te behoeden. Dat wij alles uit den
„ weg ruimen, hetgene mijn dood voor dien onnatuurlijken
„ zoon aanlokkelijks heeft; dat die dagen, wier draad hij wel
„ zoude willen dat eerlang werd afgebroken, voor hem zoo
„ dierbaar worden, dat hij het einde derzelven met fiddering
„ zal te gemoet zien! Dat wij, indien het mogelijk zij, zijn
„ hart van eene zondige begeerte zuiveren!"

Ter bereikinge van dat oogmerk, spoedt zich de oude man, om een Landgoed te verkoopen, zijnen eenigen eigendom, en hetwelk een jaarlijksch inkomen gaf van vijfduizend gulden. De voorwaarden van den verkoop waren, dat hem twintigduizend ecus in gereed geld zouden betaald worden, en dat hij het gebruik van het Landgoed tot zijnen dood toe zoude behouden. Nadat de koop was gesloten, schreef hij aan zijnen zoon: „Uw vader blijf ik altijd, maar mijn erf-
„ genaam zijt gij niet meer. Ik heb dertigduizend gulden in
„ zekere bewaring gesteld, die de bruidschat uwer dochter
„ zijn zullen. Zoo lang ik zal leven, zal een jaargeld van
„ vijftienhonderd gulden u van de behoefte bevrijden, waar-
„ mede gij worstelt. Mijn sterfdag zal voor u een ware
„ treurdag zijn, omdat ik het jaargeld met mij ten grave zal
„ voeren, welk uw wangedrag voor u zoo noodzakelijk heeft
„ gemaakt. Om het verlies van uwen vader zult gij zuchten;
„ uwe tranen zullen niet die der natuur, maar van het eigen-
„ belang zijn. Indien gij het geluk hebt in het hart uwer
„ dochter de liefde te vinden, welke ik in het uwe niet
„ ontmoet heb, zal zij aan uwe grijsheid het brood verschaf-
„ fen, welk gij aan de mijne zoudt geweigerd hebben.
„ De voortduring mijns levens is mijne zaak niet meer, zij
„ is de uwe geworden. Gij behoorde te voelen, dat hij,
„ die al zijn geluk van uwe dankbaarheid verwachtte, geene
„ waarde aan de jaren hecht, welke hem nog overig zijn.
„ Indien de natuur hem eenen zoon had gegeven, hoedanig
„ hij verlangde, met welk een vermaak zoude hij deszelfs
„ erfdeel vermeerderd hebben! Hoe bevreesd zoude hij ge-
„ weest zijn dat zijne bezittingen verminderden! Ach!
„ zij zouden niet de zijne, maar die zijns zoons geweest zijn.
„ Maar ik heb geen zoon meer: want dien naam kan ik niet
„ aan hem geven, die sints lang niet meer een vader wil-
„ de hebben."

Deze brief wierp de ziel des ondankbaren dermate overhoop, dat hij verscheidene dagen van wroegingen als verscheurd werd. Van zijne diepe droefgeestigheid eenskaps bekomende, zond hij een antwoord aan zijnen vader in deze weinige woorden: „De daad, welke gij mij hebt gemeld, is eene
„ daad van regtvaardigheid. Eenen misdadigen zoon hebt gij ont-

„ erfd.

„ erfd. Een nog zwaarder verlies heeft hij te ondergaan; „ het is dat van uwe liefde. Ontneem mij het eenige goed „ niet, waarop ik jaloersch ben. Sta mij toe, dat ik niets „ meer of anders van uwe weldaden ontvange, dan hetgene „ mijne dochter aangaat. Indien het mij vrijstond, nabij u „ mijne misdaden te komen verzoenen, niet meer als een „ zoon, maar als een boetvaardig dienaar, ook die titel zou„ de voor mij een dierbaar erfgoed zijn." — „ Kom," antwoordde hem zijn vader, „ ik geef er mijne toestemming „ aan, maar op voorwaarde dat uwe dochter u verzelle; dan „ zal ik ten minste een voorwerp, mijner liefde waardig, „ voor oogen hebben." De zoon verwijlde zijne overkomst niet. Hij werd met eene koele deftigheid ontvangen; doch alle de vaderlijke teederhartigheid daalde neder op het onschuldig schepsel, welk hem verzelde. Dag aan dag betoonde de zoon meer ijvers en eerbieds voor den grijsaard, die hem met oogen van droefheid en stilzwijgende aanzag; om geene andere gunst verzocht hij, dan hem alle huisselijke diensten te mogen bewijzen. Een zoo naauwkeurig en getrouw verslag deed hij hem van zijn gedrag, zoo zuinig was hij op zijne bijzondere uitgaven, maakte zoo veel werks van de opvoeding van zijne dochter, dat de vader hem niet langer de verknochtheid konde ontveinzen, welke hij zich had benaarstigd te doen herleven. Twee jaren waren er naauwelijks in dezen staat van verzoeninge verloopen, of de vader zeide tot zijnen zoon: „ Mijn vriend! het spijt mij dat „ ik mijn Landgoed verkocht heb; maar ik heb den bruidschat „ uwer dochter op verzekerde rente uitgezet; de inkomsten „ daarvan zijn voor u. Het jaargeld van vijftienhonderd gul„ den, welk gij hebt van de hand gewezen, zonder ik daar„ van af. Mijne huisgeraden heb ik niet vervreemd. Mijn „ dood zal derhalve niet geheel onvruchtbaar voor u zijn." — „ O mijn vader!" riep de zoon, „ behoud alles, verteer „ alles, en verscheur niet meer het hart van eenen zoon, „ die, door zijne wroegingen, reeds te zwaar gestraft „ is!" De vader verwijderde zich, niet willende antwoorden en om zijne tranen te verbergen. Nog een jaar verliep er, en de vader sprak aldus ernstig zijnen zoon aan: „ Mijn vriend! drie jaren zijn er bijkans „ verloopen sints ik u geherbergd heb; het wordt tijd dat „ daaraan een einde kome." Dit gezegd hebbende, viel hem de zoon in de rede. „ Hoe!" zoo sprak hij met eene bevende stem: „ onze tegenwoordigheid valt u dan „ lastig? Door welk eene nieuwe misdaad hebben wij dat „ ongeluk verdiend?" — „ Gij verstaat mij niet," hernam de Vader: „ indien ik u niet langer bij mij wil hebben in„ wonen, het is omdat mijn voornemen is bij u te gaan „ wonen. Ja, dit Kasteel is het uwe. Luister eens: ik heb

„ u niet misleid; mijn Landgoed had ik verkocht, maar ik „ had voor u verzwegen, dat ik, bij den verkoop, het regt „ aan mij behouden had, mijnen eigendom wederom tot mij „ te nemen, op voorwaarde van de dertigduizend gulden met „ de renten te zullen teruggeven, welke ik heb ontvangen. „ Deze somme is teruggegeven, en van heden af behoort dit „ Kasteel u toe; en ik behoud voor mij niets anders dan het „ regt, om er op te wonen en er te sterven." — „ O „ beste der vaderen!" hernam de zoon: „ mogt ik aldaar u „ mijnen eerbied betoonen tot aan mijnen jongsten snik!" — „ Mijn kind!" sprak de grijsaard, snikkende van teedere aandoeningen: „ schier hadt gij mij van droefheid doen „ sterven: doe mij heden niet van blijdschap omko- „ men!" —

PAULUS TENTEMAKER.

In de *Handelingen der Apostelen*, Hoofdst. XVIII: 3, lezen wij, dat de H. PAULUS het handwerk van tentemaken oefende, en er zijn bestaan van had. Elders (*) getuigt hij van zichzelven, dat hij, nacht en dag, met zijne handen arbeidde, om niemand tot last te zijn. Sommigen hebben zich daarover verwonderd, als het beneden de waardigheid eens Apostels van JEZUS CHRISTUS achtende, die daarenboven van elders blijkt, een man van goeden huize en van eene beschaafde opvoeding geweest te zijn, een ambacht of handwerk geleerd te hebben, en daarmede den kost te winnen. Geenen anderen grond, intusschen, heeft deze bevreemding, dan onkunde van de zeden en gewoonten van vroegere dagen, en dat een handwerk geleerd te hebben en te oefenen onder lieden van aanzien toen niet ongewoon was. DIOGENES LAËRTIUS verhaalt, dat de Wijsgeer MENEDEMUS hetzelfde handwerk als de Apostel PAULUS oefende, hoewel hij van adelijke en aloude geboorte was. Bekend is het, dat te *Athene* de vaders verpligt waren (†) hunnen kinderen een of ander handwerk te laten leeren, waarvan zij een bestaan konden hebben; alsmede, dat de Wet, welke de kinderen verpligtte hunne verarmde ouders te onderhouden, van die verpligting de kinderen ontsloeg, wien hunne ouders geen ambacht hadden laten leeren. De *Atheners* hadden dat gebruik over-

(*) 1 *Kor.* IV: 12. 1 *Thess.* II: 9. 2 *Thess.* III: 8.
(†) MEURSIUS, *Themis Attica*, Lib. I. Cap. 3.

overgenomen van de *Joden* (*); en nog ten huidigen dage zijn er beschaafde steden in *Europa*, alwaar niemand het burgerregt kan verkrijgen, van welk eenen rang hij ook moge wezen, die niet tot een of ander ambacht zich bepaalt, en in het Gild zich niet laat aanschrijven. Daarenboven was het te *Athene* gebruikelijk, dat lieden van rang, die vele slaven hadden, dezelve tot deze of gene handwerken of fabrijken gebruikten, die hun groote voordeelen aanbragten. De vader van DEMOSTHENES had een Messemakers winkel: waarom hij *de Messemaker* gebijnaamd werd. JUVENALIS (*Sat.* X. v. 130) beschrijft hem als een Smid, die op het aanbeeld sloeg, en geheel zwart van de smidskolen; doch dit zeggen des Hekeldichters moet, misschien, niet naar de letter worden opgevat, hoewel SIDONIUS APOLLINARIS (†) hem gevolgd heeft. De Dichter SOPHOCLES, die, even als PERICLES en THUCYDIDES, het bevel over het Atheensche leger voerde, was de zoon van eenen man, die, door zijne slaven, handel in messen dreef. En zijn Levensbeschrijver doet zijne aanzienlijke bedieningen gelden, om den laster den mond te stoppen, die hem als een Smidszoon beschreef.

(*) *Synopsis Criticorum in Act.* XVIII: 3. DRUSIUS *et* GROTIUS *in loc.*

(†) *Carm.* 2 *Paneg. ad Anthemium*, v. 187, *et Carm.* 23. *Narbona*, v. 142.

IETS, WEGENS EEN' KONINKLIJKEN TIJGER.

(Uit een' Brief van *Sunderbund*, Oct. 1804.)

Gister was ik getuige van eene voor mij gansch buitengewone vertooning. Een Tijger, de woestste, dien ik immer zag, vervolgde met bloeddorstige woede een' jongen wilden Buffel tot op den oever der Riviere. De Buffel, wanhopende door de vlugt te ontsnappen, wierp zich in den vloed. Maar de Tijger, wel wetende dat hij de kracht van den stroom niet zou kunnen wederstaan, plaatste zich geduldig op den oever, zijne prooi waarnemende, en al derzelver bewegingen oplettend gadeslaande. De ongelukkige Buffel, na een' geruimen tijd geworsteld te hebben met den vloed, gevoelende denzelven niet langer wederstand te kunnen bieden, trachtte het strand te winnen en andermaal door de vlugt den dood te ontkomen. De Tijger, onvermoeid in het vervolgen, vloog hem na; en reeds zag ik hem op het punt van zijne prooi te grijpen, wanneer beiden de digte wildernis indrongen, en ik hen uit het oog verloor.

DE PORTUGEESCHE SCHILDER SIGNOR GLAMA.

De *Portugezen* hebben eenige Schilders gehad, wie men geene verdiensten kan ontzeggen: dan ongelukkig ontbreekt het aldaar de Kunstenaars aan aanmoediging. Een bewijs hiervan levert het volgende geval op. Signor GLAMA was een Schilder, die eere zou gedaan hebben aan elke Schilderschool in *Europa*, hadde hij aanmoedigings genoeg genoten, om de vermogens, welke hij bezat, te werk te stellen. Een geboren *Portugees*, had hij in *Italie* verscheidene jaren in de beoefening der Schilderkunst besteed, en daarin geene geringe vorderingen gemaakt. In zijn Vaderland wedergekeerd, kon hij niet dan schaars aan den kost komen, schoon hij alles schilderde, wat hem werd te doen gegeven. Zijn penseel maalde zoo wel een Uithangbord als een Apostel.

Een rijk Man te *Oporto* had ten oogmerke eene zijner kamers met Schilderijen te behangen en te versieren. Hij vervoegde zich tot den Schilder GLAMA, die juist op dien tijd eenige kostbare oude Schilderijen van een ander had, om voor een redelijken prijs te verkoopen. Dan de *Oportosche* Koopman kon beter over Wijn dan over Schilderijen oordeelen. Hij sprong van verwondering terug, wanneer GLAMA hem twintig Moidores voor een stuk van CORREGGIO vroeg, en voerde den Schilder te gemoete, „ dat hij onlangs twee nieuwe „ en veel grooter Schilderijen voor dien prijs gekocht had!"

DE ABT DE LONGUERUE.

De Abt DE LONGUERUE zich op zekeren tijd in zijne Abdij *du Jard* bevindende, vraagden hem zijne Geestelijken, wie zijn Biechtvader was. „ Indien gij mij weet te zeg„ gen," antwoordde de Abt, „ wie de Biechtvader van „ den H. AUGUSTINUS was, zal ik u den mijnen noemen." Inderdaad, 't geen ten bewijze schijnt te dienen, dat de Biecht nog niet was ingevoerd, is, dat de H. AUGUSTINUS, die de omstandigheden van het overlijden der H. MONIKA, zijne moeder, breedvoerig verhaalt, geen woord van de Biecht zegt.

HET

HET SIJSJEN.

In de schoone vruchtbre velden
Van den Deurostroom bespoeld,
Waar het by het ochtendkrieken
Van gepluimden zang krioelt,

Zat ik by een frissche linde,
Overschaduwd van een tak,
In wiens blad een Sijsjen schuilde,
Dat met schoone Lize sprak.

LIZE.

Hoe benij ik, teder Sijsjen,
't Heil van uw gelukkig lot!
Altijd zingt gy zonder zorgen,
Altijd leeft gy in genot.

HET SIJSJEN.

Ach! wat dwaalt gy, Herderinne!
Zoo mijn stem het dal doordringt,
't Zijn mijn bange treurgezangen,
Die mijn onheil my ontwringt.

LIZE.

Wordt uw nooddruft niet bevredigd
Van den rijkdom van dit land?
God voorzag in wat zy vordert,
Met een altijd open hand.

Duizend vliegjens, duizend maadtjens,
Malsche groenten, altijd frisch,
Mogen steeds uw lust verzaden,
Bieden u een' staâgen disch.

Kristallijnen waterſpranken
  Kronkten zich de beemden om,
't Zangrig keeltjen tot verkwikking,
  Dat het niet van dorst verſtomm'.

In den zomer hebt gy lommer;
  Als de vorst u overkoomt,
Vindt gy kloven in de rotſen,
  Scheuren in het dor geboomt'.

HET SIJSJEN.

Gy dan, gy, (gewis) bezitſter
  Van een meer dan matig goed,
Smaakt gy naar uw lotbedeeling
  Wel geringer overvloed?

Schenkt de blanke wol der lammren
  U geen fijngeſponnen rag,
Dat aan uw bevalligheden
  Nieuwen luister leenen mag?

Schuimen niet uw blinkende emmers
  Van den vetten geitenroom,
Zoeter dan de kunstgerechten,
  Friſcher dan de friſche ſtroom?

Duizend zwaargeladen takken
  Buigt de boomgaard aan uw kniên,
Om de teelt der jaargetijden
  Aan heur meesteres te biên.

Sneeuwt de winter op de velden
  Uit zijn vijandlijke vuist,
Gy ontſchuilt zijn felle nepen,
  In de rieten kluis gehuisd.

LIZE.

Ach, wat dwaalt gy, kwelend Sijsjen,
  Zoo gy hierin heil gelooft!
Wat kan overvloed my troosten,
  Daar mijn hart my werd ontroofd!

Ach, wat is my dat bezitten!
  Waar verschaft het troost in smart!
Beter waar het, nooddruft lijden
  By de rust van 't vredig hart.

De onweêrstaanbre hartendwinger,
  Dien het menschdom LIEFDE heet,
Nam my alle rust voor eeuwig,
  Stiet my in een eindloos leed.

HET SIJSJEN.

Ja, die Godheid schept genoegen
  In de pijn van al wat leeft.
Waan niet dat een teder Sijsjen
  Van zijn kracht geen denkbeeld heeft.

Maar beklagen wy geen liefde;
  Ook haar pijnen vallen zoet:
Wreedheid is het, helsche wreedheid,
  Die my 't leven vloeken doet.

Hoor mijn noodlot! en uw tranen,
  (Heeft uw oog er ooit geweend)
Zullen aan dit stroomnat mengen,
  Of uw boezem is versteend.

't Was waar Leçaas zilvren water
  Door de beukenbosschen schiet,
Dat ik, pluim- en vormloos kieken,
  't Brekend moederei verliet.

Door de teêrheid van mijn oudren,
Tot mijn' wasdom, opgevoed,
Was ik band en zorg onttogen,
Met den eersten zomergloed.

Spoedig vloog het jaargetijde,
Met mijne eerste speelzucht, om;
En een lief aanminnig Kneutjen
Werd mijn wensch en eigendom.

Waar ik vloog of nederhupte,
Immer was zy aan mijn zij;
En, in wil en zucht vereenigd,
Niets gelukkiger dan wy!

't Winterweêr was weggeweken,
En een schoone Lent' brak aan,
Als een zoete trek tot paren
In ons hart begon te slaan.

Ach, geboren om te minnen,
Tot elkanders heil bestemd,
Werd ik aan dat dierbaar gaaitjen
Door den teêrsten band geklemd.

Hier was 't plekjen dat wy kozen
Tot den echt- en kraamkoetsbouw;
Hier, hier stichtten wy dat nestjen,
Dat ons kroost ontfangen zou.

Spoedig was die bouw voltogen,
En het legertjen gespreid:
Spoedig zagen wy de vruchten
Van ons beider tederheid.

Drie der blanksten aller eieren
Hielden in hunn' zuivren schaal
Onze spruitjens opgesloten,
Beider hoop en huwlijkspraal.

On-

Onder 't blaauwe dons der vlerken
Stoofde haar mijn hartvriendin:
Nimmer mocht zy voedsel gaderen,
Of ik nam haar plaatsjen in.

En terwijl zy op die eiers
Broeiend neêrzat, weken door,
Zong ik haar de zoetste toontjens,
Met een hart vol wellust, voor.

Eindlijk was de stond gekomen,
(Stond van ongelijkbre troost!)
Van elkander weêr te vinden
In een ons gelijkend kroost.

'k Sprong en hupte vol vervoering
Om het piepende gezin;
En mijn klein geslacht te aanschouwen,
Had vóór my een' hemel in.

Als de moeder het bewaarde,
Bracht ik 't voedsel op den tak,
Dat ik met mijn' eigen' snavel
In hun teêre bekjens stak.

Onvermoeid in ze op te kweeken,
Dronken van die zielsgenucht,
Zagen wy die pandtjens groeien,
En met hun, ons beider vreugd.

Eens, ô dag van wee en jammer!
Dag, bezwangerd met verraad,
Die, ten toppunt van mijn plagen,
Eeuwig voor mijn oogen staat!

Eens, terwijl ik met mijn gâtjen,
Wat ter zijde van het nest,
Op de gouden morgenstralen
De argelooze oogen had gevest;

Daar

Daagde een jager uit zijn' schuilhoek,
Richtte 't gruwzaam moordgeweer;
't Schot ging af, de hagel snorde,
En mijn gâ viel stervend neêr.

't Korenbloemtjen in de dalen,
Wen het seisſen zich verheft,
Stort zoo plotsling niet ter aarde,
Als het snijdend staal het treft.

„ Waartoe dient het u, ontmenschte,
Riep ik in vervoering uit,
Dus uw razerny te koelen
Op een zoo geringe buit?

„ Dreef u roofzuchts helsche prikkel
Tot een misdaad zoo verwoed,
Wat toch baat u, gruwzaam roover,
Dit onnoozel handvol bloed?"

De onmensch schudde met de lokken,
Dubbel grimmig op mijn kreet,
En een tweede jachtschot vloog er
Tot voleinding van mijn leed.

Ach! dit jachtschot ging verloren
In de ruimte van de lucht,
En de wreedaart liet my over
Aan mijn eindeloos gezucht.

'k Koesterde mijn lieve wichtjens,
Siddrend van den donderknal,
Maar, onwetend van hun rampen,
Blind in 't naadrend lotgeval.

Dan! terwijl ik op die wichtjens
Oogen, vol van teêrheid, vest,
Wat verneem ik, groote Hemel,
Dat zich kronkelt om het nest!

ô Hoe trillen my de vlerken
  Om het angſtig jagend hart,
Daar ik my die ſtond herinner!
  Hoe vernieuwt zich al heur ſmart!

Opgekropen langs de linde,
  Wrong een ſlang zich om den tak,
Die, met opgeſparde kaken,
  't Schrikhoofd door de bladers ſtak.

't Monſter, op zijn prooi geſchoten,
  Greep mijn weereloos gezin,
Ach, hy zwolg het voor mijn oogen
  Met een' enklen adem in.

'k Weet niet wat my toen gebeurde,
  Dat my in dat oogenblik
't Hart niet wegſmolt in den boezem,
  Niet verplette van den ſchrik.

Ach! mijn gaaitjen, ach! mijn jongen,
  Zag ik jammerlijk geſlacht.
Hoe gelukkig, Herderinne,
  Ware ik vóór hen omgebracht!

'k Vlood die doodelijke ſtreken
  Waar ik al mijn' ſchat verloor; —
Maar, helaas! ik voer mijn rampen,
  Waar ik vlucht, de wareld door.

't Is een jaar na deze ſlachting,
  Dat ik met een heeſche keel,
Eenzaam door de ſtille boschjens
  Mijne jammerklachten kweel.

Maar hier boeien my mijn rampen,
  Hier, hier trok het hart my weêr;
Hier, hier wil ik blijven treuren,
  Tot de rouw my gants verteer.

LIZE.

Zie den traan des mededogens
Die my tintelt op 't gelaat.
Hy getuigt u van een' boezem
Die voor uw ellenden slaat.

Maar vertroost u in mijn lijden,
Zoo het troost in 't lijden is,
Dat met ons ook andren deelen
In des levens droefenis.

't Meisjen zweeg. Zy wilde spreken,
Maar de schaamte bond haar tong,
En een zucht ontvlood haar lippen,
Die zich aan het hart ontwrong.

Ach! (dus zegt zy) mocht ik spreken,
En ontlasten dit mijn hart!
Maar eens meisjens plicht is zwijgen,
En verstikken wat haar smart!

Naar het Portugeesche, getyteld O PASSERINHO.
1810. B.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

VERHANDELING,

OVER

DE ZEDELEER VAN EPICURUS, MET DIE VAN ZENO VERGELEKEN.

Voorgelezen in de Maatschappij *Felix Meritis*, den 16den van Louwmaand 1811,

door

R. KOOPMANS,

Leeraar bij de Doopsgezinden te Amsterdam.

„ Zij, die de zee bevaren," dus schreef de Wijsgeer SENECA, „ houden een hemelteeken in het oog, naar 't welk zij den koers zetten. Zoo is er ook voor den mensch een vast punt, naar 't welk hij woord en daad moet rigten. Wil hij weten, wat te begeeren of te vlieden zij? hij vestige de aandacht op het eindoogmerk des geheelen levens. Die zich van de hoofdzaak geen regt denkbeeld vormt, zal de bijzonderheden kwalijk regelen. Hebt gij de verwen gereed, wat baat het om de afbeelding te doen gelijken, als niet vooraf bij u vast staat, wat en hoe gij wilt schilderen? Van waar de dwaling zoo algemeen? Omdat weinigen over het doel, allen bijkans alleen over de middelen denken. De boogschutter mikt eerst op het wit, en bestuurt dan pijl en boog, om het te treffen." (*)

Dit

(*) SENECÆ *Ep.* 71 & 95.

Dit hoofddoel is daarom door de Zedeleeraars op den voorgrond geplaatst. Niet eenerlei waren intusschen de begrippen, deswege gevormd. Men stemde overeen, dat de Natuur gevolgd moest worden; doch dit geleide bragt de Wijsgeeren op verschillende wegen, alzoo de aanwijzing onderscheiden begrepen werd. Die oudtijds het verst uiteen liepen, waren de *Epicuristen* en *Stoicijnen*, wier voorgangers de spraak der Natuur geenszins in denzelfden toon opvatteden, en daarom ongelijke paden insloegen.

In mijne jongstgehouden Voorlezing (*) vestigde ik de aandacht op eenige bijzonderheden, rakende het *Leven* en de *Zedeleer* van EPICURUS. De rijkdom der stoffe gedoogde niet, het laatstgenoemde te ontwikkelen. Vertrouwende dat het ter letterkundige uitspanning niet ongepast zal zijn, is mijn oogmerk thans te spreken over 't geen de Zedeleer van EPICURUS zich als hoofddoel voorstelt, en, zoo verre mijn bestek gedoogt, over de middelen, door welke zij hetzelve wil bereikt hebben. Ter afwisselinge, is mijn oogmerk, daarbij de gevoelens der *Stoicijnen* te vergelijken, en met eene beknopte beoordeeling van beider Stelsels te besluiten.

EPICURUS, de Natuur als leidsvrouwe volgende, meende, dat zij hem het raadplegen met de Ondervinding aanprees. Deze dacht hem de beste leermeesteresse, ten aanzien van het heerschende, het bovendrijvende, het kenmerkende der menschelijke nature. 't Geen hij opmerkte bij elk levend schepsel, bewustheid dragende van deszelfs bestaan, sloeg hij ook bij den mensch gade. Elk dier is afkeerig van smart en haakt naar genoegen. Zoo ook de mensch. Van de wieg tot aan het graf is hij bezig ongeneugte te verwijderen en zich het aangename te bezorgen. Het geluk is het begeerlijkst kleinood; geen arbeid te zwaar, om het te bemagtigen; geene zorgen te groot, om het te bewaren; en, zingt HORATIUS (†) niet te onregte, naar de gewesten, waar het gevonden wordt, „stevenen wij met schepen, trekken wij met vierspannen."

Maar is dit gewest ook welligt dat vermaarde *Nergensland*,

(*) Zie de *Alg. Vaderl. Letteroef.* des vorigen Jaars, *Mengelwerk*, bl. 221.

(†) —— *Navibus atque quadrigis petimus*
Bene vivere.

land, 't welk hier op aarde te vergeefs gezocht wordt? — „In eenen volstrekten zin," zegt EPICURUS, „moeten wij volmaakte gelukzaligheid hier niet zoeken, en dezelve den Goden alleen toekennen." (*) Den mensch acht hij voor eene mindere mate berekend. Gebeurt het hem daarin te deelen, hij gevoelt zich in zijnen toestand regt wel, geniet het meestmogelijk goed, ondervindt het minstmogelijk kwaad, zoo veel zijne natuur gedoogt, brengt het leven genoegelijk en gerust door, voor zoo verre de gesteldheid des lands, waarin hij woont, de maatschappij, waarvan hij lid is, de leefstrant, dien hij volgt, en voorts zijn ligchaamsgestel, zijne jaren en andere omstandigheden toelaten. Het toppunt van menschelijke gelukzaligheid is, dat er geheel geene pijn naar het ligchaam, geen verdriet naar de ziel gevoeld wordt. Die het zoo verre brengt, heeft het hoogste goed verkregen, of het doel bereikt. Is er *ongesteldheid* naar ligchaam of geest, het *genoegen*, het *vermaak*, of de *wellust* (met welken naam EPICURUS het hoogste goed bestempelt) is niet tegenwoordig; dewijl het volkomen genot begint, waar ligchaamspijn en zielskwelling ophouden, en hetzelve niet gelegen is in bijkomende aangename prikkeling, ontstaande, bij voorbeeld, uit hartstogtelijke blijdschap, het stillen van den honger, het lesschen van den dorst, of 't voldoen van andere zinnelijke lusten. Het bedoeld vermaak is aanwezig, wanneer de mensch een stil genoegen smaakt, als hem niets naar het ligchaam deert, en het gemoed te vreden is onder 't genot van aangename gewaarwordingen, die den geest bezig houden, zonder denzelven te vermoeijen.

Dewijl EPICURUS dus meer ontkennend dan stellig over den toestand sprak, waarin de mensch zou kunnen gezegd worden het hoogste goed te genieten, scheen deze toestand niet ongelijk aan het gevoellooze eens diepen slaaps, of aan het onbewogene van een stilstaand water. „Neen," zegt EPICURUS; „deze toestand is wel een staat van tevredenheid; doch de mensch is in denzelven werkzaam, maar op geene andere, dan op eene kalme en genoegelijke wijze." Van hier dat hij het zalige, door hem bedoeld, wil vergeleken hebben, niet bij eene rivier, die met snelle vaart

(*) Zie DIOGENES LAERTIUS bij GASSENDI, *Misc. Op.* T. V. en diens *Syntagma Phil. Epicuri*, 4to. Hag. Com. 1659.

vaart henen ſtroomt, en hier en daar met gedruischwekkende watervallen nederſtort; ook niet bij een dood of ſtilſtaand water; maar bij het effene eener zachtkens vlietende beke (*). Zoo liefelijk zijn de gewaarwordingen van hem, die, volgens EPICURUS, welſtand geniet naar ligchaam en geest, en wiens gemoed, als zoodanig, deszelfs evenbeeld vindt in het heldere des hemels, wanneer deze, onbewolkt en onbeneveld, zich niet klaarder denken laat.

Dan, gelijk een kleed allerbezwaarlijkst in witheid aan verschgevallen ſneeuw evenaart, en ook deze het zuivere verliest, zoodra zij met ſtof is overtogen, — even bezwaarlijk is het voor den mensch, de bedoelde pijn- en verdrieteloosheid te bekomen en te behouden.

Om dan het hoofddoel zoo na mogelijk te treffen, dienen er middelen ter hand genomen, die, naar 't oordeel van EPICURUS, beſtaan in de toepasſing van *voorzigtigheid*, *regtvaardigheid*, *matigheid* en *kloekmoedigheid*.

Voorzigtigheid is de ſtam, uit welken de overige deugden als takken voortſpruiten, die de genoegens, tot een gelukkig leven vereischt, als zoo vele bekoorlijke vruchten dragen. Voorzigtigheid is de moeder, die hare kinderen niet alleen het natuurlijk, maar ook het zedelijk goed en kwaad kennen leert, als de bron van vermaak en ongeneugte. Zij leert den ſchijn van het wezen onderſcheiden, en berekenen, wat het meeste voor- en nadeel kan aanbrengen. Door haar voorgelicht, onderzoekt de verſtandige zijnen aard, neigingen en bekwaamheden; kiest een' leefſtrant, ſtaat, beroep en betrekkingen, voor hem geſchikt, en gewent zich, kleine aan grootere genoegens op te offeren, alle genoegen, zoo er ſmart uit zou geboren worden, vaarwel te zeggen, en zich ongeneugten bij voorkeur te getroosten, bijaldien zij de bronnen zijn kunnen of dadelijk worden van voordeel en vermaak.

Het algemeen welzijn en huisſelijk geluk worden te vergeefs gezocht, waar onregt, bedrog en liefdeloosheid deszelfs grondſlagen ondermijnen. De tegengeſtelde deugden moeten derhalve zoo wel het algemeen als bijzonder welvaren ſchragen en hetzelve tot ſieraad ſtrekken, even als konſtig gewerkte zuilen, die een gebouw verfraaijen, terwijl zij hetzelve onderſteunen. De bedachtzame moet daarom, volgens EPICURUS, de waardij der regtvaardigheid,

(*) GASSENDI, *Syntagma*, p. 426.

heid, trouwe en liefde, om derzelver uitgebreid nut, hoogſchatten.

Wat zijn de voorregten dezer aarde; wat baten ſchatten, aanzien, overvloed van uitgezochte ſpijzen, keur van afwisſelende vermaken, zonder vatbaarheid voor het genot? Doch waar is deze, zonder 't gevoel van gezondheid? Maar kan ook het leven wel genoegelijk voortrollen voor hem, die, in hoogheid, door nijd en list belaagd wordt, of die, tot een vernederden ſtand gezonken, der afhankelijkheid en verſmading ter prooije ſtrekt? Daarom ſpreekt de wijsheid, in den geest van EPICURUS, deze taal: Langheid der dagen is in mijne regterhand, in mijne linker rijkdom en eere voor den voorzigtigen, die zijne begeerten matigt, den middelſtand kiest als den gelukkigſten, ſpaarzaam weet te zijn zonder inhalig te worden, mild zonder verkwistend, eerzuchtig zonder trotsch, toornig zonder *wraakgierig*, naijverig zonder afgunſtig, en *gemakkelijk* weet te leven zonder vadzig te worden. — Deze wijsheid doet hem het hoofddoel treffen, en hij bereikt het zekerder, naarmate het zelfbeſtuur, in alles zigtbaarder wordende, zich uitſtrekt tot het gebruik van ſpijs en drank, tot bevrediging van behoeften en bejag van zinnelijk genot, tot bezigheid en uitſpanning, tot arbeid en rust, ſlapen en waken, hoop en vrees, met één woord, tot gewaarwordingen, neigingen, driften en hartstogten. Het zelfbeſtuur onderwerpt deze aan de maat, die ſtaat houdt, het te veel ſchuwt, het te hoog vliegen verbiedt, het langzaam haasten beveelt, en den middelweg als den veiligſten aanwijst.

Aldus toegerust, zal de mensch het naast bij het doel komen, waarin alles, gelijk elke ſtraal des cirkels in het middelpunt, zamenloopt. Er is echter nog één wapentuig, 't welk hij, naar het oordeel van EPICURUS, behoeft, tegen de aanvallen dier vijandinnen van zijn geluk, welke voorzigtigheid, regtvaardigheid en matigheid niet altijd kunnen afweren. Dit wapentuig is kloekmoedigheid, die aan den geest de kracht geeft om zich te verheffen boven de nukken van de wankele fortuin, zich dapper te gedragen in den ſtrijd tegen ziekten of kwalen, door geene menſchelijke ſchranderheid te voorkomen, en zich te ſtellen buiten het bereik der vergiftigde pijlen van beleediging, ſmaad, tegenſpoed, ſchrik voor de Goden, en vrees voor den dood. Kan de ligchaamsſmart niet ontweken of afgewend worden, de kloekmoedige neemt geduld tot lijdens troost.

troost. Hevige smart duurt kort, bestendig leed is dragelijk, pijnlooze tusschenpoozen geven genoegen. Een last, geduldig getorscht, wordt door gewoonte ligter. Verbeelding en zelfgezochte pijn verzwaren de ellende. Ongeneugte uit andere verliezen is niet oorspronkelijk, maar een vreemd gewrocht (*). De dingen zelve zijn geleende onvaste bezittingen, die, verloren zijnde, de gepeinzen niet te sterk mogen boeijen, maar vrij laten zich te verheugen in 't geen nog overig is gebleven, zonder dat zij belemmerd worden door angst over de duistere toekomst. Doet bijgeloof u sidderen voor de Goden; verhef u boven den gemeenen waan, wegens gunst of straf van hen te wachten. Verdriet u het leven? Als de nood dringt, kunt gij langs zeer verschillende wegen van het tooneel des levens aftreden. Gij behoeft tegen dank dien last niet te torschen. Of is het de dood, die u verschrikt, omdat dezelve aan alle genoegens een einde maakt? Maar hij doet ook de begeerte naar dezelve ophouden. Vreest gij voor het smartelijke? Doch waarin zou dit bestaan vóór de dood aanwezig is; en treft zijne schicht, alle gevoel is vernietigd. Of ducht gij welligt erger gevolgen, na de verhuizing uit deze wereld? Weet gij dan niet, dat de verdichtselen der vergelding den verstandigen nooit ontrusten, die in den dood den eindpaal aller dingen, en alzoo ook de eigen vernietiging, aanschouwt?

Ziet hier eene beknopte schets van 't geen zich EPICURUS als hoogste goed voorstelde, en tevens iets over de middelen ter verkrijging van hetzelve.

ZENO, de stichter der Stoische secte, en zijne volgers beweerden ook geen ander doel te hebben dan te leven overeenkomstig de Natuur. „ Haar te gehoorzamen, van haar niet af te wijken, naar de wet en 't voorbeeld, door haar gegeven, zich te vormen; dit," zegt SENECA, in overeenstemming met EPICTETUS, „ is wijsheid." (†)

Wat verstonden de *Stoicijnen* hierdoor? ZENO stelde, volgens DIOGENES LAËRTIUS, tot hoofddoel: „ Leef overeenkomstig de Natuur! " 't welk bij hem zeggen wilde: Volg de onveranderlijke voorschriften der Rede! (‡) Deze overeenkomst des levens met de Rede veronderstelt een

(*) GASSENDI, *Syntagm.* p. 473.
(†) Zie LIPSII *Manud. ad Phil. Stoic.* Dissert. XIV.
(‡) LIPSII *Manud.* Diss. XV.

een gedrag, door deugd met zichzelf bestaanbaar. Het eindoogmerk, 't welk men moet zoeken te bereiken, is die eenstemmigheid in denken, willen en doen 't geen regt en betamelijk is, waardoor de mensch, zichzelven altijd gelijk, van geen wankelen weet, door geene neigingen, driften of hartstogten geslingerd wordt, en onafhankelijk blijft van alles, 't geen buiten hem is. Het hoogste goed, naar 't geen de mensch behoort te trachten, is derhalve alleen gelegen in redelijk en zedelijk vrij te handelen, de wet der Rede, als het voorschrift eener gezaghebbende Koninginne, te eerbiedigen, en de deugden van wijsheid, regtvaardigheid, matigheid en kloekmoedigheid, niet als middelen tot een gelukkig leven, maar als in zich betamelijk, en tot het hoofddoel behoorende, te betrachten.

Het genoegen, door EPICURUS als hoogste goed voorgesteld, beschouwde ZENO als iets, 't geen, buiten het gebied der Rede liggende, *den naam van goed niet verdiende, en geenszins als doel kon in aanmerking komen.* — *Hetgeen* ZENO als eindoogmerk aanprees, wilde EPICURUS gerekend hebben als middel tot een gelukkig leven.

Poog, zoo veel gij kunt, zeide EPICURUS, gezond te zijn naar ligchaam en geest; hierin zult gij deelen, naarmate gij ontheven blijft van pijn en verdriet; betracht daartoe de deugd, die niet in zichzelve, maar als middel, waardij heeft. — ZENO leerde: Niets is goed dan 't geen redelijk, niets kwaad dan 't geen onbetamelijk is. Word heilig, door 't opvolgen van 't geen in zichzelf regt en edel is; blijf vrij, door u daaraan vast te houden, zonder u over genoegen of ongeneugte, over 't nuttige of schadelijke der gevolgen, te bekommeren.

In hoe verre wij dit voorgesteld verschil in gevoelens hebben toe te schrijven aan 't verschil in opleiding en karakter van EPICURUS en ZENO, staat ons thans niet te onderzoeken. Was EPICURUS, gelijk de berigten getuigen, een man van opgeruimder en gezelliger aard dan ZENO, die doorgaans wordt afgeschetst als somber, droefgeestig, streng en hardvochtig; de vraag is, welk Stelsel den voorrang verdiene. Ter nadere beoordeeling zal ik nu het een en ander in 't midden brengen, in den geest der *Epicuristen* en *Stoicijnen*, zoo ter bestrijding van elkanders, als ter verdediging van hunne eigene gevoelens, en wel vooreerst ten aanzien van het hoofddoel, ten andere betrekkelijk de praktijk. Op deze wijze zullen wij ongevoelig tot een algemeen besluit kunnen geraken.

 Is

Is het oog der ziele door partijdigheid beneveld, men blijft dikwijls aan woorden hangen; hetgeen men zegt te willen toetsen, is doorgaans verworpen eer men het beproeft, en het vonnis ten nadeele gestreken. Dit mag van die *Stoicijnen* gezegd worden, welke aan het hoogste goed van EPICURUS eene grof zinnelijke beteekenis hechtteden, het door hem bedoeld genoegen tot dierlijken wellust verlaagden, en zijne Zedeleer ten toon stelden, als nergens anders toe strekkende, dan om den mensch te verslaven aan dierlijke lusten, aan brassen en zwelgen, aan eene vadzige en verachtelijke levenswijze.

Dat deze leer door zedeloozen misbruikt is, valt niet te loochenen; maar wel het regt der *Stoicijnen*, om EPICURUS te verwijten, dat, terwijl *zij* de Rede als Koninginne vereerden, *hij* de vuige Wellust op den troon geplaatst had. Immers wat verstond EPICURUS door het *vermaak*, 't welk hij als de hoofdzaak aanprees? Wij hebben zijne meening boven ontvouwd. Wat bedoelde hij anders, dan het genot van genoegen, geheel verschillende van dien wellust, die het ligchaam ontzenuwt en de veerkracht der ziele verlamt; genoegen, geheel verschillende van bedwelmende vreugde, door wrangen nasmaak verbitterd, of door ontvlamde hartstogten beroerd; genoegen, steeds eenparig, aangenaam, en liefelijker in hemelsche aandoeningen, naarmate het kalm gemoed van dezelve doortrokken is?

SENECA oordeelde over 't geheel niet ongunstig over EPICURUS. Hij beschuldigde de *Stoicijnen*, dat ze zijne leer te oppervlakkig, even als een huis naar den gevel, beoordeelden; doch kon, even min als zijne geloofsgenooten, hem de stelling vergeven, dat deugd en vermaak gelijksoortige dingen zouden zijn. „ Ik," dus schrijft hij, „ kan dat ongelijksoortige niet vereenigen. Waarom kan het een van het ander niet gescheiden worden? Omdat de deugd het beginsel alles goeds is, en het genoegen uit haar, als uit den wortel, voortspruit? Zij zijn toch niet onafscheidbaar. Er zijn onbetamelijke dingen, die aangenaam; betamelijke, die onaangenaam mogen heeten. Het genoegen kan ook op iets schandelijks, de deugd nimmer daarop toegepast worden. De deugd ontbeert dikwijls het vermaak, behoeft het nimmer. De deugd is verheven, koninklijk, onvermoeid, onverwinbaar; het genoegen is zinnelijk, afhankelijk, zwak, broos. De deugd vindt gij in den Tempel, op de Markt en in de Raadzaal; het ver-

maak

maak moet gij zoeken in Gaarkeukens, Kroegen, Badstoven en Bordeelen. De deugd vertoont zich dapper, met stof bedekt, door de zon verschroeid, met eelt in de handen; maar de wellust is ontzenuwd, gloeit van den wijn, glimt van welriekende zalven, en is misvormd door het blanketsel, 't welk, terwijl het verfraait, de natuurlijke gedaante bederft (*)."

Dan de zucht, om geestig of fraai te schrijven, doet hier dezen Wijsgeer buiten het spoor hollen. Want het boven aangevoerde is genoeg tot bewijs, dat SENECA het woord *vermaak* in eenen anderen zin neemt dan EPICURUS; zoodat wij 's mans uitdrukkelijke verklaring (†), in zijnen brief aan MENŒCEUS, daartoe niet behoeven aan te voeren. „ EPICURUS," zegt CICERO, (‡) „ ontkent, dat men genoegelijk leven kan zonder deugd. Hij ontzegt den invloed der fortuin op het geluk des wijzen mans. Hij kiest schraal voedsel boven lekkernijen. In elken stand kan, naar zijn oordeel, de wijze te vreden zijn. Uitnemend, den Wijsgeer waardig! onbestaanbaar echter met het vermaak; want, hoe gij dit ook neemt, hoe gij het verfijnt, het kan nooit deugd zijn." Dit ongelijksoortige is niet te loochenen. Wijl nu de deugd alleen, naar 't Stoisch gevoelen, het hoogste goed, en zich zelve genoegzaam is, moest hieruit deze aanmerking volgen, en gaf dit tevens aanleiding tot de spotternij, om het hoogste goed van EPICURUS iets zonderlings te noemen, als bestaande in genoegen, 't welk de deugd als bewaakster behoeft, zichzelf niet handhaven kan, en dus den Vorst afhankelijk maakt van den onderdaan, de meesteres van hare slavinne. — Neen, niet alzoo! zeggen de *Stoicijnen*; de deugd alleen is het hoogste goed; van haar ontvangt alles waardij. „ De dag geeft, de nacht ontneemt aan elk vertrek het licht; zoo geeft de deugd, zoo ontneemt de ondeugd allen luister aan sterkte, schatten, eereposten en koninklijk bewind; zettende tevens aan pijn, ziekte, ballingschap en dood den naam bij van goed of kwaad: want in zichzelve zijn alle deze dingen onverschillig." (§)

Hoo-

(*) SENECA, *de vitâ beatâ*, C. 6 & 7.
(†) Zie de boven aangetogene Verhandeling over EPICURUS in dit *Mengelwerk*, bl. 234.
(‡) *Quæst. Tusc.* L. 3. (§) SENECÆ *Ep.* 82.

Hooren wij nu eens TORQUATUS, die bij CICERO (*) de leer van EPICURUS verdedigt, wij vernemen dat hij de waardij der deugd ſtelt in den weldadigen invloed, dien zij heeft op het leven, op het genot der goederen, die hetzelve veraangenamen, en op de verzachting der rampen, die het verbitteren. Betoogd hebbende, dat, naar de denkbeelden van EPICURUS nopens het genoegen als hoogſte goed, de waarlijk voorzigtige en deugdzame man alleen hetzelve kan ſmaken, en door niemand der dwazen genoten worden, gaat hij dus voort: „ Hierin, verbeeld ik mij, verdient ons gevoelen den voorrang: want de *Stoicijnen* zeggen, dat niets goed zij, dan 't geen door hen het betamelijke genoemd wordt. Doch wat is dit? eene ſchaduw zonder wezen, een woord van welluidender klank dan vaste beteekenis: en op dit betamelijke rust hunne deugd, die geen vermaak of genoegen tot een gelukkig leven behoeft, maar in zich zelve daartoe genoegzaam is! — Dan, in zeker opzigt kunnen wij met hen wel inſtemmen. Aldus immers ſchetst EPICURUS zijnen wijzen: Hij heeft geene, dan binnen de grenzen der matigheid bepaalde, begeerten. Hij verheft zich boven de vreeze des doods. Hij ſchroomt niet, zoo het moet, dit leven te verlaten; en, regtmatig over de Goden denkende, wordt hij te hunnen opzigte door geen angst gekweld. Het ſtil genoegen heeft bij hem ſteeds de overhand, door het verledene zich dankbaar te herinneren, het tegenwoordige, onder 't gedenken van deszelfs waardij, te genieten, en zich over de toekomst niet te verontrusten. Van de ondeugd verwijderd, aanſchouwt hij het leven der dwazen, vergelijkt het met het zijne, en gevoelt zich ook hierdoor gelukkig. Beloopen hem tegenheden, nooit hebben zij op hem eenen invloed, om te beletten dat zijne genoegens de onaangenaamheden overtreffen." Indien (en dit ſchijnt TORQUATUS bij CICERO te beoogen) het gevoelen der *Epicuristen* over het hoogſte goed van dat der *Stoicijnen* verſchille, in de praktijk zullen zij zoo verre niet uiteenloopen. Zonder deugd geen geluk. Het geluk bedoelt EPICURUS als hoofdzaak, ZENO de deugd; maar in de beoefening ſluipt er wel iets menſchelijks onder, blijft eerzucht niet altijd buiten het ſpel.....!

Dan verre is het er af, dat de *Stoicijnen* zich daarmede vereenigen. Zij blijven aandringen op het ſoortelijk onder-

(*) *De Finib.* L. 1.

derſcheid tusſchen de voorgeſtelde eindoogmerken in beide Stelſels; en, in hunnen geest ſprekende, mogen wij, wat de beoefening raakt, het volgende den *Epicurist* te gemoet voeren:

Geen geluk, enkel deugd zij uw doel, en gij zult niet misſen. Maar uw wit is genoegen, en om hetzelve de deugd. Verkeerd. IJdel van daar uwe verbeelding wegens 't gedrag des wijzen, door EPICURUS geſchetst. Beſtaat hij, 't is voor een oogenblik, zonder duur. Zoo ſtam, zoo ſtruik. De boom goed, de vrucht goed. De grondſlag onvast, het gebouw wankel. Deugd alleen het fundament; de wet der Rede alleen het rigtſnoer van geluk. Volgt gij niet altijd en alleen de bevelen dezer Vorſtinne, is iets anders uw hoofddoel, gij verkrijgt het kenmerk van een dwaas, die heden dit, morgen iets anders wil, en door deze ongeſtadigheid gelijk is aan ſchepen, van de worſtelende winden herwaarts en derwaarts geſchupt. „*Wat is uw leven, welk uw gedrag, zoo gij van iets anders afhangt dan van uwe Rede? Een ſpel, vol van wisſeling. Heden zijt gij* VATINIUS, *morgen* CATO, *op een anderen tijd ſoberder dan* CURIUS, *armer dan* FABRICIUS; *maar ook weder, vordert het genoegen zulks als 't hoogſte goed, ziet men u* LICINIUS, MECÆNAS *en* APICIUS *uittarten, om met hen wegens ſchatten, weelde en lekkernijen te wedijveren.*" (*) Het kan niet anders. Men ligt voor eb en vloed. Er is geen vaste ankergrond. Het moet op de genade en ongenade der verlokſelen voort. Vervalt men niet op de klippen van den wellust, dan ten minſte brengt de berekening van gevaar, van ſmart en van ſtoornis des ſtillen genoegens, derwijze van den koers, dat alle moed tot grootſche en edele bedrijven wegzinkt. Wie der *Epicuristen* zou als CATO in den Raad ſpreken, als REGULUS zijnen eed houden, als SCÆVOLA den vijand doen verſtommen, als CURTIUS den brandpoel lesſchen? Neen, liever beſteden zij, met ATTICUS, hunne ſchatten, om, in de ſtormen der burgerlijke onlusten, wijsſelijk midden door te ſturen, en alle partijen tot vrienden te maken (†); of trachten, als de ſlimheid niet ontbreekt, met ALCIBIADES, te Athene de Atheners in pracht van leefwijze, te Thebe de Thebaners in grofheid, te Lacedæmon de Spartanen in ſtrengheid, in Thracië de Thra-

(*) SENECÆ *Ep.* 120.
(†) C. NEPOS, *in vita Attici*, C. 10.

Thraciërs in ongebondenheid, in Perzië de Perzianen in weelderigheid te overtreffen (*). Maar als schatten en schranderheid ontbreken, of wanneer op andere wijze het geduld en de kloekmoedigheid door ramp beproefd wordt? Kranke troost, dat de kortheid de zwaarte, en het dragelijke de lengte der smart vergoede! Hoe zwaar moet dan de pijn zijn? Als die van PHILOCTETES? Maar zij kan nog zwaarder; men kan niet alleen, gelijk hij, aan den voet, men kan ook te gelijk aan oogen, hoofd, zijde, maag en borst geweldig lijden — en de pijn zij dan eens zoo erg mogelijk, is zij dan tevens zoo kort mogelijk? Men zou dit gereeder toestemmen, ware men niet bekend met velen, die jaren achtereen het snerpend pijnlijke des voeteuvels moesten verduren. Maar EPICURUS was ook voorzigtig genoeg, geene juiste maat van zwaarte en duur op te geven, zoodat hij eigenlijk niets zegt en te dezen opzigte geene aandacht verdient (†).

'T Klinkt heerlijk (en dus, dunkt mij, hoor ik hiertegen de vrienden van EPICURUS aanmerken) buiten het bereik te zijn van verloksels, zich boven beproeving te verheffen, zich in zijne deugd als 't ware in te wikkelen! 't Klinkt schoon, terwijl men den schat der gezondheid, de gunsten der fortuin, de toejuiching der wereld geniet, zich des met den monde onverschillig te betoonen, in de deugd alleen alles te vinden, en te zwetsen, dat de wijze boven pijn verheven, in armoede rijk, en in kluisters vrij is! Grootsche theorie voor den Wijsgeer, mits hij zich alleen in bespiegeling boven het aardsche verheffe, in zijne schriften den mensch uitschudde, in verbeelding den geest uit den kerker des ligchaams in vrijheid stelle, boven het vergankelijke voere en als eene Godheid gebieden late; maar in de beoefening?... waar is dan die arendsvlugt; waar die onafhankelijkheid van al wat vergaat; die verheffing boven het lot, boven beleediging, boven smaad, boven driften en hartstogten? — Wij zien, dit erkennen wij, met verbaasdheid op tegen de steile deugd van REGULUS, en veler andere voorbeelden van zeldzame dapperheid; maar wat bewoog hen? belangelooze deugd alleen, of tevens de zucht om uit te munten en hunnen naam als Romeinen te vereeuwigen? — Zoudt gij de eerzucht willen verloochend hebben; dien edelen prikkel tot grootsche bedrijven?

Ook

(*) C. NEPOS, *in vita Alcibiadis*, C. 11.
(†) CIC. *Tusc. Quæst.* L. 2.

Ook ons kan zij, als het te pas komt, aanvuren ten nutte des Vaderlands. Doch EPICURUS leerde, zonder noodzaak nimmer deel te nemen aan 't openbaar bewind; nooit het wispelturig volk te behagen, of den Tiran te vleijen; en den ſtand van ſtille vergeten burgers voor den gelukkigſten te houden. „ Welk een geluk, was hij daarom gewoon te zeggen, dat het beroemde Griekenland ons in onzen kleinen Tuin, of in het onopgemerkt Melite, die rust liet ſmaken, waarin wij ſteeds het hoogſte goed vonden!" (*) Doch dezelfde Meester keurde even zeer af, belangrijke pligten, uit traagheid, verwijfdheid en vrees voor moeite, te ontwijken, en dus een minder genoegen, uit dat gemak geboren, den voorrang te geven boven 't vermaak, aan het volbrengen dier pligten verknocht (†). „ Zijt gij eerzuchtig van inborst, waarom zoudt gij niet de glibberige trappen des openbaren beſtuurs beklimmen? Zijt gij ſtout, dapper, *onrustig van aard*, volgt den woeligen trein, want onder het lommer van 't geboomte zoudt gij u vervelen, het eenzelvig huis werd voor u eene ondragelijke gevangenis. Maar zijt gij zacht van inborst, schoode van aard, zoekt de ſtilte, ſchuwt vooral den krijg, en ſmaakt de genoegens van het land, de zaligheden van een huisſelijken kring." (‡) — Wilt gij u door het huwelijk verbinden, ziet toe, in hoe verre gij u de bezwaren, daaraan verknocht, zoudt weten te getroosten; gij zult anders te ſpade ontwaren, in welk een maalſtroom van verdriet gij verzwolgen wordt. Hebt gij kinderen, voedt ze met wijsheid op; hebt gij ſlaven, behandelt ze zacht, poogt ook dezen, zijn ze vatbaar, op te leiden tot de kennis van het hoogſte goed, en verbetert hunnen ſtand, door ze te beſchaven (§).

Volgen wij nu deze lesſen, waarom zouden wij minder nuttig zijn voor den Staat, voor onze huisgezinnen, voor onze vrienden, dan de hooghartige en ongezellige *Stoicijnen?* Maar, zou dan de Wijze, naar hunne idealen gevormd, beter het uithouden in den Stier van PHALARIS dan de onze? Dat zij edeler voorbeeld van ſtandvastigheid leveren, dan dat van EPICURUS, die op zijn leste, door de hevigſte pijnen gefolterd, dezelve geduldig verdroeg, en, in het herdenken van 't geen hij als Wijsgeer geleerd en geſticht had, grooter vermaak vond, dan de ſmart hem on-

(*) GASSENDI, *Syntagma*, p. 442.
(†) GASSENDI, ibid. (‡) GASSENDI, *Syntagma*, p. 438.
(§) GASSENDI, ibid. p. 439.

ongeneugte baarde. Dit heeten wij de voorschriften der kloekmoedigheid betrachten! De laatste dag zijns levens was verschrikkelijk voor hem wegens de snerpendste pijnen; en echter noemde hij dien den gelukkigsten. Dit noemen wij, zich dapper boven de vrees des doods verheffen! Men beroepe zich op mannen, die, der Stoische leere toegedaan, als verzadigde gasten dit leven vrijwillig verlieten, of den dood boven de slavernij den voorrang gaven; zulke voorbeelden kunnen wij ook vermelden, daar EPICURUS wel gebiedt, den post niet te verlaten, eer de Natuur zelve ons roept, doch niet wil, op denzelven in nood en tegen dank te blijven. Praalt gij met het voorbeeld van CATO, die zich den dolk in het hart stiet, om voor CÆSAR niet te bukken; wij dragen roem op het voorbeeld van ATTICUS, die, in den laten avond des levens, zich hevige smarten getroostte, om, eer hij den wil der Nature wist, den dood af te wenden. Zoodra hij, echter, uit de vruchtelooze poging tot herstel, dezen wil begreep, besloot hij den dood te verhaasten. Te vergeefs biedt men hem spijze en geneesmiddelen; hij weigert ze volstandig. Gebeden noch tranen van bloedverwanten en vrienden zijn vermogend hem te doen wankelen. Hij verbeidt het tijdstip des verscheidens met vastheid en kalmte van geest. Het ontzettend oogenblik is daar, en ATTICUS verlaat dit leven alsof hij slechts van woning wisselt (*).

Vreesde ik niet de aandacht te misbruiken, ik zou mij minder bekorten. Het volgende dan nog ten besluite. — Uit de opgave van 't geen EPICURUS en ZENO zich als hoofddoel voorstelden, is gebleken, dat zij den mensch uit verschillende oogpunten beschouwd hebben. EPICURUS stelde zich den mensch voor als een gemengd wezen, en lette vooral op zijne bovendrijvende zucht naar geluk. ZENO beschouwde den mensch meer als deelgenoot der alles bezielende Nature, welke de *Stoicijnen* met de Godheid verwisselden, en tot welke de geest, of 's menschen ziel, uit den kerker des ligchaams geslaakt, terug zal keeren. De Natuur te volgen, en, God te volgen, had vandaar bij sommigen hunner dezelfde beteekenis (†). Zij beweerden, dat de deugd om hare eigene voortreffelijkheid moet beoefend worden, en in haar alleen het hoogste goed te vinden is. Volgens de begrippen der *Stoicijnen*, hangt de

(*) C. NEPOS, *In vita Attici*, C. 21 & 22.
(†) LIPSII *Manud. ad Phil. Stoic.* Diss. XVI.

de waardij der deugd niet af van het voordeel of de genoegens, die zij aanbrengt, maar zij schittert door eigen luister en rust op hetgeen in zichzelf betamelijk is. Het Stoisch Stelsel is alzoo gebouwd op den grondslag der Zedelijkheid, welken dat van EPICURUS mist.

Letten wij nu op het eeuwig en onveranderlijk onderscheid tusschen goed en kwaad, tusschen 't geen zedelijk goed en 't geen nuttig, tusschen 't geen zedelijk kwaad en 't geen schadelijk is; dan kunnen wij, mijns achtens, niet nalaten, ten opzigte van den grondslag, aan hun Stelsel boven dat van EPICURUS den voorrang te geven. Vraagt men: waarom is het zedelijk goede goed in zichzelf? Het *waarom* van het *betamende* is een eenvoudig begrip, en als zoodanig, even als het *ware* en *schoone*, onvatbaar voor ontwikkeling. Men kan wel aanwijzen, *wanneer* het goede goed, het schoone schoon, het ware waar is. Rede, zedelijk gevoel, of hoe men het beoordeelend vermogen noemen wil, moet het betamende erkennen, kan het niet loochenen. EPICURUS, echter, neemt het voor- en nadeel, het genoegen en de ongeneugte tot maatstaf. Hij vergelijkt daarom de Deugd, wat hare waardij en verbindende kracht belangt, bij die der Geneeskunst en der Zeevaartkunde, die, waren zij niet nuttig, niet zouden beoefend worden. Zijn Stelsel steunt dus eigenlijk op den grondslag des belangs. Deugd wordt kloekzinnigheid. Zonder berekening van nut en genoegen, zou men niet behoeven regtvaardig, matig enz. te zijn, — en hoe, derhalve, op deze wijze, de Zedekunde op losse schroeven gezet worde, leerden de bedenkingen in den geest der *Stoicijnen*, boven aangevoerd.

Maar welligt denkt iemand, dat, de *Stoicijn* de deugd betrachtende om haar zelfs wille, en de *Epicurist* om haren weldadigen invloed, zulks weinig verschil voor de beoefening, voor het welzijn der zamenleving, en het geluk van elk lid in het bijzonder, zal opleveren. Hierop diene het volgende: De natuur gaat dikwijls boven de leer; theorie en praktijk komen niet altijd overeen; en dus is er omtrent het mogelijk nuttige of schadelijke weinig te beslissen. Er is, boven, een en ander voorbeeld aangevoerd; doch voor de deugdelijkheid eens Stelsels kunnen voorbeelden weinig bewijzen. Immers, om te weten of zij van den echten stempel zijn, dient men de roersels der daden te kennen, door welke de voorbeelden luisterrijk of afzigtig worden. Maar deze roersels kan de mensch, alleen wat hem-

hemzelven aangaat, beoordeelen. Wie beslist dan, in hoe verre de schitterendste bedrijven, door Geschiedenis, Dichtkunst, het Penseel of den Beitel als vereeuwigd, uit het Stoisch of Epicurisch beginsel moeten herleid worden? Voor het uitwendig nut of nadeel kunnen voorbeelden bovendien weinig afdoen, wijl dezelve doorgaans even sterk voor als tegen de verschillende Stelsels kunnen aangevoerd worden.

Men moet zich dus, wat de beoefening betreft, voornamelijk bij gissen bepalen, gegrond op den aard der Stelsels zelve. Dien ten gevolge zou men het *Epicurisme* beneden het *Stoicisme* kunnen rekenen, als zijnde op onvaster grondslag gevestigd, meer aanleidelijk tot gevaarlijke uitersten, en, wat de goede gevolgen belangt, te veel afhankelijk van den gang der wereldsche dingen, der heerschende manieren, en den bijzonderen smaak of levensstand dergenen, die het omhelzen. Doch hier staat tegen over, dat het *Epicurisme* meer berekend is voor de menschen zoo als zij doorheen gesteld zijn, en, zonder daarom altijd tot uitersten te verleiden, meer uitlokkends heeft voor de beoefening, dan het te hoog gestemde *Stoicisme*, 't welk niet in enkele toestanden, maar vooral onder zware en duurzame beproeving, het peil der vermogens, niet van gewone, maar ook van de voortreffelijkste menschen te bovengaat, en neêr moet komen op louter bespiegeling. Werkt dan in het Stelsel van EPICURUS de Eigenliefde te veel als beginsel en doel; in dat van ZENO is zij als drijfveder uitgesloten, waardoor de Stoische deugd hersenschimmig, en het Stelsel van ZENO, hoe zeer op zedelijken grondslag gevestigd, ongeschikt wordt ter beoefening voor menschen, die niet enkel redelijke, maar tevens zinnelijke schepselen zijn, hier als in eene oefenschool moeten strijden, daartoe aanmoediging behoeven, en deze in het afgetrokken begrip van het betamelijke niet kunnen vinden.

Door hooger licht bestraald, mogen wij ons dankbaar verheugen in de kennis eener Zedeleere, gebouwd op het betamelijke, ten doel hebbende volmaking, tot hoofdwet liefde, en, ter verzekering van de rust der ziele, het geloof in God en eene toekomstige vergelding. — Dit verband tusschen Godsdienst en Deugd wordt in beide nu beschouwde Stelsels te vergeefs gezocht. EPICURUS erkende wel Goden, doch, gelijk CICERO (*) te regt aan-

merkt,

(*) CIC. *de nat. Deor.* L. 1.

merkt, meer in naam, dan inderdaad, alzoo hij ze werkeloos maakte ten opzigte der menfchelijke belangen. ZENO onderwierp de Godheid aan een onveranderlijk Noodlot (*). Geen invloed, dus, van dit geloof op hunne leere. Even weinig van het leerftuk des toekomenden levens. Volgens EPICURUS, doet de dood den mensch wegzinken in het niet (†). Naar de leer van ZENO, is de deugd zichzelve genoeg, behoevende geenen fteun van het onzekere des overblijvens. Het hoogfte goed van den *Epicurist* bepaalde zich dus geheel binnen de grenzen dezes levens; de *Stoifche* wijze werd met zijne algenoegzame deugd dikwijls een fpeelbal zijner hooghartigheid; en beiden, te geweldig op 's werelds woeste baren geflingerd, zochten troost in den zelfmoord (‡). — Uit dit oogpunt befchouwd, doen ons deze Stelfels te levendiger gevoelen de waardij dier hemelfche verlichting, door welke wij het geloof in God en de Onfterfelijkheid niet flechts als behoefte *kennen*, maar bijkans voor ons in aanfchouwen is *veranderd*. Dit geloof houdt den zwakken fterveling gefticht in het goede, geeft kracht tegen de verleiding, fchenkt troost in tegenfpoed, bedaardheid in gevaar, geduld in lijden, en kalmte bij de aannadering des doods. Dit geloof veredelt de deugd tot godsvrucht, verheft het gemoed boven het vergankelijke, voert den geest op tot de bron der volmaaktheid, en doet hier den voorfmaak genieten van zaligheden, die der ziele eeuwig zullen toeftroomen, onder een' ftaag aanwasfenden vloed van wijsheid, liefde en reine genoegens!

(*) CIC. *de nat. Deor.* L. I.

(†) GASSENDI, *Op.* T. V. p. 130.

(‡) Zie onder andere SENECÆ *Ep.* 12, 70. et *de Ira*, C. 15.

OVER DE BEREIDING VAN SUIKER UIT DEN MANGELWORTEL.

(Medegedeeld door P. VAN WERKHOVEN, *Apotheker te Utrecht.*)

De bereiding van de Suiker uit suikerachtige planten, ter vervanging van de Suiker uit het Suikerriet, thans vooral van het hoogste belang zijnde, om bij den hoogen en indedaad buitensporigen prijs der Koloniale Suiker daardoor een plaatsvervangend middel te verkrijgen, dat in den tegenwoordigen toestand der Maatschappij genoegzaam als onontbeerlijk kan geacht worden, heeft reeds onderscheidene Scheikundigen tot proeven aanleiding gegeven, welke aan het publiek in Frankrijk en in Duitschland zijn bekend geraakt. Het kan derhalve mijn voornemen hier niet zijn, iets geheel nieuws daarover mede te deelen. Dan, in een Hoogduitsch tijdschrift, uitgegeven door den Hoogleeraar HERMBSTÄDT, te Berlijn, onder den titel van *Bulletin des neuesten und wissenswürdigsten aus der Naturwissenschaft, &c. IV. Band, IV. Heft*, 1810, eene Verhandeling vindende, waarbij de wijze, om Suiker uit den Mangelwortel te verkrijgen, zeer duidelijk en voor een iegelijk geschikt wordt voorgedragen, heb ik het niet overtollig geoordeeld, daarvan den hoofdzakelijken inhoud te vertalen, en, eenigzins voor onze Landgenooten omgewerkt en geschikt, mede te deelen; terwijl ik het Mengelwerk van deze Letteroefeningen, als een genoegzaam algemeen gelezen wordend werk, best geschikt vond om deze kleine Verhandeling op te nemen.

Het is algemeen genoeg bekend, dat een aantal ligchamen uit het plantenrijk eene natuurlijke Suiker bevatten, en door gepaste middelen meer of min daarvan opleveren; dan ook te gelijk is het waar, dat alle zoodanige Suikers min of meer eenen onaangenamen bijsmaak bezitten, waarvan zelfs de Suiker uit den Mangelwortel niet geheel bevrijd is, als hebbende eenen smaak, naar dien van het sap van Zoethout zweemende, welken men echter kan beletten, indien de wortelen, vóór de bewerking, van derzelver schillen ontdaan worden. Ik geloof verder veel grond te hebben om te denken, dat de Suiker, waarvan hier gehandeld zal worden, altoos boven al-

alle andere dergelijke Suikers de voorkeur zal verdienen, te meer omdat mij door den achtenswaardigen Heer Baron VAN LIJNDEN VAN HEMMEN onlangs eene proef van zoodanige Suiker is toegezonden, die maar zeer weinig van de Koloniale Suiker te onderscheiden was, zoo in kleur en smaak, als in droogte. De bekende ijver van dezen Heer voor alles, wat tot kunsten en wetenschappen, en vooral wat tot de huishoudkunde betrekking heeft, geeft mij veel hoop, dat wij eerlang een verslag van zijne inrigting, thans in het groot aangelegd, te wachten hebben.

ACHARD komt de eer toe van de, door MARGGRAF ontdekte, afscheiding van Suiker uit de verschillende soorten van Beetwortelen, van welken onze Mangelwortel eene bijzondere soort uitmaakt, weder verlevendigd te hebben. Sedert elf jaren heeft men de proeven over dit onderwerp bijna onafgebroken voortgezet: bevoegde en onbevoegde mannen hielden zich daarmede bezig; en men moet zich om die reden des te minder verwonderen, dat in onze huishoudingen de Suiker uit den Mangelwortel nog zoo weinig bekend is, dat verre het grootste gedeelte van het publiek dikwijls aan de mogelijkheid twijfelt, dat uit den Mangelwortel met œkonomisch voordeel Suiker bereid kan worden.

Daar mijn oogmerk niet is, en hier ook niet zijn kan, om over dit onderwerp op eenen scheikundigen trant uit te weiden, wijl het alleen de onderrigting van het algemeen betreft, zoo zal het genoeg zijn te verzekeren, dat, indien men zorge draagt van naauwkeurig de regelen in acht te nemen, die men bij de bereiding volgen moet, het niet missen kan, of men zal met voordeel eene goede Suiker verkrijgen, het zij dan dat men daartoe den gelen, witten, of rooden wortel neme; om het even of de wortelen met de grootste vlijt en oplettendheid, of wel door den landbouwer tot voeder voor zijn vee, gebouwd zijn.

Evenwel geen regel zonder uitzondering; dit heeft dan ook bij den Mangelwortel plaats; en zoo heeft eene veeljarige ondervinding geleerd, dat de volgende voorwaarden als zekere waarheden te beschouwen zijn:

1) Mangelwortelen, die op eenen grond gewassen zijn, waarop te voren schapen geweid waren, of die met schapenmest gemest was, leveren genoegzaam volstrekt geene Suiker op; daarentegen echter veel Salpeter.

2) Mangelwortelen, die op eenen versch met paardenmest gemesten grond gewasſen zijn, leveren weinig Suiker op; daarentegen veel Zout- en Salpeterzure Potasch.

3) Mangelwortelen, die op eenen versch met koemest gemesten grond geteeld zijn, leveren meer Suiker; deze bevat echter veel Phosphorzuur en Appelzuur Ammoniak, en Zoutzure Potasch.

4) Mangelwortelen, die op braakgronden gebouwd zijn, zijn, wel is waar, kleiner dan die, welke op eenen goeden gemesten grond geteeld zijn, doch zij bevatten meerder Suiker dan de laatſte.

5) De grootſte hoeveelheid Suiker leveren de volkomen witte Mangelwortelen; daarop volgen die met gele ſchillen en wit vleesch; daarop die met roode ſchillen en wit vleesch; daarop die met roode ſchillen en wit vleesch met roode kringen.

6) Mangelwortelen, die op eenen zandachtigen leemgrond geteeld zijn, bevatten meerder Suiker dan die, welke op eenen vetten kleigrond gewasſen zijn.

7) De Mangelwortel levert dán alleen eene groote hoeveelheid van deugdzame Suiker op, wanneer de bewerking van het begin van October tot het einde van Januarij verrigt wordt. Van de maand Februarij af verandert zich zijne grondmenging; de Suikerſtof gaat in Slijmſuiker over, en raakt met der tijd geheel verloren.

8) Het maximum der oplevering van goede korrelige geraffineerde Suiker uit den Mangelwortel bedraagt 4 ponden, het minimum 2½ ponden van honderd ponden Mangelwortelen: de middelberekening kan derhalve op 3 ponden geſteld worden.

9) Honderd ponden Mangelwortelen leveren, na de uitpersſing, als maximum 52½ ponden, en als minimum 42 ponden ſap; het overblijvende weegt in het eerſte geval 47½, en in het tweede 58 ponden.

10) Uit het van 100 ponden uit den Mangelwortel verkregene ſap bekomt men, na de heldermaking, zuivering en verdamping, 6 tot 7 ponden matig dikke Siroop; wat gedurende de verdamping verloren gaat, beſtaat enkel in waterdeelen.

11) Indien men de Mangelwortelen tot voeding van het vee gebruikt, worden derhalve hier maar zes tot zeven ponden der voedende zelfſtandigheid weggenomen; het overige is een waterachtig ligchaam, waarvan het vee geen voedſel trekken kan.

12) De

12). De gewonnen Siroop uit Mangelwortelen kan, wel is waar, ter zoetmaking van spijzen enz. gebezigd worden, doch zij kan nimmer als eene volkomen plaatsvervangster van de Koloniale Suiker dienstig zijn, wijl zij nog eenige vreemde deelen bevat, die er eenen vreemden smaak aan geven; deze deelen bestaan vooral uit Zoutzure Potasch; Appelzure Potasch, en uit Zoutzuren Kalk.

Deze zijn de voorname uitkomsten, die door HERMBSTÄDT, zoo wel bij den bouw van den Mangelwortel, als bij de bereiding van deszelfs Suiker, zijn waargenomen en verkregen; en er blijft mij nu overig, zijne zeer eenvoudige bereiding, zoo beknopt mij mogelijk is, mede te deelen: eene bereiding, waarvan hij verzekert, steeds de beste gevolgen gezien te hebben; die niet kostbaar is, en zoo min omslagtig, dat zij door een ieder, zelfs door den landman, bij de noodige oplettendheid, kan gevolgd worden, en *die zeker verdient algemeen in het werk gesteld te* worden, vooral door bezitters van landgoederen, die er zeer zeker thans hunne rekening bij vinden zullen.

Men zuivert de Mangelwortelen door waschen met water van alle aanklevende onzuiverheden, en snijdt er vervolgens de harde vezelen, als ook de kroon af, waarna men ze in eene daartoe geschikte raspmachine zoodanig tot eene pap raspt, dat daardoor alle de sapvaten verbroken en vermorseld worden.

Een groote en geschikte rasptoestel is door den Heer SIEBECKE, te Berlijn, uitgevonden en bewerkstelligd. Deze bestaat uit eenen cilinder van blik, die, als eene gewone rasp, met doorgeslagene scherpe openingen voorzien is. Hij beweegt zich onder eenen hoek van 35 graden, schuins geplaatst, onder eene soort van hollen molentrechter, welke de wortelen bevat, die door hunne eigene zwaarte op den cilinder nedervallen, en door dezen tot eene *brijachtige* pap gemalen worden, welke pap in een daaronder geplaatst vat valt. De beweging van het werktuig geschiedt door een paard, en het vermaalt in ieder uur 600, ja, wanneer alles goed ingerigt is, zelfs 900 ponden Mangelwortelen.

De verkregene brij wordt in eene gewone en eenvoudige pers uitgeperst, en het aldus verkregene sap moet nu aan de volgende behandeling onderworpen worden. Men vult met het sap eenen koperen ketel, en verhit hetzelve tot het punt van koking. Hierbij werpt zich

eene aanmerkelijke hoeveelheid van een naar gestold eiwit gelijkend schuim op de oppervlakte van het vocht, dat met een schuimspaan zorgvuldig wordt weggenomen.

Is deze afschuiming geëindigd, dan doet men er, onder bestendig omroeren met eene houten spatel, zoo veel versch gebluschten zuiveren kalk bij, dat op ieder 2½ pond vocht 150 greinen kalk komen, welke te voren met een derde van zijn gewigt aan water gebluscht en zoo tot poeder gebragt is.

Met dezen bijgevoegden kalk laat men het sap nu zoo lang koken, tot een weinig daarvan, als proef, uitgenomen, de helderheid van witten wijn heeft, hetwelk omtrent in één uur tijds gebeurt.

Gedurende het koken ontwikkelt zich veel Ammoniak in scherpe en bijtende dampen, en er ontstaat op de oppervlakte eene nieuwe hoeveelheid schuim, die even naauwkeurig moet worden weggenomen.

Men giet nu het sap uit den ketel in een kegelvormig houten vat, en laat het 24 uren in rust staan, gedurende welken tijd de troebele deelen zich op den bodem zetten, en daarna wordt het nu volmaakt heldere sap, door eene aan de zijde aangebragte kraan, afgetapt.

Het dus geheel heldere sap wordt nu op nieuw in den ketel gegoten, en zonder verder bijvoegsel, bij eene zachte en aanhoudende koking, zoo lang verdampt, tot het de lijvigheid van eene dunne Siroop verkregen heeft, welker soortelijke zwaarte tegen water als 4 tot 3 is.

Deze Siroop wordt uit den ketel, ter volkomene verkoeling, in een aarden pot gegoten. Nadat men er het schuim van heeft afgenomen, giet men haar door eenen op een raam gespannen flenellen lap, of door eenen wollen gewonen filtreerzak.

Gedurende de verkoeling scheidt zich eene aanmerkelijke hoeveelheid appelzuren kalk af, de Siroop wordt meer en meer helder en doorschijnend, en neemt eenen zoeten en suikerachtigen smaak aan.

Men giet nu de heldere Siroop van het grondbezinksel af in eenen anderen ketel, en verdampt dezelve alsdan zeer zacht, zoo lang, tot zij draden trekt, waarop zij in eenen kouden ketel wordt overgegoten, waarin men haar, tot de kristalschieting zich vertoont, laat staan, waarna men haar in suikervormen giet, welker punten met papier gestopt zijn, waarin zij binnen 24 tot 30 uren tot eene korrelachtige massa stolt.

De-

Deze verdamping moet bij eene zeer zachte warmte geschieden; zoo dat de Siroop, indien mogelijk, niet koke, en niet te dik worde; anders verliest zij hare kristalliseerbaarheid.

Die met de verdamping ter kristalliseering niet wel te regt kan komen, doet beter, de Siroop in vlakke schalen, in eene matig verwarmde plaats, bij eene temperatuur van omtrent 142 graden *Fahr.*, 50 graden *Reaum.*, zachtjes uit te dampen. Hierbij ontstaat welhaast een huidje op de oppervlakte, dat men verbreken moet, om tot de vorming van een ander gelegenheid te geven; waarmede men aanhoudt, tot dat al de Siroop zich als met kristallen doorweven vertoont.

In dezen toestand stelt men de schalen aan eene meerdere hette bloot, om alle kristallen weder tot smelting te brengen, waarna men dan het gesmoltene vocht in eenen Suikervorm uitgiet, hetwelk dan tot eene korrelachtige masa stolt.

Om deze kristallisatie te bevorderen, men hebbe dan volgens deze of gene wijze gewerkt, moeten de vormen in eene temperatuur bewaard en geplaatst worden, die niet minder dan 68 tot 72 graden *Fahr.* of 16 tot 18 graden *Reaum.* bedraagt; daar, bij eene mindere warmte, de Siroop te taai wordt, en derhalve de kristallen zich niet vormen kunnen.

Is de Suiker in de vormen gestold, dan worden de toegestopte punten geöpend; terwijl dan ook, bij gezegde warmte, eene bruine vloeibare Siroop zich, door de gaten, afscheidt.

Wanneer, na verloop van eenige dagen, het uitlekken van de Siroop ophoudt, dan wordt de oppervlakte van de Suiker met eene anderhalf duim dikke laag van natte klei bedekt, die maar alleen zoo veel water houden mag, als zij, zonder zich daarvan af te scheiden, bevatten kan.

De hiertoe geschikte klei moet eene ijzervrije eenigzins magere klei zijn, zonder echter grof zand te bevatten, wijl zij alleen in dezen toestand het opgegotene water allengskens laat doorlekken.

Volgens deze bereidingswijze heeft de Hoogleeraar HERMBSTÄDT in den tijd van acht weken achttienhonderd ponden ruwe Suiker uit Mangelwortelen bereid, welke zich bij de volgende daarmede in het werk gestelde raffinering even goed verhield, als de Westindische Suiker.

Men ziet uit deze handelwijze, dat deze geheele bereiding in een paar weken volkomen kan afloopen.

Vervolgens overgaande tot de vraag, hoe hoog ieder pond van deze Suiker te ſtaan komt, levert ons dezelfde Heer daarvan eene berekening, welke ik echter niet geheel wil hebben toegepast op ons Land, daar de grond, de brandſtoffen, de arbeidsloonen enz. hier zeker vrij wat hooger te ſtaan komen; dan dit neemt in geenen deele weg, dat de bewerking hier even mogelijk blijft, en wel vooral, wanneer men eens nagaat, hoe vele handen, in dezen jammerlijken tijd, geheel en al werkeloos zijn. Bij de opgave van deze berekening houde men in het oog, dat een *Berliner Reichsthaler* omtrent 36 ſtuivers Hollandsch bedraagt.

	Rthlr.	gr.
Voor 1000 ponden Mangelwortelen, à 12 grosſchen.	5 Rthlr.	gr.
Tot derzelver rasping, door het opgegevene werktuig, twee arbeiders op éénen dag, ieder 10 gr. . . .	•	20
Voor het uitperſen, helder maken, verdikken van het ſap, benevens brandſtoffen, kalk, enz.	•	12
Om de dunne Siroop tot kriſtalſchieting te brengen.	•	4
Voor klei om te dekken, en meer andere bijkomende kosten. . . .	•	12
	7 Rthlr.	• gr.

Hiervan worden nu ten minſte verkregen uit honderd ponden $2\frac{1}{2}$ ponden Suiker, derhalve in het geheel 25 ponden; gevolgelijk komt het pond op omtrent $6\frac{2}{3}$ grosſchen te ſtaan, of op ruim 10 ſtuivers Hollandsch.

Hij, die te gelijk Vee houdt, kan ook voor het overblijfſel, na de uitperſing, eenig voordeel in rekening brengen, en zoo wordt de prijs van de Suiker nog al meer verminderd; bij voorbeeld hiervan worden gewonnen:

400 ponden uitgeperst overblijfſel.
15 ponden Slijmſiroop.

welke nog een goed voedſel voor Koeijen en Varkens kunnen opleveren.

Men

Men doet altoos wel, de wortelen vóór de bewerking van derzelver schillen te ontdoen, omdat de schillen, zoo als reeds gezegd is, eenen smaak van Zoethoutsap aan de daaruit bereide Suiker mededeelen.

Met de mededeeling van deze bereiding heb ik alleen de bedoeling, om ook in de Huishoudingen dezelve te leeren kennen. Iedereen begrijpt gereedelijk, dat, daar alle Fabrijken, zonder onderscheid, dán eerst een ruim voordeel geven, wanneer zij in het groot gedreven worden, dit ook volkomen op de bereiding van deze Suiker moet worden toegepast. Ik heb reeds gezegd, dat alles, vooral wat de kosten aangaat, verschillen moet in ons Land; doch dit kan geene verhindering aan de oprigting van zoodanige Fabrijken toebrengen. Het meest, wat men te overwinnen zal hebben, zijn de oude Vaderlandsche vooroordeelen, waardoor men hier niet zoo spoedig de handen uit den mouw steekt. — *Ééne tegenwerping*, evenwel, kan van belang *schijnen*. Indien de algemeene Vrede eens getroffen en dus de Zeehandel vrij wierd, waar zoude men dan met deze Fabrijk heen? Nu, dat zij zoo; maar zullen wij ons zoo spoedig daarmede verheugen? — Behalve dat, vele Suikerraffinaderijen in ons Land, thans geheel geen werk hebbende, staan ledig, en zijn hiertoe bij uitstek geschikt. Maar gesteld eens, men had alsdan eene zoodanige Fabrijk; kunnen dan ook die ketels tot geene andere oogmerken gebruikt worden? en de kosten ter oprigting zijn niet groot, terwijl de Fabrijk zelve waarlijk niet omslagtig kan genoemd worden.

BIJZONDERHEDEN, ONTLEEND UIT DE MENGELWERKEN VAN E. GIBBON, *Esq.*

WILLIAM CHILLINGWORTH, *M. A.* en Lid van het *Trinity College*, *Oxford*, werd, acht-en-twintig jaren oud zijnde, te rade om *Oxford* te verlaten, en naar eene *Engelsche* Kweekschool in *Vlaanderen* te vertrekken. Eenige geschilvoeringen met FISHER, een schrander *Jesuit*, deden hem wankelen in de begrippen, waarin hij was opgevoed; dan meest woog, te dien tijde, bij hem het denkbeeld, dat er ergens een onfaalbaar Regter in Geloofsgeschillen moest bestaan, en dat de Kerk van *Rome* de éénige Maat-

schappij van *Christenen* is, welke daarop eisch kan maken en het dadelijk doet.

Na een kort verblijf, slechts van eenige maanden, in deze nieuwe Leerschool, werd hij, op nieuw, door zijne bezwaren, in het stuk der Geloofsleere, aangetast; hij keerde weder naar *Engeland*, hervatte daar zijne letteroefeningen, ontdekte zijne misslagen, en onthief zijnen geest van het juk des gezags en des bijgeloofs. CHILLINGWORTH's geloof rustte thans op het grondbeginsel, dat de Bijbel onze éénige Regter is in Geloofsverschillen, en onze Rede ons daarin ten éénigen Uitlegger moet dienen. Hij verdedigde met veel bekwaamheids dit grondbeginsel der Protestanten, in een Werk, 't geen, na de Leeraars aan de *Oxfordsche* Hoogeschool verbaasd te hebben, langen tijd, en heden nog, als de bondigste verdediging der Hervorminge geacht wordt (*).

De geleerdheid, braafheid en jongste verdiensten diens Schrijvers geregtigden hem tot bevordering: maar de voorheen verslaafde had zijne ketenen verbroken; en hoe meer hij bedacht en overwoog, te minder voelde hij zich geneigd en geschikt om de XXXIX Artikelen der *Engelsche* Kerke te onderschrijven. In eenen bijzonderen Brieve verklaart hij, met al de klem van uitdrukking, hem eigen, dat hij die Artikelen niet kon onderteekenen, zonder zijne eigene verdoemenis te onderschrijven; dat, indien hij immer van dit zijn vast besluit afging, hij zijnen vrienden de vrijheid gaf om hem voor een Dwaas of een Atheist te houden. — Naardemaal deze Brief zonder dagteekening is, kunnen wij het getal van weken of maanden niet bepalen, 't geen verliep tusschen dezen sterk betuigden afkeer en 't geen nog voorhanden is in het *Salisbury's* Register: *Ego* GULIELMUS CHILLINGWORTH *omnibus hisce Articulis, et singulis in iisdem contentis volens, et ex animo subscribo et consensum meum iisdem præbeo*, 20 *die Julii* 1638.

Maar de Kanselier en Prebendaris van *Sarum* week welhaast af van zijne eigene onderteekening. Het Artikel van de Drieëenheid dieper indenkende, kon noch de Schriftuur, noch de Leer der eerste Kerkvaderen zijn Orthodox geloof staande houden, en hij niet nalaten te erkennen, „ dat de Leer van ARIUS eene waarheid was, „ althans geene verdoemelijke ketterij." Van dit tusschen bei-

(*) Het Werk was getiteld: *The Religion of Protestants a save way of salvation.*

beiden hangend begrip daalde hij neder tot het *Sociniaansche* gevoelen; en, indien wij mogen geloof flaan aan eene twijfelachtige gefchiedenis en het algemeen begrip, kwamen alle zijne zorgvuldig aangewende onderzoekingen neder op eene Wijsgeerige Onverfchilligheid (*). Zoo doorftekend fchoon was echter de braafheid van CHILLINGWORTH's hart en de opregtheid hem eigen, dat deze fchijnbare ligtzinnigheid geen nadeel deed aan de achting, welke hij met de daad verdiende. Zijne veelvuldige veranderingen ontftonden uit eene te diepe nafpeuring der waarheid. Zijne twijfelingen rezen uit zijnen eigen boezem op; hij onderfchraagde dezelve door al de kracht zijner rede; hij was dan te ftreng omtrent zichzelven; maar zoo weinig rust en genoegen vindende in deze zegepralen, kwam hij weder terug door een nieuw beroep op zijn eigen oordeel, zoodanig, dat hij, in alle zijne wisfelingen van begrip, een bekeerling van zichzelven was.

PETRUS BAILE was de Zoon van een *Calvinistisch* Leeraar in een afgelegen hoek van *Frankrijk*, aan den voet van het *Pyreneesch* gebergte. Om hunnen Zonen eene geleer-

(*) Mr. GIBBON neemt al te los een laster aan, tegen dien grooten en braven man uitgebraakt, door de Bijgeloovigen van zijnen tijd, alsof hij in eene Wijsgeerige Onverfchilligheid zou berust hebben. Deze was waarfchijnlijk in CHILLINGWORTH's oogen zoo loffelijk niet als in die van GIBBON. De befchuldigingen van een bijgeloovigen hoop te omhelzen, voegt geenen Wijsgeer. CHILLINGWORTH droeg den naam van een Ongeloovigen bij de onverftandige ijveraars zijner Eeuwe, omdat hij gematigd en opregt was, omdat hij redelijk dacht. In *Engeland* heeft men, op die zelfde wijze, een TILLOTSON, een LOCKE, een EMLIJN en anderen, met hatelijke namen beftempeld. Het *Christendom* van CHILLINGWORTH kwam in leer en geest overeen met dat van een NEWTON en een LOCKE, met dat van WATSON, PALEY en andere voorname Mannen onder de Geestelijkheid, en die tot dezen rang niet behooren: Mannen, die niet alleen fieraden zijn van den Godsdienst, maar van het Menschdom. En zoo lang de Christelijke Godsdienst, in deszelfs waren geest, beleden en verdedigd wordt door zoodanige Mannen, voorftanders der Rede, kan dezelve nooit fchade lijden van het belagchen van deszelfs vijanden, hunne zijdelingfche fchimpfcheuten, of meer openlijke en regtftreekfche aanvallen.

leerde opvoeding te doen erlangen, werden de Protestanten, in die dagen, niet zelden uitgelokt, dezen naar Catholijke Hoogescholen te zenden. BAILE, twee-entwintig jaren oud zijnde, werd door de bewijsredenen en streken der *Jesuiten* van *Toulouse* bewogen om de *Roomsche* Godsdienstbelijdenis te omhelzen. Hij bleef omtrent zeventien maanden (van den 19 Maart 1669 tot den 19 Augustus 1670) in hunne handen een vrijwillig gevangene; en een brief aan zijne Ouders, door den nieuwbekeerden opgesteld of onderschreven (15 April 1670), is vol trekken van den geest des *Roomschen* Kerkgeloofs.

Dan de Natuur had hem geschikt om te denken naar eigen welgevallen, en te spreken zoo als hij dacht. Hij ergerde zich aan den eerdienst, Schepselen toegebragt, en het leeren der Natuurkunde overtuigde hem van de onmogelijkheid der Transsubstantiatie, welke ten overvloede door onze zinnen wedersproken wordt.

Zijn wederkeeren tot de Protestanten was een stoute en belangelooze stap, welke hem blootstelde aan de strengheid der wetten. Eene spoedige vlugt naar *Geneve* behoedde hem voor de vervolging zijner geestelijke dwingelanden, die de waardij niet kenden van den man, dien zij verloren hadden. Ware BAILE bij de *Roomsch-Catholijke* Kerk gebleven, hadde hij den geestelijken stand omhelsd, hij zou, in zijn geboorteland, de hoogste Kerkelijke waardigheden, en de rijke inkomsten, daaraan verknocht, gewis verkregen hebben: dan, die geveinsde rol spelende, zou hij minder geluks gesmaakt hebben in het bekleeden van een hoogen Kerkelijken eerepost, dan hij nu te *Rotterdam* genoot in den staat eens ballings, arm, maar vrij.

Zonder vaderland, zonder beschermer, bestond hij door den arbeid zijner penne. De ongelijke waardij zijner veelvuldige Werken wordt verklaard en verontschuldigd uit aanmerking, dat hij nu eens voor de Boekverkoopers, dan voor zichzelven, en op een anderen tijd voor de nakomelingschap schreef. Indien een streng beoordeelaar al het beste in een Folio-boek te zamen bragt, dit Boek zou als de Boeken der Sybillen geacht worden, en die achting veel waardiger wezen.

Een bedaard aanschouwer van de godgeleerde twisten, veroordeelde de Wijsgeer van *Rotterdam*, met gelijke vastheid van geest, de vervolgingen van LODEWIJK DEN XIV en de leerstellingen der *Calvinisten*, bespotte hunne ij-

ijdele voorzeggingen, en de onverdraagzaamheid, welke foms zijne afgezonderde levenswijze ftoorde. De gefchilvoeringen, te zijnen tijde zoo hevig, ten voorwerpe zijner befchouwing ftellende, keerde hij de wapenen der twistende partijen tegen elkander. Nu eens de *Catholijken*, dan weder de *Proteftanten* verdedigende, zocht hij te bewijzen, dat noch de weg van gezag, noch die van eigen onderzoek, der menigte eenig bewijs in Godsdienftige waarheid kan verfchaffen: waaruit hij befluit, dat gewoonte en opvoeding de éénige gronden van Volksgeloof uitmaken. — De oude wonderfpreuk van PLUTARCHUS, dat Godverzakerij min fchadelijk is dan Bijgeloof, verfierde hij met alle de kleuren van zijn vernuft, en zette er kracht aan bij, door de fcherpzinnigheid zijner redeneerkunde.

BAILE's *Woordenboek* behelst een rijken fchat van gebeurtenisfen en gevoelens: hij weegt de *valfche* Godsdienften op in de fchale van zijn Scepticismus, tot dat de tegen elkander overftaande hoeveelheden (om die fpreekwijze van de Algebra te ontleenen) elkander vernietigen.

Het wonderlijk vermogen, 't welk hij bezat en zoo vrijmoedig bezigde, om twijfelingen en zwarigheden op te zamelen, deed hem boertende den titel aannemen van νεφεληγερέτα Ζευς, *den wolk opeenpakkenden Jupiter*.

In een gefprek met den vernuftigen Abbé (naderhand Kardinaal) DE POLIGNAC bekende hij vrijuit zijn algemeen *Pyrrhonismus*. „ Ik ben," fprak BAILE, „ in den „ fterkften zin des woords, een *Proteftant*: want ik pro„ tefteer, onverfchillig, tegen alle Stelfels en tegen alle „ Secten!"

Eer ik uit *Zwitferland* naar mijn Vaderland opgeroepen werd, fmaakte ik het genoegen om den zeldzaamften Man zijner Eeuwe te zien, een Dichter en Gefchiedfchrijver en een Wijsgeer, die dertig boekdeelen in quarto, zoo in dicht als ondicht, gefchreven heeft, altoos onderhoudend en dikwijls uitmuntend. Behoef ik hier den naam van VOLTAIRE neder te fchrijven?

Na door eigen verkeerd gedrag de vriendfchap van den eerften der Koningen verbeurd te hebben, keerde hij, zestig jaren oud zijnde, ruim van middelen bedeeld, naar een vrij en fchoon land, en verbleef twee winters in de ftad of in de ommeftreken van *Laufanne*. (1757 en 1758.)

Mij-

Mijne begeerte om VOLTAIRE te zien, dien ik toen boven diens wezenlijke waarde schatte, kreeg gereede voldoening. Hij ontving mij beleefd, als een *Engelsch* jongeling; maar ik kan niet roemen op eenige bijzonder onderscheidende kennisneming van mijnen persoon.

Het meeste genoegen, 't geen ik ontleende van VOLTAIRE's verblijf te *Lausanne*, was de zeldzaamheid, dat ik een groot Dichter zijne eigene stukken op het tooneel zag en hoorde uitvoeren. Hij had een gezelschap gevormd van Heeren en Dames, onder welke 't sommigen aan geene talenten ontbrak. — Een welgeschikt Tooneel had hij laten vervaardigen te *Monrepos*, een Landhuis aan het einde van de voorstad. De kleederen en de tooneelen werden ten koste der Acteurs bezorgd. De Schrijver bestuurde de voorbereidende oefeningen met de oplettendheid en den ijver van vaderlijke liefde voor zijne stukken. In twee op elkander volgende winters, werden zijne Treurspelen *Zaire*, *Alzire*, *Zulime*, en het Blijspel *de verkwistende Zoon*, op het tooneel te *Monrepos* gespeeld. VOLTAIRE speelde de rollen, waarin de karakters best aan zijne jaren voegden; LUSIGNAN, ALVAREZ, BENASSAR en EUPHEMON. Zijne wijze van voordragt was gevormd naar het zwellende en den cadans van het oud tooneel, en hij drukte meer de geestdrift der Dichtkunste dan de gevoelens der Nature uit.

De drift, welke ik betoonde om die Tooneeloefeningen bij te wonen, liep welhaast in 't oog, en het miste mij zelden een kaartje van toegang te krijgen. Het vermaak, 't geen ik daar genoot, vermeerderde mijnen smaak voor het *Fransch* Tooneel, en heeft misschien veel toegebragt om mijne aanbidding van het reusachtig vernuft van SHAKESPEARE te verzwakken, 't geen van vroeg af den *Engelschman* als een eersten pligt wordt opgelegd.

Het vernuft en de wijsbegeerte van VOLTAIRE, zijne tafel en zijn tooneel, hebben, in eene zigtbare mate, de zeden te *Lausanne* beschaafd, en, hoezeer aan mijne Boekoefeningen gehecht, genoot ik mijn aandeel in de vermaken der verkeering. Na het bijwonen der Tooneelvertooningen te *Monrepos*, hield ik somtijds den avondmaaltijd bij de Acteurs. Ik was nu gemeenzaam in eenige huizen, en verkeerde in vele andere; mijne avonden sleet ik meest aan de speeltafel en in gezelschap, of van bijzondere partijen, of in talrijker zamenkomsten.

Ter oorzake van eenige kerkelijke verschillen heeft

VOL-

VOLTAIRE *Lausanne* verlaten en zich op zijn Kasteel te *Ferney* begeven, waar ik, op mijne terugreis van *Parijs* naar *Lausanne*, dien Dichter en Tooneelspeler andermaal bezocht, zonder eene naauwere kennis met hem te maken, waartoe ik thans meer dan voorheen geregtigd zou zijn geweest. Het Tooneel, door VOLTAIRE te *Lausanne* gesticht, en de Tooneelspelers, door hem gevormd, bestaan nog, en overleven het verlies van hunnen Leermeester. Schoon zoo onlangs uit *Parijs* gekomen, woonde ik met veel genoegen eenige Treur- en Blijspelen aldaar bij. Ik zal er geene optelling van doen: maar ik kan niet nalaten te dezer gelegenheid iets te melden van eene bijzondere inrigting, welke de schuldelooze vrijheid der *Zwitsersche* zeden op het sterkst ten toon spreidt.

De Inrigting, welke ik bedoel, heeft, uit den leeftijd der Leden, den hoogklinkenden naam ontleend van de *Lente*, en noemt zich *la Societé du Printems*. Omtrent een twintigtal jonge ongehuwde Juffers van deftige, schoon niet van de eerste Familien, waarvan de oudste misschien twintig jaren telt, alle bevallig, vele schoon, en twee uitstekende schoonheden, komen bijkans elken dag te zamen aan elkanders huizen, zonder het bedwang of zelfs de tegenwoordigheid van eene moeder of opzigtster: zij worden aan zichzelve en hare eigene voorzigtigheid overgelaten, onder een aantal jonge Heeren uit alle Volken te *Lausanne*. Zij lagchen, zij zingen, zij dansen, zij spelen kaart, en voeren komedien uit. Dan, te midden van deze onbezorgde vrolijkheid, hebben zij ontzag voor zichzelve, en worden door de Heeren met achting beschouwd. De onzigtbare scheidlinie tusschen vrijheid en ongebondenheid werd nooit overschreden door een gest, een oogslag, een woord; en de maagdelijke kuischheid dezer Jufferschap werd nimmer bezoedeld door den adem der kwaadsprekendheid, of zelfs der verdenking. — Eene zonderlinge Instelling zeker, doch teffens een sprekend bewijs van de onschuldige eenvoudigheid der *Zwitsersche* zeden.

OVER

OVER ZIENDE GEWORDEN BLINDGEBOORNEN, VOLGENS WAARNEMING VAN PROF. G. J. BEER. Door Dr. ANDRÉ.

(Ontleend uit het *Neuestes Journal der Erfindungen, Theorien und Widersprüche in der gesammten Medizin.* 1810. Isten Deels 2de Stuk, bl. 193 env.)

Profesfor BEER, te *Weenen*, opereerde elf Blindgeboornen met het gelukkigfte gevolg, en floeg ze allen, zoo voor als na de Operatie, op het zorgvuldigfte gade, zonder, zoo veel mij bekend is, zijne *refultaten* door den druk gemeen te maken; van tijd tot tijd echter deelde hij dezelven in eene korte voordragt aan zijne Leerlingen mede. Gedurende mijn laatfte verblijf te *Weenen* was ik getuige van zulk eene voordragt, en wil het belangrijkfte daarvan ter lezing opteekenen.

Profesfor BEER klaagt, dat over dit onderwerp, in de laatfte tijden, zoo weinig is waargenomen en gemeen gemaakt. De nagelatene waarnemingen van CHESELDEN (*), DAVIEL (†) en JANIN (§) noemt hij oppervlakkig en onbevredigend; hetgeen ik echter bij eigen nalezen niet gevonden heb. CHESELDEN nam alleen éénen Blindgeboornen waar, maar dezen zeer naauwkeurig. Zeker had JANIN, die twaalf Blindgeboornen opereerde, zich niet tot het opgeven der waarneming van ééne Boerin behooren te bepalen; maar hij verontfchuldigt zich van wege de gelijkheid der *refultaten*, die hij bij de overigen bekwam. De gefchiedenis van het opgegevene geval is ook niet zoo oppervlakkig als Profesfor BEER zulks doet voorkomen.

Na deze korte Letterkundige Inleiding, gaan wij ter zake. De hoofddenkbeelden waren ongeveer de volgenden.

Zeldzamer, dan men geloofc, zijn Blind-*geboornen*; de meesten, die men daarvoor houdt, zijn in de eerfte dagen na de geboorte, door onachtzaamheid, blind geworden, inzonderheid door eenen te fterken invloed van het licht, 't welk den *Staar* zeer bevordert. *Stekeblind* is een Blindgeboorne eigenlijk nimmer; hij kan nog altoos het licht, ja zelfs de kleuren onderfcheiden. De eigenlijke *Stekeblinde* blijft

(*) *Philofoph. Transact.* No. 204. Art. 7. waarvan ook MORAND in de Lofrede op CHESELDEN melding maakt. Zie *Memoires de l'Academie Royale de Chirurgie*, Tom. 7.

(†) *Journal de Medicine* van 't jaar 1762.

(§) *Abhandlungen und Beobachtungen ueber das Auge, aus dem Franzöfifchen von Dr.* SELLE, 2e. Auflage, pag. 204.

blijft het zonder redding. Zeer gewigtig is het onderscheiden der kleuren bij Blindgeboornen; sommigen kunnen het meer, anderen minder, naar de gesteldheid van hunne *Staar*. Zij zien alleen de primitive kleuren, en beslissen door derzelver invloed over de natuurwetten der kleurbreking. Een vuurrood lint, tegen een' witten wand gehangen, zien zij eerst met een' groenen rand, naderhand geheel groen. Een geel, eerst geel, daarna violet. Oranje heeft geen rand. Bijzonder groot is de vreugde der geopereerde Blindgeboornen, wanneer zij voor het eerst den regenboog aanschouwen. Zij kunnen uren lang in de zon zien, zonder dat hun de oogen overloopen. Zij zien gaarne op wit, zoeken het licht, schuwen te geel geverwde voorwerpen, inzonderheid vuur- of scharlaken-rood, vooral wanneer het door de zon beschenen wordt; alles bewijs, dat het licht niet alleen *quantitif*, maar ook *qualitatif* invloeit.

De zucht tot licht is ook bij dezulken, die later blind geworden zijn, aanwezig, doch niet in dien hoogen graad. Moeijelijker verdragen zij de *werkingen van het licht*, na de operatie, dan de Blindgeboornen. Hiertoe behoort het voorbeeld van een' man, die in de derde maand na de kunstbewerking het kleinste schrift in 't donker kon lezen, maar wien het licht de smartelijkste gewaarwordingen veroorzaakte.

Spoedig gaat de levendige, uitgelatene vreugde, die Blindgeboornen, na de operatie, over het zien van alle voorwerpen betuigen, in stille zwaarmoedigheid en terughouding over. Zij verbergen dan hunne nieuwsgierigheid, en oefenen zich in stilte; betasten alles, tot dat zij de voorwerpen volledig kennen; dan worden zij wederom vrolijk, doch niet in dien graad als kort na de kunstbewerking; zij zoeken dan weder gezelschap. Waarschijnlijk ligt de grond van deze hunne handelwijze in het gevoel der schaamte van zoo onbekend te zijn met de dagelijksche voorwerpen, en misschien ook wel daarin, dat zij zich alles geheel anders hadden voorgesteld. Twee meisjes betoonden echter, na de kunstbewerking, volkomen het tegendeel. Het eene bleef zonder eenige aandoening van vreugde. Men geleidde haar met geblinde oogen in den *Augarten* bij *Weenen*, en ontbond haar op eene der schoonste plaatsen plotseling de oogen, maar — zij bleef even koel en onverschillig: daartegen maakten gebak en zoete wijn haar zeer vrolijk. Inzonderheid verheugde zij zich, den wijn gezien te hebben. Dit meisje was eene Boerin; maar van de andere, eene Freule van 21 jaren, zou men dit niet verwacht hebben; hare onverschilligheid was echter even zoo groot, en nog bevindt zij zich best, wanneer zij de oogen sluiten mag.

De indruk, dien een Blindgeboorne bij het eerste zien van

een Mensch ondervindt, is zeer hevig. Natuurlijk is de Operateur altoos de eerste, die zich aan hem vertoont; ook behoudt hij voor denzelven altijd eene bijzondere genegenheid. Professor BEER werd door een zestienjarigen knaap ieder' ander' voorgetrokken. Dikwerf hield hij hem voor zijn eigen vader, dien hij alleen dán uit de menigte kon onderscheiden, wanneer hij een' rooden rok aanhad. Hetzelfde geldt van blinden, die zulks eerst later geworden zijn.

Het verdubbelen van andere zinnen bij Blindgeboornen is zeer merkwaardig. Bij zekere Boerin concentreerde zich alles op de maag. Bij eene andere was de reuk zeer toegenomen; zij kon, zonder hevige stuiptrekkingen, geene kat in de nabijheid dulden. In de vierde week na de kunstbewerking bragt men dezelfde kat in de kamer; zij riep vrolijk: een Hond! sprong er op toe, nam het dier op den schoot, streelde en kuste het, en hoorde vervolgens zeer bedaard hare dwaling ophelderen.

Bijzonder geoefend is het gevoel. Ook na de Operatie gaan de Blindgeboornen steeds voort met alles te betasten, naar alles te grijpen, ja te reiken naar de Maan en naar de wolken, omdat zij geen begrip van ruimte of verwijdering hebben. Zij schrikken voor groote voorwerpen, wier omvang zij niet ten eerste omvatten kunnen. De gelijkheid van kleur in twee verschillende voorwerpen brengt hen in groote verlegenheid; zij verwisselen dan doorgaans beiden met elkander.

Blindgeboornen grijpen, na de kunstbewerking, ook immer naar twee voorwerpen. Zij zien den voorgehouden stok dubbel, en moeten zich eerst gewennen om de voorwerpen zoodanig in de oogpunten op te vangen, dat zij dezelven enkelvoudig zien. De Blindgeboorne schrijft den voorgehouden driehoek even zoo na, als die voor hem staat; de kronkellijn echter hoekig, en het Paralelogram als een Quadrant.

Schilderijen maken eenen bijzonderen indruk op Blindgeboornen, die ziende geworden zijn. Men vertoonde eenen eene schilderij, waarop eene gedekte tafel was afgebeeld, en hij hield ze voor natuurlijk, ja had bijkans het doek doorboord. Toen hij de dwaling bemerkte, betastte hij ieder voorwerp afzonderlijk, en hield vervolgens eene werkelijk gedekte tafel voor geschilderd. Hij had zich de menschen geheel anders voorgesteld, en wenschte bij allen den neus weg. Voor de kunstbewerking, bevoelde hij gaarne de armen en den boezem der Vrouwen; na dezelve, beminde hij de stompneuzen het meest.

BESCHRIJVING VAN EEN CHINEESCH GASTMAAL.

(Overgenomen uit het onuitgegeven Verhaal eener Reize naar *China*, door IWAN-IWANOW-TSCHUDRIN, een *Rus*.)

's Avonds vóór den dag, tot het feest bepaald, ontving ik een *tit-see* of noodiging, op rood papier geschreven, met gouden bloemen versierd en in de gedaante van een waaijer gevouwen; terstond antwoordde ik daarop schriftelijk.

's Anderendaags ontving ik een' tweeden bode, die mij met veel beschaafdheid vraagde, of ik zijn meesters noodiging niet vergeten had? Naar landsgebruik antwoordde ik, dat ik eerder den naam mijner voorouderen en den mijnen zoude vergeten, eer zoodanig eene eer uit mijn geheugen zou verdwijnen.

Omtrent het uur van het middagmaal kwam een ander bediende mij een derde *biljet* brengen, berigtende, dat alles gereed was, en dat zijn meester met het levendigste ongeduld op mij wachtte. Mijn antwoord was, dat zijn meesters ongeduld onmogelijk het mijne kon evenaren, en dat ik volkomen bereid was, mij bij zijnen meester te vervoegen, om het schoonste oogenblik mijns levens te genieten.

Met alle de *Chinesche* deftigheid plaatste ik mij in mijn' draagstoel; ter wederzijden liep een bediende, dragende een' grooten waaijer, om de vliegen weg te jagen en mij te verkoelen. Aan het paleis van KRAG-HAO afgetreden, ging ik te voet onder het geleide mijner twee bedienden; langzaam trad ik over het eerste, en vervolgens over een tweede plein, en zag, gelijksvloers, aan de deur der zaal, twee rijkgekleede portiers, met zonneschermen en waaijers in de handen, om te beletten dat men zien zoude hetgene er binnen omging.

Op zes schreden deze lieden genaderd zijnde, leiden zij de zonneschermen en waaijers neder. Thans zag ik KRAG-HAO zelven verschijnen, mij te gemoet komende. Hij maakte mij komplimenten, welke een Europisch aanschouwer, ondanks de deftige houding, van welke zij verzeld gingen, voor dadelijke bespotting zoude hebben aangezien.

Over en weder begroetten wij elkander, en men geleidde mij van de regter naar de linker zijde, alwaar de aanzienlijkste personen der Provincie zich bevonden: want bij de *Chinezen* is de regterhand niet de hoogerhand. Bij de komst van elken gast werd dezelfde plegtigheid herhaald. Niets was zoo grappig als alle deze begroetingen: het was alsof wij een ballet-pantomime dansten, waarin het getal der bewegingen ten strengste bepaald was.

 Nu

Nu begint er een zeer beschaafd gesprek, alwaar met eeretitels kwistig gespeeld wordt. Met eene bevallige buiging noodigt de gastheer zijnen gast om in de eetzaal te treden. Hij spreekt slechts de woorden: *trin-trin* (*treed binnen*). Met dezelfde houding antwoordt de gast: *pou-can*, beteekenende: *ik durf niet*, of, *ik zal niet zoo stout zijn*. Na lang wederstand te hebben geboden, laat de gast zich eindelijk met geweld voortduwen, en treedt eerst binnen.

Ik trad in eene groote zaal, opgevuld met wanschapene kolommen, allen, even als de muren, met schitterend groen vernis bedekt, en met gouden versiersels getooid. Onder andere zag men er welriekende bloemen in fraaije vazen, schilderijen en kostbaar porselein.

Verscheiden gasten, die er zich reeds bevonden, stonden op en traden, eenige schreden doende, mij te gemoet; aan die na mij kwamen, bewees ik dezelfde beleefdheid, zoo als deze aan die hen volgden deden.

Krag-hao geleidde mij naar de plaats, voor mij bestemd, en veegde dezelve af met de slip van zijn gewaad, als 't ware om het stof weg te nemen. Ik ging zitten, en nam de etiquette, mij voorgeschreven, zorgvuldig in acht: ik zat regtop en onbewegelijk; ik sloeg mijne oogen naar den grond, zonder dezelve regts of links te wenden; mijne armen strekte ik voor mij uit, met de handen op de knieën rustende, welke ik drie of vier duimen van elkander hield.

Tot op de komst van alle de gasten werd er thee voorgediend. Eindelijk kwam de Ceremoniemeester binnen, en kondigde in eene nederige houding aan, dat de maaltijd was opgedist. Terstond stonden wij van onze plaatsen op, en traden, in orde, in eene zeer ruime en zeer prachtig versierde zaal. Wij vonden er afzonderlijke tafels voor ieder gast, aan elke zijde der muren van het vertrek.

Den gastheer werd eene kleine zilveren schaal met wijn aangeboden; hij vatte dezelve met beide handen, groette de gasten; vervolgens eenige schreden voorwaarts tredende, verhief hij de oogen en het schaaltje hemelwaarts, en goot den wijn op den grond, daardoor te kennen gevende, dat alle de weldaden, welke hij genoot, van den Hemel kwamen.

Men bragt hem eene tweede schaal; hij bood dezelve aan den aanzienlijksten gast, en plaatste dezelve, nadat deze ze verscheiden malen had afgewezen, op de tafel. Straks beantwoordde de gast die pligtpleging; hij liet zich dergelijk eene schaal geven, en, ondanks al de tegenspraak des gastheers, bragt hij dezelve naar het benedeneinde der zaal, zijnde de plaats, alwaar de laatstgenoemde zat.

De Ceremoniemeester bragt ons kleine ivoren stokjes, met goud beslagen, welke de *Chinezen* in plaats van vorken gebruiken.

Nog

Nog een kwartier uurs werd er met komplimenten doorgebragt; stijf en sterk weigerde elk, de aanzienlijkste plaatsen in te nemen; eindelijk werd men het eens, en allen namen hunne plaats. De drie of vier voorste tafels, aan welke de aanzienlijkste gasten zaten, stonden niet in dezelfde lijn als de overige, maar eenige voeten voorwaarts. Even als de zittingen, waren zij met violetkleurige satijnen overtreksels versierd, met gouden draken met vier klaauwen geborduurd. Eveneens waren de overige tafels versierd, met dit onderscheid alleen, dat men er, in plaats van een draak, een ooijevaar zag.

Bij elke tafel stond eene kleiner, op welke schotels geschaard stonden, met bloemen of schilderijen versierd, en boven welke, ter hoogte van anderhalven voet, piramiden van vruchten en gesneden vleesch uitstaken. Doch dit alles diende slechts tot praalvertooning, even gelijk op de nageregten in *Europa* het suikergebak. En inderdaad, toen de oogen der gasten dit aangenaam gezigt eenige minuten genoten hadden, werden de schotels weggenomen, en aan de dienstboden en stoelendragers ten beste gegeven. Niets anders laat men den gasten houden dan een reukvat, eene wierookbus, een fleschje met welriekend water, en een klein agaten kokertje, met de noodige werktuigen van zilver, om het reukwerk in het wierookvat te leggen en de asch om te roeren.

Aan de voorste hoeken der tafel van ieder gast waren twee kleine verlakte planken, op een van welke een onverstaanbare hieroglyphe geschreven was, op den anderen eenige dichtregels, tot vrolijkheid noodigende. Aan de tegenoverstaande hoeken stonden drie kleine porseleinen bekers, opgevuld met kruiden enz. om den eetlust te wekken; tusschen deze bekers stond een zilveren schaaltje.

Door al dien toestel was mijn eetlust opgewekt, en met ongeduld verlangde ik dat de maaltijd begon. De Ceremoniemeester knielde in het midden der zaal; vervolgens zijne stemme verheffende, sprak hij langzaam de volgende woorden: *Ta hao ye tring trin*; dat is: „Mijn meester noodigt u om te drinken." Allen te gelijk vatteden wij nu onze bekers op, even gelijk een bataljon zijne wapens, wanneer het exerceert; wij ligtten dezelve op tot aan ons voorhoofd, zetteden ze wederom op de tafel, en bragten ze vervolgens aan den mond. In deze houding bleven wij, tot dat de Ceremoniemeester had geroepen: *Tring trochaos can*; dat wil zeggen: „Drinkt tot aan den laatsten droppel." Onze gastheer ging ons voor, en keerde zijne schaal om, ten blijke dat dezelve ledig was.

Dezelfde plegtigheid werd herhaald, telkens als er gedronken, zelfs zoo dikmaals er een nieuw geregt werd opgebragt; de Ceremoniemeester regelde ook dan de plegtighe-

 den,

zien, en deed het sein, waarop wij onze *tet-see*, of kleine ivoren stokjes, boven vermeld, moesten opvatten.

Voor het overige ontbrak er niets aan de verscheidenheid van geregten: men telde er tot twintig toe. De meest gewone geregten der *Chinezen* zijn ragouts van gehakt vleesch, moeskruiden, peulvruchten, bouillons en potages. De ragouts waren met verscheidenerlei kruiden en specerijen aangezet. Ook werden ons schotels met boonen en rijst voorgediend, alsmede kleine pastijen, welke de beste *Fransche* kok zich niet zoude geschaamd hebben. De lekkere beetjes bestonden uit hertenzeenwen en zwaluwennesten (*).

Hun wijn, of liever wijnachtig vocht, welk zij uit rijst bereiden, en welk zij warm drinken, komt inzonderheid uit de steden van *Won-Si* en *Schao-Sing*; ingevolge van de goede hoedanigheid van het water, leveren deze gewesten den besten wijn.

Nadat wij aan tafel gezeten waren, traden er vijf rijkgekleede tooneelspelers in de zaal. Zij maakten voor ons eene diepe buiging, het hoofd tot aan den grond buigende, eveneens bijkans zoo als de *Russische* boeren voor hunne meesters doen. Een van hen naderde den aanzienlijksten gast, en bood hem eene lange lijst aan, op welke, in gouden karakters, de titels van vijftig of zestig tooneelstukken geschreven stonden, welke zij in staat waren uit te voeren, hem beleefdelijk verzoekende, er een uit te kiezen. Met veel beschaafdheids wees de eerste gast het verzoek van de hand; hij verwees hen naar den tweeden, deze naar den derden, deze naar den vierden, en zoo vervolgens tot aan het einde der zaal, ik zelve daar onder begrepen.

Van hand tot hand keerde de lijst in die van den voornaamsten gast terug; hij moest wel eene keuze doen; van nieuws doorliep hij de titels, en wees met den vinger op een stuk, welk hij dacht het gezelschap te zullen vermaken; het voerde tot titel: *De gevolgen eener ongegronde jaloezij.*

Den eenen na den anderen gingen de Komedianten de gasten den titel van dit stuk aanwijzen; met eene kleine bui-

(*) Ter bereidinge van het eerste geregt, laat men de zenuwen in de zon droogen, en bewaart dezelve vervolgens in doozen met peper en muskaat. Wanneer men er zich van wil bedienen, wordt er eene soort van gelei van gemaakt, door dezelve in rijstwater te laten weeken en vervolgens in geitennat te koken. — De Zwaluwennesten komen van de *Philippijnsche eilanden*, de kust van *Tonquin*, *Java* en *Cochinchina*, en worden met specerijen sterk aangezet. Zij zijn bijkans doorschijnende, volmaakt wit als zij nog versch zijn; vervolgens worden zij groenachtig. Zij zijn van gedaante als een doormidden gesneden citroen. De smaak is geurig en scherp.

buiging van het hoofd gaven wij onze goedkeuring aan deze keuze, waarna de tooneelſpelers vertrokken.

Men maakte eenen aanvang met eene geweldige Symphonie, zwaar genoeg om dooden op te wekken. Inderdaad, de ſpeeltuigen waren trommels, met buffelsvel overtrokken, fluiten, pijpers, trompetten, en een verwenschte koperen bas (*tam-tam*), op welken een verſchrikkelijk geraas gemaakt werd. Ik moet bekennen, dat ik, in weerwil van achttien jaren vertoevens in dit Land, mij aan de zoogenoemde Concerten der *Chinezen* nooit heb kunnen gewennen. Wat mijne tafelgenooten aangaat, deze waren opgetogen.

Na de Symphonie begon het ſtuk. Het was een treurſpel, waarin veel bloeds werd vergoten: tooneelſieraden waren er niet; over den grond werd een tapijt geſpreid, welk de uitgebreidheid des tooneels bepaalde. De Akteurs kwamen uit een naburig vertrek, en gingen wederom daarin.

Aan het benedeneinde der zaal, tegenover de tooneelſpelers, was een dun beſchot van bamboeshout, met ſchermen voor de openingen. Ik zat niet verre van daar; duidelijk konde ik zien, dat achter dit beſchot Vrouwen zaten, onzigtbare aanſchouwereſſen van het gastmaal, die misſchien zich ook met het begluren van de gasten vermaakten.

Gedurende het ſpel ſcheidden de gasten niet uit met hunne ivoren ſtokjes te laten ſpelen. Meſſen zijn in *China* in geen gebruik; het vleesch wordt in dunne reepjes geſneden opgedist.

Te gelijk met den maaltijd eindigde het tooneelſtuk. Wij dronken nog een kopje thee. Op een gegeven teeken ſtonden wij allen op; bij hoopen wandelden wij rondom onzen prachtigen gastheer, en maakten hem onze komplimenten, welke hij even beleefd beantwoordde. Vervolgens geleidde hij ons, door eene even prachtig verſierde galerij, in eenen tuin, ſchitterende van eene ontelbare menigte lampions. Men zoude dit verblijf voor een paleis der Toovergodesſen hebben aangezien.

In den tuin waren wij vrij en zonder bedwang. De huisbedienden bragten ons zilveren ſchotels, om ons aangezigt en onze handen te waſſchen.

Terwijl wij ons buiten de zaal bevonden, deden de Komedianten hunnen maaltijd met het rijkelijk overſchot van het gastmaal. De dienstboden maakten de tafel ſchoon en zetteden er het nageregt op, hetwelk insgelijks uit een twintigtal ſchotelen beſtond. Het beſtond uit allerlei ſuikergebak, ingelegde vruchten, compotten, hammen, watergevogelte en gekruide visſchen, en boven alles het kostbare *Gin-ſeng*, een vermaard geregt, dat verwonderlijke eigenſchappen bezit en het ligchaam ongemeen verſterkt.

Zoodra alles gereed was, gaf er een bediende kennis van aan zijnen meester, door voor hem op de knieën te vallen.

Met de gewone hoffelijkheid geleidde ons KRAG-HAO in de feestzaal terug; ook nu weigerden de gasten wederom, op de plaatsen van eer te gaan zitten; eindelijk, echter, namen wij onze voorgaande plaatsen in. In plaats van onze kleine bekers, welke wij eerst hadden, en die niet dieper dan een lepel waren, werden er ons grootere gegeven; wij dronken boordevolletjes. KRAG-HAO liet ons van zijnen besten wijn voordienen, *Lammetjes-wijn* genoemd, die uit de Provincie *Schen-Fi* komt. Deze wijn wordt aldus genoemd, omdat dezelve, behalve andere inmengsels, van lamsvleesch wordt bereid. Dezelve heeft een' zeer aangenaam bouquet, is vol vuur, en bijkans zoo sterk als brandewijn: alleen door aanhoudend gebruik kan zich het gehemelte aan zulk een drank gewennen.

Terwijl de bekers lustig rondgingen, kwamen de Komedianten binnen, en speelden het kleine stuk, zijnde eene klucht, welke mijne tafelgenooten, door den wijn verhit, door een schaterenden lach bewonderden.

De dienstboden begaven zich in een ander vertrek, om er zonder komplimenten het middagmaal te houden: eerst na middernacht zagen wij hen weder. Op bevel van hunnen Heer, bragt elk van hen vijf of zes roodpapieren zakjes, waarin eenig geld was: het zijn de gebruikelijke geschenken voor den kok, den opziener van het paleis, de Komedianten, en de dienstboden. Elke dienstbode brengt dit geschenk aan den Huisheer, die zeer veel zwarigheids maakt om het aan te nemen, doch het eindelijk, in naam van zijn volk, ontvangt, en beveelt, dat het onder hetzelve verdeeld worde.

Het feestmaal duurde bij de vijf uren, en ik rekende mij zeer gelukkig, dat het oogenblik van scheiden was gekomen. Dit scheiden ging met honderd pligtplegingen verzeld, de eene vermoeijender dan de andere. Geen einde was er aan komplimenten en dankbetuigingen; de gastheer en de gasten wedijverden om in beleefdheid elkander te overtreffen. Elke gast, in weerwil van deszelfs tegenstand, werd door KRAG-HAO tot aan zijnen draagstoel uitgeleid. Vervolgens keerde hij zich om, ten einde hem den tijd te geven om er in te klimmen; doch zoodra de dragers den stoel hadden opgenomen, werden de komplimenten op hun schoonst herhaald; met bewegingen van hand en hoofd gaf men teekens van afscheid, tot dat men elkander niet meer zien konde. Eene zonderlinge vertooning maakten de lantaarnen, die door de dienstboden hunne Heeren werden vooruitgedragen. Op vele dier lantaarnen stonden de titels of zelfs de naam des meesters in groote letteren geschreven. Wat mij aangaat, ik had geene titels, en werd door eene enkele zeer eenvoudige lantaarn van rood papier voorgelicht. Met allen mogelijken spoed bereikte ik mijne woning, leide mij neder, en zoude gaarne tot aan den middag geslapen hebben, indien eene belang-

langrijke welvoegelijkheid mij niet onder de onvermijdelijke verpligting had gelegd, om vroeg in den morgen een *tit-see*, of brief van dankzegging, aan KRAG-HAO te zenden. Terstond ontving ik een antwoord, met duizend verontschuldigingen, dat het gastmaal niet luisterrijker was geweest. Ligt kan men denken, dat ik tegen deze overmaat van nederigheid mij krachtig verzette, en dat ik, in mijn antwoord, KRAG-HAO's pracht hemelhoog verhief, betuigende de ondankbaarste der menschen te zullen zijn, indien ik het geheugen daarvan een enkel oogenblik verloor.

Aldus eindigde dit kostbaar Gastmaal. Nog meermalen heb ik gelegenheid gehad, dergelijke onthalen bij te wonen.

EUROPA.

Welk is het werelddeel, dat zegenend voor de aarde
Een' heldren gloed ontstak;
De nutte wetenschap aan eedle kunsten paarde
En domheids kluisters brak;
Meêr bloemen van 't vernuft, meêr geurge vruchten gaârde,
Dan immer 't Oosten schonk;
En voor verheevner lied 't welluidend speeltuig snaarde,
Dan ooit aan d'Indus klonk?

Het is Europe, dat, gevoedsterd door Athenen,
Gekoesterd door de zon,
Die eens den roem van Griek en Romer had beschenen,
Den nacht in 't eind verwon;
Op vlugge pennen, door het digte wolkfloers henen,
Tot aan de sterren drong;
Der diepe mijn 't metaal en aan het hart der steenen
Het fluikrend vuur ontwrong.

De veêrkracht van de wet, den teugel van de zeden,
De schittrende eer, de straf,
De prikkeling tot deugd, 't gebied der achtbre reden
Aan nijvre volken gaf;
Het moed het bijgeloof, 't vooroordeel heeft bestreden,
En 't vrolijk waarheidslicht,
Op 't puin van 't afgodsbeeld, der outers van 't verleden,
Een' tempel heeft gesticht.

Europ! gelijk geen berg, hoe hoog, de alvoênde stralen,
Schiet hen de dagtoorts, stuit:
Zoo gaat, wie zou de vaart van 't godlijk vuur bepalen?
Van u verlichting uit.

Gij moogt de ſpecerij van 't brandend Zuiden halen,
Waar lente een' bloemtroon heeft:
Chinees noch Indiaan kan u den ſchat betalen,
Dien gij in ruiling geeft.

Maar, even als de grond van voedſel voor het leven
En ſulfer zwanger gaat;
Het windjen op zijn wiek den ambergeur doet zweven,
Maar ook de ſmetſtof laadt:
Zoo braaktet gij, Euroop! door winzucht aangedreven,
Den moord op Oost en West;
Zoo moet de menschlijkheid voor uwe gruwlen beven,
Waar gij uw' zetel vest.

Hoor, hoor, beſchaafd Euroop! Kolumbus wereld klagen,
Waar Cortez heeft gewoed;
Het monſter Pizarra miljoenen heeft verſlagen,
Verdronken in hun bloed;
De Antilles op hunn' grond geen' naneef zelfs meer dragen
Van 't eertijds talrijk volk;
De bloedhond werd gebruikt om op den mensch te jagen,
Ontvlugt aan zwaard en dolk.

Wat kreet, ô Afrika! dreunt aan uw doodſche ſtranden?
't Is moederlijk geween:
De Christen, Zamoë! ſlaat aan uw kroost zijn handen
En heeft een hart van ſteen.
Ras folteren uw' zoon de zware ſlavenbanden
In het vergiftigd oord,
Waar loodregt op zijn hoofd de zonneſtralen branden
En hem de zweepſlag moordt.

Bengalen! heeft de hel haar plagen uitgeſpogen,
Toen ze u die tijgers zond,
De bloeddorst in hun hart, de roofzucht in hunne oogen,
Vervloeking in den mond?
Wie, vreedzame Indiaan! wie zal uw tranen droogen?
Een weldaad wordt de dood.
Wat balſem brengen ze u, wiens merg is uitgezogen?
Mijn God! de hongersnood!

Neen zwijg, Europe! zwijg van 't licht dat gij deedt rijzen:
Te regt vervloekt u de aard'.
Wie zal den ſtouten geest, 't vernuft eens booswichts prijzen,
Die list met moordzucht paart?
Der Christnen euveldaân doen blinde Heidnen ijzen;
En, roemen ze op hun leer,
De Moor, de Muzelman zal op hun gruwlen wijzen
En rukt hunne outers neêr.

Wat zoekt ge, Europeaan! die volken te bekeeren?
Hier baat geen Zendeling.
Neen, roep hen eerst terug, die 't Christendom onteeren:
Dan werkt uw prediking.
Door deugd, door menschlijkheid zult ge aan uw' broeder leeren
De waarde van 't Geloof:
Uw hebzucht sluit zijn hart, uw toomeloos verheeren
Maakt hem voor waarheid doof.

H. v. L. Jr.

Aan de Schrijvers der *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.*

Wel Edele Heeren!

GOLDSMITH beschuldigt, ter gelegenheid dat hij aan Engeland zijne meesterlijke Ballade *de Kluizenaar* geeft, beiden OVIDIUS en GAY, dat zij de Poëzij met noodelooze epitheta hebben ontsierd. „ Het is zeer gemakkelijk, zegt hij, menschen van weinig vernuft in derzelver gebreken te volgen: de Engelsche Dichtkunst, even als die van het later Rome, is tegenwoordig niets anders dan eene zamenvoeging van weelderige beelden, zonder doel of eenheid; eene reeks van bijwoorden, welke het gehoor en niet het verstand treffen." Zijn onze zoo hoog geroemde Nederlandsche Dichters der 17de Eeuw van deze berisping des Heeren GOLDSMITH geheel vrij? Mijn smaak, die enkel op gevoel gegrond is, kan zich bedriegen; dan door vragen wordt niemand beleedigd. GOLDSMITH, dan, heeft getracht die misslagen te vermijden, en is dezelve ook, mijns inziens, inderdaad ontgaan. Ik heb mede eene poging aangewend om hem hierin te volgen, bij de vertaling zijner *Elegy on the dead of a mad Dog*, te vinden in zijnen *Predikant van Wakefield.* Zoo deze proeve een plaatsje in uw geacht Maandwerk wierd waardig gekeurd, zou zulks aangenaam zijn voor hem, die met belangstelling en achting is,

Wel Edele Heeren!

Uw wel Ed. Dw. Dienaar,

Feb. 1811. CAMPAGNE.

DE DOOD VAN EEN' DOLLEN HOND.

Aan al wat zeedlijk wezen heet
  Wijd ik dit maatgezang,
Vereer de deugd in elken ſtand
  En rek mijn lied niet lang.

Welaan dan, vrienden van de deugd!
  Komt, luistert naar mijn lied;
't Moog' Kantſiaansch of duister zijn,
  Maar bensſen doet het niet.

Daar was in zeker dorp een man,
  Aan 't waar geloof gehecht,
Van wien men waarlijk zeggen kon,
  's Mans wandel is opregt.

Hij deed, naar Christelijk bevel,
  Aan vriend en vijand goed;
De naakte werd door hem gekleed;
  Die hongrig was, gevoed.

En in dat dorp was ook een hond,
  Zoo als er velen zijn:
Tweeſlachtig, uit een wolf geteeld,
  Was al zijn kwisplen ſchijn.

Eerst kweekten beide man en hond
  De vriendſchap ijvrig aan:
De man had nooit den hond miskend,
  Veelmin gedreigd te ſlaan.

Dan, 't ſchijnt dat zich der wolven aard
  Niet ſteeds verbergen kan:
De hond, beheerscht door louter nijd,
  Werd boos en beet den man.

Nu zweert het dorp, de hond is dol;
  Nooit, roept het, was de nijd
Zoo grimmig; nooit zoo ſcherp van tand,
  Dat hij de liefde bijt.

De wond was diep; en daar 't gerucht
  Geen hoop ter redding gaf,
Droeg dit gerucht mijn' vromen man
  Reeds op de baar naar 't graf.

Dan weent niet, vrienden, bij een graf,
  't Geen achterklap ontſloot:
Mijn vrome man is reeds herſteld,
  Maar 't razend dier is dood.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

HOE EN WAAROM HET EEN TROOST ZIJ VOOR ONGELUKKIGEN, LOTGENOOTEN TE VINDEN.

„ *Solatium miseris socios habuisse malorum.*"

Dat het een troost is voor ongelukkigen, anderen met hen in hetzelfde lot te zien deelen, dat Nabuurs leed verzacht, hebben reeds de Dichters en Wijsgeeren onder de Ouden opgemerkt; waaruit een gewoon volkszeggen of eene soort van spreekwoord ontstaan is, dat ook nog in onze dagen zijne kracht heeft behouden, en men niet zelden hoort aanhalen. In den eersten opslag, nogtans, schijnt het veeleer eene wonderspreuk of tegenstrijdigheid, dan eene overeenstemming met de waarheid der zake, en tevens geene zeer gunstige denkbeelden in te boezemen, wegens een karakter of de gesteldheid der menschelijke natuur, als welke het leed van anderen zou noodig hebben, om eigen leed te verzachten. Desniettegenstaande leert de ondervinding zoo wel, als de algemeene overeenstemming der menschen, dat het gemelde zeggen niet van allen grond ontbloot is. Waarin bestaat nu deze grond? Hoe zullen wij dit verschijnsel van het menschelijk hart kunnen verklaren?

Deze vragen zouden weinig te pas komen, en terstond zichzelven beantwoorden, indien zij alleen de zoodanigen betroffen, die, ongevoelig van aard en ruw van zeden, de stem der menschelijkheid bijkans geheel versmoord hadden, of de banden der onderlinge betrekkingen tusschen menschen en menschen in alle andere gevallen gemakkelijk en zelfs met vermaak konden zien verscheuren. Terstond laat het zich begrijpen, dat zij, die altoos met nijdige oogen den voorspoed huns naasten beschouwen, en heimelijk in deszelfs vernedering en rampen zich kunnen verheugen; dat dezen, zeg ik, zich dan

wel bijzonderlijk verblijden in het ongeluk van anderen, wanneer zij zelven ongelukkig geworden zijn. De wangunst, die voorheen hun gemoed beheerschte, die altoos genoegen vond in het onheil, dat den naasten trof, is ook in dit geval de oorzaak dier wreede vreugde of vertroosting.

Maar wat zullen wij zeggen van den gevoeligen menschenvriend? van hem, wiens hart altoos bloedt, wanneer het ongelukkigen ziet? van hem, die zich naauwelijks kan weerhouden van in den dood te loopen om anderen te redden? En evenwel zal hij niet kunnen ontveinzen, dat ook hem het gezigt of de ontdekking van Lotgenooten, die met hem in hetzelfde geval zijn, onder de rampen eene soort van vertroosting aanbrengt. Het komt wel nooit in hem op, gelijk in den ongelukkig geworden wreedaard en wangunstigen, anderen hetzelfde lot toe te wenschen: maar *vindt* hij in dat opzigt zijns gelijken, hij gevoelt terstond eenige opbeuring; hij rekent terstond nu minder vrijheid tot klagen te hebben, en kan met de daad den last gemakkelijker dragen; en wel te meer, naar mate zijne Lotgenooten onschuldiger, deugdzamer en aanzienlijker zijn, of naar mate dezelven hem in rang en karakter naderbij komen.

De regel, echter, is niet van alle uitzonderingen vrij. Dezelve gaat niet door, wanneer de betrekking van den eenen tot den anderen nader is, dan die van mensch of medeburger. Nooit b. v. zal het den ongelukkigen en regtgeaarden Zoon troosten, dat de Vader mede ongelukkig wordt. Nooit vindt de lijdende Boezemvriend vertroosting in het lijden van den Boezemvriend. In zulke gevallen zal veeleer het tegendeel plaats hebben; de tranen sterker beginnen te vloeijen, in stede van op te droogen. Maar voor het overige kan men niet ontkennen, dat zelfs de onschuldigste lijder beter te moede wordt, zijn lot met meer geduld ondergaat, en alzoo waarlijk eenigen troost ondervindt, zoodra hij gewaar wordt, dat hij niet *alleen* lijdt. Waaruit ontstaat zulks? heeft deze troost een wezenlijken grond in onze natuur; of is het een louter spel der verbeelding, waarin een verstandig man zich niet behoort toe te geven? Niet altoos (dit kunnen wij hier reeds vaststellen) is het een teeken van een bedorven hart, daar zoo wel de meewarige menschenvriend, als hij, die zich nooit over anderen bekommerde, noch eenige trekken van medelijden gevoelde, voor het-

zel-

zelve vatbaar is. Doch laat ik, om hier de werking van het menschelijk hart des te beter in hare beginselen na te sporen, de zaak door eenig voorbeeld ophelderen.

Verbeeldt u dan twee menschen, aan elkanderen onbekend, althans in geene bijzondere betrekking van vriend- of bloedverwantschap staande; verbeeldt u, dat dezen, de een na den anderen, als slagtoffers van het overheerschend geweld, in den kerker geworpen worden. De boeijen knellen even sterk, zijn even pijnlijk, nu zij ze beiden moeten dragen, als toen slechts één van hen met dezelve beladen was. Te dezen opzigte blijft hun gemeen lot even hard en smartelijk. Zoo lang zij, bij elkanderen in hetzelfde hol opgesloten, door onderlinge gesprekken den tijd mogen verkorten, vinden zij voorzeker hierin een wezenlijk voorregt van de gemeenschap van hun lot, dat hetzelve weerkeerig moet verzachten; en de reden der vertroosting wordt gereedelijk gevonden in het genoegen der gezelligheid. De gelijkheid van hunnen toestand maakt hun weldra tot vrienden, die gaarne en vrij voor elkanderen hunne boezems uitstorten en langs dezen weg verruimen. Maar ook *voor* en *na* den tijd, dat hun de vrijheid van zamenspreking, of dit genoegen der gezelligheid, gegund wierd, bleef er nog altoos iets troostelijks over in de gedachte: „ ik lijd toch niet *alleen*." Hij, die te voren alléén in verdrukking zuchtte, was niet ontaard genoeg van te wenschen, dat ook anderen van zijne natuurgenooten in hetzelfde ongeval betrokken wierden. Hij schrikt ook niet, noch zal eigenlijk zich bedroeven, wanneer hem berigt wordt, dat zijn medegevangen op vrije voeten gesteld is. Hierover kan hij zich wel verheugen, schoon hij aan zijn eigen lijden nog geen einde ziet; ten blijke dat de rampen van anderen op zichzelven ons niet aangenaam zijn, en dat het daaruit niet kan verklaard worden, waarom het troostelijk zij, broeders in 't lijden te vinden.

Maar de ingeschapen trek tot geluk, die alle gevoelige wezens bezielt, gaat te gelijk gepaard met een even natuurlijken afkeer van ongeluk. Het denkbeeld van ongelukkig te zullen worden, ontroert den geest; en wel te sterker, naarmate men zich het gevreesde kwaad zwaarder voorstelt; doch dan het allersterkst, wanneer ons het grootste onheil dreigt, of dadelijk getroffen heeft. Om deze verschillende graden van ellende af te meten, handelen wij dikwijls en ongemerkt op dezelfde wijze, als

waarop wij gewoonlijk den ſtaat van ons geluk berekenen, namelijk door vergelijking met dien van anderen. En de uitkomst van deze vergelijkingen is veeltijds de grond, op welken de meerdere of mindere vergenoegdheid van den geest rust, ten aanzien van ons tegenwoordig lot. De lijder dan, niet kunnende nalaten bij herhaling de diepte van zijnen rampvollen ſtaat te peilen, kan ook niet nalaten dikwijls buiten zich om te zien, of hij ook ergens voorwerpen vindt, wier toeſtand met den zijnen in vergelijking kan gebragt worden. Blijkt het nu, dat hij niet de eenigſte is, die lijdt; bevindt hij, dat velen even ongelukkig zijn als hij, of zelfs nog ongelukkiger, dan begint hij, als 't ware, het ongelijk en de ſmarten, die hij ondergaan moet, tusſchen dezen en hemzelven te verdeelen, en alzoo in zijne oogen te verkleinen. Het gezigt van eens, anders leed, dat met het zijne gelijk ſtaat, of hetzelve nog overtreft, maakt bereids eene afwending in de zwaarmoedige gepeinzen, ſtuit eenigermate door afleiding de onrustigheid van den misnoegden en ontroerden geest, en brengt eene meerdere geneigdheid in denzelven voort, om zich te troosten wegens hetgeen hem is overgekomen. De last ſchijnt nu niet, gelijk te voren, op één punt en zoo geweldig te drukken, omdat hij niet de eenigſte is, die zich over verongelijkingen en verdrukkingen heeft te beklagen.

Maar blijkt het integendeel, of ſchijnt het hem toe (want in den grond van zijne gewaarwordingen zal het weinig onderſcheid maken, of hij juist dan verkeerd oordeelt) dat niemands rampen de zijne evenaren, en hij dus tot den uiterſten trap van ellende ſchijnt vervallen, dan wordt hij kleinmoediger. De ongelukkigſte van alle ſtervelingen te zijn, of van die genen, welke hem omringen, is het eenigſte denkbeeld, dat hem beheerscht; een verſchrikkelijk denkbeeld, dat hem bij wijlen geheel moet ter neder ſlaan. Door *alleen* te lijden, of geene Lotgenooten te kennen, die datzelfde hebben uit te ſtaan, hetgeen wij moeten lijden, zijn wij met de daad, of ſchijnen wij de ongelukkigſten van alle ſtervelingen. Doch wij houden op dit te zijn, zoodra wij ontdekken, dat anderen zich met ons in gelijken toeſtand bevinden. Onze ſtaat komt ons dan waarlijk beter voor, omdat hij niet meer de ſlechtſte is; en dit ſluit vertroosting in.

Hier komt bij, dat ten minſte de verachting der wereld, welke veelal een ſtaat van vernedering verzelt, en die

die op ons alleen valt, wanneer wij ons alleen in dien ſtaat bevinden, verdeeld wordt, wanneer wij Lotgenooten hebben. Hoe onſchuldig ook, hoe weinig wij een zoo ellendig lot, als ons getroffen heeft, mogten verdiend hebben, moeten wij echter vreezen, dat de menſchen, meer geneigd tot beſchuldigen, dan tot beklagen, en ſteeds beheerscht door het vooroordeel, alsof de misdaad en het ongeluk op de wereld onafſcheidelijk gepaard gaan; dat de menſchen, zeg ik, ons zullen verdenken en veroordeelen, als waren wij de oorzaken en bewerkers van onze rampen. Maar deze vrees, die anders eener edele en gevoelige ziele zoo groote kwelling kan baren, grooter ſomtijds dan het eigenlijk kwaad, waaronder zij gebukt gaat, wordt krachtdadig getemperd door de bedenking, *dat hetzelfde lijden* ook aan vele anderen *in de wereld volbragt wordt*. „ Wil de wereld mij veroordeelen (zoo troost zich dan de ongelukkige) omdat ik in lijden en verdrukking moet leven, dan moet zij ook hen, die met mij in hetzelfde geval zijn, om dezelfde reden veroordeelen, doch wier onſchuld en braafheid althans niet minder dan de mijne boven alle verdenking verheven zijn, en met welken ik het mij eene eere reken gelijk geſteld te worden." De menigte der Lotgenooten neemt eindelijk de vrees voor de ſchande weg, die men te onregt op het ongeluk wil doen kleven. Het eene voorbeeld onderſteunt het andere; en op die wijze kunnen zij eindelijk zelfs in den uiterſten ſtaat van vernedering, waarin zij onſchuldig gebragt zijn, hunnen roem ſtellen, gelijk de Apostelen en eerſte Christenen roemden in het kruis van Christus; roemden, dat zij waardig geacht wierden deel te hebben aan het lijden van hunnen Meester.

H. . . . . H. . . . . . .

HET GEWIGT DER ZORGE

VOOR

STERVENDEN,

Geschetst in eene Verhandeling, voorgelezen in de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, te *Amsterdam*,

DOOR

F. VAN DER BREGGEN, *Corn*z.
Med. Doct.

De beschouwing van den natuurlijken eindpaal van ons bestaan op deze aarde, van den dood, kan voorzeker hare nuttigheid hebben, zoo wel ter bevordering van onzen ligchamelijken welstand, als ter verbetering van onzen zedelijken toestand. En echter schijnt men, over het algemeen, meerdere waarde te stellen in de kunst om het leven te behouden of te verlengen, dan in die, welke op de bevordering van deszelfs einde betrekking heeft. En geen wonder; men maakt zich ongaarne gemeenzaam met het denkbeeld des doods; de vrees voor denzelven schijnt ons te zeer te vermeesteren; terwijl men in de laatste oogenblikken, wanneer de hoofdzaak, het leven van den mensch, voor verloren moet gehouden worden, alle de overige bijkomende omstandigheden onder die onvermijdelijke kwalen rekent, waarbij de natuur slechts lijdelijk is, en waar men zich dus blootelijk als zoodanig meent te moeten gedragen. Geen wonder tevens, M. H., dat men, door zulk eene geringschatting of verroekeloozing dezer laatste oogenblikken, zichzelven en anderen op het sterfbed grootendeels uit het oog verliest, en zich daardoor, in dat zoo gewigtig tijdstip, eenen zoo noodigen als verzachtenden balsem ontrooft, ja die oogenblikken wreedaardiger maakt. Deze en soortgelijke overdenkingen waren het, die mijne keuze, ter vervulling dezer spreekbeurt, bepaalden bij den dood en het sterfbed, als een onderwerp, dat, met mijnen stand eenigermate overeenkomende, voorzeker hoogstbelang-

langrijk zijn moet. Het is waar, bedenkingen van dezen aard schijnen u welligt geene aangename of vervrolijkende beschouwingen te zullen opleveren, en gij verlangdet waarschijnlijk in deze dagen, waar zoo vele ter nederdrukkende gewaarwordingen en aandoeningen ziel en ligchaam beiden schokken, bemoedigender en opbeurender voorstellingen. Maar, M. H. zou het welgeplaatste hart ook niet daarin voor zich de vervrolijkendste uitzigten geopend zien? Zou niet de beschouwing van het sterfbed, op welks verwaarloosde zorg ik vooral uwe aandacht wenschte te bepalen, allerdierbaarst voor u worden, wanneer zij u, na de aanwijzing, hoezeer mishandeling den sterveling *daar* treffen kan, de middelen aanwijst, hoe gij daarvoor behoed, en de overgang tot beter Vaderland gemakkelijker en geruster kan gemaakt worden? —— Mogt ik door mijne geringe pogingen tot dit laatste medewerken, wanneer ik, na vooraf aangewezen te hebben, hoezeer de mensch zichzelven door de vrees voor den dood, als natuurkundige gebeurtenis, kan martelen, u bij het gewigt der zorgen voor stervenden en de verwaarloozing daarvan bepale.

Hoe natuurlijk ook bij den mensch, als zinnelijk wezen, de vrees voor den dood zijn moge, daar het denkbeeld van vernietiging iets verschrikkelijks heeft, waarbij de gedachte aan onze terugkeering tot stof, aan de verijdeling onzer ontwerpen en van onze hoop, aan onze scheiding van de dierbaarste panden, aan het vooruitzigt van eene ons onbekende eeuwigheid de ziel zelve aanhoudend schokt; zoo is het evenwel ontwijfelbaar, dat deze vrees niet alleen den grootsten invloed heeft op onze gezondheid, onze rust en onze genoegens in dit leven, maar ook op onze laatste oogenblikken zelve, waar zij vooral kenbaar wordt, en de bron oplevert van onze eigene mishandeling op het sterfbed; ja het is in alle opzigten waar, hetgeen de verdienstelijke HUFELAND (*) deswege zeide, „ dat geene vrees den mensch rampzaliger maakt dan die „ voor den dood, daar wij iets vreezen hetgeen volstrekt „ onvermijdelijk is, en waartegen wij ons geenen oogenblik „ kunnen verzekeren." — Van waar toch, M. H. deze zoo overdrevene vrees? Is haar grond niet daarin te zoe-

(*) In zijne Verhandeling over de kunst om het leven te verlengen, Deel II. bladz. 57.

zoeken, dat de menschen, over het geheel, zich geen behoorlijk denkbeeld van den dood, als natuurkundige gebeurtenis, vormen? Men maakt veelal geen gepast onderscheid tusschen den eigenlijken dood, het ophouden van het leven, het oogenblik, waar het levensbeginsel ophoudt werkzaam te zijn, waar alzoo gevoel en beweging geheel zijn vernietigd, en tusschen dien toestand, welke den natuurlijken dood voorafgaat, waarbij, in den nog zieken staat des ligchaams, de toevallen, aan denzelven eigen, en zoo vele andere en onderscheidene ziels- en ligchaams-aandoeningen, plaats grijpen. En nu, zoo min men beiden van elkanderen wel onderscheidt, zoo zeer is men geneigd het denkbeeld des doods van die aandoeningen te ontleenen. Men maakt zich de zonderlingste denkbeelden van den doodsangst, van eene gewelddadige scheiding tusschen ziel en ligchaam, en wat dies meer zij. Onze verbeelding vormt zich desaangaande de akeligste gedachten; en daardoor vergroot de mensch de vrees voor den natuurlijken dood, van al dit bijkomende zeer onderscheiden, aanmerkelijk. Het aanschouwen, wijders, van het sterfbed der zoodanigen, in wier bezit ons hart zoo veel belangs stelde, vermeerdert die vrees ongetwijfeld. Hunne half gebroken oogen, hunne bevende stem, de koude zweetdruppels, die het gespannen gezigt bedekken, de sidderende handen, die zij nog naar de hunnen en naar ons uitstrekken, het hevig kloppend hart, de diepe en versnelde ademhaling; alle de aandoeningen, die rondom de sponde op aller gelaat, naar gelange der betrekkingen, zigtbaar zijn, hebben op die vrees eenen verbazenden invloed, en maken ons schier onvatbaar voor overdenking. Nu denken wij er niet aan, dat alle deze aandoeningen welligt uitwerkselen kunnen zijn van het levensbeginsel, waarvan de ziel weinige of bijna geene gewaarwordingen heeft. Neen; wij verplaatsen ons dadelijk, met onze gezonde zintuigen, en met alle die levendige aandoeningen, welke zich op dat oogenblik van ons meester maken, in de plaats van die stervenden, en zien al, wat bij hen plaats heeft, als onmiddellijke uitwerkingen, als tolken aan van hetgene in de ziel omgaat. In 't kort, wij doen hun al datgene gevoelen, wat zich onze verbeelding voorstelt; en de indrukselen daarvan zijn niet zelden zoo sterk, dat zij schier door geene andere voorstellingen kunnen vernietigd worden. Op deze wijze wordt het schrikverwekkend denkbeeld van en de vrees voor den natuurlijken dood in

ons

ons geboren, en wij offeren niet zelden onze genoegens aan eene denkbeeldige vrees voor denzelven op (*).

Niets is er dus, dat ons meer in ſtaat kan ſtellen om die vrees te overwinnen, dan zich een juist denkbeeld van den dood te vormen. Men noemt denzelven gewoonlijk eene ontbinding, waardoor de band tusſchen het ligchamelijk en redelijk deel van den mensch verbroken wordt. Deze ontbinding, echter, moet men veeleer als een gevolg van den dood beſchouwen. Zoo lang de levensverrigtingen en de werkzaamheden van het inwendig beginſel, dat men de levenskracht noemt, zigtbaar zijn, beſtaat er leven; offchoon ook het leven dan nog kan aanwezig zijn, wanneer die werkzaamheden en verrigtingen, door toevallige omſtandigheden, geſtremd, of voor eenigen tijd als rustende zijn. Is het ligchaam echter tot dien ſtaat gebragt, waarin deze verrigtingen, of liever het werkvermogen, vernietigd zijn, dan is hetzelve van leven beroofd. De volſlagene onbekwaamheid, nu, van het werktuig, om het gemeenſchappelijk leven aan den gang te houden, ſluit het denkbeeld van den ligchamelijken dood in zich. Zoo lang er nu leven is, of het ligchaam leeft, zoo lang heeft er eene wederkeerige werking van ziel en ligchaam plaats. De eerſte bedient zich van het laatſte, als van een werktuig, door middel van hetwelk zij eene onderlinge gemeenſchap van werkingen oefent met de ſtoffelijke wereld, zoodat zij door de krachten van deze aangedaan wordt, en deze, op hare beurt, door hare krachten aandoet. Hoe weinig wij nu ook van den eigenlijken invloed weten, welke er tusſchen het ligchaam en de ziel plaats heeft, is dit toch zeker, dat, in onze gezonde dagen, door eene onderlinge werking, iedere merkbare aandoening in het ligchaam eene zekere bepaalde gewaarwording in de ziel voortbrengt, en zoo, omgekeerd, iedere werking van de ziel, iedere gemoedsbeweging, ook zekere bepaalde ligchamelijke aandoening ten gevolge heeft. Maar nu bij den zieken en den ſtervenden, die zich in zulk eenen toeſtand bevinden, waarin zoo wel het ligchamelijk levensbeginſel als de werkzaamheden der ziele merkbaar verzwakt of ongeregeld zijn, waar-

(*) Vergelijkt de uitmuntende Verhandeling van wijlen den Geneesheer DEIMAN, over den natuurlijken dood, in het *Algemeen Magazijn van Wetenſchap, Kunst en Smaak.*

waarin de geheele ondergeschiktheid van werkzaamheid niet meer zoodanig is als zij behoorde te wezen, waarin, om dus te spreken, de in wanorde gebragte natuur nog hare laatste pogingen aanwendt, om, ware het mogelijk, haren ondergang te verhoeden; zou men bij de zoodanigen, in dien toestand, de gemoedsaandoeningen en hartstogten duidelijk genoeg in het gelaat en andere ligchaamsdeelen kunnen kennen, om van het eene tot het andere te besluiten? Zouden de trekken van angst en benaauwdheid, van vrees en droefheid, die men zoo dikwijls bij stervenden waarneemt, indedaad uitwerkselen van eene zoodanige geestgesteldheid, en niet veeleer gevolgen zijn van de ziekte zelve, die op het ligchamelijk levensbeginsel werkt, en waarin de ziel geene of slechts duistere gewaarwordingen heeft? — Neen; wij kunnen, bij verzwakte ziels- en ligchaams-vermogens, bij de door den aard der ziekte in wanorde gebragte werkzaamheden, bij zoo vele en verschillende prikkelingen, op het gevoel en de beweging door veelvuldige tegennatuurlijke oorzaken voortgebragt, geenszins uit de uiterlijke aandoeningen van het sterfbed tot de inwendige gewaarwordingen of het verschrikkelijke van den natuurlijken dood besluiten (*). De vrees voor denzelven moet alzoo daardoor aanmerkelijk verminderd worden, en de schrikbeelden, welke wij ons van denzelven, als natuurkundige gebeurtenis, vormen, zeer veel van derzelver vermogen op ons verliezen; vooral ook dan, wanneer wij tevens bedenken, dat uit het zoo even aangevoerde, gelijk ook uit de zekerheid, dat de ligchamelijke aandoeningen op het ziek- of sterfbed niet met de gewone en noodzakelijke levendigheid aan de ziel kunnen overgebragt worden, en de denkbeelden zelve in onze ziel niet meer die duidelijkheid hebben, omdat zij haren medgezel, het ligchaam, in zijne werking niet meer ondersteunen kan, ten duidelijkste blijkt, dat stervenden, over het geheel, van hetgene in het ligchaam omgaat, weinige of bijkans geene onaangename gewaarwording hebben. Veelvuldige waarnemingen hebben dit bevestigd, en, onder vele voorbeelden, strekt mijn waardige Vader daarvan ten bewijze, die, ik mag zeggen op zijn sterfbed, door vreesselijke aandoeningen des ligchaams gefolterd, den hevigsten angst, met de ontzettendste ijlhoofdigheid gepaard, leed, van zijne hevige ziekte hersteld en aan de zijnen, Gode zij dank! terugge-

(*) Deiman, *Algemeen Magazijn*, enz.

gegeven, op het ſtelligst verzekerde, van alle die ligchamelijke aandoeningen, of van al datgene, wat ons zoo ſchrikbarend als ſmartvol voorkwam, volſtrekt geen gevoel te hebben gehad. Allen, die den eerſten graad van den dood hebben doorgeſtaan en weder tot het leven zijn teruggeroepen, verzekeren eenparig, dat zij niets van het ſterven hebben gevoeld, maar als in eene ſlaauwte, als in eenen ſtaat van bewusteloosheid, weggezonken waren. De toevallen, welke den aanſchouwer bij het ſterfbed zoo verſchrikkelijk voorkomen, zijn meestal voor den ſtervenden niet zoodanig. Het is even alsof men uit de verſchrikkelijke toevallen, der vallende ziekte eigen, beſloot, dat de daaraan lijdende inwendig naar evenredigheid even zoo vele ſmarten uitſtaat. Hij weet niets van al hetgeen den omſtander zoo veel angst veroorzaakt (*). — Het ſterven, dus, als natuurkundige gebeurtenis, is minder vreesſelijk, dan wij ons uit de verſchijnſelen, die den dood voorafgaan, of waarmede dezelve vergezeld gaat, zouden voorſtellen. Dat, derhalve, deze overtuiging reeds het ſchrikbeeld des doods in onze ziel vermindere, en ons voor foltering in onze laatſte oogenblikken behoede! En wanneer men eindelijk den dood niet ſlechts als natuurkundige gebeurtenis, maar van het ſtandpunt der rede en der zedelijkheid beſchouwt, als den overgang tot beter Vaderland, waar ons aanzijn geruster, onze genoegens duurzamer, onze kennis zuiverder zijn zal, waar zoo vele dierbare voorwerpen, in wier bezit ons hart den hoogſten wellust ſtelde, ons verbeiden; waar is dan de ſterveling, die zich door de vrees voor denzelven zou laten overmeesteren? Neen, veel liever vestigt hij, gelijk een Engelsch Dichter zich uitdrukt, zijn oog gerust op denzelven, wijl dit ſtaren den mensch, door de aangenaamſte vereeniging, de twee ſteunſels van het menſchelijk geluk, den waren ſmaak des levens en het gedurig denken aan den dood, als de eenige overwinning van deszelfs verſchrikking, doet verbinden.

Uit het boven aangevoerde, met opzigt tot de ongevoeligheid der ziel, welke meestal bij den ſtervenden wordt waargenomen, wil ik vooral niet, dat men eene verkeerde gevolgtrekking afleide, alsof dit altijd het geval ware bij ſtervenden. Neen, er kunnen zich, uit hoofde van den aard der

(*) Hufeland, ter aangehaalde plaatſe, Deel II. bladz. 63.

der ziekte zelve, omstandigheden in ons ligchaam opdoen, die alle gerustheid en kalmte der ziele door onaangename gewaarwordingen voor dien tijd verdooven, en den geest met duisternis en treurigheid benevelen. Ja, welk bewijs toch, was de zoo juiste vraag van mijnen hooggeschatten Leermeester, den Hoogleeraar PARADIJS (*), zou men doorgaans kunnen afleiden uit zulk een vergeten of onbewustzijn, tegen het zoo smartelijk en angstig gevoel, hetgeen op dien tijd der lijderen woorden, daden, woelingen, zuchten en jammerklagten zoo duidelijk te kennen geven? — Nog veel verder zij van ons het denkbeeld verwijderd, alsof daaruit zou voortvloeijen, dat de zorg voor den stervenden, juist omdat zijne bewustheid en gevoeligheid zoo zeer verminderd schijnen, overtollig of vruchteloos zijn zou. Neen, voorwaar, in het maatschappelijk leven bestaat er geen edeler dienst, dan die, welke zich tot stervenden bepaalt. — Maar wat zou men dan toch voor de zoodanigen kunnen doen, die op het punt staan van op te houden mensch te zijn? Belangrijke vraag voorzeker, die wel eens, ter ontkenning van de mogelijkheid der zorgbesteding aan den stervenden, den Geneesheer of Leeraar is voorgesteld, alsof men beider dienst volstrekt daarbij zou kunnen missen. Belangrijke vraag tevens, aan den anderen kant, daar zij in zich zoo wel het verkeerde of schadelijke van beider onberedeneerde en overtollige zorgen in het algemeen, als van die des laatsten in het bijzonder, schijnt te bevatten. Welaan, M. H. dat zij ons dan nu ook bepaalder bezig houde, opdat wij overtuigd worden, dat de zorgen in dit opzigt voor den stervenden zoo wel hoogst noodzakelijk, als allergewigtigst zijn.

Gelijk er schier algemeene kenmerken zijn, waaruit de minst ervarene de nadering des doods kan opmaken; zoo bestaan er voor den geoefenden Geneesheer meer innerlijke, uit den aard der ziekte of uit het gestel der lijdenden opgemaakt, die hem reeds vroeger doen besluiten, hoe bedriegelijk ook dikwijls de kenteekenen van eenen na-

(*) In zijne zoo uitmuntende *Redevoering over het natuurlijk wel sterven, en den invloed der Geneeskunde op hetzelve*, uit het Latijn, bladz. 11. Eene Verhandeling, welke mij onderscheidene wenken aan de hand gegeven heeft, en van welke ik mij op meerdere plaatsen, als geheel tot mijn oogmerk geschikt, bediende.

naderenden dood zijn, dat de ziekte niet alleen voor natuur en kunst onoverwinnelijk is, maar ook, dat de krachten onder derzelver geweld zoodanig afnemen, dat zij niet te herstellen zijn; ja niet zelden bemerkt hij dit reeds dan, wanneer omstanders en lijders, de eersten dit gevaar niet vermoeden, en de laatsten zich met eene aanhoudende hoop op herstelling vleijen. En zou dan nu, in de eerste plaats, de verstandige Geneesheer voor dezen, bij hem reeds als stervend verklaarden, lijder niet de welmeenendste zorg kunnen dragen? Zou hij niet, overtuigd dat de kunst ter herstelling volstrekt nutteloos is, die zorg blijkbaar kunnen doen worden, door zich tot eenen voor den stervenden gemakkelijken overgang te bepalen, en zich alzoo te onthouden van alle die overtollige middelen, welke hem anders, ter herstelling van herstelbare ziekten, als zoo vele redmiddelen, ter eere zijner kunst, bekend zijn, maar die nu den draad des levens wreedaardig zouden rekken? — Hoezeer ook in dit opzigt, van de zijde des Geneesheers, het schranderst doorzigt, gepaard met de grootste omzigtigheid bij het beoordeelen der veelal bedriegelijke gevallen, vereischt wordt, opdat hij niet de zoodanigen voor verloren rekene en aan hun noodlot overlate, wien de kunst had kunnen redden, en waarvan de geneeskundige geschiedenis schier ongeloofelijke, doch door de dagelijksche ondervinding bevestigde, voorbeelden oplevert; zoo is het ook, mijns inziens, zeker, dat zich de geneeskunde in geen verhevener licht vertoont, dan aan het sterfbed, waar geene hoop op behoud meer overig is, en waar van hare zorg geen ander voordeel is te wachten, dan een kalme en geruste overgang uit dit leven. Ja, dus spreekt de waardige man (*), aan wiens menschlievende zorg te dezen opzigte de zieltogende SCHULTENS weleer zoo zeer verpligt was, wanneer de Geneesheer, alles, wat de geoefendste kunst vermag, beproefd hebbende, en natuur en kunst voor de heftigheid der ziekte ziende bezwijken, met dezelfde zorgvuldige trouw, waarmede hij den kranken dusverre had gepoogd te redden, hem nu verzachting van smart, vermindering van ongemak, eenen gemakkelijken en zachten uitgang uit het leven zoekt te bezorgen; wanneer hij, onder dat bedrijf, zich door smeeken noch gunstbejag laat

(*) N. PARADIJS, in de aangehaalde Redevoering, bladz. 36.

laat bewegen, om den zieken, buiten het bereik der kunst liggende, door overtollige, nutteloze, veel min schadelijke hulpmiddelen te kwellen of te martelen; wanneer hij, onder het bedillen van nijdigaards en kwaadaardigen, onder den lastigen aandrang van onverstandig goedhartige omstanders, onder de klagten en vervloekingen zelfs van tot uitzinnigheid toe bedroefde naastbestaanden; wanneer hij, zeg ik, onder dit alles, met God, den eenigen getuige zijner trouw en standvastigheid, te vreden, onverzettelijk zijnen pligt blijft betrachten, — dan voorzeker levert zulk een man een schouwspel, der Hemellingen aandacht niet onwaardig! — Ja, veelvuldige zorgen kan de Geneesheer van zijne zijde aan den stervenden besteden. Sprak ik hier alleen voor de zoodanigen, dan zou ik dit nader uiteenzetten en door voorbeelden kunnen staven. In het algemeen behooren menschlievend-, wakker- en bereidvaardigheid ook daar de roersels zijner daden te zijn. Menschenkennis vooral behoort zijne leidsvrouw te wezen. Nimmer ontrukke hij, hoezeer hem dit wel eens zijdelings of openlijk verweten wierd, den stervenden die hoop op herstel, welke, offschoon dan ook denkbeeldig, denzelven nog schijnt te blijven bezielen, wanneer hij overtuigd is, dat het benemen van die hoop de laatste oogenblikken des lijders zoude verbitteren, daar deze, nog onzeker van den dreigenden dood, bevrijd is van die aandoeningen, welke hem bij het terugdenken op zijne achter te latene gade en kinderen zouden martelen. Waartoe toch hem die bedriegelijke hoop te ontnemen, wanneer de Geneesheer overtuigd is, dat er niets, noch van de zijde des stervenden, noch van den kant der beschikking omtrent de zijnen, gevorderd wordt ter ontrukking van dien laatsten steun? Ja, ook in dit opzigt zorgt hij alzoo weldadig voor het sterfbed van zijnen medemensch.

Maar, M. H., het is niet slechts de Geneesheer, maar ook de Leeraar, die tot den stervenden geroepen wordt, ook de nabestaanden en omstanders, ja allen, die eenigen invloed op denzelven hebben, die, ieder in zijne betrekking, de laatste oogenblikken van den onherstelbaren en den dood te gemoet snellenden lijder min smartelijk kunnen maken. In de daad, de menschenvriend vond zich wel eens gedrongen te vragen, waarom de beschaafde mensch somtijds met eenen zoo schrikbarenden toestel sterft, daar intusschen alle de overige dierlijke wezens, de

de meeste zoogenaamde wilde volken zelfs, uitgezonderd eenige weinige trekkingen der ſpieren, zonder alle die vreesſelijke toebereidſelen, welke onzen ganſchen levensloop reeds vergiftigen, den laatſten polsſlag tamelijk gerust afwachten, en alzoo de natuurlijke ontbinding geenszins door tegennatuurlijke pijnigingen verbitteren? Of het dus in de daad wel een voorregt voor het meer verlicht gedeelte des menschdoms te achten zij, dat kwalijk begrepene godsdienſtige gevoelens ons zoodanig met het denkbeeld des doods vervullen, dat wij onze rust daarbij geheel verliezen, en de laatſte oogenblikken van den godsdienſtigen lijder tegen die van den mensch, die als dier ſterft, op eene zeer ongunſtige wijze affteken (*)? En wanneer hij dan het gedrag van zoo velen, bij de ſterfbedden hunner natuurgenooten, bij het uiten dezer vragen aanſchouwde, dan gevoelde hij zich, als 't ware zijns ondanks, gedrongen, zich dit voorregt zijner meerdere verlichting te ſchamen. — Maar, welk eene gedachte, M. H., zich te ſchamen over zijne meerdere verlichting, en te wenſchen, even als de wilde, zelfs als het dier, de gewesten der Eeuwigheid in te gaan! Neen, daartegen verzet zich voorzeker uwe geheele ziel, en gij wilt derhalve gaarne, om uwer menschheid wille, door uw eigen voorbeeld aan het ſterfbed toonen, den daarop liggenden dien troost, die opbeuring, die hoop te verſchaffen en in te boezemen, ja omtrent hem in alle opzigten zulk eene zorgbeſteding te kunnen in het werk ſtellen, als nimmer de onbeſchaafde aan zijnen onbeſchaafden medemensch bewees of kan bewijzen.

Ieder regtſchapene, zoo wel als hij, die in de naauwſte betrekking tot den ſtervenden ſtaat, zal dus, wil hij zijne pogingen met den besten uitſlag zien bekroond, in zijne zorgbeſteding de naauwkeurige kennis der omſtandigheden, als den grondſlag daarvan, ten rigtſnoer nemen, daar onkunde en overijling niet zelden het grootſte nadeel en geheel tegenſtrijdige gevolgen te wege bragten. Bijna in geene betrekking des gezelligen levens heerſchen nog zoo vele op vooroordeelen gegronde misbruiken en ſchadelijke gewoonten, en nergens zijn de eens ingewortelde meeningen en gevoelens zoo bezwaarlijk uit te

(*) *Geneeskundige Staatsregeling*, door J. FRANK, uit het Latijn door A. BAKE, IVde Deel, 2de Stuk, bladz. 583.

roeijen, als bij de gewone wijze der behandeling van zieken en stervenden. Bij de beste oogmerken, bij het teederst medelijden, is men, om een vooroordeels wille, in staat, den lijder onnoodigen overlast, angst, ziels- en ligchaams-kwellingen aan te doen; en hoe zeer komen dus hier de toespraak, de omringing, de aandoeningen van bloedverwanten en vrienden, en zoo vele andere, oppervlakkig gering schijnende omstandigheden, in aanmerking, welke, bij eene behoorlijke zorgbesteding aan stervenden, deels toegelaten, deels verminderd of volkomen vermijd, en volgens derzelver gesteldheid gewijzigd moeten worden; hoe veel te meer dan, wanneer er reden is om te vermoeden, dat niet alle gewaarwording van uiterlijke voorwerpen ten allen tijde zelfs bij zieltogenden ophoudt, ook niet in die oogenblikken, in welke deze hunne gewaarwordingen door geene teekenen meer kunnen te kennen geven, daar het ook dan te vermoeden is, dat zij niet geheel gedachteloos of gevoelloos, noch onkundig zijn van hetgene rondom hen gebeurt, en het door voorbeelden is bevestigd, dat de zoodanigen de gesprekken van omstanders gehoord, de geringste beweging bespeurd, de fluisterende stem zelve verstaan, en de geringste aandoeningen hebben gadegeslagen. Hoe zorgvuldig en omzigtig, derhalve, behoort men zich bij stervenden te gedragen, en toe te zien, dat alles, wat eenigen hinder kan veroorzaken, geweerd worde; dat het ligchaam gemakkelijk ruste; dat alle prikkelingen, geboren uit hetgene den lijder tegen zijnen wil ontvloeit, en de bezoedelde deelen op eene onaangename wijze aandoet, voorgekomen; dat de drooge en dorstige keel voorzigtig bevochtigd worde; dat de lucht, die hij nog kan inademen, zuiver zij. Hoezeer behoort men niet al wat onaangenaam is van het oor en oog der zieltogenden te verwijderen, ja de aandoeningen zelve van ouderliefde en huwelijksmin in den boezem te smoren of te ontveinzen (*), en vooral, met betrekking tot de zoodanigen, niets te doen zonder voorkennis, raad en medewerking van den verstandigen en menschlievenden Geneesheer; daar toch dit alles minderen of meerderen invloed heeft op die wanorden, welke zoo dikwijls bij het sterfbed, als gevolgen van verkeerde, verwaarloosde of overtollige zorgbe-

(*) PARADIJS, Redevoering, bladz. 33 en 34.

besteding, plaats grijpen. De invloed der hartstogten vooral op de herstelling aan den eenen, en op het verderf des lijders aan den anderen kant, is allergewigtigst. Kalme, aangename, gematigde gewaarwordingen, gelijk zij dikwerf het leven van den mensch verlengen, bevorderen den gemakkelijken en zachten overgang. Derzelver leiding moet dus vooral bij het sterfbed in aanmerking komen, en het blijkt dan nu ook van zelfs, van hoe veel invloeds godsdienstige aandoeningen op den stervenden zijn kunnen, hoezeer de regeling daarvan een belangrijk gedeelte der zorgbesteding uitmaakt. Ja, zij moeten met de grootste omzigtigheid worden opgewekt, vooral ook dan, wanneer, bij de vermindering van alle de overige krachten, die, welke der ziele onmiddellijk ten dienste staan, met eene onevenredige hevigheid zoo zeer opbruisen, dat zij niet zelden den stervenden lijder tot den hoogsten trap van ijlhoofdigheid opvoeren. Verschrikkelijk was het leed, dat ook hier Bijgeloof en Dweeperij stichtten, en blijven berokkenen. Ontzettend zijn de voorbeelden, welke de geneeskundige geschiedenis, tot schande der menschheid, bevat, van die kwellingen, welke den stervenden door ontijdige, kwalijk toegepaste, ja geheel doellooze geestelijke toespraak, die soms den toon van onbescheidenheid en bitter verwijt aannam, zijn toegebragt. En waaraan hebbe men deze allerongeschiktste en verderfelijke behandeling toe te schrijven? Gewis aan onkunde omtrent de pligten van den gezonden met betrekking tot den stervenden, en aangaande den natuurlijken dood zelven. Zeer dikwijls zag de Geneesheer, door een' te sterken aandrang op het zoo aandoenlijk gemoed der lijderen in doodsgevaar, ten nadeele dier ongelukkigen, hevige schokken ontstaan, waardoor hij verhinderd werd, van de weinige oogenblikken, welke er nog overig schenen, en waarin zich nog een flaauwe straal van hoop vertoonde, ten nutte derzelven gebruik te maken. Hoe verderfelijk moet dus zulk eene toespraak aan het sterfbed zelve zijn; en hoe zeer komen hier dus de gevolgen dier bezoeken van hen in aanmerking, welke elkander aan hetzelve gestadig afwisselen, en de ziel van den stervenden bij aanhoudendheid met beangstigende denkbeelden vervullen; zoo dat de verstandige Geneesheer zich genoodzaakt ziet, tot zoogenaamde groote ergernis, aan soortgelijke bezoekers allen toegang geheel te ontzeggen.

Verre zij het intusschen van mij, dat ik de zoodanigen, die, door eene gevaarlijke ziekte op den rand des grafs, het ontzaggelijk tijdstip zien naderen, waarin zij eene hun onbekende eeuwigheid te gemoet snellen, wanneer zij door den aard der ziekte in de mogelijkheid zijn om daarvan voor zichzelven wezenlijk nut en zuiveren troost te erlangen, alle die moedgevende vertroostingen, welke ons de Godsdienst aan de hand geeft, zou willen ontzeggen. Neen, ik ben ten volle overtuigd, dat de bemoedigende toespraak van eenen verstandigen geestelijken, of van eenen vriend van waarheid en deugd, dat een gepast gebed den stervenden aanmerkelijke verligting en kalmte kan toebrengen; want het ligchaam kan geen grooter voordeel vinden bij den bekwamen Geneesheer, dan de geest steun, leiding en troost bij den menschkundigen en weldenkenden Leeraar. Maar het ware te wenschen, dat Geneesheer en Leeraar beiden zich minzaam vereenigden; dat alzoo de eerste, die het onderscheid tusschen den min merkbaar ijlhoofdigen en den volkomen bij zinnen zijnde stervenden alleen weet te bepalen, die alleen juist kan beoordeelen, wat zijne krachten of gesteldheid dragen kunnen, die de heldere tusschen-oogenblikken, de tijdstippen voor een ernstig gesprek, het best kan opmerken en aanwijzen, met den laatsten de handen ineensloeg, opdat zij, vereenigd tot hetzelfde doel, den overgang uit dit leven voor den stervenden gemakkelijk en gerust zouden kunnen maken. Zulk een geestelijke toch, om mij van de woorden van een' bij mij hooggeachten Christen-Leeraar, den waardigen STUART, te bedienen (*), zulk een geestelijke maakt de noodige onderscheidingen, verwekt nuttige herinneringen, onderdrukt noodelooze zorgen, weert angstvallige bekommeringen, opent heilrijke uitzigten, verlevendigt den troost van den Godsdienst, bemoedigt de zwakheid, voorkomt tevens ligtzinnigheid, bevordert de wezenlijkste belangen, en bezit eenen schat van verkwikkingen voor het hart, die buiten het bereik der Geneeskunde zijn. — Ja, wie verzekert ons daarenboven, hoedanig wij naar den geest zullen gesteld zijn, wanneer het ligchaam onder het geweld der ziekte bezwijkt? Schier altijd toch gaat

(*) Ziet den *Brief van* JACOBUS *in Leerredenen*, IIIde Deel.

gaat deszelfs helderheid verloren; veelvuldige verblijsteringen, onrust en bedwelmingen brengen van zelfs de zorgen der teederheid zoo wel, als de angstvalligheden van het geweten, bij; ja de ziel zelve, die bij de eigenlijke ligchaamskwaal niet lijdt, is veelal tot bedaard nadenken ongefchikt, en vordert den bijftand van anderen, wier ziel, in volle kalmte, geenen grond van troost en hoop voorbij ziet, maar ze allen doet opmerken, doet toeëigenen, en, als 't ware, voor den geest des ftervenden denkt.

Verre zij het dus van mij, herhale ik, aan den ftervenden dien troost te willen onthouden, welken het Christendom fchenkt; maar ik zou der waarheid te kort doen, indien ik ftellig wilde beweren, dat Bijgeloof en Dweeperij hun fchadelijk vermogen zoo geheel zouden verloren hebben, dat, in plaatfe van billijke zorgbefteding, mishandeling der ftervenden, zelfs nog thans, niet dikwijls plaats grijpe. Ik wenschte daarom, dat de behandeling des ftervenden niet louter theologisch en zonder kennis van het menfchelijke hart onderwezen wierd; dat men den bijftand des geestelijken, in met den dood bedreigde ziekten, niet fteeds als het voorteeken van den dood zelven behoefde aan te zien, daar zelfs de kloekmoedigfte lijder daardoor niet zelden getroffen wordt; dat men den dienst bij het fterfbed van de minst mogelijke plegtigheden deed vergezeld gaan. Hoe dikwijls toch wordt de ftervende, wanneer reeds de voornaamfte teekenen des doods aanwezig zijn, en hij gevoelloos ter neder ligt, nog door onberedeneerde toefpraak, welke niet zelden een luid gefchreeuw heeten mag, gekweld! Ja, zoo als ik reeds te voren aanmerkte, onkunde omtrent de wezenlijke gefteldheid des lijders, den aard der ziekte en hare uitwerkfelen, als ook van die oogenblikken, waarin den zoodanigen vaak eenige verheldering in zijne uitzigten kon verfchaft worden, is het, die tot zulk eene onberedeneerde, nuttelooze, verderfelijke zorgbefteding aanleiding geeft.

Gij gevoelt dus met mij, M. H., van hoe veel belangs, in dit opzigt vooral, eene naauwkeurige gefchiedenis van den dood, als natuurkundige gebeurtenis, zijn zou, in welke niet alleen de verfchijnfelen, in het algemeen bij ftervenden plaats hebbende, aangeteekend, niet alleen de teekenen aangewezen, welke bij elke foort van ziekte eenen zekeren dood aankondigen, en uit welke, zoodra zij zich vertoonen, des lijders toeftand onmiskenbaar voor wanhopig kan gehouden worden, maar ook voorna-

namelijk die toevallen zorgvuldig opgegeven wierden, door welke elke bijzondere ziekte in den dood eindigt (*). Weinige menfchen toch fterven dien dood, die het natuurlijk gevolg is van eenen hoogen ouderdom, wanneer men als uitgeleefd mag worden befchouwd; bereiken dien ouderdom, waarin de mensch allengs zijne levenskracht verliest, de eene levensverrigting na de andere ophoudt, en hij alzoo fterft gelijk hij werd geboren. Hoogst belangrijk, zeg ik, zouden alle zoodanige verfchijnfelen of teekenen voor de zorg bij het fterfbed zijn, omdat men uit derzelver aan- of afwezigheid tot den toeftand der ftervenden befluiten, en tevens de gefchiktfte oogenblikken zou kunnen kiezen voor zedelijke of godsdienftige toefpraak en zorg, welke alsdan met volle regt eene weldaad voor de zoodanigen zou mogen heeten. — Zoo onderfcheidt zich, opdat ik dit met eenige voorbeelden opheldere, in heete ziekten, die ik dus noeme ter onderfcheiding van flepende, de wijze van fterven naar de verfcheidenheid der koorts. Eindigen de zieken het leven door ontftekingsziekten, welke echter in onzen, meer door weelde ontzenuwden toeftand, in onze dagen vooral, waar alles zamenwerkt om het tegenovergeftelde voort te brengen, minder plaats hebben, dan heeft er bij de zoodanigen voorzeker eene fmartvolle ziekte plaats, vooral wanneer zich die ontftekingen tot de borst bepalen. Door het terughouden van het bloed in de longen, kan het hart, de fpringwel des bloedsomloops, hetzelve niet behoorlijk ontlasten; van hier onrust en benaauwdheid; de zieke woelt, en wentelt zich gedurig in het ziekbed om; zijne krachten worden allengs uitgeput; hij kan niet dan zeer moeijelijk ademhalen; dit neemt elk oogenblik toe, en eindelijk fterft hij, na den hevigften doodsangst, eenen dikwerf verfchrikkelijken dood. Oordeelt nu zelve, T., of men eenen ftervenden, die zoo hevig lijdt, nu nog met vrucht zal kunnen fpreken van zijne eeuwige belangen! Beflist, of hij opmerkzaam zijn kan op hetgene rondom hem plaats heeft; of voorlezing, aanhoudende toefpraak, en wat daartoe gebragt kan worden, hem eenige oogenblikken zal kunnen bezig houden; of niet veeleer dat alles moet medewerken om zijnen phyfieken angst met eenen moreelen te vermeerderen. Voorzeker dit zal plaats hebben, want de werking der zintuigen

(*) PARADIJS, Redevoering, bladz. 14.

gen is verbroken; men vermag, door middel van het verstand, niets op de zoodanigen.

Maar wanneer nu deze zieken nog niet voor de hevigheid der ontsteking bezwijken, dan gaat het ontstoken deel, te voren door de hevigste pijnen aangedaan, dikwijls tot eene volslagene ongevoeligheid over. Dan wordt de dood gemakkelijker. De zieke wil dan wel eens te kennen geven, zelfs eenige weinige oogenblikken vóór zijnen dood, dat hij zich wél gevoelt; offchoon juist dit zoogenaamd wélbevinden voor den geoefenden Geneesheer het dadelijk kenteeken van den dood is. Van den kant des lijders, intusschen, M. H. dit verschijnsel beschouwende, is de reden daarvan hierin te zoeken, dat die ziekten, welke in eene versterving of ongevoeligheid der deelen eindigen, vooraf met de geweldigste pijnen vergezeld gaan. Wanneer nu alle deze folteringen daardoor ten eenemaal ophouden, en geene onaangename gewaarwordingen den geest des lijders meer ontrusten, dan is het zeer natuurlijk, dat op dit oogenblik de geest des stervenden door eene zoo gelukkig schijnende verandering in kalmte geraakt, of ten minste in eenen staat van onverschilligheid gebragt wordt, naarmate er eene meer- of mindere geneigdheid tot dezen of genen toestand in de ziel zelve wordt gevonden. Bij de zoodanigen, nu, is het denkvermogen bedaard, en, offchoon er al dikwijls eene stille ijling plaats heeft, komen er echter zoogenaamde heldere oogenblikken, in welke de toespraak van eenen verstandigen, wiens gesprekken deelneming en opbeuring kenmerken, den stervenden, offchoon zich beter gevoelenden lijder, nuttig en welkom zijn; en zoo zal men wezenlijk zorg dragen voor zijnen gerusten overgang.

In het algemeen heeft men in die ziekten, waarin het leven, eer het de natuur haren tol betaalt, geweldig strijdt, waaronder de meeste hevige koortsen kunnen gerangschikt worden, gewoonlijk een moeijelijk sterven waargenomen; daar bespeurt men allerhande wanorden, stuiptrekkingen, woedende vlagen van ijlhoofdigheid. In rotziekten kenmerken zich de lijders door stompheid en neerslagtigheid der ziele, welke voor alles en voor de ziekte zelve ongevoelig wordt; de uitputting der krachten gaat met verlamde werkzaamheden der ziele gepaard; daarbij liggen de zieken als gevoelloos, schijnende voor het overige bij het gebruik hunner zinnen, terwijl nogtans, hetgeen vooral in aanmerking dient genomen te worden, bij hen ijl-

 hoof-

HET LEVEN VAN ULRICUS ZWINGLIUS, KERKHERVORMER VAN ZWITSERLAND. Door J. G. HESS.

ULRICUS ZWINGLIUS werd geboren op den eersten Januarij des jaars 1484, te *Wildhaus*, een dorp in het graafschap *Tockenburg*, in *Zwitserland*. Zijn vader was niet meer dan een boer, doch die evenwel geene middelen verzuimde om hem een grondig onderwijs te bezorgen. De jonge ZWINGLIUS werd naar *Bazel* gezonden, en vervolgens naar *Bern*, alwaar eene school in de fraaije letteren was opgerigt. De vorderingen, welke hij aldaar maakte, wekten de opmerking der *Dominikanen*, die hem het gewaad hunner orde zochten te doen dragen. De vader, hiervan onderrigt, spoedde zich om zijnen zoon naar *Weenen* te zenden, hetwelk te dien tijde zeer vermaard was. Zoo gemeenzaam werd hij welhaast met de oude *Grieksche* en *Latijnsche* schrijvers, dat hij, op zijn achttiende jaar, bekwaam werd geoordeeld, een professoralen stoel in het kollegie te *Bazel* te bekleeden. Krachtig werkte hij aldaar mede ter bevordering en aanmoediging van de studie der oude talen; eene studie, die tot de herstelling der geleerdheid in de vijftiende eeuw den weg baande, en altijd de grondslag eener beschaafde opvoedinge zijn zal.

Te midden der ernstigste bezigheden, verzuimde ZWINGLIUS niet, zich in de muzijk te oefenen. In dien tijd was de muzijk een wezenlijk gedeelte van het onderwijs van jongelingen, tot den kerkdienst geschikt; ZWINGLIUS beschouwde dezelve als een bekwaam hulpmiddel, om den geest, na een vermoeijenden arbeid, te verpoozen, denzelven nieuwe krachten te geven, en de al te groote strengheid van het karakter te verzachten.

Tot priester van *Glaris*, hoofdplaats van het kanton van dien naam, verkozen, oordeelde hij grondiger en uitgebreider onderwijs noodig te hebben, dan hij reeds ontvangen had. Diensvolgens nam hij het besluit, zijne godgeleerde oefeningen van nieuws te beginnen, volgens een ontwerp, door hemzelven beraamd. Het aanhoudend lezen van het Nieuwe Verbond was de inleiding tot zijn verder onderzoek. Om zoo veel te gemeenzamer te worden met de brieven van den H. PAULUS, schreef hij den Griek-

schen

ſchen tekst eigenhandig af, op den kant eene menigte aanteekeningen er nevens voegende, uit de Kerkvaders overgenomen, alsmede zijne eigen aanmerkingen. Nog heden wordt dit belangrijk handſchrift in de boekerij te *Zurich* bewaard.

Begeerte hebbende, eene naauwkeurige kennis te bezitten van den op- en voortgang van het Christendom, liet ZWINGLIUS zich zoo min afſchrikken door den barbaarſchen ſtijl, als door de ongerijmdheden der ſchrijveren in de middeleeuw. Uit hetzelfde beginſel las hij, zonder vooringenomenheid, de werken van vele ſchrijvers, van ketterij beſchuldigd. Onder deze gaf hij den voorrang aan BATRAMNUS, een monnik van de negende eeuw, wiens gevoelens omtrent het avondmaal, hoewel met die der voorgaande eeuwen overeenſtemmende, door het hof van *Rome* veroordeeld werden; voorts den *Engelſchen* WICLEF, die de kloostergeloften afkeurde; en eindelijk JOANNES HUSS, volgens beſluit der kerkvergaderinge van *Conſtans* verbrand, omdat hij tegen de buitenſporige tijdelijke magt der Pauſen zich verzet had. Eene zoo uitgebreide geleerdheid ſtak op eene treffende wijze af bij de ſchandelijke onkunde der meeste priesters en monniken van dien tijd. Een gelijktijdig ſchrijver verhaalt, dat in eene Synode, zamengeſteld uit Land-dekenen van de *Zwitſerſche* geestelijkheid, ſlechts drie gevonden werden, die den Bijbel hadden gelezen; de overigen beleden, dat zij het Nieuwe Verbond naauwelijks kenden. Hunne leerredenen waren ellendige uitbreidingen van de Legende, veraangenaamd door lage grappen, marktſchreeuwers waardig.

En nogtans was het in dezen tijd, dat THEOBALD, Baron van *Geroldſeck*, beſtuurder van de vermaarde abdij van *Einſiedeln*, in het kanton *Schweitz*, het edele plan beraamde, in zijn klooster eene wijkplaats te openen voor mannen, die hij, om hunne opgeklaarde begrippen en hunnen ijver, bekwaam oordeelde tot het verſpreiden van nutte kundigheden onder hunne landgenooten. Hij verlangde ZWINGLIUS in dit geleerd gezelſchap in te lijven, en bood hem den post van prediker in de abdij aan. Gretig aanvaardde ZWINGLIUS die aanbieding: hij begreep, onder de beſcherming des beſtuurders, vrijmoediger de gevoelens te zullen kunnen voordragen, welke hij, in de ſtilte der letteroefeningen en overdenkingen, zich had eigen gemaakt. Hij bedroog zich niet: te *Einſiedeln* ontmoette hij verſcheiden mannen van wezenlijke kunde,

die hem vervolgens, tot het invoeren van de kerkhervorming in *Zwitserland*, behulpzaam waren. Te zamen bestudeerden zij de Kerkvaders, wier werken ERASMUS te *Bazel* had doen drukken. Zij paarden daar nevens het lezen van de werken van dien zelfden ERASMUS, en van den vermaarden kenner der Oostersche talen, CAPNIO (REUCHLINUS), beiden herstellers der geleerdheid in *Duitschland*.

Zoodra ZWINGLIUS de gemoederen genoegzaam voorbereid oordeelde door afzonderlijk onderwijs, werd hij te rade, een beslissenden slag te doen. Te dien einde verkoos hij een plegtigen feestdag, die onnoemelijk vele menschen naar *Einsiedeln* lokte. Nog heden is de redevoering voorhanden, welke hij voor deze vergadering hield, in welke de aanzienlijkste leden van den staat en de kerk zich bevonden; men oordeele uit eene enkele plaats over den geest, welke den redenaar bezielde.

„ Gelooft niet meer," riep hij, „ dat door onvruchtbare geloften, langdurige bedevaarten, door offeranden, ter versiering van levenlooze beelden bestemd, de goddelijke gunst kan verkregen worden.... Helaas! ik weet het, wij zelven zijn het, dienaars der altaren, wij, die het zout der aarde moesten wezen, wij zijn het, die de onkundige en ligtgeloovige menigte in eenen doolhof van dwalingen verward hebben. Om onze gierigheid te verzadigen en schatten opeen te hoopen, hebben wij nuttelooze en ijdele praktijken tot den rang van goede werken verheven. Te gehoorzaam aan onze stem, zijn de *Christenen* van onze dagen er alleen op bedacht, om hunne misdaden af te koopen, zonder dezelve te verzaken. *Laat ons naar den lust onzer begeerlijkheden leven*, zeggen zij; *laat ons met de bezittingen onzer naasten ons verrijken; laat ons niet schromen, onze handen met bloed en moord te bevlekken: in de vergiffenis der kerke zullen wij eene gemakkelijke verzoening vinden.*"

De zedeleer van ZWINGLIUS maakte indruk op een gedeelte zijner toehoorderen: men zag pelgrims hunne offeranden weêr medenemen; eene omstandigheid, welke de monniken van *Einsiedeln* tegen hem opzette, hen voor vermindering hunner inkomsten doende beducht zijn. De naburige kloosters namen deel in deze verbittering, en verspreidden zeer honende geruchten ten nadeele des hervormers. Intusschen blijkt het niet, dat zijne leerrede hem,

hem, van de zijde der hoogere kerkelijken, eenig kwaad heeft berokkend. Der opmerkinge waardig, daarentegen, is het, dat, omtrent dien zelfden tijd, Paus LEO DE X hem een diploma deed ter hand ſtellen, waarbij hem de titel van kapellaan van den heiligen ſtoel werd gegeven. ZWINGLIUS had om dien eerepost niet verzocht; alleenlijk was hij die eer aan zijne vermaardheid verſchuldigd, die zich meer en meer begon te verſpreiden.

Geen andere ook dan zijn beroemde naam was de grond, op welken hem de post van prediker in de hoofdkerk te *Zurich* werd aangeboden; hij nam dien aan, in de hoop van meer nut te zullen doen, dan binnen den omtrek van een klooster. Manmoedig tastte hij de ondeugd aan in allerlei ſtanden en klasſen, bijzonderlijk zijne welſprekendheid wendende tegen de ongebondenheden der geestelijkheid. Het was in dit merkwaardig jaar (1518) dat LEO DE X den *Franciskaner* monnik BERNARD SAMSON naar *Zwitſerland* zond, met de magt om aflaat te verleenen van alle zonden aan alle Christenen, die, door hunne godvruchtige geſchenken, zouden bijdragen tot de voltooijing van de St. Pieters-kerk te *Rome*. De onbeſchaamdheid, met welke deze monnik zich van zijne zending kweet, laat zich afleiden uit den volgenden trek: om de menigte behoeftigen te doen uiteengaan, die zich rondom hem verzamelden, zoo dikmaals hij in het openbaar verſcheen, deed hij door eenen diaken uitroepen: „ Laten de rijken eerst toetreden, die de vergiffenis hun„ ner zonden kunnen koopen; nadat deze zijn afgedaan, „ zullen de gebeden der armen insgelijks gehoord wor„ den.” Eindelijk verſtoutte zich de monnik SAMSON, op den predikſtoel te zeggen, dat de zondaar deel had aan de goddelijke genade, *in het oogenblik dat het geld in den koffer zoude klinken, beſtemd om hetzelve te ontvangen*. Het was te *Bern*, dat de Apostoliſche gezant deze zonderlinge zedekunde verkondigde. Hij begaf zich naar *Zurich*; ZWINGLIUS verwachtte hem aldaar, en had reeds den geest zijner toehoorderen verlicht door verſcheiden leerredenen, overvloeijende van gezond verſtand en kracht. Het gevolg hiervan was, dat, zoodra SAMSON te *Zurich* verſcheen, de regering hem beval, het grondgebied van *Zwitſerland* oogenblikkelijk te ruimen.

Verſcheiden ſchrijvers, en onder deze VOLTAIRE, die van vooringenomenheid met de Pauſen niet verdacht kan gehouden worden, hebben het geſchil over de aflaten beſchouwd

schouwd als de voornaamste oorzaak der kerkhervorminge, omdat hetzelve aan ZWINGLIUS en LUTHER aanleiding gaf, om zich tegen het hof van *Rome* openlijk te verzetten. Stellig wederspreekt de schrijver van dit levensberigt dit vrij algemeen aangenomen gevoelen, niet zoo zeer door redekavelingen als door daadzaken. „ Blijkbaar is „ het," zegt hij, „ dat, vóór SAMSON's komst in *Zwitser-„ land*, ZWINGLIUS de noodzakelijkheid der hervorminge „ van den eerdienst, de tucht en de leerstellingen der „ kerke had gevoeld; en wanneer men den zamenhang „ zijner geschiedenisse in aanmerking neemt, zal het „ blijken, dat de tegenstand, welken hij SAMSON bood, „ eene op zichzelve staande daadzaak is, die op de la-„ tere gebeurtenissen geen onmiddellijken invloed had. „ LUTHER, zoo min als ZWINGLIUS, had geen bijzon-„ deren aandrang noodig, en, om den oorsprong zijner „ gevoelens te vinden, moet men insgelijks hooger opklim-„ men dan het oogenblik, waarin hij op het tooneel ver-„ scheen. De invloed van LUTHER's nieuw stelsel deed „ zich gevoelen lang vóór de verspreiding zijner vermaarde „ stellingen, in de lessen, welke hij aan de Universiteit „ van *Wittenberg* gaf. De verkooping van de aflaten gaf „ hem slechts gelegenheid om voor den dag te komen; „ doch de natuurlijke strekking zijner denkbeelden zou-„ de hem, vroeg of laat, tot eene scheuring gebragt „ hebben met de aanhangers van den Paus, al ware het „ ook dat TETZEL (*) zijne verontwaardiging niet had gaan-„ de gemaakt. Eene omwenteling als die in de zestien-„ de eeuw voorviel, zoude niet aan een enkel voorval „ kunnen verbonden zijn, noch van een eenig mensch „ afhangen; dezelve vereischte den zamenloop van eene „ menigte oorzaken, die langen tijd in stilte werken en „ de gemoederen tot gewigtige veranderingen voorberei-„ den. Vóór LUTHER en ZWINGLIUS hadden verschei-„ den godgeleerden eene hervorming beproefd; niemand

„ was

(*) „ JOANNES TETZEL, Dominikaner, werd met dezelfde „ boodschap naar *Duitschland*, als BERNARD SAMSON naar *Zwit-„ serland* gezonden. Eene slechter keuze zoude het hof „ van *Rome* niet hebben kunnen doen. Deze TETZEL hield „ zijn kantoor in eene kroeg; hij was het, die openlijk „ durfde zeggen, om koopers te lokken: *Al ware het, dat „ gij de Maagd, de moeder van God, had geschonden, met „ mijne aflaten zoudt gij niets te vreezen hebben.*"

„ was daarin geslaagd, omdat zij, voor dat de *crisis* daar „ was, de ziekte hadden willen genezen."

Tegen dusdanig eene wijze van redekavelen valt niets in te brengen; ontegenzeggelijk, dunkt ons, betoogt dezelve, dat het geene lage baatzucht of jaloezij was, welke het gedrag van ZWINGLIUS in dit belangrijk tijdperk bestuurde. Niet lang, echter, leed het, of hij moest op zijne eigen verdediging bedacht zijn. In den jare 1520 had LEO DE X den banbliksem tegen LUTHER geschoten; en welhaast meenden de vijanden van ZWINGLIUS, bijkans allen monniken, hem te schandvlekken met het geven van den bijnaam van *Lutheraan*. Intusschen had er tot nog toe geenerlei gemeenschap plaats gehad tusschen den *Zwitserschen* en den *Saxischen* hervormer. Geen ander antwoord gaf ZWINGLIUS op deze onderhandsche vervolgingen, dan een verzoek om twee achtereenvolgende zamenspraken tot onderzoek van zijne leer; hij behaalde in dezelve eene volkomene overwinning. Thans verbeeldden zich zijne vijanden, hem te zullen grieven in den persoon van een' zijner ijverigste aanhangeren, den baljuw WIRTH, beschuldigd van verbrand of te hebben doen verbranden het beeld van de *heilige* ANNA, in het kanton zeer vermaard. Bij ongeluk behoorde deze beschuldiging niet tot de regtbank van den raad van *Zurich*: ZWINGLIUS zoude hem verdedigd en gered hebben. De baljuw, een eerwaardig grijsaard, werd door eene regtbank gevonnisd, wier voorzitter den bloedverwanten en vrienden van den gevangenen een antwoord toevoegde, hetwelk eene maar al te getrouwe afbeelding was van den geest der dweeperije en uitzinnigheid, welken de hervormer had te bestrijden. „ Nooit heb ik een beter mensch gekend," zoo sprak de voorzitter, „ nooit een onderdaniger burger, dan WIRTH. „ Indien hij geplonderd, gestolen, ja zelfs gemoord had, „ zoude ik gaarne te zijnen voordeele spreken; maar nu „ hij het beeld der gezegende ST. ANNA, de moeder der „ H. Maagd, verbrand heeft, kan er voor hem geene „ genade zijn."

ZWINGLIUS, onverzettelijk in zijne grondbeginsels, liet zich, in de volvoering van zijne ontwerpen, niet terughouden. Op het paaschfeest des jaars 1525 gaf hij aan de burgers van *Zurich* het eerste voorbeeld der godsdienstige plegtigheid, welke hij aankondigde voortaan de mis te zullen moeten vervangen. Hij hield het avondmaal als eene gedachtenisviering van den dood des Zalig-

makers; en, hetgene opmerking verdient, het volk, verre van eenig blijk van ergernis te vertoonen aan deze nieuwigheid, welke deszelfs leeraar aan hetzelve voordroeg als de herstelling der aloude gebruiken, verzamelde met nieuwen ijver in de kerken. De omwenteling drong door tot alle standen, dezulken zelfs, die belang hadden bij het doen stand houden der misbruiken. Het *Zurichsche* kapittel stelde in handen van den raad alle zijne staatsregten en de beschikking over zijne inkomsten; de abdis van *Fraumunster* volgde dit edelmoedig voorbeeld. De bedelmonniken waren de eenigen, die zich tegen de hervorming verzetteden; het burgerlijke gezag streek het vonnis hunner vernietiginge. Geen aandeel, echter, had begeerlijkheid of eigenbaat aan dezen heilzamen maatregel: de geestelijke goederen werden zoo min door bijzondere personen verspild, als door 's lands kas verzwolgen; alleenlijk werd aan dezelve eene meer verlichte en waarlijk godsdienstige bestemming gegeven, onder andere de begiftiging van de gasthuizen en het onderhoud van de openbare scholen, die aan *Zurich* hare nieuwe inrigting waren verschuldigd. Er werden leerstoelen in het *Hebreeuwsch* en *Grieksch* opgerigt, inzonderheid met oogmerk om de vergelijking te bevorderen van den tekst van het Oude en Nieuwe Verbond met de overzettingen, door de *Roomsche* kerk aangenomen (*).

De hervorming dag aan dag nieuwe aanhangers bekomende, riep de groote raad van *Bern*, in den jare 1527, de geheele geestelijkheid der staten van het *Zwitsersche* verbond bijeen. ZWINGLIUS verscheen in deze vergadering, van welke hij, door zijne welsprekendheid en diepe geleerdheid, welhaast de zegsman werd. Plegtig en statelijk nam de groote raad den hervormden eerdienst aan;

(*) Zoo diep was de onkunde der kerkelijken in de oude talen, dat zekere monnik, op den predikstoel, tegen LUTHER en ZWINGLIUS uitvarende, uitriep: „Sedert eenigen tijd „heeft men eene nieuwe taal uitgevonden, de moeder „van alle ketterijen, het *Grieksch*. In deze taal heeft men „een boek gedrukt, *het Nieuwe Testament* genoemd, het„welk zeer vele gevaarlijke dingen bevat. Tegenwoordig „wordt er nog eene nieuwe taal gesmeed, het *Hebreeuwsch*; „al wie dezelve leert, wordt straks een Jood." J. MULLER, *Geschiedenis van Zwitserland* (in het *Hoogduitsch*) Deel IV, bl. 455.

aan; en, in het tijdverloop van vier maanden, volgden alle de gemeenten van het kanton openlijk dit voorbeeld. Zijne zegepraal, gelijk reeds is aangemerkt, was ZWINGLIUS aan zichzelven alleen verschuldigd: wel verre van eenige onderrigtingen van LUTHER te ontvangen, gaf tot de eerste onmiddellijke onderhandeling, welke hij met hem hield, aanleiding de hevigheid, met welke de *Saxische* hervormer zich tegen de leer van zijnen medebroeder verzette, ten aanzien van de *brood- en wijnwording* (*inpanatio et invinatio*) in het avondmaal. De Landgraaf van *Hessen*, een der meest verlichte vorsten van zijnen tijd, ontrust over deze opkomende verdeeldheid tusschen twee mannen, op welke *Europa* de oogen had gevestigd, noodigde hen tot een mondgesprek in eene der steden in zijn gebied. LUTHER en ZWINGLIUS zagen elkander te *Marburg*, in den jare 1529; zij hadden zich doen verzellen van beroemde godgeleerden, als MELANCHTON, OECOLAMPADIUS en anderen. Omtrent alle stukken werden zij het eens, uitgezonderd het avondmaal.

Te midden van zoo vele werkzaamheden en bemoeijingen schreef ZWINGLIUS zeer vele werken, in welke hij de gewigtigste onderwerpen der zedekunde en godgeleerdheid behandelde (*). Een is er onder dezelve, hetwelk verdient vermeld te worden; het is een kort begrip zijner leere, welk hij aan FRANCOIS DEN I. (Koning van *Frankrijk*) opdroeg. Men ontmoet daarin eene merkwaardige plaats, rakende het gevoelen dier godgeleerden, welke leerden, dat de deugden der heidenen niets anders dan blinkende zonden (†) waren, en dat, diensvolgens, de hemel voor hen gesloten was. „ Laat ons niet langer „ palen stellen aan de goddelijke barmhartigheid," zoo sprak ZWINGLIUS; „ ik ben overtuigd, dat een ARISTIDES, dat een SOCRATES, in één woord, dat alle „ deugdzame menschen, die de wetten, in hun geweten „ gegraveerd, volbragt hebben, in welk eene eeuw of in „ wat land zij ook geleefd hebben, zullen ingaan in de „ eeuwige gelukzaligheid." Dit was het laatste geschrift, hetwelk uit de pen van ZWINGLIUS vloeide; eenige weinige weken daarna ontrukte hem een doodelijke slag aan zijn

(*) Behalve nog zeer vele ongedrukte, beslaan zijne gedrukte werken vier deelen in folio.

(†) *Splendida peccata.*

zijn vaderland, en maakte een einde aan zijne werkzame levensbaan.

In weerwil van alle zijne pogingen ter vastſtellinge van eensgezindheid, althans van eene volkomene verdraagzaamheid, tusſchen de *Protestantſche* en de *Roomsch-katholijke* kantons, barstte er tusſchen dezelve een geweldige oorlog uit, in den jare 1531. De raad van *Zurich* bragt troepen te velde, en wilde dat ZWINGLIUS den bevelhebber zou verzellen. Zijne aanhangers waren van gedachte, dat zijne tegenwoordigheid de ſoldaten zoude aanvuren; zijne heimelijke vijanden, zijnen moed kennende, hoopten, dat hij de gevaren niet zoude ontkomen, aan welke hij zich ging blootſtellen. Men trok ten ſtrijd. Het bulderen van het kanon, hetwelk van verre gehoord werd, verkondigde, dat de beide legers handgemeen waren. „ Haasten wij ons," riep ZWINGLIUS; „ ik wil mij bij „ mijne broeders voegen, hen redden, of met hen ſneu„ velen!" Nagenoeg in het oogenblik als hij op het ſlagveld kwam, door zijne aanſpraken de zijnen aanmoedigende, ontving hij eene doodelijke wonde, en viel onder de menigte. Roomschgezinde ſoldaten, hem niet kennende, boden hem eenen biechtvader aan. Hij weigerde dien met eene beweging van zijn hoofd. „ Sterf dan, „ hardnekkige ketter!" riep een van hen, hem met zijne piek doorſtootende.

's Anderen daags werd des hervormers lijk gevonden en aan het leger ten toon geſteld. Toomelooze ſoldaten maakten er zich meester van, verbrandden het, en wierpen de asch in de lucht.

Aldus eindigde ZWINGLIUS, in den ouderdom van zevenenveertig jaren, zijnen levensloop; doch de invloed van zijn vernuft overleefde hem. Genoeg was voor hem geweest het korte tijdperk van elf jaren, om de zeden, de godsdienſtige begrippen en de ſtaatkundige beginſelen van zijn vaderland te hervormen. Eene werkdadige liefde, eene aartsvaderlijke eenvoudigheid, wijze wetten, zeden krachtiger dan de wetten, zoodanig was het edel erfgoed, welk ZWINGLIUS zijn vaderland naliet.

ALD

ALBERT EN EMMA.

Eene Fransche Geschiedenis.

(Uit het *Engelsch.*)

Op een dorp, in 't zuiden van *Frankrijk*, leefde een Landman, wiens eenige rijkdom bestond in die zielsbekwaamheden, welke grootheid versieren, en waardigheid aan de armoede bijzetten. Door zijne vlijt en braafheid had hij de goedkeuring verworven van een' Heer, dien hij als Onderopzigter ten dienste stond, en deelde in de achting van alle zijne buren. Zijne ledige uren besteedde hij met het hoogste genoegen in het waarnemen van zijn' vaderpligt, het aankweeken der aangeborene begaafdheden van zijn eenig kind. De negentienjarige EMMA was beminnelijk van persoon, bevallig van voorkomen, en deugdzaam van beginselen. Hunne hut was een tooneel van landelijk genoegen, en hun kleine tuin een lustprieel vol aangenaamheden. — BERNARD had vele jaren, met getrouwheid en ijver, den Marquis VAN CLAIRVILLE, die een prachtig paleis en uitgestrekte landgoederen daar om henen bezat, gediend. Regtvaardigheid en edelmoedigheid waren de hoofdtrekken zijns karakters, en de geheele landstreek aanschouwde hem met eerbiedenisse. EMMA stond haren Vader in diens werkzaamheden bij, en deed, wat strekken kon om het huisselijk leven vergenoegd en gelukkig te maken.

De genegenheid van EMMA en hare pligtsbetrachting ten opzigte van haren Vader had geene wedergade. Dikmaals beklom zij den groenen heuvel, of wandelde in de stille vallei, om hem, bij de wederkomst van zijnen dagelijkschen arbeid, wanneer de avondzon hare schuinsche stralen op het zomertooneel wierp, op te wachten. Somtijds zat zij bij hem neder, en hoorde uit 's Vaders mond de deugden vermelden van eene Moeder, haar in de teederste kindschheid ontrukt; en zij stortte tranen van droefenisse, op de nagedachten van die dierbare. Nu en dan nam EMMA deel in de dansen der Dorpelingen, en paarde hare stem bij de spelen der landjeugd.

Zoodanig was het leven van EMMA en haren Vader. Dan, eerlang trof hun een zware slag, in den dood van den Marquis VAN CLAIRVILLE, van allen, die hem kenden, beweend met tranen van dankerkentenisse en hartelijke droefheid. De begrafenis van den Marquis, volvoerd met al de pracht, aan zijnen rang voegende, woonden alle de omstreeks levende Dorpelingen bij, en volgden het lijk in diepen stilzwijgenden rouw.

Een jong Vreemdeling, naar *Zwitserland* van de reis weder-

keerende, zag de lange lijkstaatsie, als hij het Kasteel naderde, bekoord door den fraaijen toegang; en juist kwam hij bij de poort, als de lijkstaatsie zich in beweging zette. Naar den naam des overledenen vragende, onderrigtte een der landlieden hem, dat zij, in den Marquis VAN CLAIRVILLE, den besten aller Heeren verloren hadden: de tranen, die van zijne wangen biggelden, strekten ten blijke van de aangedane ziel des sprekers.

ALBERT steeg af van zijn paard, gaf het aan zijn' knecht, mengde zich onder het gevolg der Landlieden, en volgde hen naar de kerk, waar het overschot van den Marquis bij dat zijner voorouderen zou worden bijgezet. Hij vervoegde zich nabij het graf. Eer de begrafenis-plegtigheid eindigde, en er een deftig treurgezang werd aangeheven, zag hij, dat de volgers van het lijk achterwaarts weken en eene opening maakten. Door die opening kwam een stoet van Landmeisjes, met mandjes vol bloemen aan den arm, welke zij, in rijken overvloed, op de doodkist strooiden. Zeer schielijk werd de aandacht van ALBERT getrokken door het beminnelijkst voorwerp, 't geen hij immer zag. 't Zelve onderscheidde zich van alle de andere Dorpmeisjes, door eene uitstekende houding en bevalligheid van gelaatstrekken. Een wit kleed plooide zich om hare juistgevormde leden; een band van zwart gaas diende ten gordel; een kleine witte hoed dekte hare kronkelende lokken, die voorts los wapperden en deels haar voorhoofd beschaduwden. Wanneer zij haar bloemenmand geledigd had, viel zij op ééne knie aan den rand des grafs, en, de helder blaauwe oogen schreijende ten hemel slaande, scheen zij een stil gebed uit te storten voor de ziel van den overledenen. Daarop verliet zij, met de andere Landmeisjes, het graf, en ging door de weder gemaakte ruimte.

De verrukte ALBERT volgde de bekoorlijke weenster, die, afscheidnemende van hare gezellinnen, het kerkhof afliep, met angstvolle oogen omziende, als iemand, die eenig belangrijk voorwerp zocht. IJlings vervoegde zij zich tot een eerwaardig oud man, die waggelende voortging: hem omhelzende, geleidde zij hem naar eene zitbank. Zich bij hem plaatsende, bragten zij eenige oogenblikken door in stille droefheid. Nimmer had ALBERT eene zoo schoone schilderij gezien; — het was EMMA, die op haar' boezem het grijze hoofd van BERNARD ontving, terwijl uit hare oogen traan op traan biggelde op de wangen des ouden. De Vreemdeling had te veel eerbieds voor beider droefheid, dan dat hij hen konde aanspreken. Bij het wederkeeren der lijkstaatsie sprak hij een der naast hem gaande boeren aan, en vroeg naar den naam van het Landmeisje, 't welk in 't bloemenstrooijen alle andere vooruit trad. De boer gaf ALBERT des alle onderrigting, welke hij verlangde. Dewijl het reeds laat op den dag ge-

worden was, bood hij den Vreemdeling het nachtverblijf aan. 's Mans hut stond naast die van BERNARD; en die verzoeking was niet te wederstaan. De eerlijke PIEROT geleidde ALBERT langs een' korteren weg naar zijne woning, beval den gast zijner vrouwe aan, en spoedde zich kerkwaarts om den knecht te zoeken, welken ALBERT belast had op zijne wederkomst te wachten. In dit nederig doch net verblijf besloot de jonge Vreemdeling eenige dagen, onder goedkeuring van den vriendelijken PIEROT, te blijven, voorgevende dat hij op zijn gemak de uitgestrekte goederen, tot het Kasteel behoorende, wilde opnemen, doch met de daad om zich bij EMMA en haren Vader te vervoegen. De indruk, welken de kunstelooze schoonheid op hem gemaakt had, was van zoo ernstig eene natuur, dat hij hope koesterde om haar ter vrouwe te nemen, wanneer hij, bij nadere kennismaking, bevond, dat hare ziel zoo schoon was als haar ligchaam, en zij genegen was zijne liefde met wederliefde te beantwoorden.

Hier moeten wij een' korten buitenstap doen, om den staat der zaken van den overleden Marquis, eenige jaren vóór diens dood, te doen kennen. Reeds vrij verre in jaren gevorderd, was hij gehuwd aan eene zeer beminnenswaardige Vrouwe, bij welke hij een eenigen Zoon verwekte. Den winter te *Parijs* doorgebragt hebbende, werd hij onverwacht geroepen, om op het Kasteel van *Clairville* eene zaak van belang af te doen.

Onverwijld toog hij daar henen, terwijl zijne Echtgenoote met het driejarig Zoontje welhaast zou volgen. Na de vermoeijenissen van een' drukbezeden dag, zat hij op den avond, dat hij de Marquisinne wachtte, op een terras, het voorplein overziende. De oogen gevestigd hebbende op den grooten ingang naar het Kasteel, zag hij een der bedienden, die hij bij zijne Echtgenoote had achtergelaten, de laan oprijden, met al den spoed, dien hij met zijn afgemat paard konde maken. De Marquis ging hem te gemoete, om tijding van Vrouw en Zoon te ontvangen. Dan, welke waren zijne aandoeningen, toen hij uit den knecht verstond, dat het rijtuig der Marquisinne, en die hetzelve vergezelden, was aangevallen door gewapende struikroovers, die uit een bosch, op den afstand van eene halve mijl van het Kasteel, te voorschijn schoten. Het gevolg der Marquisinne was desgelijks gewapend; doch hij had alle reden om te vreezen, dat zij, door het getal overmand, geene kans zouden hebben om de Marquisinne te verdedigen, en met haar moeten bukken voor het geweld. De bode van deze noodlottige tijding had gepoogd door eene schielijke vlugt het Kasteel te bereiken, gedreven door de zwakke hope van eenigen bijstand te bekomen; doch op den eenzamen weg had hij geen mensch ontmoet.

De Marquis verloor geen tijd in vruchtelooze klagten, maar

wapende ijlings zich, nevens eenigen zijner brave huisbedienden, die zich gereed betoonden, om, ten dienste van hunnen Heer, alles te wagen. Zij stegen met hem te paard, en bereikten spoedig de noodlottige plaats. Daar deed zich het droevigst schouwspel op. De gewonde en mishandelde ligchamen der knechten lagen rondsom het rijtuig, waarin de vermoorde Marquisinne en twee Dienstboden, met nog bloedende wonden, zaten. Te midden van dit ijsselijk tooneel, zocht de Marquis te vergeefs naar zijnen Zoon; hetwelk, in zijne diepe droefenisse, hem eene heimelijke, schoon flaauwe hope inboezemde, dat hij verlost of gespaard zou wezen. Hij plaatste zich met de zijnen, wijl er geen roof gepleegd was, gedurende het overige van den dag, in eene hinderlage, met oogmerk om de snoodaards te overvallen, indien zij met den avond wederkeerden, en zich te wreken over dit snoode stuk, of in die onderneming te sneven. Zijne hoop was ijdel. De moordenaars, voldaan met dit gruwelstuk, kwamen niet weder. Vroeg in den volgenden morgen namen zij de slagtoffers der boosheid weg, en werden daarin geholpen door eenige landlieden. Bij het opnemen der gesneuvelden, stonden zij versteld op het bespeuren van leven in een derzelven. Bij onderzoek bevonden zij dezen een stervend vreemdeling, dien zij besloten dat een der struikroovereu was, gevallen door de hand van een der dienstboden, en verzuimd mede te voeren. Zij namen den zwaar gewonden op, hopende dat hij, geholpen door een Wondarts, dien de Marquis had medegenomen, om de gewonden, zoo mogelijk, bijstand te bieden, eenig berigt van het Kind zou kunnen geven.

De gewonde scheen door de toegebragte hulp te herleven. De Marquis hield hem overeinde, terwijl de Wondarts hem iets versterkends ingoot. — Zijne vermogens schenen eenigzins te herkomen. Hij zag den Marquis aan; hij poogde te spreken, maar te vergeefs. Clairville sprak hem in dezer voege aan: „ Ik bezweer u, bij de hope van genade hier „ en hier namaals, zeg mij, indien gij spreken kunt, waar „ mijn *Zoon* is, of hij *leeft!* Beantwoord voor tegenwoor„ dig alleen *deze* vraag; het overige zij verschoven tot uwe „ verdere herstelling.” De stervende man deed alle pogingen om te spreken; na vele vergeefsche herhalingen, kwam er werkelijk uit: *De jonge* CLAIRVILLE *leeft!* — Hij kon niet meer uitbrengen; doodstuipen overvielen hem, en rukten hem weg.

Deze belijdenis, in zulk een tijdsgewrichte, hield langen tijd in den boezem van den Marquis de flaauwe hoop levendig. Hij keerde weder naar zijn eenzaam Kasteel, nog zoo onlangs de verblijfplaats des geluks; hij floot zich eenige dagen in zijne kamer op, om lucht te geven aan de opwel-

len-

lende vlagen van diepe droefenisse. De onzekerheid, waarin hij bleef ten opzigte van het lot zijns Zoons, werkte zoo sterk op hem, dat hij besloot zich geheel van de verkeering met de wereld af te zonderen, en in eenzaamheid op zijn Kasteel de ongelukken zijns gezins te beweenen. Dan hij gaf zich dermate aan de droefheid niet over, dat hij om anderen, die van hem afhingen, niet dacht, of hunne belangen verwaarloosde. Zij waren langen tijd de voorwerpen van zijne goedheid geweest; thans werden zij, als 't ware, zijne aangenomene kinderen. Voor 't huisselijk geluk gestorven, zocht hij al zijn troost in geluk rondsom zich te verspreiden. Jaar op jaar liep in dezer voege voorbij; alle onderzoek naar zijnen Zoon was vruchteloos afgeloopen; hij had zints een geruimen tijd alle hoop opgegeven om dien schat weder te krijgen; en, schoon zijne onderwerping aan de Voorzienigheid hem voor murmureren behoedde, bestraalde geen schijnsel van hope zijne afgaande jaren. Den naderenden dood zag hij met eene innige voldoening, als het middel zijner hereeniginge met de dierbare panden, zoo vruchteloos beweend.

Op den dood van den Marquis gingen zijne goederen bij erfenis over aan den Baron VAN MORENZI, een man van een hoogmoedig en wreed karakter en zeer wraakzuchtig, wiens rede en daden gehoorzaamden aan zijne driften, en die niets schroomde te bedrijven, als het kon strekken, om zijne eerzucht, gierigheid of zinnelijken lust te voldoen. Over deze ondeugden had hij, door kunst, met moeite, een sluijer weten te werpen, die vreemdelingen bedroog, ook wel eens dezulken, om welke op te ligten eene groote mate van schranderheid en doorzigt vereischt werd: op de zoodanigen, die zijn hart heimelijk verfoeide, kon hij een gunstigen blik werpen. Een karakter, zoo geveinsd, kon niet missen een voorwerp van afkeer te wezen voor allen in den omtrek: want hoezeer de bedrieger zich moge vermommen in de statelijkheden van het hof en 't openbare leven, hij zal altoos in zijn ware licht voorkomen aan de zoodanigen, die geene reden hebben van vreeze voor ongunst of hoop op gunste. MORENZI's nieuwe afhangelingen zagen een blijk van de behandeling, welke zij te wachten hadden, op het eigen oogenblik dat hij in 't bezit zijner erfenisse trad.

Zij hadden zich verzameld op het voorplein van het Kasteel, om zijne aankomst te vieren. „ Waarom," dus sprak hij, uit zijn rijtuig stappende, „ zijt gij hier vergaderd met droe-
„ vige aangezigten en slechte kleederen? Is dit de welkomst-
„ groet aan uwen nieuwen Heer? Mij dunkt, gij mogt deze
„ rouwbetooningen over een gestorven Heer wel afgelegd
„ hebben, om met vreugde de bevelen van een nieuwen
„ af te wachten!" — Een algemeen stilzwijgen beantwoord-

de deze onbevallige aanspraak. Dit verbitterde den Baron dermate, daar hij verwacht had met toejuiching te zullen ontvangen worden, dat hij in de volgende taal uitborst: „ Vertrekt, gij aanklevers van eenen dooden, dien gij te „ vergeefs beweent — verlaat mijn Kasteel, en, indien „ gij eenige zaken te verrigten hebt, wijs ik u op mijn „ Rentmeester, die mijne bevelen u zal overbrengen." Ontzet en verontwaardigd verlieten zij eenen man, wiens bestuur over hen niets spelde dan dwingelandij en verdrukking. Twee dagen na des nieuwen Heers aankomst was het geheele bestel der zaken veranderd. De oude Rentmeester werd afgezet, en diens plaats vervuld door eenen man, die het vertrouwen des Barons gewonnen had door kruipende vleijerij. De getrouwe bedienden werden afgedankt, en opgevolgd door anderen, die de medewerkers geweest waren in ondeugende stukken, door hem uitgevoerd.

BERNARD alleen, en eenige weinigen, die, door de geringheid hunner omstandigheden, zijner kennisneminge ontgaan waren, bleven in hun werk. In stede van de minzaamheid en meewarigheid, waarmede de vorige Heer allen, die rondsom hem waren, behandelde, hield de nieuwe hen op eenen verren afstand, en vergunde nimmer, dat de klagten der armoede zijn oor bereikten, of de zuchten der verdrukten om genade bij hem pleitten; lijdende deugd verwierf nimmer redding door zijn medelijden, noch de onschuld van zijne regtvaardigheid. Hij had een wellustig en geheel ongebonden leven geleid, en daardoor zijne zaken in de war gebragt, waaruit de verkrijging dezer erfenisse hem kon redden. Eene menigte van lastige schuldeischers verstoorden de eerste oogenblikken van zijn toelagchend geluk. In stede van een gedeelte zijner zeer groote inkomsten tot het betalen zijner schulden te schikken, verwees hij de statelijkste boomrijen, die zints vele jaren het schoonste sieraad van *Clairville* hadden uitgemaakt, om geveld te worden.

Dat wij tot ALBERT wederkeeren, die welhaast dien ingang in de hut van BERNARD vond, welken hij zoo zeer zocht, en, door met dien ouden man om te gaan, gelegenheid om dagelijks diens beminnelijke Dochter te zien en te spreken. Sterk bekoord door het eerste gezigt van hare zoo betooverende schoonheid, vond hij zich geheel betooverd door hare nog uitstekender zielsbekwaamheden. De natuur had haar een zeer gezond verstand geschonken; zij vormde juiste, kiesche en deugdzame begrippen; en hare opvoeding had, twee jaren lang, zeer veel voordeels getrokken van de gemeenzame verkeering met eene Dame van geboorte en uitstekende bekwaamheden, die, na het overlijden haars Mans, eene kleine landwoning betrok, in eene vallei, niet verre van BERNARD's hut gelegen. Deze Weduwe

we had vele jaren in de groote wereld geleefd, en beide zoo veel voor- en tegenspoed daarin ondervonden, als noodig was om haar de onstandvastigheid van aardsch geluk te leeren: door haars Echtgenoots afsterven had zij het vermogen, om in vollen overvloed te leven, verloren; maar, vergenoegd met een minder aandeel in 't geen de wereld geven kan, bragt zij het overige harer dagen stil door op het Land, veel tijds aan den Godsdienst wijdende. — Zij vatte voor EMMA, toen zestien jaren oud, eene bijzondere genegenheid op, en verwierf van BERNARD gereedelijk verlof, dat zijne Dochter haar dikwijls bezocht. Groot vermaak vond deze brave Mevrouw in het vormen en aankweeken van zielsvermogens, die zoo veel goeds beloofden. EMMA las bij en voor haar zoodanige boeken, als tevens konden strekken om haar verstand te verrijken en haar hart met de edelste gevoelens te vervullen. Zij las met aandacht, en de onderrigtingen prentten de voor haar geschiktste lessen diep in haren geest.

Na verloop van twee jaren werd de voortgang in deze opvoeding van EMMA gestuit door het onverwacht afsterven dezer uitstekende Vriendinne. Het geringe inkomen van deze keerde tot de Familie van haren gewezen Echtgenoot, en zij had niets, om aan de haar dierbare EMMA na te laten, dan het eenvoudig huisraad harer woninge. EMMA beweende haar als een kind zijne moeder: dan zij besloot, het lezen, waarin zij zoo veel smaaks en leerings vond, aan te houden; en hiertoe vond zij zich in staat gesteld, doordien zij bezitster werd van eene wel kleine, maar uitgelezene verzameling van boeken der overledene. Door zeer vroeg op te staan, vond zij gelegenheid om aan deze hare neiging te voldoen, zonder er dien tijd aan te besteden, welken huisselijke en dochterlijke pligten vorderden.

De jonge ALBERT ontdekte terstond, in den ommegang met BERNARD's Dochter, dat zij vele beschaafde kundigheden bezat, een welaangekweekt verstand met de eenvoudigheid des landlevens paarde, en niet verstoken was van hetgeen men opvoeding noemt.

De verstands- en zielsbegaafdheden van EMMA voltooiden de overwinning, welke hare schoonheid in het hart van ALBERT begonnen had; en het duurde niet lang, of ook in haren boezem ontvlamde een soortgelijk vuur. De vurige minnaar verklaarde, op het eerste oogenblik dat hij hope van wederliefde koesterde, zijne liefde, en deed des de opregtste betuiging. Met een blos van de eerzaamste schaamte onderwierp zij hare toestemming aan haars Vaders wil. Het hart van BERNARD gevoelde, op dezen hem onverwachten voorslag, alle vaderlijke verrukking: maar de strikte regtheid zijner begrippen beteugelde terstond dit oogenblikkelijk ge-

noegen; met die opregtheid, welke zijn karakter kenmerkte, floeg hij zulk eene ongelijke verbindtenis af, en betoogde zijnen jeugdigen Vriend de onvoegelijkheid om een Huwelijk aan te gaan zonder goedkeuring zijner Familie.
„ Ontvang," fprak BERNARD, „ onze dankerkentenis voor de „ eere, welke gij bedoelde ons aan te doen: waart gij min„ der in rang en middelen, ik zou er grootsch op wezen, „ dat ik u mijn Zoon mogt noemen. EMMA's éénig huwe„ lijksgoed is hare deugd, en hare afkomst is te laag, dan „ dat zij immer uwe vrouw zou worden. Nimmer zal ijdele „ trots of vuig belang mij overhalen tot eene daad, waarte„ gen mijn geweten opkomt. Ik wil fteeds uwer achting „ waardig blijven, en mijn kind, hetwelk gij verwaardigd „ hebt met uwe liefde, zal ten minfte door haar gedrag den „ rang verdienen, waartoe uwe edelmoedigheid haar wilde „ verheffen. Maar gij moet op dit ftuk niet verder ftaan, en „ vertrekken; dit is het vast befluit van onbefmette deugd en „ zuivere eerlijkheid. Keer weder naar uw Vaderland, met „ elken wensch, dien dankbare vriendfchap u kan mede„ geven."

ALBERT had met ftille bewondering deze taal van EMMA's Vader aangehoord, en ving, toen deze zweeg, op den volgenden trant aan: „ Konde ik eene Kroon aan uwe onverge„ lijkelijke Dochter aanbieden, zij zou, door die aan te ne„ men, eere aandoen, geene eere ontvangen. Ik zou hare „ wederliefde en hare hand niet verzocht hebben, hadde ik „ kunnen twijfelen aan de goedkeuring mijns Vaders van eene „ keuze, door rede geleid en door deugd geheiligd. Ik „ zal mijn nederig verzoek niet voortzetten, voor dat ik door „ hem gevolmagtigd ben om de hand van EMMA te verzoe„ ken. Vaarwel! mijne wederkomst zal zoo fpoedig zijn, „ als liefde en hoop dezelve kunnen maken."

In dezer voege fcheidden de eerwaardige BERNARD en de jeugdige ALBERT; en kon al de aangewende poging van den laatstgemelden den Vader niet bewegen om een affcheid tusfchen de beide gelieven toe te ftaan. Wijsfelijk oordeelde hij, dat het aandoenlijk affcheid van ALBERT eenen indruk op het hart van EMMA zou achterlaten, die, gekoesterd, zoo hij vreesde, den vrede harer ziele zou ftoren. Hij befloot daarom alle bewijsredenen te gebruiken, welke alle verdere hope uit haar gemoed konden verbannen.

BERNARD keerde tot zijne hut niet terugge, voor dat ALBERT het dorp verlaten had. Bij zijne komst trad EMMA hem te gemoete, met oogen vol tranen; zij bood haren Vader een brief aan, welken ALBERT, weinige oogenblikken vóór hij te paard fteeg, gefchreven, en zijn' knecht ter beftellinge in het voorbijgaan van de hut gegeven had. Deze brief ademde niets dan de taal van altoosdurende liefde; dat hij haar alleen ver-

verlaten had om de Huwelijksvereeniging te bespoedigen; zij kon staat maken op zijne spoedige wederkomst om hare beloofde hand te aanvaarden. — BERNARD, dien brief gelezen hebbende, vouwde dien digt, stak denzelven in zijn' zak, en sprak zijne Dochter, die bevende zijne uitspraak afwachtte, in dezer voege aan: „ Wacht u, mijn kind! dat „ uw hart uw geluk niet vergalle. Vertrouw niet op de betui„ gingen van eenen Minnaar. Gij moogt tegenwoordig het „ voorwerp zijn van ALBERT's genegenheid: maar de mensch, „ uit den aard onbestendig, kan zijn hart van het een op „ het ander voorwerp vestigen. Waarschijnlijk zal hij, van het „ land in de groote wereld wederkeerende, welhaast uwer „ niet meer gedenken; ja zelfs dan, wanneer hij standvastig „ bleef, kunt gij u dan verbeelden, dat zijne Familie eene „ geringe Dorpelinge, op wier geboorte zij zoo laag nederziet, „ in haar midden met genoegen zal ontvangen? Nimmer zal „ mijne EMMA's hand vereenigd worden met die eens Echt„ genoots, die geene volle toestemming zijner Ouderen heeft. „ Doe derhalve, mijn kind! alle pogingen, om eene vooringenomenheid te overwinnen, heilloos in derzelver strekking „ en hopeloos in de voldoening. Nog nimmer hebt gij mij „ bedrogen, en ik stel dat vertrouwen op uwe bescheiden„ heid, welk mij overtuigt, dat gij het pad des regts niet „ zult verlaten, of, door een heimelijk gedrag, eene daad „ doen, onwaardig uw karakter!" — EMMA knielde voor haren Vader neder, zeggende, terwijl de tranen over hare wangen biggelden: „ Nimmer zal uw kind van het pad des regts af„ gaan! Gij zult alle hare schreden besturen; uwe raadge„ vingen zullen de zwakheid van haar hart ondersteunen; sta „ haar bij, om elk gevoelen, door u afgekeurd, te onder „ te brengen; en, indien zij niet terstond de uitmuntende „ deugden van ALBERT kan vergeten, zal zij ten minste de „ hoogstijgende hoop, welke zij gekoesterd had, om zich zoo „ verre boven haar geboortelot te verheffen, toeschrijven „ aan de bedriegelijke stem, welke Liefde en ALBERT in haar „ verwekt hadden." — BERNARD drukte haar, met allen vaderlijk welgevallen, in zijne armen, en keurde de gevoelens goed, welke voortvloeiden uit een hart, in staat om elke neiging op te offeren aan den pligt, hem verschuldigd. — EMMA bezat eene sterkte van ziel, veel grooter dan men van hare jaren zou verwachten; en, schoon zij vergeefsche pogingen deed, om een voorwerp, eenmaal zoo teeder bemind, te vergeten, hield zij zich door veelvuldig nadenken overtuigd, dat de Vrienden van ALBERT nooit in de Echtverbindtenisse zouden toestemmen, en zonder zulks had zij volstrekt besloten zijne hand niet te aanvaarden. Op dezen grond verbande zij alle hope van hem ooit te zullen wederzien.

(Het vervolg hierna.)

GEDACHTEN BIJ HET BESCHOUWEN VAN HET THEATRE OPTIQUE, VERVAARDIGD DOOR F. J. PFEIFFER, JUN.

Verhef u fier op eigen waarde;
 Uw luister schittere onverdoofd,
ô Schoone kunst! ô pronk der aarde!
 Verhef het frisch gelauwerd hoofd.
Dat u het grootsch vernuft veredel';
De krans des roems omvange uw' schedel,
 En fiere u eeuwig, ongerept:
Daar gij, gevierd, ja aangebeden,
Omslingerd van bevalligheden,
 Nog telkens nieuwe wondren schept.

Een nieuwe tempel, u ontsloten
 Door uw' begaafden troetelzoon,
Spreidt voor verrukte feestgenooten
 Een nieuw-verrezen glans ten toon.
Door welk een wisling van tooneelen
Voel 'k mij verbazen, treffen, streelen!
 Natuur! ik zie uw majesteit;
Uw schoonheid houdt mij opgetogen;
'k Bewonder, door de kunst bedrogen,
 Uw rijkdom, uw verscheidenheid.

ô Rome! 'k zie uw trotsche wallen,
 Uw praalgestichten, hemelhoog.
'k Zie, Zwitserland, uw watervallen,
 Uw bergen, rijzende uit het oog.
Ik zie, Germanje, uwe eiken pralen,
Hun lommer biedende aan de dalen,
 Waarnaar de matte wandlaar haakt;
'k Zie 't lastdier in 't gareel zich voegen,
En hijgende in het zandspoor zwoegen,
 Daar 't wiel in 't stroeve wentlen kraakt.

Maar, welk een kalmte streelt mijn zinnen!
 De zon wijkt voor een zachter gloed.
Ik breng die nachten mij te binnen,
 Na 't middagblaken mij zoo zoet.
Ik zie de maan, bij 't statig wassen,
Zich spieglen in de blanke plassen;
 'k Zie 't argloos vischje, in 't net verrast.
Ja, Neêrland, ik herken uw dreven;
Ik zie me uw stil vermaak hergeven,
 Waarop gè in onschuld ons vergast.

ô Ja, altijd geliefkoosde oorden,
Ga voor geen pracht van andren schuil;
Offchoon de kreet van 't gure noorden
Ook over uwe gronden huil'.
Schoon uw geboomt', door storm ontbladerd,
De sneeuw ook op zijn kruin vergadert;
Schoon de ijsschors ook uw meren dekt,
Nog biedt ge ons wisling van vermaken,
Die zomerwarmte in 't hart doen blaken,
Daar gij ten lust der oogen strekt.

Ja, 't fraai tafreel, dat ik bewonder,
Getuige van uw zedig schoon.
Maar hoe! .... Verschriklijk brult de donder,
En bromt en loeit met schorren toon;
'k Zie niets dan wit-beschuimde golven;
Ja, alles schijnt in 't nat bedolven;
De lucht betrekt met aaklig zwart;
't Geknal der ratelende slagen,
Bij 't suizen van de regenvlagen,
Beangstigt en beklemt het hart.

Geen star, wier gloed, met zacht geflonker,
Door de opgepakte wolken boort;
De bliksem jaagt in 't tastbaar donker
Zijn' blaauwen gloed slechts schichtig voort;
Zijn stralen, woedend neêrgezonken,
Zijn in het slingrend schip geklonken,
Dat door de baren wordt gesold,
En eindlijk, na 't ontzettend botsen,
Zichzelf verbrijzelt op de rotsen,
Waar langs de felle branding rolt.

Zie; zie het zeegevaarte sloopen,
En tuig en mast verbrand tot kaf!
Het wrak, door golf op golf beloopen,
Werpt d'afgematten scheepling af.
Ja, have en goed heeft hij verloren;
Maar 't leven kan hem nog bekoren;
De hoop windt nog zijn krachten op;
Hij plast en kloutert en .... stort neder,
Maar toch herhaalt zijn poging weder,
En worstelt nog de rots ten top.

ô Schriktafreel! gij kost mij tranen,
Daar de angst het jagend hart bevangt.
Zoo wordt door felle noodorkanen
Ook onze levenshulk geprangd.

Zoo

Zoo worstlen we, als de rampen woeden,
Ook in den drang der tegenspoeden,
En heffen 't matte hoofd omhoog.
Dus schept gij, ô natuur! behagen,
Ons lot in beelden voor te dragen....
Neen! 't is de kunst, die ons bedroog.

Maar, heeft ze ons hart met schrik geslagen,
Herroepen wij voor ons gezigt,
Hoe ze ook een nieuwe zon deed dagen,
En d'ouden bouwval heeft verlicht.
Zoo mag, al wat ook de eeuwen sloopen,
Ook op een' nieuwen morgen hopen,
Die eenmaal prachtig op zal gaan.
Ja, slaat de kunst ons zoete wonden,
Zij doet nogtans, op de eigen stonden,
Het liefelijkst verschiet ontstaan.

Já, PFEIFFER! ja, uw kunstvermogen
Heeft dus met ons gemoed gespeeld;
Gij hebt onze aandacht opgetogen,
Ons hart beangstigd en gestreeld.
Wat is u Amsterdam verschuldigd;
Daar gij 't zoo grootsch vereert en huldigt
Door werken, waar 't verrukt op staart!
Gij wist, in 't roemrijk onderwinden,
't Onfeilbaar middel uit te vinden,
Waardoor zijn kunstroem hooger vaart.

M. W.

GEVOEL VAN EIGEN WAARDE.

Een man van hoogen rang, eenmaal bij eenen Aartsbisschop, die van eene zeer duistere afkomst, doch door zijne zeldzame verdiensten tot die hooge waardigheid geklommen was, te gast zijnde, vond zich beleedigd door de vrijmoedigheid, waarmede de Prelaat zijne gevoelens bestreed. „Gij zoudt niet kwaad doen (beet hij hem toe) met eens aan uwe afkomst te denken." — „Ik herinner mij dezelve nog zeer wel, (antwoordde de Aartsbisschop zeer bedaard) en ben tevens overtuigd, dat, indien gij de zoon van mijn' vader waart geweest, gij thans de varkens nog zoudt hoeden."

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

WEDERLEGGING VAN HET GEMEENE VOOROORDEEL AANGAANDE DE MIDDELEEUWEN;

Voorgelezen in de Maatschappij *Felix Meritis*, te Amsterdam, den 3den van Louwmaand 1811,

door den Hoogleeraar

HERM. BOSSCHA.

Het geloof aan eene gestadige vordering van het menschdom in zedelijke beschaving en volmaking is voor het gevoelig hart van den menschenvriend zoo streelend en vertroostend, dat hij, welke verschijnselen zich ook opdoen, waardoor hetzelve twijfelachtig gemaakt, of wel vernietigd schijnt te worden, niet ligt besluiten zal hetzelve op te geven, zoo lang hij in den loop der wereldsche zaken nog eenigen grond voor hetzelve meent te kunnen vinden. En inderdaad, die loop der menschelijke dingen, voor zoo verre wij denzelven of uit duistere overleveringen van vroeger, of uit duidelijker geschiedverhalen van later tijden kunnen nagaan (en buiten deze grenzen der geschiedkunde van ons geslacht kunnen wij niet treden, zonder in eenen doolhof van bedriegelijke gissingen te verdwalen); de loop, zegge ik, der menschelijke zaken, zoo verre het ons gegund is denzelven na te sporen; geeft ons,

ons, naar mijn inzien, zulke gronden op ter bevestiging van dat geloof, dat wij, hoe duister ook somtijds het uitzigt in de toekomst zijn moge, redenen genoeg hebben om daarop te blijven vertrouwen. Het heeft echter niet ontbroken, en ontbreekt ook thans nog niet aan dezulken, die in de geschiedenis zelve eene sterke tegenwerping tegen dit gevoelen meenen te vinden, en die het tijdvak der Middeleeuwen als een onloochenbaar bewijs gelooven te kunnen aanvoeren, dat er niet alleen een stilstand, maar zelfs een dadelijke teruggang in de beschaving van het menschdom plaats kan hebben, en werkelijk toen heeft plaats gehad. Is dit nu eenmaal gebeurd, wat waarborgt ons, dat het niet weder zal gebeuren; en geven dan niet de tijden, die wij beleven, reden om te vreezen, dat zulk een noodlottige teruggang uit het licht in de duisternis, uit eenen staat van vergevorderde beschaafdheid in dien van ruwe woestheid, voor het meest verlicht gedeelte des menschdoms beschoren en eerlang te verwachten is? Akelige vooruitzigten! ijsselijke voorteekens, waarmede wij dan dit jaar, en, wordt ons langer leven gegund, elk der volgende jaren zullen intreden! — Dan wij willen den moed nog zoo ras niet opgeven, ons door deze schrikbeelden den grond van onzen troost niet zoo ligt laten ontnemen. Wat zeg ik, ontnemen? Neen, wij willen zelfs in datgene, 't welk ons door eenzijdige beschouwers als een struikelblok in den weg geworpen wordt, eenen nieuwen grond ter bevestiging van het geloof, 't welk zoo veel troost oplevert, trachten te vinden. Hoe vervarend ook de vrees moge zijn, waarmede men de hoop, die ons dusverre vergezelde en opbeurde, op de vlugt poogt te drijven, zoo lang die vrees door geene andere voorbeelden versterkt wordt, zal zij ons van deze aangename gezellin op den weg des levens niet berooven. Laat ons het schrikbeeld, 't welk ons voorgehouden wordt, slechts kloekmoedig tegentreden, en met koelbloedige bedaardheid beschouwen, dan zullen wij bevinden, dat hetzelve alleen van éénen kant beschouwd zijnde ons vreesselijk aangrimt, maar van eene andere zijde ons een vriendelijk gelaat vertoont. Doch ik zal mij duidelijker en in meer eigenlijke bewoordingen verklaren.

Het beeld, waaronder het tijdvak der Middeleeuwen vrij algemeen wordt voorgesteld, is inderdaad droevig, akelig, verschrikkelijk. Wat toch kan droeviger zijn, dan het licht der wetenschappen, 't welk, ten tijde der Grieken

ken en Romeinen, een aanzienlijk gedeelte van den aardbol zoo glansrijk beschenen had, weder te zien ondergaan en wegzinken in eenen nacht van onkunde en woestheid, die eeuwen lang dat voorheen zoo heerlijk verlicht gedeelte verduisterde; de schoonste streken, door akkerbouw en nijverheid voorheen tot lusthoven gemaakt, nu weder door vernielend krijgsgeweld in barre woestijnen veranderd; regt en wetten verbannen, om plaats te maken voor moedwil en geweld; den smaak voor het ware en schoone geheel verbasterd en bedorven, en wat al jammeren meer zich in zulk eenen staat van zaken laten denken?

Met zulke afzigtelijke trekken wordt het tijdvak der Middeleeuwen meest altijd voorgesteld, en dat hetzelve onder geene andere gedaante denkbaar is, schijnt zoo algemeen te zijn aangenomen, dat hij, die onderneemt de gebeurtenissen en menschen van dien tijd in een gunstiger licht te plaatsen, welligt gevaar loopt om voor eenen liefhebber van nieuwigheden en wonderspreuken aangezien, en voor eenen ketter in de geschiedenis uitgekreten te worden. Ik zal het echter wagen, op voorgang van eenen kundigen Schrijver in Duitschland (*), aan wien ik de stoffe dezer Verhandeling, tot het tegenwoordige oogmerk eenigzins anders door mij bewerkt, dankbaar erkenne verschuldigd te zijn, de zaak uit een ander en meer behagelijk oogpunt te beschouwen; en bijaldien het mij gelukken mogt U te overtuigen, dat het heerschende gevoelen aangaande de woestheid en domheid der volken, die in de Middeleeuwen op het tooneel verschenen, en aangaande eene algemeene verachtering in de beschaving van het menschdom, een vooroordeel is, 't welk der Geschiedkunde tot schande strekt, zal ik gaarne de eer van deze verdienste aan den bedoelden Schrijver toekennen, en mij vergenoegen, zoo ik geoordeeld worde eenigen dank te verdienen door de bekendmaking van den gedeeltelijken inhoud eens nuttigen geschrifts, 't welk ik, uit hoofde van deszelfs nieuwheid, meene te mogen onderstellen, nog niet aan zeer velen bekend te zijn. Verleent mij hiertoe uwe genegene aandacht, welke ik door zuivere waarheidsliefde in het onderzoeken, door alle mogelijke bekorting bij den ruimen voorraad van stoffe, en door duidelijkheid en orde in de voordragt, mij eenigermate zal trachten waardig te maken.

In

(*) Hegewisch, in zijne *Neue Sammlung kleiner Historischer und Literarischer Schriften.*

In het bestrijden van dwalingen loopt men al ligtelijk gevaar, om, van de waarheid, die steeds in het midden ligt, ter andere zijde afwijkende, in eene tegenovergestelde dwaling te vervallen; en het zou dus ook niet vreemd zijn, dat iemand van vernuft, wien het meer om roem dan om waarheid te doen was, de verdediging der Middeleeuwen op zich nemende, in plaats van dezelven blootelijk tegen onverdiende beschuldigingen in bescherming te nemen, haar als voorbeelden van beschaafde en verlichte eeuwen deed voorkomen. Proeven van dien aard zijn werkelijk in Duitschland genomen, doch dezelve kunnen niet anders dan verwerpelijk geacht worden van elk, die de Geschiedenis, gelijk zij behoort, als ernstige wetenschap wenscht behandeld te hebben. Wij willen dus niet ontkennen, daar de sprekende bewijzen hiervan voorhanden zijn, dat de Middeleeuwen een aantal voorbeelden van woestheid en onkunde, tooneelen van wreedheid en verwoesting, zoo wel als van belagchelijke dwaasheid hebben opgeleverd; maar zullen slechts onderzoeken, of de volken van dien tijd, met welke wij in zulk eene naauwe betrekking staan, algemeen zoo dom en onkundig, zoo woest en zedeloos geweest zijn, als zij in de gewone voorstelling gedacht worden; of die zoogenoemde nacht van onkunde over het geheele tijdvak der Middeleeuwen, welke, gerekend met den ondergang van het Westersche rijk in de vijfde eeuw van onze tijdrekening te beginnen, en te loopen tot het midden der vijftiende eeuw, een tijdvak van ongeveer duizend jaren uitmaken, aanhoudend heeft geheerscht?

Dadelijk doet zich in die voorstelling van eenen algemeenen staat van woestheid der Middeleeuwen, en van eenen aanhoudenden teruggang in beschaving, een grove misslag op, hierin bestaande, dat men den toestand van het Zuidelijk gedeelte van Europa, en dien van deszelfs Noordelijke helft niet onderscheidt, daar er tusschen die beiden, ten tijde van den val der Romeinsche heerschappij in het Westen, een zeer aanmerkelijk verschil plaats heeft. In de Zuidelijke deelen, en dus in de wingewesten van het Romeinsche gebied, was alom Romeinsche beschaafdheid ingevoerd, die wel in vele opzigten geenszins de regte was, doch evenwel eene beschaafdheid, die den mensch verre boven den dierlijken staat verheft, en welker waarde sommige nieuwerwetsche wijsgeeren, zeer te onregt, hebben getracht te verkleinen. De volken van het

het Noordelijk gedeelte daarentegen waren genoegzaam nog bloote kinderen der natuur, die zich tot dusverre hadden vergenoegd met alleen voor hun dierlijk onderhoud te zorgen. Dat nu de eerstgemelde landen, waarin die zwermen van Barbaren kwamen instorten, deerlijk hierdoor moesten lijden, is even zoo natuurlijk te begrijpen, als geschiedkundig bewezen. Daar verviel dus alles eenen tijdlang weder in eenen droevigen staat van woestheid; maar ook daar, waar nog steeds overblijfsels en gedenkstukken der voormalige beschaafdheid aanwezig waren gebleven, met name in Italië en Frankrijk, begon deze ook het eerst weder in vorigen luister hersteld te worden. Het nederstorten in eenen staat van woestheid, en weder oprijzen uit denzelven, is de geschiedenis van het Zuidelijke Europa, ten tijde der Middeleeuwen: het Noordelijke had voorheen nog geene hoogte in dit opzigt bereikt, van waar het weder in de laagte kon nederzinken: de volken van dit gedeelte zien wij, bij den aanvang van dit tijdperk, in dien kindschen staat, waarin zij, bij eene ruwe luchtgesteldheid, bij schraal voedsel, zonder onderrigt, zonder voorbeelden van beschaafder levenswijze, bloot door dierlijke behoeften gedreven, en met schaarsche middelen om die te bevredigen voorzien, zich natuurlijkerwijze bevinden moesten. Doch dat deze zelfde volken, toen zij met de gemakken des levens bekend wierden, geenszins daarvan afkeerig bleven, dat zij verbetering van staat zochten, en gelukkig, zoo wel als aanhoudend, in den loop der Middeleeuwen daarnaar gestreefd hebben, durven wij voor even geschiedkundig waar verklaren, als wij den teruggang der beschaving in het ander gedeelte van Europa erkend hebben.

Waaraan toch anders zal men het kunnen toeschrijven, dat wij op het einde der vijftiende eeuw eenen geheel anderen en oneindig beteren staat van zaken in het Noordelijk gedeelte van Europa aantreffen, in vergelijking van dien, waarin hetzelve duizend jaren te voren geweest was? Die zelfde streken, welke in vroeger tijden geene andere dan woeste herdervolken, jagers en visschers tot hare bewoners hadden, waar nog geen spoor van landbouw of stedelijke nijverheid te vinden was, vinden wij op het einde der vijftiende eeuw grootendeels in vruchtbare koornlanden herschapen, en met duizend volkrijke en bloeijende steden bedekt. De regeringen hebben vastheid en orde gekregen; ieder volk heeft zijne geschrevene

wetten; de regten en vrijheden der volken zijn bepaald, en daardoor de eigendommen verzekerd; men heeft geleerd de hoogste magt binnen behoorlijke grenzen te beperken; er zijn leerscholen en wetenschappelijke inrigtingen tot stand gebragt; de kunsten hebben in sommige landen weder die hoogte bereikt, waarop zij bij de Grieken en Romeinen stonden; door verre zeetogten is de Aardrijkskunde veel verder uitgebreid, dan zij bij de gemelde oude volken ooit geweest was; handel en vlijt hebben welvaart en aangenaamheden des levens verbreid in verscheidene landen, die aan hunne inwoners, ten tijde der Romeinen, niet dan een armhartig bestaan en bloot ligchamelijk onderhoud verschaften. — Deze groote en heugelijke veranderingen waren toch niet de vruchten van een oogenblik; zijn niet plotselijk in de ééne vijftiende eeuw voortgebragt; zij waren de gevolgen van een aanhoudend streven naar orde, naar verbetering, naar beschaving: en zouden die steeds voorwaarts strevende menschen onze verachting verdienen? zullen wij alleen onze aandacht vestigen op de verwoestingen, die door hunne pogingen ter verbetering van hunnen toestand werden te wege gebragt onder volken, die, door weelde bedorven zijnde, rijp geworden waren voor den ondergang; en zullen wij het goede, dat zij inderdaad gesticht, en waarvan wij langen tijd de vruchten genoten hebben, ondankbaar over het hoofd zien? Laat ons regtvaardig zijn; dit is de pligt der Geschiedenis. Om dan in de meer bijzondere beschouwing van het goede, 't welk wij bij deze menschen meenen gevonden te hebben, eenige orde te houden; zullen wij ons tot eenige weinige hoofdpunten bepalen.

1. Wij beginnen met datgene, 't welk ten allen tijde de oorsprong is geweest van Burgermaatschappijen, beschaafdheid en orde; namelijk den Landbouw, en de daaruit geboren handwerken, koophandel en scheepvaart. Dat dezen in het Noordelijk gedeelte van Europa eerst ten tijde der Middeleeuwen zijn opgekomen, zal, na hetgene wij reeds van de merkwaardige verandering, gedurende dit tijdvak aldaar tot stand gekomen, even te voren gezegd hebben, naauwelijks noodig hebben verder bewezen te worden. De gedaanteverandering, welke Noord-Amerika in de twee jongstverloopen eeuwen ondergaan heeft, levert ons eene zeer gelijkende schilderij op van 't gene in 't Noordelijk Europa, sedert de vijfde eeuw, of het

be-

in der Middeleeuwen, is voorgevallen. Duitschland, Po-
, Pruisfen, Lijfland, Zweden, Denemarken, Noor-
;en, en gedeeltelijk dit ons Vaderland, waren hetzelf-
wat Kanada, Nieuw-Engeland, Penfylvanië en de
:ige Noord-Amerikaanfche ftaten nog in den aanvang
zeventiende eeuw waren: vol van ongure bosfchen en
ende moerasfen, verblijfplaatfen zoo wel van 't wild
:rte, als van half-wilde menfchen. Deze laatften heb-
met onvermoeiden en bijna ongeloofelijken ijver, die
:hen uitgeroeid, die moerasfen gedempt, en na ver-
van weinige eeuwen is een half wereld deel onder
)loeg gebragt, waarvan het te voren zelfs geen denk-
had. Met den landbouw verbreidden zich han-
handwerken en fcheepvaart. De kusten der Noord-
)ost-zee, waar voormaals flechts visfchers, nabij den
, een kommerlijk levensonderhoud vonden, of, van
er geprangd, zich aan de woede der golven waagden,
lders te landen en te plonderen, — deze zelfde kusten
lie beide zeeën werden nu voortaan door koopvaar-
epen bevaren. Handwerkslieden en kunftenaars
ıen te voorfchijn onder volken, die voorheen zich
s met beestenhuiden dekten, wier werktuigen in
)e fteenen en vischgraten beftonden, en die in uitge-
boomftammen, of in holen onder den grond, of op
est onder hutten van takken en bladeren zamenge-
:en, eene befchutting tegen de ongenade van het
zochten. Maagdeburg, Hamburg, Bremen, Lune-
Lubeck, Stettin, Dantzig, Straalzund, Konings-
ı, Riga, Rival, Stokholm, Koppenhagen, en
:le andere fteden meer, zijn in de Middeleeuwen uit
:t te voorfchijn gekomen. En vestigen wij de aan-
op ons eigen Vaderland, wat was dit, niet alleen
ide, toen de Batavieren hier voor het eerst eene
ıats zochten, maar ook nog, toen, met den on-
g van het Romeinfche gebied in het Westen, die
ıwalijk beruchte Middeleeuwen gerekend worden
aanvang te nemen? Hoe ver waren toen nog des-
ıeerlijke fteden, dit zelfde Amfterdam, dat mees-
, ja wonderwerk van menfchelijke nijverheid en ver-
te zoeken? Hebben niet deze allen gedurende de
eeuwen haar beftaan gekregen? Hoogst onbillijk
het zijn, deze gewrochten aan niets anders dan aan
:ning van ligchaamskrachten toe te fchrijven; geen
doel, dan de voldoening van dierlijke behoeften,

daarbij te erkennen. Neen, er straalt duidelijk in alle die verrigtingen een geest door, die iets meer verlangt, dan blootelijk den honger te stillen; die denkbeelden van iets verheveners, dan een bloot dierlijk leven, bezit; die reeds eenigermate beseft, dat orde en maatschappelijke vereeniging aan 't menschelijk leven nieuwe genoegens moeten verschaffen. Dan genoeg van dit eerste punt: ik ga over tot een tweede.

2. Velen van onzen leeftijd, welke zich, te regt of te onregt, in alles veel wijzer waant te zijn, dan alle vorige geslachten, hebben zich verbeeld, dat de leer, volgens welke een wettig staatsbestuur op een maatschappelijk verdrag berust, eene uitvinding is, waarvan de eer aan onze tijdgenooten toekomt; terwijl anderen die stelling zelve voor eene wijsgeerige hersenschim verklaarden, en beweerden, dat nooit eenig staatsbestuur door zoodanig een verdrag was ingevoerd. Had men de geschiedenis der Middeleeuwen geraadpleegd, men zou noch de eer dier uitvinding aan onzen leeftijd toegekend, noch die stelling, als nimmer in werking gebragt, voor eenen ijdelen droom verklaard hebben. Er was bijna geen volk in dien tijd, 't welk niet het oppergezag der vorsten en de gehoorzaamheid der onderdanen uit een onderling verdrag afleidde. Merkwaardig is, onder een groot aantal van andere voorbeelden, 't gene wij bij gelegenheid van den opstand der Saksen tegen Keizer HENDRIK IV geboekt vinden. Zij trachtten hunnen opstand te wettigen door eene beschuldiging tegen dien Keizer, als had hij van zijnen kant den eed gebroken, waardoor hij tot het nakomen van zekere voorwaarden verpligt was. Een Monnik zelfs, BRUNO, welke dien oorlog beschreven heeft, en duidelijk genoeg toont dien opstand te billijken, legt eenen van de hoofden dier weerspannige Saksen, in eene aanspraak aan het vergaderde volk, de volgende woorden in den mond:
„ Gij maakt veelligt zwarigheid om te handelen tegen den „ eed, dien gij den Koning gezworen hebt. Gij hebt „ regt, in zoo verre wij den Koning getrouwheid heb„ ben gezworen. Zoo lang hij mijn Koning was, en „ deed, wat een Koning behoort te doen, heb ik den „ eed, dien ik hem als zoodanig gezworen heb, eerlijk „ en trouw gehouden. Maar hij heeft getoond, dat hij „ geen Koning meer zijn wil; hij heeft opgehouden zich „ als Koning te gedragen, en hij is dus niet meer de „ persoon, aan wien ik den eed heb gedaan. Ik vatte

„ der-

rhalve de wapenen niet op tegen mijnen Koning, iar tegen eenen onregtvaardigen aanrander van mij- vrijheid."

ze plaats wordt geenszins door ons aangehaald om ;ezegde goed te keuren, en dien opstand der Sakfen den Keizer te verdedigen, maar alleen om een be- ıan te voeren, dat de volken in de Middeleeuwen legelijk de regten der vorsten uit een verdrag, tus- beiden gesloten, wisten af te leiden. Het zou ge- ːlijk vallen meer soortgelijke voorbeelden uit andere ı, bijzonder uit Noorwegen en Denemarken, aan te , maar de tijd gebiedt ons spaarzaam te zijn. Elk, iet ten eenemaal een vreemdeling is in de geschie- der hedendaagsche volken van Europa, kent de ıa *Charta*, door de Engelschen steeds voor eene der zuilen hunner vrijheid gehouden; en wie onzer weet hoe onze voorouders in die tijden zich steeds op de ːgien, welke zij van hunne Graven bedongen had- plagten te beroepen, en hoe zij zorgden, dat de- bij de huldiging van elken nieuwen Graaf, van s wierden bezworen?

alle zoodanige verdragen, die onder verschillende ingen van Grondwetten, Handvesten, Privilegien, t dies meer is, voorkomen, blijkt duidelijk, dat nschen toen van het eigenlijke doel van Oppermagt ins onkundig waren. Zij mogen nog niet wijsgee- ː mogelijke vormen van staatsbestuur onderzocht, ːene juiste afscheiding der verschillende magten t, de regten van den mensch nog niet tot een gebragt, en bepaald hebben, hoe veel daarvan in staat dient behouden en opgeofferd te worden; , zij wisten, dat een oppergezag noodzakelijk en daar zij tevens zeer wel inzagen, waar de van magt zou kunnen doorbreken, kenden zij gebruikten de middelen om dien stroom te stui- Beveiliging tegen de willekeur des wetgevers, id der bijzondere eigendommen, en voorkoming sbruik der regterlijke magt, waren de gronden, de staatsinstellingen van dien tijd gebouwd zijn; ː zijn tevens de groote waarborgen tegen onder- g en dwingelandij.

et derde punt, waarin wij de volken van de Mid- en ganschelijk niet ontbloot van verdiensten durven , is de burgerlijke wetgeving. Daar bij de Grieken

 het

het denkbeeld, om het maatschappelijk leven doelmatig in te rigten, het eerst in de steden geboren wierd, en in de steden ook het eerst gebruik van die kunst of wetenschap wierd gemaakt, kreeg deze wetenschap bij hen den eigenaardigen naam van *Politie*, Πολιτεια, beteekenende eigenlijk de kunst of wetenschap om eene stad wel in te rigten en te besturen; welke naam vervolgens in eenen meer uitgebreiden zin, is gebezigd geworden, om den geheelen omvang van kundigheden uit te drukken, welke tot regeling, instandhouding en bestuur van burgermaatschappijen, in 't groot zoo wel als in 't klein, en dus niet alleen van steden, maar ook van geheele landen, vereischt worden. Gelijk nu bij de Grieken die eigenlijk gezegde Politie, of kunst om steden wijsselijk te regelen, ontegenzeggelijk de hoofdbron van hunne beschaafde levenswijze geweest is, zoo hebben ook de volken van de Middeleeuwen den grond der algemeene beschaving van Europa gelegd; deels door herstelling van wel niet in alles dezelfde, doch evenwel soortgelijke plaatselijke verordeningen in de steden, die reeds ten tijde der Romeinen de zoodanigen hadden gehad, maar die door de Noordsche volken, bij de slooping van het Romeinsche gebied, in eenen staat van slavernij gedompeld waren; deels door het stichten van een onnoemelijk aantal nieuwe steden: het eerstgenoemde had plaats in de gewezen wingewesten der Romeinen, dat is, in Italië, Gallië, Britanje en Spanje; het laatste in de overige deelen van Europa, van den Rijn en den Donau af tot aan de uiterste einden van de Oostzee, in Duitschland, Pruissen, Polen, Lijfland, Zweden, Denemarken en Nederland. Dat toch die volken zeer wel begrepen hebben, wat tot vestiging en instandhouding van orde in de burgerlijke zamenleving vereischt wordt, bewijzen de wetten en verordeningen voor de onderscheidene steden in die tijden gemaakt, die, schoon geenszins zonder gebreken zijnde, echter de proef van deugdelijkheid hebben doorgestaan, daar zij voor het grootste gedeelte eeuwen lang hebben stand gehouden tot op onzen leeftijd, die voor eene geheele omkeering der vorige orde van zaken schijnt bestemd te zijn. En waarlijk, elk die dezelven onbevooroordeeld leest, zal moeten bekennen, dat het den menschen van dien tijd, zoo dan al aan bespiegelende kennis in dit opzigt, zeker geenszins aan praktische kunde van 't gene in den werkdadigen kring van 't burgerlijke leven te pas komt, heeft ontbroken. Deze praktische geest van

wet-

vetgeving breidde zich van de steden uit over alle de ge-
ıen, die aan het bestuur van geheele landen, gewesten,
oningrijken en staten deel hadden; zoodat er geen staat,
een land, geen gewest in Europa gevonden wordt, 't
'elk niet in de Middeleeuwen zijne geschrevene, en met
ıauwkeurigheid en duidelijkheid opgestelde wetboeken be-
)men heeft, die meerendeels in druk voorhanden zijn.

Mogten wij denzelfden lof, dien wij aan de burgerlijke
etgeving der Middeleeuwen toegekend hebben, ook aan
:t lijfstraffelijk regt van die tijden kunnen geven! Doch,
:t zulks te ondernemen, zouden wij óf de grofste onkun-
, óf opzettelijke verdraaijing van de waarheid aan den
g leggen. De strafwetten der Middeleeuwen waren bar-
ırsch, de regtsplegingen wreed en onmenschelijk; dit
kennen wij, en zullen niet trachten te verdedigen en te
tschuldigen 't gene niet verdedigd of ontschuldigd kan
ırden; maar verdienen daarom die tijden over het geheel
baarsch genoemd te worden? Was het lijfstraffelijk regt
Romeinen ook niet barbaarsch? en had dat volk niet
r meer andere barbaarsche gebruiken? hunne zwaard-
htersspelen; hunne zoogenaamde jagten, waarin niet
en dieren met elkander, maar ook menschen tegen die-
moesten vechten; de wijze, waarop zij hunne slaven
ındelden? En desniettegenstaande worden de Romeinen
regt op de lijst der beschaafde volken gesteld. — Ons
nerk, zoo als wij in den beginne reeds gezegd heb-
, was niet om het karakter der Middeleeuwen in allen
: als prijzenswaardig te doen voorkomen, maar om
elve tegen onverdiende beschuldigingen te verdedigen,
oornamelijk om het goede te doen opmerken, 't welk
daarin gemeenlijk over het hoofd ziet. In plaats dus
den geest der menschen van dien tijd tot eenen staat
domheid, vadzigheid en werkeloosheid te verlagen,
: maar al te dikwijls geschiedt, trachtten wij te bewij-
dat dezelve inderdaad steeds levendig, werkzaam en
moeid bezig is geweest; zich bepalende, wel is
, tot dingen, die destijds tot de eerste noodwendig-
behoorden, doch die tevens van zulken invloed op
ekomst waren, dat, hadden zij daarin niet voorge-
, de volgende zestiende, zeventiende en achttiende
:n die vorderingen in beschaafdheid niet zouden ge-
hebben, waarop zij zich thans beroemen. Dan, laat
't een vierde punt overgaan.

ndien uitvindingen van nuttige zaken ten bewijze
strek-

ſtrekken van eenen vaardigen en werkzamen geest, zal het niet moeijelijk vallen de Middeleeuwen tegen het verwijt van domheid en vadzigheid te verdedigen. Hoe vele hoogstnuttige dingen, waarvan de beſchaafde volken van den ouden tijd in 't geheel geene kennis hebben gehad, zijn in de Middeleeuwen uitgevonden! Grieken noch Romeinen kenden het Kompas, het Buskruid, de Boekdrukkunst, Uurwerken, Watermolens, geregelde Posterijen, en hoe vele andere hoogstnuttige zaken meer, welke alle tegen het einde van de Middeleeuwen in Europa in gebruik waren: in Europa, zeg ik, en niet in andere werelddeelen; 't welk genoeg bewijst, dat zij daar zijn uitgevonden. Te zeggen, dat alle die uitvindingen voortbrengſelen van het geval zijn, waaraan het verſtand weinig of geen deel heeft gehad, is zoo onverſtandig, dat het naauwelijks eene ernſtige wederlegging verdient; en het moet ſchier ongeloofelijk ſchijnen, dat menſchen, die zich op hunne wijsheid niet weinig lieten voorſtaan, op zulk eene wijze de verdienſten van anderen openlijk hebben durven verkleinen. Dit is echter geſchied. De vermaarde SWIFT, wiens luimen vaak ruim zoo onbeſchoft als geestig waren, heeft de onbeſchaamdheid gehad van te zeggen, dat die twee grootſte uitvindingen, het Buskruid en de Drukkunst, door de domſte van alle natiën, de Duitſchers, waren uitgevonden. Welk eene onbedachte uitſpraak! Dat het geval, voor zoo verre wij dit in den dagelijkſchen ſpreektrant gewoon zijn aan te nemen, tot het uitvinden van de gewigtigſte zaken meermalen de eerſte aanleiding heeft gegeven, is eene bekende waarheid: maar is nu die gegeven aanleiding uit zichzelve alleen reeds genoegzaam om eene hoogstnuttige kunst of wetenſchap daar te ſtellen? Dat een mengſel van ſalpeter, zwavel en houtskool ligtelijk ontvlamt, en dat eene groote hoeveelheid van dat mengſel de kracht heeft om zware ligchamen uit hunne plaats te drijven, kan bij toeval ontdekt zijn geworden. Het eerſte nut, 't welk men van die ontdekking trok, was, dat men met buskruid de ſteenen in de mijnwerken deed ſpringen. Op die wijze is het buskruid reeds in de elfde eeuw bekend geweest. Maar de verdere kunſtige aanwending van hetzelve, en de uitvinding van het ſchietgeweer, kan toch wel niet anders dan de vrucht zijn geweest van veel nadenken, van vele vereenigde ontdekkingen en proefnemingen. — Gesteld, dat de gewone vertelling aangaande LAURENS KOSTER geloof verdient, dat hij

door

oor letters voor tijdverdrijf in hout gesneden, die door
e vochtigheid van het hout op het papier, waarin zij
ewikkeld waren, overgingen, de eerste toevallige aan-
iding tot het boekdrukken heeft gekregen: was er nu
n tot de uitvinding der Boekdrukkunst, zoodanig als
e reeds voor het einde der Middeleeuwen bestond;
ets verder noodig, dan de enkele ontdekking, dat ze-
re stoffen, die het vocht inzuigen, teekens en letters
or middel van vloeibare kleuren overdrukken; dan moet
n zich waarlijk verwonderen, dat de wigchelaars bij
Grieken en Romeinen niet reeds eeuwen te voren die
ist hebben uitgevonden, daar zij, om den bijgeloovigen
op, die in de ingewanden der offerdieren den wil der
den en den onzekeren uitslag van zaken lezen wilde,
bedriegen, een of twee woorden, die het begeerde te
nen gaven, in hunne hand schreven, en wanneer zij
met die hand de lever of het hart des offerdiers
uit namen, stonden de woorden, die zij in de hand
chreven hadden, daarin overgedrukt, die zij dan,
het antwoord der Goden, aan het ligtgeloovig volk
vertoonden. Ook de zegelringen, waarvan men zich
s in de oudste tijden bediende, om namen, titels,
wel korte spreuken, in was over te drukken,
sten lang te voren die kunst hebben voortgebragt,
n enkele ondervindingen tot het uitvinden van
en genoegzaam waren. Neen, wie het ook mag
dien eigenlijk de eer van de uitvinding der Druk-
t, zoo als die omtrent het midden der vijftien-
euw reeds in gebruik was, toekomt, zeker is het,
ij een man is geweest, die, eenen weetgierigen en na-
henden geest bezittende, zich toevallige aanleidingen
utte wist te maken, en dezelve ter bereiking van een
even doel aan te wenden, waartoe hij niet dan na
urige overdenking en na herhaalde proefnemingen
kunnen geraken. Waarlijk, indien zulke onbedach-
m niet te zeggen kwaadaardige magtspreuken, als
n SWIFT, algemeen ingang vonden, waar bleef dan
em van vele uitvinders der nuttigste kunsten en we-
appen? Wat wierd er, bij voorbeeld, van den roem
isterfelijken NEWTONS, indien tot het uitvinden van
aartekracht der ligchamen en van de gewigtige ge-
, welke daaruit ter kennis van het zamenstel der
che ligchamen zijn afgeleid, niets meer noodig ware
st, dan eenen appel van den boom te zien vallen?
Hoe

Hoe vele duizenden menschen hadden vóór hem dit gezien, zonder aan de zwaartekracht te denken? — Dan ik heb mij reeds te lang met het wederleggen van zulke dwaze oordeelvellingen opgehouden. Ik haaste mij dus om het vijfde of laatste punt af te doen, 't welk ik mij ten onderzoek had voorgesteld, in hoe verre namelijk de Middeleeuwen het verwijt verdienen van de wetenschappen ten val gebragt te hebben.

5. Om den staat der letteren en wetenschappen, ten tijde der Middeleeuwen, niet eenzijdig te beoordeelen, moet men weder, zoo als wij reeds te voren ten aanzien van de beschaving in 't algemeen gezegd hebben, onderscheid maken tusschen het Zuidelijk en Noordelijk gedeelte van Europa. Wat het eerstgenoemde betreft, hier kon het niet anders, of de herhaalde invallen, gevolgd van eene volkomene overweldiging door volken, die nog geene andere kunsten dan die des oorlogs kenden, moesten voor de wetenschappen, die behalve dat reeds door de verbastering in zeden en denkwijze veel van haren vorigen bloei verloren hadden, doodelijke gevolgen hebben. De woestheid der veroveraars aan den eenen kant; de neerslagtigheid, moedeloosheid en staat van slavernij, waarin de overwonnen volken vervielen, aan de andere zijde, deden welhaast alle inrigtingen, welke voormaals ter bevordering van geleerdheid gemaakt waren, geheel te gronde gaan, verstikten het vernuft, onderdrukten alle zielsvermogens, en bragten de geheele werkzaamheid terug binnen den engen kring van voldoening der dierlijke behoeften. Dit is voorwaar eene niet min treurige vertooning, dan het gezigt van schoone vruchtboomen, die verwelken en sterven, of van welige koornakkers, die verwoest worden. Maar dit had in 't geheel geene plaats, noch kon plaats hebben, in het Noordelijk gedeelte. Hier lag het veld der wetenschappen nog geheel woest en onbebouwd. Hier hadden de menschen er nog niet aan gedacht, dat er, buiten den kring der dagelijksche ligchamelijke behoeften, nuttige kundigheden en betere genoegens voor den geest te verkrijgen waren. De jagt en de oorlog, de bezorging en vermenigvuldiging hunner kudden, en het zoeken van vischrijke wateren, waren de eenigste bezigheden, welke de volken van dit gedeelte geleerd hadden. Verval van wetenschappen vond dus hier geene plaats, daar dezelve nog niet bestonden. Doch naauwelijks waren in het Zuiden de eerste stappen tot herstel van dezelve gedaan; naauwelijks waren,

door

door KAREL DEN GROOTEN, fcholen opgerigt, of met ongeloofelijken ijver fnelden die Noordfche volken uit de verstafgelegen oorden, uit Zweden, Noorwegen, Denemarken, ja zelfs uit het barre IJsland, naar Parijs, Bologne, Keulen en andere vermaarde fcholen, om tot hiertoe onbekende fchatten van geleerdheid op te doen; en dat in tijden, toen het reizen nog hoogstmoeijelijk en gevaarlijk was, toen het, bij gebrek van geregelde posten en middelen van gemeenfchap, voor vreemdelingen ten uiterfte bezwaarlijk was, de benoodigde gelden uit hun vaderland te bekomen, toen boeken zeldzaam en niet dan voor hooge prijzen te bekomen waren. Zoo ver was het er af, dat deze volken eenen natuurlijken afkeer van de geleerdheid zouden gehad, en aan dezelven den oorlog verklaard hebben, nadat zij eens de waarde daarvan hadden begonnen te kennen.

Ja maar, zal men zeggen, wat was dat voor eene geleerdheid, die met zoo veel ijver gezocht en gedreven werd? Verdienen de Metaphyfifche en Theologifche haarkloverijen der Scholastieken, die in 't oneindige redetwisteden, met geen ander oogmerk dan om te redetwisten, — verdienen die den naam van geleerdheid en wetenfchap? Ik beken het, federt dat de fchriften der ouden door fommige Christen-geestelijken, uit vrome domheid, als zielverdervende veroordeeld, en de ruime kring der wetenfchappen, bij de ouden onder den naam van *Encyclopedie* bekend, binnen de enge grenzen der zeven zoogenaamde vrije kunften gebragt waren, waarvan zelden meer dan drie beoefend werden, kreeg het veld der wetenfchappen een fchraal en onbehagelijk aanzien. Doch met dat alles, echter, werden door die fcholen, waaruit vervolgens de Univerfiteiten, welke voor het meerder gedeelte ook in de Middeleeuwen zijn opgerigt, ontftonden, de beginfelen der geleerde kennis bewaard, en, 't geen inderdaad eene groote aanwinst was, de lust tot wetenfchap werd gaande gemaakt onder volken, die te voren geen denkbeeld daarvan hadden. En wat die zucht tot redetwisten der Scholastieken betreft, hoezeer dezelve buiten tegenfpraak de palen te buiten ging, handelt men nogtans onbillijk, indien men zijne verachting voor dezelve zoo ver drijft, dat men het goede doel en de nuttige gevolgen daarvan geheel over het hoofd ziet. Overtuigd van het nut van duidelijkheid en juiste bepaling onzer denkbeelden, befchouwden

zij

het redetwisten als het beste middel om daartoe te geraken. En dat zij dit doel op die wijze bereikt, en zich daardoor bij de Wijsbegeerte inderdaad verdienstelijk gemaakt hebben, wordt door beroemde mannen in dat vak erkend. LEIBNITZ mag misschien met zijne achting voor de Scholastieken te hoog zijn geloopen: wij willen ons dus liever op de uitspraak van eenen CONDORCET, die letterkundige en wetenschappelijke verdiensten zoo wel wist te waarderen, ter staving van het gezegde beroepen: „ De manier der Scholastieken," zegt hij, „ leidde „ wel niet tot ontdekking der waarheid; zij diende zelfs „ niet om de bewijsgronden voor dezelve behoorlijk te „ toetsen; doch zij scherpte het verstand: en die smaak „ voor fijne onderscheiding der denkbeelden; dat streng „ vorderen om de denkbeelden steeds nog verder te ver„ deelen, op derzelver fijnste verscheidenheden te letten; „ en dezelve met nieuwe benamingen te bestempelen; „ alle die kunstige pogingen in het redetwisten, om of „ zijne partij in verlegenheid te brengen, of zichzelven „ uit de strikken van den anderen los te maken, — in dit „ alles vinden wij den oorsprong der wijsgeerige ont„ leding der denkbeelden, waaraan wij onze hedendaagsche „ vorderingen te danken hebben. Het zijn de Scholas„ tieken," dus vaart hij voort, „ aan welke wij de juiste „ begrippen verschuldigd zijn, die wij thans hebben van „ het Hoogste Wezen en deszelfs eigenschappen; van de „ eerste oorzaak en eene daarvan afgescheiden wereld; „ van het onderscheid tusschen stof en enkelvoudig we„ zen; van de verschillende denkbeelden, die zich met „ het woord *vrijheid* laten vereenigen; van den zin „ van het woord *schepping*; van het onderscheid tus„ schen de verschillende werkingen van het verstand bij „ het denken: van de Scholastieken, met één woord, „ hebben wij geleerd onze denkbeelden in klassen te rang„ schikken."

De tijd, niet gebrek aan verdere stoffe, gebiedt mij een einde aan mijne Voorlezing te maken; en het bijgebragte zal, hope ik, kunnen volstaan, niet om te bewijzen, dat de Middeleeuwen tijden van groote verlichting, gouden eeuwen van beschaafdheid en wetenschappen zijn geweest; (zulk een onbereikbaar doel had ik mij geenszins voorgesteld) maar om het menschelijk verstand in die tijden, van volslagen werkeloosheid, van verval in eenen staat van kindschheid, van doodslaap, en wat al vernederende uit-

spra-

spraken meer men zich veroorloofd heeft, vrij te pleiten; om te doen zien, dat, schoon de beschaving en verlichting in dat gedeelte van Europa, waar zij werkelijk waren ingevoerd, en aanmerkelijke vorderingen gemaakt hadden door de pogingen van een nog onbeschaafd menschengeslacht om hunnen toestand te verbeteren, eenen geruimen tijd in verval geraakten, de beschaving nogtans van het geheel hierdoor niet gestuit of achteruit gezet, maar integendeel grootelijks bevorderd is geworden.

OVER EEN NIEUW KOORTSVERDRIJVEND MIDDEL, IN PLAATS VAN DEN GEWONEN KOORTSBAST.

Nadat het den Heere HILDEBRAND gebleken was, dat de meest aangeprezene zelfstandigheden, om in de plaats van den Koortsbast gebruikt te worden, tegen de tusschenpoozende Koortsen, gelijk de schors des blanken en des brozen Wilgs, die van den Eikenboom, die van den wilden Kastanjeboom, de wortel der gemeene Carryophyllata enz. geene andere werking in de genoemde Koortsen hadden, dan die men, over het algemeen, van bittere middelen moest verwachten, nam hij insgelijks eene proef met de schors van den Tulpenboom (*Liriodendron tulipifera L.*) ingevolge de verzekering van den Heer HUMBOLD, dat men dien bast met het beste gevolg, in plaats van den gewonen Koortsbast, gebruikte in Noord-Amerika, het Vaderland van dezen boom.

Hoewel deze boom, over het algemeen, nog zeldzaam is in Europa, vindt men daarvan echter negen stammen in de opene lucht te Schoenbron, die vijftig jaren oud zijn, en die de hardste winters zonder eenig nadeel hebben doorgestaan.

Met de schors dezer boomen, afgeschild in het midden van den bloeitijd, nam de Heer HILDEBRAND zes proeven, in vijf van welke dat gunstig gevolg plaats had, hetwelk men verzekerde dat met betrekking tot den gewonen Koortsbast plaats moest grijpen. De Proefnemer voegt daarbij, dat men zoo veel te meerder hoop op een goed gevolg voor het toekomende mag voeden, omdat men, behalve een zeer aanmerkelijk specerijachtig be-

beginsel, in dezen bast de *Bitterstof* in een hoogen graad met de Looistof vereenigd vindt.

Al kon deze boom, vervolgt de Waarnemer, maar in een zeker opzigt in de plaats van den Koortsbast gebruikt worden, zou echter deszelfs voortplanting alle aanmoediging verdienen, niet alleen van wege de schoonheid van zijne bladen en bloemen, maar wel voornamelijk om de schoonheid en hardheid van zijn hout, hetwelk daardoor zeer geschikt is voor de werkers in Ebbenhout enz.

Over het goed gevolg der aan te leggene plantsoenen van dit hout behoeft men niet bekommerd te zijn, dewijl men in de tuinen van den Keizer van Oostenrijk reeds honderd-en-tachtigduizend jonge stammen vindt voortgebragt door de zaden der stammen van Schoenbron, en op de goederen van den Prins VAN LICHTENSTEIN ongeveer tweemaal honderdduizend, aangeteeld uit Amerikaansche zaden.

LOTGEVALLEN VAN EEN' JONGEN ENGELSCHMAN, SCHOONZOON GEWORDEN VAN DEN KONING VAN NIEUW-ZEELAND, EN DER PRINSESSE, ZIJNE GEMALIN.

In de maand Mei des jaars 1809, kwamen te *Calcutta*, de zetel der Regering der Engelsche (Oostindische) Maatschappij in *Bengale*, de Prinses AETOCKOE, Dochter van TIPPAHÉE, Koning van *Nieuw-Zeeland*, en een jong Engelschman, haar Echtgenoot. De lotgevallen dier jeugdige Echtelingen verwekten aldaar eene algemeene deelneming. Zie hier een kort verhaal daarvan, getrokken uit een geächt Maandwerk, de *Monthly Repertory*.

De naam des Echtgenoots dier Prinsesse is GEORGE BRUCE, geboren in *Engeland* in den jare 1779. Zijn vader was Boekhouder bij den Heer WOOD, Distelateur te *Lime-house*. BRUCE, toen hij nog een kind was, werd als Zwabber geplaatst op het schip *de Koninklijke Admiraal*, in dienst der Oostindische Maatschappij, en bereikte *Port-Jackson*, in *Nieuw-Holland*, in den jare 1790. Hij verliet aldaar *de Koninklijke Admiraal*, van

nam dienst bij de Scheepsmagt der Volkplantinge, en werd onder verscheiden scheepshoofden gebruikt om de kusten op te nemen, de kapen en havens te verkondschappen, en tot verscheiden andere werkzaamheden. Het Kompagnieschip *Lady Nelson*, onder bevel van Kapitein SIMONDS, opzettelijk uitgerust zijnde, om TIPPAHÉE, Koning van *Nieuw-Zeeland*, die bij de Regering van *Port-Jackson* een bezoek had afgelegd, naar zijne Staten terug te brengen, werd BRUCE mede tot het doen van dien togt verkozen. TIPPAHÉE werd ziek op de reis, en BRUCE benoemd om hem op te passen. Dermate kweet hij zich tot 's Konings genoegen van dien last, dat deze Vorst, na zijne komst op *Nieuw-Zeeland*, den Kapitein verzocht, BRUCE bij hem te laten, die er in bewilligde om aldaar te blijven.

Van dien tijd af werd de Engelschman met bijzondere achting behandeld, en had zijn verblijf bij de Koninklijke familie. Zijn eerste werk was, de landtaal te leeren, en zich te doen onderrigten omtrent de zeden en gewoonten der inwoneren, naar welke hij zich wist te schikken. Vervolgens bezag hij het Eiland, vond het land aangenaam, gezond, boomrijk, met heuvels doormengd, en van bekoorlijke valleijen doorsneden, welke dikmaals de schilderachtigste gezigten opleverden. De landzaten kwamen hem voor als herbergzaam, openhartig, gehoorzaam, afgoden noch iets, dat door menschenhanden gemaakt is, aanbiddende, maar erkennende een Opperst Wezen, eenen alvermogenden God, het voorwerp van hunnen eerdienst.

BRUCE, door zijn gezond verstand, dag aan dag aangenamer wordende bij den Koning, werd deze Vorst te rade, hem aan het hoofd zijner legers te plaatsen; doch vooraf moest de jonge Engelschman zich aan de kunstbewerking der *Tatouage* (*) onderwerpen; zonder dezelve konde hij niet in den rang der krijgslieden geplaatst worden. Geen grooten lust had BRUCE tot dit werk; nogtans moest hij zich dit getroosten, of van zijne hoop afzien om in dit nieuwe Vaderland zijne fortuin te maken. Hij besloot, zich aan des Konings wil te onder-

wer-

(*) *Tatouage* duidt aan het gebruik der Wilden in *Amerika* om hunne ligchamen te prikken en met onderscheidene figuren en verschillende kleuren te spikkelen en te schilderen.

werpen. Hij werd derhalve *getatoueerd*, en zijn persoon levert een der zeldzaamste en zonderlingste voorbeelden op van deze kunst om zich te misvormen, onder vele wilde natien in gebruik, en die het ook schijnt geweest te zijn onder thans beschaafde volken.

In dezen staat werd BRUCE erkend voor *krijgsman van den eersten rang*, als genaturalizeerd *Nieuw-Zeelander*, onder het getal der leden der Koninklijke familie aangenomen, en zelfs met de hand der Prinsesse AETOCKOE vereerd, TIPPAHÉE's jongste Dochter, vijftien of zestien jaren oud, eene der grootste schoonheden van het land, niet alleen door de bevalligheden, welke zij van de natuur ontleende, maar ook door hetgene de uitgezochtste en moderijkste *Tatouage* volkomenst en treffendst in de oogen der *Zeelanderen* daarnevens had weten te voegen.

BRUCE, een Prins van den bloede geworden, kreeg met zijnen Schoonvader aandeel in het bewind over het Eiland. Zes of acht maanden na zijn huwelijk deden verscheiden *Engelsche* schepen *Nieuw-Zeeland* aan. Zij hadden levens- en scheepsbehoeften noodig. BRUCE voorzag hen overvloedig van visch, groenten en verscheiden andere noodwendigheden. Groote reden hadden zij om zich te verblijden, eenen vriend en landgenoot in het hoofdbewind op dit Eiland gevonden te hebben.

Niets ontbrak BRUCE van hetgene het huisselijk geluk kan bevorderen. Hij en zijne Koninklijke Echtgenoote genoten eene volmaakte gezondheid. Hartelijk beminden zij elkander, en waren gelukkig. Liet BRUCE het oog over de toekomst gaan, met vermaak beschouwde hij aldaar den voortgang eener beschavinge, om welke op dat Eiland in te voeren eene zonderlinge speling der fortuin hem scheen bestemd te hebben; en deze hoop streelde hem. Terwijl hem deze denkbeelden onledig hielden, kwam het schip *de Generaal Wellesley* aan *Nieuw-Zeeland*, en liep binnen in de Eilandsbaai. Toevallig bevonden zich BRUCE en zijne Gemalin in dit gedeelte des Eilands, op een aanmerkelijken afstand van de hofstad. Kapitein DALRYMPLE, die over het schip het bevel voerde, vervoegde zich bij BRUCE; verzocht, dat hij hem eene lading Benjoinhout en eenige andere goederen wilde bezorgen, en om eene lijst van de voortbrengselen des Eilands. Op eene verpligtende wijze voldeed hij aan deze onderscheidene verzoeken. Daarenboven sloeg hem DALRYMPLE voor, om hem te verzellen naar de Noord-

kaap,

aap; een gedeelte van het Eiland, alwaar men hem gegd had dat ſtofgoud gevonden werd; de Kapitein dacht, it hij hem in dit onderzoek konde behulpzaam zijn. iet dan na veel tegenſtands, na herhaald dringend verɔek, en op de plegtigſte beloften, dat men hem en ne Gemalin terſtond naar de Eilandsbaai zoude terugeren, gaf BRUCE, die eenen landgenoot niet wilde or het hoofd ſtooten, de toeſtemming om DALRYMPLE verzellen. De *Wellesley* ging naar de Noordkaap onder l. Men zette aldaar voet aan land; doch de Kapitein rond, dat hij ten aanzien van het ſtofgoud kwalijk lerrigt was. Hij had koers gezet naar de Baai, toen wind hem tegenliep, en hem noodzaakte, zich van Eiland te verwijderen; op den derden dag, intusn, het weder gunſtig zijnde geworden, zag BRUCE, het ſchip zijnen koers naar *Indie* bleef vervolgen. In efde bewoordingen herinnerde hij den Kapitein zijne ane beloften, en bragt hem de heilloze gevolgen onhet oog, welke ontſtaan konden uit eene wegvoering des Konings Dochter. DALRYMPLE ſloeg geen op deze billijke vertoogen, en gaf ſlechts tot antrd, dat zijne zaken hem naar elders riepen; dat hij, nboven, over een ander Eiland konde beſchikken, elk beter was, en waarvan hij hem in het bezit e ſtellen.

inderdaad deed hij de *Feggée-eilanden* aan (*), en aan BRUCE, of hij aldaar aan land wilde gezet en. Doch BRUCE, die den wreeden aard der eilankende, weigerde het. Thans ontnam hem DALLE eenige geſchenken van geringe waarde, welke n zijne Officieren hem op *Nieuw-Zeeland* gedaan n, en gaf dezelve aan de eilanders, die zich op dat hunne kanoes naast zijn ſchip bevonden. DALRYMde *Feggée-eilanden* verlaten hebbende, zeilde naar en bezocht eenige eilanden, die in zijnen koers la-Na drie of vier dagen vertoevens aan *Soolo*, ſtehij naar *Malaca*, alwaar hij in de maand December rs 1808 aankwam. De Kapitein en BRUCE ginn land. Deze had ten oogmerke, zijne klagten in ıgen bij den Gouverneur; maar, dewijl het reeds s, konde hij hem niet voor 's anderendaags ſpreken.

(*) ...oormaals de *Sandelhout-eilanden* genaamd.

ken. Intusschen keerde DALRYMPLE naar zijn schip terug, verliet in den nacht de reê, en zeilde naar *Penang*; de Prinses, Gemalin van den ongelukkigen BRUCE, wegvoerende.

's Anderendaags morgens vervoegde zich BRUCE bij den Gouverneur, bragt zijne klagten bij hem in, en bad dat zijne Echtgenoote hem mogt teruggegeven worden. De Gouverneur verzocht hem geduld te nemen, en gaf hem hoop, dat er, binnen kort, eenige schepen naar *Nieuw-Holland* zouden vertrekken, die hem derwaarts konden overvoeren. Hij beloofde hem, intusschen naar *Penang* te zullen schrijven, dat men hem zijne Gemalin moest terugzenden. Na verloop van drie of vier weken kwamen er brieven van *Penang*, kennis gevende, dat DALRYMPLE aan dat Eiland was aangekomen. Best oordeelde BRUCE, op staanden voet zich derwaarts te begeven; doch bij zijne komst aldaar vernam hij, dat zijne Echtgenoote vertrokken was met Kapitein ROSS, aan welken DALRYMPLE haar verkocht had. BRUCE gaf van dit schelmstuk kennis aan den Gouverneur, die beloofde, dat hem regt zoude geschieden, en vroeg, welke voldoening hij eischte. „ Niets eisch ik," antwoordde BRUCE, „ dan dat men mij mijne Echtgenoote „ teruggeve, en mij naar *Nieuw-Zeeland* wederbren„ ge." Omtrent het eerste ontving hij voldoening: door bewerking des Gouverneurs kwamen de Echtgenooten wederom bijeen. Zij keerden naar *Malaca* terug, in de hoop, aldaar een schip te zullen vinden, zoo als hun verzekerd was; zij vonden zich bedrogen, en vermits het niet waarschijnlijk was dat er een schip zoude komen, werd hun voorgeslagen, hen naar *Engeland* over te voeren op een der Oostindievaarders, die uit *China* verwacht werden, hun hoop gevende, dat zij in *Engeland* meer kans hadden op eene gelegenheid tot de wederreis naar *Nieuw-Holland*. Ongelukkig lagen de schepen slechts gedurende den nacht op de reê van *Malaca* voor anker, en gingen met het aanbreken van den dag wederom onder zeil. Toen verzocht BRUCE, dat men hem en zijne Gemalin naar *Penang* zoude brengen, alwaar hij hoopte dat de Oostindievaarders nog zouden liggen. Hij vond ze aldaar inderdaad, maar men vroeg voor zijnen overtogt naar *Engeland* vierhonderd dollars, welke hij niet bezat, noch in staat was te bezorgen. Nu werd hij te rade, naar *Bengale* zich te begeven op het schip *Sir Eduard Pelew*, welk naar dat gewest zeilree lag. Met blijken van de innemendste vriende-

delijkheid werden BRUCE en zijne Echtgenoote te *Calcutta* ontvangen, en niets verzuimd om hunne langdurige rampen te verzachten.

De Prinses ATTOCKOE, binnengeleid door den Kommandeur HAYEN, werd aan Milord MINTO, Gouverneur-Generaal van *Bengale*, op Maandag 19 Junij des jaars 1809, voorgesteld, en met alle eer en achting, aan haren rang verschuldigd, ontvangen. In het eerst was zij eenigzins ontsteld; doch zij herstelde zich welhaast, en hernam hare gewone bevallige houding en ongedwongenheid. Zoo spoedige vorderingen had zij in de Engelsche taal gemaakt, dat zij dezelve niet slechts volmaakt verstond, maar zich ook zeer wel wist uit te drukken. Haar gewaad, zoo als zij naar landsgebruik gekleed was, bezat iet bevalligs en aanlokkelijks; het bestond uit linten en andere dergelijke dingen, indiervoege geschikt, dat zij de fraaije strengen van vlas en de vlechtsels van vederen volmaakt nabootsten, waarmede de vrouwen van den hoogsten rang, en die meest de mode volgen, op *Nieuw-Zeeland* zich opschikken.

Na een kort gehoor nam de Prinses afscheid van Lord MINTO, zeer voldaan over de blijken van onderscheidinge, haar bewezen, en over de eer, welke zij genoten had. Deze Prinses was toen ongeveer achttien jaren oud; zij is goedaardig, zachtzinnig, met meer verstand en doordringendheid begaafd, dan men schijnt te kunnen verwachten van eene jonge vrouw, onder een zoo goed als nog wild volk opgevoed. Er is grond om te denken, dat er, sedert dien tijd, gelegenheid zich heeft aangeboden, om het jonge paar naar *Nieuw-Holland* over te voeren, van waar zij zich gemakkelijk naar de Staten van TIPPAHÉE hebben kunnen begeven.

Volgens BRUCE's verhaal vindt men op *Nieuw-Zeeland* overvloed van timmerhout, vooral pijn- en denneboomen. Er zijn bosschen van onmetelijke uitgestrektheid, en die onuitputbaar schijnen. Vlas en hennep zijn inlandsche planten, en groeijen er in menigte. Het eerste schiet er veel hooger op dan in Europa; onoverzienlijke vlakten zijn er mede bedekt. Eenige landzaten kweeken er deze beide planten; doch het meeste groeit er van zelf. De boom, welke het witte benjoinhout geeft, is op het Eiland gemeen.

De schoot der aarde besluit aldaar kostbare metaalmijnen, van wier rijkdom verscheiden stalen, reeds voor-

 han-

handen, getuigenis dragen; doch de onkunde der *Zeelanderen* omtrent de metaalkennis en andere kunsten, daartoe betrekkelijk, is oorzaak, dat men het openen der mijnen nog niet heeft kunnen te werk stellen. Het ijzer is er in grooten overvloed. De landzaten bedienen zich van de menie van dit metaal, om hunne ligchamen te beschilderen, en hunne kanoes te kleuren.

Onder de moeskruiden van dit land telt men de kool, de zoete aardappel, de pinksternakel, de wortel en vele andere groenten. Ook heeft men er eene plant, eenigzins naar het varenkruid gelijkende, doch welker groote en meelachtige wortel, geroost zijnde, een gezond en sappig voedsel oplevert, hetwelk het brood kan vervangen. Den *Zeelanderen* ontbreekt het niet aan in- en uitlandsche vruchtboomen. De oranje- en de perzikboom zijn van de *Kaap de goede Hoop* derwaarts overgebragt, en slagen er zeer wel. Nog zeer onlangs heeft men er rassen geiten en varkens ingevoerd, die er beginnen te vermenigvuldigen. De visscherij is er zeer rijk langs de kusten in alle de maanden van het jaar. In den zomer verschijnt er aan de kust eene ontelbare menigte van makreel, en in den winter van haring. Het Eiland wordt besproeid van verscheiden fraaije rivieren, die van visch wemelen, eenige van welke in Europa bekend, en vele aan de landen in de Zuidzee bijzonder eigen zijn. De oevers der rivieren en meren zijn bedekt met eendvogels en wilde ganzen. Opmerkelijk is het, dat men geene dier vogelen heeft kunnen tam maken. Het éénige viervoetige dier op het Eiland is eene soort van vos, en het éénige kruipende dier eene soort van hagedis, die zeer loom en traag is.

Het *Nieuw-Zeelandsch* vlas heeft men naar Europa overgevoerd en kweekt het aldaar, welks schoonheid verwondering wekt. Intusschen schijnt het aan de opgevatte verwachting niet te beantwoorden, misschien omdat men aangaande de wijze der bereiding onkundig is. De landzaten vervaardigen er een zeer fijn linnen van, en verstaan derhalve de kunst. Het is te hopen, dat men, ten eenigen tijde, het geheim daarvan zal ontdekken, of dat een reiziger, een vriend der nijverheid, gelegenheid gehad hebbende om zich op de plaats zelve te doen onderrigten, aan Europa het voordeel eener zoo belangrijke wetenschap zal mededeelen.

HET

HET GEZIGT VAN OSREIDAN.

(Uit het *Engelsch.*)

OSREIDAN, van *Damascus*, was een Ketter, behoorende tot de Sekte van KADIR, die gelooven in de ijheid van 's Menschen Wil, en vastfstellen, dat Goede erken dadelijk noodig zijn tot verwerving van geluk in ıen toekomenden Staat. Eerwaardig door zijnen ouder-n en braafheid, helden zijne dagen ten einde. Door langzame, doch steeds voortgaande en merkbare afneıg zijner krachten, voelde hij dat de tijd zijner ontbinȝ naderde.

ıangedaan, doch niet weekelijk ontroerd, door het ruitzigt om voor altoos vaarwel te zeggen aan alle lsche genietingen, begaf hij zich naar een stil boschje den kant van de Rivier *Abana*. Zichzelven aanziende een man, die binnen kort zou moeten verschijnen in ɜgenwoordigheid van ALLAH en diens heiligen Profeet, woog hij de gebeurtenissen zijns bijkans afgelegden ıs. Rondsom heerschte eene statelijke stilte; de Rivier ımde zonder geraas, en de schaduw van de rondsomde populieren deed zich donkerder voor dan natuur- Eerbied en ontzag vervulden geheel en al de ziel van IDAN. Hij riep uit: „ Heilige ALLAH! voor wien binnen kort zal moeten verschijnen, laat mijn uitng gerust wezen; uwe gunst ontvange mijnen est!"

n schielijk voortschietend licht omscheen OSREIDAN. ɜlve vloeide, als 't ware, af van de witte kleeding en ɜnde haarlokken van eenen Geest, die hem in menjke gedaante verscheen, en in dezer voege aansprak: ɜes welgemoed, OSREIDAN! ik ben uw Geleigeest lit leven, de getuige, en, in zoo verre het mij ver-d was en de vrijheid van uwen wil gedoogde, de uurder van alle uwe levensdaden. Ik heb uwe ope uitboezeming gehoord. Ik ben afgevaardigd, om uit aanmerking van uwe Godsvrucht, Braafheid en ıschlievendheid, bij te staan in het uur uws veridens, en uw Geloof, in die allerernstigste oogenken, te onderschragen. Hef uwen geest op tot den

 „ Schep-

„ Schepper en Regeerder van alles, en betaal uwe schatting van Dankzegging *voor alles, wat u immer in uwen leeftijd is overgekomen!*"

„ Helaas!" antwoordde OSREIDAN, „ mijne ziel beeft terugge van het volbrengen van dien eisch. Tot hiertoe heb ik nimmer uit slaafsche vreeze de gedachten mijns boezems vermomd, en zal het op het einde mijns levens ook niet doen. Ik wil geene dankbaarheid veinzen, die ik niet kan gevoelen, noch voor mijnen Regter en diens Profeet verschijnen met eene valsche en lage vernedering en de eerbiedenis van liegende lippen. Genegen en gereed ben ik, om den oorsprong van mijn wezen te danken voor het goede, mij geschonken; voor den beker des Voorspoeds, mij te drinken gegeven; voor het gewaad der Eere, 't welk ik heb mogen dragen; en voor deze grijze haren; — maar ik kan HEM niet danken voor het *Kwaad.*"

De Geleigeest gaf hem, op een zachten toon, te verstaan: „ Geen wezenlijk Kwaad is u immer wedervaren." — „ Hoe!" hervatte OSREIDAN, met eene verwondering, die aan verontwaardiging grensde; „ toen mijn Zoon, mijn éénig Kind, de jeugdige ALBAZAN, bij al wat schoon en grootsch is te vergelijken, mij door den dood ontrukt werd, voelde ik dien slag niet als een Vader? Deed zulks mij niet het grievendst harteleed?"

„ Zoudt gij niet liever," hernam de Geleigeest, „ gewenscht hebben, dat uw Zoon, niet bedorven door verleiding, en niet vernederd door ongenade, in den morgenstond zijns levens stierf, in eere verheven en beweend, dan dat hij op den middag zijns bestaans de schande en de straffe onderging wegens schrikkelijk misdrijf?" — „ Zou ALBAZAN," riep de Grijsaard uit, „ zich aan misdrijf hebben schuldig gemaakt? ALBAZAN, wiens ziel zuiverder was dan het uitspansel! Zuiverder dan de sterren, die in 't zelve blinken, waren zijne veelvuldige en schitterende deugden."

De Geleigeest voegde daarop OSREIDAN te gemoet: „ Zeg mij, wat gij ziet!" — Hij aanschouwde, in een Gezigt, een Jongeling van het allerinnemendst voorkomen. Hij zag dezen, door de grootheid zijner begaafdheden, de hoogten der *Eere* beklimmen, en vol moeds alle schitterende teekens daarvan dragen. — Voorts ontdekte hij dien zelfden Jongeling, besprongen door eene menigte van *Verzoekingen.* De Beelden waren onderscheiden van ge-

dachte, en derzelver voorkomen schichtig. Zij spreidden voor den vurigen, maar ten verderve gedoemden Jongeling, de speelbal der tooverkunste, de praal ten toon van een groot en aanzienlijk gevolg, het uitlokkende van een feestmaaltijd, het bewonen van een fraai Paleis, en het genot van hem toelagchende Bekoorsters. Dit alles nam hem in; hij bezweek.

Afwijkende van zijn opwaarts streven, volgde hij zijne schoone Verleidsters. Hij daalde neder, en viel wel ras in de strikken der *Dwaling*. De slingerende weg, welken hij vervolgens bewandelde, was omzet met kreupelhout en bloemen, en dikwerf verdonkerd of overschaduwd met welriekende gewassen. Nu en dan plukte en at hij van de aangename vruchten, die van de overhangende takken hem bekoorden. Doch, in stede van hem te verfrisschen, maakten zij hem zwak, en verwekten geweldigen dorst. Hij dronk uit den stroom, die zachtelijk langs den kant zijns wandelwegs henen liep. Maar de modderige stroom van *Bederf*, in stede van hem te verfrisschen en nieuwe krachten te schenken, maakte hem zwakker en zwakker.

Hij zag opwaarts naar den Berg der *Eere*; dan hij was zoo verre afgedwaald, dat hij, in zijnen verzwakten staat, om wederkeeren niet kon denken: daarenboven was de zijde des Bergs thans voor 't oog zijner beschouwinge eene met ongeschikte rotsen bezette en onbeklimbare steilte.

Verzwakt en hopeloos, vervoegde hij zich ter verfrissching in eene ter zijde van den weg staande tent, versierd met wapperende vlaggen, en hier en daar glinsterende door blinkend valsch goud en kunstig gemaakt edelgesteente. Helaas! hij wist niet dat deze de verblijfplaats was van *Valschheid*. Hij zette zich neder op de zachte kussens van *ijdel Genot*; hij trok digt rondsom zich de gordijnen, met verscheidenerlei kleuren geborduurd — de gordijnen van *Zelfbedrog*, en werd in slaap gesust door de klinkende cimbaal van *Dwaasheid*. Kort en afgebroken waren zijne sluimeringen. Welhaast werd hij gewekt door het gekras van *Eerloosheid*, eene ontzettend groote Raven, wier stem de rotsen deed beven en hol van dezelve wederklonk. Hij werd verslonden door eene vervaarlijk groote Krokodil, die op hem wachtte bij het uitkomen, en hem in den stroom trok.

„ Gij aanschouwt," voer de Geleigeest voort, „ het lot van uwen zoo diep betreurden Zoon, zoo niet de Engel des Doods, door den schicht van een schielijk en onver-

wacht

wacht verscheiden, diens misdrijf en schande had voorgekomen. Verzwakt door *Losbandigheid* en verstrikt door *Valschheid*, zou hij uit zijne verregaande inwilliging van slechte neigingen niet herkomen, maar nedergestort zijn in den poel der *Schande*, weggerukt door het aangrijpend en wegvoerend *Verderf*. — Hartzeer over 's Zoons misdaad, en daaruit ontstaand lijden, zou de kracht van 's Vaders zielsvermogens verzwakt, en hem ter uitoefening van eenige onbekwaam gemaakt hebben. — *Wees dankbaar voor den Dood van uwen Zoon!*"

De door ouderdom gerimpelde kaak van OSREIDAN werd met een vloed van tranen bevochtigd, en de heftigheid zijner boezemsmarte sloot, voor eene wijl, zijnen mond. In 't einde riep hij, onder herhaalde snikken, in afgebrokene uitboezemingen, uit: „ Waarom heb ik „ het bestaan ontvangen? — Waarom werd ik gezegend „ met den naam van Vader? — Doch ALLAH's wil geschiede! — Hij, wiens arm almagtig is, — Hij, wiens „ gelukzaligheid nimmer in het minste gestoord wordt, „ kan nooit onregt doen, noch zonder regtmatige oorzake het minste zijner schepselen bedroeven. De wil „ van ALLAH geschiede!"

Het gelaat des Geleigeests werd voor een oogenblik bewolkt, en de trekken waren niet onderscheiden zigtbaar. Dan zijne gestalte bleef, en hernam terstond daarop hare vorige helderheid. Zijn oog schitterde van de zuiverste kennis, en de lach, welke op zijne lippen zweefde, gaf blijk van de minzaamste goedheid. Hij was van OSREIDAN weggevaren, latende zijne aangenomene gedaante achter. Met eene snelheid, alle menschelijke bevatting te boven gaande, was hij opgestegen tot den troon des Almagtigen, en vervoegde zich thans weder, ter verdere onderrigting, bij den Ouden van dagen. Wedergekeerd, werd de gedaante als 't ware op nieuw bezield, en sprak de volgende zachte woorden van vertroosting:

„ Het is mij vergund, als eene belooning van uwe „ nederigheid en regtmatige onderwerping, u een gedeelte te openbaren van eene verborgenheid; u die „ te ontvouwen, voor zoo verre gij in staat zijt dit te „ begrijpen. — Uw Zoon was ten bestaan geroepen tot „ het volvoeren van zeer gewigtige bedrijven, en om, „ in vervolg van tijd, en na het ondergaan van vele „ lotverwisselingen, het hoogste genoegen, 't welk een „ mensch kan smaken, deelachtig te worden, — een

„ ge-

„ geluk, ontstaande uit zijne zielsvermogens en deugden.
„ Een gedeelte van zijnen pligt heeft hij alreede vervuld;
„ want hij heeft het zijne toegebragt, om u die deugden te doen betrachten, welke, door op de proeve
„ goed bevonden te zijn, in 't vervolg uwe natuur zullen veredelen en verhoogen. Dit gedaan hebbende,
„ en geene genoegzame vermogens bezittende, om de
„ gevaren, welke hem schielijk zouden omringd en aangevallen hebben, wederstand te bieden, is hij, uit
„ hoofde van de reeds verworvene verdiensten, in de genade des Hemels opgeroepen tot de beproevingen in eenen anderen Staat. — Hij vindt zich op nieuw aan verzoekingen blootgesteld. Maar, geholpen door de beste raadgevingen en de hebbelijkheden zijns vorigen levens, schoon hij onbewust is van de bronnen, waaruit de tegenwoordig hem verleende bijstand vloeit, heeft hij kracht om de verzoekingen af te weren. Hij zal, langs dezen weg, in zedelijke kracht toenemen, en in staat zijn, om heftiger verzoekingen, dan die het Gezigte heeft afgeschetst, te wederstaan. Levensvernieuwing, herinnering van vroegere lotgevallen, vernieuwing en aanwas van onderlinge genegenheid, zal, in eenen anderen Staat, het lot van Vader en Zoon zijn. Want, voor verstandige wezens, is de dood niet de voleindiging van bestaan, maar het middel van eene ontzettend gewigtige verandering in de wijze van bestaan."

„ Maar," sprak OSREIDAN, zich verstoutende op deze lekking zijns Hemelschen Vriends, „ kon dit alles eene plaats gegrepen hebben, zonder het minste inmengsel van Kwaad?" — Hierop antwoordde de Geest: „ Welk eene evenredigheid kunt gij u verbeelen tusschen een oogenblik tijds en eene millioen van euwen? Welk eene evenredigheid kunt gij stellen tusshen den kleinsten dauwdruppel, hangende aan de unt van de fijnste naald, en de wateren van den Ocen? En veel minder is het deel des tegenwoordigen vens bij den duur eens toekomenden bestaans. Uw den zal uit uwe geheugenisse worden uitgewischt en rdwijnen, als de ligte damp voor de opkomende zon. eem ook in aanmerking, dat het lijden, 't geen gij nlijk noemt en 't welk voorbijgaat, het middel zal rrden om uw toekomstig genot te veredelen, en dat

„ gij,

„ gij, 't geen gij nu lijden noemt, niet kwaad zult „ keuren."

De Geleigeest verdween. Alle herinnering van het gebeurde en gezegde in dit bezoek diens Geleigeests werd uit de geheugenis van OSREIDAN uitgewischt. Hij herinnerde zich flaauwelijk, een Gezigt gezien te hebben; doch kon niet vermelden, waarin het bestond. Nogtans was, zoo hem voorstond, het einde schoon en opbeurende geweest. Hij gevoelde er de troostvolle uitwerking van: want het overige zijner dagen was vol van het streelendst vergenoegen; vol menschlievendheid, vertroosting en vrede.

Het schrijven van dit Gezigt werd naderhand volbragt door den *Hermiet van Carmil*, die, even als OSREIDAN, een *Kadiriet* was. Hij stelde het te boek, tot vertroosting en hope der Geloovigen.

ALBERT EN EMMA.

(*Vervolg van bl.* 129.)

Terwijl EMMA zich dus verdienstelijk onderwierp aan haars Vaders wil, hing haar een ander gevaar over 't hoofd, veel grooter, dan 't geen zij meende te boven gekomen te zijn. Met haar handwerk op een heeten dag aan de deur der hut in de schaduw zittende, nevens eene harer jonge vriendinnen, kwam de Baron VAN MORENZI voorbij rijden. Zijn oog viel op de schoone EMMA, en hij voelde zich derwijze door hare bevalligheid getroffen, dat hij schielijk stil hield, en, afstijgende, de hut naderde. Zijn hoed afnemende, klaagde hij over duizeligheid, en verzocht minzaam om een glas water. EMMA rees op, liep in huis, en kwam schielijk met het verzochte weder; zij bood den Baron het glas aan met eene aangeborene bevalligheid, welke alle hare bedrijven vergezelde. In de weinige oogenblikken harer afwezigheid had hij van haar buurmeisje vernomen, dat zij de Dochter was van BERNARD, die hem als Onderopzigter diende. Hij ontving het glas uit hare hand, en dronk met het water tevens uit hare oogen een liefdegloed in. De Baron was een man van eene schoone gestalte, en had door kunst die bevalligheid en innemendheid van voorkomen verkregen, welke zelden faalde zijne wenschen met een gelukkigen uitslag te bekroonen, wanneer de beheersching van eene teedere drift hem aanzette om zijne trotschheid met den mantel van toege-

negenheid te omhangen. Op het oogenblik dat hij het glas aan de beminnelijke EMMA wedergaf, die met nedergeslagene oogen het terug verwachtte, om den vurigen aanblik van dien des Barons te vermijden, kwam BERNARD juist aan, en verschafte zijne Dochter gelegenheid om in huis te gaan.

De goede oude Opzigter sprak zijn' Heer aan met een ontzag, 't geen, terwijl het diens meêrderheid erkende, niet vermengd was met die soort van slaafsche vreeze, welke de waardigheid van den mensch verlaagt. Nimmer had hij te voren de opmerking des Barons getrokken, die, den afstand vergetende, welken geboorte en rijkdom baart, zich thans alleen voor den geest stelde, dat BERNARD de Vader was van EMMA, en hem mogelijk behulpzaam zou kunnen wezen in zijnen toeleg om zijn' lust met EMMA te koelen. Hij sprak hem aan met eene soort van gemeenzaamheid, en verzocht zijne woning te mogen zien, welke hij zeker wel voor eene betere zou willen verwisselen. BERNARD gaf daarop te verstaan, „ dat hij in die woning zijne kinderlijke oogen eerst „ opende, en hoopte zijne oude daarin te sluiten." — „ Gij „ begint onder den last der jaren gekromd te gaan; gij hebt „ gemak en rust noodig. Ik zal een waar genoegen smaken, u in uwe laatste levensdagen gelukkig te doen zijn." — „ Veroorlof mij u te verzekeren, dat een leven van eerlijk „ vlijtbetoon en onafgebroke onschuld mij reeds verzekerd „ heeft van dat gelukkig einde, 't welk een onbezoedeld „ geweten alleen kan schenken, en rijkdom nimmer geven." — „ Gij hebt nogtans eene Dochter, die te jong is „ om uwe stoicijnsche denkbeelden te hebben aangenomen." — „ Ja, Mijn Heer, ik heb eene Dochter, die haars Moeders „ deugden geërfd, en door leer en voorbeeld die gevoelens omhelsd heeft, welke haar al te zeer te vrede maken in haar lot, om eenig grootsch oogmerk in haren boezem te huisvesten." — De Baron stond versteld op deze woorden; maar, zijne opkomende gevoeligheid bedekkende, ter bereiking van zijne heimelijke oogmerken, nam hij afscheid van BERNARD, zeggende, „ nog te hopen dat „ nader bedenken hem zou overhalen om de aanbiedingen „ te aanvaarden, welke hij verlangde te schenken aan een' „ man, wiens achtenswaardig karakter en onbesmette levenswandel hem eene onderscheidende belooning waardig „ maakten." —

Dit gezegd hebbende, steeg de Baron te paard, en keerde naar het Kasteel weder, vol overlegs, welk plan van verleiding hij zou volgen, om de ter voldoening zijns wellusts gedoemde EMMA in zijne magt te krijgen. Hij betuigde nimmer een zoo beminnenswaardig voorwerp gezien te hebben; en, niet gewoon zijne neigingen te bestrijden, besloot hij geen tijd te verzuimen om ook aan deze voldoening

te verschaffen. Dan hij was er op gesteld, om, indien het mogelijk ware, haar hart te vermeesteren, door bij dankbaarheid teederder gevoelens te paren: te dezen einde besloot hij, het masker van veinzerij nog eenigen tijd te dragen, en vervolgens, door alle kunst van listig bedrog, hare genegenheid voor hem op te wekken.

Er verliep eene week na 's Barons bezoek aan de hut, zonder eenige vernieuwing van de aanbiedingen, door hem gedaan: eene omstandigheid, welke de vrees, in 't gemoed van BERNARD ontstaan, op het zien des korten onderhouds tusschen den Baron en EMMA, en de vriendschappelijke betuigingen, zoo vreemd van diens karakter, deed bedaren. BERNARD beschouwde zulks thans niet langer in eenig ander licht, dat dat eener kortstondige opwelling van goedwilligheid, welke geen wortel geschoten had in een zoo dorren grond. Hij zette derhalve, zonder eenig verder vermoeden, zijnen dagelijkschen arbeid voort. Nogtans had hij de voorzorge genomen, om, als hij uit was, zijne Dochter nooit alleen te laten.

Op een morgen, wanneer hij zijne hut omtrent een uur verlaten had, kwam een bode in alle haast EMMA berigten, dat haar Vader, bij het ingaan van de poort des Kasteels, een schielijk toeval gekregen had; dat hij door eenige bedienden, die hem op den grond zagen nederzijgen, opgenomen en in huis gebragt zijnde, de Huishoudster voegelijk geoordeeld had om zijne Dochter te zenden, die, misschien gewoon aan deze toevallen haars Vaders, best wist, wat in dezen te doen. — De teedere EMMA was zeer ontsteld wegens een toeval, 't geen nimmer haar Vader was overgekomen. Zij stelde geen oogenblik uit, om met den boodschapper mede te gaan. Zij ging, vergezeld van hare Vriendin AGNES, die bij haar zat, met waggelende schreden, naar het Kasteel, een half uur van hare hut gelegen.

EMMA, in de groote zaal gebragt, ontmoette aldaar eene bejaarde Vrouwe van een achtbaar voorkomen. Zij vroeg met allen nadruk naar haren Vader, en verzocht hem te mogen zien. De Huishoudster antwoordde, met het vertoon van veel deelnemens, dat BERNARD door een versterkend middel, 't geen zij hem liet geven, zoo volmaakt hersteld was, dat hij tot zijnen gewonen arbeid was wedergekeerd, niet wetende dat het toeval zijne Dochter was bekend gemaakt. „ Dank zij den Hemel!" riep EMMA uit: „ ô! „ Mejuffrouw! neem mijne nederige dankerkentenis aan voor „ uwe vriendelijke bezorgdheid, en sta toe dat een der „ dienstboden mij geleide naar de plaats, waar ik mijnen „ Vader zal aantreffen; ik zal bij hem blijven wachten, ter„ wijl hij zijn dagwerk verder volbrengt, of hem vergezellen

„ naar

„ naar onze hut, indien hij mij wil toelaten hem derwaarts te
„ geleiden."

„ Wees niet langer bekommerd, mijn lief kind!" voerde de Huishoudster haar te gemoete: „ uw vader zal hier wezen „ op het uur dat de middagklok luidt, ten einde hij den „ Opzigter spreke." — De niets kwaads vermoedende EMMA bedankte hare vriendelijke onderrigtster, en was gereed om heen te gaan; dan de Huishoudster stond er op, dat zij de komst van BERNARD zou verbeiden, en intusschen de kamers van het Kasteel bezigtigen. Zij liet zich overhalen. Wanneer zij door eene groote zaal geleid werd, zag zij om naar hare AGNES, die zij, tot op dat oogenblik, vermeende bij haar gebleven te zijn. Zij gaf eenige ongerustheid te kennen wegens derzelver afwezen. De Huishoudster herinnerde haar, dat hare Vriendin in de voorzaal zou gebleven zijn, en onverwijld zond zij eene dienstbode, toen den trap afgaande, om deze daar te brengen. EMMA volgde daarop de schreden van hare geleidster, die, verscheidene vertrekken doorgegaan zijnde, eene deur opende, welke naar de Boekenkamer ging. Zij waren er niet binnengetreden, of zij vestigde de aandacht van EMMA op de afbeelding van de gewezene Marquisin VAN CLAIRVILLE, welke voor den schoorsteen hing, en zij vertrok. EMMA stond eenige oogenblikken opgetogen in de bezigtiging eener afbeelding van de schoone vrouw, van welker lot zij zoo dikwijls gehoord, en zoo teederlijk beweend had. Schielijk werd zij uit hare mijmering gewekt door het openen van eene glazen deur, geleidende naar eene colonade, waar vreemde gewassen stonden. Was zij verbaasd op het zien van den Baron; hoe sterk waren hare aandoeningen, wanneer zij, eene poging doende om heen te gaan, de deur van het vertrek gesloten vond, en den Baron VAN MORENZI voor hare voeten geknield zag in de teederste houding! . . . . . .

De verwarring en verbaasdheid van EMMA over de nederige gestalte van den Baron kon alleen overtroffen worden door diens aanspraak. Zij was oogenblikkelijk eenige schreden van de deur afgegaan, welke zij vergeefs gepoogd had open te doen, en hield zich met moeite staande, leunende tegen eene boekenkas. — „ Wees niet bevreesd, bekoorlijke EMMA!" sprak de Baron met eene gemaakte zachtheid; „ gij ziet „ voor u een man, die, vóór dat hij uwe onvergelijke- „ lijke schoonheid zag, nimmer zijne vrijheid geheel verloor. „ Zie mij niet langer aan als den Heer van uwen Vader, maar „ als den slaaf en minnaar van zijne Dochter, en die alleen „ hare bevelen wacht, om, door zijne gehoorzaamheid, de „ waarheid zijner gevoelens te betoonen." — Gedurende deze aanspraak werd EMMA's teeder gestel door eene verscheidenheid van onuitsprekelijke aandoeningen geroerd. Verwondering, vrees en verontwaardiging beletten haar, den Baron

in de rede te vallen. Maar wanneer hij opgrees, na zijne aanspraak, en hare hand wilde vatten, sprak zij, terug wijkende: „ Veroorlof mij u te verzekeren, dat ik niets anders wensch „ dan tot mijn' Vader weder te keeren: in diens hut loopen „ alle mijne denkbeelden van geluk zamen. Sta mij toe deze „ deur te openen, of vergun mij door die colonade uit te „ gaan. Dat ik hier gekomen ben, is alleen op verzoek van „ Madame DE CHALONS, die mij voorstelde het Kasteel te „ bezigtigen." — „ Hoe zeer," sprak de Baron, „ ben ik „ aan haar verpligt, dat zij mij gelegenheid gaf, om „ de gevoelens van een hart, dat voor u alleen klopt, te „ ontvouwen! Niet langer zal zulk eene schoonheid, geschikt „ om in een paleis te schitteren, in eene hut verborgen blij„ ven. Neem mijne genegenheid aan, en beschik over mijne „ middelen."

Een gloed van verontwaardiging verfde de kaken van EMMA, op een voorstel, waarvan zij niet kon nalaten de volle meening te begrijpen. Al de trots van beleedigde kieschheid deed hare borst zwellen, schortte voor eene wijl de natuurlijke beschroomdheid op, en bemoedigde haar tot het voeren van deze taal: „ Die fortuin, Mijn Heer! waardoor gij „ u het voorregt aanmatigt om de Dochter van eenen nederi„ gen Landman te honen, kan nimmer mijne ijdelzinnig„ heid verblinden, noch mijne eerzucht verlokken: mijne „ nederige geboorte boezemt mij geenen hoogmoed in, dan „ dien der deugd, en doet mij naar geene waardigheid staan, „ dan die van een onbezoedeld geweten. Sta mij toe, Mijn „ Heer, om te vertrekken. Mijn Vader verwondert zich ge„ wis over mijn achterblijven." — „ Uw Vader, trotsche „ schoone!" sprak de Baron, „ wacht op het verstaan van mijn „ welbehagen in het Kasteel, en uw aanvaarden of verwer„ pen van mijne aanbieding zal zijn toekomend lot beslissen. „ Bedenk, EMMA! de uitgestrektheid van mijne magt; vrees „ mijne gevoeligheid, of verdien mijne dankerkentenisse. „ Beantwoordt gij aan mijne drift, uw Vader zal in dit Kas„ teel wonen, ontheven van allen slaafschen arbeid, getuige en „ deelgenoot van de gunstbetooningen, welke mijne liefde „ over u zal uitstorten. Aanvaard dit koffertje met juwee„ len, als een beuzelachtig blijk van eene begiftiging, „ welke geene palen zal kennen."

Terwijl de Baron den schitterenden schat voor EMMA's oogen ten toon spreidde, stiet zij denzelven weg met versmading, zeggende: „ Sta mij toe, Mijn Heer! u nogmaals te „ verzekeren, dat ik een hart bezit, ongenaakbaar voor ijdel„ heid, of grootheid, waartoe rijkdom mij zou kunnen op„ voeren." — „ Maar," riep de Baron, haar in de rede vallende, op een veel minzamer toon dan zoo even, „ is uw „ hart ondoordringbaar voor liefde, en kan het niet bewogen

„ wor-

„ worden om edelmoedig te beantwoorden aan gevoelens zoo
„ opregt, laat mij dan aan onderlinge genegenheid verschul-
„ digd zijn, 't geen gij aan eerzucht weigert, en ontvang de
„ eere, welke u zal bewezen worden, als eene schatting
„ mijner dankbaarheid, en geenszins als omkoopingen om
„ uwe gunst te verwerven." — „ Nooit, nooit!" riep EMMA;
„ mijn hart zal altoos even onaangedaan blijven voor liefde,
„ als voor uwe aangebodene gaven; het is bestand tegen al-
„ les, wat mijne eer zou beleedigen, of mijne deugd verne-
„ deren." — „ Ik versta u, fiere schoone!" riep de Baron; „ gij
„ strekt uwe hoop uit, om door een wettig huwelijk mijnen
„ naam en rang te verwerven." — „ Neen," voerde EMMA
hem te gemoete, „ indien gij u zoo verre kondt vergeten
„ om mijne hand tot een eerlijk Huwelijk te vragen, mijn
„ hart zou die aanbieding weigeren, en mijne tong eene
„ vereeniging wraken, om welke aan te gaan smeekingen
„ noch gezag mij kunnen bewegen. Sta mij toe, Mijn Heer!
„ na deze opregte bekentenis, te vertrekken."

De woedende Baron was nu tot eene hoogte van gevoeligheid opgewonden, welke, op dat oogenblik, alle andere aandoening, behalve toorn, verbande. „ 't Is wel," was zijne taal; „ uwe vermetelheid heeft het bekoorlijke van uwe „ schoonheid weggenomen. Onwaardig eener vooringenomenheid, welke mij met schande overdekt, kunt gij tot „ dien lagen staat en behoefte wederkeeren, met de laagheid „ uwer geboorte en de kruipende gevoelens uwer ziele!" Deze woorden uitende, haalde hij een sleutel uit zijn zak, en wierp dien op den grond. Zij raapte dien op, en opende de deur, om te ontkomen. Schielijk door de zaal loopende, bediende zij zich, in stede van de vertrekken, door welke zij ingekomen was, van eene groote deur, welke openstond, en trad de trappen af met eene gezwindheid, geevenredigd aan de vreeze van weder opgesloten te zullen worden, liep over het voorplein henen door het ijzeren hek, en bereikte in weinige oogenblikken het einde van de laan. Hier hield zij stil, ten einde adem, en ging afgemat zitten onder de schaduw van een grooten Olmboom. Zich echter herinnerende dat zij niet buiten bereik der vervolginge was, indien de vergramde Baron van gedachten mogt veranderen en pogen haar terug te halen, rees zij op, en, een angstig oog op het Kasteel werpende, zag zij haren Vader met verhaaste schreden haar naderen. Gerustgesteld door diens tegenwoordigheid, twijfelde zij niet, diens komst af te wachten; en hij bereikte de plaats, waar zij bevend op hem wachtte, niet, of zij viel in zijne armen. EMMA, bevreesd voor een oogenblik oponthouds, verzocht haren Vader, alle verdere ondervragingen te staken, tot dat zij de hut bereikt hadden. Deze wa-

waren zij niet ingetreden, of zij gaven lucht aan den zorgvollen boezem.

De vertelling van BERNARD's ongesteldheid was eene vinding geweest, om zijne Dochter in den valstrik, voor haar bereid, te doen vallen. Wanneer BERNARD 's morgens het Kasteel voorbij ging, was de Heer DU-VAL, de Opzigter, hem te gemoet gegaan, en verzocht hem, aldaar de bevelen van den Baron af te wachten, die hem iets, voor hem van veel aanbelangs, had mede te deelen. De goede oude man, die nimmer eenen wensch gevormd had, verder strekkende dan zijnen nederigen levensstand, hoorde dit voorstel met onverschilligheid, doch wachtte met ongeduld 's Barons welgevallen te verstaan. Hij werd in een pavillon gebragt, en verzocht, daar niet uit te gaan voor dat de Baron hem daartoe last zou geven.

Omtrent twee uren sleet hij in vruchteloos wachten, wanneer de Opzigter kwam, en berigtte, dat hij kon henen gaan, dewijl des Barons gedachten te zijnen opzigte veranderd waren, uit hoofde van de ondankbare versmading, welke EMMA betoond had voor aanbiedingen, al te zeer tot hare eere strekkende; en die haar, benevens hare Familie, tot eenen stand zouden verheven hebben, welke den nijd van alle landlieden in den omtrek zou hebben verwekt. — BERNARD, deswege sterk getroffen, antwoordde: „Dan mag ik waarlijk trotsch zijn op mijne Dochter, wier standvaste deugd haar leerde wederstand bieden aan de verradelijke kunstenarijen der verleiding, en eene verheffing versmaden, welke haar verre zou vernederd hebben beneden hare lage geboorte en nederige opvoeding. Sta mij toe met allen spoed te vertrekken van eene plaats, weleer het verblijf van waardigheid en eere, doch nu de woonplaats van oneere en schande." — „Draag zorg, Grijsaard," sprak DU VAL, „de gevoelige wraak van uwen Heer door zulk eene taal niet op u te laden!" — „Ik vrees," antwoordde BERNARD, „geen gevaar dan het verlies van eer, en erken niemand voor mijnen Meester, dan den Almagtigen, die de onschuld bewaart en de schuldigen verlaat." — Dit gezegd hebbende, stond hij op; de portier opende hem eene afzonderlijke deur, welke uitkwam op den toegang, waar hij zijne Dochter, zoo als wij verhaald hebben, aantrof.

De vertoornde Baron had, in de eerste vervoering zijner geraaktheid, besloten uit zijne tegenwoordigheid EMMA te verdrijven, die stoutmoedig genoeg geweest was om zijne aanbiedingen te versmaden en zijne liefde te verwerpen. Een oogenblikkelijke haat vermeesterde zijne ziele: dan deze week welhaast voor zachtere aandoeningen. EMMA's schoonheid, de bevalligheid harer gelaatstrekken, hare ongemaakte

te bekoorlijkheden, en zelfs de onschuld, welke hij had zoeken te verderven, keerden voor zijne verbeelding weder, en teleurgestelde liefdedrift bestormde hem sterker dan ooit te voren. — In de eerste vervoeringen zijns toorns had hij DU VAL bevolen om BERNARD met versmading weg te zenden, als iemand, voor 't vervolg beneden zijne kennisneming. Hij deed dezen vertrouwden in het plegen zijner ondeugden weder voor zich komen. DU VAL bragt den woelenden geest zijns Meesters welhaast tot bedaren door de streken der vleijerij, waarvan hij zich zoo wel wist te bedienen: hij waagde het, zijdelings den Baron te verwijten, dat hij eene prooi, eenmaal zoo wel in het net gebragt had, zich had laten ontglippen, en raadde hem, gebruik te maken van de magt, welke zijn rang hem gaf over zijne onderhoorigen, om het voorwerp zijner begeerte met geweld uit de hut haars Vaders te doen halen: zulks twijfelde hij niet of zou zijne zegepraal over de hardnekkige deugd voltooijen, die zeker zou bezwijken, wanneer vrees voor de veiligheid haars Vaders, of hare scheiding van hem, op haren geest werkte. Zulks vastgesteld zijnde, ontving DU VAL 's Barons dank voor den vriendenraad, hem gegeven, en de toezegging van eene groote vergelding, wanneer hij EMMA eens weder binnen de muren van het Kasteel wist te brengen.

Wanneer BERNARD uit den mond zijner Dochter een breed verslag gehoord had van het gebeurde, verheugde hij zich over hare ontkoming; dan hij voorzag dat zij op nieuw gevaar liep, en beefde voor de uitkomst, wanneer zulks plaats greep. Hij wist dat MORENZI allen gevoel van eere derfde; hij vreesde voor den invloed van diens magt, en voelde zijnen eigenen verdedigloozen toestand, welken hij vreesde niet in staat te zullen zijn om zijn kind tegen geweld te beschutten. Alle mogelijke omstandigheden bij zichzelven overwogen hebbende, kreeg vrees op hem dermate de overhand, dat het besluit tot eene onmiddellijke vlugt hem het éénig middel toescheen om zulk een vijand te ontwijken.

Het Kasteel van *Brinon* was de éénige wijkplaats, welke hem verkieslijk voorkwam: daar had eene Zuster van zijne overledene Vrouw vele jaren als Huishoudster gewoond; daar hoopte hij met zijne Dochter eene verblijfplaats, beschut voor allen gevaar, te zullen vinden. Dit Kasteel lag omtrent twintig mijlen van het Dorp, waar BERNARD woonde: in twee dagen hoopte hij hetzelve te zullen kunnen bereiken. Hij stelde dit plan aan EMMA voor, die gereed en bereidvaardig eene reis wilde ondernemen, welke haar buiten het bereik van den gehaten en gevreesden MORENZI zou stellen. Zij hadden geen tijd te verliezen, en maakten zich dus, zonder verdere overwegingen, gereed tot eene reis, veiligheidshalve zoo noodzakelijk. — BERNARD besloot

 wijs-

wijsfelijk, geen betrouwen op iemand zijner buren te ftellen. Schoon hij wist genoeg van hen bemind te worden om zich van hunne geheimhouding verzekerd te houden, wilde hij hen niet blootftellen aan 's Barons gevoeligheid, door hun het geheim zijner reize toe te vertrouwen.

BERNARD nam met zich de tilbare have, alles wat hij overgewonnen had in vlijtig beftede jaren. EMMA maakte een klein pak van linnengoed. Geen van beiden neiging tot flapen hebbende, zaten zij neder om iets te eten, eer om tegen de reis gefterkt te wezen, dan uit etenslust.

De dorpklok floeg elf ure, het beftemde uur des vertreks. EMMA zag met betraande oogen de hut rond, waarin zij haar fchuldeloos leven duslange had doorgebragt. Zij aanfchouwde haar fpinnewiel, en zuchtte; zij ging naar een matten armftoel, waarin haar Vader gewoon was te zitten. „ Helaas!" fprak zij, „ ik had gehoopt nog eenige „ gelukkige jaren hier de rust af te wachten van hem, die „ mij het leven gaf, en met kinderlijke zorgvuldigheid hem „ op te pasfen in zijnen ouderdom, die mij in mijne kindsch„ heid opvoedde. Ik, die wenschte zijne dierbaarfte ge„ zellin te wezen, vind mij gedoemd om zijne grijze ha„ ren met zorge te beladen!" — BERNARD, zijne hand uitftrekkende om haar weg te voeren van eene plaats, waar het vertoeven hem hoogst hagchelijk fcheen, hernam: „Zeg „ eerder, dat EMMA geboren was om haren Vader door ha„ re voorbeeldige deugden te zegenen. Ik zegepraal in „ mijn kind, dat edelaardig eerlijke armoede boven fchitte„ rende fchande koos! Dat wij ons haasten om de over „ 't hoofd hangende vervolging te ontkomen."

(*Het vervolg hierna.*)

PROEVE EENER DICHTMATIGE VERTALING VAN EEN GEDEELTE DES TWEEDEN BOEKS UIT DE FASTI VAN P. OVIDIUS NASO.

Nu meld' men 's Konings vlugt, waarvan de zesde dag
Voor 't einde van de maand den naam nog dragen mag.
Tarquijn beheerschte 't lest, als Koning, 't volk van Romen;
Een man, van deugd ontaard, maar in het veld te fchromen.
Veel fteden nam hij in, veel andre keerde hij om;
Ook Gabie werd door list zijn fchandlijk eigendom;
De jongfte van drie Zoons, zijne afkomst doende blijken,
Komt, in het hol des nachts, naar 's vijands leger wijken;
En, daar men 't zwaard ontbloot, „ Stort, zegt hij, 't weerloos bloed, —
Zoo wordt der broederen en 's vaders lust geboet;

Dees

)ees fcheurde mij den rug met roeden reeds aan ftukken."
Hij had zich geeslen doen, opdat de list mogt lukken.)
't Is manlicht; men befchouwt, men vindt er wond bij wond,
En 't uitgetogen ftaal verdwijnt op de eigen ftond;
,tranen ftort m' en fmeekt, om met hen zaam te fpannen,
n gaarn voldoet zijn list aan de ergelooze mannen.
Welhaast van groot gezag, zendt hij naar Rome heen,
Wat weg, tot Gabie's val, men best te kiezen meen'.
:n tuin, waar bloem en kruid, op 't fchoonst gemengeld, wasfen,
:t zilvren beekje ruischt en dartle vischjes plasfen,
Is 't oord, waar Vorst Tarquijn 't geheim berigt ontmoet,
Die daarop 't hoogst gebloemte, al wandlend, tuimlen doet.
dat de bode keert en anders niet kan zeggen, —
'k Begrijp, zegt Sextus, klaar, mijns vaders overleggen;"
:n, zonder lang vertoef, mist elk voornaamfte 't hoofd,
:n ftraks bezwijkt de vest, van de overften beroofd.
midden uit 't altaar ziet m' eene flang zich winden,
vlam verdooven, 't dier, ô gruwel! 't offer flinden.
Ien raadpleegt God Apol, en 's Priesters antwoord is:
, Wie 't eerst zijn moeder kust, die overwint gewis."
ligtgeloov'ge hoop, onmagtig te bevroeden
Godfpraak heimlijk doel, gaat om het zeerst zich fpoeden.
an Brutus, vol beleid, fchoon hij zich dwaas vertoont,
pdat hij, wreede Vorst! bleef van uw hand verfchoond,
kusfend zich op de aarde, ons aller moeder, neder,
of hij ftruiklend viel, ftraks rijst en ftaat hij weder.
ıast wappert om Ardé de Roomfche legervaan,
ı blijft het lang beleg geduldig wederftaan,
durft zich midlerwijl in 't open veld niet wagen,
: leger, buiten vrees, verflijt in fpel zijn dagen.
rquijn, de Zoon, onthaalt op wijn en dischgeregt
e nevens hem aan 't hoofd der dappre benden vecht,
›reekt: „ Terwijl ons hier de trage Ardéers boeijen
indren in triomf naar 't Vaderland te fpoeijen,
ift t'huis, ô Makkers! 't bed ons trouw en onbevlekt?
liefdezorg der gâ fteeds naar ons uitgeftrekt?"
: ijvert elk om 't zeerst zijn huwlijksheil te prijzen,
ıaar de beker zwaait, hoort men dien wedftrijd rijzen.
ı, ftraks heeft Collatijn voor andren 't woord gevat:
Vaartoe, dees is zijn taal, dus twistend uitgefpat?
ad beflisfe 't fcheel! de nacht is niet verftreken;
ıfen onder 't lijf, het leger fluks ontweken!"
voorflag vindt gehoor; men rent door 't dikke ftof,
poedt zich, wat men kan, naar 't Koninklijke hof.
vachter hoedt de deur, en met gekranste haren
en bij 't fchuimend vocht des Prinfen gâ waren.
hier fpoedt zich de troep naar Collatinus huis,
oort van 't fpinnewiel 't eentoonige gedruisch;

Naauw doet een flaauwe lamp Lucretia bemerken,
De taken deelende, en dringende tot werken;
'Zij zegt op zilvren toon: „ Komt, meisjes, werkt wat aan:
Ligt wenscht uw Heer den rok; men maak' dien ras gedaan!
Vertelt me intusschen, want steeds komt u veel ter ooren,
Wat mogt ge van den krijg en van zijn' voortgang hooren?
Ja, eens bezwijkt ge, Ardé! Zoo menig betre viel. -
Hardvochte, die den gade ons reeds zoo lang onthiel!
ô, Keer' hij eindlijk slechts! Maar 'k heb een' roekeloozen,
Die nooit een zwaard ontwijkt, ten echtvriend uitgekozen.
'k Bezwijm, 'k verstijf, ja sterf, zoo dikwijls maar het beeld
Eens vechtenden mij treft en voor de zinnen speelt...."
Hier smoort door angst haar stem; de zilte tranen leken;
't Hoofd zinkt op 't harte neêr, als wilde 't zich versteken;
En dit verheft haar schoon; dees teedre tranenvloed
Verkondigt ieders oog den reinsten minnegloed.
„ Verban de vrees! uw man...." dus hoort zij zich vervangen,
En 't eigen oogenblik ziet ge aan zijn' hals haar hangen.
Intusschen voelt de Vorst zijn hart in vlam gezet,
En blinde liefdedrift geeft hem hare ijzren wet;
Hij prijst haar leest, haar kleur, haar goudgelijke haren,
En veel bevalligheên, die om de lippen waren;
Hij prijst haar reên, haar stem, haar onbevlekt gemoed,
En hoe hij minder hoopt, hoe meer begeerte woedt.
Reeds hoort men 't haangekraai ten arbeid 't landvolk wekken,
Als 't jong gezelschap weer zijn tenten gaat betrekken.
Bedwelmd van zinnen, wordt door 't beeld hij weggevoerd,
En 't schijnt herinnering zijn hart nog sterker roert.
„ Zoo zat ze, zoo was 't kleed, zoo rekte ze de draden,
Zoo scheen in 't golvend haar de blanke hals te baden,
Zoo stond het frisch gelaat, zoo klonk het lieflijk woord,
Zoo zedigheid en geest in beide de oogen gloort!"
Gelijk 't verbolgen meer, moog' ook de storm bedaren,
Nog vaak een lange poos diens aandrift blijft bewaren,
Zoo drong, schoon 't minlijk beeld van voor zijn oog verdween,
De heete minnedrift door al zijn' adren heen.
Hij brandt en voelt het hart door dartle lusten prangen,
En peinst, de onnoozle prooi met list of magt te vangen.
„ Ja, de uitkomst zij onwis, kom dat ik 't uiterst waag',
Of ligtelijk 't geval den stouten gunste draag'!
Heb ik door stoutheid dan de Gabiërs niet verwonnen?"
Dus spreekt hij, neemt zijn zwaard, en heeft den togt begonnen.
Reeds dekt de gouden zon haar overschoon gelaat,
Als hij het gastvrij dak stoutmoedig binnen gaat,
En, vijand in de ziel, haar vriendlijk durft begroeten,
Die hem, als bloedverwant, op 't minlijkst komt ontmoeten.
ô, Welke dwaling vult te dikwijls 't ergloos hart!
Ze onthaalt hem aan haar' disch, die haast haar moorder werd.

De maaltijd was verrigt; het uur des slaaps genaakte;
Het was om middernacht; geen mensch in huis meer waakte.
Nu rijst hij, trekt het zwaard, en volgt zijn' dartlen lust,
Tot waar de kuische vrouw in zachte sluimring rust,
Beklimt en drukt haar koets, en 't woord is: „'kHeb mijn degen;
Ik ben des Konings Zoon; men sta geen Vorsten tegen!"
Zij uit geen enkel woord, maar mist en kracht en stem,
Zoo wordt de borst geprangd als in eene ijzren klem;
Slechts beeft ze als 't weerloos lam, dat, dwalend van de stallen,
In 's wolven schrikbren klaauw te heilloos is vervallen.
Wat doen? in 't worstelen schiet vrouwenkracht te kort;
Of, slaakt ze 't minst geluid, straks wordt haar bloed gestort.
En vlugten? ach! 't geweld omsluit de teêre lenden,
Die, voor dit rampvol uur, nooit vreemde drukking kenden.
Intusschen smeekt en dreigt en biedt 's bespringers gloed;
Maar dreigen noch gevlei vermurven haar gemoed.
„Het baat u, zegt hij, niets: 'k zal 't leven u ontrukken,
En 't schandmerk, dat mij past, u op het voorhoofd drukken.
'k Vermoord een' slaaf, en zeg, dat m' in uw' arm hem vond".
De vrees voor kwaad gerucht brengt hare deugd ten grond.
Wat juicht ge intusschen, Vorst? Dit winnen doet u wijken;
Ja, 't zoet van éénen nacht slaat u op Koningrijken! —
't Is dag ... Lucretie zit, als volgde zij de baar
Van 't eerste dierbre kroost, met ongevlochten haar,
En doet den vader en den echtgenoot ontbieden,
Terstond de legertent en 't krijgsgewoel te ontvlieden.
Die zien en schrikken ... „Hoe! wat is der rouwe grond?
Wie blies den adem uit? wat smart heeft u doorwond?"
Lang zwijgt ze, en zoekt beschaamd het aanzigt te bedekken,
Terwijl van 't zwemmend oog de bittre tranen lekken;
En gade en vader troost de droeve vrouw, en smeekt,
Vast sidderend van angst, dat zij het zwijgen breekt.
Zij poogt het menigmaal, maar stokt gedurig weder,
En slaat, daar 't stamelend lukt, de oogen roerloos neder:
„Dit, dit restte ons dan nog te lijden van Tarquijn!
'k Moet van mijne eigen schand', helaas! de ontdekster zijn!"
En wat ze kan, vertelt ze, en raakt niet aan het einde;
Slechts 't gloeijend aangezigt verkondigt heel de ellende.
En vader beide en man vergeven 't schuldloos kwaad.
„'t Verlof, door u vergund, wordt door mijn ziel versmaad;"
Zoo zegt ze, en, met een dolk in [illegible] heimelijk doorregen,
Is zij voor 's vaders voet al bloedend neêrgezegen;
Dan blijkbaar zorgt ze nog in haren laatsten val,
Dat geene oneerbre plooi haar lijk ontsieren zal.
Ach, hoe Lucretius met Collatinus weenen,
En waren [illegible] om de halfbezweekne henen!
Dan, Brutus nadert, [illegible] hij, te lang als dwaas [illegible];
Door hem wordt 't moordgeweer aan 't lijkend vleesch ontscheurd;
Met

Men ziet het edel bloed van zijne handen leken,
En hoort hem onververvaard en vreeslijk dreigend spreken:
„ Ik zwere bij dit huis, dit onbezweken bloed,
En bij uw schim, die 'k steeds gelijk een Godheid groet,
Tarquijn zal met zijn' stam geregte straf ontvangen;
Te lang reeds ging de deugd met veinzerij omhangen!"
Zij wendt 't gebroken oog goedkeurend naar hem heen,
En knikt zelfs met het hoofd nog flaauwelijk, naar 't scheen.
't Manhaft en edel wijf, ten schouwspel rondgedragen,
Lokt spoedig aller traan en aller welbehagen;
De open wonde gaapt; de ontvlamde Brutus woedt;
't Geschetste wangedrag ontgloeit 's volks ziedend bloed...
Tarquijn vlugt met zijn kroost; de afwisselende beheering
Van Consuls neemt de plaats der Vorstlijke regering.

ANEKDOTE VAN DEN HEERE JOSEPH HAYDN, UIT DESZELFS LAATSTE LEVENSJAAR.

Sints het uitvoerige berigt, welk wij, in het jongstverloopene jaar, van den levensloop des beroemden Zang- en Toonkunstenaars, den Heere JOSEPH HAYDN, in ons *Mengelwerk*, bl. 186 env. mededeelden, ontmoetten wij, in onze lektuur, eene bijzonderheid, in 's Mans laatste levensjaar, en wel kort voor zijnen dood, voorgevallen, welke wij onzen Lezeren hier willen onder het oog brengen; zij dient ten sprekenden bewijze van den hoogen prijs, op welken zijn zeldzaam kunstvermogen geschat, en van de achting, welke, ook door personen van den hoogsten rang, den achtenswaardigen Grijsaard werd toegedragen.

Sedert den jare 1806 kwam HAYDN niet meer te voorschijn. Zoo zwak was hij, dat men hem eene fortepiano moest laten maken, wier toetsen ongemeen zacht overgingen. Zij, die naar zijnen welstand kwamen vernemen, vonden, tot antwoord, aan zijne deur een kaartje, waarop hij deze plaats uit een zijner laatste zangen, nevens de muzijk, had doen graveren:

Hin ist alle meine Kraft,
Alt und schwach bin ich.

Uit de aanzienlijkste inwoners van *Weenen*, alwaar de smaak voor de Muzijk zeer algemeen is, had zich, gedurende den winter des jaars 1808, een talrijk gezelschap van Kunstminnaars verzameld, die, alle zondagen, de beste stukken der grootste Meesters speelden. Eene der grootste zalen der stad diende, op ieder Concert, ter vergaderplaats van ongeveer vijf-

dienhonderd perfonen, die aan het hooren of uitvoeren eene voortreffelijke Muzijk met geestdrift deel namen. uwen van den hoogsten rang zongen aldaar met mannen even aanzienlijke geboorte, of andere bekwame Kunstnaren. Tot flotconcert, op den 27sten Maart des jaars 1808, :oos het gezelfchap het beroemde ftuk van HAYDN, *de pping*. Om aan deze bijeenkomst te meer luisters bij te n, werd men te rade, den achtbaren Grijsaard te verzoe- , dezelve met zijne tegenwoordigheid te vereeren. Hoe- reeds den ouderdom van zesenzeventig jaren bereikt iende, en niettegenftaande hij in geene twee jaren buiijne deur geweest was, gaf hij zijne toeftemming. Het cht zijner toezegginge had zich niet in *Weenen* ver- d, of alwat, in die ftad, fmaak voor de Muzijk had, lde van verlangen om hem te zien. Twee uren voor komst was de zaal reeds vol. In het midden was eene ubbele rij ftoelen bezet door de eerfte mannen van de , als SALIERI, GIROWETZ, HUMMEL en anderen; een oel, fraaijer dan de overige, was voor HAYDN beftemd, geenen inval had, dat men, op eene meer bijzondere , zich met hem zoude bemoeijen.

iuwelijks is het fein gegeven, dat hij in aantogt was, of zelfde gevoel, als door een elektrieken fchok, deelt aan allen mede: men ftaat op, men verdringt elkander en ingang, men gaat op de toonen ftaan, om hem te te zien, en de oogen houden zich ftijf gevestigd op ur, door welke hij moet binnenkomen. De Prinses STERHAZY, aan het hoofd van een aantal perfonen van nlijke geboorte en van hoogen rang, ging hem tot aan oet van den trap te gemoet. De doorluchtige Grijsaard, en armftoel gedragen, bereikte den ftoel, die voor hem ftond, te midden der toejuichingen en der *vivats*, welke zich het gefchal van trompetten en van alle de igen mengde. Dezelfde Prinses, die hem had binnen- nam plaats aan zijne regter, en de maker der *Danaï*, i zijne linker hand. Zoodra hij gezeten was, kwamen Dames, uit naam van het gezelfchap, eene *Italiaanfche* van CARPANI en een *Hoogduitsch* gedicht van COLLIN ibieden.

armftoel was omringd van den Grootmeester van het en Prins VAN TRAUTMANSDORFF, van den edelmoedi- cenas der Muzijk, den Prins LOBKOWITZ, en van de ndfche Gezanten. De Heer HAYDN, zoo eenvoudig, erig, zoo gevoelig, en die dit zegepralende tooneel kunnen voorzien, gebukt onder de eer, die hem igedaan, en onder de zwakheid des ouderdoms, fprak met afgebrokene woorden: „ Nooit, ” zeide hij, t iet dergelijks ondervonden!... Dat ik in dit oogen- „ blik

„ blik sterve!.... Welgemoed zal ik de andere Wereld
„ binnentreden!" ....

In hetzelfde oogenblik wordt het sein gedaan door SALIERI, die het Orchest bestuurde. KREUZER aan het Klavier, CLEMENT, eerste Violist, Mejuffrouw FISCHER, de Heeren WEINMULLER, RADICHI en de bloem van Kunstminnaren, openen, met eene uitdrukking, welke nimmer zijns gelijken zal hebben, de uitvoering van HAYDN's schoonste werk. De aandoening, welke deze onvergelijkelijke uitvoering verwekte, moge men zich verbeelden; beschrijven laat zij zich niet. Ieder kunstvermogen, ieder Virtuose overtrof zichzelven; elk toehoorder ondervond eene gewaarwording, hoedanige hij nooit ondervonden had. Maar HAYDN, hetgene hij gevoelde kunnende uitdrukken noch verduren, vulde het aan door zijne tranen, en hief zijne handen ten Hemel, om zijne dankbetuigingen aan denzelven op te dragen.

Het fijn gevoel, hetwelk dit Feest had ontworpen en geregeld, had voorzien, hoe duur hetzelve veelligt het aanwezen des goeden Grijsaards konde te staan komen; aan het einde der eerste afdeelinge verschenen zijne stoeldragers. Hij gaf hun een teeken om zich te verwijderen, opdat zij geene verwarring zouden veroorzaken; doch ernstig verzocht men hem te vertrekken, en hij werd, even als hij er gekomen was, in zegepraal uitgedragen, met dit onderscheid van aandoening alleen, dat men hem met verrukking van vreugde had zien verschijnen, en dat ieder zich verbeeldde, in het oogenblik dat hij de zaal verliet, hem het jongste vaarwel te zeggen. Aan de buitendeur gekomen, vermogt hij niets meer, dan de armen over de vergadering uit te strekken, als 't ware om dezelve te zegenen; en een voorgevoel van rouwe verving aldaar de aandoeningen eener teedere geestdrift.

Maar al te gegrond was dit voorgevoel. Op den 26sten Mei speelde hij nog met bevende vingeren, doch met eene verwonderlijke uitdrukking, tot driemaal toe, een volkslied van zijne zamenstelling, op de woorden: *Gott erhalte den Kaiser!* eene soort van parodie van der Engelschen Koningslied: *God save the King!* Dit lied, welk HAYDN, in den gevaarvollen toestand zijns Vaderlands, dagelijks zong, noemde hij *zijn gebed.* Het werd voor hem een Zwanenzang: immers, dien eigen avond van den 26sten, verviel hij in eene gevoelloosheid, den dood bijkans gelijk, waaruit hij niet bekwam dan weinige oogenblikken vóór zijn verscheiden, op den 31sten Mei 1808, omstreeks een uur na middernacht.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING

OVER

NATUURLIJKE VEREISCHTEN TOT EENE GELUKKIGE BEOEFENING DER POËZIJ,

Den 6den van Lentemaand 1811 uitgesproken in de Maatschappij *Felix Meritis*,

door

NIC. SWART,

Christen-Leeraar bij de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Amsterdam.

i het nadenken over eenig bepaald onderwerp, rijzen, natuurlijk, steeds een aantal gedachten op, die, nede naauw vereenigd, nogtans genoegzaam op zich-n staan, om van eene voorgestelde verhandeling te en en te moeten uitgesloten worden. Vindt men het m dan ook raadzaam, bij zoodanige gedachten niet staan, of die tot wezenlijke bespiegelingen te doen en, dikwijls echter vertoonen zij zich als van zelve r, en ontwikkelen zich van lieverlede, nadat de vrucht onzer opzettelijke overdenking den akker des s heeft verlaten, of verschuilen zich althans niet wanneer de grond, als het ware, op nieuw ge-l en toebereid wordt, en vooral deze bearbeiding, k dus spreken, met de vorige genoegzame over-nst heeft. Ingevolge dit verband en deze verwant-onzer denkbeelden — gelijk wij het in minder beeldstijl gewoon zijn te noemen —, kan het niet anders ituurlijk geacht worden, indien men, bij het ver-eener spreekbeurt, somtijds als terugkeert op het

eenmaal afgeweide veld, ten einde nog een aantal bloemen te verzamelen, welke wij voorheen genoodzaakt waren onaangeroerd te laten. Zoo althans is het met mij gelegen. En wat ik dan ook voor verwijt, hetzij over eentoonigheid, hetzij over magerheid van stoffe, of wel van teleurstelling eener al te gunstige verwachting, zou mogen te vreezen hebben, ik waag het andermaal, van de hemelsche gave der Poëzij — die ik zelf nooit opzettelijk beoefende — tot u te spreken. Toen, namelijk, was de algemeene vraag: *wat is de Dichtkunst?* Nu zij dezelve: *wie is de Dichter?* Onder min beschaafde volken — wie weet dit niet? — wordt hij het kroost, de gunsteling en eigen-gewijde Priester der Godheid geacht. Zelfs heet het bij Grieken en Romeinen uit den verlichtsten kring: *er is een God in ons, en het is zijne werking, die ons ontvlamt.* Op meer bedaarden toon beweerde men ten minste: *de Dichter wordt niet gemaakt, maar geboren.* Ja, het is deze uitspraak, welke ook wij overgenomen hebben, en die door de ervarenis dadelijk bevestigd schijnt te worden. Hoe klein toch is het aantal Dichteren, wier roem den tijd verduurt, schoon het aan beoefenaren van hunne beminde kunst nooit ontbrak! Hoe velen, daarentegen, der echte Zangers verhieven zich, door eigene aandrift alleen, uit eenen stand, welke daartoe noch bijzondere verlokking, noch uitstekende gelegenheid ter beoefening aanbood! Hoe weinig behoef ik dit voor u te bewijzen, die hier terstond aan onzen Puikdichter VONDEL zelven, nog meer aan onzen liefelijken POOT, en teffens aan een groot deel dergenen denkt, die thans den Hollandschen Zangberg tot den schoonsten luister verstrekken! Intusschen berust de onderzoeklievende geest dezer eeuwe bezwaarlijk in zoodanige eenvoudige uitspraak der ervarenis. Hij verlangt staving zoo wel, als bepaling derzelve. Waarom zou dan de Dichter een voortbrengsel der milde Natuur, niet der beschavende Kunst, zijn te noemen? schijnt de vraag, ons, als in zijnen naam, door u toegevoerd. Welaan, leent mij een gunstig en toegevend oor, daar ik u mijne gedachten, *over de natuurlijke vereischten tot eene gelukkige beoefening der Poëzij*, even vertrouwelijk mededeel, als gij ten aanzien der liefelijke kunst zelve, in den verleden jare, van mij wel wildet hooren! (*) En laat, in het bijzonder,

(*) Zie dit *Mengelwerk* voor 1810. bl. 173.

der, ingenomenheid, hetzij voor of tegen hetgeen ik zeggen zal, uw gemoed niet beheerschen, opdat ik, in het eene geval, niet te kort schiete bij uwe verwachting, — in het andere, niet ontmoedigd worde door ontwaarden afkeer, en in beiden het belang der waarheid lijde!

De geheele onvolmaakte toestand, hier beneden plaats grijpende, laat slechts weinige zaken toe, in hare soort uit te munten. Het naauw verband, waarin ieder voorwerp met vele anderen staat, vordert daartoe meestal eenen gelukkigen zamenloop van verscheidene omstandigheden. In het bijzonder zijn een aantal werkzaamheden des menschelijken geestes van zoo gemengden aard, dat het niet mogelijk is zich tot dezelven met een gelukkig gevolg te bepalen, tenzij men meer dan ééne natuurlijke uitmuntendheid bezitte. Ook de Dichter schijnt ons toe aan eenen enkelen schoonen aanleg geenszins genoeg te hebben, ten einde hij dezen naam met roem drage. De geheele stoffe, dan, wenschende te omvatten, en tevens van het min tot het meer belangrijke op te klimmen, sta onze aandacht het eerst stil bij *het zamenstellen der verzen*.

De natuur, die het dier meestal in staat stelt, zijn gevoel door middel des geluids aan anderen mede te deelen, leerde ook den mensch, en wel zeer vroeg, zingen en spelen, d. i. zijnen woorden, door eigen toon en vreemden klank, meerdere kracht en liefelijkheid bijzetten. Welras werd zelfs de toonkunst afzonderlijk behandeld, en bleef zich slechts nu en dan met woorden paren; doch ook dezen vermogten nu reeds zichzelven genoeg te zijn. De toonkunst had zin en doel van de taal, deze welluidendheid en roering van de toonkunst ontleend. Ja, ieder volk beoefent de dichtkunst, ook buiten verband met den eigenlijken zang, en toch is het middel, de woorden toonkundig bijeen te voegen, d. i. de zamenstelling van het vers, bij allen verschillende; slechts in de betrachting van zekere regelmatigheid, welluidendheid en gepastheid voor het onderwerp stemmen zij te zamen overeen. Hierop lettende, zullen wij gereedelijk vermoeden, dat de Dichter, even als de Toonkunstenaar, met een gelukkig oor moet zijn begaafd. — De ervarenis leert, wel is waar, dat hij, wien het aan behoorlijke onderscheiding der toonen mangelt, wien daarom alle werking van vereenigd speeltuig geheel onverschillig is, en die daarvoor, in spijt der vlijtigste en langdurigste oefening, steeds even ongevoelig blijft, toch dik-

dikwijls het liefelijk gezang, waarbij de woorden alles verklaren, aanwijzen en doen opmerken, niet geheel ongaarne hoort, en, daarenboven, in het dagelijksch gesprek niet alleen, maar bij de openbare voordragt, zelfs van gebonden rede, verre van ongelukkig is in gepaste afwisseling der toonen. Doch even zeker gaat het, van de andere zijde, dat er lieden zijn, noch gevoel en smaak, noch verstand en verbeelding missende, welken, nogtans, het vers een nutteloos keurslijf, eene kinderachtige mödetaal en niets anders toeschijnt. Elk opvoeder zal doorgaans ondervinden, dat het eene kind, zoodra het daartoe slechts even in staat is, met kracht op poëtisch geschrijf valt; terwijl de leeslust des anderen overal, behalve bij de Dichters, voedsel zoekt. Ovidius en anderen verhalen van zichzelv', dat zij verzen maakten, eer zij wisten, wat dezelve waren, of er aan dachten, om ze zamen te stellen. Met der daad vindt men in de minst beschaafde standen soms den een of ander, in rijmelarij een bijzonder genoegen vindende, en daarin, voor zoo ver zijne kennis van maat en tale strekt, boven allen denkbeeld gelukkig slagende. Ook sommige bekende Dichters muntten door eenen gemakkelijken toon der verzen, en door niets anders, uit. Poot had van der jeugd af aan eene plompe taal gehoord en gesproken; hij bleef die meest al zijn leven hooren en welligt spreken; en, wat dus zijn warm hart en levendige geest mogten voortbrengen, nooit, schijnt het, zou hij door het liefelijk vloeijen zijner verzen hebben uitgemunt, tenzij de natuur hem met deze gave even zeer, als met gevoel en verbeelding had uitgerust. — Wat is het, ten laatste, dat ons in de vereeuwigde meesterstukken der kunst inzonderheid zoo zeer voldoet, zoo diep roert, zoo onweerstaanbaar medesleept, zoo wonderlijk in allerlei beweging brengt; wat is dit betooverend vermogen, deze levendige en werkzame geest, deze heimelijke en toch zoo beslissende invloed dier keurige overblijfsels van eene onovertrefbare kunst; wat anders is het, M. H., dan juist die gelukkige keus en verdeeling der woorden, welke ons onmiddellijk verstaan, ja gevoelen en aanschouwen doet, wat ons de Dichter, in de taal der verbeelding, toch slechts middellijk kan voorstellen?

Ik acht het onnoodig, G. G., op dit stuk nog nader stil te staan. Wie de werking der toonen op het gansche dierlijk gestel kent; wie toestaat, dat de Dichtkunst, bij al-

alle volken aan eene zekere maat gebonden, voor eene soort van muzicalen zang moet gehouden worden, en daarenboven de moeijelijkheid, ja onmogelijkheid inziet, bij het bruisen des gevoels, bij de werking der phantasie, teffens de woorden zorgvuldig te schiften, en door kunst tot een gepast kleed der gedachten te maken: die zal gereedelijk toegeven, dat hiertoe niet slechts eene zekere vaardigheid, maar ook eene natuurlijke geschiktheid wordt vereischt. Ja, wie dit liefelijk talent mist, dien zal de langdurigste oefening nimmer leeren, zijne verzen als het beekje zacht murmelend stroomen, of als de geweldige waterval bruisen en klateren te doen. Ligt blijven zelfs de sporen der aangewende moeite altijd zigtbaar op zijn werk. Hoogstwaarschijnlijk zal hij, althans, de regte uitdrukking en den waren toon, hier of elders gevorderd, geenszins vinden. En zijn gevoel moge, dus, gloeijen, zijne phantasie in vlammen staan, zijne taal zelve van dit vuur sprekend getuigen; het uitstekend fijne en kiesche oor blijft afkeerig van het krassende geluid, dat ons, zelfs in verbeelding bij het stemmeloos lezen, vaak pijnlijk door de ziele snijdt.

Zoo hebben wij dan, als het ware, de buitenste schors der Poëzij beschouwd. Dit uitwendige beveelt zich, door welluidendheid en gepaste toonwisseling, aan het gehoor. En, de overeenkomst, in dit opzigt met de eigenlijke toonkunde plaats grijpende, zoo wel als de onmiddellijke ervarenis zelve, noopte ons, de bijzondere gunst der milde Natuur in te roepen, ten einde de verzen liefelijk te doen rollen. Thans hebben wij, dat ik dus spreke, éénе sport hooger te klimmen. Al wat wij *dichterlijke inkleeding* noemen, komt hierbij in aanmerking; en het is niet meer de gelukkige gesteltenis van een deel onzer zinnelijkheid, het is de vaardigheid van den geest zelven, die tot dit einde kan voldoen. De vraag is slechts: welke eigenschap des verstands wordt vereischt, om die kleur en kracht aan eenig stuk te geven, welke wij gewoon zijn poëtisch te noemen?

Beschrijven, schilderen, daarstellen; deze is de algemeene taak van den Dichter. Zoo beschrijven, schilderen en daarstellen, dat het ons op de levendigste, krachtigste, onbegrijpelijkste wijze aandoet en roert; zie daar, wat wij verder van hem vorderen. Hij moet ons, in levendige trekken en altijd versche verwen, bewaren, wat de tijd verdelgt; aan den enkelen leiddraad des droogen

 ver-

verhaals terugvoeren in verloopene eeuwen, of verplaatſen in afgelegene landen. Hij dringe zelfs door dikke muren heen, dale in het hart neder, en doe ons de onzigtbare en diep verſcholene gewaarwordingen zinnelijk aanſchouwen. Wat zeg ik? de toekomst zij hem naakt en geopend, ja, gelijk de Almagtige het heelal aan een *niet* ophing, zoo ſcheppe hij eene geheel eigene wereld! Welk, nu, is het vermogen, dat hiertoe wordt vereischt? Is het het geheugen, dat ons naauwkeurig herinnert, wat wij eenmaal waarnamen? Is het de vlugge verbeelding, die ons gereedelijk doet aanſchouwen, wat wij uit eenig verhaal kennen en belangrijk achten leeren? Is het de vinding, welke ons in ſtaat ſtelt, zaken en gebeurtenisſen op allerlei wijze te verbinden, en dezelven alzoo niet ſlechts te aanſchouwen, maar ook voor anderen aanſchouwelijk te maken? Is het het vernuft, dat de gelijkheid tusſchen verſchillende dingen oogenblikkelijk ontdekt, en alzoo den weg opent tot allerlei vergelijking? Dwaal ik niet, M. H., dan komt elk dezer eigenſchappen den Dichter even zeer te ſtade. Of liever, zij allen zijn misſchien ſlechts ééne eigenſchap van den vluggen geest, door ons met den algemeenen naam van *voorſtellingsvermogen* gepastelijk te ſtempelen. Immers ſtraalt niet in elk dezer werkingen van het verſtand dezelfde goddelijke gave door, het afwezige als aanwezig te zien, *de dingen, die niet zijn, te roepen alsof ze waren*, en zichzelven alzoo aan de beperktheid der zinnen, en des ſtofs, moedig te ontrukken? Het geheugen, ſchoon in den laagſten rang geplaatst, en wel juist daarom, ſchijnt de grondſlag van navolgende zoo wel, als ſcheppende verbeelding, en het vernuft kan als de vaardige bouwmeester, met reden, worden beſchouwd. Door vergelijking met het bekende leeren wij, wat onze oogen nooit aanſchouwden, nogtans kennen, juist waarderen en als met oogen zien. Door verw en kleur van het zigtbare te ontleenen, doen wij zelfs het onzigtbare zinnelijk voor den dag komen. Door te vereenigen, wat in de ervarenis geſcheiden, maar niet tegenſtrijdig, daarligt, ſcheppen wij al zulke nieuwe voorwerpen en gebeurtenisſen, als der phantaſie ſlechts wenſchelijk ſchijnt. En, wat is het vernuft zelf misſchien, dan die levendigheid van het gansche voorſtellingsvermogen, welke *en* al de kenmerken van ieder voorwerp gadeſlaat, *en* als op duizend plaatſen tevens tegenwoordig is? Met dezelve toch kan het

het nooit aan stoffe tot vergelijking ontbreken; en duizend meer of min uitvoerige beelden versieren gereedelijk de taal; altijd is dan eene ruime stoffaadje des liefelijken tooneels voorhanden; even min ontbreekt het aan verschillende omstandigheden, welke tot het treffendst geheel en roerendst tafereel gemakkelijk vereenigd worden.

Zie hier dus alles, wat de Dichter van dezen kant behoeft; wat hem juist, krachtig en belangrijk schilderen doet; wat hem voorraad en keus en kleur verschaft; wat hem het vergetene terug roepen, het afwezige voor zich verschijnen, het geestelijke zich verzinnelijken, het niet bestaande bestaan erlangen doet. Met deze gave schijnt hij alles te vermogen. Zonder dezelve zou het hem zekerlijk niet gelukken, zich boven de aarde een handbreed te verheffen. Ja, deze is de regte Muze, door den ontwerper van het Heldentafereel eerbiedig in te roepen. Deze is de gouden nap, met welken het steeds vrijstaat uit Pindus bron te scheppen. Een geest boven alles vlug en vaardig, een genie over heel de aarde nijver fladderende, zij des Dichters uitgelezen deel. En waarlijk, hoe zou eene kunst, te allen tijde zoo hoogelijk gehuldigd, op de algeheele, schoonste voortreffelijkheid des menschelijken breins niet moeten berusten?

Zoo hebben wij dan, na het vers, de gansche dichterlijke inkleeding afgehandeld; dezelve op de vaardigheid des voorstellingsvermogens bevindende te rusten, en hierin alzoo een nieuw vereischte tot poëtischen aanleg ontdekkende. Naar het oordeel van velen is nu dan ook de gansche taak afgewerkt te noemen, de Poëzij door hen geacht wordende niet dan kleed te zijn, en de verbeelding — zelfs in den gewonen, naauwen zin van dit woord — derzelver eenig beginsel. Ja, het zou kunnen schijnen, dat wijzelven hiermede instemden, toen we, ten verleden jare, de Poëzij zeiden te bestaan in *maat* en *beeldrijkheid* en *vinding*. Dan, slechts een weinig lager hebben wij daar van het doel der Poëzij gesproken, en dat *uitstorting van het gevoel* genoemd. Het is waar; zoo zelfs zouden wij kunnen geacht worden, den keurigen Redenaar bij te vallen, die, hier dat eigen saizoen met zoo vele toejuiching sprekende, de verbeelding het eigen kenmerk van den Dichter, het gevoel, daarentegen, allen beoefenaren van schoone kunst gemeen noemde. Dan, verscheidene bedenkingen nopen ons ook aldus niet te gevoelen. Immers, het zij waar, dat de

Dichter veelal onmiddellijk tot de verbeelding spreekt, de Schilder daarentegen tot het oog, en de Toonkundige als door het oor tot het hart zelve; het hebbe daarom schijn, dat zekere mate van verbeelding, even als een goed oog en een muzicaal oor, vereischt wordt, om smaak voor de eene of andere van genoemde kunsten te bezitten: is niet het voorstellingsvermogen in het algemeen, en de verbeelding in het bijzonder, even onontbeerlijk, om eenen RAPHAËL of HAYDN, als HOMERUS te vormen? In der daad, al de Zanggodinnen zijn Zusters. Slechts kleine wijzigingen veroorzaken, dat de eene het schoone en verhevene op dusdanige, die op eene andere wijze als openbaart en aanschouwen doet. Uit eenen alles-bezielenden God ontvingen zij gezamenlijk het aanzijn. En, wat anders dan het *gevoel* mogen wij in dien APOLLO vereeren? ô Veelbeteekenend woord *gevoel*, dat reeds dien ontzaggelijken afstand alleen daarstelt, welken wij tusschen het dierlijke en plantaardige bestaan ontdekken; dat daarna de eerste bron en het oorspronkelijk beweegrad is van al het voortreffelijke, welk wij in den mensch zelven en in zijn werk vereeren; waartoe wij, eindelijk, onze toevlugt nog gedurig hebben te nemen, dat wij algemeen op de tonge voeren, wanneer van het allerhoogste en edelste in den mensch, van zijnen smaak, van zijne zedelijkheid, ja van zijne, als onmiddellijke, kennis en liefde der waarheid wordt gesproken. *Van het hart zijn de uitgangen des levens*; zeide reeds een Oostersch Wijsgeer zoo schoon. In het hart wordt de waarde der menschheid algemeen geacht te huisvesten, terwijl het verstand dat slechts tot een bijkomend sieraad verstrekt, en ten hoogste als de voet kan beschouwd worden, die het boven het stof der zinnelijkheid verheft. Of, zoo de edele Dichtkunst met dit goddelijk beginsel geene verwantschap heeft; zoo zij, met der daad, slechts kleed of ook ligchaam is, welken het wezen en de ziele ontbreken; zegt mij, wie leerde dan den zoon der natuur zingen? wie leerde het hem, eer zijn verstand nog eenige ontwikkeling had ondergaan? Zegt mij, van waar die geweldige verheffing van stem, die levendige afwisseling der toonen, dat dieproerende, dat onweerstaanbare, hetwelk zich aan ieder hart mededeelt, en soms eener gansche vergadering gelijke uitdrukkingen afperst? Ja, hoe komt het dan, dat onze eigene taal zoo ligt stouter vlugt neemt, en zich door spraakwending en velerlei beeld

hoe lang zoo meer verheft, wanneer ons opgewekt gevoel zich in woorden te vergeefs poogt uit te storten? En eindelijk, waarom is dan de Dichter, wat hij is? wat noopt hem, zijne verbeelding in het gareel te spannen, ten einde ons, als op een tooverwagen, over de aarde te doen zweven, daar hij, ons slechts aan de hand geleidende, alles zelfs veel bedaarder en naauwkeuriger zou kunnen doen beschouwen? Voorzeker, slechts het gevoel spreekt op zulken toon. Slechts het gevoel kan alle de vermogens van den geest alzoo in de levendigste werking brengen, ja bezielen en ontvlammen. Mis dit beginsel, en uwe stoutste taal is winderig gesnap. Huichel hetzelve, en men zal u de leugen op het gezwollene aangezigt lezen. De fijngevoelige alleen merkt het belangrijke op, wordt door het belangrijke getroffen, en kan hetzelve voor anderen aanschouwelijk maken. De zeer gevoelige alleen geraakt door dit treffen hevig gaande; ziet, met oogen der verbeelding, alles in een vergrootend licht; wordt, met JOB, tot stervens toe vol van aandoening, en stort zich, als de inbrekende vloed, ontzettend en medeslepend en verpletterend uit. Hij zingt: want zijne Godentaal duldt den bedaarden gang der gewone sprake niet. Hij zweeft in beelden: want hoe zou hij anders uitdrukken, gevoelen doen, aanschouwelijk maken, wat in zijn binnenste woelt; wat hij moet mededeelen, al ware het aan de levenlooze rotsen. Dit gevoel moge onderscheidenlijk gewijzigd, hier luchtig, daar diep, hier vrolijk, daar somber gestemd zijn; het moge hier op het vreemde, daar op het schoone, elders op het verhevene vallen, en houde zich nu eens meer met de uitwendige gedaanten, dan met de inwendige gewaarwordingen op; het blijft steeds een zelfde grondvermogen. Dit gevoel moge hier liefelijk murmelen, daar bruisend nederschieten, ook al naar het de phantasie vrijheid en leiding verschaft; het is altijd dezelfde bron, waaruit het hemelvocht gestadig opwelt. Des Dichters hart is de God, die hem bezielt. Zijn tokkelbaar zenuwgestel is de gouden lier in Phœbus hand. Hij zingt, waar anderen spreken; schildert, waar anderen verhalen; staat als in volle vlam, waar anderen naauwelijks gloeijen: want zijne geheele ziel is gewaarwording en aandoening. De dichterlijke taal, in eenen ruimeren zin, is hem waarachtige behoefte. De eigenlijke Poëzij is bij hem geliefd, beoefend en natuurlijk, zoo ras hij haar slechts kennen leert. In het kort, het

het bonte tafereel moge het boersche oog behagen, schoon het geheel niet spreekt tot het hart, en de gevoeligste man, daarentegen, blijve onaangedaan bij de heerlijkste symphonie, omdat het hem aan een toonkundig oor ontbreekt, — elk, wiens innige gewaarwordingen eenige opgewektheid bezitten, moet der Dichtkunst hulde doen.

Ziet daar, M. H. de vereischten, om in de Poëzij gelukkig te slagen, naar ons oordeel, opgemaakt. Hetgeen wij te dezer stoffe zeiden, doet zekerlijk vermoeden, dat niet allen even onontbeerlijk zijn. Immers, is gevoel het eigenlijke wezen, phantasie en muzijk, daarentegen, slechts kleed en kleur; wie kan er dan aan twijfelen, wat het voornaamste zij? En, in der daad, een vers zij in allen opzigte gebrekkig; wanneer het slechts warmte van gevoel verraadt, wordt het zekerlijk van den echten kenner met geene verachting bejegend. Van den anderen kant, echter, valt niet te ontkennen, dat al het genoemde op het naauwst verbonden is. Niet slechts, toch, roept het gevoel verbeelding en zang op, ja dwingt ze bijna hem ten dienste te staan, en verschaft alzoo eene gedurige oefening. Ook de vlugge verbeelding, die overal rondfladdert, bij het dadelijke te gelijk het mogelijke aanschouwt, en alzoo de treffendste tafereelen gedurig voor den geest brengt, biedt, op hare beurt, eene uitlokking en oefening voor het gevoel, welke niet ligt onvruchtbaar zullen blijven. En, waarom zouden wij hierbij niet voegen: de liefelijke rolling van het vers boeide velen het eerst aan de Poëzij, en de welluidendheid van het gezang gaf der gansche Dichtkunst het aanwezen. Ja waarlijk, slechts een meer of min, slechts eene verschillende evenredigheid, schijnt hier te kunnen gelden. En juist deze is het bovenal, welke die aangename verscheidenheid van geest en trant, die liefelijke afwisseling van keus en smaak, die heerlijke mengeling van allerlei gebloemte op het schoonste veld der wetenschappen, doet ontluiken. Eigenlijk is het dichterlijk genie, naar het schijnt, slechts één te noemen. En bijna vreeze ik, dat gij mij aanstaart, gelijk uw oog den ontleedkundigen mogt bejegenen, die, om u het heerlijk zamenstel des dierlijken werktuigs te doen kennen, hetzelve door den dood eerst doen stilstaan, en door zijne vernielende hand uit elkander rukken moest. ô Gezegend, die, dit schoone genie in de volste mate bezittende, even levendig gevoelt, als vlug over de gansche uitgebreidheid van tijd en ruimte zweeft, en elks regte toon en wending

juist waardeert; die, als met de ziel ziende, alles bemerkt, wat de wereld belangrijks oplevert; als met de verbeelding denkende, geenen enkelen trek verliest, zonder hem schooner aan te vullen, en, als gevoelende met het oor, door het koude woord zelv' geenszins verhinderd wordt onmiddellijk tot het hart te spreken! Neen, hij tuimelt, als Phaëton, niet van boven neder, schoon hij des Zonnegods wagen beklimt, en, alziend oog, alkoesterende gloed, gelijk hij, ook het vrolijk morgenlied der Natuur langs de aarde rollen doet. Wat zeg ik? dat lied trof de sluimerende menschheid, en zij ontwaakte; toen Orpheus met de lier in de hand het woeste Europa bezocht, en wilde horden getemd, vaste steden gebouwd, orde, wet en zedelijkheid van den hemel werden afgetroond.

Wat wonder, M. H. dat hij een tolk der Goden, dat een hooger geest in hem te leven en te werken werd geacht, wien men onuitsprekelijke dingen verkondigen, onmerkbare plooijen des gemoeds aanschouwelijk maken, en wat nooit flaauwelijk voor de ziel gezweefd had, met onmiskenbare trekken zag afmalen; op wiens tooverbevel de waarheid zigtbaar, de schoonheid zinnelijk, het Eden der volmaaktheid geopend werd; op wiens vleugelen de logge geest zich verheft boven al het gebrekkige, dat deze aarde aankleeft, verheft tot het hemelrijk der geesten, ja niet schroomt, tegen het ongeschapene licht zelve, onverblind, op te zien; met wiens hulp ons niets te hoog of te diep, te schitterend of te helle-duister is; daar wij, met MILTON en VONDEL, of DANTHE en KLOPSTOCK, ons van den zetel der eeuwige heerlijkheid in de verblijven des eindeloozen nachts nederstorten, en nu der Engelen lofgezang tot eere des Allerhoogsten, dan der Duivelen schrikkelijke vervloekingen door de ziele voelen beven. Neen — wij zelven bevestigen het — deze verhevene kunst is geene trage vrucht eener herhaalde oefening. Neen, — roept ons gansche gevoel — zoo vertoont zich het werk van menschenhanden niet. Integendeel, slechts de mildste hemelstreek laat zulk een gouden ooft gedijen; slechts de Natuur stapelt alzoo rots- op rotsgevaarte, en verheft, op onuitoogbare bergen, boven het zwerk. Geboren, niet gemaakt, wordt de ware Dichter. De naam van kunst, slechts het werktuigelijke van schilder en toonkundige voegende, onteert zijne godentaak. En Ziender, gelijk de

Hebreeuwen, Maker, Schepper, gelijk de Grieken hunne onnavolgbare zangers noemden, mag alleen zijner roeping waardig worden geacht. Ja, men kan een dor geraamte uit de schoonste meesterstukken bijeenbrengen, en noemen dat *kunst der Poëzij*; men kan Genootschappen oprigten, die ten blazoen voeren: *door oefening volmaakter*; men kan zijn gevoel, zijne verbeelding, zijn gehoor door beschaving verfijnen en veredelen; men kan, inzonderheid, zijnen geest op het uitgebreide veld van allerlei wetenschap en kunst, als mestend, weiden doen. Waarom zouden wij het ontkennen? dit alles is mogelijk, en loffelijk, en bevorderlijk voor dezen bloesem, gelijk voor iedere vrucht, van des menschen volmaakbaren geest. Rijkdom van woorden maakt het steeds gemakkelijk, diegenen uit te kiezen, welke door den toon des bewogenen gemoeds, of der schilderende phantasie, worden gevorderd. Rijkdom van beelden staat hem gereedelijk ten dienste, wien de geschiedenis der volken, der natuur en des menschelijken geestes alle hare schatten opent. En nooit zal het hem aan rijkdom van zaken ontbreken, wiens gevoel zulk een ruim veld voor zich geopend, door zich bewandeld ziet. De waarheid blijft dan ook, op het zeldzaamste slingerpad der verdichting, te ligter bewaard. Nooit weigeren de bevalligheden, op elken voetstap rozen te doen ontluiken; en onuitputtelijk is de dichtader in altijd frissche en liefelijke teugen. HOMERUS had vele landen en volken gezien. HORATIUS werd in den schoot der gouden lettereeuw zorgvuldig gekoesterd. En, wien ontzet de veelbevattende geest van onzen BILDERDIJK niet? Maar, hebben regelen, genootschappen of letteren ooit eenen eenigen waren Dichter voortgebragt? Erkende deze edele teelt immer eene andere moeder, dan de vruchtbare Natuur zelve? Integendeel, niet slechts onder haar hart gedragen, ook aan hare borsten gezoogd, door hare handen gekweekt, behoort de Priester te zijn, die eenen welaangenamen wierook op haar outer zal doen branden! Slechts eene dienstmaagd dier teedere moeder is de beschavende kunst, welker minste ontrouw aan de ontvangene bevelen verderfelijk veeleer, dan bevorderlijk, wordt voor het meest belovend kroost.

Ô Blijve deze betrekking steeds zuiver bewaard! Brenge de vette akker gestadig honderdvoudig voort, en verwaarlooze de vlijtige hand dien heerlijken oogst niet!

Ja,

Ja, schittere onze vaak miskende roem, in dezen nacht van tegenspoed, met des te helderder en ondoofbaarder glans! Worde voor het minst Hollands achtbare naam alzoo aan de vergetelheid onttrokken, met gouden letteren op de geschiedrolle der menschheid geteekend, door de bevalligheden zelve als in zegepraal rondgedragen over de aarde! ô Gelukkigen, tot deze grootsche taak, door heilige aandrift en onverwinnelijk gevoel, kenbaar geroepen! ô Zangers der liefde, der deugd, der menschheid, der oneindigheid, magtig, ons boven tijd en toeval, leefkring en leven zelve, te verheffen! ô Wie gij, gezegenden, zijn moogt, stelt onze ziele niet te loor, of vreest misschien, dat onze koeler aard u den billijken lof zal onthouden! Het is waar, als uit den mond des zuigelings, moogt gij dien thans slechts stamelend vernemen. Maar is het in dezer voege niet, dat men de waarheid vaak het zuiverst aanschouwt? Het is waar, eene ongewijde hand ontsteekt u hier het geringe offer der erkentelijkheid. Doch meer en meer rookt u de welriekende geur eener gave, door eigene warme aandoening, gelijk als door een hemelsch vuur, in ieders hart ontstoken.

AANMERKINGEN, OVER DE BESTE MIDDELEN TOT GENEZING DER GRAVEELSOORT, DIE UIT HET PISZUUR VOORTKOMT. Door ADOLPHUS YPEY, *Hoogleeraar in de Geneeskunde te Franeker.*

Zeer uitmuntende zijn voorzeker de genezingen dier soorte van Graveel, welke uit het Piszuur ontstaat, door de werking der koolstofzure Potasch volbragt; gelijk genoegzaam bekend is uit de berigten van MASCAGNE, COLBORNE, LUISCIUS, enz.; schoon het mij altoos is voorgekomen, dat men geenszins de kostbare, immers werkelijke handelwijze, om het Loogzout geheel met Koolstofzuur te verzadigen, noodig heeft. De beroemde J. ARNEMAN getuigt ten minste, in zijne *Pract. Arzneimittellehre*, 4te *Auflage*, *p.* 296, dat men te dien einde kan volstaan, met van eene halve tot eene geheele drachme zacht vegetabel Loogzout (dus gemeene gezuiverde Potasch, of *Sal Tartari*) te doen smelten in eene hal-

halve pint van eenig luchtzuur mineraal water, 's morgens en 's avonds in te nemen. Dan dit is zelfs overtollig: want wanneer men twee of drie drachmen gewone Potasch ontbindt in eene wijnflesch met gewoon zuiver regenwater, waarbij men ook nog wat suiker, of eene aangename siroop, kan voegen, bekomt men een genoegzaam zachten drank, dien men op zijn gemak in eenen dag kan uitdrinken, zonder dat men eenigen hinder hebbe van de scherpte der Potasch: terwijl men daarentegen in de Graveelsoort, welke op deze wijze geneesbaar is, alle mogelijke hulpe, die men van zulk een middel kan verwachten, bekomt, door daarvan dagelijks de voorgeschrevene hoeveelheid te gebruiken.

Na de eerste ontdekking van het Piszuur en van de menigvuldige aanleiding, welke hetzelve tot de steenwording geeft, meende men, dat alle Graveelziekten en Blaassteenen uit een overwigt van dat zuur den oorsprong namen. FOURCROY en VAUQUELIN toonden intusschen eerlang, dat, schoon wel de meeste steenen zamenstremsels van het Piszuur waren, toch ook menigmalen deze vreemde ligchamen bestonden uit phosphorzuren Kalk, of, gelijk bij de oneffene naar moerbeziën gelijkende steenen plaats grijpt, uit zuringzuren Kalk: waardoor men veilig kon besluiten, dat de vaste Loogzouten geene algemeen bruikbare middelen tegen de steengroeijing in het menschelijk ligchaam konden zijn, dewijl men van hen, op die beide laatstgemelde verbindingen, geene de minste werking kon verwachten, en dat dus dezelve alleen van dienst konden zijn in die gevallen, in welke de steenwording een gevolg is van het overwigt van het Piszuur.

Daar er nu zoo vele waarnemingen voor de heilzame werking der loogzoutige stoffen, op het uit Piszuur geboren Graveel, bestonden, scheen men gerust te mogen besluiten, dat de sterkste Loogzouten, zoo in hunnen zuiveren als in hunnen koolstofzuren toestand, de best geschikte middelen waren tegen het Graveel, uit Piszuur voortkomende, en dat men dus alhier den hoogsten trap van volkomenheid in de kunst had bereikt. Dan, dat men zich ook hierin deerlijk vergist had, toonden onlangs de proeven, door den Heer BRANDE, in Sprokkelmaand 1810, aan de Koninklijke Societeit te Londen aangeboden, en uit het eerste Stuk der *Transact. Philos.* voor dat jaar extractswijze overgenomen in de *Annales de Chimie* van Oogstmaand 1810, No. 224. De nieuwe proeven

van

van den Heer BRANDE steunden op de stelling van de Heeren HOME en HATCHET, dat het beter scheen, de vorming van het Piszuur voor te komen, dan deszelfs vernieling, nadat het reeds gevormd was, te beproeven: terwijl het hun toescheen, dat men, om dit oogmerk te bereiken, middelen behoorde te gebruiken, die, door hunne onoplosbaarheid in water, geschikt waren om een tijdlang in de maag te vertoeven, om dus de vorming van het Piszuur te beletten. Om de bijgebragte redenen meenden die Heeren eindelijk, dat tot dat oogmerk de in water onoplosbare Magnesia beter zou zijn, dan eene of andere meer of min koolstofzure Loogzoutsbereiding; dewijl zulke loogen slechts gedurende een zeer korten tijd in de maag konden blijven.

De op deze onderstellingen gegronde proeven beantwoordden volkomen aan de verwachting; dewijl uit dezelve bleek, dat in alle gevallen, in welke teekens van aanwezend Piszuur bij de Zieken plaats grepen, dezelve veel spoediger verdwenen door het gebruik van eene geringe hoeveelheid Magnesia, dan door de Loogzouten, zelfs in groote hoeveelheden genomen. Tot meerder bevestiging hiervan zijn er in de verhandeling van den Heer BRANDE vier uitvoerige ziektegevallen, uit vele andere gekozen, medegedeeld, die de waarheid van het gezegde ten volle bevestigen. Het eerste geval, hetwelk wij hier zullen overnemen, was het volgende:

„ Een man van zestig jaren, die veel misbruik van zure dranken had gemaakt, ontlastte kleine steentjes, onder de gedaante van grove roode zandkorrels, en somwijlen in nog grooter kristallen, die geheel en al uit Piszuur bestonden, en die oogenblikkelijk in zijne pis bezonken.

„ Negen drachmen gewone half koolstofzure Soda, ontbonden in een met koolstofzuur sterk bezwangerd water, en dagelijks in drie portien opgedronken, schenen op de vorming van het Piszuur hoegenoemd geene werking te hebben. Het rood zand bezonk als voren.

„ Men beproefde hierop de Potasch, en gaf daarvan dagelijks drie drachmen op dezelfde manier. De hoeveelheden der bezinksels werden hierdoor een weinig verminderd; doch niettegenstaande men met deze Geneeswijze een jaar lang aanhield, ontlastte de Zieke toch steentjes, hoewel met eenige weinige tusschenpoozingen.

„ Deze buitengewone geschiktheid tot de vorming van Piszuur, en de geringe verligting, die door de Loogzouten

ten was aangebragt, deed besluiten, om het vergelijkend vermogen van de werking der Magnesia te beproeven. Men begon met naauwkeurig de hoeveelheid van het zuur te bepalen, hetwelk deze Pis inhield, en deed vervolgens den Lijder driemalen 's daags vijftien greinen Magnesia innemen in anderhalf pint Aftreksel van Gentiaanwortel. Na verloop van eene week was de hoeveelheid van het Steenzand merkelijk verminderd, en nog drie weken later vond men daarvan niets meer, dan somwijlen een enkel steentje. Men hield nog acht maanden met het middel aan, en gedurende dat geheele tijdperk vond men noch steentjes, noch bezinksel in de pis. De Zieke, die onderhevig was aan maagpijnen, en die in het hartekuiltje lang eene zwaarte en een ongemakkelijk gevoel had gehad, gevoelde zich daarvan tevens verlost."

De Heer BRANDE besloot verder uit een aantal van zeer overtuigende waarnemingen, dat de opgedronkene Loogzouten, een vierde van een uur na de doorzwelging, de meeste uitwerking deden, en dat dezelve zich, na verloop van twee uren, reeds geheel en al door de pis ontlastten. Gemakkelijk ziet men hieruit, waarom de loogzoutige ontbindingen, hoewel in zoo groote hoeveelheden gedronken, zoo weinig uitwerking doen, en waarom zij daarin zoo aanmerkelijk door de oneindig minder werkzame Magnesia worden overtroffen. Deze laatste blijft immers in de maag, gedurende een geruimen tijd, verzadigt het Maagzuur, en bewerkt daardoor, dat hetzelve met geene mogelijkheid in Piszuur kan ontaarden.

Het is dus niet alleen de meerdere werkzaamheid der Magnesia in dezen, die dezelve verre boven de Loogzouten verkiesbaar maakt, maar ook de betrekkelijke veel grootere hoeveelheid der laatstgenoemde, welke men noodig heeft, om eene eenigzins gelijksoorige uitwerking te wege te brengen. Want schoon er natuurlijkerwijze wel eenig overwigt van Soda in ons bloed plaats grijpt, zoo is hetzelve toch gering, en kan ook niet merkelijk zonder nadeel des geheels, toenemen; nadien de loogzoutige scherpte voor vele, en wel vooral voor drooge en gevoelige gestellen zeer nadeelig is, en door haar aanhoudend overwigt zeer kwade gevolgen kan na zich slepen, gelijk genoegzaam bekend is uit de zelfs doodelijke onheilen, die in Engeland meermalen door een te aanhoudend gebruik van het Stephensch Geneesmiddel zijn veroorzaakt. Men heeft dit nadeel wel getracht, door de verbinding der

Loog-

Loogzouten met het Koolstofzuur, te verzachten; doch zulks kan weinig baten, dewijl men in dit geval, zoo men al eenige uitwerking zal bekomen, de hoeveelheid van het middel aanmerkelijk moet vermeerderen. Uit de proeven van den Heer BRANDE blijkt immers ook onder andere ten duidelijkste, dat de Loogzouten minder uitwerking op het Piszuur doen, naarmate zij met eene grootere hoeveelheid van Koolstofzuur zijn verbonden.

VERSLAG VAN HET LEVEN EN DE SCHRIFTEN VAN WIJLEN WILLIAM PALEY, *D. D.*, *Aartsdiaken van Carlisle.*

„ Daar zijn buitenlandsche Geleerden en Schrijvers, die, „ in zeker opzigt, inlandsche worden, door de vertaling hunner meeste en voornaamste Werken in onze „ moedersprake. Eigenaardig is de begeerte, om deze „ Mannen eenigzins van naderbij te leeren kennen. Zoodanig is het geval van den Eerw. PALEY; daar de „ meeste en belangrijkste van diens Schriften, in onze „ tale overgezet, het licht zien. Van dezen Geleerden „ en diens Schriften troffen wij onlangs in het *Engelsch* „ een kort verslag aan, 't geen wij onzen Lezeren mededeelen. Van de vertaalde Werken hebben onze *Letteroefeningen*, op het eerste na, reeds beöordeelende Aankondigingen gegeven, welke wij zullen aanwijzen; terwijl deze opgave onzen Landgenooten tot verlevendiging „ van derzelver aanwezen in onzen Boekenvoorraad kan „ strekken, en tevens dienen, om de des onkundigen met „ den voornamen inhoud zijner belangrijke Werken bekend „ te maken."

WILLIAM PALEY werd, ten jare 1748, te *Petersborough* geboren. Zijn Vader was een eerwaardig Geestelijke, die eene geringe standplaats had in de nabuurschap van gemelde Stad. Kort na de geboorte van dezen Zoon verwisselde hij deze standplaats voor den post van eene Taalschool te *Giggelswich*, in *Yorkshire*, welken hij tot zijns levens einde bekleedde.

Vader PALEY, dus onledig in het onderwijs en de vor-

ming der jeugd, mag men vrij veronderſtellen, dat het onderwijs van zijnen Zoon bijzonder ter harte nam; en wij zien, dat deze zich de lesſen zijns Vaders zeer ten nutte maakte. In dit vroege tijdperk zijns levens leide hij den hechten grondſlag van den letterroem, dien hij naderhand met zoo veel regts verdiende en verwierf. Met de hoogſte zelfvoldoening moest de eerwaardige Vader zijnen Zoon en Kweekeling tot eene zoo onderſcheidende lettervermaardheid zien opklimmen. Hierdoor ontving de daaraan beſtede arbeid des Vaders eene ruime belooning.

De jonge PALEY verliet, zeventien jaren bereikt hebbende, het ouderlijk huis, en trad onder de letteroefenende Jongelingſchap van *Christ-College*, te *Cambridge*. Aldaar moet hij, op de reeds gelegde grondſlagen, zijnen tijd wel beſteed en groote vorderingen gemaakt hebben. De eerſte gelegenheid, om zijne talenten ten toon te ſpreiden, deed hem voordeelig bekend worden. Het was op die Hoogeſchool een gebruik, om openlijk vraagſtukken over de Natuurlijke en Zedelijke Wijsbegeerte te behandelen. De jonge PALEY gaf, bij deze gelegenheden, buitengewoon ſchitterende blijken van vlugheid en ſchranderheid. Men heeft opgemerkt, dat hij, in deze geleerde geſchilvoeringen, gewoon was eene zonderlinge houding aan te nemen.

Ten jare 1763 bekwam hij de waardigheid van Bachelor, welke die van Doctor voorgaat, en verwierf de toejuichingen, welke hij dubbel verdiende, bij het onderzoek, 't geen hij moest ondergaan. De getuigenisſen van zijne tijdgenooten bevestigen eenparig, dat hij zich kweet met eene juistheid en vaardigheid, die ten bewijze ſtrekten van de kracht zijner zielsvermogens en de uitgebreidheid zijner aangeleerde kundigheden.

Het letterperk op de Hoogeſchool afgeloopen hebbende, werd hij Medehelper in eene School te *Greenwich*; een post, omtrent drie jaren door hem bekleed. Na dit tijdsverloop werd Dr. PALEY gekozen tot Medelid van *Christ-College* te *Cambridge*, en zette hij zich aan die Hoogeſchool neder. Korten tijd daar geweest zijnde, werd hij aangeſteld tot een der Opzieners en Leeraars van het Collegie; eene bevordering van veel aanbelangs voor de Letteren. Verre van zich te vergenoegen met het ſlaafsch volbrengen van de hem opgelegde take, ſtelde hij alle zijne zielskrachten te werk om zijne lesſen hoogst belangrijk te maken. Hier leide hij de grondſlagen van de mees-

te zijner naderhand uitgegevene Werken. Door het herhalen zijner Voorlezingen verbeterde hij dezelve allengskens, en bragt ze in ſtaat om het licht te zien. Bij de uitgave erkende men derzelver waardije en meer dan gemeene verdienſten. De post, welken hij bekleedde, heeft ook anderen den weg tot beroemdheid gebaand. De Werken van REID, van PRIESTLEY en van BEATTIE, waren, ten minſte vele derzelven, den oorſprong verſchuldigd aan de Lesſen, der letter- en wetenſchap-oefenende jeugd medegedeeld.

Dien post op de Hoogeſchool bekleedende, kreeg PALEY kennis aan Dr. JOHN LAW, Zoon van den Eerw. EDMUND LAW, Bisſchop van *Carlisle*, toen ten tijde Leermeester van *Petershouſe*. De vriendſchap met dezen had een verbazenden invloed op Dr. PALEY's levenslot: want de bevordering in de Kerk verwierf hij door dit middel: dit deed hem in 't einde den ſtand, welken hij zoo vele jaren met zoo veel roems bekleed had, verlaten.

Dr. PALEY verliet, in den jare 1776, het Collegie, en trad in den echt. Eerst bediende hij eene kleine Gemeente in *Cumberland*. Welhaast werd hem de grootere te *Appelby*, in *Westmoreland*, opgedragen. Niet lang daarna werd hij bevorderd in de Cathedrale Kerk van *Carlisle*, en verkreeg teffens het beroep te *Dalton*, niet verre van die ſtad gelegen. Dr. JOHN LAW, Bisſchop van *Elphin*, in *Ierland*, geworden zijnde, beſchonk hem met het Aartsdiakenſchap van *Carlisle*. Deze bevorderingen waren de vrucht van bijzondere vriendſchap, en doen eere aan hem, die eene zoo goede keuze deed.

Dr. JAMES YORKE, Bisſchop van *Ely*, bood hem eene ſtandplaats aan in *Jeſus-College*, te *Cambridge* — een zonderling blijk van vereerende en belangelooze dienstbetooning. Dr. PALEY bedankte, na eenig beraad, voor deze aanbieding; dan heeft hij, op eene zeer voegelijke wijze, zijne dankbaarheid voor het beöogde gunstbetoon erkend in de Opdragt van zijn Werk: *De blijkbaarheden des Christendoms*.

De Schriften, door Dr. PALEY uitgegeven, (waarvan wij vervolgens zullen gewagen) begonnen te dezen tijde meer en meer bekend te worden, en opgang te maken. Verdere bevorderingen deden zich voor hem op, ook van zijden, van welke hij zulks niet verwachtte. De Bisſchop van *Lincoln*, Dr. PRETTYMAN, begiftigde hem met het Onderdiakenſchap van *Lincoln*, op voorwaarde dat hij afſtand zou doen van zijn' post in de Cathedrale

Kerk van *Carlisle*, en de vrijheid verleenen om zijn opvolger te benoemen, waartoe de toenmalige Bisschop van *Carlisle*, Dr. VERNON, hem vrijheid vergunde. De Bisschop van *Durham* bezorgde hem den voordeeligen stand des Bisschops van *Wearmouth*; doch werd ten zelfden tijde bepaald, dat zijne Lordschap beschikking zou hebben over de twee standplaatsen, toen in 't bezit van Dr. PALEY. Het is niet meer dan regt, hier bij te voegen, dat Dr. VERNON, benevens den Deken en het Kapittel van *Carlisle*, die de Patronen waren, met zeer veel beleefdheids hunne regten aan zijne Lordschap afstonden. — Het was ingevolge van deze bevorderingen, dat Dr. PALEY de gewoonte had om de winters te *Lincoln* en de zomers bij den Bisschop van *Wearmouth* door te brengen. Het was ter laatstgemelde plaatse, dat Dr. PALEY, den vijf-en-twintigsten van Bloeimaand 1806, na eene ziekte van drie weken, overleed. Geene bijzonderheden van zijne ziekte zijn ons bekend geworden, dan alleen dat hij gedurende dezelve zich met Christelijke gelatenheid gedroeg, en met godsdienstige onderwerping den geest gaf.

Dr. PALEY was een kloek, sterk gespierd man, meer dan middelbaar van lengte, en blozend van gelaat. Twee malen was hij gehuwd geweest, en verwekte acht Kinderen bij zijne eerste Vrouwe, vier Zonen en vier Dochters. Hij was een liefhebber van kleine uitspanningen; dewijl deze zijnen geest verademing gaven en vervrolijkten. Inzonderheid was hij gesteld op het visschen met de angelroede; een bedrijf, volgens het zeggen van WALTON, gunstig voor denken en bespiegelen. Tot een sprekend bewijs van Dr. PALEY's groote gehechtheid aan die wijze van visschen, strekt een portrait, waarin hij visschende verbeeld wordt. De zonderlingheid, van hem met hengelroede en koord afgebeeld te zien, verwekte niet weinig gelachs. Men zegt, dat hij niet alleen veel vermaaks schiep in het gezelschap van mannen van geleerdheid en verstand, maar dat ook de spelingen van zijn vernuft, en de geestige slagen, welke hij deed, aller verwondering verwekten. Zeldzaam dat een man van zoo veel letteren zoo veel bevalligs bezit; en behooren wij niet te verzwijgen, dat hij betoonde den zachtaardigen, liefderijken en weldadigen geest des Christendoms in ruime mate te bezitten. 's Mans Werken verschaffen de beste en volledigste vertooning van 's Schrijvers aard en karakter; zij leveren tevens het duurzaamst gedenkteeken

ken op van zijnen roem, die van geslachte tot geslachte zal duren.

Dr. PALEY's Werken zijn niet veelvuldig. Wij willen dezelve doen kennen, en, niet juist de orde volgende van den tijd der uitgave, zullen wij liever dezelve opgeven, zoo als zij elkander best vervangen.

I. *Natural Theology, or Evidences of the Existence and Attributes of the Deity; collected from the Appearances of Nature*; dat is: *Natuurlijke Godgeleerdheid, of Bewijzen voor het Aanwezen en de Volmaaktheden der Godheid, afgeleid uit de verschijnselen der Natuur.* Van dit stuk ziet eene *Nederduitsche* Vertaling, met eenige Bijvoegsels en Aanteekeningen vermeerderd, door den *Harderwijkschen* Hoogleeraar JOANNES CLARISSE, ten jare 1810, te *Amsterdam* bij J. ALLART uitgegeven, het licht. Wij zullen in onze *Letteroefeningen* eerlang van dezen letterarbeid nader verslag doen. Dezelve is verdeeld in zeven-en-twintig Hoofdstukken. De voorname inhoud komt hier op neder. — De aard van het Bewijs. Toepassing van 't zelve. Over de opeenvolging van Planten en Dieren. Over de werktuigelijke en onwerktuigelijke verrigtingen in het Dieren-, en in het Groeijend Rijk. Over de werktuigelijke schikking des Menschelijken Ligchaams. Vergelijkende Ontleedkunde in verscheidene opzigten. De betrekking van bezielde Ligchamen tot de onbezielde Natuur. De Hoofdstoffen. Starrekunde. Van de Godheid. Van GODS eigenschappen, en bijzonder diens Goedheid.

Het ontleedkundige gedeelte werd hem, volgens een ons gegeven berigt, verschaft door een' Heer, in dit vak zeer bedreven, en steekt uit in naauwkeurigheid. Het grondwerk is hetzelfde als dat van DERHAM en anderen: dan de vordering in kundigheden en daadzaken is, in de laatste jaren, zoo groot geweest, dat verscheidene stukken nader aangedrongen, of in een nieuw licht konden voorgesteld worden, tot versterking van ons geloof in het Bestaan en de Eigenschappen van GOD. De gesteldheid van 's Menschen maaksel wordt met eene bijzondere naauwkeurigheid nagegaan, en met rede; men weet, welk eene uitwerking de beschouwing daarvan eenmaal had op den wijdberoemden GALENUS. — Het Hoofdstuk over GODS Goedheid heeft men zeer bewonderd; en het Besluit des Werks is derwijze opgemaakt, dat het opsommen der verhandelde en betoogde stukken de volste

overtuiging met zich brengt, en dit Werk, als zeer volkomen in zijne soort, ten hoogste aanprijst. Het is eene juiste aanmerking, dat, daar (gelijk sommigen beweren) de Godverzakerij onder ons in *Engeland* is toegenomen, wij ook in 't bezit gesteld zijn van het beste en meest-vermogende tegengift.

II. Het Werk van PALEY, 't geen wij in de tweede plaats vermelden, voert ten Titel: *A View of the Evidences of Christianity*, in onze tale overgezet, en, ten jare 1803 en 1805, te *Haarlem*, bij A. LOOSJES PZ., in twee Deelen uitgegeven, onder den titel: *Overzigt van de Bewijzen voor het Christendom*, naar de zevende uitgave uit het Engelsch vertaald door A. VAN DEN ENDE, met eene Voorrede van JOH. AUG. NOESSELT, Hoogleeraar te *Halle* (*). Dit Werk is door keurige Beoordeelaars beschouwd als eene even meesterlijke verdediging van den *Geopenbaarden*, als het eerst vermelde van den *Natuurlijken Godsdienst*. Het is onderscheiden in drie Deelen. Het eerste handelt over de regtstreeksche Geschiedkundige Baarblijkelijkheid des Christendoms, en waarin deze verschilt van de Baarblijkelijkheid, voor de Wonderwerken bijgebragt, — het tweede over de bijkomende Blijkbaarheden, — het derde neemt kortelijk de algemeenste Tegenwerpingen in oogenschijn. — Men mag hetzelve een fraai Kortbegrip noemen van het aangevoerde door verscheidene Schrijvers over dit belangrijk Onderwerp.

Dr. LARDNER had, met ongeloofelijk veel arbeids, de getuigenissen der vroegste Schrijveren ten voordeele des Christendoms en de hoofdgebeurtenissen des Nieuwen Verbonds bijeengebragt. Tot dit Werk wijst Dr. PALEY bestendig, en heeft hij daarvan, met zeer veel oordeels, gebruik gemaakt. Desgelijks heeft hij de Openbaring verdedigd in derzelver Hoofdtrekken, vermijdende zorgvuldig allen vreemden inmengsel, zonder aan te roeren die betwiste Leerstellingen, welke het verstand verward, en het hart van een zoo groot deel der Christenwereld, eeuwen lang, in oproer gebragt hebben. Hij heeft het bewijs met zoo veel voordeels voor zichzelven als nuts voor anderen uitgewerkt. De ontzettende op-

en

(*) Zie onze Recensiën in de *Letteroef.* voor 1803. bl. 545, en voor 1806. bl. 336.

en voortgang des Ongeloofs, in het laatste gedeelte der verstrekene Eeuwe, deed een Werk van dezen aard van eene onschatbare nuttigheid worden; en verwonderen wij ons derhalve niet in het minste, dat het zoo gunstigen ingang vond bij *Christenen* van allerlei benamingen. Schoon wij vele andere uitmuntende Werken bezaten tot verdediging van den Geopenbaarden Godsdienst, waren er geene zoo eenvoudig en nogtans zoo overtuigend, zoo volkomen en echter zoo kort; met één woord, wij bezaten er geene, in alle opzigten zoo geschikt om den voortgang des Ongeloofs te stuiten. In de daad het is onmogelijk deze *Bewijzen voor het Christendom* te lezen, zonder onze hope opgewekt en onze edelste vooruitzigten versterkt te vinden.

Men heeft, ten aanzien van dit Werk, wel eens aangemerkt, dat het te veel van den Verdediger heeft, die er opzettelijk voor uitkomt. Dan men mag met rede vragen, in hoe verre eenige Verhandeling, geschreven met het oogmerk om eene bijzondere zaak te verdedigen, zoodanig eene aanmerking kan ontgaan? Zeker is het, dat PALEY de meeste Tegenwerpingen, tegen den Christelijken Godsdienst in 't midden gebragt, duidelijk voorgesteld, en stuk voor stuk beantwoord heeft. Teffens moet men bekennen, dat onderscheidene menschen de kracht der Tegenwerpingen in onderscheidene mate voelen, en dat deswege de Beantwoordingen, uit den aard der dingen, aan elken Lezer dezelfde mate van voldoening niet kunnen verschaffen.

III. De *Horæ Paulinæ, or the Truth of the Scripture History of St.* PAUL *evinced by a Comparison of the Epistels, which bear his Name, with the Acts of the Apostels, and with one another*, maken het derde Werk onzes Schrijvers uit, van 't welk wij moeten gewagen. 't Zelve voert in het Nederduitsch den Titel: *De Waarheid der Schriftuurlijke Historie van den Apostel* PAULUS *bewezen uit eene Vergelijking der Brieven, welke zijnen Naam voeren, met de Handelingen der Apostelen, en met elkander*; te *Haarlem*, bij F. BOHN, 1792. (*) — De beroemde Lord LYTTLETON had een Werk geschreven over het *Karakter van Apostel* PAULUS, als een bijkomend bewijs voor de waarheid des Christendoms. PALEY heeft, door het beschouwen der

der-

(*) Zie onze *Letteroeff.* voor 1795. bl. 48.

dertien Brieven in het Nieuwe Verbond, welke op naam van den H. PAULUS gaan, in verband met de *Handelingen der Apostelen*, eene nieuwe en treffende soort van baarblijkelijkheid aan den dag gelegd, ter voordeele van den Geopenbaarden Godsdienst.

PALEY brengt eenige omstandigheden bij, welke toonen, dat er geen bedrog, geene strijdigheden zijn in dat gedeelte der Geschiedenisse; en, dewijl de Brieven van Apostel PAULUS een zoo aanmerkelijk gedeelte van de Schriften des Nieuwen Verbonds uitmaken, heeft hij, dit doende, geenen geringen dienst aan het *Christendom* bewezen. — Men moet ondertusschen bekennen, dat dit zijn Werk het minst van alle zijne Werken voor eene algemeene lezing geschikt was: dan bevoegde Regters over dit slag van Schriften zijn van oordeel, dat het de sprekendste merkteekens draagt van *oorspronkelijkheid* in plan, en van *klem* in de uitvoering. De Schrijver sloeg zeker een nooit voorheen betreden pad in; en hebben wij dus veel verpligtings aan eenen Man, die in dezer voege onverwacht een nieuw steunsel gegeven heeft aan de zaak van het eenvoudig, zuiver en onverbasterd *Christendom*. — Men zal het niet ongepast keuren, dat wij ten aanzien van dit Werk, 't geen zeker algemeener verdiende bekend en gelezen te worden, het slot grootendeels plaatsen.

„ Aldus hebben wij hier eenen Man van onbekrompene begaafdheden, en, in andere opzigten, met een gezond oordeel begaafd, die zijn leven aan den dienst des Evangeliums gewijd had. Wij zien hem, ter volvoeringe van zijn voornemen, van land tot land reizende, allerlei soort van hardigheden verdragende, alle uitersten van gevaren trotserende, van het graauw aangerand, door de Hooge Magten gegeeseld, geslagen, gesteenigd, voor dood nedergeleid; verwachtende overal, waar hij kwam, eene herhaling der zelfde behandelingen en der zelfde gevaren; en, nogtans, uit de eene Stad verdreven, in de naastgelegene Stad predikende; zijnen geheelen leeftijd in zijn beroep slijtende; zijne vermaken, zijn gemak, zijne veiligheid daaraan opofferende; in dezen loop tot in den ouderdom volhardende; ondanks de ondervinding van verkeerdheid, ondankbaarheid, vooroordeelen en afvalligheden, nooit den moed latende vallen door angsten, gebrek, moeite en vervolgingen; niet bezwijkende door langdurige gevangenis; onversaagd in het vooruitzigt van den dood. Zulk een Man was de H. PAULUS.

„ Wij

„ Wij hebben zijne Brieven in handen; wij bezitten daarenboven een *Historisch Verhaal*, 't welk den naam voert van geschreven te zijn door een zijner Reisgenooten, en, door de vergelijking met deze *Brieven*, blijkende zekerlijk geschreven te zijn door iemand, die, aangaande de voorvallen van zijn leven, naauwkeurig onderrigt was. Uit de *Brieven* zoo wel, als uit het *Historisch Verhaal*, verzamelen wij niet alleen het bewijs, 't welk, wij, *hem* aangaande, hebben opgemaakt; maar wij leeren er uit, dat hij *een* was van de *velen*, welke eveneens gehandeld en geleden hadden, en dat verscheidene van dezen geweest waren de medgezellen der predikinge van CHRISTUS, de ooggetuigen zijner Wonderwerken en zijner Verrijzenisse. — Wijders hooren wij dezen zelfden Persoon zich beroepen, in zijne *Brieven*, op zijne bovennatuurlijke Bekeering, de bijzonderheden en daarmede gepaard gaande omstandigheden van welke vermeld worden in het *Historisch Verhaal*; en welke verzellende omstandigheden, indien zij allen of eenigen derzelven waar zijn, het onmogelijk maken, dat de gemelde Bekeering bedrog of inbeelding zou geweest zijn. — Verder hooren wij hem stellig en in voegzame bewoordingen, beweren, dat hij zelf wezenlijke en eigenlijk dus genoemde Wonderwerken heeft verrigt, ter handhaving der zendinge, welke hij volvoerde; vermeldende intusschen het *Historisch Verhaal* eene reeks van voorvallen in 's Apostels bediening, welke met diens eigen zeggen letterlijk overeenstemmen. — De vraag is, of de Leugen door eene klaarblijkelijkheid als deze ooit gestaafd wierd? De Leugen, ik beken het, heeft toegang gevonden in geruchten, in overleveringen en in boeken; doch ontmoet men ergens het voorbeeld van een Persoon, die vrijwillig aanvaardde een leven van gebrek en moeite, van aanhoudende vermoeijenissen en gedurige gevaren; die zich liet welgevallen het verlaten van woning en Vaderland, het lijden van slagen en steenigingen, eene verdrietige gevangenis en het gestadig vooruitzigt van eenen gewelddadigen dood, alleenlijk om eene valsche vertelling te verspreiden, en waarvan, ondersteld zijnde dat zij valsch was, de valschheid hem noodwendig moest bekend zijn?"

IV. *The Principles of Moral and Political Philosophy. De Beginsels van Zede- en Staatkundige Wijsbegeerte* (*).

De-

(*) Van dit Werk hebben wij geene Nederduitsche Ver-

Deze arbeid van PALEY heeft, gelijk hij zelf het uitdrukt, geene duistere betrekking op de algemeene Beginsels van den Natuurlijken en den Geopenbaarden Godsdienst. Het Werk is verdeeld in zes Boeken. Het eerste behelst voorloopige Bedenkingen, — het tweede handelt over zedelijke Verpligting, — het derde gaat over de betrekkelijke Pligten, en de daar tegen overgestelde Ondeugden, alsmede over die uit de gesteltenisse der beide Sexsen ontstaan, en de daar tegen aangekante Misdrijven, — het vierde over de Pligten ten opzigte van onszelven, en de Ondeugden, daarmede strijdig, — het vijfde over de Pligten jegens GOD, en het zesde loopt over de Beginselen van Staatskennis.

PALEY heeft deze onderwerpen behandeld op eene zoo gemakkelijke, vermakelijke en verstaanbare wijze, dat dit zijn Werk een zeer algemeenen aftrek bekomen heeft. Het verdient aangemerkt te worden, dat hij geen zin had om een Werk van dien aard uit te geven, ter oorzake dat de menschen in 't algemeen weinig achts slaan op schriften van deze soort. 't Is zeer twijfelachtig, of dit Werk wel in 't licht zou gekomen zijn, hadde Dr. JOHN LAW hem geene standplaats aangeboden, onder voorwaarde, dat hij 't zelve in 't licht zou zenden.

Een Werk van dezen aard, zulk een wijden ommetrek van onderwerpen bevattende, gaf zeker gelegenheid tot het aan 't licht brengen van verschillende gevoelens. Het beginsel der Zedekunde heeft altoos stoffe tot veel schrijvens opgeleverd. Dr. PALEY werd te dezen aanzien sterk aangevallen door Mr. GISBORNE; doch PALEY gaf er geen antwoord op, waarschijnlijk omdat hij zich ten volle overtuigd hield van de regtmatigheid zijner nedergestelde beginselen, welke hij in het Werk zelve reeds gevrijwaard had tegen de bezwarende gevolgen, welke zijn Tegenschrijver daaruit afleidde. — De Heer FOX wees, in eene geschilvoering in het Huis der Gemeente, naar dit Werk heen; teffens betuigende, „ dat niemand, „ die vernuft op prijs stelde; dat niemand, die geleerd„ heid waardeerde, en dat niemand, die gematigdheid „ hoog-

taling. GARVE heeft er eene Hoogduitsche van gegeven. Het is, onzes inziens, niet waarschijnlijk, dat dit Werk in onze tale zal worden overgezet. Misschien dat wij eenige voor ons bruikbare gedeelten in ons *Mengelwerk* vervolgens plaats geven.

„ hoogachting toedroeg, de gevoelens van PALEY zon-
„ der onderscheiding of eerbied kon hooren."

Deze vier. Werken zijn de pennevruchten van Dr. PALEY, zoo menigmaal gedrukt, en zoo algemeen, met weinige uitzonderingen, bewonderd. Kleinere stukjes, als Leerredenen, bij onderscheidene gelegenheden gedaan, zond hij desgelijks in 't licht.

Nog iets in 't algemeen over PALEY's verdiensten als Schrijver. Men heeft wel eens *oorspronkelijkheid* aan hem ontzegd. Dan, hoe uiterst moeijelijk valt het, in vele gevallen, deswege juist te beslissen! Maar, zulks eens toegestaan zijnde, zal men PALEY den lof niet kunnen ontzeggen, dat hij altoos belangrijke onderwerpen gekozen, en dezelve op eene klare en nadrukkelijke wijze behandeld heeft. Onmogelijk is het, 's Mans Werken te lezen, zonder wijzer en teffens beter te worden. Hij toont zich geheel niet gesteld op het wondersppreukige, 't geen, even als eene luchtverheveling, verbaast, en daarna verdwijnt, zonder eenig spoor achter te laten. Men moet ook toestemmen, dat hij zijne zinsneden niet afgewogen, of zijne volzinnen met eene, zoo dikwijls gemaakte, kieschheid gerond heeft. Zijne schriften dragen allerwegen de kenmerken van gezond verstand en ongesmukte eenvoudigheid. Zeer juist heeft men aangemerkt, dat, hetgeen PALEY meest van andere Schrijvers onderscheidt, bestaat in de kunst, welke hij bezat, om gemeenzaamheid aan de onderwerpen, door hem behandeld, bij te zetten. Hij bezat de bondigheid van een Wijsgeer, zonder diens deftigheid en stugheid; hij ontdeed de Waarheid van de schoolsche optooijingen, en maakte haar geschikt voor het gezond verstand. Zoo zeer stak hij te dezen opzigte uit, dat zulks misschien wel eens tot zijn nadeel gewrocht heeft. Dewijl hij zoo ligt en gemakkelijk verstaan kan worden, heeft men hem voor niet diepdenkend gehouden. Hoe dikwijls is de leerling niet dan maar al te gereed, om 's Leermeesters kundigheden gering te achten, dewijl hij de belangrijke gaaf bezit om zijne lessen op de verstaanbaarste wijze mede te deelen! — PALEY, die zoo vaak de bewonderende goedkeuring zijner Tijdgenooten wegdroeg, verdient dubbel der Nakomelingschap aangeprezen te worden.

BIJZONDERHEDEN, RAKENDE DE ZWEDEN. Door den Heer MALTE-BRUN.

Aanmerkelijk is het onderſcheid tusſchen het ligchamelijk geſtel der *Zweden*, vooral van de laagſte klasſe, van de eene Provincie tot de andere. In *Westgothland*, en, in het algemeen, in het geheele Koningrijk *Gothland*, ontmoet men, bij de groote meerderheid, blond haar, blaauwe oogen, eene middelbare, ligte en ranke geſtalte, opene, zachte en eene zekere gevoelige verhevenheid aankondigende gelaatstrekken, althans onder de ſchoone ſekſe. Noordwaarts trekkende, vertoonen zich zwart haar, ingevallene oogen, een woester, maar ook een levendiger, ſprekender uitzigt, ſterke ſpieren, uitſtekend gebeente, eene reusachtige geſtalte. De *Dalecarlier* is het echte model van dit ras; doch de voornaamſte trekken ontmoet men reeds in *Westmannie* en *Upland*. De bewoners van *Nericie*, tusſchen het eigenlijke *Zweden* en *Gothland* gelegen, hebben een ſomber voorkomen; in de trekken van hun gelaat paart zich de diepſte eerbiedigheid met fierheid, wantrouwen en halſtarrigheid. Hoe dieper men Noordwaarts in *Zweden* doordringt, dies te meer ontwikkelt zich het echte karakter der Natie; dies te meer moedige en gastvrije, gezellige en zwaarmoedige menſchen ontmoet men, er zeer op geſteld om hunne Natie te prijzen, en nogtans de vreemdelingen met eene edele en innemende gastvrijheid ontvangende, zich beurtelings aan hevige driften en aan ſterk vermoeijenden arbeid overgevende, vele groote dingen ondernemende en zich tot alles bekwaam achtende, zelfs tot hetgene hunne krachten klaarblijkelijk te boven gaat.

Zeer verknocht is het volk in *Zweden* aan zijnen Godsdienst; geen gedeelte van den openbaren Eerdienst verzuimt het, en beſchouwt met verachting dezulken, die voor ſterke geesten willen aangezien worden. In vroegere tijden was er in elke kerk in *Zweden* een opziener, die een oog moest houden om zorge te dragen, dat ieder met aandacht en ſtilte moest luisteren naar de leerrede, die wel eens wat langwijlig valt; indien iemand in ſlaap viel, raakte hem de opziener met eenen langen ſtok aan, van welken hij voorzien was.

In de minst bevolkte Provincien heerschen nog bijgeloovigheden, van het Heidendom afkomstig. Men gelooft, dat de bergen vol zijn van werkzame, goedwillige dwergen, die veel goud en zilver bezitten; men verbeeldt zich, de harp te hooren, die, in de stilte van den nacht, de geest der riviere doet weergalmen; de tooverheksen ziet men, bij het schijnsel van het Noorderlicht, dansen in de weiden, met bloemen bedekt.

In de steden is de ongodsdienstigheid vrij algemeen, zelfs onder de bedienaars van den Godsdienst; maar eene soort van schaamte, de eerbied voor de welvoegelijkheid, en zelfs de nationale staatkunde beletten, dat het ongeloof het hoofd openlijk opsteke.

Helsingen, gelegen op drieënzestig graden Noorderbreedte, bezit niet eenen zeer vruchtbaren grond, noch eene zeer gunstige luchtgesteldheid; en evenwel is de verlichte nijverheid der Inwoneren zoodanig, dat zij deze Provincie in een der gelukkigste Landen van *Europa* herschapen hebben. Het geheele jaar voeden zij zich met hun eigen koorn; van hunne bergen, met welriekende kruiden bedekt, trekken zij dezelfde voordeelen als *Zwitserland* van zijne *Alpen*; voortreffelijke boter en kaas bezitten zij in overvloed. Hoewel er in deze Provincie geen Adel is, is er de jagt zoo wel geregeld, dat de bosschen van het uitgelezenste wild niet beroofd worden; vooral krielen zij van verscheidenerlei gevogelte. De rivieren bevatten zalm en andere smakelijke visch. Niets behoeft de *Helsinger* van buiten in te voeren; integendeel maken zijne hennep en ijzer andere Natien aan hem tolpligtig. Niets ontbreekt er aan de boerenhuizen, ten aanzien van sterkte en gemak; dikmaals ziet men er negen of tien kamers, die zindelijk en van, inderdaad zeer eenvoudige, huisgeraden wel voorzien zijn; bij de vermogenden ontmoet men doorgaans eene kamer, die meer linnen en kleederen bevat, dan het gezin in eene eeuw kan verslijten. In dapperheid behoeft, misschien, de *Helsinger* voor den *Dalecarlier* niet te wijken, hoewel hij er een weinig minder op snoeft; dikmaals gaat hij op de beerenjagt; niet zeldzaam is het, dat eene enkele *Helsinger* bergherderin, met een goeden uitslag, de kudde, aan hare bewaring toevertrouwd, tegen deze verscheurende dieren beschermt; hoewel het tevens waar is, dat, volgens een aloud bijgeloof, de beer op eene maagd niets vermag.

Het

Het zijn de afgelegenste Provincien, alwaar de *Zweedsche* herbergzaamheid zich in het bevalligste licht vertoont. Nergens smaakt de reiziger, die de landtaal spreekt, en zich naar de gebruiken des lands weet te schikken, meer vermaak, dan in de hooge valleijen van het Noordelijk *Zweden*. De Leeraars, die dikmaals een ruim bestaan hebben, de Edellieden en de eigenaars van Mijnen wedijveren om den vreemdeling minzaam te onthalen; eene edele hooggevoeligheid is het voor hen, de majestueuze schoonheden der natuur, of de stoute werken van den mensch, aan hem te vertoonen; binnen weinige dagen is hij zoo goed als een lid van het gezin; hij neemt deel aan de spelen der jeugd; de vrouwen twisten onderling, wie met hem zal dansen; de grijsaards redeneren met hem over de belangen van *Europa* en die van hun Vaderland. Ongaarne laat men hem vertrekken; en indien men hem niet langer kan houden, geeft men hem eenen gids, of verzelt hem naar de naastgelegene plaats, alwaar hij, alleen op aanbeveling des voorgaanden huiswaards, eene niet minder vriendelijke bejegening ontmoet. In de steden, aan de zeekusten en langs de meest bezochte wegen, ontmoet men deze aartsvaderlijke eenvoudigheid niet meer; men staat aldaar, zoo wel als elders, aan bedriegerijen, knevelarijen en kwaadwilligheid ten doel; men ontmoet er, van tijd tot tijd, een onbeschoften postrijder, een oneerlijken waard; doch, over het geheel genomen, is er geen land in *Europa*, alwaar men zoo vermakelijk en veilig als in *Zweden* en *Noorwegen* reist. Zijn koffer kan men aan eenen postrijder of matroos vertrouwen, wiens naam men niet weet, zonder vrees van denzelven te zullen verliezen.

Hoewel men in de groote steden velen aantreft, die het *Fransch* en *Engelsch* spreken, zeker is het, echter, dat een reiziger de *Zweden* niet regt kan leeren kennen, indien hij hunne taal niet kan spreken; zeer nuttig zal het hem althans zijn, zijn leedwezen te betuigen, dat hij het *Zweedsch* niet verstaat. Met reden beschouwt deze waardige Natie hare taal, hare letterkunde, hare dichters en hare redenaars als het heiligste gedeelte harer nationale eigendommen. Zelfs de *Zweden*, die, op hunne reizen door *Frankrijk* en *Italie*, dit nationaal gevoel meest schenen verzaakt te hebben, keeren tot hetzelve terug, zoodra zij van nieuws de vaderlandsche lucht ademen.

Met eenig regt kan een *Italiaan*, of een bewoner van het Zuiden van *Frankrijk*, zich beklagen over de strenge kou-

koude van *Zweden*, de schaarsheid van vruchten, de onmatige duurte van den wijn, der Coloniale goederen en van alles, wat een lekkerbek noodig heeft. Men moet zich naar de plaatselijke omstandigheden van het land schikken, waarin men woont. In *Zweden* vindt men noch de *aria caltiva* (kwade lucht), noch de morsige herbergen, noch de tarentula's, noch de Lazaroni's van het schoone *Italie*. De spoed, met welken de reiziger in *Zweden* wordt bediend, de fraaiheid der wegen, de vernuftige behoedmiddelen, welke er tegen de ongematigdheid der lucht gebruikt worden, de goedhartigheid, met welke men wordt ontvangen, de schilderachtige, verrukkende, ongewone gezigten, van welke men omringd wordt: alles spant te zamen, om den reiziger de strengheid van het saizoen en de eenvoudigheid der spijzen te doen vergeten.

In *Zweden* vertoont de Zomer, in zijnen korten duur, een innemender en levendiger tooneel, dan de bewoners van het Zuidelijke Europa zich verbeelden. De snelheid, met welke de sneeuw verdwijnt en de velden met groen bedekt worden, doet de jaarlijksche herleving der groeijende natuur naar eene tooverachtige werking gelijken; van dag tot dag, en schier van uur tot uur, ziet men de bladeren zich ontwikkelen, de planten opkomen, de bloemen uitbotten. In *Iemtie* blijft de sneeuw bestendig op de toppen der naburige *Alpen* liggen, welke deze Provincie van *Noorwegen* scheiden. Het levendig en verblindend wit dezer hooguitstekende bergen, die, 's morgens en 's avonds, met duizend terugkaatsingen van goud en purper gekleurd worden, maken een verwonderlijk kontrast met het azuur der talrijke meren, van welke het land doorsneden wordt, met het zilverkleurige schuim der stroomen, de donkere pijnbosschen, de teedere bladeren der berkenboomen en het schitterende groen der velden, met bloemen geëmailjeerd, die met de levendigste kleuren prijken; voeg nog bij dit tafereel de huppelende kudden, het krassen van eene menigte wild gevogelte en het luiden der klokken in de dorpen, langs de meren en de rivieren verspreid. Het is een tweede *Zwitserland*; maar in het Zuiden kent men niet de zachte helderheid van eenen Noordschen morgen- of avondstond, noch dat langzaam verdwijnen der zonnestralen, in eenen oceaan van purperkleurige wolken teruggekaatst, noch die nachten, nog verfraaid door een

flaauw

flaauw schemerlicht, in het oogenblik als reeds het morgenrood in het Oosten zich vertoont.

De bewoners van *Iemtie* hebben niet meer de reusachtige gestalte, den somberen opslag van het oog, noch het bruine haar der *Dalecarliers*, maar de losse houding, de vlugheid van ligchaam en het blonde haar der *Noorwegers*, met welke zij ook meer handelgemeenschap dan met het overige gedeelte van *Zweden* hebben. De stad *Drontheim* in *Noorwegen* is hunne voornaamste marktplaats; zij trekken derwaarts bij Karavanen van drie- of vierhonderd menschen, en meer dan duizend paarden. Een zeer zonderling schouwspel is dusdanig eene Karavaan; het vrolijke gezang der boeren en het hinniken der paarden kondigen van verre deze reeks van lastdieren aan, die, met de snelheid van den bliksem, over sneeuw en ijs snellen. Het is in het strengste van den winter, dat de menschen en de dieren, in deze Noordelijke gewesten, hunne levendigheid, hunne kracht en hunne natuurlijke stoutheid inzonderheid ontwikkelen.

Op de breedte van tweeënzestig en drieënzestig graden tieren de vruchtboomen in het Zuidelijke *Zweden* niet meer; zelfs de kerseboom is er niets anders dan een treurige dwerg; maar de natuur heeft aan deze landen, en voornamelijk aan *Westbothnie*, overvloed van besfen dragende planten geschonken, die het gemis van andere vruchten vergoeden. Behalve de onderscheidene soorten van *vaccinium* en *rubus*, in *Europa* overal bekend, ontmoet men hier twee smakelijke vruchten, aan de koudste oorden van *Scandinavie* bijzonder eigen. De *rubus arcticus* geeft de meest verkoelende, de welriekendste, de smakelijkste bes, die er bekend is; zij bekleedt het midden tusschen de framboos en de aardbezie; alle pogingen, om dezelve naar het Zuidelijke gedeelte van *Zweden* over te brengen, zijn mislukt. De *rubus chamaemorus*, eene soort, meer algemeen, en zelfs tot de breedte van zestig graden verspreid, levert den *Zweden* eene soort van Limonade, zoo gezond als aangenaam. Geen denkbeeld kan men maken van den overvloed dezer besfen, en van de onderscheidene oogmerken, tot welke zij gebruikt worden. Wanneer men daarbij zich herinnert, dat de zalm en de forelle overvloediger, vetter en vaster worden, naar gelange men in *Westbothnie* dieper doordringt, is men genoodzaakt te bekennen, dat dit land, voor een

twee-

tweede *Siberie* uitgemaakt, daarom niet nalaat, aan den reiziger, die den moed heeft om het te bezoeken, eenige aangenaamheden te verschaffen.

Een der gelukkigste volken des aardbodems waren de *Westbothniers* voor den laatsten vijandelijken inval. Schoonheid en ligchaamssterkte kenmerken hier de beide geslachten: de zucht tot werkzaamheid, van welke iedereen bezield wordt; de orde, die in de huisgezinnen heerscht; de zindelijkheid der huizen; het goed verstand tusschen de buurlieden; eene onbepaalde herbergzaamheid omtrent den vreemdeling; een vrolijk humeur; stoutheid van karakter: deze zijn de wezenlijke rijkdommen van dit aan den Poolcirkel palende geslacht. De vrouwen vermeerderen hare natuurlijke bevalligheden door de zindelijkheid en netheid van haar gewaad.

In deze Noordelijke Provincien, alwaar men bijkans geenen Adel en weinige Kooplieden vindt, maakt de Geestelijkheid de gelukkigste en eerwaardigste klasse uit. Niets vertoont duidelijker het leven der aloude Aartsvaderen, dan het aanwezen eens Leeraars in eene groote Gemeente in *Helsingen*, in *Iemtie* of in *Dalecarlie*. Onder deze Geestelijken ontmoet men ware Vaders des Vaderlands.

Meer dan twintig Leeraars zoude ik kunnen noemen, die, elk op zijne standplaats, door hun voorbeeld, de beginsels van beredeneerden landbouw verspreid, en den ijver voor allerlei nutte ondernemingen gewekt hebben. In geheel *Ingelmerland* hoorde ik met lof gewagen van de echtgenoote eens Leeraars, in den ouderdom van honderd jaren overleden, die in deze Provincie het vlasspinnen had ingevoerd; een tak van nijverheid, voor zestig jaren aldaar onbekend, en die tegenwoordig de bron is van verbazende welvaart voor een land, door de Natuur zoo weinig begunstigd, en gelegen op vierenzestig graden Noorder breedte.

Welke zonderlinge aandoeningen werd ik gewaar, toen ik te *Upsala* de huizen der Hoogleeraren zag, meestal van ééne verdieping, en met zoden bedekt, in den zomer een bloemperk vertoonende! „Het zijn deze hutten," zeide ik bij mij zelven, „waarin de WALLERIUSSEN en de CRONSTEDTS de hedendaagsche Mineraalkunde gevestigd, de BERGMANNEN de Scheidkunde en de Natuurkundige Aardrijkskunde geschapen, de LINNÆUSSEN de gronden der Kruidkunde gelegd hebben! Het

vuur des vernufts wordt, te midden van het ijs van het Noorden, niet uitgedoofd: maar welk eenen moed en kracht der ziele moet eene Natie niet bezitten, in een zoo guur klimaat geplaatst, om zich met een goeden uitslag in éénen rang te kunnen handhaven met de meest beschaafde volken!"

De reizigers, die, voordat zij naar *Zweden* zich begeven, eenen winter te *Berlijn*, te *Hamburg*, of zelfs te *Parijs* hebben doorgebragt, moeten bekennen, althans indien zij niet ziek zijn of ter kwade trouwe handelen, dat de winter te *Stokholm* voor de gezondheid nadeelig, noch met de gezellige vermaken onbestaanbaar is. De hemel is er niet bedekt met aanhoudende nevels, gelijk in *Duitschland*; men ondervindt niet die menigvuldige en onvriendelijke weersveranderingen, zoo gemeen in *Denemarken*, in *Holland* en zelfs in het Noordelijke gedeelte van *Frankrijk*; de drooge en aanhoudende koude veroorzaakt die onaangename gewaarwording niet, het gevolg van eene vochtige en veranderlijke luchtsgesteldheid. Niet zeer druk en eenigzins eenzelvig is te *Stokholm* de gezellige verkeering, maar ten minste heerscht de gulste vrolijkheid.

In het felste van den winter maakt men er zeer aangename veldpartijen: verscheiden honderden sleden vergaderen er aan den oever van het meer *Maelar*; een krijgsmuzijk vervrolijkt de blijde karavaan, die, in lange rijen, over de bevrozene golven glijdt; na het middagmaal keert men terug bij toortslicht. Dezulken, die de Opera's, onder de regering van GUSTAVUS DEN III gegeven, hebben bijgewoond, verzekeren dat aan dezelve niets ontbrak; maar een arm Land duldt geene nuttelooze onkosten, en heden vergenoegen zich de *Zweden* met hunne nationale tooneelspelen.

Het kersfeest is het sein tot vreugde in het geheele Noorden; het zijn de Bacchusfeesten van *Scandinavie*; geen huis, geene hut is er, alwaar geen kersavond wordt gehouden; maar de aloude gewoonten, vol van eene hartelijke vrolijkheid, doch tevens blijk vertoonende van aloude bijgeloovigheden, worden in de steden niet meer in acht genomen.

Van de geringe bevolking der *Zweedsche* steden is de oorzaak, omdat, hier te lande, de steden alleen bewoond worden van lieden, die zich met den koophandel of de fabrijken onledig houden; men ontmoet er niet die menigte ledigloopers, die, in andere landen, in de steden hun-

hunne intresfen, jaargelden of de inkomften hunner landerijen komen verteren. De *Zweedfche* Adel, zich met het eerlijk bedrijf van het landleven onledig houdende, trotsch en gelukkig op hunne landgoederen, gelijk eertijds de aloude *Romeinen*, komt flechts voor een oogenblik bijeen, het zij in de hoofdftad, of in de hoofdplaatfen der provincien. De kersfeesten en de jaarmarkten zijn de tijdftippen dezer zamenkomften. In den zomer komt men bijeen aan de wateren van *Mederi* en *Oostgothland*, en van *Romlofa* in *Scanie*, of op de Exercitievelden der Nationale Regimenten. De laatstgenoemde zamenkomften, veelvuldig in de Noordelijke provincien, vertoonen een zeer oorfpronkelijk karakter; middagmalen onder tenten en danspartijen in de opene lucht vervangen den wapenhandel; het fpelen op de viool mengt zich onder den trommelflag; dapperheid en fchoonheid wedijveren met elkander."

ALBERT EN EMMA.

(*Vervolg van bl.* 170.)

EMMA rees op, floeg een bedrukt oog in 't ronde, en, haar arm in dien van BERNARD flaande, verlieten zij de hut, gingen door het reeds lang in flaap liggend dorp, en bereikten den weg, die naar de bedoelde wijkplaats voerde. De maan fcheen helder; alles was ftil; het nachtkoeltje waaide met verfrisfching; ftatelijke ftilte heerschte, en de nachtegaal alleen liet de verrukkendfte toonen hooren. EMMA's teeder geftel gaf van tijd tot tijd blijk dat hare krachten waren uitgeput, zoo dat zij nu en dan moest rusten; doch hare vrees veroorloofde haar niet lang die rustverleenende oogenblikken. BERNARD verzekerde haar, te harer opbeuringe, dat zij een dorp naderden, waar eene herberg was, waar zij eenige verkwikking zouden kunnen nemen, en waar hij een rijtuig hoopte te zullen kunnen krijgen om hen een goed eind wegs te brengen, niet verre van het Kasteel van *Brinon*, en dus het gevaar der nazettinge verminderen. Dus aangemoedigd, ging EMMA met vernieuwden moed voort, en de vlugtelingen naderden de herberg op het eigen oogenblik dat eene reiskoets het voorplein opreed. Terwijl de herbergier en diens vrouw bezig waren met de aangekomenen in de reiskoets te ontvangen, vervoegde zich BERNARD bij een der knechts, verzoekende eene kamer voor hem en

zijne Dochter, tot dat het rijtuig zou gereed wezen. Dit verzoek werd ingewilligd, en hun eene kleine kamer aangewezen, die op een tuin uitzag, waar zij met ongeduld het rijtuig afwachtten.

Het verzoek, om spoedig geholpen te worden, aangedrongen hebbende, kwam de herbergier binnen, zeggende dat met zonne-opgang het rijtuig gereed zou wezen; doch dat hij zijne paarden niet weder wilde inspannen, eer zij genoegzaam hadden uitgerust. EMMA een treurigen blik op haren Vader slaande, sprak de Waard: „ Uwe jonge Reisgenoote is mogelijk vermoeid; ik raad haar eenige rust te nemen in een „ stil vertrek, werwaarts mijne Vrouw haar zal brengen." EMMA, door vermoeijenisse geheel afgemat, en bemerkende dat het nog eenigen tijd zou aanloopen eer zij konden vertrekken, stemde er in toe. Geheel gekleed wierp zij zich op het bedde, en geraakte, ondanks de ongerustheid haars harte, in een diepen slaap.

Dat wij, voor eene wijl, de deugdzame vlugtelingen daar laten, en ALBERT naar *Zwitserland* volgen. Hij verliet het dorp, waar EMMA woonde, met een hart, diep doordrongen van de volmaaktheden eener Maagd, wier edelaardig afslaan van zijne hand, uit de kieschste beginselen voortspruitende, haar in zijne hoogachting had doen klimmen. De Graaf VAN BOURNONVILLE, zijn Vader, was in rang en karakter zeer achtbaar; hij leefde om het geluk zijner Vrienden te bevorderen. Hij was zoo eenparig, zoo toegevend geweest in het voldoen der wenschen van ALBERT, dat deze alleen grond had om van diens goedheid het verlangde te hopen. De opvoeding van dezen éénig overgebleven Zoon had hij met alle zorgvuldigheid gadegeslagen; hij bezat een schitterend vernuft, een kloek verstand, en een aandoenlijk, eerlijk en deugdzaam hart.

De Graaf verwelkomde zijnen Zoon met die blijken van teederheid, welke de vurige hoop van ALBERT alles gunstigs beloofde. Op den avond zijner wederkomste verzocht hij, gedreven door de onverduldigheid om zijn hoofddoel door te zetten, zijnen Vader alleen te mogen spreken, die hem daartoe gelegenheid vergunde, eer zij zich ter ruste zouden begeven. Zij kwamen ten bestemden tijde zamen. Beider ernstvol gelaat duidde aan, dat er iets gewigtigs in den boezem omging. De jeugdige drift van ALBERT trok 's Graven aandacht, bij de onmiddellijke bekentenis van de liefdedrift, welke hem vervulde, en betuiging van zijn vertrouwen op 's Vaders toegevendheid om zijne wenschen te bekroonen. De Graaf VAN BOURNONVILLE luisterde, zonder hem in de rede te vallen, naar de schets van EMMA's karakter, door de geestdrift der liefde geschilderd met de gloeijende kleuren van volmaaktheid. — ALBERT zweeg, — eene poos van stilte volg-

volgde; waarop de Vader, hem sterk aanziende, den Jongeling dit woord toevoegde: „ Altoos gereed om uw geluk te „ bevorderen, zal ik geene redenen aanvoeren, om u af te „ trekken van eene verknochtheid, welke gij beschrijft als „ uwer keuze in alle opzigten zoo waardig, uitgezonderd afkomst en middelen. Gij zijt ongetwijfeld de beste beoor„ deelaar in een stuk van zoo veel aanbelangs als eene ver„ bindtenis voor uw geheele leven. — Maar een stuk van „ veel meer tegenwoordig aanbelang vordert *thans* uwe aan„ dacht. Gij moet voor het toekomende uw eigen lot be„ slissen. Ik kan niet langer van u den pligt van *gehoorzaamheid* „ vorderen. Gij zijt alleen mijn Zoon bij *aanneming*, maar „ de wezenlijke en ontwijfelbare Zoon van een edelen, doch „ ongelukkigen Marquis, de Erfgenaam van vorstelijke mid„ delen, de wezenlijke HENDRIK VAN CLAIRVILLE, van zijne „ wettige regten beroofd door een overweldiger, die u ten „ dood doemde in uwe kindschheid, en waarvan de Voor„ zienigheid uwe onschuld bewaarde."

„ En wie," vroeg ALBERT, „ vermoordde, met eene bar„ baarsche hand, mijne Moeder? — Deze arm," vervolgde hij, „ zal haar heilig bloed in dat des Moordenaars wre„ ken!" — Dan, zijne gelaatstrekken namen schielijk eene meerdere bedaardheid aan. Het genoten goed zich herinnerende, viel hij den Graaf te voet, zeggende: „ Vergeef, „ ô Vader van mijne verlatene kindschheid! dat de kracht „ der Nature voor eenige oogenblikken het gevoel van ein„ delooze dankerkentenisse verdrong, welke ik u verschul„ digd ben. Hier erkent mijn hart al de schuld van Vader„ liefde; terwijl mijn zwaard ginds het bloed mijns bedoel„ den moords in mijne kindschheid zal wreken, en dat mij„ ner omgebragte Moeder. — Maar vermeld mij, Mylord! „ van waar gij die mij zoo zeer ontzettende kundschap be„ komen hebt."

De Graaf gaf hem daarop dit onderrigt: dat hij, staande ALBERT'S afwezigheid uit *Zwitserland*, een knecht in zijnen dienst genomen had, bij den dood van den laatsten Marquis uit den dienst op het Kasteel van *Clairville* ontslagen, en die, een geboren *Zwitser* zijnde, naar zijn Vaderland was wedergekeerd bij eenen Oom, een man van goeden doene, die hem dezen knecht had aangeprezen. Dat PREVOT, ondervraagd over de beweegredenen, die hem hadden aangezet om uit *Frankrijk* te gaan, hem een omstandig berigt gegeven had van het voorgevallene in het huis van den Marquis, bevattende onder andere den zeer ongelukkigen dood der Marquisinne, en het verlies van haren Zoon. „ Deze voorvallen," vervolgde de Graaf, „ bevond ik dat gebeurd waren, toen ik met „ mijne Vrouwe door *Frankrijk* naar *Zwitserland* reisde: doch „ mijne reis was zoo spoedig, dat ik van alle die voor-

„ gaande omstandigheden niets vernomen had. Een Zoontje „ had ons op de reis vergezeld, en was door eene schielijk „ opkomende ongesteldheid, bij kinderen zoo algemeen, gestorven. De Gravin was ontroostelijk wegens dat verlies, „ en ik vreesde dat de droefheid eene allerheilloosste uitwerking zou hebben op hare teedere gesteltenisse; wanneer een allerzonderlingst toeval hare aandacht aftrok van „ het botvieren aan haar eigen leed, en de menschelijkheid van haar moederlijke zorge voor een ander voorwerp „ vorderde."

Albert luisterde met verbaasdheid en ingespannen aandacht naar den Graaf van Bournonville, als hij op dezen trant vervolgde: „ Mijn getrouwe Durand vergezelde ons „ op onze reis; hij had van zijne vroege jeugd af in mijnen „ dienst geweest, en door zijne verknochtheid aan ons onze „ achting verworven. Langs eenen algemeenen weg rijdende, ontdekte Durand, die ons te paard volgde, op eenigen „ afstand een slapend kind. Verwonderd dat hij er geen mensch „ omtrent ontdekte, en dat het kind daar verlaten lag, „ hield hij stil; wanneer een man schielijk uit het bosch „ nabij den weg te voorschijn kwam, en, op een zeer „ bewegelijken toon, Durand in dezer voege aansprak: „ *Indien gij genegen zijt eene daad van genade te bewijzen, belast u dan met dit verlaten Kind. Het verliest het leven, indien gij weigert het te behouden. Spaar dien onschuldigen, en behoed eene ziel van misdrijf. Het is van edelen bloede, geboren om eene groote erfenis te verkrijgen; maar de wraak zal het verdelgen, indien uwe edelmoedigheid het niet redde.* — Deze woorden gesproken hebbende, en geen „ antwoord afwachtende, vlugtte de persoon weder in het „ bosch, Durand in de grootste verlegenheid latende. De „ eerlijke knaap, vreezende voor het lot des Kinds, wilde „ het geen oogenblik in het dreigend gevaar laten; maar „ nam het bij zich op het paard, reed ons rijtuig op, hield „ stil, verhaalde, wat hem ontmoet was, en bood ons den „ vondeling aan, die, door de beweging ontwaakt, begon „ te schreeuwen. De Gravin drukte het kind aan haren boezem; het begon te lagchen, als in 's Moeders schoot „ teruggekeerd. *Ja*, sprak mijne Echtgenoote, tranen stortende, *ja, gij zult beschermd worden, lief kind; gij zult de plaats van mijnen betreurden* Albert *bekleeden; mijne zorg en teederheid zal die van eene Moeder vervullen, en u beschutten tegen vijandelijke belagers!*

„ Om te beter voor uwe veiligheid zorge te dragen, „ stemden wij overeen om u den naam van onzen betreurden „ Zoon te geven, en als zoodanig naar *Zwitserland* mede „ te nemen. Durand en de Dienstbode mijner Vrouwe „ deden een' eed van geheimhouding, en zij hebben het

„ ge-

„ geheim bewaard, 't welk, tot dit uur verborgen geweest „ is voor allen en voor uzelven, dien ik aannam met al de „ teederheid van eenen Vader. De Hemel mij met geene „ andere kinderen gezegend hebbende, stelde ik mijne hoop „ op u. Zints lange had ik opgehouden naar de ontdekking „ van het geheim uwer geboorte te verlangen, of zulks te „ wenschen. Gij herinnert u zekerlijk het doodbedde der „ onvergelijkelijke Gravinne, die alle moederlijke pligten „ bij u vervulde; gij ontvingt haren zegen, en betreurde haar „ verlies met kinderlijken rouw. Ik stemde, schoon met „ wederzin, in uwe reis, en nam uwe belofte, om niet „ langer dan drie maanden uit te blijven, aan. — Het be„ rigt, 't geen wij van PREVOT ontvingen, wegens den on„ gelukkigen dood der Markgravinne VAN CLAIRVILLE en het „ onbekende lot van haar kind, juist overeenstemmende met „ den tijd en de omstandigheden uwer op- en aanneminge, „ liet mij en DURAND weinig twijfels over, of gij waart het „ gedoemde slagtoffer van bedekten moord. Wij besloten „ echter onze vermoedens niet te laten blijken vóór uwe „ wederkomst, welke ik van dag tot dag te gemoete zag „ uit de laatst ontvangene brieven. — Eene week gele„ den, werd DURAND, door *Zurich* gaande, aangesproken „ van eenen Vreemdeling, dien hij terstond, ondanks de ver„ anderingen, door het tijdsverloop te wege gebragt, her„ kende voor den eigensten persoon, die hem de zorge „ voor het kind had aanbevolen. *Dank zij den Hemel!* „ riep de Vreemdeling uit, *ik heb zoo lang geleefd, dat ik u* „ *eenmaal weder mogt ontmoeten! Nimmer zijt gij uit mijn* „ *geheugen gegaan, schoon er vele jaren verloopen zijn, zints* „ *ik aan u de bescherming van een vervolgd Kind aanbeval.* „ *Indien het nog leeft, kan het tot herkrijging van zijne reg*„ *ten geraken. Gelief met mij naar de plaats mijns verblijfs* „ *te gaan, waar ik u eene geschiedenis zal ontvouwen, ver*„ *schrikkelijk om te verhalen, en de verheling van welke mijn* „ *geweten zoo lang ontrust heeft.*

„ DURAND voldeed gaarne aan dat verzoek, en verstond „ uit den mond des zich ontdekkenden mans, dat hij, in „ dienst zijnde in het gezin van den Baron VAN MORENZI, „ door beloften omgekocht en door vreeze bewogen ge„ worden was om zijnen Heer bij te staan in den aanval op „ de Markgravinne VAN CLAIRVILLE en haren Zoon, op den „ weg naar het Kasteel van *Clairville*; maar dat hij, vooraf „ door een benaauwenden droom geprangd, besloten had, in„ dien mogelijk, den jongen Marquis te redden; dat hij „ daarover raadpleegde met zijnen Broeder, mede in dienst „ bij den Baron VAN MORENZI, en die in den aanslag omkwam. „ Zij kwamen overeen, om, indien mogelijk, het Kind, het „ hoofdvoorwerp van MORENZI's boosaardigheid, als de hin-

„ derpaal om aan de erfenis der inkomsten van *Clairville*
„ te geraken, te sparen. In het begin van het volvoeren des
„ aanslags verklaarde FARGEON, dat hij, met inzigt om het
„ Kind te behouden, het uit de armen der Moeder rukte,
„ die op de aannadering der moordenaren in zwijm gevallen
„ was; dat hij voorts met het Kind naar het digt bij gele-
„ gen bosch liep, en het op eene bank, niet verre van
„ den weg, in slaap suste. Daar wachtte hij de komst van
„ eenigen voorbijganger op, dien hij hoopte tot medelijden
„ te bewegen. Het leed niet lang, of DURAND werd door
„ de Voorzienigheid gezonden, om het gelukkig werktuig
„ te zijn van 's Kinds behoudenisse. FARGEON voegde er
„ bij, dat hij daarop tot den Baron wederkeerde, die in eigen
„ persoon hen aanvoerde, en dezen diets maakte, dat
„ hij met eigen hand het Kind geworgd en in een' diepen
„ kuil bedolven had. — Kort na dit voorval was hij ge-
„ trouwd en naar *Zwitserland* wedergekeerd, waar hij, zints
„ dien tijd, met een knagend geweten geleefd had, we-
„ gens het loon der boosheid, door hem genoten; nogtans
„ met de vertroostende gedachte, dat hij alleen in schijn
„ aan dien moord schuldig stond. Onlangs had hij het afster-
„ ven van den Marquis verstaan, en hoe de Baron hem in
„ bezit was opgevolgd. Zulks deed in zijn gemoed eene
„ zoo levendige en smertende aandoening geboren wor-
„ den over het aandeel, door hem in het bedrog genomen,
„ dat hij bijkans besloot naar *Frankrijk* te gaan, en daar het
„ geheim, 't geen zijn geweten prangde, te openbaren;
„ toen hij geheel onverwacht DURAND ontmoette en her-
„ kende, wien hij het gansche geheim ontdekte.

„ Mijn getrouwe knecht maakte mij terstond dit gewigtig
„ geheim bekend. Ik had tot nog toe de ontdekking niet
„ aan PREVOT geöpenbaard, welke diens kundschap mij van
„ uwe Familie had doen weten; doch zulks oogenblikkelijk
„ aan DURAND vertrouwd, wiens verslag van FARGEON's be-
„ lijdenis eene sterke bevestiging inhield van omstandighe-
„ den, reeds te voren genoegzaam blijkbaar. Het geheim
„ bleef nogtans onder ons; maar thans is voor u het oogen-
„ blik gekomen, om uwe regten te handhaven, uw bestaan
„ te bewijzen, en den overweldiger uwer regten bij het
„ Geregt aan te klagen." — „ En," riep ALBERT uit, „ den
„ Moordenaar van mijne Moeder! Weinig dacht ik, de be-
„ grafenis van den zoo zeer betreurden Marquis VAN
„ CLAIRVILLE bijwonende, dat ik eene daad van Kinderpligt
„ vervulde, en een' Vader naar het graf geleidde!"

De slaap look de oogen niet van ALBERT, die den geheelen nacht doorbragt in het overdenken van dezen wonderen loop der dingen, hem medegedeeld. Afschrik van MORENZI's misdrijven en overleggingen van wraakneming doorwoelden

zijnen geest. Dan, te midden van deze overleggingen, kwam de verrukkende gedaante van EMMA zich aan zijnen geest opdringen, en verhelderde het uitzigt op zijn volgend leven met een straal van de bemoedigendste hope.

Wanneer de Graaf den volgenden morgen ALBERT ontmoette, vond hij dezen door jeugdige aandrift en zucht tot wraakneming gedreven, en vervuld met het besluit, om zich, in aller ijl, naar het Kasteel van *Clairville* te begeven, en op den Moordenaar zijner Moeder wraak te nemen. De Graaf zocht zijne drift te matigen, door te vertoogen, dat het Regt in *Frankrijk* volkomen zijne regten zou doen gelden; en dat zij van genoegzame bescheiden voorzien waren, om den verradelijken Moordenaar te doen veroordeelen, wiens ten Hemel schreeuwende misdrijven openlijk moesten gestraft worden door de handhaving der door hem geschondene wetten. — Nogtans stelde hij hem voor, dat hij hem onverwijld naar *Frankrijk* zou vergezellen, en maatregelen nemen, om zich van den persoon des Barons VAN MORENZI te verzekeren. — ALBERT onderwierp zich aan het opvolgen der maatregelen van den Graaf, en zij gingen 's volgenden daags op reis met een ganschen stoet, waarin zich DURAND, FARGEON en PREVOT bevonden.

Wij laten de Reizigers hunnen weg vervolgen, en keeren weder tot den Baron VAN MORENZI.

(*Het slot hierna.*)

HET VUUR- EN HET WATER-FEEST DER INDIANEN.

(Naar het *Fransch* van den Heere DE SAINTE-CROIX.)

Het Vuurfeest werd gehouden in eene vlakte, een vierendeel mijls van *Pondichery*. Het feest werd geopend met een statelijken optogt, van de pagode tot aan de plaats, alwaar het feest zoude gevierd worden. Aan het hoofd van den stoet reed een wagen, door godsdienstigen getrokken; in het midden bevond zich een klein aarden beeld, en de muzijkanten gingen voor hetzelve met hunne diabolische speeltuigen. Tusschen hen en den wagen zag men ruim twintig godvruchtige lijders, die, aan hunnen godsdienst getrouw, door vasten en baden zich hadden voorbereid, in geene twintig dagen buiten de pagode geweest waren, en heiliglijk door den vuurgloed moesten doorgaan. Bijkans naakt liepen deze lieden; met een' lap alleen waren hunne schaam-

deelen bedekt. Op hun hoofd droegen zij kransen van bloemen, en over hun ligchaam, gelijk ook op het gelaat, waren zij met saffraan geverwd, hetgene hun een afzigtig aanzien gaf. Allen droegen in de hand eene soort van kris, in de gedaante van een ponjaard, welke, op godsdienstige feesten, tot sieraad dient; op de punt stond een oranjeappel.

Op de plaats der plegtigheid gekomen zijnde, zag men een groot kolenvuur, aangelegd op eene vlakte van tusschen de veertig en vijftig voeten in de lengte en vijftien voeten in de breedte. Aan het einde groef men een gat, drie voeten diep, waarin water werd gegoten. Tegenover en eenige schreden van het gat werd de wagen geplaatst. Gedurende deze voorbereiding hielden zich de lijders op den afstand van honderd schreden. Naardien zij over een vrij sterk vuur moesten loopen, was ik nieuwsgierig om te zien, of zij niet hunne voeten overtrokken hadden met eenig bekleedsel, bekwaam om de werking van het vuur te verminderen of af te keeren. Niets zag ik; en hoewel ik te *Pondichery* het voor en tegen had hooren verhalen, kan ik verzekeren, dat er volstrekt niets was, hetwelk het branden konde verzachten, of de pijn daarvan wegnemen.

Alle de vromen schenen met ongeduld te verlangen om zich te spoeden naar de plaats, alwaar de vuurgloed was; zelfs was men genoodzaakt, hen, en wel op eene niet zeer beleefde wijze, terug te houden: want met een rotting werden zij op eene onzachte wijze op de schouderen geslagen.

Toen alles tot de plegtigheid gereed was, liepen zij naar de plaats, alwaar het vuur op hen wachtte; zij traden door hetzelve met langzame schreden, onder het opzeggen van gebeden, zonder dat zij schenen de minste acht te slaan op het element, over hetwelk zij gingen. Aan geene andere oorzaak konde ik deze onverschilligheid toeschrijven dan aan het eelt hunner voeten. Gewoon zijnde blootsvoets te loopen op eenen verbranden grond, heeft het vlak hunner voeten alle gevoeligheid verloren. Eenigen hunner droegen in deze vuurproef kleine kinderen. Het bleek niet, dat zij er eenig leed van gevoelden: want bij hun wederkeeren volgde ik hen tot aan *Pondichery*, in dezelfde orde gaande als zij waren uitgetrokken. Ik heb vergeten te zeggen, dat, in het oogenblik als zij door het vuur gegaan waren, het volk toeschoot, om iets van de asch te bekomen en er zich het voorhoofd mede te wrijven.

Wat het Waterfeest aangaat, het wordt gevierd in de pagode van *Tircangy*, eene halve mijl van *Pondichery* gelegen, op een kleinen berg, aan welks voet eene beek loopt, die tot de afwasschingen en de plegtige verrigtingen dient. De toevloed des volks was zeer aanmerkelijk, niet minder dan van vijftigduizend menschen. Bij zijne komst op de plaats

zag

zag de Heer DE SAINTE-CROIX ruim vierhonderd *Pandarons* of *Tadins*, die den lof van CHIVEN zongen, zich accompagnerende met kleine trommels. Voor hen had men kleine draagbare pagodien geplaatst, vertoonende CHIVEN in zijne onderscheidene verhuizingen. Van tijd tot tijd hielden deze *Pandarons* stil om aalmoezen in te zamelen; drooge rijst of geld ontvingen zij rijkelijk. Over het geheele ligchaam, en vooral op het voorhoofd, waren zij met de asch van koemest bestreken.

Langs den weg naar de pagode werd eene soort van markt gehouden, op welke rijst, gedroogde visch, verwen om de kaarten te kleuren, vet tot de offeranden en kokosnoten gevent werden. De pagode was vol volks, en de Bramins ontvingen zekerlijk vele geschenken; want niemand kwam er binnen, zonder iets mede te brengen. Digt bij de deur bevonden zich vele *Tadins*, die, onder het vragen om aalmoezen, rondom hunne altaren zongen en dansten. Het hoofdhaar van sommigen dezer Geestelijken hing tot op den grond.

Eenige schreden van de pagode stond de vermaarde wagen, reeds ten tijde van ALEXANDER bekend. Op de groote feesten werpen zich de godsdienstigste *Malabaren* onder deszelfs gewijde wielen, en stellen er eene eer in, onder dezelve het leven te verliezen om den hemel te winnen. Op dezen wagen zag men eene groote menigte portretten en beelden van beide sekse, in de onbetamelijkste houdingen.

's Namiddags ten drie ure gingen de Bramins, van hunne muzijkanten verzeld, het beeld der pagode in den vijver baden. Zoo dra deze plegtigheid geëindigd was, wierpen er zich alle de vrouwen in, om zich te reinigen. 's Nachts was de vijver verlicht, en de Afgod werd in een vaartuig geplaatst, hetwelk eene soort van altaar voerde, op hetwelk de Godheid was geplaatst; muzijkanten omringden dit altaar, een Bramin aan het hoofd, met een vliegennet in de hand: want geen vlieg mag de stoutheid hebben om de Godheid te steken.

Vele Bramins hadden, uit de naburige tempels, Afgodsbeelden medegebragt, die met bloemen getooid waren en den geheelen dag besprengd werden. De meesten dezer Afgodsbeelden waren van koper, met een zilveren hoofd. Tegen den avond plaatsten de Bramins op het hoofd van allen, die zich aanboden, een klein beeld met twee zamenvereenigde voeten, van verguld koper, en gaven aan ieder der omstanderen een klein stukje van de bloemen, die tot tooisel der pagode gediend hadden; door deze plegtigheid stelde men zich onder de bescherming van BRAMA.

DE ILIADE VAN HOMERUS IN EEN NOTEDOP.

„In de *Huetiana* van den geleerden HUETIUS las ik onlangs „ het volgende berigt, hetwelk ik, indien het u, Mijnheer „ de Redacteur, bevalle, ter plaatsinge in uw nuttig en aan- „ genaam *Mengelwerk*, toezend. Het is de eerwaardige Bis- „ schop, die vervolgens spreekt."

Voorheen had ik voor een verdichtsel gehouden, hetgene ik meer dan eens had hooren vertellen, dat er iemand geweest was, op het kleinschrijven zoo wel afgerigt, dat hij de geheele *Iliade* van HOMERUS in zulk een klein schrift konde bevatten, dat dezelve in een Notedop konde besloten worden. Doch sedert, de zaak meer van nabij bezien en aandachtig overwogen hebbende, heb ik dezelve niet slechts mogelijk gevonden voor iemand, op het kleinschrijven beter dan ik afgerigt, maar meen mij zelfs te kunnen beroemen, het hem te kunnen nadoen. Op zekeren dag mij ten Franschen hove, bij den Daufin, in tegenwoordigheid van het geheele hof, bevindende, beroemde ik mij op die wonderkunst. Ik moest er bewijs van geven. Ik bood niet aan, de geheele *Iliade* te kopieeren, maar zeide, dat, zonder dat men die moeite zich gaf, indien men een stuk dun en vast parkement nam, tien duimen lang en acht duimen breed, en dit parkement voorzigtig plooide, in de gedaante, die de minste plaats beslaat, hetzelve in eene noot van de grootste soort konde besloten worden. Ik verkoos parkement boven papier, omdat parkement beter gevouwen en in kleiner ruimte dan papier kan berold worden. Vervolgens zeide ik, dat een stuk parkement van die grootte in zijne breedte een regel konde houden, welke dertig verzen bevatte, en in de lengte of hoogte tweehonderd-vijftig regels, mits daartoe eene vaste, bekwame en geoefende hand en een helder en scherpziend gezigt gebruikt werd; dat men zich van raveschachten moest bedienen, als die fijner kunnen versneden worden dan ganzeschachten, die gemeenlijk gebruikt worden. Op deze onderstelling maakte ik de volgende berekening, dat eene bladzijde van zulk een stuk parkement zevenduizend vijfhonderd verzen zoude bevatten, en even zoo veel de andere zijde, te zamen bedragende vijftienduizend verzen van de *Iliade* (*). Deze opgave moest ik proefondervindelijk bewijzen. Parkement, op de gemelde wijze toebereid, en raveschachten waren er niet bij de hand: hierom was ik genoodzaakt mij te

(*) Het geheele getal verzen bedraagt vijftienduizend honderd vijf en tachtig.

te bedienen van hetgene er was. Eene gemeene pen versneed ik zoo fijn als ik konde; ik nam een stuk papier, iets meer dan vijf duimen breed, en op die breedte schreef ik bij de twintig verzen. Vervolgens schreef ik vier of vijf regels, zeer digt onder elkander, op eene hoogte van dit papier van zes duimen, waarmede ik toonde, dat er aldus honderd-vijftig regels op deze hoogte konden geschreven worden; en gevolgelijk, dat, in evenredigheid van dit papier tot een stuk parkement van tien duimen hoog en acht breed, het getal verzen der *Iliade* daarop konde bevat worden. De Hertog DE CHEVREUSE, daarbij tegenwoordig, de proeve ziende, welke ik van mijn kleinschrift had gegeven, wilde insgelijks zijne krachten daaromtrent beproeven. Ten aanzien van de breedte gelukte het hem, en schreef hij even zoo vele verzen, als ik op eenen regel van dezelfde lengte als de zijne had geschreven; maar wat de hoogte aangaat, liet hij te veel ruimte tusschen de regels. Waaruit bleek, dat, hoewel hij het vereischte getal verzen op dezelfde bladzijde schreef, hij het vereischte getal regels niet zoude hebben kunnen leveren. In de hitte dezer proefneminge trad de Koningin met haar gevolg in het vertrek, en aldaar allen bezig vindende, ontvouwde de Daufin de reden daarvan, en vertoonde aan hare Majesteit de proeven van het kleinschrift, waarover Hoogstdezelve zoo wel voldaan was, dat zij die tot zich nam om ze te bewaren.

HET REGT DER HERBERGZAAMHEID TEN UITERSTE GEHANDHAAFD.

De *Mooren* in *Spanje*, die vele deugden der *Oosterlingen* overgehouden hadden en heilig uitoefenden, lieten niet af, de Herbergzaamheid op het voorbeeldelijkst te betoonen, en den Gast, die onder hun dak den intrek genomen had, tegen allen leed en gevaar getrouw te beschermen. Sterksprekend is het gedrag eens Grijsaards in *Granada*.

Een Onbekende, met bloed bezoedeld, door het Geregt vervolgd, vervoegt zich aan de woning des Grijsaards, verzoekende om eene schuilplaats. Onverwijld wordt dit verzoek toegestaan, en hem eene schuilplaats aangewezen. Dan, naauwelijks is hij daarin verborgen, of de Wacht komt naar den Moordenaar vragen — en van wien? — Van des Grijsaards éénigen Zoon, wiens doorwond en bloedend Lijk den Vader wordt voorgelegd!

Hoe zeer geschokt door deze allertreurigste ontdekking, levert hij zijnen Gast niet over in handen der Geregtsdienaren;

ben; dan vervoegt zich, onmiddellijk na dezer vertrek, tot den verscholen Moordenaar, met de woorden: *Ga uit mijn huis, opdat ik regt heb u te vervolgen!*

TIJD GEWONNEN, VEEL GEWONNEN.

MAHOMETH DE IX, Koning der *Mooren* in *Spanje*, ontweldigde zijnen ouderen Broeder JOZEF den Troon. Om zich op dien zetel te vaster te vestigen, deed hij dezen in den kerker werpen en met de omzigtigste voorzorge bewaken. Dapperheid en krijgsbeleid hielden hem in het bewind staande. Zijn levenseinde voelende naderen, wilde hij zijnen Zoon, tot Troonsopvolger bestemd, van het bezit des Rijkszetels verzekeren, en, door het ombrengen zijns gekerkerden Broeders, alle mededinging van dien kant afsnijden. — Een zijner voornaamste Hofbedienden kreeg het schrikkelijk bevel om naar de gevangenis te gaan en JOZEF te onthoofden.

De Gevangene speelde met een Wetgeleerde op het schaakbord, toen de Hoveling, met een droevig gelaat en op een hoogst treurigen toon, den hatelijken last, hem opgedragen, openbaarde. Zonder ontroering verzoekt JOZEF slechts de gunst, om de partij, waarmede hij bezig was, uit te spelen. De afgevaardigde Dienaar oordeelde, hem die kleine gunst niet te moeten weigeren. Gelukkige inschikkelijkheid! Onder het voortspelen trad een andere Hofbode ten kerker binnen. Hij brengt de tijding, dat MAHOMETH gestorven, en JOZEF tot diens Troonsopvolger uitgeroepen was.

Hij bekleedde, onder eene voor *Granada* gelukkige Regering van vijftien jaren, den zetel, dien hij zonder dit Tijdsuitstel nooit zou beklommen hebben.

DE TABAKSPIJP.

Eene Vertelling.

„Wel, vader! smaakt het pijpje wat?
Laat zien! — Een fraaije kop.
Een meerschuim, met gebloemte omkranst...
Hoe veel voor pijp en dop?"

„Neen,

„ Neen, Heer! die pijp is niet te koop;
Ze is van den braafſten held;
De Baſſa, in wiens riem zij ſtak,
Werd door dien held geveld.

„ 't Was bij Belgrado — daar viel buit!
Lang leve Prins Eugeen!
Als zeiſſen maaide daar ons volk
Door Turkſche drommen heen."

„ Een andermaal van hunnen moed.
't Is meenens, oude rop!
Neem dezen dubbelen dukaat
Voor uwen pijpekop."

„ Ik ben een oud, een arm ſoldaat,
En leef van mijn penſioen;
Maar ik ſcheid nooit van die pijp, Mijnheer!
Daar is niets aan te doen.

„ Hoor toen! — eens als ons heldenkorps
Den vijand in den baard;
Daar ſchoot een Janitſaarſche hond
Mijn' hopman van zijn paard.

„ Ik hef, gezwind, hem op mijn' ruin;
Hij had zulks ook gedaan;
En voer hem veilig uit den drang
Langs mij bekende paân.

„ Ik blijf hem bij. Zijn einde naakt;
Hij reikt mij al zijn geld,
Ook deze pijp, en drukt mijn hand;
En, ſtervend, blijft hij held.

„ Den

„ Dat geld is voor den hupfchen waard,
Die driemaal plondring leé;
Zoo dacht ik, en, als vriendfchapspand,
Nam ik de pijp flechts meê.

„ Ik droeg, in al mijn krijgsbedrijf,
Haar, als een heiligdom,
In 't wijken of bij zegepraal,
In mijnen ftevel om.

„ Voor Praag verloor ik, in den flag,
Het been; (men vocht verwoed;)
Ik greep het eerst naar mijne pijp,
En toen naar mijnen voet."

„ Gij roert mij, vriend, tot fchreijens toe.
ô! Zeg, hoe heet die man;
Dat ook mijn hart zijn deugd vereer',
Ja hem benijden kan!"

„ *De dappre Walther*, was zijn naam;
Zijn goed ligt aan den Rijn." —
„ Dat was mijn vader, kameraad,
En 't landgoed is nu 't mijn'!

„ Kom, oude! woon voortaan bij mij;
Vergeet, vergeet uw' nood!
Kom, drink met mij van Walther's wijn,
En eet van Walther's brood!"

„ Top! morgen trek ik in kwartier
Bij Walther's eedlen zoon;
En, wen ik fterve, ontvangt ook hij
De Turkfche pijp ten loon!"

Naar het Hoogduitsch
VAN PFEFFEL. J. W. Y.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

PROEVE, OVER DE ZELFVERLAGING.

Een diep inziend waarnemer van de menschelijke natuur heeft gevraagd, of eenige Zelfverlaging niet een noodzakelijk vereischte zij, om algemeen in de verkeering en in gezelschappen te behagen en welkom te zijn? 't Geen hij dus zediglijk in de gedaante eener vrage voorstelt, mag, mijns bedunkens, zonder veel gevaar van tegensprake, stellig met ja beantwoord worden.

De zoodanigen, die zich het meest van anderen onderscheiden, door boven hen uit te munten, zijn niet altoos de meest beminden. De man, die zich van zijne medemenschen onderscheidt door eenige ontwijfelbare meerderheid, die begaafd is met eenig buitengewoon talent, of eene zeer groote mate van verkregene kundigheden heeft opgedaan, wordt door de meesten op eenen afstand beschouwd, en met zekere mate van ontevredenheid, ontstaande uit de bewustheid van volstrekte en onherstelbare minderheid. — De begeerte naar lof is eene algemeen heerschende neiging; en zij, die op den geur van dezen wierook het meest gesteld zijn, moeten eigenaardig het weigerachtigst wezen om dien aan anderen te besteden. Te dezer oorzake leert de ondervinding op het onwraakbaarste, dat zoodanige menschen in de gezelschappen meest bemind en welkom zijn, die zich in geenen zeer merkbaren graad boven hunne medegenooten verheffen, of zich te vrede houden met eene zekere mate van nietsbeduidendheid: en schoon menschen van dien stempel meer tot het aantal dan tot de hoedanigheid van het gezelschap toebrengen, zij worden meer gezocht, om de gezellige groepen uit te maken, dan menschen, die verbijsteren door hun schitterend vernuft, of overtuigen door hunne wijsheid.

Van hier is het, dat lieden van de wereld, die de luimen en grilligheden des menschdoms met aandacht

waargenomen hebben, door kunst-middelen zichzelven weten te verlagen, hunne meerderheid te verbergen, en met het gezelſchap te ſpelen door eene gemaakte onkunde of gedwongene ſtilzwijgendheid. Door dusdanig eene vernedering van karakter ontgaan zij de ſchichten van kwaadaardigheid en nijd, ſchoon eenigzins ten koste van hunnen hoogmoed en opregtheid. Zij beſparen het ten toon ſpreiden van hun vermogen om de overwinning te behalen, tot dat zij zich in eenen ſtand geplaatst vinden, waar de naijver behaagt, en waar de overwinning met voegelijkheid kan gezocht worden.

Van alle ſoorten van meerderheid in den gezelligen kring is er geene, waarvoor men meer ſchroomt, dan voor dien van Vernuft en Satyre; ook is er geene, die, over het geheel, meer berispings verdient, dewijl dezelve zoo dikwijls gebruikt wordt, om den trots van hem, die dit vermogen bezit, te voeden, ten koste van de zoodanigen, die eene veel grooter mate van wezenlijke bekwaamheid en deugd bezitten, maar gebrekkig zijn in de gereedheid om een' toegebragten ſlag door eenen anderen terug te kaatſen, of een' zet met een' tegenzet te beantwoorden. — Zelfs dan, wanneer dit meerdere vermogen aangewend wordt tot de beste oogmerken, om onbeſchoftheid te ſtraffen en verkeerdheid te regt te brengen, wordt de lof, daaraan gegeven, niet met genoegen geſchonken; er gaat iets benijdends mede gepaard. — De aandacht van een geheel gezelſchap tot zich te trekken, hetzelve met eerbied te doen zwijgen, met de driften en aandoeningen van hetzelve te ſpelen, en als 't ware voor te ſchrijven wanneer het moet lagchen of met ernstvolle aandacht luisteren, zijn nijdwekkende onderſcheidingen. Iemand moge trotsch zijn, dat hij dus een gezelſchap kan beheerſchen; doch zelden, zeer zelden wordt hij bemind; zijne tegenwoordigheid is een bedwang; en men neemt niet zelden waar, dat zijn henen gaan een bedwang wegneemt, over welks ontheffing ieder verblijd is, ſchoon niemand des durfde klagen.

De meerderheid in Wijsheid is niet min ſchadelijk, wanneer dezelve (mag ik zoo wonderſpreukig ſpreken) gepaard gaat met de dwaasheid om die ten toon te ſpreiden. In elk ander geval zal het gezelſchap eens Wijzen een voorwerp van vermaak en voldoening wezen; maar, wanneer hij op een' meesterachtigen toon voorſchrijft, of zij-

rijkelijk zijne voorschriften uitdeelt, als wetten, die waargenomen behooren te worden, hoe strijdig ook met de algemeene neiging en tegen het algemeen gebruik aangekant; wanneer hij een' hoogen en bevelvoerenden toon aanneemt, en zijne gevoelens voordraagt met de stoute bewustheid van iemand, die weet dat hij kundigheden mededeelt aan de zoodanigen, die dezelve voorheen niet bezaten; wanneer hij denkt, dat hij oogen geeft aan de blinden en voeten aan de kreupelen, — zal hij, schoon het gezelschap eene soort van ontzag inboezemende, nogtans in 't zelve eer geduld dan bemind worden; en een bezoek bij hem af te leggen, of van hem te ontvangen, geschiedt veel meer uit pligt dan vermaakshalve.

Vele Mannen van groote kunde en uitgebreide geleerdheid hebben van dit zwak de sprekendste bewijzen opgeleverd; eene bijzonderheid, welke mij doet besluiten, dat de wijste Mannen, indien zij beöogen nuttig te wezen, ook teffens de nederigste zijn moeten. — In Boeken kunnen wij, lezende, zeer wel onderscheiden de Schrijvers, wien het enkel, als Egoïsten, om roem te behalen te doen is, van de zoodanigen, die eenvoudig ten oogmerke hebben, zoo gemakkelijk mogelijk, onderwijzing mede te deelen. Schoolknapen weten onderscheid te maken tusschen den heerschenden en goedaardigen Leermeester; en de menschen, die men doorgaande groote schoolkinderen mag noemen, brengen die onderscheiding met zich in de gezellige verkeering.

De strenge Zedemeester is desgelijks een man, die, hoe schatbaar ook, in de zamenleving zeldzaam den meestgeliefden uitmaakt. Dit is inzonderheid het geval, wanneer hij zich gestreng betoont omtrent de misslagen en gebreken van anderen, en hunne kleine dwaasheden als hoofdmisdaden doet voorkomen. Zijn eigen gedrag, hoe voorbeeldelijk ook in doel, verliest alle uitwerking, door den ontzettenden afstand tusschen hem en de menschen in 't algemeen. Wij spreken, 't is waar, van hem met diepen eerbied; wij roemen dikwijls zijne deugden; dan hij is al te verre boven ons, om te deelen in onze toegenegenheid. Hij maakt eene uitzondering op de struikelingen, welke wij met onze medemenschen gemeen hebben; en, schoon wij misschien verlangen die volmaaktheid te bereiken, tot welke hij blijkt opgestegen te zijn, schijnt de poging daartoe omzet met onoverkoombare zwarigheden, en, niet in staat om reden te geven, hoe hij dezelve te boven

 kwam,

kwam, zien wij hem veelligt aan, als een wezen van hoogeren aanleg.

Eenige Romanschrijvers hebben personen van die verhevene deugd in hunne werken ingevoerd. Wij vinden behagen in hunne deugd, in de omstandigheden, waarin zij hen geplaatst hebben, als de belooners der deugd en de straffers der ondeugd; dan wij mogen er zeer aan twijfelen, of wij, in het dadelijk leven, zouden verkiezen hen tot onze medegenooten te hebben. „ RICHARDSON," merkte onlangs eene Dame bij mij op, „ heeft zijnen „ CHARLES GRANDISON zoo ontzettend volmaakt en zoo „ allesovertreffend deugdzaam geschetst, dat men zoodanig een man niet wel zou kunnen verdragen. Zeker, „ die met hem verkeerden, moesten altoos voor hem beven, even als een strafschuldige in de tegenwoordigheid „ van een' gestrengen regter!" — Er steekt vernuft en waarheid in deze bedenking.

De zucht tot meerderheid en uitsteken boven anderen ontmoet men echter, als een zeer heerschend gebrek, in alle rangen der zamenlevinge. Van de gezelschappen naar de Ton, en van vermogende lieden, tot de geringste zamenkomsten onder de lagere klassen, treft men er altoos eenigen aan, die boven hunne medegenooten trachten uit te steken, en blijkbaar toonen, aangezien te willen worden als den held en gezagvoerder in 't midden van huns gelijken. — Dit, ondertusschen, levert alleen eene proeve op, dat de zucht naar roem bij hen de overhand heeft boven het verlangen om de genegenheid hunner medegenooten te winnen; dat zij het zich niet bekreunen, welke opofferingen zij doen, kunnen zij slechts toejuiching verwerven; en of deze toejuiching vrijwillig geschonken dan afgeperst zij, of dezelve van goeder harte en gul weg geschonken worde, dan vergezeld van smert en ongenoegen, deze is even welkom aan hunne verwaandheid; eene drift, al te zeer met zichzelve ingenomen, om keurige onderscheidingen te maken, of zich kiesch te betoonen omtrent de bron van voldoening.

Dan, ik vrees dat er anderen gevonden worden, die, door eene overmate van nederigheid, zich laten vervoeren tot een gedrag van eenen zeer tegenovergestelden aard. Vreezende dat zij te wijs of te deugdzaam zullen wezen voor de zoodanigen, met welken zij verkeeren, trachten zij zich steeds te verlagen, door het vertellen van bijkans ongeloofelijke gevallen hunner begane dwaasheden of gepleeg-

pleegde ondeugden; sprekende van dwalingen, nooit door hen begaan; van dingen vergeten te hebben, welke zij ophaalden, of zich beuzelingen herinnerende, die zij dadelijk vergeten hadden; minnarijtjes verhalende met vrouwen, die zij nimmer zagen, alsmede gedronkene roezen bij menigte. — Zoodanig eene Nederigheid of Zelfverlaging is altoos kwalijk geplaatst: want de bekentenis van dwaasheid of ondeugd, die gelach verwekt, kan men niet wachten dat van bekeering zal gevolgd worden. Het mag, daarenboven, aan het nadenken wel aanbevolen blijven van de zoodanigen, die vreezen voor „ al te vroom of te regtvaardig" aangezien te worden, of er in den grond hunner nederigheid dezelfde trots en zucht tot meerderheid niet schuile, die bij anderen in een loffelijker gewaad te voorschijn treedt. Ik hoop, dat zij, bij onderzoek, dit hun geval vindende, weder op hun voegelijk standpunt zullen wederkeeren, en te vrede zijn met niet beter of erger gekeurd te worden, dan zij waarlijk zijn, of hunne medegenooten hen mogen keuren, zonder de wanschikkelijke toevoeging van eigen verzonnene dwaasheid en ingebeelde buitensporigheid.

Over het algemeen, echter, mogen wij aanmerken, dat bij de zoodanigen, die met de daad een uitstekend vernuft bezitten, wier geest schitterend is, wier deugd tot het heldhaftige opklimt, eenige Zelfverlaging van karakter noodig is, om zich algemeen aangenaam, en teffens wijsheid en deugd beminnelijk te maken. — „ Weinigen," is de aanmerking, welke ik, ten slotte, van een geleerd Schrijver ontleen, „ weinigen slijten hunnen tijd met veel ge-
„ noegen onder het oog van onbetwistbare meerderheid.
„ De Vernufteling, wiens levendigheid van voordragt tra-
„ gere tongen tot zwijgen dwingt; de Schoolvos, wiens
„ taalkennis, zoo breed uitgekraamd, niemand toelaat te
„ denken dat hij iets weet; de ziftende Albediller, die
„ geen den minsten misslag onopgemerkt en onberispt laat;
„ de Redevoerder in den gezelligen kring, die den niets-
„ bedrijver noodzaakt om te denken en den onachtzamen
„ om aandacht te verleenen, — voorzeker deze allen
„ worden somwijlen geprezen, gevreesd, geëerbie
„ digd — maar ook vermijd!"

OVER HET MISBRUIK DER BRILLEN, EN HET VERKEERDE DENKBEELD, AANGAANDE DE VERSTERKING DERZELVEN VOOR HET ZWAKKE GEZIGT.

Door W. MENSERT, *Oculist te Amsterdam* (*).

Er is geene geneigdheid zoo algemeen of krachtig onder 't menschdom, als zieken raad te geven (†). Hoezeer dit gezegde omtrent de ziekten in het algemeen bewaarheid wordt, kan men echter in de ooggebreken hetzelve 't duidelijkst bevestigd vinden.

Geen zieke is er, die zoo spoedig raad bekomt, als hij, die aan eeene ongesteldheid der oogen lijdt; geen huisgezin wordt er gevonden, of men weet, het zij door aanprijzing, het zij door zoogenaamde ondervinding, voor de oogen een zeker middel tot herstel. Dan, helaas! niet zelden ondervindt hij, die zich ligtzinnig aan zoodanigen raad overgeeft, het ongelukkig gevolg daarvan. Ware het dat deze natuurlijke geneigdheid tot raadgeving gepaar ging met werkelijke kennis van het teeder maaksel van dit, ons zoo belangrijk, zintuig, men zoude omzigtiger te werk gaan: in de daad, geen gedeelte der Geneeskunde wordt, over het algemeen, meer verzuimd, meer verkeerd behandeld, en aan de genezende kracht der Natuur overgelaten, dan de oogziekte; en, wanneer wij uit het groot aantal oogziekten slechts de zwakte des gezigts gadeslaan, en de geneesmiddelen, daarvoor aangeraden, in aanmerking nemen, zal de dwaling spoedig blijken: want wanneer men van zwakke oogen hoort spreken, schijnt men, als om strijd, den Bril te willen aanraden, en wel, zoo als men vertrouwt, om het gezigt te bewaren en te versterken; dan, op welken grond is deze raad gevestigd? Is het op de ondervinding? Neen, het is slechts gewoonte en blinde volgzucht, welke deze dwaling veroorzaken. Ware het nog de nieuwheid der uitvinding, die zoo dikwijls misleidt; maar integendeel, de Bril is omtrent zeshonderd ja-

(*) Dit Stukje is door den Autheur, abusivelijk, gelijktijdig bij twee onderscheidene Maandwerken ter plaatsinge ingezonden. *De Redacteur.*

(†) *Arts of Geneesheer*, IIde Deel, bl. 4.

jaren in gebruik, en nog is derzelver uitwerking op het gezigt niet genoeg bekend en in acht genomen: want, hoort men niet als uit éénen mond, dat de Bril de oogen versterkt? Geenszins is dit mijn gevoelen; de ondervinding overtuigt mij te veel van het tegendeel: want het is zeker, dat zwakke oogen door den Bril nog meer verzwakt worden. Niet zelden wordt mijn raad omtrent de keuze van eenen Bril ingewonnen, en vele malen vraagt men mij, wat ik van den Bril denk?

Dit heeft mij aangespoord, om mijne gedachten omtrent het gebruik van den Bril, en deszelfs zoogenaamde versterkend vermogen, bekend te maken, opdat velen zich voor het verkeerd gebruik wachten, en het gezigt van menigeen daardoor behoed worde: want voor het behoud van het gezigt te zorgen, kan, wel ingezien, dikwerf nuttiger zijn, dan oogziekten te genezen. BARBEU DU BOURG zegt te regt: *het is goed, de ziekten te kunnen genezen; beter echter, dezelve te voorkomen* (*). Dit is dan ook de reden, dat sommige, en vooral Duitsche Oculisten, zich beijverd hebben, om aan het algemeen voorschriften te geven, allerbelangrijkst tot bewaring van de gezondheid der oogen.

De beroemde SÖMMERING belijdt openhartig, dat zijne lessen en verhandeling, tot onderrigt en waarschuwing omtrent de oogen, misschien meer nuts hebben gesticht, dan de door hem voorgeschrevene middelen (†).

Indien wij het teeder maaksel van ons allerbelangrijkst zintuig, het gezigt, gadeslaan, is het bewonderenswaardig, dat door de verwaarloozing van hetzelve, zoo in den gezonden als zieken staat, niet een grooter gedeelte van het menschdom tot blindheid is verwezen. Vele malen wordt tot behoud van hetzelve de verkeerde weg ingeslagen, waarvan de Hoogleeraar VAN MAANEN de voldoendste reden heeft opgegeven: „ want," zegt hij, „ dewijl de nuttigheid van het gezigtszintuig zich zoo „ verre uitstrekt, wat wonder dan, dat de menschen op „ deszelfs behoud altoos zijn bedacht geweest, en alle „ hulp- en geneesmiddelen, welke aan dit oogmerk eenigzins schenen te kunnen beantwoorden, vlijtig hebben „ aangewend; en daar dit aan de menschelijke natuur „ ei-

(*) M. BARBEU DU BOURG, *Elemens de Medecine*, Paris 1780. pag. 25.

(†) SÖMMERING, *Pflichten gegen die Augen*, &c. pag. 5.

„ eigen is, dat men een bedoelde einde altoos langs den „ kortsten en gemakkelijksten weg zoeke te bereiken, „ wat wonder dan tevens, dat het gebruik van Brillen, „ hetwelk in die gevallen, waar dezelve te pasfe ko- „ men, allergemakkelijkst is, en spoedig aan het oog- „ merk voldoet, ook in gevallen, waar dezelve niet te „ pasfe kwamen, is beproefd geworden, ja zelfs dat, „ daar men in sommige gevallen zoo doende zijn oogmerk „ eenigzins bereikte, men in het gebruik derzelve is „ blijven volharden, schoon indedaad het aanwezig zijn- „ de gebrek juist door het gebruik van zoodanigen Bril „ verergerde, en het gebruik van een' Bril naderhand „ volstrekt onvermijdelijk wierd. Zie daar dan, door „ der menschen dwaling en onkunde, het gebruik der „ Brillen vermeerderd (*)."

Wanneer men op het zwak en gebrekkig gezigt van vele jonge menschen acht geeft, is de oorzaak daarvan niet zelden in het verkeerd gebruik van den Bril, tot versterking van de oogen, te vinden; dan, niettegenstaande het mij door de ondervinding bewezen voorkomt, dat de Bril groot nadeel aan zwakke oogen toebrengt, moet evenwel de uitvinding van den Bril, over het algemeen, op hoogen prijs gesteld worden: want hij, die de nuttigheid der Brillen wilde ontkennen, zoude even zoo zeer het pad bijster wezen, als hij, die voor alle oogen één Bril noodzakelijk achtte; dan, twee uitersten schijnen bij de Brillen plaats te hebben, en wel eene te groote vooringenomenheid, of een te sterke afkeer van dezelve; beiden zijn nadeelig, maar vooral het te groot vertrouwen in den Bril. Ongelukkig is het, dat jonge menschen, die dezelve moesten mijden, er zoo verzot op zijn, en oude lieden daarentegen, voor welke zij zoo noodzakelijk kunnen worden, dezelven somtijds ontwijken willen.

De gevoelens, welke het algemeen omtrent den Bril koestert, nagaande, komt het daarop neder, dat de Brillen het gezigt versterken en bewaren (*conserveeren*), en gevolgelijk derzelver vroegtijdig gebruik niet alleen voordee-

(*) *Verhandeling van het Bataafsch Genootschap, te Rotterdam*, 1798. XIde Deel, bl. 356., alwaar men het Antwoord over de Brillen. enz. van den Hoogleeraar P. J. VAN MAANEN, aan wien de Eerprijs is toegewezen, vinden kan, en welke Prijsverhandeling, omtrent het ware nut der Brillen, ter lezing behoort te worden aangeprezen.

deelig, maar zelfs noodzakelijk is. In hoe verre men hierop vertrouwen kan, zal uit het volgende genoegzaam blijken.

Voorgenomen hebbende alleen over het misbruik en de verkeerde denkbeelden aangaande het versterkend vermogen der Brillen op het gezigt te spreken, zal ik mij, omtrent de eigenschappen derzelven in het algemeen, weinig bezig houden; bijzonder is het evenwel, dat, wat ook van de ware werking, zoo van vermeerdering of vermindering van prikkel van de Brillen op de oogen, als van de vergrooting of verkleining, kan gezegd worden, de uitwerking, of liever het gevolg derzelven op de oogen, altijd dezelfde is, namelijk, dat de oogappels (*pupillen*) zich door derzelver gebruik verwijden. Ja, de oogappels, welke de Schepper zoo geschikt gevormd heeft voor uitzetting en vernaauwing, worden altijd door den Bril, zoo wel door holle als bolle glazen, in eene gedurige verwijding gehouden, waardoor, na lang dragen van denzelven, eene verlamming of gebrek aan wederinkrimping van de oogappels ontstaat, en waardoor de Bril, alhoewel dezelve zoo nadeelig werke, volstrekt noodzakelijk schijnt geworden te zijn.

Het versterken der oogen door den Bril is eene verkeerde uitdrukking, welke alleen door onkunde en verkeerd begrip ontstaat, en geenszins met de ondervinding overeenstemt. Wie toch zoude er op kunnen roemen, door het gebruik van eenen Bril zijn gezigt versterkt te hebben? want hij, die eenmaal zich tot derzelver gebruik bepaald heeft, kan er zonder moeite en opoffering niet weder van afzien. Zeker is het, dat mij enkelen zullen tegenwerpen, van jong zijnde eenen Bril gebruikt, en, met het vijftigste jaar, misschien vroeger of later, denzelven afgelegd te hebben, niet alleen zonder daardoor nadeel aan de oogen te hebben geleden, maar met dat goed gevolg van zonder Bril te kunnen zien, en wel tot een' zeer hoogen ouderdom; dan, wanneer wij deze gevallen van nabij beschouwen, zouden wij, eerstens, kunnen aanmerken, dat dit zeker bijzigtigen (*Myopes*) zijn, die alleen door de bolheid van het hoornvlies (*) (*cornea*) genoodzaakt zijn geweest den Bril te dragen, in welk

(*) De Bijzigtigheid wordt niet altijd en alleen door deze oorzaak aangebragt.

welk geval de verklein- of hol-geslepene Bril vooral nuttig kan zijn; maar dan zal de vraag wezen: is nu deze bijzigtigheid of bolheid van het hoornvlies door het gebruik van den Bril genezen of weggenomen? het antwoord is: neen; het is aan den ouderdom eigen, dat de oogen en dus het hoornvlies zich verplat, waardoor het tegengestelde, namelijk verzigtigheid, ontstaat; op welke gronden wij gelooven, dat zij, die deze gunstige uitwerking van den Bril ondervonden hebben, zonder het gebruik van denzelven, op hun gezigt zouden hebben mogen roemen; maar nog meer komt hierbij in aanmerking, dat de kortzigtigheid ook vermeerdert of vermindert, ja zelfs veroorzaakt of voorgekomen wordt, door den aard van bezigheden, of het beroep; daar het zeker is, dat men onder de Geleerden, of liever bij hen, die veel lezen, en bij Kunstenaars, die kleine voorwerpen behandelen, meer bijzienden aantreft, dan onder den Boerenstand en de Zeelieden. Eindelijk zal men nog hierbij kunnen voegen, dat zij, die op de goede uitwerking van den Bril roemen, voorzeker geene zeer hol-geslepene Brillen zullen gedragen, en zelden bruine of zwarte, maar veelal blaauwe of graauwe oogen hebben, dewijl de laatste veel meer inspanning verdragen kunnen, dan de eerste.

Dan, veronderstellende eens dat sommigen eene voordeelige uitwerking van den Bril tot versterking des gezigts ondervonden hebben, moet dit evenwel op het algemeen niet toegepast worden; want hoe velen zoude men daar niet tegen kunnen stellen, die eene andere uitwerking van den Bril ondervonden, en hun gezigt door het onberedeneerd gebruik van denzelven hebben verloren, of aan eene onherstelbare zwakte der oogen lijden?

Hoe velen dragen een Bril, bij welken geene de minste overmaat van bolheid van het hoornvlies wordt waargenomen, maar wier ooggebreken door Scrophulziekten, Kinderpokken of andere ziekten ontstaan zijn; dezen zullen voorzeker het nut van den Bril zoo zeer niet roemen, maar ongetwijfeld van de verzwakking hunner oogen door het gebruiken van denzelven overtuigd zijn. Dezen immers zetten niet alleen met de toeneming der jaren den Bril niet af, maar dezelve wordt hun onontbeerlijk; daar te boven moeten zij van tijd tot tijd een' scherperen nemen, tot dat zij eindelijk geen Bril meer kunnen vinden, door welken zij zien kunnen.

Zouden zij, die gewoon zijn een Bril te dragen, en daar-

daardoor genoodzaakt zijn bijna jaarlijks een' nieuwen te koopen, uit hoofde dat zij niet langer door denzelven kunnen zien, durven beweren, dat de Bril eene versterkende uitwerking op hunne oogen had? Ik vertrouw, dat het tegendeel er te klaar door bewezen wordt.

Dit alles nu betreft de verklein- of hol-geslepene Brillen; dan zoude men geene beter uitwerking van de vergroot- of bol-geslepene Brillen en derzelver versterkende kracht mogen verwachten? Hieromtrent vertrouwen wij, dat de overtuiging nog minder moeijelijk zal vallen; want ieder, die een Bril zal kiezen, vreest voor een' te veel vergrootenden Bril, en waarom? al weder sommigen van hooren zeggen; maar anderen ook, doordien zij bij ondervinding van derzelver nadeelige uitwerking overtuigd zijn. Men is dus beducht voor de te veel vergrootende Brillen, en zoekt altijd de minst vergrootende. ADAMS, die veel nut van de Brillen veronderstelt, zegt: „ Weinige gezigtkundigen zullen er gevonden worden, die „ geene voorwerpen gezien hebben, welke hun gezigt, „ door zich te zeer aan korte brandpunten, of sterke „ vergr otingen, te gewennen, zoodanig bedorven, en „ deze teedere zintuigen in die mate geschonden hadden, „ dat zij in het vervolg geen' dienst van eenige glazen „ meer hebben konden (*).”

Het is echter niet alleen het verkeerd begrip, welk de *Myopes*, of bijzigtigen, en *Presbyopiæ*, of verzigtigen, aangaande de versterking der oogen door de Brillen, hebben, hetgeen wij bestrijden willen, maar ook vooral het gebruik van den Bril tot bewaring somtijds van de gezondste oogen. Zeer verkeerdelijk heeft men gedacht, dat er *Conserves* of conserveerglazen, of bewaarders van het gezigt, bestonden; dan het is zeker de benaming, welke het algemeen doet dolen: want in de daad worden er geene Brillen gevonden, welke een volkomen gezond gezigt bewaren kunnen. SÖMMERING zegt daarom: „ Brillen zijn krukken, en conserveerkrukken voor „ gezonde beenen zijn er niet en behoeft men ook niet.”

Wanneer wij nu daarbij nagaan, wat gewoonlijk die gewaande conserveerglazen zijn, dan zal men zijne dwaling nog duidelijker bespeuren: want hoewel men nu eens de minst vergrootende, en dan weder de groene glazen den naam

(*) G. ADAMS, *Verhandeling over het Zien*, bl. 118.

naam van *Conserves* toevoegt, schijnt echter het ware conserveerglas niet anders te zijn dan een natuurlijk zuiver glas, dat noch vergroot noch verkleint; en wat dit tot bewaring of versterking des gezigts zal kunnen toebrengen, is gemakkelijk te begrijpen en te beöordeelen; namelijk, dat het een nietig middel is, alleen dienstig om de mode van een' Bril te dragen te begunstigen.

Een goed gezigt behoeft geen Bril; ook kan het gezonde oog door geen Bril, wanneer dezelve slechts in de kleinste vergrooting valt, de voorwerpen duidelijk onderscheiden; en wat den verklein-Bril betreft, dien heeft men slechts een oogenblik voor de oogen te hebben, om deszelfs vermoeijing te gevoelen, en pijn in het oog gewaar te worden. Wel is waar dat zich de oogen aan den Bril gewennen; dan dit is niet ten voordeele van het oog, en bewijst niets ten nutte van den Bril; maar het doet klaar zien, dat dezelve de oogen verzwakt, doordien men het duidelijk zien met het bloote oog door het dragen van den Bril onmogelijk heeft gemaakt.

Van den Bril wordt dus een zeer verkeerd gebruik gemaakt, en dit is nog, behalve al het bijgebragte, duidelijk merkbaar: want, zonder geheel en al uit het oog te verliezen, dat de verschillende beroepsbezigheden deszelfs gebruik meer of min noodzakelijk kunnen maken, komt het ons toch in het oog loopende voor, dat jonge Heeren, wanneer wij volgens het veelvuldig gebruik van den Bril moeten oordeelen, oneindig meer dan jonge Juffrouwen, kortzigtig of zwak van gezigt zijn. Het gebruik van een Bril tot lezen en schrijven, tot verrigting van fijne handwerken enz. laat zich duidelijk verstâan dat noodzakelijk kan wezen; maar het zoo algemeen gebruik van den Bril op straat is veelal overbodig, en allernadeeligst tevens voor het gezigt, en het zotte daarvan is al te duidelijk; want zoude het niet een' ieder' belagchelijk voorkomen, wanneer zich een jonge Boer op weg van eenen Bril bediende?

De vermaarde Oogarts BEER zegt te regt: „ De meeste zwakken van gezigt meenen, dat zij zich, met „ Brillen, het zien veel verligten kunnen, en de kracht „ hunner oogen behouden, of zelfs versterken; ja eenigen gaan zelfs zoo ver, dat zij uit de heilzame werking, die de groene kleur zelfs op gezonde oogen „ heeft, het verkeerd gevolg afleiden, dat groene Brillen een zwak oog bijzonder ondersteunen moeten. —

„ Maar

„ Maar wee het oog, dat door een Bril moet zien,
„ wanneer het nog niet voor deszelfs gebruik geschikt
„ is (*)!"

Wat mag toch de reden wezen, dat men zoo op de groene Brillen gesteld is? of zoude het alleen de kleur wezen, welke zoo behaagt? want de nadeelige werking van den groenen Bril op zwakke oogen is dikwijls nog grooter. Wel is waar dat groene voorwerpen de zachtste en aangenaamste voor het gezigt zijn; dan deze aangenaamheid en verzachting verdwijnt spoedig, wanneer men gestadig een groen glas voor de oogen heeft, in welk geval alle voorwerpen, ja de geheele oppervlakte, welke men beschouwt, een groen aanzien krijgt; daarenboven doen zich de voorwerpen niet in die aangename groene kleur als het brilleglas zelve op; integendeel, alles is met eene vuile kleur overdekt; ook strijdt het met de Natuur, welke geene algemeene kleur voorschrijft, maar alles onder verschillende kleuren doet voorkomen. Die eentoonigheid is beleedigend voor het gezigt; daar, integendeel, de afwisseling of verschillendheid der kleuren voor ons oog aangenaam en nuttig is.

Geenszins is mijne meening den groenen Bril geheel te verwerpen; neen! deszelfs nut is mij veelmalen in de ziekten der oogen gebleken. Het is deszelfs verkeerd gebruik en zoogenaamde versterkende en conserveerende kracht, welke ik bestrijde. De Oculist BEER, met wien ik hierin overeenstem, zegt: „ De groene Brillen, waar-
„ van zich de zwakken van gezigt zoo gaarne bedienen,
„ zijn zoo wel bij het werk, als buitendien, zeer na-
„ deelig, dewijl zij alle voorwerpen geheel anders ver-
„ toonen, dan zij er dadelijk uitzien, en aan alle din-
„ gen een duister, morsig aanzien geven; want daar-
„ door veroorzaken zij het buitendien reeds zwakke en
„ lijdende oog, dat evenwel de voorwerpen zien wil,
„ hoedanig zij wezenlijk zijn, eene nog meer dan ge-
„ wone inspanning, en helpen dus de verzwakking der
„ oogen slechts vergrooten."

Daar wij dan door dit alles vertrouwen aangetoond te hebben, dat de zwakken van oogen veelal verkeerdelijk hunne toevlugt tot eenen Bril nemen, en dat dezelve in

(*) G. J. BEER, *beproefde middelen en ernstige raadgevingen voor de Oogen*, enz. 's Hage, 1801.

in de daad de oogen niet versterken kan, en volstrekt geene kracht tot bewaring van het gezigt bezit, zoude het, mijns bedunkens, veel voordeeliger voor de Maatschappij wezen, indien men voortaan, in plaats van den B il zoo onbepaald aan te prijzen, zich van dezen raad wilde bedienen: *Wees voorzigtig in de keuze van eenen Bril, of ga te rade met iemand deskundig, alvorens gij eenen Bril gebruikt; opdat gij uwe oogen niet bederft, ja uw gezigt geheel verloren ga.*

HET LEVEN EN DE WERKZAAMHEDEN VAN DEN HEERE J. M. MONTGOLFIER. Door den Heer DELAMBRE.

(Voorgelezen in eene openbare Zitting van het Nationale Instituut, den 7 Januarij 1811.)

JOZEF MICHIEL MONTGOLFIER, Aanwijzer van het Museum van Kunsten en Werktuigen, Lid van het Raadgevende Bureau van Kunsten en Fabrijken bij het Ministerie van Binnenlandsch Bestuur, residerend Lid van het Instituut, en Ridder van het Legioen van Eer, werd geboren te *Kidalon-les-Annonai*, in het Departement van *Ardeche*, van PIERRE MONTGOLFIER en ANNA DURET, op den 26 van Oogstmaand 1740.

Zijn Vader, eigenaar van eene Papierfabrijk, welke hij, van tijd tot tijd, uitgebreid en verbeterd had, leefde aldaar als een Aartsvader, onder zijne negen kinderen, vele bloedverwanten en alle zijne werklieden, in de betrachting van huisselijke, handeldrijvende, godsdienstige en gastvrije deugden. Beroemd door zijne braafheid, verstandig huisbestuur en vastheid van karakter, paarde hij bij zoo vele achtenswaardige hoedanigheden eene matigheid en kracht van gezondheid, die hem eenen zeer hoogen ouderdom deden bereiken, zonder ooit eenige andere ziekte gehad te hebben, dan die aan zijnen leeftijd eenen eindpaal stelde, in den jare 1793, in den ouderdom van 93 jaren.

Alle zijne kinderen hadden zucht voor wetenschappen: slechts twee werden te *Parijs* opgevoed; JOZEF, het onderwerp dezes Levensverhaals, was, met drie zijner Broederen, in het Kollegie van *Annonai* gebleven; twijfelachtig, echter, is het, of hij van eenige andere school meer

meer nuts zoude getrokken hebben. Hoewel van het zachtste en bescheidenste karakter, was hij tevens te onafhankelijk, of liever te zeer ingenomen met, te zeer gehecht aan zijne eigene denkbeelden, om met eenige vrucht lessen te volgen, die met zijnen heerschenden smaak niet genoeg overeenstemden.

Bekend is het, hoezeer de beoefening van de wis- en natuurkundige wetenschappen, nu zestig jaren verleden, in bijkans alle Kollegien in *Frankrijk* verwaarloosd werd. Meer dan eens beklaagde zich JOZEF, niet in de gelegenheid geweest te zijn om al vroeg de voorbereidende kundigheden te verkrijgen, die hem, in zijne nasporingen, tot zekerder gids zouden hebben kunnen dienen; maar, van zijne kindschheid af geheel overgegeven aan zijne werktuig- en natuurkundige denkbeelden, zoude hij nimmer hebben kunnen verwachten, dat de gewone loop van oefeningen, ten laatste, na een lang tijdverloop, hem de lessen zoude leeren, die hem zouden gevoegd hebben; en te *Parijs*, even als te *Annonai*, zoude hij genoodzaakt geweest zijn, voor zichzelven eene wetenschap te vervaardigen, die geheel de zijne was; voor zichzelven eene soort van Reken- en Meetkunde te scheppen, door middel van welke hij uit het hoofd vrij moeijelijke sommen berekende, en over de gevolgen oordeelde, die van eenig werktuig moesten verwacht worden, met eene vaardigheid en schranderheid, over welke veel kundiger lieden meer dan eens verbaasd gestaan hebben.

Na eenen niet zeer voordeeligen leertijd in het vaderlijke huis teruggekeerd, ontmoette hij, in de werkzaamheden der Papierfabrijk, voorwerpen, met zijne neigingen beter strookende, en die, door hunne nieuwheid, zijne aandacht eenigen tijd bepaalden. Doch, onbekwaam om den ouden weg lang te betreden, deed hem zijne rusteloosheid nieuwe middelen beproeven, die weinig aanmoediging vonden bij eenen vader en opperhoofd, wiens strenge geest van orde en bezuiniging kostbare proefnemingen wilde dulden noch van handelwijzen afwijken, door eenen langdurigen voorspoed bekrachtigd. JOZEF, aldus in zijnen smaak gedwarsboomd, en in zijne ontwerpen meer vrijheids willende genieten, verlangde elders eene Fabrijk aan te leggen, welke hij naar goedvinden konde regelen.

Hij verkreeg daartoe verlof, en, gezamenlijk met

zijnen Broeder AUGUSTIJN, rigtte hij verscheidene Fabrijken op, in het bijzonder die van *Voiron*, in het Departement van *Isere*.

Hij bezat het vindingrijk vernuft, welk zoo nuttige hulpmiddelen in den aanvang eener stichtinge kan aanbrengen; maar niet even zeker is het, dat hij dien geest van volstandigheid en aanhoudende achtgevinge daar nevens paarde, zonder welken men op geenen voorspoed in den koophandel kan hopen, inzonderheid wanneer, zoo als zijn geval was, met gestadige verwijderingen, door zoo vele ontwerpen veroorzaakt, gepaard gaan eene geleidelijkheid van karakter, eene eenvoudigheid en goedaardigheid, die hem, meer dan anderen, moesten blootstellen om dikmaals bankeroeten te lijden, en hem van schier alle de vruchten zijner nijverheid beroofden.

Die zelfde toegevendheid, die zijne verliezen vermenigvuldigde, deed hem dezelve welhaast vergeten, en nieuwe denkbeelden wederhielden hem van geregtelijke vervolgingen, waardoor de gevolgen minder schadelijk zouden geworden zijn. Eenmaal slechts trad hij buiten zijn karakter van zorgeloosheid en zelfverzakinge; doch hij ondervond welhaast de waarheid van het spreekwoord, dat men zijn talent niet moet dwingen. Het wordt niet vermeld, door welken onvoorzigtigen stap hij vat op zich had d en krijgen, of door welke kunstgreep de looze schuldenaar de regters had weten te verrassen; maar, op verzoek des trouweloozen bankeroetiers, werd de verongelijkte schuldeischer te *Lyon* gevangen gezet.

Te tastbaar was de ongeregtigheid, om lang voorspoedig te kunnen zijn. Met behulp zijner familie, verliet de Heer MONTGOLFIER weldra zegepralende zijnen kerker, en ontving, tot schâvergoeding, eene vrij aanzienlijke somme, welke hij aan het ospitaal van *Annonai* schonk, het vruchtgebruik alleen voor hemzelven behoudende, waarover hij jaarlijk beschikte ten behoeve der kinderen des schuldenaars, over welken hij zoo vele redenen tot klagen had.

In den jare 1770 met eene Nicht in het huwelijk getreden, had hij in haar die zuinigheid en oppassendheid gevonden, welke ter gelukkige aanvullinge dienden voor de verhevener en zeldzamer hoedanigheden, met welke hij gelukkiglijk bedeeld was; maar hij ontmoette ook iets van dien tegenstand aan nieuwe proefnemingen, die voorheen hem het vaderlijke huis had doen verlaten.

Vol

Vol van een gegrond vertrouwen op Mejuffrouw MONTGOLFIER, liet JOZEF de zorge voor het huisbestuur te *Annonai* geheel op haar staan, en ging dikmaals van huis, het zij naar zijne Fabrijk te *Voiron*, of naar de andere steden in het zuidelijke gedeelte van *Frankrijk*, werwaarts zijne koophandelbelangen hem dikmaals riepen.

Op deze togten genoot hij eene vrijheid, die voor hem niet meer zoo gevaarlijk was. Aan zijne verbeelding konde hij den teugel vieren, duizend ontwerpen in zijn hoofd laten omgaan, zonder bloot te staan aan de verzoeking om dezelve ten uitvoer te brengen, zonder ze alvorens tot genoegzame rijpheid gebragt te hebben.

Tot meerdere onafhankelijkheid, en ter mindere verwijderinge van zijne denkbeelden, reisde hij doorgaans alleen en te voet. Zoodanig was hij daaraan gewoon geworden, dat hij, op zekeren dag, in de eerste herberg een paard vergat, waarmede men hem gedwongen had zich te belemmeren, en het zich niet herinnerde, dan toen hij een boek niet vond, hetwelk hij zeker wist van huis te hebben medegenomen.

Hoewel hij, over het geheel, weinig smaaks vertoonde voor hetgene *studie* heet, was hij een groot liefhebber van lezen; wetenschappen en letterkunde, alles verslond hij met dezelfde gretigheid, en vergat niets van hetgene hij had gelezen, hoewel hij nooit uittreksels maakte of eenige aanteekening hield.

Hij bezat kundigheden in alle wetenschappen; allen waren het voorwerp zijner overdenkingen geweest. Na de handelwijzen in het maken van het gemeen papier vereenvoudigd te hebben, had hij zijne gedachten laten gaan over de geschilderde papieren, en die van verschillende stoffen gemaakt waren.

De drukkerij had zijn vindingrijk vernuft bezig gehouden; hij had de kunst ontdekt om Stereotypische platen te gieten, lang voordat deze uitvinding algemeen bekend was geworden; zelfs had hij eene soort van wind-werktuig vervaardigd, door middel waarvan hij de lucht in zijne vormen verdunde.

Hij had het plan gemaakt van eene vuurpomp van eene bijzondere soort, indien het waar zij, dat waterdampen geen gedeelte van deszelfs zamenstelsel uitmaakten; hij hield er zich nog in deze laatste tijden mede onledig; hij sprak er over; doch het is te vreezen, dat hij niets

heeft gedaan om een naauwkeurig denkbeeld daarvan tot ons te doen overgaan.

Alle de voorwerpen van huisselijke bezuinininge, op welke hij zijne natuur- en werktuigkundige kundigheden konde toepassen, waren, beurtelings, aan beproevingen onderworpen, welke hem, van tijd tot tijd, nieuwe ontwerpen deden afbreken, en welke hij niet tot volkomenheid heeft kunnen brengen, of den tijd vinden om ze te doen bekend worden. Vertrouwen genoeg in zichzelven stellende om in gezelschappen niets verborgen te houden van hetgene hij ontworpen of uitgevonden had, was hem, sints zijne vroegste jeugd, eene soort van traagheid of tegenzin bijgebleven om iets te schrijven, om zijne gedachten op het papier te brengen, in de orde, die dezelve ingang had kunnen doen vinden en verspreiden.

Onder zoo vele verschillende voorwerpen, die, het eene na het andere, zijne vurige verbeeldingskracht onledig hielden, waren er twee, die, vooral, hebbelijkerwijze zijne aandacht tot zich trokken en zijnen roem vestigden; de waterleikunde (*hydraulica*) welke hij voor zeer groote vorderingen nog vatbaar achtte, en de kunst om in de lucht te reizen.

Geholpen door zijnen Broeder STEVEN, aan welken hij zijne geestdrift voor deze beide ontdekkingen had medegedeeld, leide hij zich met warmen ijver toe op hetgene men zijne hersenschim noemde. Hetgene een bloedverwant, te *Parijs* opgevoed, hem onderrigt had van den snellen voortgang der hedendaagsche Scheikunde, en hem, in zijne nasporingen, zoo krachtdadige hulp zoude hebben kunnen verleenen, had, echter, geen het minste aandeel in zijn gelukkig slagen.

Eene meer gewone werking, welke zoo vele anderen vóór hem, doch met minder oplettende oogen, hadden opgemerkt, diende, sints lang, ten voorwerpe zijner ernstigste overdenkingen, en bragt hem bij het gewenschte doel.

Een stuk linnen, verwarmd over een brandend vuur, zet zich uit, en zoude in de lucht omhoog stijgen, indien het niet terug wierd gehouden.

De zaak zelve is eenvoudig, de verklaring en de gevolgen bieden zich van zelve aan. De verdunde lucht wordt ligter; zij tracht naar boven te klimmen; zij zoude den hinderpaal medevoeren, die, door een zwaarder ge-

gewigt, niet werd wederhouden; deze verdunde lucht behoeft dan slechts opgesloten te worden in een bekleedsel, groot en in zichzelf ligt genoeg, om aan hetzelve een vreemd gewigt te hangen, zonder de specifieke ligtheid al te zeer te verminderen.

Niets valt, ongetwijfeld, gemakkelijker, nu de zaak gelukt is. Niets was insgelijks gemakkelijker, dan de ontdekking van *Amerika*, ten tijde als COLUMBUS daarvan het plan ontwierp. Een schip en levensmiddelen, de volstandigheid om koers te zetten tusschen parallellen, alwaar men niets te vreezen had, zoo min te strenge koude als overmatige hette, en alwaar men zeker was, of eene Nieuwe Wereld te zullen vinden, of weder te keeren in het oostelijke gedeelte van het oude vasteland, volgens eene vaart, van welke toenmaals de lengte ten naastenbij konde berekend worden, naar de denkbeelden, welke men toen reeds van de grootte der aarde had. Maar welk een moed was er niet noodig, om aan schroomvalliger, minder weetgierige en minder verlichte verstanden de overtuiging mede te deelen, welke CHRISTOFFEL COLUMBUS uit zijne overdenkingen en oefeningen had geschept.

Niet even zeer, wel is waar, had MONTGOLFIER noodig, den moed, door welken hij werd aangevuurd, in den geest zijner medewerkeren over te storten. De gevaren, hoedanigen dezelven ook mogten zijn, konden niet anders dan de zijne wezen. Maar COLUMBUS vond schepen, geheel gereed; hier moest de kunst zelve nog geschapen worden; niet dan op langdurige proeven konde zij gebouwd worden; en deze proeven waren niet van den aard, om ligtelijk te kunnen verborgen gehouden worden voor een kwaadwillend publiek, hetwelk een ongelukkig slagentlen uitvinder in zijne bespottingen niet zoude gespaard hebben.

Na eene eerste proeve, door JOZEF in de stad *Avignon* genomen, met een taffen parallepipedon, gelukte het den twee Broederen, een ballon van middelmatige grootte te doen opgaan; meer hadden zij niet noodig om hen te overtuigen, dat zij zich met geene ijdele begoochelingen gevoed hadden. Hunne ontdekking deelden zij mede aan een' hunner vrienden, den Heere BOLLIOUD, eigenaar van een huis, welks terras boven het meer van *Annonai* uitsteekt, en tot dusdanige proefnemingen schijnt te zijn vervaardigd. Door diens toejuichingen aangemoedigd, vervaardigen zij een nieuwen ballon, die hooger dan

de eerste stijgt. Thans konden zij staat maken op de toejuichingen van dat publiek, voor welks onregtmatige uitjouwing zij hadden moeten vreezen.

De bijzondere staten van het *Vivareesche* vergaderen te *Annonai*; de twee Broeders bedienen zich van eene zoo gunstige gelegenheid, om meer openbaarheids te geven aan eene voortaan onfeilbare proefneming; dezelve gelukt naar hunnen wensch, en de staten bekrachtigen door hun *Proces-verbaal* eene ontdekking, waarvan de roem moet nederdalen op de stad en de provincie, die er de eerste vertooning van gezien hebben; dit was op den 5 Junij 1783.

Alle Journalen vermelden, als om strijd, het ontzettende berigt wegens eenen bol van honderd tien voeten in den omtrek, wegende ongeveer vijfhonderd pond, welken men, in weinige oogenblikken, zich heeft doen uitzetten en, als het ware, scheppen, door denzelven te vullen met eene lucht, de helft ligter dan de dampkringslucht. Men leest, dat, op een gegeven sein, deze bol snellijk geklommen is ter hoogte van 2000 metres, en dat hij, op eenen afstand van eene halve mijl, gedaald is met eene gemakkelijkheid, dat de stekken der wijnstokken, op welke hij kwam rusten, niet in het minst beschadigd zijn geworden.

Te wel bevestigd is deze verwonderlijke proeve, om tegenspraak te kunnen vinden; niets dan geestdrift verwekt zij; men wil haar herhalen; men is onkundig van het geheim des uitvinders; maar de wetenschap valt op zijn denkbeeld; in de Natuur- en Scheikunde zoekt men de meestbevoegde werkmiddelen, om datgene te vervangen, waarvan tot nog toe slechts de uitwerksels bekend zijn. Een vermaard Natuurkenner belast zich met de uitvoering; na eenige weken meer of min gelukkig slagend pogens, en een onvermoeiden arbeid, ziet, eindelijk, *Parijs*, den 27 Augustus, een ballon van twaalf voeten middellijns en van eene fraaije gedaante zich in de lucht verheffen, welhaast in de wolken verdwijnen, en zich aldaar onttrekken aan de verrekijkers der waarnemers, die, uit verschillende standpunten, den voortgang van eene zoo nieuwe soort van Planeet trachtten te meten.

Alle de beminnaars der Natuurkunde herhalen de proef door onderscheidene middelen, die slechts de nieuwsgierigheid voeden, zonder haar volkomen te voldoen. MONT-

GOL-

MONTGOLFIER's naam is in alle monden, maar, terwijl alles van zijn gelukkig slagen spreekt, doet de uitvinder niets dan zich aan de toejuichingen te onttrekken, en laat aan zijnen Broeder STEVEN de zorge over om zich naar *Parijs* te begeven, en aldaar eene ontdekking te verklaren, aan welke deze deel had door zijne langdurige werkzaamheden en door zijn vernuft.

STEVEN ging dan daarvan verslag doen aan de Akademie der Wetenschappen, die hem gelastigden toevoegde om tegenwoordig te zijn bij de proeve, van welke zij de kosten wil dragen; het Gouvernement neemt alle de kosten over.

STEVEN liet een ballon vervaardigen van 70 voeten hoog en 46 middellijns.

De Evennachtswinden wederstreven meer dan eens proeven, die niet anders dan in de open lucht kunnen genomen worden. Maar het ongeduld gedoogt niet, op minder ongunstige omstandigheden te wachten; eenige ponden droog stroo en gehakte wol brengen, in weinige minuuten, eenen damp voort, die het werktuig doet zwellen; het stijgt omhoog, medevoerende een bijgevoegd gewigt van 500 pond; de aangewende pogingen, om den ballon terug te houden, een geweldige wind, een regen van vierentwintig uren beschadigen denzelven dermate, dat hij eene zware reparatie noodig heeft.

STEVEN laat den moed niet zakken; in vier dagen vervaardigt hij eenen anderen luchtbol, 57 voeten hoog en 41 voeten middellijns. Op het plein des Kasteels van *Versailles* opgelaten, verheft hij zich op de schoonste wijze, en daalt neder in het naburige bosch, 3600 metres van de plaats, alwaar hij is opgegaan.

Deze herhaalde proeven bewezen, dat het werktuig eene opklimmende kracht bezat, bekwaam om een aanmerkelijk gewigt mede te voeren; men moest hetzelve nog het vermogen mededeelen, om zich langer in de lucht te kunnen ophouden. Dit middel was reeds uitgevonden, maar eenigzins gevaarlijk; ook werden er stoutmoedige mannen vereischt, die een ligchaam hielpen sturen, welks uitgebreidheid en ligtheid zelve zoo veel vat gaf aan de hoofdstoffe, welke het moest vervoeren.

Tot deze stoute proeve vervaardigde STEVEN, in weinige dagen, eenen luchtbol, nog grooter dan de voorgaanden, als zijnde 70 voeten hoog en 46 voeten middellijns. Hij droeg eene galerij, in wier middelpunt het fornuis ge-

plaatst was, op welk het stroo en de wol moesten gelegd worden, die ieder oogenblik het werktuig van nieuw gaz moesten voorzien.

Na eenige proeven, die de voorgaanden nog bekrachtigden, verzoeken twee onversaagde natuurkenners, als eene gunst, verlof, om vrijelijk in de lucht te mogen zweven; en het verbaasde *Parijs* ziet hen welhaast uit het Kasteel van *Muette* majestueus opstijgen, de rivier en de geheele stad overstekén, om, zonder eenig toeval, achtduizend metres van de plaats, alwaar zij waren opgegaan, neder te dalen.

JOZEF MONTGOLFIER, in voldoening aan de wenschen der inwoneren van *Lyon*, vertoonde hun, omtrent denzelfden tijd, het schouwspel, welk zij alleen tot heden toe genoten hebben, van eenen luchtbol van 126 voeten hoog en 102 voeten middellijns, dragende zeven reizigers, een van welke de uitvinder zelf was.

Kort te voren was *Parijs* getuige geweest van eene proeve, minder ontzettende in zekere opzigten, maar nog keuriger misschien, en vooral meer geruststellende, tot welke de kunsten en wetenschappen het hare hadden toegebragt. Maar wij hebben thans alleen te spreken van hetgene de Broeders MONTGOLFIER onmiddellijk betreft; de *Parijsche* proefneming zal de inleiding zijn tot de geschiedenis der gevolgen hunner belangrijke ontdekkinge, en er het gewigtigste hoofdstuk van uitmaken.

Het was nu bewezen, dat de kunst, om in de lucht op te stijgen, gevonden — dat deze droom der verbeelding, langen tijd voor dwaasheid aangezien, eindelijk verwezenlijkt was.

In de Akademie der Wetenschappen had STEVEN eene Memorie voorgelezen, waarin hij de denkbeelden en de middelen, die het voorstel hadden opgelost, ontwikkelde. De Akademie had, op het verslag harer gelastigden, uitspraak gedaan, „dat de ontdekking volkomen was, wat „derzelver uitwerksels in het algemeen aangaat.” Met algemeene toejuiching had zij, op den 20 Augustus 1785, de twee Broeders op de lijst harer Korrespondenten gesteld, en hun toegewezen, „als geleerden, wien men eene „nieuwe kunst verschuldigd is, welke, in de geschiede„nis der menschelijke wetenschappen, tot een tijdperk „zal verstrekken,” den prijs (van 600 livres), door eenen ongenoemden toegelegd, ter aanmoediging van kunsten en wetenschappen. STEVEN, wien het had mogen gebeuren

ten Hove te verschijnen, had het *lint van St. Michiel* en Brieven van Adeldom voor zijnen Vader ontvangen. Aan JOZEF was een jaargeld en 40,000 livres toegelegd, tot het vervaardigen van eenen luchtbol, die hem moest dienen tot het zoeken van middelen van besturing. In dat zelfde jaar hadden de staten van *Languedoc* eene somme bepaald, om te *Annonai* een Gedenkteeken, ter gedachtenis der uitvindinge, op te rigten.

Nooit had een nieuw denkbeeld eene zoo spoedige en algemeene geestvervoering veroorzaakt; nooit was eene nieuwe ontdekking met soortgelijk eene geestdrift ontvangen. Naauwelijks vernam men eenige tegenspraak, de stem der jaloezij, onafscheidbare medgezellinne van elk geruchtmakend gelukkig slagend bedrijf.

Indien eenige ijveraars van de nuttigheid der uitvindinge te breed opgaven, een klein getal nijdigaards ondernam het, dezelve verre beneden hare wezenlijke waarde te verlagen; anderen wilden de nieuwheid daarvan tegenspreken. Men riep de geleerdheid te hulp; men doorbladerde de boekerijen; duidelijk genoeg bewees men, dat, ten allen tijde, het voorstel de menschelijke nieuwsgierigheid had bezig gehouden. Uit het stof haalde men het boek ten voorschijn, waarin LANA een ballon beschreef, ondersteund door vier koperen globen, waarin men zeide, een volmaakt luchtledig te hebben voortgebragt. Men vermeldde het natuurkundig tijdverdrijf, waarin GALENUS, in de *verbeelding*, een hol schip bouwde, van gewast of bepikt linnen, van binnen opgevuld met eene lucht, de helft ligter dan gemeene lucht.

Deze Roman van een oud Hoogleeraar in de Natuurkunde was niets anders dan eene soort van programma van eene te beantwoordene vraag. Wat bevatte dezelve inderdaad anders dan denkbeelden, aan alle Natuurkundigen overbekend? de noodzakelijkheid, ten einde zich in de lucht te kunnen vasthouden, van eene ligte vloeistoffe, besloten in eene ondoordringbare stoffe, hetgene daarenboven het schip van GALENUS bijkans in alles zou gelijk gemaakt hebben aan de ballons van gegomde taf, meer dan aan de *Montgolfiers*.

MONTGOLFIER, daarentegen, leert ons spoedig en kosteloos de lucht te vervaardigen, door GALENUS ondersteld, dezelve onophoudelijk te vernieuwen in een omkleedsel, hetwelk, dezelve door eene ruime opening ontvangende, aan het boveneinde niet volstrekt ondoordringbaar behoeft

te zijn. Eindelijk, hetgene GALENUS als een bloot ontwerp voorstelde, heeft MONTGOLFIER voor onze oogen verwezenlijkt door een hoogst eenvoudig middel.

Even als LANA, wijst GALENUS schertsende de middelen aan, welke de Natuurkunde van zijnen tijd aan de hand gaf, om in de lucht op te stijgen; maar LANA's luchtledig was onuitvoerlijk, en de drukking der buitenlucht zoude zijne zwakke globen spoedig verplet hebben; GALENUS, die de noodzakelijkheid eener ligter vloeistoffe erkende, konde geene gazsoorten aanwijzen, die in zijnen leeftijd niet bekend waren. Thans zijn deze gazsoorten in handen van allen, die dezelve tot de luchtvaart weten te gebruiken; terwijl de Natuurkundigen, die dezelve hebben uitgevonden, geenen inval hebben gehad om ze tot dat oogmerk te doen dienen. MONTGOLFIER, die ze kende, heeft ons getoond, dat hij dezelve geenszins behoefde.

De Akademie heeft verklaard (in het Deel van 1783, bl. 20.) dat, op de eerste tijding der *Annonaifsche* proeve, alle Natuurkundigen op de ontbrandbare gaz bedacht waren; maar men moet er bijvoegen, dat er twee groote zwarigheden moesten worden te boven gekomen. De eerste was volkomen weggenomen door de altoos gedenkwaardige proeven van het *Veld van Mars* en de *Tuillerien*; zij bestond in het opsluiten van dit gaz op eene onfeilbare wijze; de andere, om het, naar goeddunken, spoedig en met geringe kosten voort te brengen; dezelve schijnt zoo goed als onoverkomelijk.

Het middel, door MONTGOLFIER uitgedacht, heeft zekerlijk zijne zwarigheden; maar kan het ontkend worden, dat het zijne uitvinding is, dat het spoedig werkt en niet kostbaar is; dat de reiziger, op den grond nedergedaald, als zijn voorraad verbruikt is, denzelven overal kan vernieuwen, en genoegzaam in het zelfde oogenblik op reis gaan; een voordeel, waarop tot nog toe geenerlei behandeling zich mag beroemen, en hetwelk misschien aan dezelve den voorrang zou doen verdienen, indien men luchtreizen konde ondernemen, zoo lang men van middelen ter besturinge zal ontbloot zijn.

Dit gedeelte van het problema, waarop niemand bedacht was, of waarvan men alle de zwarigheid voor zichzelven ontveinsde, zal het altijd onoplosbaar blijven? Wij mogen er voor vreezen, maar laten wij het niet vaststellen. Na hetgene, waarvan onze oogen getuigen

gen geweest zijn, waarom gewanhoopt aan eene ontdekking, welke die van MONTGOLFIER zou volmaken?

In afwachting van deze nieuwe uitvinding, die misschien ons voor altijd zal geweigerd worden, vraag ik, of de luchtbollen inderdaad zoo nutteloos zijn, als eenige bedilzieken wel zouden willen doen gelooven? Zou daarenboven de onmiddellijke en aanstaande nuttigheid alleen de regelmaat der achtinge wezen, welke wij aan de gewrochten der kunst schuldig zijn? Heeft ook niet de overwinning van eene groote zwarigheid eenige aanspraak op onzen lof? Eene schepping des vernufts, alleen bestaande in het voorstellen van een ontzettend schouwspel, en die den luister onzer feesten verhoogde, zoude zulk eene schepping een voorwerp onzer versmading kunnen wezen?

Gewisselijk zullen wij van geenerhande partijdigheid, van geene grootspraak beschuldigd worden, verzekerende: „ dat van alle natuurkundige proeven de ontzettendste, de vroegst beproefde, en evenwel de onverwachtste, die van den *Heere* MONTGOLFIER is; dat dezelve 's menschen mogendheid vermeerderd, en hem den dampkring heeft in handen gesteld." Indien men tot nog toe door de lucht geene geregelde reistogten doen kan, men kan er althans naar goedvinden alle de proeven vermenigvuldigen, welke men voor den voortgang der wetenschap voegzaam zal oordeelen.

Zie eens, door welke gevaren en vermoeijenissen het SAUSSURE gelukt zij, eenige ligte werktuigen te brengen op den top van den *Mont-Blanc*, die geene 5000 metres hoog is! Deze gevaarlijke onderneming, die hem meermalen was mislukt, hoe veel reden zouden wij hebben om ons te bedroeven dat dezelve eindelijk gelukt is, indien zij, zoo als wij reden hebben te gelooven, ten gevolge gehad hebbe de krenking der gezondheid en de verkorting des levens eens zoo achtenswaardigen Natuurkundigen!

Onze Akademisten hebben in *Peru* de nieuwsgierigheid gehad, den *Pinchincha* te beklimmen, om deszelfs volkaan te onderzoeken. LA CONDAMINE, ondanks den onverzettelijken moed, van welken hij zoo vele proeven heeft gegeven, is genoodzaakt, na duizend moeijelijkheden, 1200 metres beneden den top zijn klimmen te staken; de onversaagde HUMBOLDT klimt aldaar nog 900 metres hooger; een onoverkomelijke hinderpaal noodzaakt

zakt hem terug te keeren; terwijl in weinige oogenblikken, en tot het doen van proeven, die hunne geleerde nieuwsgierigheid geprikkeld hadden, BIOT en GAY-LUSSAC, de fraaije proeve van 1 December 1783 herhalende, zonder moeite en zonder gevaar, hooger dan SAUSSURE stijgen, en GAY-LUSSAC, in eene andere opklimming, in welke niemand hem verzelde, met snelle vaart, hooger dan LA CONDAMINE en HUMBOLDT, hooger dan de hoogste berg des aardkloots, stijgt, en, na eenige oogenblikken, de lucht van daar brengt, welke hij op eene hoogte van 7000 metres had geschept, om dezelve met de lucht te vergelijken, welke wij op de oppervlakte des aardbodems inademen.

Zoo heeft dan MONTGOLFIER aan de wetenschappen eenen onschatbaren dienst gedaan. Zonder hem, zonder den schok, door zijne luisterrijke proeve aan de Natuurkundigen gegeven, is er alle grond om te gelooven, dat zij, met regt afgeschrikt door de gevaren, de moeijelijkheden en de kosten eener onzekere onderneming, zich lang zouden vergenoegd hebben met in hunne kamers de zeepbellen van CAVALLO te doen op en neder zweven, die slechts twee jaren ouder waren dan de *Annonaische* proeve, of misschien de kleine bollen van BAUDRUCHE DE DESCHAMPS, die eenige maanden later daarop volgden. Door zijne standvastigheid en moed; door de hulpmiddelen, welke hij in hemzelven heeft gevonden, heeft MONTGOLFIER den scheidmuur omverregeworpen, welke als onomstootelijk werd aangezien; aan hem zijn wij verpligt en zullen immer *verpligt blijven* voor de gelukkige reeds aangewende pogingen, en die nog aangewend kunnen worden. Een moeijelijk vraagstuk is de eigendom des genen, die het eerst heeft opgelost, hoewel naderhand eene gemakkelijker oplossing van hetzelve wordt uitgevonden.

Ter voldoening aan eene aangegane verbindtenis, en om eene uitvinding voort te zetten, bij welke hij zoo veel persoonlijk belang had, had JOZEF alle de stukken vervaardigd, die eenen grooten luchtbol geheel van zijden stoffen moesten zamenstellen. Hij had geenen tijd, de onderscheidene deelen te verzamelen, noch van denzelven de proef te nemen; maar hij verzuimde daarom niet, in het klein met den onvermoeidsten ijver allerlei proeven te doen. Zelfs is ons verzekerd, „ dat het hem gelukt „ was, een ballon van eene bijzondere gedaante te ver-

„ vaar-

„ vaardigen, welken hij bij stil weder kon besturen, door
„ beurtelings te klimmen en te dalen langs eene reeks
„ van diagonalen."

Meer kunnen wij niet zeggen van eene uitvinding, waarvan wij bezwaarlijk een genoegzaam naauwkeurig denkbeeld kunnen maken, en die met de staving eener welbevestigde proeve niet is bestempeld. Na een gelukkig geslaagd roemruchtig werk, was JOZEF zich zelven schuldig, zijnen roem niet te wagen aan overhaaste en min gelukkige ondernemingen. Het hydraulisch stormtuig, waaraan hij thans begon te werken, zal ons tot zijnen lof nieuwe stoffe opleveren.

Minder schitterende en bruikbaarder is deze laatste uitvinding; even eenvoudig zijn daartoe de middelen, en de zamenstelling vernuftiger. Als de eerste zijnde, onderstelt zij een gestadig voortgezet en van alle kanten beschouwd oorspronkelijk denkbeeld; maar zij vereischte meer hulpmiddelen en buigzaamheid in den geest des uitvinders.

In het zamenstellen van zijn hydraulisch stormtuig, met behulp van zijnen Broeder STEVEN, was het hem gelukt, in de onstuimige dagen der Omwentelinge, een reeds zeer nuttig werktuig te scheppen, vooral hoogst merkwaardig om het beginsel, welk het in werking bragt, maar hetwelk nog eenige onvolmaaktheden behield, welke hij sedert heeft weten te verbeteren op eene zeer eenvoudige en niet minder gelukkige wijze.

Wij zouden buiten ons bestek gaan, indien wij van het vernuftige zamenstelsel des hydraulischen stormtuigs eene beschrijving deden. Hetgene hetzelve kenmerkt, is, dat het met voordeel kan gebruikt worden, wanneer de andere werktuigen van geenen dienst zijn. Voor het overige zijn wij genoodzaakt over te wijzen tot het verslag van den Heere CHARLES, eenparig aangenomen door de Klasse der Wetenschappen, ter bekrachtiging van het voorstel, door de Jury omtrent de tienjarige prijzen gedaan; plaatsende het hydraulische stormtuig in den eersten rang van nutte uitvindingen, met welke de Werktuigkunde sints twaalf jaren verrijkt is.

JOZEF bezat ligchaamskrachten, die der gewone menschen te boven gaande. Daar nevens bezat hij eene koelbloedigheid, waardoor hij het vrije gebruik van alle zijne vermogens altijd behield. Dikmaals bediende hij er zich van bij brand, overstroomingen en andere gelegenheden, aan

wel-

welke hij nimmer zijne hulp onttrok, en bij welke hij de gewigtigste diensten deed. Deze moedige menschenliefde deed hij vooral werken, gedurende de onstuimigheden der Omwentelinge. Een verbannene, tot welke partij hij behoorde, hoe gevaarlijk het ook ware hem te hulp te komen, vond altijd bij hem eene schuilplaats, welke hij meer dan eens door zijne kloekmoedigheid wist te doen ontzien.

Zoo algemeen bekend was het vertrouwen, welk hij in dit opzigt had ingeboezemd, dat dikmaals personen aan hem verwezen werden, wier namen hij niet kende. Minzaam behandelde hij alle dezen, en liet nimmer iemand gaan, zonder hem in veiligheid gesteld te hebben; en dikmaals diende hij hem tot wegwijzer en lijfsverzekering.

Vreemd van alle partijschappen, onderworpen aan de wetten van den Staat, zoo lang deze niet streden tegen de wetten der Menschelijkheid, wachtte hij de wederkomst der orde met vertrouwen af.

De Omwenteling, gedurende welke hij een zoo schoon karakter had vertoond, was heilloos geweest voor zijnen koophandel; hij ging uit zijne zaken, om zich naar *Parijs* te begeven, alwaar hij door een herstellend Gouvernement gunstig werd ontvangen. Geroepen aan het Raadgevende Bureau van Kunsten en Fabrijken, verkozen tot Aanwijzer van het Museum van Kunsten en Werktuigen, bevond hij zich midden onder alle de voorwerpen, in welke hij het meeste belang moest stellen. In het Institut verkozen, versierd met den Adelaar van het Legioen van Eer, vereerd met de achting der Kunstenaren, welke *hij* met eene hebbelijke openhartigheid en minzaamheid behandelde, onophoudelijk onledig met het verbeteren van zijne uitvindingen, wat ontbrak er aan zijn geluk, en wat konde hij wenschen, dan alleen om er langer genot van te hebben?

Altijd had hij eene vaste en onveranderde gezondheid genoten tot in den jare 1809, toen hij van eene beroerte en daarop volgende verlamming overvallen werd. De gediensligste hulpmiddelen der kunst waren niet in staat, het onbelemmerd gebruik der sprake te herstellen; en dit was voor den goeden JOZEF een zeer gevoelig gemis. Zonder vrucht beproefde hij de wateren van *Bourbonne*; van die van *Balaruc* wilde hij de proeve nemen; vol hoop vertrok hij derwaarts, omdat hij te *Lyon* en *Annonai*, midden onder zijne bloedverwanten en vrienden, zich eenigzins minder belemmerd in zij-

zijne fpraak had bevonden. Maar reeds den derden dag na zijne aankomst ontrukte hem een nieuw toeval aan de zijnen en aan de wetenfchappen.

Niet meer dan twee Kinderen heeft JOZEF MONTGOLFIER nagelaten: eene Dochter, gehuwd aan den Heere URIBERT, Geneesheer in het Krijgshospitaal van *Grenoble*, en eenen Zoon, erfgenaam van zijne befcheidenheid en zucht voor de Werktuigkunde.

In het Inftitut aangenomen 16 Februarij 1807, in de plaats van den Heere COULOMB, is hij vervangen door den Heer MALUS, 13 Augustus 1810.

BERIGT WEGENS DEN WEG OVER DEN SIMPLON.

De enge vallei, waaruit het *Valeefche* beftaat, en door welke de weg naar den *Simplon* loopt, is niets anders dan het oppereinde der vallei, welke de *Rhône* doorftroomt, van haren oorfprong af, tot daar zij in de Middellandfche zee valt. Deze rivier ontfpringt in de ijsbergen van den *St. Gothard-berg*, op den top der *Alpen*; terwijl de *Tesfin*, in eene tegengeftelde rigting, zich met de *Po* gaat vereenigen, en zich insgelijks naar de Middellandfche zee wendt, na het *Groote Meer*, even gelijk de *Rhône* het *Leman-meer* doet, doorftroomd te hebben.

De ijsbergen der *Groote Alpen*, waarvan de beide rivieren hare wateren ontvangen, uitmakende eene wijduitgeftrekte landengte, lieten de twee waterkommen van de *Rhône* en de *Tesfin* zonder gemeenfchap, en fchenen door de natuur beftemd om *Frankrijk* van *Italie* voor altijd af te fcheiden.

De Held, intusfchen, vóor welken alle zwarigheden verdwenen, had zich met zijne legers over die ontoegankelijke bergtoppen eenen weg gebaand, en *Italie* zag zijnen overwinnaar van die zelfde bergen afdalen, welke hetzelve tot een bolwerk verftrekt hadden.

Na den flag van *Marengo* ontvingen de Generaal TURREAU en eenige Ingenieurs order, om de oorden op te nemen, en middelen voor te flaan, om op dit punt eene gemeenfchap tusfchen *Frankrijk* en *Italie* te openen.

De vraag was, eenen heuvel, ter hoogte van 2005 me-

metres (6174 voeten) boven de oppervlakte der Zee te beſtijgen, eenen weg aan te leggen op muurſteile zijden van rotſen, wier talrijke en moeijelijke bogten en ſcherppuntige hellingen naauwelijks toelieten, dat muilezels er zich konden op de been houden. Daarenboven moest de reiziger, dertien mijlen lang, beſchermd worden tegen de boven zijn hoofd hangende ijsbergen, en tegen ſtormwinden en ſneeuw, hem telkens dreigende te verzwelgen.

In het eerst werkte men zonder vaste en bepaalde ontwerpen; weinig werd er in het eerſte jaar afgedaan.

Een Beſluit van 19 Mesſidor van het jaar IX ſtelde de voortzetting van de werkzaamheden van den *Simplon* onder de posten des Ministers van Binnenlandſche Zaken, en de Directeur-Generaal der Bruggen en Wegen zond den Inſpecteur CEARD, om het beleid der werkzaamheden op zich te nemen.

Den 25 Germinal van het jaar XI werden de ontwerpen goedgekeurd door den Raad en den Directeur-Generaal, rakende den geheelen overtogt over den *Simplon*, op 65,670 metres (13 mijlen) in de lengte, tusſchen *Glitz* en *Domo d'Osſola*, gelijk ook de algemeene ontwerpen van het geheele gedeelte des wegs langs den linker oever van het Meer en bovenwaarts, tusſchen *Evian* en *Glitz*, ter lengte van 145,880 metres (29 mijlen).

Wat het gedeelte des wegs aangaat aan den kant van *Italie*, tusſchen *Domo d'Osſola* en *Arona*, ter lengte van 59,000 metres (12 mijlen), men liet denzelven vijf mijlen verre loopen langs den oever van het *Groote Meer*; het overige gedeelte werd gerigt door de vlakte, loopende tweemaal over de rivier *Toccia*. Vervolgens werd de weg vervaardigd van *Arona* naar *Milaan*, twaalf mijlen lang, die over de *Tesſin* onder *Sesto* loopt, om, langs den ouden weg, over *Somma* te *Milaan* te komen.

Hieruit blijkt, dat de weg van *Geneve* tot aan *Milaan* over den *Simplon* vierenzeventig mijlen lang is, die in 44¾ posten verdeeld zijn.

Het eerſte gedeelte, van *Geneve* tot aan *Evian*, is vermaakt en verbeterd, en bevindt zich tegenwoordig in den besten ſtaat.

De werken, tusſchen *Evian* en *Bouveret*, aan het einde van het *Leman-meer*, aangelegd, bedroegen 22,500 metres of vier mijlen en een half in de lengte, loopende 52 voeten waterpas boven het Meer, alwaar uitgeſtrekte

en

en noodzakelijke verhakkingen zijn vervaardigd, gelijk ook aanzienlijke muren, met treffelijke borstweringen voorzien bij de vermaarde rots *Meillerie*. De fraaiheid des wegs, de hoogte des bergs, tegen welken dezelve leunt, en de bekoorlijke oevers van het Meer, maken het uitzigt van deze plaatsen even verrukkende als verschillende. In de oorden, door welke de weg loopt, zijn vier bruggen gemaakt. De kosten van deze werken hebben meer dan een millioen bedragen.

Van dit punt af loopt de oude weg tot aan *Sion* en de kust van de *Platriere*; in het *Valeesche* zijn eenige werken aangelegd, gezamenlijk eene mijl in de lengte.

Van *Sierres* tot aan *Glitz*, bedragende eene lengte van 37,900 metres of zeven mijlen en een half, is er een nieuwe weg van eene mijl lang aangelegd door een moeras, welk men heeft droog gemaakt, en nog twee mijlen aan de toegangen van de *Viege* en verder in groote verhakkingen van rotsen boven de wateren van de *Rhône* en de rivier de *Viege*, in welke men, langs den ouden weg reizende, onophoudelijk gevaar liep te zullen nederstorten.

De tot nog toe niet verbeterde tusschenruimten maken den ouden weg uit, welke ter dezer plaatse bruikbaar is.

Van *Glitz* tot aan de voorgenomene herberg op den top van den *Simplon* rijst de weg 1315 metres (4048 voeten), loopende rondom de stroomen en de engten des bergs, door middel eener verhakking in de rotsen, of gesteund door zeer hooge muren, en doorsneden van zeer vele bruggen en andere kunstwerken.

Het meest merkwaardige bij den uitgang van *Glitz* is de brug van de *Paltine*, 27 metres 50 centimes (85 voeten) breed, en 33 metres (100 voeten) hoog; boven in de rots is eene galerij gemaakt, om voor den stroom *Hotz-Graben* eenen uittogt te openen.

Vervolgens ontmoet men de brug, in het diepste van de *Ganther-vallei* aangelegd, niet zoo hoog als de voorgaande, doch niet minder merkwaardig om de sterkte en de hoogte der steunpilaren. Nog zijn er verscheiden andere bruggen gemaakt, onder andere die van *Affluo* en *Frombach*. Thans komt de reiziger aan eene galerij, in de rots geopend, voordat hij zich bevindt aan den bogtigen doortogt over de ijsbergen, of de verhakkingen. Ontzettende muren vertoonen zich aan het oog, alsmede groote waterleidingen, die de watervallen, van de ijsbergen voortkomende, ont-

van-

vangen en geleiden. Deze doortogt, die in eene tweede galerij uitloopt, is een der ontzettendste gedeelten van den weg.

Den top des *Simplons* bereikt hebbende, 2005 metres (6174 voeten) boven de zee, en 1315 metres (4048 voeten) boven *Glitz*, kan men bezwaarlijk zich verbeelden, dat men zoodanig eene hoogte, zoo ongevoelig en gemakkelijk, heeft bereikt.

Hier zal een verblijf voor de reizigers worden aangelegd. De *Krumbach*, eene waterrijke en nimmer uitdroogende beek, die nooit bevriest, zal naar die herberg hare wateren voeren, vanwaar zij zich in de *Rhône* en de *Tesfin* ontlasten.

Van dit punt verandert het gezigt; van nieuws daalt de weg, langs zachte hellingen, door middel der schuinsche verhakkingen, van groote steunmuren en allerlei werkstukken.

Ter halver wege komt men aan het dorp *Simplon*, tusschen *Glitz* en *Domo d'Osfola*, en de altijd even fraaije weg loopt voort, door middel van soortgelijke werkstukken, tot aan *Algaby*, alwaar de *Quina* zich met de *Krumbach* vereenigt, om de rivier *Doveria* te vormen. Aan dit punt hebben de werkzaamheden voor rekening van *Italie* eenen aanvang genomen.

Zij hebben bestaan in buitengewone doorsnijdingen in het graniet en in drie opene galerijen, ter lengte van 362 metres.

De galerij van *Gondo* is inzonderheid merkwaardig door hare lengte en de openingen, door welke het licht invalt, en door welke men den stroom van de *Doveria* ziet; de geheele weg, in de lengte van den overtogt van *Quina* tot aan gene zijde van *Crevola*, bestaat uit verhakkingen of verbazende steunmuren.

Eene menigte bruggen is er gebouwd over de *Krumbach*, de *Doveria*, aan den in- en uitgang der galerij van *Gondo*, over de *Cherasfea*, te *Crevola* en over de *Bougna*; doch de merkwaardigste is die van *Crevola*, van twee bogen, ieder van 21 metres (64 voeten) breed, rustende op twee steunsels, gedeeltelijk van rots en gehouwen granietsteen en op eene kolom van 33 metres (100 voeten) hoog, even als de steunsels. Deze inderdaad reusachtige aanleg doet de uitwerking van een kolossaal beeld, te midden der puinen op zijne voeten staande. Het overige van den weg, ter lengte van drie vierde mijl, loopt regtuit tot aan *Domo d'Osfola*.

De

De opgeslagene huizen, dienende tot eene verblijfplaats voor de reizigers, en die acht of tien paarden en dertig of veertig menschen kunnen bevatten aan de *Fransche* zijde, zijn veel grooter aan den kant van *Italie.*

Het gedeelte van den weg van *Domo d'Ossola* tot aan *Arona*, door eene vlakte, doorsnijdt den stroom van *Ville*, tweemaal de *Toccia*, komt aan de *Strona*, alwaar eene brug van drie bogen van graniet is aangelegd, even gelijk die van *Bavena* van vijf bogen, en vele andere van minder belang. Prachtig zijn alle de afmetingen tot aan *Fariole*, langs het overfraaije Meer en ter lengte van bijkans vijf mijlen waterpas.

De mantelmuur, ter beschuttinge van den weg tegen het water van het Meer, gedekt met granietplaten van 5 metres (15 of 16 voeten) in de hoogte, en somtijds op heiwerk rustende, is van een mengsel van kalk en zand gebouwd, behalve een tegenmuur om den grond te steunen, en den dijk en de gracht voor uitzakking te beveiligen.

Het is twijfelachtig, wat men in den verbazenden klomp dezer werken meest moet bewonderen; derzelver uitgebreidheid, of de volmaaktheid der volvoering. Hier doorsnijdt de weg *Arona* in deszelfs bovenste gedeelte, en begeeft zich, om zoo te spreken, in eene vlakte, naar de *Tesfin*, beneden *Sesto.*

De overtogt van deze rivier, bij haren uitloop uit het *Groote Meer*, geschiedt met vaartuigen.

Van de *Tesfin* loopt de nieuwe weg voort tot aan deszelfs vereeniging met den ouden weg, door *Somma*, en tot aan *Milaan*, altijd in eene vlakte, en over eenen even wel beplanten als vruchtbaren grond.

Verzekerd is aldus de overtogt van *Geneve* naar *Milaan*, voor de vervoering van Artillerie, en voor krijgsvolk te voet en te paard; de waterkommen van de *Rhône* en de *Tesfin* hebben gemeenschap met elkander. De postweg loopt over den *Simplon*; meer dan driehonderd rijtuigen zijn, in den vorigen zomer, daar langs gereden.

Het gedeelte, welk door het *Valeesche* loopt, moet nog gemaakt worden, omdat het oude *Valeesche* Gouvernement er bijkans niets aan gedaan heeft. Nadat de werkzaamheden haar beslag zullen bekomen hebben, zal deze weg geheel voltooid zijn.

Hoedanig ook, in de toekomende eeuwen, het lot der beide Landen zijn moge, welke de gemeenschap van den

Simplon vereenigt, deze weg, door de overwinning gebaand, zal, ten allen tijde, de ontwijfelbaarste getuigenis geven aan het vernuft en de magt des Monarchs, die, na de eerste geweest te zijn, die, met zijn leger, over deze ontoegankelijke bergtoppen is getrokken, het ontwerp heeft beraamd, om dezelve effen te maken, en het, binnen weinige jaren, heeft volvoerd.

ALBERT EN EMMA.

(*Vervolg van bl.* 217.)

DU VAL, altoos onvermoeid in eene zaak, waarin zijn eigenbelang gemengd was, had besloten gebruik te maken van de eerste gelegenheid, welke zich aanbood, om zich meester te maken van de bekoorlijke EMMA, bij afwezigheid haars Vaders. Te dien einde toog hij in den morgenstond op weg met twee vertrouwde huisbedienden, aan welke hij de snoodste stukken kon aanbevelen. Zij verborgen zich achter eene dikke haag, die den kleinen tuin van BERNARD omzette, met oogmerk om diens uitgang waar te nemen, en zich vervolgens meester te maken van het onbeschermd slagtoffer zijner eigene gierigheid en van MORENZI's dierlijken lust.

Terwijl deze snoodaard in zijne hinderlage lag, zag hij eenige landlieden, gewoon hunnen zoo zeer beminden buurman ten gezamenlijken arbeid op te wekken. Zij herhaalden het bekende teeken een en anderwerf. Aan de deur kloppende, kregen zij geen gehoor. Eene algemeene verwondering ontstond er bij de buren. Na eenigen tijd beraadslagens, besloten zij de deur op te breken; waarop zij binnen traden, en, tot hunne groote verbaasdheid, de hut ledig vonden. — DU VAL en diens medegenooten hadden zich bij de zoekenden vervoegd, en, zeer wel de oorzaak der vlugt van BERNARD en diens Dochter kunnende bevroeden, togen zij onverwijld naar het Kasteel terugge, om den Baron te verstendigen van eene omstandigheid, zoo zeer diens lust te leur stellende.

MORENZI, met woede over deze teleurstelling vervuld, zwoer wraak te zullen nemen op die vlugtelingen, deed onverwijld een rijtuig gereed maken, en ging er in nevens DU VAL, met het vaste opzet om de heengeganen te achterhalen. Schoon wel overtuigd dat zij te voorzigtig zouden geweest zijn om in het Dorp zelve zich te verschuilen,

be-

beval hij, vóór zijn vertrek, dat elke woning naauwkeurig zou worden doorzocht. Zij namen denzelfden weg, welken BERNARD gekozen had, en volgden de vlugtenden zoo nabij op de hielen, als de tusschenkomst van eenige uren wilde gedoogen.

Terwijl MORENZI bezig was met het nazetten van den eerwaardigen grijsaard, had BERNARD, hoogst bezorgd om zijne vervolgde Dochter te beschermen, met ongeduld het aanbreken van den morgenstond afgewacht, wanneer de Waard hem een rijtuig beloofd had. Hij had de deur van de kamer, waar zijne Dochter te rusten lag, toegesloten, was naar beneden gegaan, waar hij vol verlangen den dag verbeidde, en stond aan een venster de verbleekende maan te beschouwen. In deze bespiegeling werd hij gestoord door een' grooten hond, die ter openstaande deur inkwam, bij hem opsprong, en kwispelstaartte, als bij het ontmoeten van een' ouden bekenden. BERNARD herinnerde zich het getrouwe beest; wanneer zijn meester, die hem miste, in het vertrek trad, waar de verbaasde BERNARD op het onverwachtst ALBERT voor zich zag staan. Wederzijdsche verbaasdheid en vreugde deden beiden op het eigen oogenblik uitroepen: „ Is het mogelijk!"

Welhaast greep er eene wederzijdsche ontwikkeling van de ontmoeting plaats, en de Graaf VAN BOURNONVILLE, zich bij hen vervoegd hebbende, ontving BERNARD met alle teekenen van beleefdheid en vriendschap. Wanneer de oude man verhaalde, bij welk eene gelegenheid hij gevlugt was, en dus ontvouwde, welke middelen MORENZI in 't werk gesteld had om EMMA's eer te schenden, steeg ALBERT's woede ten hoogsten top, en hij zwoer, dat het monster, 't geen hem door op-gehoopte snoodheid beleedigd had, de wraak zijns arms niet ontgaan zou. „ Doch waar," zeide hij, „ waar „ is mijne onvergelijkelijke EMMA? Sta mij toe, door mijne „ tegenwoordigheid hare vreeze gerust te stellen, en te zwe„ ren, dat geen ding op aarde ons meer zal scheiden, maar „ dat zij in den aan haar verknochten ALBERT den bescher„ mer harer onschuld, en den wreker van het leed, haar „ aangedaan, zal vinden."

Op dit eigen oogenblik kwam een rijtuig met dolle vaart het voorplein oprijden. Twee personen sprongen er uit; in een hunner, want de morgenstond was nu reeds doorgebroken, herkende ALBERT MORENZI. De aandrift van het oogenblik deed ALBERT den Baron volgen. Zij traden teffens de kamer in. — „ Schurk, verrader, roover!" riep ALBERT uit, terwijl hij de deur achter zich digt haalde, niet denkende op zijnen ongewapenden toestand, „ verdedig uzel„ ven, indien gij de regtmatige wraak van HENDRIK VAN „ CLAIRVILLE wilt ontgaan, wiens Moeders bloed geregt

„ wraakneming van eenen Zoon vordert, — van eenen
„ Zoon, die u uwe verfoeijelijke misdrijven met uw leven
„ wil doen boeten!"

Het hart van MORENZI, getroffen met alle de verſchrikkelijkheden van bewustheid des gepleegden misdrijfs, was als 't ware in zijnen boezem verſtijfd, en hij ſtond ſtom van verbaasdheid. De Graaf VAN BOURNONVILLE, vergezeld van BERNARD en andere reisgenooten, vervoegde zich, op dit oogenblik, bij den ongewapenden ALBERT, die het ſlagtoffer zou geworden zijn van 's Barons woede, had niet een diep gevoel zijns misdrijfs, gepaard met verbaasdheid op het zien des Zoons van CLAIRVILLE, de bevende hand van MORENZI wederhouden.

De voorzigtige vrienden van ALBERT voerden hem als met geweld de kamer uit, lieten DU VAL en MORENZI alleen in het vertrek, en ſloten de deur, die aan den buitenkant bewaakt werd door de medegenomene manſchap. De Baron had FARGEON in 't oog gekregen, en zich, hem ziende, den man herinnerd, aan wien hij den moord van den jongen HENDRIK had aanbevolen. Hij voelde duidelijk, welk een lot hem over het hoofd hing. Wanhoop greep hem aan; hij haalde eene geladen piſtool uit, en, eer DU VAL 't zelve hem uit de hand kon rukken, trok hij het los voor zijn voorhoofd, en viel dus als een ſlagtoffer van de bewustheid zijner gepleegde wandaden.

De verſchrikte DU VAL liep naar het venſter, en, hetzelve openſtootende, riep hij: Moord! met zulk een geweld, dat er ſchielijk eene menigte zamenſchoolde, die, door nieuwsgierigheid gedreven, het huis omringde, en begeerde toegelaten te worden in de kamer, van waar het geſchreeuw kwam. De verſchrikte Waard vorderde zulks desgelijks. Dit werd toegeſtaan, onder voorwaarde, dat hij de daar opgeſlotenen niet zou laten ontkomen. Men ſtoof ter kamer in, en vond den Baron levenloos, en DU VAL bukkende over zijnen dooden Heer, met een gelaat, waarop ontſteltenis en ſchrik te lezen waren.

Wanneer ALBERT zijnen neergeſtorten vijand zag, ſtond hij eenige oogenblikken in ſtille opgetogenheid, vervolgens met ten Hemel geſlagene oogen uitroepende: „ Heilige
„ Schim mijner Moeder! wees bevredigd! De arm, die uw
„ ſchuldeloos bloed deed ſtroomen, heeft in zijn eigen u
„ gewroken, en kenmerkt door dit ſchrikkelijk bedrijf van
„ regtvaardigheid de nimmer mistastende hand van de geregtigheid des Hemels!" — Hierop verliet hij de kamer; vervolgens ook de Graaf VAN BOURNONVILLE, die last gegeven had, dat men, ten opzigte van het lijk des zelfmoorders, het noodige zou te werk ſtellen. Thans viel het overleg, welke maatregels men zou nemen, om voor EM-

NA het schrikkelijk voorval te bedekken, tot dat zij haar van daar konden wegvoeren.

BERNARD besloot naar de kamer zijner Dochter te gaan, en ondernam met teedere bezorgdheid haar de zeldzame omstandigheid te ontdekken, dat ALBERT en de Graaf daar gekomen waren. — EMMA, geslingerd door geweldige aandoeningen van geest en vermoeijenissen des ligchaams, had eenigen tijd een' diepen, verkwikkenden slaap genoten. Uit dezen was zij eindelijk gewekt door de verwarring van verscheidene stemmen beneden in het huis. Zij stond op, dacht om haren gevaarvollen toestand, en de door de bedgordijnen heen dringende dag had bij haar de vrees voor vervolging verdubbeld. In haast had zij hare kleederen aangetrokken, om naar haren Vader te gaan, wanneer deze binnen trad, bezorgd naar haren welstand vragende. Hij vond haar zoo vol vreeze, van wege den verstreken tijd, in de herberg doorgebragt, dat BERNARD het waagde, haar van ALBERT's komst te verwittigen, en van diens ongeduldig verlangen om haar te zien.

Een gloeijende blos van oogenblikkelijk genoegen verwde haar gelaat, doch werd schielijk van een doodsch bleek gevolgd. „Ach, mijn Vader!" riep zij uit, „hoe zal ik „hem vermijden? — Wij moesten elkander niet weder„zien. — Ik heb mijn hart geleerd, elk aangenaam denk„beeld, welk het eenmaal durfde vormen, te verzaken. „Eer vordert die opoffering. Dat wij dit dubbel gevaar „ontvlieden!". De tranen borsten BERNARD de oogen uit, toen hij haar te gemoete voerde: „Wel te regt, mijne Dochter, ver„dient gij de belooning, welke nu uw moed en deugd wacht! „Ga met mij beneden; daar zult gij schuldeloos den waardigen „ALBERT, uw' getrouwen Minnaar en bestemden Echtge„noot, aanschouwen. Laat ik u tot hem geleiden. Hij „zal uwe schroomvolle twijfelingen verdrijven, en het on„geloof verbannen, 't geen uit uw gelaat en houding te „lezen is."

EMMA volgde haren Vader in stille opgetogenheid naar eene kleine beplanting aan het einde van een slingerend voetpad in den tuin, waar ALBERT haar wachtte. Terstond wierp hij zich voor hare voeten neder, zeggende, nadat de eerste vervoering eenigzins bedaard was: „ô Mijne EMMA! „ontvang de hand en het hart van ALBERT, of liever van HEN„DRIK VAN CLAIRVILLE, den wettigen Erfgenaam van dat „ontweldigde Kasteel en deszelfs wijden omvang. Ik be„groet de Meesteresse van die heilige schaduwen, waar „ik het eerst mijne geloften van liefde en standvastigheid deed. „Binnen de muren van het Kasteel zal de Huwelijksplegtig„heid onze handen vereenigen. De Baron VAN MORENZI „leeft niet meer." — „Helaas!" viel EMMA hem in de re-

de met eene bevende stemme; „ heeft dan mijn ALBERT „ zijn zwaard met diens bloed bevlekt?" — „ Neen," hernam ALBERT, „ MORENZI stortte neder als een slagtoffer „ van zijn eigen knagend geweten en van 's Hemels oor- „ deel. Ontvang eene onbezoedelde hand, een standvastig „ hart, en onbevlekten naam!" — De Graaf VAN BOURNONVILLE kwam op dit oogenblik daar, wanneer de verrukte Minnaar hem het schoone voorwerp zijner genegenheid aanbood. Hij begroette haar met achting en hartelijkheid, beiden heil wenschende met het hun wachtend geluk.

Gebeurtenissen van dien treffenden aard en zoo zeldzaam verspreidden zich welhaast in den geheelen omtrek. Men vernam ze op het Kasteel van *Clairville* met schrik en verwondering, doch in de nabuurschap met een ongeveinsd betoon van verrukking en vreugde; wegens de herstelling eener Familie, aan welke zij verbonden was door banden van genegenheid, dankbaarheid en pligt, op eenmaal verbroken door het drukkend juk van slavernij, waaronder zij gebukt ging, gedurende het kortstondig bezit des overweldigers. Deze keer der zaken beloofde haar vrijheid en geluk.

De komst van den jongen Marquis naar de woonstede zijner Ouderen bekend geworden zijnde, traden de Landlieden hem te gemoete, op eenen goeden afstand van het Kasteel, met toejuichingen van ongeveinsde vreugde.

De wederkomst van BERNARD met EMMA, van allen zoo bemind, ontving ook den groet der boersche naburen, met eene eerlijke eenvoudigheid van hart, aan 't welk de nijd onbekend is, die zich zoo dikwijls mengt met de aandoeningen in hoogere levensstanden. Zij wenschten BERNARD geluk met de belooning zijner verdiensten, en de eere, die zijne deugdzame Dochter wachtte.

Wanneer de hooge torens van het voorouderlijk *Kasteel* HENDRIK in de oogen vielen, uitstekende boven het omstaande houtgewas, vervulden duizenderlei aandoeningen zijnen boezem; tranen, gewijd aan de gedachtenis zijner Ouderen, vloeiden langs zijne wangen; terwijl dankerkentenis ten Hemel steeg voor de herstelling in die regten, welke hem in staat stelden om geluk rondsom zich te verspreiden.

BERNARD en EMMA traden ter hutte in, met aandoeningen, wijdverschillende van die bij hem omgingen, toen zij die laatst verlieten. Zij offerden hunnen gezamenlijken dank aan dat Wezen, welks gunst hen verlost had van de eenmaal zoo zeer gevreesde lagen eens vijands, van wien zij zich thans ontslagen vonden. De voordeelige standwisseling, welke EMMA wachtte, vervulde haren boezem met nederige dankerkentenisse, en het zedig gemoed van dit kind der onschuld, bestand tegen alle indrukken van trotsch- en verwaandheid, voelde geene zelfverheffing op het naderen van eenen hoogen

rang;

rang; die glans kon hare oogen doen schemeren noch haar oordeel misleiden.

De Marquis VAN CLAIRVILLE duldde niet, dat het voorwerp zijner ware en beproefde genegenheid lang in de nederige stulp verbleef. Hij herinnerde BERNARD aan diens toezegging van de hand zijner Dochter. De schroomvalligheden van kieschheid, de strijd van pligt, en de eischen der eere, konden niet langer aangedrongen worden, als hinderpalen tegen de regtmatigste wenschen en het vurigste verlangen. Te over had EMMA de zuivere deugd haars harte bewezen. Verre verheven boven de kunstenarijen van vermomming en gemaaktheid, gehoorzaamde zij aan de begeerte van haren Vader, om haren edelen Minnaar voor het Echtaltaar te ontmoeten. Daar was het, dat zij hunne wederzijdsche geloften afleiden, bekroond door eene goedkeurende Voorzienigheid met dat uitgelezen geluk, 't welk belangelooze liefde en onbezoedelde eer alleen kunnen verschaffen.

EENIGE PARABELS VAN KRUMMACHER.

De Namen Gods.

Toen ALEXANDER, de Zoon van PHILIPPUS, te *Babylon* was, liet hij uit elk land, en uit elk volk, dat hij overwonnen had, eenen Priester komen, en verzamelde ze allen in zijn paleis. Hierop beklom hij zijnen troon, en vraagde hen — er waren hunner veel in getale — en hij sprak: Welaan, zegt mij, erkent en vereert gij een onzigtbaar Opperwezen? — Toen bogen zich de Priesters al te gader en zeiden: Ja! — En de Koning vroeg verder: Met welken naam noemt gij hetzelve? — Toen antwoordde de Priester uit Indië: Wij noemen het *Brema*; dat is, het Groote! De Priester uit Perzië: Wij noemen het Ormus; dat is: het oorspronkelijk Licht! De Priester uit Judea: *Jehovah Adonai*; den Heer, die is, die was, en die zijn zal! — En alzoo had ieder Priester een bijzonder woord en een bijzonderen naam, waarmede hij het hoogste Wezen noemde.

Toen ontstak de toorn in het harte des Konings, en hij zeide: Gelijk gij maar eenen Beheerscher en Koning hebt, zoo zult gij voortaan ook maar éénen God hebben. *Zeus* is zijn naam!

Toen werden de Priesters zeer bedroefd om de woorden, die de Koning gesproken had, en zeiden: Met het woord, dat wij genoemd hebben, noemt hem ons volk van zijne jeugd af aan. Hoe zullen wij dit veranderen?

 Maar

Maar de toorn des Konings ontstak nog meer. Toen trad een wijze Bramin, oud van dagen en grijs van haren, die hem naar *Babylon* was gevolgd, voor den troon; deze opende zijnen mond en sprak: Mijn Heere de Koning gedooge, dat ik tot de vergaderden spreke! — Toen keerde hij zich tot de Priesters en vroeg: Schittert ook bij u allen het hemelsche gesternte des dags, de bron van 't aardsche licht? — De Priesters bogen zich altegader en zeiden: Ja! — Toen vroeg hun de Bramin, den eenen na den anderen: Hoe noemt gij hetzelve? — En een ieder noemde een ander woord, en een' bijzonderen naam van zijn land en zijn volk. Toen sprak de Bramin tot den Koning: Zullen zij niet voortaan het groote licht des dags met het zelfde woord noemen? *Helios* is zijn naam!

Toen de Bramin deze woorden gezegd hadde, werd de Koning beschaamd in zijn harte, en sprak tot hem: Laat een iegelijk zijn eigen woord gebruiken. Ik zie wel, dat het beeld en teeken nog niet het wezen is.

Het Wonder.

Toen SALOMO nog een jongeling was, zat hij op eenen lentedag in de Koninklijke hoven van zijnen Vader onder de palmboomen, en zag diep peinzend voor zich henen. Zijn leermeester NATHAN kwam tot hem, en zeide: Waarover peinst gij zoo ernstig onder de palmboomen?

De jongeling hief zijne oogen op, en antwoordde: NATHAN, ik wilde gaarne een wonder zien!

Een lach zweefde op 't gelaat van den Profeet; hij zeide: Dien zelfden wensch had ik ook, in de dagen mijner jeugd. — En werd die wensch verhoord? vroeg des *Konings Zoon* haastig.

Een man Gods, hervatte NATHAN, kwam tot mij, en hield de kern van eenen granaatappel in zijne hand. Zie toe, sprak hij, wat er van deze kern zal worden! Hierop maakte hij met zijnen vinger eene opening in den grond, en leide de kern daarin, en bedekte dezelve. Toen hij zijne hand nu terug trok, zie, toen verhief zich de grond en barstte open, en ik zag twee blaadjes ten voorschijn komen. Maar naauwelijks had ik de blaadjes gezien, of zij sloten zich aan elkander, en het werd een ronde stam, met schors omwonden, en de stam werd voor mijne oogen grooter en dikker.

Toen sprak de man Gods wederom tot mij: Zie toe! en, terwijl ik opmerkte, verbreidden zich zeven takken uit den stam, gelijk de zeven armen aan den kandelaar des altaars.

Ik stond verbaasd; maar de man Gods wenkte, en gebood mij te zwijgen en op te merken. Zie, sprak hij, weldra zal eene nieuwe schepping beginnen!

Toen

Toen schepte hij met zijne holle hand water uit het beekje, dat voorbijstroomde, en besproeide driemaal de takken; en zie, alle de takken ruischten van het groene loof, zoodat eene koele lommer ons omringde, vermengd met liefelijke geuren. — Van waar, riep ik, deze geuren, bij de verkwikkende lommer? — Ziet gij niet, sprak de man Gods, hoe het purperkleurig bloeisel uit de groene bladeren ontspruit, en in trossen nederhangt?

Ik wilde spreken; maar een zachte wind zweefde door de bladeren, en strooide de bloesems rondom ons henen, even als wanneer de sneeuw uit de wolken ter aarde daalt. Naauwelijks waren de bloesems afgevallen, of de roode granaatappelen hingen tusschen de bladeren, gelijk de amandelen aan de staven Aärons. — Toen verliet de man Gods mij, van verbazing opgetogen.

Hier zweeg NATHAN. Terstond vroeg SALOMO: Waar is hij? Hoe is de naam van dien goddelijken man? Leeft hij nog?

Toen hervatte NATHAN: Zoon DAVIDS! ik heb u een droomgezigt verhaald.

Toen SALOMO deze woorden vernam, werd hij bedroefd in zijn harte, en zeide: Hoe kunt gij mij alzoo bedriegen?

Maar NATHAN antwoordende, zeide: Ik heb u niet bedrogen, Zoon ISAI! In den hof van uwen Vader kunt gij alles in waarheid aanschouwen, wat ik u verhaald heb. Gebeurt niet op dit oogenblik het zelfde met elken granaatboom, en met alle andere boomen?

Het is waar, zeide SALOMO; maar verborgen en in langen tijd.

Toen antwoordde NATHAN: Is de werking daarom minder goddelijk, omdat zij in geheime stilte en ongemerkt geschiedt? Ik zou denken, des te goddelijker. Leer de Natuur eerst kennen, vervolgde hij, en hare werking. Dan zult gij ligtelijk aan iets hoogers gelooven, en niet begeerig zijn naar wonderen van eene menschenhand.

Saul en Jonathan.

Op eenen dag der nieuwe mane sprak SAUL, de Koning van Israël, vriendelijk met zijnen Zone JONATHAN. En de Koning zeide: Zeg mij, mijn Zoon, zult gij dan nimmer aflaten van den Zone ISAI, dien gij liefhebt met de liefde uwer ziele?

JONATHAN antwoordde: Mijn Vader! hoe zou ik van mijzelven kunnen aflaten en van mijn harte? Alzoo vermag ik ook niet af te laten van de liefde des Zoons ISAI.

Toen vroeg de Koning al verder: Wat is het dan, dat u zoo groot en heerlijk schijnt in den herdersknaap van Bethle-

lehem, dat gij hem aldus aanhangt met uw harte? Is het, omdat hij roodachtig is en schoon van aanzien? Of is het zijn snarenspel; of de kracht, waarmede hij den Philistijn versloeg? Zie, er zijn velen in Israël, wien hij niet gelijk is van daden en van aanzien.

Toen antwoordde JONATHAN: Ach, mijn Vader, dat uw toorn niet ontsteke! Ik denk om zijn aanzien, noch om zijne kunst, noch om zijne daden, en weet niet hoe, en waarom: maar dit weet ik, dat ik hem lief hebbe als mijne ziele.

Toen ontstak de toorn des Konings, en hij zeide: Weet gij dan niet, dat alle de dagen, welke de Zoon ISAI op den aardbodem leven zal, uw Koningrijk niet bevestigd zal worden, en dat hij zelf Koning zal worden over Israël?

Toen werd het aangezigt van JONATHAN helder, en hij sprak tot den Koning, zijnen Vader: ô Mijn Vader, laat het geschieden! Is het dan niet hetzelfde, wie van ons beiden over Israël heersche? Want zie, wij hebben een verbond in den Heere gemaakt, en zoo zal ik hem de naaste, en hem steeds ter zijde wezen.

Toen de Koning deze woorden hoorde, ontstak hij nog meer, en schoot de spietse op hem, om hem te slaan. Want hij kende de liefde niet, en hadde geenen vriend aan zijn hof.

Maar JONATHAN stond op en ging henen, en hij at op den dag der nieuwe mane geen brood. Want hij was bekommerd om DAVID, omdat zijn Vader hem gesmaded hadde.

Zacheus.

Te *Jericho*, in het Land der Belofte, woonde *Zacheus*, de Overste der Tollenaren, nog vele jaren, nadat hij den Heere gezien hadde van den wilden vijgeboom. Want hij was klein van persoon; maar hij wandelde in eenvoudige vroomheid voor God en de menschen, en deed wel aan de armen van zijne goederen, en ontvreemdde niemand iets door bedrog.

En elken morgen, wanneer de zon opging, stond hij op, en wandelde heimelijk naar het veld buiten *Jericho*, en keerde terug met een' zachtmoedigen en stillen geest, en begon zijn dagwerk.

Toen zijne huisvrouw en zijne vrienden dit opmerkten, spraken zij onder malkanderen: Waarhenen toch mag hij elken morgen gaan? Welaan, laten wij hem heimelijk volgen, opdat wij zien, wat hij verrigt. Want het is wel der moeite waardig, den stillen wandel van een' vromen man na te gaan.

Alzoo spraken zij, en maakten zich op in den morgenstond, zijne huisvrouw en zijne vrienden, en gingen zachtkens van verre. Toen zagen zij, dat hij naar den wilden vij-

vijgeboom ging, waar hij den Heere gezien hadde, en zij verscholen zich in een boschje. En de hitte des dags was groot; want het was de tijd van den oogst.

Terwijl zij nu daar stonden, zagen zij, hoe ZACHEUS een kruikje nam, en water schepte, en den wortel des booms besproeide, en het onkruid uitroeide, en voor den boom zorgde met teederheid. En nadat hij dit alles verrigt hadde, zag ZACHEUS den boom vriendelijk aan, en keerde terug naar *Jericho*.

Toen kwamen zijne vrienden uit het boschje, en zeiden met een' vriendelijken lach: Zie, ZACHEUS, wij zijn uwen heimelijken wandel nagegaan. Want wij konden niet begrijpen, waarom gij elken dag zoo vroeg naar buiten gingt. Waarom zendt gij niet eenen uwer knechten, om den boom te bezorgen, dien gij zoo zeer schijnt te beminnen?

Maar ZACHEUS antwoordde en zeide: Gij hebt kwalijk gedaan, met mijn gevoel te bespieden, waarin gij niet kunt deelen. Want het gevoel wordt in stilte geboren, en bemint de stilte. Maar laat, geliefden, laat mij dit kinderlijk gevoel behouden. Want dit gevoel was het immers, dat mij tot hem, den Heiligen, en hem tot mijzelven voerde.

ONSTERFELIJKHEID.

Een man van aanzienlijk vermogen, geoefend verstand, en vooral beroemd om zijn deugdzaam karakter, welken wij EUPHRONIUS zullen noemen, hield meestal zijn verblijf op een fraai Landgoed, in een der vruchtbaarste en aangenaamste oorden van *Holland*. Van een gezelligen aard zijnde, ontving hij hier, van tijd tot tijd, het bezoek van eenige uitgelezene vrienden, die, in hoedanigheden van verstand en hart, met zijnen smaak meest overeenstemden. Een van deze was THEOPHILUS, de blijmoedige, de godvruchtige, de menschlievende grijsaard THEOPHILUS, wiens leven zoo goed als afgemeten was tusschen de verzameling van nutte en waardige kundigheden uit vroegere en latere schrijvers, de betrachting der deugd, en godvruchtige bespiegelingen. Vroeger dan gewoonlijk stond hij, op zekeren avond, op van de tafel; het was een schoone avondstond; aan den onbewolkten hemel scheen de volle maan in vollen luister. JULIUS, Zoon van EUPHRONIUS, over dit ijlings henen gaan eenigzins verwonderd, plaatste zich aan het venster, vernam hem welhaast in den tuin, zag hem, aan het einde van denzelven, eene deur openen, en zich naar eene eenzame plek begeven, die, gelijk de jongeling wist, dikmaals door

den

den eenzaamheidminnenden wijsgeer werd bezocht. Door nieuwsgierigheid gedreven, volgde hij THEOPHILUS, en, *zonder* door hem te worden opgemerkt, plaatste hij zich *achter* den stam van een dikken boom, digt genoeg nabij om 's mans woorden te kunnen hooren en zijne gebaren te zien: want THEOPHILUS was gewoon, in zijne eenzame wandelingen, *hardop* te denken. Duidelijk sprak hij nu de volgende woorden: „ In dit stille uur wendt zich de in zichzelve gekeerde ziel naar binnen, en aanschouwt aldaar eenen vreemdeling van hooge afkomst en geboorte, van meer dan sterfelijke orde, een straal van goddelijk vuur, hetwelk in eeuwigheid moet branden, nadat de zon hare goude oogen gesloten, en, in schaduwen omwonden, haren gewonen dagloop zal vergeten hebben."

Hier zweeg THEOPHILUS, en bleef, voor eenigen tijd, *in* diepe overdenking als begraven. Thans, van den groenen zetel, op welken hij zich had nedergezet, als in verrukking opstaande: „ Vergeef, ô genadige Hemel!" riep hij, „ de godonteerende vrees, welke de menschelijke broosheid mijner ziele heeft ingedrukt. De rede wraakt den somberen angst voor de vernietiging, en gebiedt hare hoop zich in de onsterfelijkheid uit te breiden. De statelijke stilte, die rondom mij regeert; en welke de verbeelding als het beeld des *doods* teekende, is slechts de slaap der bezielde natuur. Welhaast zullen de vervrolijkende lichtstralen, met weerkaatsenden luister, uit de oosterkimmen voortschieten, en de aanbrekende dag zal GODS schepsels tot werkzaamheid en genot doen ontwaken. Maar de mindere rangen van wezens schijnen onvatbaar voor die telkens toenemende vorderingen in volkomenheid, welke het menschelijke geslacht onderscheiden. Dieren, *vogelen* en insekten loopen rond in hunne bijzondere kringen, *met onveranderde* evengelijkheid, en de geslachten volgen op de geslachten, zonder ter verdere volmakinge een enkelen stap gedaan te hebben.

„ Het korte tijdperk van hun leven is naar de volmaaktheid berekend, om welke te bereiken zij bevoegd zijn, en de souverein van het heelal heeft hun de wet voorgeschreven: *Tot hiertoe zult gij gaan, en niet verder.* De mensch, intusschen, staat nimmer stil, is nimmer voldaan met de gemaakte vorderingen. De diepste teugen van wetenschap en kennis dienen enkel om zijnen dorst te vermeerderen; wasdom in deugd doet slechts zijne eerzucht ontvlammen; en zijn smachtende geest strekt zich voorwaarts, steeds naderende tot, doch steeds op een oneindigen afstand blijvende van de volmaaktheid."

Van nieuws zweeg hier THEOPHILUS; en met een godvruchtig gevoel en ernstige aandacht zijne oogen naar het uit-

uitgebreide hemelrond, als een ſtatelijke boog boven zijn hoofd geſpannen, opſlaande, rigtte hij aldus zijne aanſpraak tot de ſtarren, terwijl hij tevens zijne avondwandeling vervolgde: „ Gij kasteelen van licht, misſchien mijne toekomende woonplaats, van waar de ziel op de verledene omgewentelde tijdperken zal terugzien, op alle de woelige tooneelen, welke zij hier beneden liet, de uitgebreide ontwerpen en zonderlinge gebeurtenisſen, als op eene geliefde vertelling, welke de kindſche jaren ſtreelde!"

Onder dit alles bevond hij zich zoo goed als buiten het gehoor van JULIUS; en deze, zijne ſchuilplaats verlatende, volgde hem. Doch het onmogelijk vindende zich te verbergen, trad hij den wijsgeer op zijde, en bekende openhartig, dat hij zijne alleenſpraak had beluisterd. Hij vroeg vergiffenis dat hij hem dus kwam ſtoren, en verzocht, dat hij zijne overdenkingen wilde vervolgen, zonder er aan te denken dat hij bij hem was. „ Gelukkig zal ik mij rekenen," voegde hij er nevens, „ indien gij mij van mijne *aanſpraak* op de onſterfelijkheid kunt overtuigen."

„ Hebt gij eenige *gaping* in uw regt van *aanſpraak* ontdekt," antwoordde THEOPHILUS, met zijne gewone beleefdheid, „ dat gij u dus twijfelachtig uitdrukt aangaande eene zoo onwaardeerbare ſtandverwisſeling? Nog nooit, zoo veel ik weet, heeft de ſcherpzinnigſte twijfelaar een voldingend bewijs tegen een toekomenden ſtaat aangevoerd; zoodat, de zaak van dezen kant beſchouwd zijnde, de waarſchijnlijkheid gelijk ſtaat met de onwaarſchijnlijkheid, en, indien er ſlechts een eenig bewijs, ten voordeele van een toekomenden ſtaat na dit leven, kan worden bijgebragt, de ſchaal naar dien kant oogenblikkelijk zal overſlaan. Uwe onkunde van de wijze van beſtaan in eene andere wereld, en van de wijze van overgang in dezelve door den dood uit dit leven in een ander, kan in die ſchaal niet wegen. Want onkunde is geen grondſlag van geloof, noch van ongeloovigheid; en indien wij daaruit redeneren, kunnen wij verzekerd zijn, in de ſtrikken van dwaling ons te zullen verwarren. Vertoon eenen eikel aan eenen *Hottentot*, of aan een wilden *Arabier*, die buiten zijne zandwoestijnen nooit gereisd heeft; zeg hem, dat van dien eikel een hooge boom zal voortkomen, die zijne takken wijd en zijd verſpreidt, en uw verhaal zal hem wonderſpreukig voorkomen; zijn geloof daaraan zal hij veelligt, en niet geheel te onregt, opſchorten, doch als ongegrond en valsch kan of mag hij het niet verwerpen.

„ Zeer geringe overeenkomst heeft de toeſtand van een kind vóór zijne geboorte met den ſtaat van eenen mensch in deszelfs volwasſenen ouderdom; en indien gij iemand onkundig konde onderſtellen, dat de eene eene voorbereiding

is tot den anderen, zoude zulk eene onkunde niet tot grond kunnen dienen om de zaak zelve te ontkennen.

„ Intusschen zijn er verscheiden stellige bewijzen voorhanden, op welke wij ons geloof in een toekomend leven overtuigend kunnen bouwen. Het vurige verlangen naar en de verwachting van zulk een leven, en de vrees voor vernietiging, die allen menschen gemeen zijn, mogen, gewisselijk, als *vermoedens* ten voordeele der onsterfelijkheid beschouwd worden. Verlangen, of begeerte, het zij wij uit de overeenkomst oordeelen, of uit GODS zedelijke volmaaktheden, schijnt de wezenlijkheid des voorwerps in te sluiten; en het geloof in deze wezenlijkheid, welk bijkans in alle eeuwen, en onder alle volken, de overhand gehad heeft, moet zijnen grondslag gehad hebben, of in eene goddelijke openbaring, of in deszelfs overeenstemming met de algemeene beginsels der menschelijke natuur.

„ Het geweten, verder, het denkbeeld van een toekomenden en statelijken rekendag aan de hand gevende, versterkt en bevestigt de verwachting van een toekomend leven. De belooningen der deugd, en de straffen der ondeugd, nemen, gemeenlijk, hier een begin; doch de toekomende wereld beschouwen wij doorgaans als derzelver voltooijing.

„ Met dit alles, zedelijke verdienste, en wanverdienste, ontvangen niet altijd evenredige vergeldingen, of straffen, in het tegenwoordige leven. *Den boozen gaat het wel; den goeden komt gekwel en ramp bespringen.* Lijdende deugd, en zegepralende ondeugd, zijn onregelmatigheden, welke wij, in de bedeelingen der Voorzienigheid, dagelijks waarnemen; en deze wijzen klaarblijkelijk op een *hierna*, waarin de GODHEID de wijsheid, weldadigheid en *billijkheid* van haar bestuur zal doen openbaar worden.

„ Aldus blijkt het, dat het eene onbestaanbaarheid zijn zoude, dat de dood de eindelijke afloop des levens, en het tijdperk des aanwezens met lijden zoude besloten worden. Dikmaals is smart ondergeschikt aan vermaak; en de onheilen en rampen, welke wij lijden, werken meestal mede tot onze verbetering en volmaking. Zal dan de jongste smart, welke wij gevoelen, en de grootste, welke wij ons voorstellen, de eeuwige uitblussching van ons aanwezen zijn? Laten wij veeleer, mijn JULIUS! onderstellen, dat onze overgang naar eene andere wereld naar onze geboorte in deze wereld gelijkt; dat beiden met eenige maat van smart noodwendig gepaard gaan; en dat de volwassenheid van het menschelijke slechts de kindsheid van het hemelsche leven is."

Op dit alles antwoordde JULIUS niet. Indien hij al voorheen aan een toekomenden staat na dit leven had getwijfeld, was hij, door de aangevoerde bedenkingen, indien niet van

deszelfs waarheid overtuigd, immers in zijne twijfelingen tot ſtaan gebragt. De nacht was nu al een goed ſtuk wegs gevorderd, en THEOPHILUS, verlangende in eenzaamheid zijne overdenkingen verder voort te zetten, ſpoedde zich naar zijn vertrek op *Hartelust*.

VOORBEELD VAN ZONDERLINGE ONVERSAAGDHEID IN EEN' MATROOS.

Een *Engelsch* Koopvaardijſchip, naar *Barbados* beſtemd, en vervolgens aldaar voor anker zijnde gekomen, ſprongen, op zekeren dag, eenigen van het ſcheepsvolk in zee, om te baden; naauwelijks waren zij daarmede bezig, of er vertoonde zich een groote Haai en ſchoot regt op hen toe. Een van het bootsvolk, die op het dek van het ſchip ſtond, dit ziende, riep hun toe, dat zij zich moesten bergen; allen bereikten het vaartuig onbeſchadigd, op één na, die door het ſchrikdier zoo goed als door midden werd geſcheurd. Op dit verſchrikkelijk ſchouwſpel werd de makker en boezemvriend des ongelukkigen dermate in woede ontſtoken, dat de brave jongeling, den Haai door de bloedige oppervlakte van het water hebbende zien zwemmen, om eenige ſtukken en brokken des deerlijk gehavenden bootsgezels op te zoeken, in zee ſprong, met het voornemen om het zeegedrogt te dooden, of met zijnen vriend een gelijk lot te ondergaan. Hij was gewapend met een langen en zeer ſcherpen dolk. De Haai, hem in het oog hebbende, ſchoot ſtraks op hem toe. Hij had zich op de eene zijde geworpen en zijnen vervaarlijken bek reeds geopend om hem te grijpen, toen de onverſaagde jongeling vlug en vaardig naar het monſter dook, hetzelve met de linker hand een weinig onder de benedenvinnen aangreep, en den dolk verſcheiden malen in den buik duwde. De Haai, door de pijn aan de toegebragte wonden woedende geworden, en veel bloeds verliezende, wierp zich nu op de eene en dan op de andere zijde, om zich van zijnen vijand los te maken. Dit, echter, gelukte hem niet; te zamen werden zij door de golven naar het ſtrand gevoerd, alwaar de overwinnaar, zijne kloekmoedigheid en krachten verdubbelende, het ſchrikdier de rest gaf, en het, onder begunſtiging van het wasſende water, op het drooge ſleepte. Hier rukte hij het de ingewanden uit het lijf, haalde er de akelige overblijfſels van zijnen vriend uit, welke hij vervolgens nevens den romp des Haais in het zelfde graf begroef.

zon-

ZUIDELIJK EN NOORDELIJK KUNSTGEVOEL.

Gedurende zijn verblijf in *Italie*, bevond de Duitsche Kunstschilder F... zich met eenigen zijner landslieden in de ommestreken van het *Colisaeum*, ten einde eenige gedenkstukken der grijze oudheid af te teekenen.

Terwijl hij hiermede bezig was, kwamen een paar landlieden, die, uit hoofde van de drukkende hitte, hunne schamele kleederen tot op hun hemd uitgetrokken hadden, en aan stokken over hunne schouders droegen, vrolijk den weg op.

Zij werden den Schilder gewaar, naderden hem met bescheidenheid, schenen de teekening met het origineel te vergelijken, verwijderden zich vervolgens, en zeiden tegen elkander in het heengaan: *Gran bell arte!*

Na de terugkomst van den Kunstschilder in zijn noordelijk vaderland, hield hij zich op zekeren tijd buiten de poort zijner geboortestad bezig met eene groep oude statige eiken af te teekenen.

Eenige boeren arbeidden op het nabijgelegen veld. De bezigheid des Kunstenaars trok insgelijks hunne opmerkzaamheid tot zich. Eindelijk zonden zij een' uit hun midden af, om eens naauwkeuriger te onderzoeken, wat de vreemdeling daar eigenlijk uitvoerde. Hij trad achter den Schilder, vertoefde daar eene korte poos, en keerde vervolgens naar zijne makkers terug.

Wat mackt he? riepen zij hem reeds van verre toe, en de afgezondene antwoordde insgelijks met luider stem: *Hê schrift de Böme af!*

DE PLIGT VAN EENE GEHUWDE VROUW.

Eene gehuwde vrouw, over iemand, die haar van liefde sprak, verontwaardigd, wees hem met het volgende antwoord af: „Toen ik een kind was, gehoorzaamde ik mijne moeder; toen ik wat grooter werd, gehoorzaamde ik mijn' vader; thans gehoorzaam ik mijn' man: zoo gij derhalve iets van mij verlangt, moet gij het aan hem vragen."

No. III. *Meng.* bl. 103. in de Noot, staat: *Latijn*, lees: *Hoogduitsch.* En No. IV. bl. 171. reg. 28 *En*, lees: *Zij.*

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

VERGENOEGDHEID EN EDELMOEDIGHEID BEIDE IN HET GEDRAG VAN EZAU TEN TOON GESPREID.

EZAU *zeide: ik hebbe 's veel*, [of *genoeg*] *mijn Broeder! het zij het uwe, dat gij hebt.*

GENESIS XXXIII: 9.

(Naar het *Engelsch.*)

Ezau's zeggen: *Ik heb genoeg; het zij het uwe, dat gij hebt*, maakt een gedeelte uit van de aangename Ontmoeting en leerzame Geschiedenis, waarin wij eene levendige en treffende schilderij aantreffen der sterke gemoedsbewegingen van genegenheid en blijdschap eens Broederpaars; 't welk, na vele jaren in verschil geleefd te hebben, elkander ontmoet, en, op het onverwachtst, verzoent.

JAKOB had, door eene list, voor zichzelven den Vaderlijken zegen verworven, voor zijnen ouderen Broeder bestemd. Het ontrooven van dien zegen maakte EZAU's gevoeligheid in die hooge mate gaande, dat hij besloot des op JAKOB wraak te nemen en hem te dooden. Zoodra JAKOB dezen toeleg zijns Broeders vernam, keurde hij het geraden en noodig, het Vaderlijke huis te verlaten, en ging, op eenen verren afstand, bij zijnen Oom LABAN wonen.

Na het tijdsverloop van vele jaren, in welke hij het hoofd eens talrijken Gezins was geworden en groote bezittingen verkregen had, vormde hij het plan, om eene verzoening met zijnen Broeder te beproeven. Hij kon geen volkomen genoegen vinden te midden van den overvloed, welke hem omgaf, wanneer hij voor zijnen geest opriep de verwijdering, welke er bestond tusschen hem en EZAU, aan hem door de Natuur met de teederste banden verbon-

den. Hij koesterde hope, dat de langdurige afwezigheid en eene verandering van omſtandigheden de gevoelige geraaktheid zijns Broeders zou bekoeld, en voor eene verzoening vatbaar gemaakt hebben. Pligtbeſef leerde hem, dat, hij zelf de verwijdering tusſchen hem en zijnen Broeder veroorzaakt hebbende, ook de eerſte ſtap tot verzoening door hem behoorde gedaan te worden. Zijne overgeblevene genegenheid tot zijnen Broeder maakte zulks voor hem geene zware taak.

Ingevolge hiervan zond JAKOB boden tot EZAU, om naar diens welſtand te vernemen, en eene zamenkomst voor te ſlaan. Wanneer dezen, bij hunne wederkomst, hem verzekerden, dat EZAU hem te gemoete toog, door vierhonderd man vergezeld, begon hij te duchten, dat zijn Broeder nog wraak ademde, en hij maakte zich gereed om diens toorn door kostbare geſchenken te ſtillen.

Die opwellende vreeze door een Gezigt verdreven zijnde, toog JAKOB zijnen Broeder te gemoete. Bij het naderen betoonde hij hem de teekens van diepe eerbiedenisſe, naar de gewoonte van dien tijd, zeer diep op den grond nederbuigende. EZAU, diep getroffen door dit onderwerpelijk gedrag, en geroerd door het genoegen, dat hij zijnen Broeder, na eene afwezigheid van zoo vele jaren, weder aanſchouwde, liep hemwaarts, viel hem om den hals, en kuste hem. Wraak ademende geraaktheid kon thans geene plaats in EZAU's boezem vinden; deze was te eenemaal vervuld met de zachtere aandoeningen van liefde en vreugde.

JAKOB voelde zijn hart vervuld met genoegen, op het ontvangen van zoo ondubbelzinnige teekenen der teederſte toegenegenheid van eenen, van wien hij zich niets anders had voorgeſteld dan eene vijandelijke ontmoeting; — hij was verrukt op het hervinden van die broederlijke hartsvereeniging, welke zijn eigen verradelijk gedrag verbroken had. Beiden voelden zij gemoedsaandoeningen, alleen door tranen uit te drukken: beiden weenden. JAKOB verklaarde EZAU, dat het medegebragte vee voor hem ten geſchenke beſtemd was: een geſchenk, 't welk EZAU, na veel weigerens, aanvaardde. Daarop een teeder afſcheid genomen hebbende, ging elk zijns weegs, de reis voortzettende.

Dit belangrijk gedeelte der gewijde Geſchiedenisſe, in den geheelen omvang beſchouwd, boezemt ons eene menigte van nuttige bedenkingen in. Van deze alle zal ik mij-

mijne aandacht alleen bepalen op het antwoord, door EZAU aan JAKOB gegeven, toen deze hem het geschenk aanbood. EZAU sprak: „ Ik heb genoeg, mijn Broe„ der! het zij het uwe, dat gij hebt." — Een antwoord, baarblijkelijk ingegeven door een *vergenoegd* en *edelmoedig* hart.

Schoon EZAU de man niet ware, dien GOD goedvond tot Stichter des *Joodschen* Volks te verkiezen, blijkt het uit geene zijner levensomstandigheden, ons door de Geschiedenis opgeteekend, dat hij een slecht mensch geweest hebbe. Uit het reeds bijgebragte blijkt, dat hij den geest van wraakzucht, die éêns zijn hart vermeesterde, daaruit verbannen had, en in staat was, om de edelste deugd, het vergeven van aangedaan ongelijk, te betrachten. — Geene tegenwerping tegen de braafheid van EZAU's karakter kan men met eenigen grond ontleenen uit de woorden van Profeet MALEACHI: „ JAKOB „ heb ik lief gehad, en EZAU heb ik gehaat (*);" woorden, door Apostel PAULUS in den Brief aan de *Romeinen* (†) aangetogen: naardemaal en de Profeet en de Apostel van dit Broederpaar spreken, in zoo verre zij Hoofden waren van hunne Nakomelingschap, en enkel beweren, volgens eene wijze van uitdrukken, in de Schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds in gebruik, dat GOD JAKOB en diens Nakomelingen voorregten en zegeningen schonk, welke EZAU en diens kroost nimmer genoten. — Dan, hoedanig ook EZAU's karakter over het algemeen moge geweest zijn, het is blijkbaar uit het geval, bij 't welk hij uitboezemde: „ Ik heb genoeg, mijn Broeder! „ het zij het uwe, dat gij hebt," dat hij beminnelijke en achtenswaardige neigingen in zijnen boezem omdroeg. Schoon hij beroofd geweest was van een voorregt, 't geen hij hoogschatte, en 't welk hij geleerd had aan te zien als hem van nature toebehoorende, had de Voorzienigheid in zoo verre 's Vaders zegen bekrachtigd, dat hij in zijne woonstede het vette der aarde genoot, en reden te over had om te vrede en gelukkig te zijn in den stand, hem toegeschikt, en tot den Broeder, welken hij eenmaal zoo zeer benijdde, kon zeggen: „ Ik „ heb genoeg!"

Waar

(*) MAL. I: 2, 3.
(†) *Rom.* IX: 13.

Waar zullen wij gaan, om den mensch te vinden, die, met eene volkomene en niet weifelende toestemming zijns harte, deze taal kan voeren? — Men duide mijne meening met die vrage niet verkeerd, alsof ik vroeg, waar de man te vinden zij, die eene grootere mate van geluksgoederen, dan welke hij thans geniet, zou weigeren, indien het des Hemels wil ware, hem dezelve te schenken. Wie dit kon doen, bleef niet langer een redelijk wezen: want hij zou het eerste beginsel van werkzaamheid, de zucht tot Geluk, verloren hebben. Ik vraag naar den gelukkigen Man, die vergenoegd is in den stand, hem door de Voorzienigheid toegeschikt, en oordeelt genoeg te hebben aan de zegeningen, welke hij mag genieten.

Bezoekt de woningen der Grooten dezer aarde, de paleizen der Magtigen; merkt op den glans en de schitterende grootheid, de uitgestrektheid hunner bezittingen, de verscheidenheid hunner vermaken, den eerbied en het ontzag, waarmede men hen allerwegen bejegent: wat kan dezen ontbreken van 't geen de menschelijke natuur met mogelijkheid kan genieten? Indien men Vergenoegdheid ergens op aarde zal vinden, het moet zeker wezen onder die met aardsch geluk rijk gezegenden! — Zoodanig zou misschien de eerste bedenking zijn van een oppervlakkig beschouwer. Doch vertoeft bij dezen zoo lange, dat uw oog niet langer schemere en verbijsterd worde door den uitwendigen luister. Merkt op den nijd, de wangunst, welke steeds ontstaan tusschen mededingers naar posten van eer en voordeel. Neemt waar, hoe dikwerf het gebeure, dat zij, te midden van overvloed en grootheid, het genot der tegenwoordige bezittingen te eenemaal verliezen, door een onverduldig verlangen naar een nog niet bereikt voorwerp, — een voorwerp, misschien van geene grootere waarde, vergeleken met de goederen, welke zij reeds bezitten, dan de Wijngaard van NABOTH, in vergelijking met het Koningrijk van *Israël*, en welke AHAB echter zoo zeer begeerde, dat hij, vóór hij des bezitter wierd, noch eten noch slapen wilde. Volgt hen op de tooneelen des huisselijken levens, en bemerkt, hoe weinig voldoenings zij vinden in hunne genietingen, hoe vaak teleurstelling en zatheid den beker des vermaaks vergiftigen, zorg en kommer den slaap van hunne zachte sponde verwijderen, — wat zal het gevolg van dit uw onderzoek zijn? Misschien zult gij wanhopen, onder hen eenen man te vinden, die zoo geheel te vrede is met

zij-

zijne tegenwoordige bezittingen, dat hij kan zeggen: „ Ik heb genoeg!" Althans zult gij grond vinden om te besluiten, dat wezenlijke Vergenoegdheid zoo zeldzaam gevonden wordt in de paleizen der Grooten als in de hutten der Armen.

Zullen wij dan den man, die EZAU's taal de zijne kan maken, zoeken onder den woelig werkzamen drom der zoodanigen, die, om hunne Middelen te vermeerderen, vroeg opstaan, laat opblijven, en het brood der bezorgdheid eten? Indien wij, in dit geval, mogen oordeelen uit den rusteloozen geest, waarmede velen, tot dit slag van menschen behoorende, hunne stelsels om winst, zelfs met verwaarloozing van alle andere belangen, voortzetten, — uit de oneerlijke en onwettige middelen, waarvan zij dikwijls gebruik maken om rijkdommen te verkrijgen, — en uit het ongeduld, waarmede zij hunne hoop vestigen op eenig nog onbereikt afgelegen goed, als datgene, 't welk de voldoening hunner wenschen en de voltooijing huns geluks zal uitmaken, moeten wij besluiten, dat er in de middelstanden des levens, bij vergelijking gesproken, weinigen gevonden worden, die, naar eisch gevoelig voor het heil, aan dien levenkring verbonden, zich kunnen vereenigen met AGUR's verstandige bede: „ Geef mij noch Armoede, noch Rijkdom; voed mij „ met mijn bescheiden deel!"

Indien wij, in de hoogere rangen der Maatschappije, zulk eene verbazend groote menigte aantreffen van menschen, onvoldaan wegens hunne tegenwoordige bezittingen, te onvrede over den staat, waarin zij leven, en onverduldig in het heftig najagen van eenig nog afwezig goed, welk een gelukkiger uitslag kunnen wij ons beloven, wanneer wij onze naspeuring van Vergenoegdheid voortzetten onder de lagere rangen des Menschdoms! Wanneer wij in aanmerking nemen, aan hoe veel arbeids, moeite en kommers zij zich blootgesteld vinden, met hoe veel zorgs en vlijts velen onder hen het volstrekt noodige verkrijgen, en hoe weinige van de vermaken en geneugten des levens, hoe overvloedig bij anderen genoten, binnen hun bereik liggen, zullen wij ons luttel hebben te verwonderen, dat er zoo weinigen onder dezen rang van menschen gevonden worden, in die mate te vrede met hun lot, dat zij kunnen zeggen: „ Ik heb „ genoeg!"

Dit overzigt van de verscheidene standen in de mensche-

schelijke zamenleving leidt ons noodwendig tot het besluit, dat geen stand, hoe voordeelig ook, geene geluksgoederen, hoe ruim ook besteed, of eenige uitwendige omstandigheden, welke zij ook mogen wezen, uit zichzelve genoegzaam zijn om Vergenoegdheid hervoort te brengen.

Indien wij, derhalve, den mensch wenschen te ontdekken, die het deel des goeds, 't welk de Hemel hem vergund heeft, *genoeg* rekent, en gelukkig kan zijn, zonder meer te beöogen, moeten wij een ander en zekerder middel zoeken, dan 's menschen levensomstandigheden opleveren. Men vinde den Man, die geleerd heeft dat Geluk hervoortkomt uit een welgesteld en zelfgoedkeurend gemoed alleen, — die, ingevolge van eene volkomene overtuiging dezer waarheid, door den bestendigen loop eens deugdzamen levens, eene eenparigheid in zijne neigingen daargesteld, en zich de getuigenis van een goed geweten verworven heeft, — die vastelijk gelooft, dat alle gebeurtenissen en uitkomsten onder het beheer staan van volmaakte Wijsheid en Goedheid, genegen en gereed, om, in den eindelijken uitslag der dingen, het geluk der Regtvaardigen daar te stellen, — die de troostvolle overtuiging bij zich omdraagt, dat de wijze en goede Bestuurder der Wereld zijn Vader en Vriend is, standvastig en vertrouwend berust in diens bescherming en zegen, en de ondersteunende hope geniet, dat GOD hem langs den veiligsten en besten weg tot geluk zal opleiden: deze is de Man, — zelfs dan, wanneer gij hem aantreft in eene hut, in gemeene kleeding, nederzittende bij een' schralen maaltijd, of zich te slapen nederleggende op een bed van stroo, — die dit geringe levensgenot met een genoegen smaakt, welk een Vorst hem zou kunnen benijden, — die GOD dankt, dat hem niets goeds ontbreekt, en die, wanneer gij zijne gemoedsgesteltenisse in dezen nederigen stand hem afvraagt, met eene eerlijke eenvoudigheid en rustig gelaat verklaart; „ dat hij genoeg heeft."

Gij zonen der eerzucht, gierigheid en weelde, die alle voorraadplaatsen van grootheid, rijkdom en vermaak doorzoekt om geluk te vinden, staakt uwe ijdele en vruchtelooze pogingen, vestigt het oog op dezen weltevreden Man, let op zijn karakter, op zijnen staat, en leer gelukkig wezen!

Te vrede en vergenoegd te zijn met hetgene wij bezit-

zitten, is het middel om duizend rustftorende gedachten en ongemakkelijke gewaarwordingen te vermijden. Deze gemoedsgefteldheid zal, zonder ons te beletten om eene behoorlijke mate van aandacht op onze zaken en de bevordering van onze tijdelijke welvaart te flaan, ons in eenen ftaat van bedaarde tevredenheid brengen, zoo hoogst gunftig voor het regte levensgenot. Zij zal ons krachtdadig vrijwaren voor die geweldige ontroeringen en knellende teleurftellingen, waaraan een onvergenoegde en hebzuchtige zich fteeds vindt blootgefteld; en hoe fmertvol deze meestal zijn, zal de korte Gefchiedenis, welke hier past, op het overtuigendst leeren.

Een Jongeling, gezegend met gezondheid, verftand, en een voegelijk aandeel van de geluksgoederen dezer wereld, genoot die zegeningen verfcheidene jaren lang, zonder eenige ftoornis van aanbelang, en had allen grond om de volduring van dezen gerusten en gezegenden levensftand tot het einde zijner dagen te zullen erlangen: dan, eene wandeling doende bij de begraafplaatfen zijner voorvaderen, zag hij op eene der Grafftеden een opfchrift in letteren, door den tijd meest uitgefleten: *In deze Begraafplaats is een fchat, grooter dan* CRŒSUS *immer bezat.* Ontftoken door heblust, deed hij onverwijld die grafplaats openen, met gretig verlangen van onmetelijke fchatten te zullen vinden geheel en al vervuld. Verftomd ftond hij van teleurftelling, wanneer hij niets zag dan een hoop beenderen en ftof, met dit opfchrift daar boven: „ Hier zou *Eeuwige Rust* ge„ woond hebben; een fchat, door CRŒSUS nimmer be„ zeten: doch gij hebt die verftoord. Aangefpoord door „ eene onvoldoenbare geldzucht, hebt gij de heilige „ overblijffels uwer voorvaderen ontrust. — Ga henen, „ en leer Wijsheid!"

Dusdanig eene teleurftelling behoorden allen te ontmoeten, die, niet te vrede met hetgene zij tegenwoordig genieten, verwachten gelukkig te zullen worden door het bezit van eenig nog aanftaand goed; en dewijl de te onvrede mensch zich geftadig blootgefteld vindt aan de kwellingen van hetzelve te zullen misfen, loopt hij het grootfte gevaar, dat zijne rust geftoord worde door de knagingen van den nijd. Te midden van den overvloed zal hij buiten ftaat zijn om zijnen dadelijken voorraad te genieten, dewijl zijn naaste meer bezit; daar, integendeel, de vergenoegde man alle de geneugten fmaakt, welke eigenaar-

dig aan zijnen ſtand behooren, en zelfs de bezittingen van anderen, in zekeren zin, zijne eigene maakt; naardemaal elk aangenaam voorwerp, 't geen hem omringt, wie ook de bezitter moge wezen, dient om zijn hart met genoegen te vervullen. Zoo is hij beveiligd tegen de onaangename gewaarwordingen van te onvredenheid en nijd, en de kalmte zijner ziele blijft ongeſtoord; zijne levensgeesten vloeijen in een' beſtendigen loop van weltevredenheid; dit ſchenkt gezondheid en kracht aan zijne geheele geſteltenisſe, en verſpreidt bedaarde vrolijkheid over zijn aanwezen.

De voordeelen van Vergenoegdheid bepalen zich niet alleen tot den man, die dezen ſchat in zijnen boezem omdraagt. Hij, die oordeelt van de goederen dezes levens genoeg te hebben, zal geene neiging gevoelen om zijns naastens goederen aan te tasten, of verborgene treken van oneerlijkheid te werk te ſtellen, noch ook om die van hem afhangen het juk der verdrukkinge op den hals te leggen.

Deze gemoedsgeſtektenis zal, daarenboven, den mensch wederhouden gebruik te maken van eenige ſtreken, om zoodanige gunstbetooningen van anderen te verwerven, als deze noch verpligt, noch genegen zijn aan hem te ſchenken: in tegendeel zal hij dikwijls edelmoedig weigeren gunſten te ontvangen, wanneer zulks een zelfzoekend karakter zou verraden, of den ſchenker benadeelen.

Zoodanig was EZAU's gedrag. Hij was te vrede met zijne tegenwoordige bezittingen, en wilde, dat de verzoening met zijnen Broeder mogt zijn, 't geen *dezelve waarlijk* was; niet het voorzigtig middel van zelfzoekendheid; maar het uitwerkſel van natuurlijke genegenheid en edelmoedigheid. In ſtede, derhalve, van gretig aan te grijpen het geſchenk, 't geen zijn Broeder hem aanbood, wees hij het van de hand, met de beleefde en edelaardige betuiging: „ Ik heb genoeg; houd het uwe, dat „ gij hebt."

Na deze zedige weigering kon hij te welvoegelijker het gunstbetoon zijns Broeders aanvaarden, wanneer deze aanhield met het aanbieden: want de gifte kreeg nu het voorkomen, niet van eene gekochte verzoening, maar van een onderpand der volgende Broederliefde.

Het beſpiegelde voorval leert ons teffens, dat er geene geringe mate van kieschheid vereischt wordt, zoo in het geven als in het ontvangen van gunstbetooningen. Daar is

is eene zekere welgevalligheid in de wijze van weldaden te ſchenken, zonder welke de Liefde met de eene hand een dolk ſtoot in het hart des ontvangers, terwijl zij met de andere de gifte toereikt. Desgelijks is er eene bevallige zedigheid in de wijze van bewezen gunstbetoon te ontvangen, welke de genegenheid van den ſchenker te onswaarts opwekt, en hem verzekert, dat hij zijne gunſte aan geen onwaardig voorwerp beſteed heeft. Terwijl, in zoodanig eene omſtandigheid, eene achtelooze of trotſche houding ten zekeren blijke ſtrekt van ongevoeligheid of hoogmoed, en de edelmoedigheid des ſchenkers beleedigt.

Vergenoegdheid, daarenboven, zal ons niet alleen wederhouden van een laag misbruik te maken van, of te ſteunen op, de goedheid van anderen, maar ons doen neigen om goed te doen. De man, die zeggen kan: „Ik heb genoeg!" zal niet denken, dat hij te weinig heeft, wanneer hij over een gedeelte zijner bezittingen beſchikking maakt, om de behoeften van anderen te onderſteunen. Hij zal deel nemen aan het feest, 't welk de GOD der Nature hem bereid heeft, wanneer hij ziet, dat de arme en behoeftige verkwikt is met het geſchonkene overſchot.

Eene vergenoegde ziel zal ons voorbereiden om ſchielijke en onverwachte veranderingen in onzen levensſtand te ondergaan. Dat zelfde beginſel, 't welk ons in ſtaat ſtelt om voldaan te zijn in eenigen levensſtand, zal ons te vrede maken in eenen anderen. Indien eene zelfbewustheid van opregte oogmerken en een deugdzaam karakter ons in ſtaat ſtellen om het oog op te heffen tot onzen Maker, met een nederig vertrouwen op diens goedkeuring, mogen wij ons verzekerd houden, dat, welk een deel Hij ons toeſchikt, zulks ten onzen beste dient. Vrede met onszelven en hope op GOD hebbende, zullen wij in elken levensſtand genoeg hebben, om ons geluk in deze en de toekomende eeuwe te verzekeren. Wij mogen ons, onder den last van alle teleurſtellingen en rampen dezes proefſtaats, opbeuren door het vooruitzigt van eene Wereld, waarin wij de woorden: „Ik heb genoeg!" in den uitgebreidſten zin zullen mogen bezigen, als waar het vergenoegen zal verhoogd worden in een volmaakt ongeſtoord en eeuwigdurend genot.

Men vorme zich dan juiste begrippen wegens den aard van menſchelijk geluk, door het leven te beſteden in

in een aanhoudend betrachten van alle die deugden, welke ons eene onuitputbare bron van aangename gewaarwordingen zullen openen. Men versterke het geloof in de Goddelijke Voorzienigheid, en leere langs hoe meer zich aan 's Hemels wil onderwerpen, in een levendig gevoel van de goedheid dier Voorzienigheid; alles onderschraagd door de vrolijke hope des eeuwigen levens!

WAARNEMING VAN EENE BUIKWATERZUCHT EN TE GELIJK PLAATS HEBBENDE ZWANGERSCHAP, ALSMEDE VAN DE ALLEZINS TEGENNATUURLIJKE VERLOSSING.

Door AD. HALDER, HZ., *Vroedmeester enz. te Westzaandam, en Lid van het Genees- en Heelkundig Genootschap aan de Zaan.*

Ik werd den 7 Augustus 1810 geraadpleegd door Mej.... omtrent haren toestand, daar zij, pas zeven maanden zwanger zijnde, een zoodanig dik ligchaam had, 't welk geen twijfel overliet, of er moest eene andere bijkomende oorzaak tot uitzetting, behalve de zwangerschap, zijn. Haar buik was ruim vier en een halven voet dik, en zeer gelijk gespannen; zij had niet dan zeer flaauwe beweging van het *foetus* gevoeld, en de sterke spanning der buiksbekleedselen liet niet toe de ligging van den *uterus* te ontwaren. Haar Ed. had tot Geneesheer den Heer H. J. ASSINK, die haar reeds een geruimen tijd behandeld had als eene *ascitica*. In den beginne stemde ik niet ten volle in met het gevoelen des Geneesheers omtrent de oorzaak der zoo sterke zwelling van den buik, daar ik vermoedde, dat het eene *hydrops uteri*, of eene zoo groote *liquor amnion* zijn konde, te meer daar de *labia pudenda* in 't minst niet zuchtachtig gezwollen waren, en ook de beenen in geene zwelling deelden; en ten andere, omdat ik het *os uteri* niet bereiken konde, dewijl deszelfs sterke vooroverhelling mij den toegang gedeeltelijk belette, en ik hierom een hoogen graad van uitzetting van den *uterus* zelven vermoedde. In drie weken was de buik bijna een halven voet in dikte toegenomen en thans ruim vijf voeten in omtrek, en men kon nu duidelijk watergolving in denzelven ontwaren; 't welk mij thans ten volle overtuigde, dat hier een *hydrops ascitis* en te gelijk eene zwangerschap aanwezig was. Men zal zeer gemakke-

kelijk kunnen beseffen, dat, daar thans de Lijderesse zich acht maanden zwanger dacht, men geene zekere hoop konde voeden op eene spoedige verlossing. Zij had het den laatsten tijd zeer benaauwd gehad, en genoegzaam geene rust kunnen genieten; liggen en zitten was haar even moeijelijk; en daar de buiksbekleedselen zoo zeer waren gespannen, dat zulks gevaar dreigde, was hier, onzes inziens, niets raadzamer, dan het aanwenden der *paracenthesis*, welke dan ook den volgenden dag, zijnde den 28 Aug:, met dit gewenscht gevolg werd verrigt, dat men op éēns 16½ ℔ helder water afliet, hetwelk der Lijderesse veel verligting aanbragt. Drie dagen hierna, zijnde den 31sten, werd ik 's morgens ten 8 ure geroepen, dewijl haar Ed. *dolores* gevoelde, en reeds den geheelen nacht onrustig geweest was. Bij onderzoek bevond ik het *os uteri* reeds geöpend, de *dolores* zeer krachteloos, het *liquor amnion* reeds afgevloeid, en het *foetus* in eene driedubbele ligging in het *pelvis magnus* ingedrongen, (namelijk met *nates* en *pedes*).

De Geneesheer, dien ik, volgens onderlinge afspraak, had laten roepen, gaf haar Ed. gepaste opwekkende geneesmiddelen. Ik bewerkstelligde dadelijk de verlossing, voerde de *nates* opwaarts, en leide het bij de voeten af; gevende hetzelve zoodanige wending, dat het geheellijk de voordeeligste doormetingen konde doorgaan. Ik vond, na het *foetus* tot de *brachia* geboren te hebben, veel moeite om deze te ontwikkelen, daar dezelve zeer kort en dik waren, als ook de romp zeer dik was; het hoofd had zulk eene buitengewone grootte, dat ik het, na veel moeite, door middel der *forceps* verloste; deszelfs doormetingen waren als volgt: de regter, van het middelste gedeelte van het *os frontis*, tot aan de bovenzijde van het *os occipitis*, was 5¾ duim; de dwarsche, van de eene verhevenheid der *ossa verticis* tot de andere, 5 duim; en die van de kin tot het achterste gedeelte van de *sutura sagittalis* 7 duim, waaruit deszelfs aanmerkelijke grootte blijkt; en niettegenstaande er zich water in hetzelve bevond, had het veel vastheids; hetwelk anders zoo zeer bij geene *hydrocephali* plaats vindt, en zeer veel medewerkte tot deszelfs moeijelijke verlossing. Het water had zich gevormd tusschen de *membrana arachnoidea* en de *pia mater*; de armen en beenen waren zeer dik en kort; de geheele opperarm had slechts de lengte van een kleinen duim, en de onderste lidmaten waren naar evenredig-

digheid; de romp was van gewone lengte, doch meer dan gemeen dik. In den buik bevond zich geen water; maar het geheele vetvlies was op verscheidene plaatsen, als de armen en beenen, ⅓ duim dik, en overigens meer dan gewoon vet. Uit welk een en ander zeer gemakkelijk de misvorming van dit kind (het was een meisje) zal te begrijpen zijn.

Na de geboorte van het *foetus* brak, na eene zeer geringe poging tot ontlasting der *placenta*, de *funic. umbilic.* Dadelijk voerde ik mijne hand in den *uterus*, om de *placenta* af te halen; dan hierin vond ik veel moeite, wilde ik den *uterus* niet beleedigen, daar zij als 't ware met dezen vereenigd scheen te zijn. Evenwel bragt ik de geheele *placenta* naar buiten, en, tot mijne verwondering, vond ik zoodanig eene *placenta*, welker oppervlakte geheel *cartilagineus* was, en wel zoodanig, dat zij op het gevoel eene scherpe rasp gelijk was. De moeite, welke ik ondervonden had, verwonderde mij thans niet meer; te minder, daar zij juist met dien scherpen kant aan den *uterus* gehecht geweest was. De *uterus* trok zich, na de ontlasting derzelve, regelmatig te zamen, en zonder de minste gevolgen van ontsteking, als anderzins, bevond zich de Lijderesse in weinige dagen zoo wél, dat zij reeds op den achtsten dag eenigen tijd op den stoel konde zitten; met de derde week deed zij haren kerkgang, en thans, reeds bijna 7 maanden geleden, geniet zij eene volkomene gezondheid.

Deze Waarneming, zoo ongemeen in alle derzelver omstandigheden, dacht mij niet ongeschikt, om mijnen Kunstgenooten mede te deelen. Men veroorlove mij nog iets omtrent mijne handelwijze met de *placenta*.

Het zal misschien sommigen reeds vreemd toegeschenen hebben, dat ik dadelijk na de verlossing, bij het afbreken der *funic. umbilic.*, mijne hand in den *uterus* bragt, om de *placenta* af te halen, daar ik geene melding maakte van *hæmorrhagia* of eenige andere omstandigheden. Dan, ik heb in mijne nog kortstondige praktijk zoodanige ondervinding, dat ik nimmer raadzaam oordeel, de *placenta* aan de natuur over te laten, maar altijd dezelve te ontlasten, wanneer er geene omstandigheden aanwezig zijn, welke zulks verbieden; waaronder wel hoofdzakelijk *spasmi uteri et partium genitalium*. In zoodanige gevallen tracht-

trachtte ik vooraf deze te doen bedaren, en daarna, zoo de natuur de *placenta* niet spoedig afvoerde, dezelve door de kunst te ontlasten; en hebbe mij hierbij zoo wél bevonden, dat ik mijnen Kunstgenooten altijd durf aanraden, de *placenta*, na de verlossing van het *foetus*, zoo spoedig als de kunst aanwijst, te ontruimen.

IETS, OVER HET DIERLIJK VOEDSEL.

(Naar het *Engelsch* van Sir JOHN SINCLAIR.)

In de vroegste tijden werd ongetwijfeld het eerste voedsel der menschen uit het groeijende rijk ontleend. Twijfel lijdt het niet, of zij konden, des noods, dierlijk voedsel geheel ontberen; en eene menigte voorbeelden is er voorhanden, niet slechts van eenlingen, maar van geheele natien, die het nooit gebruikt hebben. Zeer wel bevinden zich doorgaans de kinderen bij dezen leefregel, die insgelijks zeer dienstig schijnt te zijn voor de ontwikkeling en aankweeking van de verstandelijke vermogens, en, gevolgelijk, voor studerende lieden, en die, daarenboven, het voordeel bezit, dat hij nimmer het gestel bedervende of rottende ziekten, als scorbut, melaatschheid, enz. veroorzaakt, bepalende zich deszelfs nadeelen alleen tot de werktuigen der spijsvertering. Indien, derhalve, volwassene menschen bestendig in een zacht en gematigd klimaat woonden, indien zij niet dikmaals geroepen wierden, zich naar landen te begeven, van de natuur niet zeer begunstigd, of zwaren arbeid te doen, die vele ligchaamssterkte vordert, zouden zij misschien aan de stem der menschelijkheid het oor kunnen leenen, en voldoen aan de uitnoodiging van zekere wijsgeeren, die zich tegen het gewaande regt van bloedvergieten met kracht verzet hebben, en, zich van moord en slagting onthoudende, echter zich van voedsel verzorgen. — Maar wanneer men, aan de eene zijde, bedenkt, hoezeer de voortbrengsels der aarde ontoereikend zijn zouden ter voedinge van zoo vele millioenen menschen, die in koude en dorre landen wonen, weinige of geene planten opleverende, geschikt om hun tot voedsel te dienen, en, aan den anderen kant, de zeer groote menigte, in welke de Natuur de dieren op de aarde voort-

brengt

brengt en vermenigvuldigt (*); wanneer men in aanmerking neemt het maakfel der tanden, der maag en der ingewanden van den mensch, in vergelijking met die van andere dieren, een maakfel, welk duidelijk een wezen aankondigt, beftemd om zoo wel dieren als planten te eten; wanneer men aan de groote hulpmiddelen denkt, welke de menfchen ontleenen, niet flechts van het vleesch der dieren tot voedfel, maar ook van derzelver vel, vet, enz. tot kleeding, tot licht en andere levensnoodwendigheden: dan zal men moeten gelooven, dat deze foort van voedfel hun niet verboden is; dat, indien het zijne nadeelen hebbe, het ook zijne voordeelen heeft; dat het genoeg is, uit de vleeschfoorten eene goede keuze te doen, en dezelve voegzaam te mengen met voedfel uit het plantenrijk, het gezondfte en meest gefchikt om zich met dezelve voordeelig te vereenigen, om er met zekerheid groot nut uit te kunnen trekken. — Laat ons dan zien, wat de ondervinding ons heeft geleerd, aangaande de eigenfchappen der voornaamfte dierenfoorten, van welke de menfchen, tot nog toe, te dien einde, zich bediend hebben.

a. Viervoetige dieren. Meer levert deze klasfe van dieren op tot voedfel van het menschdom, dan alle de overige gezamenlijk. Van groot nut is vooral de *os.* Zijn vleesch, wanneer het dier niet te oud en welgevoed is, voegt voor allen ander het best voor gezonde lieden en die van een fterk geftel zijn (†). Het *kalfsvleesch* is malfcher, en voegt beter voor menfchen, die veel zitten en van een zwak geftel zijn; maar, om wel te verteren, moet het met eenig zuur uit het plantenrijk bereid worden.

(*) Een enkel paar duiven kan, in vier jaren, 14,760 voortbrengen, en een paar konijnen, in denzelfden tijd, 1,274,840.

(†) Het is bekend, dat er in *Engeland* menfchen zijn, beftemd om voor geld met vuisten te vechten, en die daartoe worden opgebragt door hen te onderwerpen aan een leefregel, bekwaam om fterkte en vlugheid te geven. RIPSHAM, Cipier te *Ipswich*, voedde zoodanig eenen worftelaar op, HUMPHRIES genaamd. Hij werd alle dagen gewogen. In het eerst was gebraden osfenvleesch zijn voornaamfte voedfel. Doch het bleek welhaast, dat hij al te dik werd onder dezen leefregel, en men was genoodzaakt gebraden fchapenvleesch in de plaats van osfenvleesch te ftellen, hetwelk veel beter flaagde.

den. Niet zoo malsch noch zoo voedzaam als het osſen-, is het *koeijen-vleesch*. Braden is de beste wijze van deszelfs toebereiding. Dit geldt ook omtrent het *ſchapen-vleesch*, hetwelk, wanneer de *hamel* vijf of zes jaren oud, en in drooge weiden gevoed is, misſchien meer dan eenig ander vleesch in den algemeenen ſmaak valt. Maar voor het vet moet men zich wachten, omdat het, door zijne ſterke ſtolbaarheid, moeijelijk verteert. Het vleesch van de *ooi*, meer dan drie jaar oud, is hard, taai en onſmakelijk. Zeer voortreffelijk is het *lamsvleesch*, mits de dieren ten minſte vijf of zes maanden oud zijn. De *Romeinen* hielden het *varkensvleesch* voor het gezondſte en meest verſterkende voedſel. Van hier dat zij hunne worſtelaars bijkans geene andere ſpijze lieten nuttigen. Die van onzen tijd bevinden zich beter bij osſen- of ſchapen-vleesch. Intusſchen heeft het varkensvleesch, en vooral dat van het wilde zwijn, hetwelk voor ligter verteerbaar wordt gehouden, een zeer goeden ſmaak, en is voor lieden van een ſterk geſtel inzonderheid berekend; doch zwakke menſchen kunnen het bezwaarlijk verteren, zelfs met behulp van zout, door middel van hetwelk het lang kan duren, en zekerlijk zich beter laat ontbinden. Het vleesch van *ſpeenvarkens* is zeer voedzaam en zeer gewild, maar voegt weinig beter voor zwakke magen. Het *bokken-* en *geiten-vleesch* was eertijds zeer geacht; veel meer werks maakten voormaals de *Arabiſche* artſen van het vleesch van jonge geiten dan van eenig ander vleesch; thans is het minder in gebruik; nogtans wordt het in *Schotland* en het land van *Wales* ingezouten, en men laat de bouten dezer dieren droogen, om de plaats van hammen te vervullen. In de *Westindien* wordt eene ſoort van geiten gekweekt, die voortreffelijke melk geven, en wier vleesch, zegt men, zoo goed is als het ſchapenvleesch. Jammer is het, dat dit dier in *Europa* nog niet zeer bekend is. Bij oude, en onder de jager-volken, moesten de menſchen voornamelijk hun onderhoud hebben van de vruchten hunner jagt, en in dit opzigt waren zij niet te beklagen, want het *wild* is tevens een zeer aangenaam, zeer voedzaam en zeer gezond voedſel. Wat den *haas* aangaat, de ouden beſchouwden dien, als van alle viervoetige dieren het best om te eten; doch tegenwoordig heeft hij den naam van zwaar en moeijelijk te verteren zijn. De jonge hazen alleen kunnen gebraden gegeten worden. De oude

zijn

zijn te taai, vooral wanneer zij niet in het leger gedood worden, maar na dezelve op eene lange jagt te hebben afgemat; zij zijn alleen goed voor soep en ragouts. Het vleesch van *konijnen* heeft veel overeenkomst met dat van tamme vogelen, en verteert althans even gemakkelijk, vooral wanneer zij jong zijn. Dat van wilde *konijnen* smaakt geuriger dan dat van tamme; doch deze zijn vetter en malscher.

b. Het vleesch van *vogelen* is, over het geheel genomen, ligter, minder slijmerig en beter om te verteren dan dat van viervoetige dieren; inzonderheid is het geschikt voor letteroefenende lieden. Onder de tamme vogelen geven de *hoenders* en *kuikens*, vooral wanneer zij niet te veel opgesloten gehouden worden, een zeer zacht, zeer voedzaam, ligt te verteren, en gevolgelijk voor van ziekte herstellende of zwakkelijke lieden zeer dienstig voedsel. De gemeste vogels, als kapoenen en hoenders, worden voor een lekker geregt gehouden; doch sterk gevoed wordende, is hun vet niet zoo eenparig in derzelver vleesch verspreid, als in dat der zulken, die aan de natuur worden overgelaten, en is daarom zwaarder om te verteren. Het vleesch van *kalkoenen*, hoewel, jong zijnde, zeer malsch, wordt, wanneer zij oud zijn, zeer hard en taai. Zwaarder te verteren zijn de *Oostindische* hoenders. Ik weet niet, of het om de zeldzaamheid was, dan om zijne schoonheid, dat de *paauw* bij de aloude *Romeinen* voor een onmisbaren schotel op groote maaltijden werd gehouden. Voormaals was dit ook het geval van de *zwaan* in *Engeland*. Heden ten dage worden die beide vogels zeldzaam gegeten. De *duiven* geven een zeer smakelijk en zeer versterkend voedsel, vooral wanneer zij jong zijn; doch men meent, dat zij te verhittend zijn en eene strekking hebben tot ontstekende ziekten, in dier voege, dat men dezelve geene zestig dagen achtereen zoude kunnen eten, zonder de koorts te hebben. De *gans* is een zeer gezond voedsel voor lieden, die eene goede maag hebben, maar die hetzelve ook dan nog moeijelijk verteert, ten zij met uijen of andere prikkelende kruiden toebereid. De tamme *eend* wordt voor smakelijker en gezonder gehouden, vooral wanneer hij wel gevoed wordt, en zijn verblijf houdt, niet in stilstaand, maar in loopend en helder water, waarin waterkers en andere soortgelijke waterplanten groeijen. Onder de wilde vogels is de *patrijs* in groote achting;

ting; maar hij is niet zoo aangenaam van fmaak, noch zoo goed om te verteren, als de *korhaan*. De *kwakkel* gelijkt naar den patrijs, maar verteert nog moeijelijker. De *fazant* ligt ook zwaarder in de maag, dan het gemest gevogelte, hoewel de geur aangenamer is. De *ortolan* wordt voor een der lekkerfte beetjes gehouden; doch de reden daarvan is misfchien zijne zeldzaamheid; en de *fnip*, die overvloediger op onze tafels komt, verdient vooral onzen lof om hare malschheid en lekkerheid.

c. Waarfchijnlijk is het, dat, in zekere landen, de *visfchen*, onder de levende fchepfels, de eerften geweest zijn, welke de inwoners bedacht hebben tot voedfel te doen dienen. Zekere volken in *Perzië*, naar het verhaal van HERODOTUS en STRABO, die hen daarom *vischeters* noemden, deden dezelve niet flechts tot eigen, maar ook tot voedfel van hun vee dienen; ook nog heden zijn er groote horden in *Indië*, die, aan eenen leefregel uit het groeijend rijk verbonden, bij hunne maaltijden geen ander dierlijk voedfel dan visch nuttigen. — Visch is inderdaad niet een zoo voedzame kost, als het vleesch van viervoetige dieren en vogelen, en die alleen niet toereikende zijn zoude voor lieden, die veel ligchaamsbeweging moeten maken, doch vrij wel berekend voor ftedelingen, die een zittend leven leiden, wier zinnelijkheid grooter dan hun eetlust is, en die geene zeer voedzame fpijzen noodig hebben. — Het vleesch der visfchen is wel zachter en minder vezelachtig dan dat van andere dieren, waardoor het, over 't algemeen, ligter verteerbaar is, maar het is ook meer aan bederf onderhevig; en dit, waarfchijnlijk, is de reden, dat het gemeenlijk met eenig zuur, als azijn of citroenfap, wordt toebereid. Van den anderen kant zijn er vele visfchen, als *zalm*, *paling*, *krabben*, en in het algemeen alle *fchelpvisfchen*, die veel olie bevatten, of wier vleesch zeer flijmerig is, daardoor zwaar in de maag liggen, en zelfs fomtijds gevaarlijke indigestien veroorzaken. — De krabben, de *zeekreeften*, de *mosfelen* en *aliekruiken*, hoewel zeer aangenaam van fmaak, veroorzaken dikmaals veel hitte, benaauwdheid, en fomtijds zelfs koorts. Men moet er weinig van eten, en ze met azijn of citroenfap doen toebereiden. — Zeer voedzaam, echter, zijn de *oesters*, en ligt om te verteren, vooral raauw. Er zijn lieden, die er een verbazend getal van kunnen te lijve flaan, zonder dat zij er eenig

ongemak van hebben. — Talrijker en, in het algemeen, voedzamer en gezonder zijn de *zee-* dan de *zoetwater-visschen*. De *haring*, die het meest wordt gegeten, en waarvan de visscherij aan duizenden handen werk verschaft, is een zoo veel te meer dienstig voedsel, omdat hetzelve gezouten, gedroogd, en alzoo zeer lang kan bewaard worden. Hoewel de groenten zeldzaam met visch worden gegeten, zijn de gezouten haringen een voortreffelijk middel tegen het laffe of smakelooze van sommigen derzelven, als, bij voorbeeld, de aardappelen. — In het algemeen zijn het de gezondste visschen, die op een zand- of steenachtigen grond zich onthouden, en in stroomend of helder water. De visch, die in moerassen, vijvers of stilstaand water wordt gevangen, is slecht van smaak, en doorgaans ongezond. — De beste wijze om de visch te bereiden, is dezelve op den rooster te braden of in water te koken. Gebakken visch is doorgaans zwaar om te verteren. Intusschen laat deze soort van spijze zich zeer wel toebereiden met versche boter, hoewel dezelve zoude kunnen schijnen, haar in de maag minder ontbindbaar te doen worden.

d. Tweeslachtige dieren. Het eenige, welk onze aandacht verdient, is de *schildpad*. Men heeft er vier soorten van; doch de *groene* of *zeeschildpad* wordt meest gegeten. Wanneer zij niet bedorven wordt, door haar, zoo als gemeenlijk geschiedt, toe te bereiden met inmengsels, dienende om den smaak aan te zetten, doch waardoor zij verhittende en zwaar om te verteren wordt, is zij zekerlijk eene der lekkerste, voedzaamste *en best* geschikte spijzen voor zwakke lieden, of die van eene zware ziekte opkomen. Daarin en in smaak gelijkt zij naar malsch kalfsvleesch en gevogelte.

e. Behalve de onderscheidene soorten uit het dierenrijk, van welke wij gesproken hebben, zijn er andere spijzen, uit dat rijk genomen, van welke wij met een woord moeten spreken, als *boter*, *kaas*, *eijeren*, *honig* en zekere *vogelnesten*. — 1. Gewisselijk is de *boter*, als voedsel beschouwd, eene dierbare zelfstandigheid. Er zijn geneesheeren, die het gebruik daarvan afkeuren; doch dit is meer een werk der mode, dan van ondervinding of redenering. Ongetwijfeld verteert zij langzaam, vooral wanneer zij gesmolten is, of eenigzins sterk is geworden; doch wanneer zij zorgvuldig toebereid, versch en weinig of niet gezouten is, geeft zij lijvigheid aan drooge en wei-

nig

nig voedzame spijzen, doet dezelve lang genoeg in de maag vertoeven, om ze aldaar de noodige veranderingen te doen ondergaan, belet ze om in een staat van raauwheid in de darmen over te gaan, verhindert de zure gisting, en verandert zelve in eene voortreffelijke chijl. Naardien bijkans alle volken er gebruik van maken bij groenten en visch, moet men zekerlijk aan dezelve eenige voor de vertering van die spijzen voordeelige eigenschap hebben toegekend. Nogtans moet zij aan kinderen onthouden worden, die tot eene te zware lijvigheid eene overhelling bezitten; doch in eene kleine hoeveelheid kan zij niet anders dan dienstig zijn voor vlugge en levendige kinderen, en er zijn redenen om te denken, dat daardoor bij hen niet alleen het zuur, maar ook het ontstaan van wormen kan voorkomen worden. — 2. Dit geldt niet omtrent de *kaas*, als die niet voor kinderen voegt, en, hoewel zeer voedzaam, als voedsel niet verteerbaar is dan voor kloeke en sterke menschen, aan veel arbeidens en ligchaamsbeweging gewoon. Al te versch, of gebraden zijnde, is vooral de vertering bezwaarlijk. Van den anderen kant, wanneer zij oud is en tot verrotting begint over te hellen, kan zij niet meer tot voedsel dienen, en slechts in kleine brokjes gegeten worden, als een prikkelend middel, gelijksoortig aan zout of specerijen, en dienstig om de vertering van andere spijzen te bevorderen. — 3. Waarschijnlijk bevatten de *eijeren* meer voedzame deelen, dan eenige andere spijze; en voor dezulken, wier smaak door de keukenweelde niet is bedorven, kan er geen geregt zijn, lekkerder, aangenamer, ligter om te verteren, en gezonder, dan versche eijeren, op de eenvoudigste wijze bereid, dat is, tot zoo verre gekookt, dat het grootste gedeelte van het wit eenigzins gestremd is, en de door zijne vloeibaarheid heeft behouden. Zelfs zouden zij raauw kunnen gegeten worden, en als zoodanig zijn zij, als buikopenende, voedzaam en oplossende, aangeprezen in de geelzucht, verstoppingen van de lever en andere galachtige ziekten. In het algemeen zijn zij te gezonder, naar mate zij eenvoudiger zijn toebereid. — 4. De *honig*, wanneer men dien kan verdragen, (want er zijn magen, welke dien niet kunnen verteren) is een uitmuntend voedsel. Sir JOHN PRINGLE maakte er zoo veel werks van, dat hij denzelven als het meest geschikte voedsel ter verlenging van het leven beschouwde. Een aloud wijsgeer, DEMOCRITUS, bijkans

honderd jaren oud geworden, gevraagd zijnde, door welk middel hij zoo lang geleefd had: „door het uitwendige „gebruik van olie," gaf hij tot antwoord, „en het „inwendige gebruik van honig." PYTHAGORAS, die, *zoo* als bekend is, een hoogen trap van ouderdom bereikte, bij het genot van eene bestendige gezondheid, gebruikte ook veel honig; en PLINIUS en DIOSCORIDES hebben denzelven hoog geroemd, als bijzonder dienstig voor oude lieden. — 5. Eindelijk is er eene soort van *zwaluw*, die zijn *nest* maakt, in de holligheden der rotsen, van zeewormen en andere geleiachtige stoffen, die denzelven de gedaante geeft, veel gelijkende naar die van vischlijm. Deze nesten zijn zeer geacht in *China*, *Cochinchina* en op alle de eilanden van den *Indischen* oceaan. Men bereidt er soepen en bouillons van, die voor zeer voedzaam en een lekker geregt worden gehouden.

De volgende algemeene aanmerkingen omtrent het dierlijk voedsel willen wij er nog nevens voegen. — Het vleesch van wilde is voedzamer en aangenamer van smaak dan dat van tamme dieren; doch, daar het gemeenlijk harder is, verteert het niet zoo ligt. Intusschen, hoewel het vleesch van volkomen volwassene dieren vaster en digter is dan dat van nog niet volgroeiden, heeft Dr. ROBINSON door eene menigte proeven bewezen, dat het laatste over het geheel zwaarder verteert, het zij om de grootere hoeveelheid van geleiachtige en slijmerige zelfstandigheid, welke het bevat, het zij omdat het minder loogzoutig is; van hier, dat zwakke magen beter schapen- en ossen-, dan lams- en kalfsvleesch kunnen verdragen; doch de laatstgenoemde vleeschsoorten voegen beter voor jonge lieden, van een goeden eetlust voorzien, en die spoedig verteren. — Hoewel het *bloed* niet voor een ongezond voedsel wordt gehouden, berooft men, echter, de tamme dieren, wanneer zij gedood worden, zoo veel mogelijk, van al hun bloed, om het vleesch zoo veel te langer tegen het bederf te bewaren. Het wordt niet gekookt, voor dat het lang genoeg is bewaard om malsch te worden. Intusschen, hetgene het in dit opzigt wint, verliest het aan den anderen kant, door minder voedzaam te worden. — Hoewel de dierlijke vet- en olieächtige deelen, in het algemeen, in de maag zich niet ligt laten ontbinden, en om deze reden het varkensvleesch, de ganzen, de eendvogels, de zalm enz. dikmaals bezwaarlijk verteren, moet men, evenwel, niet gelooven, dat

eene

eene kleine hoeveelheid vet, tusschen de spiervezelen verspreid, aan de vertering van het vleesch nadeelig is. Integendeel heeft men opgemerkt, dat het mager van vette ligter verteerbaar is dan dat van gelijksoortige magere dieren, als zijnde malscher. — Niet volstrekt onverschillig is de waarneming van het jaargetij omtrent de keuze van vleesch. Versch varkensvleesch, bij voorbeeld, is beter in den winter dan in den zomer, ten zij men bijzondere zorge hebbe gedragen, dat het dier met gezond voedsel gemest is. In het algemeen is het beste saizoen om de dieren te eten, die op onze tafels worden opgedist, wanneer er de meeste voorraad is van hun natuurlijk voedsel. — Laat ons, eindelijk, aanmerken, dat, hoewel het misschien mogelijk zij, geheel van dierlijk voedsel te leven, omdat de *Laplanders*, negen maanden lang, niets anders dan het vleesch van hunne rendieren, en de *Groenlanders* dan visch eten, gebeurt het, echter, zeldzaam, dat men langen tijd van dierlijk voedsel alleen kan bestaan. De meeste zieken, van den pisloop aangetast, wien het als het voornaamste geneesmiddel is aangeprezen, hebben het niet lang kunnen verdragen. Veel beter zoude men bestand zijn tegen voedsel, geheel uit het plantenrijk ontleend, zoo als blijkt uit het voorbeeld der *Braminen* en vele millioenen *Indianen*, die niets anders dan rijst eten. Het beste, intusschen, is, eene afwisseling van deze twee voedselsoorten.

BERIGT, WEGENS HET KANAAL VAN ST. QUENTIN.

De gemeenschap tusschen de *Seine* en de *Schelde*, waarvan de oude (*Fransche*) Regering alle de voordeelen had begrepen, verzekerde nog veel dierbaarder vruchten, door het bezitten van de havens van *Ostende* en *Antwerpen*, en door de vereeniging van *Belgie* en *Holland* met het *Fransche* Keizerrijk.

Nuttig is dezelve bovenal voor de stad *Parijs*, die daardoor overvloedig zal voorzien worden van eene nieuwe soort van brandstoffen, de steenkool uit de onuitputbare Mijnen van de Noordelijke Departementen, *Jemmape* en de *Schelde*.

Deze zoo lang gewenschte gemeenschap is eindelijk

voor de ſcheepvaart geopend, door de voltooijing van het Kanaal van *St. Quentin*. In een historiſch berigt van de werkzaamheden aan dit Kanaal zullen gewisſelijk ve-len onzer Lezeren belang ſtellen.

Toen, in den jare 1727, een aanvang werd gemaakt van het Kanaal, bij den naam van het *Kanaal Crozat* bekend, hetwelk de *Somme* met de *Oiſe*, tusſchen *St. Quentin* en *Chauny*, vereenigt, deed de Ingenieur DEVIC den voorſlag, ter uitbreidinge van de nuttigheid dezer nieuwe gemeenſchap, om de *Somme* met de *Schelde* te vereenigen, door middel van een Kanaal, tusſchen *St. Quentin* en *Kamerijk* te graven; door metingen bewees hij de mogelijkheid van zijn plan; hij vervaardigde daarvan de ontwerpen en berekende de kosten.

Genoodzaakt wordende af te zien van het denkbeeld, om een punt van verdeeling te vestigen op de dorre plek, welke de bronnen van de *Somme* en de *Schelde* vaneenſcheidt, viel de maker van dit plan op het vernuftige en ſtoute denkbeeld, om een onderaardsch Kanaal daar door henen te graven; maar tevens voorziende de moeijelijkheden en ongemakken, aan dat ontwerp verbonden, was hij op middelen bedacht om de uitvoering daarvan te bekorten, door zich van een dal te bedienen, waardoor de gemelde plek kon doorſneden worden door een Kanaal in de open lucht van ongeveer 7000 metres, tusſchen twee onderaardſche galerijen, de eene van 1400, de andere van 6900 metres.

Dit gelukkig beraamd ontwerp ging met zwarigheden en kosten gepaard, waarvan men beefde; en het Kanaal en diens Ontwerper werden vergeten.

In den jare 1766 en 1767 hield het Gouvernement, van nieuws, zich onledig met het vereenigingsontwerp van de *Somme* met de *Schelde*. Wijlen de Heer LAURENT, een man, uitmuntende door zijne zeldzame talenten, ontving last om de middelen voor te ſlaan ter vereeniginge van de twee rivieren. Hij vertoonde een ontwerp, welks ſtrekkingen weinig verſchillen van die door den Heer DEVIC waren aangewezen, uitgezonderd wat het gedeelte aangaat, tusſchen de *Tronquoi* en *Vaud'huile* gelegen, alwaar de plek ligt, welke de *Somme* van de *Schelde* ſcheidt. Hij deed den voorſlag, om die plek, in derzelver geheele uitgeſtrektheid, te doorſnijden, door eene onderaardſche galerij van meer dan 14,000 metres in de lengte, in eene enkele regte lijn voortloopende.

Dit

Dit ontwerp baarde ontzetting door zijne nieuwheid en stoutheid; het werd goedgekeurd, en, bij een Raadsbesluit van 24 Februarij 1769, de maker gelastigd, de uitvoering te besturen.

De werkzaamheden der doorgravinge van deze uitgebreide onderaardsche galerij werden krachtdadig voortgezet tot in den jare 1773, toen de Heer LAURENT overleed.

Hij werd vervangen door zijnen Neef, den Heer LAURENT VAN LYONNE. Hij deed de werkzaamheden voortzetten; en reeds was er een millioen aan verspild, toen de twijfelingen, omtrent den goeden uitslag der onderneminge verspreid, de Regering deden besluiten, de opschorting te bevelen, en het onderzoek van het ontwerp te stellen in handen van de Akademie der Wetenschappen.

De Heeren D'ALEMBERT, CONDORCET, en BOSSU, Leden der Akademie, bragten, in den jare 1776, een rapport uit, waarbij zij den voorslag deden, af te zien van het Kanaal *Laurent*, en een ander te graven, hetwelk de *Oise* met de *Sambre* zoude vereenigen. Vervolgens zoude men de *Sambre* met de *Schelde* vereenigd hebben door het bosch van *Mormal* en *Valenciennes*.

Op dit rapport volgde geen besluit van het Gouvernement, en, de *Amerikaansche* Oorlog niet gedoogende, de noodige gelden tot de binnenlandsche scheepvaart aan te wijzen, scheen het Kanaal van *Picardye* vergeten te zijn, tot in den jare 1783, het tijdstip, toen de familie LAURENT opene brieven verwierf, die haar in het bezit stelden van het regt, om de werkzaamheden in haren naam, te mogen voortzetten. De Regering stond haar, gedurende den tijd van honderd acht jaren, den eigendom der belastingen af, welke zij zoude gemagtigd zijn op de scheepvaart langs dit Kanaal te heffen, en beloofde de helft der noodige gelden tot de voltooijing van hetzelve te verschaffen. Het Parlement, eenige bezwaren tegen deze vergunning hebbende opgemerkt, weigerde dezelve te registreren, en de werkzaamheden werden van nieuws opgeschort.

Deze opschorting was nog in kracht, toen het gelukkige tijdstip van 18 Brumaire deze belangrijke onderneming eene nieuwe gedaante deed aannemen. De Keizer wilde in eigen persoon de gesteldheid van het Kanaal van *St. Quentin* opnemen; in de maand Januarij des jaars 1801 vertrok hij derwaarts, en beval, dat de oude ont-

 wer-

werpen van nieuws zouden onderzocht worden door de Ingenieurs der Bruggen en Wegen.

Al aanstonds begreep deze Vergadering, dat alle de geöpperde ontwerpen moesten ter zijde gelegd worden, uitgezonderd die der Heeren LAURENT en DEVIC, welke haar dachten alleen vatbaar te zijn voor eene uitvoerige overweging.

Na erkend te hebben, dat door beide ontwerpen eene veilige scheepvaart en overvloedig water zouden verkregen worden, vertoonde de Vergadering, zonder het Kanaal *Laurent* te verwerpen, als twee krachtige beweegredenen ten voordeele van dat van den Ingenieur DEVIC, eene bezuiniging van meer dan een millioen, en de bekorting ter helfte van de onderaardsche vaart.

Thans beval het Gouvernement, dat de Vergadering der Bruggen en Wegen omtrent de beide ontwerpen eene beslissende uitspraak deed. Diensvolgens werden er op de plaats zelve nieuwe werkzaamheden begonnen, en, na uitvoerig overleg in verscheidene zittingen, deed de meerderheid der Vergaderinge uitspraak ten voordeele der voortzettinge van het Kanaal *Laurent*.

Het tegengestelde gevoelen, intusschen, met zoo veel vuurs, door de minderheid der Vergaderinge, verdedigd wordende, en vermits er zeer sterke beredeneerde Memorien, ten voordeele van dit gevoelen, in het licht verschenen, gebood de Keizer, dat het Nationale Institut zoude geraadpleegd worden.

Na een doordacht onderzoek, aarzelde het Institut niet te verklaren, zich beroepende op de gronden van voorkeuze, door den Raad der Bruggen en Wegen reeds aangevoerd, dat het ontwerp, door den Ingenieur DEVIC voorgeslagen, den voorrang verdiende.

Op den 30 Julij 1802 bevestigde zijne Majesteit het advis van het Institut, en gebood, dat het Kanaal van *St. Quentin* naar *Kamerijk* zoude loopen door *Omissi*, de *Tronquoi*, *Bellenglise*, *Riqueval* en *Macquincourt*.

Volgens deze rigting is, na eenen arbeid van zeven jaren, het Kanaal gegraven, hetwelk thans de *Somme* met de *Schelde* vereenigt, tusschen *St. Quentin* en *Kamerijk*, ter lengte van 52,552 metres; van water wordt het voorzien door de *Somme* en de *Schelde*, behalve het water, welk uit den grond opborrelt.

Het gedeelte, loopende van *St. Quentin* tot aan het punt

punt van scheiding, beslaat eene lengte van 7,600 metres, van daar het in het Kanaal *Crozat* valt tot aan de *Tronquoisluis*, welke het water van het scheidingspunt ophoudt. In de helling, bedragende 10 metres en 22 centimetres, bevinden zich vijf sluizen; te *St. Quentin*, bij den verbranden molen, te *Omissi*, bij het huis *Pascal* en *Tronquoi*.

De scheidingsplek, alwaar de wateren van de *Schelde* waterpas worden opgehouden langs derzelver geheele uitgestrektheid, beslaat eene lengte van 20,177 metres. Hier loopen de twee onderaardsche Kanalen, dat van *Tronquoi*, ter lengte van 1090 metres, van tigchelsteenen geheel overwelfd, en dat van *Riqueval* van 5677 metres, waarvan slechts het derde deel heeft moeten overwelfd worden.

Het gedeelte van het Kanaal, welk van het punt bij *Kamerijk* afdaalt, heeft eene lengte van 24,775 metres, tusschen de Boschsluis, die de wateren van de scheidingsplek en de kom van *Kamerijk* ophoudt. Deszelfs helling is, op deze lengte, 37 metres en 61 centimetres; men ontmoet langs hetzelve zeventien sluizen; te *Bosquet*, bij *Moulin-la-Fosse*, te *Honnecourt*, te *Banteux*, te *Bantouzelle*, te *Vanxcelles*, te *Vinchy*, te *Crevecoeur*, te *St. Waast*, te *Manieres*, te *Bracheux*, te *Marcoing*, te *Talmu*, te *Noyelles*, te *Cantigneux* en te *Proville*.

Alle de sluizen hebben een sas van 37 metres lang en 5 metres en 20 centimetres wijd. De vier naaste sluizen van de twee uiteinden van het verdeelingspunt hebben slechts eenen val van 1 metre en 84 centimetres, om de verspilling van het water te verminderen; alle de overige sluizen hebben eenen val van 2 metres en 18 centimetres tot 2 metres en 30 centimetres.

De afmetingen der bruggen en ponten, die der waterleidingen, gelijk ook derzelver gedaanten, zijn naar de gelegenheid der plaatsen en de behoeften berekend.

De onderaardsche Kanalen hebben eene opening van 8 metres, en aan de einden twee ingangen van gehouwen steen, die bij vriezend weder naauwkeurig sluiten.

Het doorgraven van deze twee galerijen ontmoette bij de uitvoering groote zwarigheden, de voornaamste van welke ontstonden uit den overvloed van onderaardsch water, hetwelk, op het hoogste punt, bevonden werd 13 of 14 metres boven het waterpas, voor den bodem van het Kanaal bepaald.

Deze zwarigheden werden overwonnen door de zeer vernuftige maatregelen, van welker uitvinding en volvoering de eere toekomt aan den Heere GAYANT, Inspecteur der Bruggen en Wegen, die, met zoo veel wijsheids als spaarzaamheids, het geheele werk bestuurd heeft. De titel van Officier van het Legioen van Eer en eene jaarwedde van 6000 Francs zijn de vereerende getuigenissen van genoegen, waarmede het den Keizer heeft behaagd, dien bekwamen Ingenieur te beloonen. Hij had tot helpers den Heer BEZIN, Ingenieur en Chef, en den Heer LENGLIES, gewoon Ingenieur, die, onder zijne bevelen, proeven hebben gegeven van hunne kunde en ijver.

Het Kanaal van *St. Quentin*, in den jare 1809 zoo goed als voltooid, is in het laatst van het jaar 1810 ten dienste der Scheepvaart gesteld. De eerste zes schepen, van *Kamerijk* vertrokken, zijn te *Parijs* aangekomen met eene lading steenkolen, op den 9 November laatstleden, den verjaardag van den 18 Brumaire.

PROEVE, OVER DEN SMAAK IN DE SCHILDERKUNST.

(Naar het *Engelsch* van Mr. EDWARD DAYES.)

'T is taste, 't is genius, 't is heavenly ray,
Prometheus ravish'd from the car of day.

MASON'S *Fresnoy*.

Smaak in de Kunsten moet aangemerkt worden als die bekwaamheid of die bekwaamheden der ziele, door welke wij aangedaan worden door, en een regtmatig oordeel vellen over, werken der verbeelding. 't Is die Smaak, welke den Schilder bepaalt in zijne keuze; en uit die keuze oordeelen wij, of zijn Smaak goed of kwaad te keuren valt. Of dit vermogen der ziele kan verkregen worden, is twijfelachtig; dat men hetzelve kan verbeteren, is onloochenbaar. Van hier is het onze pligt, voornamelijk in den beginne, zoo veel mogelijk te vermijden het zien, en althans het namaken, van dingen, die misvormd en hersenschimmig zijn; dewijl er zoo wel eene verkregene als eene natuurlijke verkeerdheid bestaat.

Hij, wiens Smaak kiesch is, mag gezegd worden de hoog-

hoogste beschaving van de Natuur, en eene harer dierbaarste gaven ontvangen te hebben; mangel aan Smaak, integendeel, is dood te zijn voor alle fijnere aandoeningen. De man, die een' juisten en wel aangekweekten Smaak bezit, erlangt duizend geneugten, aan 't gros des menschdoms onbekend.

Er zijn sommige menschen, met aandoeningen, zoo stomp en koel, geboren, dat zij naauwelijks gezegd kunnen worden ooit hun leven lang wakker te worden. Uit eene mate van kiesche aandoenlijkheid ontstaan onze begrippen van schoonheid en leelijkheid, in de natuurlijke zoo wel als in de zedelijke wereld; en daar onze zielen meer of min kiesch zijn, zoo bemerken wij de onderscheidene graden van goed of kwaad, en zijn diensvolgens meer of min vatbaar om bekoord te worden door het regte en schoone, en wansmaak te voelen over het verkeerde en misvormde. Van hier ontstaat het, dat deze aandoenlijkheid uitmaakt 't geen wij Vernuft noemen, bestaande alleen in het vermogen of de bekwaamheid om klaar te bevatten en eigenaardig de beelden zamen te voegen, en met de enkele bespiegeling dadelijk bedrijf te paren, waartoe een gezond oordeel en een goed hart zoo noodig is als eene welgeregelde verbeelding; want wij kunnen geen waar vernuft bezitten, zonder een even kiesch gevoel voor zedelijke schoonheid, als voor 't geen groot en schoon is in de natuur, of meesterlijk in de dichtkunde, schilderkunst, beeldhouwkunde en muzijk.

Het tegendeel van goeden Smaak vertoont zich in grootschen optooi, in 't geen vervaarlijk glinstert, buitensporig en onnatuurlijk is. Goud, sterk afstekende kleuren, veelverwig bont, met alle overtolligheden overladen, gaat bij 't gemeen voor fraai en groot door. Menschen van zoo verkeerden Smaak zullen het gedrongene, het onnatuurlijke en het vergrootte, in uitdrukking, houding of kleur, de voorkeus geven boven het eenvoudige, het edele, het schoone.

Wij zouden tot dwaling vervallen, wilden wij slechts één beginsel van Smaak vaststellen; want doen wij dit, dan moeten alle andere verkeerd wezen. Van hier de misslag van Sir JOSHUA REYNOLDS, als hij spreekt van den *Hercules*, den *Zwaardschermer* en den *Apollo*: want, schoon ieder dezer beelden volmaakt is in zijne soort, beweert REYNOLDS, dat de grootste volkomenheid der menschelijke gedaante niet gevonden wordt in één dezer, ,, maar ,, in

„ in die gedaante, welke uit deze drie ontleend wordt,
„ en gelijkerhand deelt in de werkzame kracht des *Zwaard-*
„ *schermers*, in de keurigheid van *Apollo*, en de sterkte
„ van *Hercules*." Zoodanig een begrip strijdt tegen de natuur, dewijl het die verscheidenheid vernietigt, welke ontstaat uit het werkzame, het kiesche en het sterke; met even gelijk regt zou men mogen stellen, dat een schoone boom bestaat in zoodanig een, welke de onderscheidene gedaanten van schoone boomen in de natuur vereenigt.

Zorgvuldig staat ons onderscheid te maken tusschen 't geen waar, en 't geen met smaak gedaan is: iets kan waar zijn, zonder een greintje smaak te bezitten. De *Hollandsche* en *Vlaamsche* schilderstukken zijn waar, in zoo verre enkele navolging gaat: maar zal iemand beweren, dat de ellendigen, die men in eenige van REMBRAND's stukken afgebeeld ziet, vol smaak zijn; of kan men de Vrouwen van RUBENS voor zoodanig houden? en nogtans bezaten die Meesters grooten smaak in de kleuren, *chiaroscuro*, enz.

Wij moeten ons wachten om verguldsel voor goud aan te zien. Velen, die Koningen afbeelden, doen dit door het ten toon spreiden eener menigte van sieraden; sommigen zoeken het in de stoutheid des gelaats en der houding, of nemen de toevlugt tot eene kroon: waar de grootste kwistigheid van sieraden zou kunnen gedoogd worden, behooren wij spaarzaam te zijn in ze te gebruiken, uit vreeze van datgene fraai te maken, 't geen wij niet weten goed te maken.

Smaak en Vernuft heeft men inblazing geheeten; ons gevoel heeft men weten op te wekken door enkele klanken, strekkende om ons te verbijsteren en onze bekwaamheden te verdooven: dan, dat wij acht geven op den voortgang onzer eigene zielsbekwaamheden, en wij zullen bevinden, dat onze Smaak verbeterde, naar mate van ons vlijtbetoon om kundigheden te verkrijgen. De oude meesters in de kunst heeft men te meermalen gebruikt als bullebakken, om jonge kunstenaars af te schrikken. De *Italiaansche* schrijvers over de kunst hebben steeds de woorden *Hemelsch*, *Goddelijk* gereed, tot dat zij door al dien omhaal hedendaagsche Schilders afgeschrikt en bewogen hebben om den arbeid van mededinging te laten varen. Nimmer moeten wij veronderstellen, dat het hoogste toppunt van volmaaktheid bereikt is: de volkomenste stukken hebben hunne gebreken; en dewijl dit

het

het geval is, blijft er plaats voor verbetering over. M. ANGELO wordt het zware en drukkende in zijne schilderstukken ten laste gelegd; RAPHAËL beschreven als droog, en arm in *chiaro-scuro*; TITIAN, als gebrekkig in teekening; PARMEGIANO, als zijne beelden te kloek makende: dan, terwijl deze aanmerkingen ten spoorslag van ons vlijtbetoon strekken, zijn wij verpligt hen te eerbiedigen en te danken voor de groote lijst van volmaaktheeden, welke zij ons als een erfgoed nalieten. Door deze hebben zij de welverdiende hoogachting en naam verworven; de onvolmaaktheden zijn alleen gebreken. Wij behooren nimmer te vergeten de verpligtingen, waaronder wij liggen aan de zoodanigen, die, door onze kunstoefeningen te regelen, ons tot het heiligdom der kunste inleidden. Aan onze Ouders zijn wij ons wezen verschuldigd; maar aan onze Leermeesters hebben wij dank te weten het vermogen om er het regte gebruik van te maken; eene zaak van oneindige aangelegenheid.

Smaak is niet iets ingebeelds, hangt niet af van het lot der geboorte, maar ontstaat uit en is onmiddellijk verknocht met een gezond Oordeel. Bestond er niet in de kunst, even als in alle andere dingen, een maatstaf van goed en kwaad, dan zouden alle begrippen van grillige opvatting afhangen; maar om regte begrippen te vormen, moeten wij ons gewennen om onze gedachten te vergelijken, en dezelve herhaalde keeren te overwegen; welbedreven zijn in het groote leerboek der Menschelijke Nature, als in verband staande met de karakters, de zeden, de driften en aandoeningen der menschen: dit, gepaard met kundigheden van 's menschen geest, zal ons met den tijd in staat stellen om goed van kwaad te onderscheiden; en dit maakt het ware beginsel van Smaak uit.

Wijders moeten wij op de loopbane der kunst wezenlijke van schijnbare waarheid onderscheiden. Wezenlijke waarheid hangt niet van begrip af; zij is onveranderlijk, vast en standhoudende; zij moet gezocht worden in 't geen groot en schoon is. Schijnbare waarheid hangt af van mode, en is, gelijk deze, onvast en staag afwisselende; zij mag aangezien worden voor eene bedriegster: want, schoon zij het voorkomen hebbe van wetenschap, is zij verre van er in eenige betrekking mede te staan. Van dien aard is de gedwongene houding en stand, die de danskunst leert; van dien aard zijn de geweldig sterke gebaren op het tooneel, en vele andere houdingen,

gen, die niet op de natuur rusten, maar alleen de gewoonte ten steunpilaar hebben. De kunstenaar moet het eenvoudige pad der Nature bewandelen, en die bijpaden, dat stijve en gedwongene overlaten aan de personen, *tot* welken het behoort, den dansmeester, den kapper, enz.

Ongelukkig is er eene mode in de kunst, welke het gros ons wel zou willen dwingen aan te nemen. Wat oppervlakkig, ruw of onbepaald is, begeert men, en de kunstenaars schijnen te vervallen, om zonder bepaaldheid van gedaante te schilderen; die juistheid van doel, welke zich opdoet bij de oude meesters, en onafscheidbaar is van den grootschen stijl, wordt daardoor veelal verwaarloosd. Te schilderen om hetgeen men treffen noemt, moge beantwoorden aan het doel van den beuzelaar, en der zoodanigen, die een handel van de kunst maken; doch dit bedrijf zal den oordeelkundigen niet behagen, veel min voldoen. De éénige verdediging, welke de kunstenaar hier kan in 't midden brengen, is, dat hij moet visschen met zulk aas, waarmede hij kan vangen: ongelukkig, in de daad, dat hij niet leeft om te schilderen, maar schildert om te leven. De *Grieken* hadden een groot voordeel boven de hedendaagschen: Wijsgeeren beöordeelden hunnen arbeid, en de Regeringen deelden belooningen uit.

Wij moeten de werken van kunst niet verwerpen, omdat zij den hoogsten graad van Smaak niet bezitten: want er kan Smaak in zijn, schoon niet tot den eersten rang behoorende; even gelijk wij zeggen, dat iets zoet is, schoon het maar zekere mate van zoetheid hebbe. *Het is 't lot van den mensch, veel te arbeiden en weinig te verkrijgen*; dit behoort ons omzigtig te maken in haastig over kunstarbeid te oordeelen: geen werk der kunst, of er vallen aanmerkingen op te maken; dan mogelijk zijn er weinige, waaruit men niet eenige leering kan halen.

Onder de verschillende graden van Smaak bestaat de hooge in de keuze der voorwerpen, verheven boven het gemeene, en in het ter zijde stellen van ondergeschikte en lage gedeelten. Keurige Smaak kiest het schoone ter navolging. Eene vereeniging van het groote en het schoone vormt den besten en volmaaktsten Smaak. Laagheid van Smaak drukt onderscheiden alle de gemeene en lage gedeelten der voorwerpen uit; waardoor het geheel klein wordt. De verbasterde Smaak schept behagen in gedrogtelijke, misvormde en leelijke voorwerpen; het mag den ruwen Smaak heeten, en de lof, daaraan gegeven, be-

behoort zoo bepaald te zijn als de inzigten van den kunstenaar. De zoodanigen, die in dit vak best geslaagd zijn, hebben lof weggedragen uit den mond der onkundigen, naar gelange van de leelijkheid der voorwerpen, in hunne stukken ingevoerd. Groote en edele geesten zullen altoos de verhevene deelen der Scheppinge bewonderen; terwijl de landelijke en huisselijke schoonheden zich best met huisselijke deugden paren. Kleine zielen zullen zich steeds met het najagen van beuzelingen bezig houden; terwijl de groote geest zich tot het verhevene met volle vaart verheft.

Wijsheid is de moeder van Smaak en Deugd; de afstammeling van Smaak is Vermaak, — die van Deugd, Geluk. Een man zonder Smaak mag gezegd worden zonder Deugd te zijn; dewijl hij, door niet te gevoelen, buiten staat is om dien lof toe te brengen, welke geboren wordt uit het bewonderen van de schoonheden der Scheppinge; hij heeft eigenaardig een wansmaak in alles, wat goed is; hij wordt een vijand der wereld; hij gevoelt niets voor een bloedverwant, voor een vriend, voor de maatschappij; de wet des lands is zijn Evangelie, en de schepensbank regelt zijn geweten; hij leeft zonder liefde, en sterft onbeweend.

Twee wegen staan ons open, om een goeden Smaak te verkrijgen: de eerste en moeijelijkste, door ons tot de Natuur te vervoegen; de tweede, door de Kunst te baat te nemen. Dan, daar de eerste ons te zwaar zou vallen, moeten wij ons in den aanvange naarstig bevlijtigen om dien te vinden in de werken der beroemdste Kunstenaren, en daardoor onszelven bekwamen om dezelfde naspeuring in de Natuur voort te zetten.

Behalve dat men zich moet toeleggen op het verkrijgen van een bondig oordeel, moet men ook trachten eene vastheid van hand zich eigen te maken. Te dien einde is het onze zaak, dat wij, een voorwerp, onzer aandacht waardig, uitgekozen hebbende, hetzelve navolgen met alle getrouwheid, die wij met mogelijkheid kunnen toebrengen; en, daar elk meester iets uitstekends, hem eigen, hebbe, in eenen anderen niet te vinden, moeten wij ons wachten voor partijdigheid, of wij zullen het voordeel, 't geen wij van hen allen kunnen ontleenen, missen. In dier voege zullen wij een voorraad van onderrigting opdoen, welken wij van één alleen niet kunnen verkrijgen. — Van hier het voordeel, ontstaande uit het be-

zig-

zigtigen van Kunstgalerijen, waar de onderscheidene Meesters de een den ander verbeteren, en de waarheid geboren wordt uit hunne algemeene getuigenis.

Het gezelschap van en de verkeering met lieden, *in de* verschillende vakken van kunst ervaren, zal krachtdadig helpen tot verbetering van onzen Smaak; dewijl kunstenaars over de werken van onderscheidene Meesters begrippen vormen, naar hunne wijze van denken; 't geen ons verscheidene wenken zal geven, om te letten op bijzonderheden, anderzins veelligt over 't hoofd gezien, en ons in staat stellen om ons te bedienen, zoo wel van de bedenkingen van anderen, als van onze eigene. — Onderrigting van laatstgemelden aard hebbe men echter niet in 't algemeen te verwachten: alle kunstenaars verstaan het onderrigten niet; allen zijn zij niet genegen om onderrigting te geven. Eenigen stellen iets kunstigs en bevalligs daar, zonder te weten hoe; anderen zijn achterhoudend en grommig; nog anderen ongenegen om een ander te onderrigten wegens iets, 't geen zij zelve met moeite geleerd hebben: eenige weinigen vindt men toegankelijk en gereed ter onderwijzinge.

Wanneer wij ons gemeenzaam gemaakt hebben met de schoonheden der Kunst, mogen wij onszelven aanmerken, als in de vrijheid staande om uit eigen voorraad de hand aan 't werk te slaan: dan wij zijn teffens verpligt om te handelen uit een indruk op onzen geest, door de Natuur gemaakt, of wij zullen nimmer dergelijke aandoeningen opwekken in de bezigtigers van onze kunst, maar afdalen tot den rang van bloote *navolgers*. Eene algemeene gelijkvormigheid, heerschende in alle stukken, doet den kunstenaar een louter navolger worden; wij bedoelen hiermede zulk eene gelijkvormigheid niet, als bij geval ontstaat. Het overnemen van een bevalligen trek, of een bijsieraad, sluit geenszins kunstdieverij in. Wanneer iets zoodanigs met gepastheid wordt bijgebragt, kan men niet beschuldigd worden van gebrek aan oordeel. Dit verschilt hemelsbreed van het ontleenen van één duidelijk sprekend of treffend gedeelte eens kunststuks; waartoe geen geest, die vrij werkt, vervallen kan. Afbeeldingen van oude vazen, wapenrustingen, kleedingen, gebouwen, enz. zullen van wezenlijker waarde zijn voor den echten kunstenaar, dan de schoonste Historie- of andere Schilderstukken. Kennis van de laatstgemelde behoort hij te bezitten, eer hij het wage iets van eigen vin-

ding voort te brengen; en de nutheid van vazen, wapenrustingen, enz. is blijkbaar. Te vervallen tot navolging, heeft voortgebragt, 't geen men gewoon is met den naam van *Scholen* aan te duiden, en eindelijk derzelver verval te wege gebragt. De Natuur wreekt zich ten volle op de zoodanigen, die haar verwaarloozen.

In de Kunsten is, gelijk in elken tak van wetenschap, het eerste, 't geen wij leeren moeten, wat anderen gedaan hebben, of, met andere woorden, zich gemeenzaam te maken met den tegenwoordigen staat der vorderinge in kundigheden. Zonder deze noodige onderrigting, zullen wij staan als kinderen, onze vordering zal eenen tragen tred gaan, en wij, daarenboven, de kwelling hebben van te ontwaren, dat onze vermeende ontdekkingen reeds door anderen daargesteld zijn, en onze arbeid vruchteloos is. Nog een ander voordeel ontstaat uit zulk een onderzoek van 't geen reeds gedaan is: wij leeren, hoe veel er binnen het bereik van naarstigheid valle.

Navolging is het eerste gedeelte van de Schilderkunst; het tweede, eene oordeelkundige onderscheiding: maar zelfs in het navolgend vak moeten wij omzigtig vermijden misvormde en lage voorwerpen, indien wij ooit hope voeden, een zeer kieschen smaak ten eigendom te krijgen, en alleen navolgen, wat ons grootheid, schoonheid of naauwkeurigheid leert. — Zulk een gedrag zal ons in staat stellen om met verstand op te merken, en de oorzaak te ontdekken, uit welke die volmaaktheden, welke ons zoo zeer treffen, voortkomen.

In den loop onzer nasporingen zullen wij ontwaren eene volmaaktheid, welke heerscht in alle de werken eens regtschapen kunstenaars, zoo dat dezelve hem karaktermatig eigen wordt, en wij mogen vaststellen, dat dit het punt van volmaaktheid was, naar 't welk de kunstenaar streefde; bij voorbeeld, in M. ANGELO, grootheid van stijl, kennis van de gedaante, en bovenal in de verkorting; in RAPHAËL, uitdrukking, zamenstelling en kleeding; in TITIAN, het kleuren; in PARMEGIANO, bevalligheid; in RUBENS, het schoone *chiaro-scuro*, enz. — Onder de *Britsche* kunstenaars mogen wij REYNOLDS raadplegen over het bevallige, de kleur en het fijne *chiaro-scuro*; in Landschapsschilderijen, WILSON, GAINSBOROUGH en BARRET, alsmede de werkstukken van verscheidene nog levende Schilders.

 Veel,

Veel, zeer veel zal afhangen van vlijtbetoon. Wanneer wij iets schoons en bevalligs zien in eenigen Meester, moeten wij trachten dit ons eigen te maken, niet alleen door het na te volgen, maar door den oorsprong op te speuren; hierin zullen wij door de navolging geholpen worden. Treft ons een schilderstuk, wij mogen eene schets van het geheel maken, alsmede van de algemeene schikking der kleuren: want, wanneer men eene zekere vaardigheid van hand verkregen hebbe, moeten wij het laten aankomen op onze eigene aanwending: dus zal men het naschilderen van groote en zamengestelde stukken alleen tijdverlies moeten heeten. Schetsen van bijzondere gedeelten mag men maken, als zij iets zeer treffends in zich hebben: want ongelukkig ontwaart men in de beste werken veel, 't welk dagelijks voorkomt.

Uit alles, wat wij dusverre aangemerkt en beredeneerd hebben, blijkt ten volle, dat wij, in de eerste plaats, gaan moeten, of ons laten geleiden tot die kunststukken, waarop de tijd het zegel van waardije gedrukt heeft; naardemaal het gemakkelijker valt te leeren uit hetgene, waaromtrent de keuze reeds gedaan is, in aanmerking nemende, dat wij, nog niet alleen kunnende gaan, ons moeten laten geleiden door anderen. Maar het einde van alle onze naspeuringen moet zijn *die onafhankelijkheid, ontstaande uit het werken op een oorspronkelijk beginsel*, of het zoeken van die voortbrengsels in de Natuur, welke aan de Kunst rijken voorraad verschaffen; of, om dit zelfde denkbeeld met andere woorden uit te drukken, het verschaffen van die kracht aan de ziel, welke ons in staat stelt, om, ontheven van allen bedwang, te werken.

IETS, OVER HET KARAKTER VAN HOWARD.

(Grootendeels getrokken uit 's Mans *Biographie* van den Heer WAGNITZ.)

JOHN HOWARD behoorde onder die Mannen, welke, daar zij een zeer prikkelbaar zenuwgestel hebben, verbonden met eene zekere natuurlijke goedhartigheid en eene bijzondere sterkte van geest en oorspronkelijkheid, ieder voorwerp, dat zich in hunnen werkkring opdoet, en ieder denkbeeld, waarop zij hunne aandacht van nabij vestigen, en dat met hun-

hunne neigingen en wijze van denken overeenstemt, met warmte en deelneming aangrijpen, en hetzelve (daar het eenen diepen indruk op hen maakt, hetwelk zeker niet bij alle gevoeligen plaats heeft) niet zoo spoedig weder varen laten, vooral wanneer die indruk door uitwendige omstandigheden onderhouden wordt, of het eigene, niet gemeene of dagelijksche van het denkbeeld, naar de gansche stemming hunner ziel, hen meer en meer boeit en inneemt.

Dat HOWARD inderdaad tot deze karakters behoord hebbe, bewijzen de daadzaken en al hetgene wij van zijne ontwerpen en ondernemingen voor Gevangenen en Zieken met zekerheid weten, en waarvan alle bladzijden zijner Levensbeschrijvingen vol zijn. Hoe zoude het ook anders mogelijk geweest zijn, om de door HOWARD gevoede denkbeelden, die in derzelver uitvoering, naar het gemeene gevoel, zoo veel onaangenaams hebben, zoo vast te houden, aan dezelve alle krachten te wijden, alle gemakkelijkheden des levens op te offeren, zich aan de grootste gevaren gaarne bloot te stellen, en zelfs den dood niet te vreezen, zoo niet zijne vatbaarheid voor ieder menschlievende gedachte en de kracht van zijn verstand, die deze gedachte omwerkte en tot de heerschende verhief, zoo wel als de oorspronkelijkheid van zijnen geest, die hem bij *het niet gewone* deed verwijlen, en de vastheid van zijn karakter, die sommigen toescheen aan eigenzinnigheid te grenzen, hem daartoe hadden in staat gesteld? Slechts zulke karakters wordt dat, wat duizenden afschrikt, ten laatste aangenaam, zonder dat zij daarom minder gevoelen, en dusdanige mannen dragen eene menigte van zwarigheden (waarvan ééne enkele anderen reeds zoude doen terug deinzen), wanneer zij slechts met hunne denkbeelden en ontwerpen in verband staan, wel niet zonder gevoel, maar toch gemakkelijk en met genoegen.

Zelfs de misslagen en overhaastingen, waaraan HOWARD, bij de opvolging zijner *ideën*, zich menigmaal schuldig maakte, getuigen voor de waarheid dezer karakterschets. Naar deze, was het ligtelijk te vermoeden, en, in zekeren opzigte, noodzakelijk, dat zijn blik dikwijls duister en droevig moest worden: want hij gevoelde zoo sterk, dat hij deswege in zijne ondernemingen en ontwerpen dikwijls overspannen wierd, en dat zijne menschlievendheid niet zelden in eene soort van overdrevene gevoeligheid overging, en hem overal niets dan krenkingen en beleedigingen der menschheid vertoonde.

Naar dit, hem eigen, karakter, zoude hij ook zonder twijfel vóór andere gelijksoortige *ideën*, bijaldien de omstandigheden en uitwendige toestand hem dezelve van nabij hadden doen beschouwen, even ligt en met dezelfde geestdrift vervuld zijn geworden, en hij zoude dezelve met gelijken

ijver hebben uitgevoerd; zoo als hem ook inderdaad niets vreemd bleef, wat menschengeluk en de bevordering van hetzelve op eenigerhande wijze betrof.

Welke hindernissen, tegenkantingen, zwarigheden van allerlei aard, en, naar het scheen, onoverkomelijke belemmeringen, HOWARD, in de uitvoering van zijne ontwerpen, met voorbeeldeloozen moed en standvastigheid is te boven gekomen, wordt door zijne Levensbeschrijvers uitvoerig vermeld. Slechts een man, als HOWARD, was hiertoe in staat. Het was bij hem eene grondstelling, waarop hij in zijne schriften dikwijls zinspeelt, en die hij tevens in handelingen uitdrukte: „Al wie in de bevrediging eener edele neiging des harte draalt, is de lafhartigste onder alle lafhartigen." En komt dan bij zulk een karakter nog de gedachte van pligt, in welken hij het bevel van God erkent en eerbiedigt, dan wordt zijne standvastigheid en volharding nog dies te meer gevestigd. En zoo was het bij HOWARD.

Hij toch was, inderdaad, een zeer zedelijk-godsdienstig mensch, hetwelk alle zijne Levensbeschrijvers getuigen, en de gedachte aan God en pligt was hem reeds van der jeugd af heilig geworden. Hij had inzonderheid een onwankelbaar geloof aan de Voorzienigheid, die over hem en zijn noodlot beschikte. Men leze slechts, onder andere, de aankondiging zijner tweede Reis naar *Rusland*, *Turkije* enz. in het slot van zijn Boek *over de Ziekenhuizen*, en zij drukt met woorden uit, wat alle zijne handelingen bevestigen.

„Ik weet zeer wel (schrijft hij) dat zulk eene reis met vele gevaren verbonden is. Doch, vol vertrouwen op de Goddelijke Voorzienigheid, die tot dus ver voor mij gezorgd heeft, geve ik mijn levenslot gerust en gelaten aan de leiding van hare, nimmer dwalende, wijsheid over. Zoo het God behagen mogt een einde aan mijn leven te maken, eer ik mijn voornemen heb uitgevoerd, zoo oordeele men niet liefdeloos, dat mijn gedrag het gevolg eener overspannene geestdrift geweest zij; maar men geloove veeleer, dat het de vrucht ware van een ernstig nadenken over mijne pligten, en de werking van mijne brandende zucht, om voor mijne evenmenschen zoo nuttig te worden, als ik voor hen, in mijnen bekrompenen toestand, worden konde." In de beschouwing zijner godsdienstige pligten, koos hij zich CHRISTUS tot een voorbeeld, aan wiens karakter hij zich gaarne toewijdde. Van waar hij ook het bekende: *Spes mea Christus*, tot zijne zinspreuk nam, en, volgens zijnen uitersten wil, voor het laatst nog begeerde, dat deze spreuk op den kleinen marmeren steen, die bestemd was om zijn gebeente te bedekken, zoude gesteld worden. Beide karakters hadden ook, in waarheid, veel overeenkomst met elkander, en die Leeraars, welke bij hunne lijkrede over hem *Handel.* X: 38. tot tekst heb-

hebben genomen, zouden inderdaad geen gepaster onderwerp hebben kunnen vinden.

Overigens pleiten alle zijne bedrijven en verrigtingen voor zijne volharding in alles, wat hij voor pligt hield, en voor zijnen vasten moed, om dit boven alles te stellen, en daaraan met hooge zelfsverloochening alles op te offeren. Zij zijn te zamen de bevestiging van het antwoord, dat hij *Prins* HENDRIK *van Pruisfen* gaf, toen deze hem vroeg, of hij somtijds, na volbragten arbeid, niet gaarne eene plaats van vermaak bezocht. „Ik ken, zeide hij, geen grooter vermaak, dan dat van mijnen pligt te vervullen." Deze getrouwheid aan zijnen pligt verhief hem ook boven alle menschenvrees, en deed hem met welberadenheid en vrijmoedigheid de misbruiken aangrijpen, waar hij dezelve ook vinden mogt, en ook dan nog de goede zaak verdedigen, wanneer hij tevens wist, dat hij zich door zijne verdediging vele vijanden verwekken, en zelfs magtigen tegen zich in het harnas zoude jagen, of ten minste den naam van eenen dweeper bij hen zou verkrijgen. Ten laatste deden toch zijne deugden, zijne belangelooze werkzaamheid en zijne zelfsverloochening zijne vijanden verstommen, en zij waagden het nu eerst na zijnen dood zijn karakter heimelijk te belasteren.

Bij dit alles zoude hij evenwel in de volvoering zijner ontwerpen, wel niet in zijnen geest, maar in zijn ligchaam, dat niet het sterkste was, groote zwarigheden ondervonden hebben, zoo hij ook hier niet met wijsheid had weten te handelen. En deze wijsheid bestond voornamelijk in zijne sobere en matige leefwijze, waaraan hij zich, sedert vele jaren, gewend had. Hierdoor bleef hij altijd vrolijk en opgeruimd, werd sterk en geschikt, om ongemakken en vermoeidheden te verdragen, en in kerker- en hospitaal-lucht, zonder nadeel, uren en dagen door te brengen. Ook stelden hem zijne uiterlijke gelukkige omstandigheden (hij was een zeer rijk en vermogend man) in staat, om zich menigvuldige dingen gemakkelijker te maken; gelijk zij, in het algemeen, zeer veel bijdroegen, om datgene te volbrengen en uit te voeren, wat een ander, bij gelijke groote pligtsgetrouwheid en menschenliefde, niet had kunnen verrigten. Want door deze omstandigheden was het voor hem mogelijk, om groote en kostbare reizen (waartoe hij bovendien een' inwendigen trek had) te ondernemen, en het goede en gebrekkige in de binnen- en buitenlandsche instellingen door eigen onderzoek te leeren kennen, en zich alles te verschaffen, wat slechts op eenigerhande wijze tot eene rigtige beöordeeling van dezelve dienen kon. Daarenboven vond hij in de goedkeuring, welke hem toch altijd een aanzienlijk gedeelte zijner land- en tijdgenooten, en voorzeker de edelsten onder hen, wegens zijne verrigtingen betoonden, eene zeer krachtige aan-

aanmoediging, om voort te varen en niet moede te worden, offchoon ook anderen de waarde van zijn werk ondankbaar miskenden — gelijk hij dit zelf in eenen zijner Brieven erkent.

Doch dit zij niet gezegd, om zijne verdienften eenigermate te verkleinen. Deze blijven fteeds oneindig groot, en der bewondering van tijdgenooten en nakomelingfchap waardig: want hij werkte het groote en goede niet flechts voor zijn Graaffchap of voor Engeland, — neen! hij werkte op geheel *Europa*, op *Amerika*, en zelfs in de afgelegenfte oorden werd door hem de opmerkzaamheid op Gevangenisfen en Ziekenhuizen en derzelver doelmatiger inrigting gevestigd, en zijne *ideën* en wenfchen vonden zelfs daar goedkeuring en aankweeking, waar men zulks het minst zoude verwacht hebben.

Wat hij nu gewerkt, wat hij tot ftand gebragt, ontworpen en voorbereid hebbe — dit is alomme en aan ieder bekend. Veel is er over gefchreven, dat wij hier niet zullen herhalen. Wij wilden alleenlijk eenige trekken opzamelen, ter waardering van zijn karakter. Het is ons niet onbekend, dat hetzelve door zekere bedillers is belasterd en bezwalkt. Wij weten, dat men zijne edelmoedigheid, zelfsverloochening en opoffering, aan eer- en gloriezucht hebbe toegefchreven, en wij ontveinzen geenszins, dat het den mensch onmogelijk zij, om den inwendigen toeftand van het hart, de geheime roerfels der daden en bedrijven van zijnen evenmensch juist te beöordeelen. Doch zoo men ooit een zeker gevoel van afkeer en verontwaardiging heeft jegens diegenen, die altijd geneigd zijn om de *uitwendig* fchoone en voortreffelijke daden der menfchen aan onzuivere oogmerken toe te fchrijven, en ons bij de befchouwing van elken helderen en frisfchen ftroom tot eene vuile *bron en onreinen* oorfprong terug te voeren, dan is het voorzeker jegens de lasteraars en bedillers van HOWARD. Voor zoo ver wij immer menfchelijke daden kunnen en mogen beoordeelen, voor zoo ver wij immer verdienften op den regten prijs weten te ftellen, moeten wij erkennen, dat HOWARD's bedrijven oneindig groot en het heerlijkfte gedenkteeken waardig zijn. Maar zijne *ideën*, zijne ontwerpen en inrigtingen zullen ten allen tijde het fchoonfte gedenkteeken zijn, dat hij zichzelven gefticht heeft en *aere perennius* is. Hij zelf was ook (en hoezeer verhoogt dit niet zijne waarde) niet voor *andere* gedenkzuilen, en werkte, zoo lang hij leefde, tegen de oprigting van zoodanig een, waardoor men hem toen reeds wilde vereeuwigen. Zoodra hij dit gewaar werd, fchreef hij uit *Weenen*, waar hij zich destijds ophield, dat hij, wanneer men daarop ftaan bleef en niet van het ontworpen plan wilde afgaan, nimmer zijn Vaderland zoude wederzien. In eenen brief van

van den 16 Febr. 1787 liet hij zich over dit onderwerp dus uit: „ De verbeteringen, welke men thans in verscheidene Gevangenisseu dezes Rijks wil tot stand brengen, en die ik hope dat algemeen zullen gemaakt worden, moet ik altijd aanzien voor de grootste eer en rijkste belooning, welke ik immer verwerven kan." Gewisselijk! de naar zijne denkbeelden gemaakte instellingen zijn het schoonste gedenkteeken, dat men den vereeuwigden kan oprigten. Wilde men echter boven zulk eene inrigting schrijven, zoo als men. b. v. te *Salford* in *Lancaster* gedaan heeft: „ NAAR HOWARD," of wilde men de woorden van XENOPHON in de lofrede op AGESILAUS herhalen, welke men ook reeds voorsloeg, toen men eenen gedenkpenning voor hem ontwierp: „ Hij wilde niet, dat men hem een standbeeld oprigtte, offchoon velen het verlangden te doen, om hem hunne achting te betuigen; maar hij zelf hield nimmer op, door zijne weldadige werkzaamheden, kostbare gedenkteekenen van zijnen geest te stichten," zoo hebben wij daar niets tegen in te brengen, hoewel HOWARD misschien, naar zijne wijze van denken, ook daarmede niet te vrede zoude zijn. Vrijen en gevangenen, zieken en gezonden zullen zich dan, ook in de verst verwijderde oorden, waar zulk eene inrigting NAAR HOWARD bestaat, over den weldoener der menschheid verheugen, en den man zegenen, die zoo edelmoedig voor haar werkte.

EDELMOEDIGE TREK VAN GARRICK.

(Uit de *Memoirs of the Life of Mr.* GARRICK, *London* 1780.)

Een man van aanzien leende van GARRICK 500 p. st. tegen eene gelijke schuldbekentenis. Elkander opvolgende rampen stortten dien man in de treurigste omstandigheden, zoodat hij bij menschlievenden en onmenschlievenden al meer en meer gelds moest opnemen; tot eindelijk zijne bloedverwanten eenparig besloten, hem uit zijne verlegenheid te redden. Met dat oogmerk bepaalden zij eene onderlinge bijeenkomst, waarbij zij zich tevens, op kosten van den gemeenen boedel, eens regt zouden vermaken. Dit was GARRICK ter ooren gekomen; en zijn schuldenaar was niet weinig onthutst, toen hem, op den avond der bijeenkomst, een brief van GARRICK overhandigd werd. GARRICK, dacht hij, zal zijn geld terug vorderen. Doch, hoe aangenaam werd hij, bij het openen van den brief, verrast! Zijne schuldbekentenis viel er uit, en GARRICK schreef hem: *Ik heb gehoord, dat gij met uwe vrienden heden eens vrolijk zijn wilt en een vreugdevuur zult branden. Minzaam verzoek ik u dus, om bij deze gelegenheid door het inliggende briefje de vlam aan te wakkeren en te verfraaijen.*

PAL-

PALMER'S DOOD.

Den beroemden Engelschen Tooneelspeler PALMER trof het ongeluk, dat hij, binnen eenen zeer korten tijd, eene beminde gade en eenen veelbelovenden zoon door den dood verloor. Deze dubbele slag werkte zoo hevig op hem, dat hij in eene diepe zwaarmoedigheid verzonk, en alle de troostgronden, waarmede zijne vrienden hem poogden op te beuren, volstrekt vruchteloos waren. Desniettegenstaande speelde hij, eenige weken daarna, wederom eene zijner geliefkoosde rollen, namelijk *den jongen Wilding*, in het Blijspel *de Logenaar*, en wel met algemeenen bijval. In kluchtige en luimige invallen scheen hij dien avond zich zelven te overtreffen.

Den 2 Augustus 1798 trad hij in de rol van den *Onbekenden*, in KOTZEBUE's *Menschenhaat en Berouw*, op.

In de eerste tooneelen was zijn spel, gelijk gewoonlijk, allezins bestudeerd en overeenkomstig met het karakter van zijne rol. Doch in het derde bedrijf scheen hij, bij zijn opkomen, ongemeen ontroerd; en toen *de Majoor van der Horst* hem vroeg: *en uwe kinderen?* greep de herinnering van den dood zijns zoons hem eensklaps zoo hevig aan, dat hij nederzeeg, eenen luiden zucht gaf, en stierf.

Aanvankelijk meenden de aanschouwers, dat het slechts spel ware, en door den Acteur met opzet gedaan werd, om de hevigheid zijner smart des te levendiger uit te drukken. Doch toen men hem ontzield van het tooneel droeg en het algemeene gejammer zijner vrienden en kunstgenooten geenen twijfel aan zijnen dood meer overliet, werd de verwondering door schrik en innige droefheid afgewisseld. Eindelijk verscheen de Tooneeldirecteur AIKIN; doch een vloed van tranen verhinderde hem te spreken. Nu beproefde de Tooneelspeler INCLEDON de aanschouwers met de ware toedragt der zake nader bekend te maken; maar ook hij kon slechts zeer weinige woorden stamelen. — PALMER's laatste woorden waren:

There is another and a better world! (*)

En deze woorden zijn op zijne graftombe te *Warton* geplaatst, waar hij met zeer veel plegtigheid ter aarde is besteld. — Hij stierf in zijn 57ste jaar.

(*) *Er bestaat eene andere en betere wereld!* — Deze woorden staan eigenlijk niet in het origineel, maar zijn een bijvoegsel van den Engelschen Vertaler.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING,

OVER

DEN RIJKDOM VAN EENEN GOEDEN NAAM,

ter gedachtenis, en ter vervulling der Spreekbeurte, van den Heer

M. VAN DER WILLIGEN,

Med. Doctor, Lid der Bataafsche Maatschappij van Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam; Geneesheer der Diaconie-Armen aldaar, enz.

uitgesproken op den 13 Februarij 1811 bij het Rotterdamsch Departement der Maatschappij, *Tot Nut van 't Algemeen*,

DOOR

Mr. *A. SIEWERTSZ VAN REESEMA*,

Advocaat te Rotterdam.

MIJNE HEEREN! ZEER GEACHTE MEDELEDEN!

Het is dit oogenblik, het is dit Spreekgestoelte, het is deze Vergadering, welke heden getuigen mbesten van den ijver, de kennis en goede gezindheden van ons Medelid VAN DER WILLIGEN (*); hij was het, wiens aan-

(*) Geboren te *Rotterdam* den 5 Augustus 1783, gehuwd den 5 November 1810, overleden den 29 Januarij 1811.

aangekondigde naam, als van den aanstaanden Redenaar, vóór eene maand uwe aandacht tegen dit Spreekuur uitnoodigde. En bedriege ik mij, M. H! of zie ik in de blikken zelve, met welke gij mij aanziet, hoe gij allen thans ontroerd zijt door de treurige zekerheid, dat de vervulling dier aangename verwachting eene onmogelijkheid is geworden? Leze ik in den meerderen ernst, die in dit oogenblik deze Vergadering overschaduwt, de ontzettende waarheid, dat hij, wien gij meendet thans van deze plaats te zullen hooren, reeds is verdwenen van de oppervlakte der aarde; dat hij te vergeefs gezocht wordt bij eene jeugdige echtgenoote, met welke hij naauwelijks de heiligste verbindtenis had aangegaan, bij minnende bloedverwanten, wier kroon en eere, bij noodlijdenden, wier troost en uitredding, bij vrienden, wier hartelijke gezel, bij u, mijne Medeleden! wier sieraad en voorbeeld hij geweest is; en dat zijn ligchaam reeds rust onder de grafzerk, zijn geest reeds ten hemel is opgevaren? Inderdaad, M. H! kouder dan het marmer, harder en onbewegelijker dan rotsen zouden onze zielen moeten zijn, wanneer eene teleurstelling, grievend als deze, haar niet met eene kille huivering vervulde: voor ijdele klanken zouden de gezindheden moeten gelden, welke gewoonlijk in ons midden worden gepredikt en toegestemd, wanneer eene zoo onverwachte, in zoo vele opzigten bedroevende, voor ons allen, sterfelijke wezens, zoo geduchte gebeurtenis op dit oogenblik niet in ons binnenste de gewaarwordingen vernieuwde van schrik en treurigheid, van kleinmoedigheid en rouwe: mijne tong *zou moeten* verstommen, wanneer slechts één mijner Hoorderen *niet* gevoelde, dat de eerste woorden mijner rede aan niets anders mogen zijn toegewijd, dan aan de nagedachtenis van eenen edelen Vriend, van wiens bijna geslotene lippen ik de bede opnam, om hem in dit plegtig uur te vertegenwoordigen. Zoo sta ik dan thans in zijne plaatse, en herdenke zijnen dood: zoo ruischt dan, mijne klagten over zijn sterven, daar, waar de adem zijns monds in levende klanken stroomen moest!

Staat mij dan toe, M. H.! dat ik, ter vervulling van deze Leesbeurt, eenigzins afwijke van den gewonen weg; en, offchoon ik eene opzettelijke Lijkrede verre boven mijne krachten keure, gelijk ik ook zoude moeten achten daarmede aan uwe verwachting niet te beäntwoorden, laat mij echter zoo veel mogelijk mijne Redevoering mogen inrig-

zigten naar de gelegenheid des tijds. Laat mij de stemming mogen volgen van mijn hart, dat zich heden tot geene geheel onzijdige stoffe liet bepalen; laat mij dit uur bezigen tot eene voor niemand onzer, hope ik, geheel onnutte overweging van den onverwachten dood eens waardigen Medelids, en tot eene daaruit van zelve voortvloeijende beschouwing van den rijkdom eens goeden naams, die door geenen dood wordt weggenomen. Zoo hope ik den teederen pligt, aan welken ik mij niet mag onttrekken, met de nuttige bedoeling dezer Lezingen, de veredeling van onzen geest en hart, zoo veel mogelijk te vereenigen.

Wanneer ik, M. H.! in mijne gedachten bijeenbrenge al wat de aardsche nietigheid bedroevends heeft, dan weet ik voor het gevoelige hart niets te noemen, dat den dood van eenen geliefden mensch te boven gaat. Eer en aanzien, rijkdommen en gezondheid zelfs, kunnen vergoed worden door de deelneming des medelijdens; maar het gemis eener met ons eenstemmige ziele wordt nooit vervuld. Eene akelige ledigheid, uit welke duisternis en nevelen zich rondspreiden, vervangt het beminde leven: het ontzettende *niet zijn* bezwaart het gemoed met eenen nergens te ontwijken last. Het zinnenbedrog des geheugens, dat zich den afgestorvenen in zijne bekende gelaatstrekken, in zijne sprake, in zijne handelingen, nog lang kan voorstellen, kan op eene schrikbarende wijze den verlatenen ontrusten; maar tijd noch afwisseling kunnen de wonde des verbijsterden gemoeds geheel genezen. Wie, echter, M. H.! zal het ontkennen, dat de dood eens afgeleefden grijzen, of van eenen afgematten lijder, wiens langdurende ziekte ons dagelijks heeft voorbereid, als van zelve zekeren balsem van troost medebrengt, die aan den indruk der afscheidinge voor altoos eene zachtere stemming geeft? — Maar ach! waar jeugd, gezondheid, deugd, kunde, en het genot der zaligste vereeniging met gade en aanverwanten en vrienden zich vereenigden, toen eene plotselinge stoornis die bij God en menschen aangename keten verbrak, daar zoekt men voor de treurige verlatenen te vergeefs naar eenigen troost der aarde; daar weigert de stem hare klanken aan den mond, welke zich openen zoude om woorden van verligting te slaken; daar verzet zich het hart tegen dezelve, en de ziel schaamt zich over de onbedachte veronderstelling, dat zelfs de teederste welsprekendheid eenige lafenis zou

de kunnen aanbrengen. Het geloof alleen aan de gewigtigste waarheid, aan de onvergankelijkheid der ziele; de verzekering slechts van den geluksstaat, dien de overledene is ingegaan; de overtuiging zijner gelukwaardigheid, en alzoo eene herinnering zelve van zijn deugdzaam leven, — zie daar wat eenigzins het treurende gemoed van den knellenden band der weemoedigheid kan ontslaan! — Zoo is het dan niet de vergetelheid, maar de geheugenis des verlorenen, die, naar de wetten van ons bestaan, den éénigen troost geeft: zoo is op eene verwonderenswaardige wijze de behoefte van het gemoed in overeenstemming met deszelfs verlangen, en uit de bron van tranen zelve vloeit onmerkbaar de éénige verademing.

Niet anders, M. H.! weet ik het gevoel te schetsen of te leiden, dat ieder onzer getroffen heeft bij den ontzettenden slag, die onzen Vriend heeft weggenomen. Verpoozen wij slechts met de aandoening van eenvoudige bekenden bij het pas gedolven graf, hoe ontroeren wij, daarin eenen man te zien nederleggen, wien jeugdige krachten, helderheid van geest en verworvene kundigheden de schoonste toekomst spelden! Waren wij, zoo als eenigen mijner Hoorderen met mij, nadere getuigen van dat gewigtige perk zijns levensloops, waarin de grond gelegd wordt van den rang, dien wij, ten waren welzijn onzer natuurgenooten, eenmaal zullen mogen bereiken; kenden wij de edele uitzigten, met welke die nu verstijfde borst werd aangevuurd, het edele doel, waardoor dat nu gebroken oog werd bewogen; herdenken wij den nederigen en zachtmoedigen geest, *welke dat nu gebogen* hoofd hield verheven tegen de moeijelijkheden eener onwankelbare pligtsbetrachting, zoo verplet ons de hartverscheurende blik op het werk der vernietiging, welke alzoo genot en vervulling als voor eene ijzeren hand deed terugdeinzen; zoo slaat ons de verzekering ter neder, dat alle die kunde en goedheid voor den lijdenden, voor den behoeftigen, voor de aarde verloren zijn, en onwillig slaan wij een morrend oog op eene omkeering, van welke wij geene reden duidelijk beseffen kunnen. Maar wat is dit alles, M. H.! bij den weedom dier verwanten van hetzelfde bloed, die hem, naar de inspraak der liefde-kweekende Natuur, als een deel van henzelven beminden, en zijne deugd, zijne eer, zijnen roem, van zijne wieg af, met de teederste gevoelens deelnemend vergezelden; die den geheimsten rijkdom zijner voortref-

fe-

feliĳkheid kenden; die, eindelijk, den rijken oogst eens volzaligen levens hadden zien aanvangen? Dan, welke woorden zullen eene flaauwe schetse kunnen geven van den zieleangst van haar, die voor weinige dagen zich als zijne geliefde aan zijne borst verheugde, als zijne bruid zich met bloemen bestrooijen zag, als zijne gelukkige gade de huwelijkssponde betrad? ô IJdelheid der aardsche genietingen, mijne stem weigert den dienst aan uwe verschrikkelijke zegepraal!

Het is waar, M. H.! dat de betrekking, welke wij alleen als Leden dezer Maatschappij tot den Overledenen hadden, niet van dien aard is, dat noodwendig eene hartstogtelijke ontroering, zoo wij anders gevoelig zijn, de herdenking van ons verlies zoude moeten vergezellen. Maar, al hielden wij, (en dit doen wij toch als Leden dezes Genootschaps) al hielden wij ons ook met geene andere overweging op, dan met die van het welzijn onzer medemenschen, zoo zien wij toch in dezen dood weder eene gewigtige afbreuk aan onze goede pogingen toegebragt. Wij betreuren in den voor ons verlorenen eenen ijverigen voorstander van alles, wat dienstig is ter veredeling en beschaving des menschdoms; eenen gevoeligen menschenvriend, in wien de weeklagende armen hebben ondervonden, hoe eene opbeurende deelneming de kracht der bestgekozene geneesmiddelen verhoogt; eenen opgeklaarden medewerker tot ons gemeenschappelijk doel, wiens in deze Vergadering betoonde welwillendheid, hoe onschatbaar ook, altijd nog slechts eene flaauwe proeve oplevert van den waren trap, op welken hij reeds tot dat doel genaderd was. Of meent welligt een mijner Hoorderen, dat het *spreken* onder ons over beschaving, over verlichting, over menschenliefde, over weldadigheid, over alles, in één woord, wat met de oprigting en instandhouding dezer Maatschappij is voorgenomen, ons reeds op eene voldoende wijze als hare Leden kenmerkt? Of zijt gij het niet allen met mij eens, dat gij in onzen kring den goeden Mensch boven den welsprekendsten Redenaar, waar zij elkanders gaven missen mogten, verheffen zoudt? dat het nut, hetwelk wij door onze vereeniging stichten, luttel omvangs hebben zoude, als het zich tot de dadelijke inrigtingen bepaalde, met welker beramingen wij ons hier bezig houden? maar dat de gloed van menschlievendheid, welke door dit alles in onze borst ontstoken wordt, ook daar vruchten voort-

brengen kan, wier zaden ons behooren, waar wij, van elkanderen verwijderd, ieder in zijne betrekkingen rondzwerven in de groote Wereld-maatschappij, aan welke wij allen op gelijke wijze verbonden zijn? dat uit de bron, die hier wordt aangevuld, ontelbare en onmerkbare stralen in het gemeene leven worden afgeleid, welke die barre heide besproeijen en met geurige bloemen versieren? dat, eindelijk, die goede werken het beste getuigschrift inhouden, dat wij tot deze Broederschap behooren, welke zich openlijk aan het nut van het algemeen heeft toegewijd?

Wanneer wij nu het verschrikte oog terug wenden naar het graf onzes Vriends, dan vinden wij dat heerlijke getuigschrift bij hem, dan stijgt daaruit de geur zijns goeden naams, welke door geene wormen zal verslonden worden, en wij voelen in ons de dampen van eigene ontevredenheid langzamerhand voor de heldere zon zijner gelukwaardigheid wegdrijven. Wij herinneren hem ons, gelijk hij was, bemind bij elken stand door zijne ware wellevendheid en de hoogschatting van ieders ware verdiensten, bij elke godsdienstige afdeeling door zijne regtschapene verdraagzaamheid, bij allen door zijne nederigheid, werkzaamheid, goedheid, door eene ongeschondene vereeniging van burgerlijke en huisselijke deugden: en bij deze herinnering gevoelen wij den nedergeslagenen geest tot hoogere en edelere gewaarwordingen zich verheffen.

Toen, M. H.! de instelling der Egyptenaren medebragt, dat hunne Koningen niet zouden worden begraven, voor dat over hunne afgeloopen regering een *oordeel* zoude zijn geveld, waarbij aan den geringsten hunner onderdanen werd toegestaan zijne klagten in te brengen over geleden ongelijk, zoo bedoelden zij voorzeker daarmede het dadelijke nut, hetwelk zij van de vrees der Vorsten voor eene onteering na hunnen dood reeds bij derzelver leven zouden te wachten hebben. Maar, gelijk zoo vele gebruiken van dit verlichtste der oudste volken merkwaardig zijn door het diepe inzigt in de eeuwige waarheden, op welke de menschelijke natuur berust, zoo vinden wij ook hierin den grond, op welken zij bouwden, en in het middel, hetwelk zij bezigden, daarvan de uitnemendste blijken. Die grond was de belangstelling in eer en goeden naam, welke wij, naar het waarachtig gezegde van een' der Wijsgeeren onzer dagen, diep in het gemoed des redelijken wezens vinden ingeschapen, en zonder welke zeker de Geschiede-

nis

nis der Menschheid zoo arm aan groote en edele daden zijn zoude, dat zij ſlechts als eene Natuurlijke Geſchiedenis zoude te noemen zijn. Dat middel was de volſtrekte afhankelijkheid van zijnen geringſten natuurgenoot, waarin zich de vermogendſte der menſchen op eenen tijd bevinden moest, wanneer alle aardſche magt en dwingelandij aan hem ontnomen zoude wezen. En zoo dan rustte deze geheele inſtelling op die laatſte en gewigtige waarheden, dat wij allen, ſterfelijke wezens, als menſchen volkomen gelijk, door de onverbrekelijke banden der natuur aan elkanders welzijn verbonden, aan het vrije oordeel onzer medemenſchen over onze handelingen onderworpen, en ook aan het nageſlacht voor onze daden verantwoordelijk zijn.

Wij, M. H.! zijn niet door de plegtige herauten der Egyptenaren tot de beöordeeling van onzen Vriend geroepen; geene Overheden hebben onze ſtemmen geteld, geene Regterſtoelen hebben de lijkſponde omringd: maar laat ieder uwer het oogenblik der tijding herdenken, dat hij ontſlapen was, en gij zult het oordeel, dat gij onwillekeurig over zijn leven geveld hebt, te gelijk voor uwen geest zien terug keeren. Ja, ook hier hebben deze eeuwige waarheden haren toets in onze aandoeningen hervonden; zij zijn bevestigd bij onze Stadgenooten, uit wier mond ſlechts éénе algemeene treurmare rondgalmde, ſlechts éénе algemeene rouwklagte zich liet hooren, maar ook éénе algemeene ſtemme den lof en de gelukwaardigheid des Verſtorvenen verhief. Hartverteederend was het voor iederen zijner hooggeachte vrienden, in iederen zijner bekenden den weerklank te vinden van de gevoelens, die ons gemoed ontroerden; het oog op elkanders oog gevestigd, en ſprakeloos in één denkbeeld het akelig tegenwoordige met het blijde voorledene en de onzekere toekomst te vereenigen; en eindelijk, als uit eenen bangen droom ontwakende, den lof zijner deugden met de weeklagten zijner beminden te vermengen!

En zoo dan zijn wij, M. H.! genaderd tot dat kostelijk erfdeel, hetwelk hij ons heeft nagelaten, dien verwonderlijken ſchat, waarvan wij zelven de gevers waren, en zelven na hem het vruchtgebruik behouden zullen, dien goeden naam, welken hem onze harten geſchonken hebben, en in welken te gelijk zijne treurige verlatenen den éénigen balſem voor hunne wonde vinden, en allen, die hem naſtaren, nog met hem vereenigd blijven. Maar

zoo dan zijn wij ook genaderd tot dat punt, waar zelfs eene door zinnelijke droefheid verbijsterde rede hare regten tracht te hernemen, waar de zuiverste Godsdienst alle morringen doet ophouden, waar een blik in de Eeuwigheid de duisternis verlicht. Zoo moet ik dan hier ook het eerste deel van mijne taak voor geëindigd houden, en met een eerbiedig zwijgen tot het tweede overgaan, waarin ik wensche den door onzen Vriend achtergelaten goeden naam nog door eene opzettelijke overweging aan te wenden tot veredeling van onzen geest; waarin ik trachten zal in een beperkt tafereel te schetsen de betrekking, waarin ons verlangen naar eenen gelijken schat staat tot de zedelijke wetten van ons bestaan, — de kostbaarheid van zijne bezitting, — en zijne strekking tot het verheven doel onzes aanzijns.

Zoo nemen we ons een Pelgrimsstaf
Van 't ak'lig doornenbosch, dat treurt om 't stille graf!
Zoo schiet het lentegroen van uit de drooge voren!
O zalig Vriend! door ons beweend,
Zoo kan geen harde zerk den lof uws naams versmoren,
Daar ieders hart hem vleuglen leent.

Al is de tijd gevlugt van uw gesloten oogen,
De ziel erkent geen tijd, de geest geen ruimte, neen!
Geen zinnen-tooverspel houdt langer u bedrogen;
Voor u is reeds de damp vervlogen,
Die neerdrukt om ons heen.

Maar kunt ge in onze ziele lezen,
(O God! zou ons gevoelig hart
Die broederlijke trouw en eenheid waardig wezen?)
Zie, hoe zij laafnis zoekt voor haar verdoolde smart!
Zie haar in 't heilig vuur van liefde en eendragt gloeijen,
Menschlievendheid en deugd haar leiden naar uw' naam,
Om haar door 't eeuwig regt eens goeden naams te boeijen!
Ach zie dan, zalig Vriend! hoe hier uit uwe faam
En deugd, en menschenmin, en Godsdienst welig bloeijen!

De damp trekt op! de nevlen wiên!
Ik voel een reiner lucht om mijnen schedel zweven!
Hij ziet ons, Broeders! opwaarts streven;
Hij wijst ons op een beter leven,
Waar wij hem wederzien!

Het is eene moeijelijke bezigheid voor den weetgierigen, de stellingen der genen, die zich Wijsgeeren laten heeten, ten toets te brengen aan die gewaarwordingen, welke wij aannemen, dat ons van de Natuur zelve, als leidsvrouwen des levens, op onzen doortogt hier beneden zijn medegegeven. Hoe veel, dat zichzelven tegenspreekt; hoe veel, dat zich met onze innerlijke bewustheid van goed en kwaad niet laat vereenigen; hoe veel, dat naar eene meer verhevene natuur, dan de onze, schijnt berekend, ontmoeten wij op zulke wandelingen in de nu eens lagchende tuinen, dan weder sombere gewelven, van de wijzen der aarde! Maar ook hoe veel, dat alleen voor onze oogen ondoorgrondelijk schijnt, omdat wij kortziende zijn, of dat eene zwarte gordijn van aangenomen dwalingen of vooroordeelen ons van de waarheid houdt afgescheiden!

Deze gedachten, M. H.! doen mij aarzelen, om in eene korte schets den rijkdom eens goeden naams bloot te leggen. Want welk een oneindig heer van wijsgeerige voorgevens, schoon onderling als dag en nacht verschillende, zie ik niet dadelijk zich te zamen daartoe vereenigen, om met eenen ijzeren slagboom mij de loopbane af te sluiten! Hoe menige verlichte geest komt mij niet reeds bij den enkelen naam met eenen schamperen glimlach te gemoet, omdat ik de vrijheid zijner handelingen (zoo meent Hij) aan het oordeel onderwerpen zal van een onverlicht gepeupel, dat, bekrompen in alle zijne denkbeelden, geenen schijn van waarheid weet te onderscheiden, en daar ligtvaardig veroordeelt hetgeen de grenzen van zijne domheid te boven stijgt, waar het prijzen moest; daar prijst, waar het wordt bedrogen! Hoe menigen strengen zedeleeraar zie ik nevens hem, die met gefronsden blik mij waarschuwt voor de gevaarlijke schennis der zuivere redeleer, welke, van alle zinnelijke aanmoedigingen afkeerig, alleen den onvoorwaardelijken pligt erkent als gepasten beweeggrond onzer zedelijke handelingen, en van het najagen van den zinnelijken rijkdom eens goe-

goeden naams, als van eene verleidende Sirene, met afschrik terug deinst!

En echter, M. H.! meene ik het zoo levendig te gevoelen, dat eene edele waarheid beschreven is in dat kostelijke pronkstuk der Oostersche wijsheid, waarin de Koninklijke Zedemeester eenen goeden naam beter noemt dan goede olie, wier kostbaarheid niet zoo uitnemend, wier geurigheid niet van zoo verheven aard is, en zich niet zoo verre verspreidt. En echter meene ik het gevoel voor eer en schande zoo diep te zien liggen in de natuur des redelijken wezens, het omzien naar de achting zijner natuurgenooten zoo onafscheidelijk aan zijn bestaan te zien verbonden, de zucht naar elkanders goedkeuring zoo heerlijke vruchten te zien dragen. En echter zie ik den verlichtsten geest naar toejuiching streven; hoor ik den gestrengen leeraar het gevoel van eer met den bij hem zoo gewigtigen naam van een praktisch gevoel veredelen. En echter laat zich deszelfs Koningsbergsche voorganger zelfs daartoe brengen, dat hij aan de afgestorvenen een regt toekent tegen den laster der achterblijvenden, dat door iederen eerlijken man moet worden gehandhaafd .... Welke tegenstrijdigheden, M. H.! zonder wier oplossing wij intusschen vreezen moeten eenen oneindigen doolweg te bewandelen, wanneer wij den rijkdom eens goeden naams, der schatting, welke aan ons door de achting van anderen wordt toegebragt, zullen verheffen.

Maar, M. H.! laat geene overdrevenheid van begrippen, of van stelselzucht, ons afschrikken, den weg der waarheid moedig in te slaan, en een veilig pad voor onze treden te banen!

Overdreven is het begrip, dat het bejag van eenen goeden naam ons van zelve afhankelijk zoude maken van een oordeel, dat geen oordeel mag genoemd worden. Het is wel waar, dat het onverdoofbaar gevoel van deszelfs waarde zelfs de ellendige huichelaars, die zich in hoogere en lagere standen bevinden, beweegt om het mom van deugd of kunde aan te nemen, waar hunne koude ziel op den ondergang des naasten tuurt, of ledigheid van hersenen zich achter een gefronsd gelaat verbergt: maar wie is er, die een weinig weet, en zulk een bejag voor de verkrijging en het behouden eens goeden naams berekend acht? Hoe waarachtig is het zeggen des Franschen Hekeldichters: „ Steeds behoudt de waar„ heid de heerschappij over de logen. Om braaf te schij-

„ nen,

„ nen, moet men het zijn: en nimmer zal eenig sterve-
„ ling voor de oogen der wereld zijn kunnen, hetgeen hij
„ niet is." De veinzerij heeft waarlijk zoo vele schakeringen, waarin zij zich van haar voorbeeld verwijdert, dat zij zichzelve bijna altijd verraden moet. En laat al eens, M. H.! de achting der kortzigtigen hem ten deel worden, die eenen blinkenden schijn voor wezenlijkheid kan doen gelden; laat een enkele volleerde Tartuffe zich verheffen kunnen boven die kortstondige flikkeringen, met welke zich de meesten vergenoegen moeten; laat eene onafgebroken achting, eene stijgende bewondering, eene algemeene rouwklagte bij zijn verscheiden, zijne welberekende pogingen bekroonen, — dan zal die overwinning zelve getuigen van de waardij des goeden naams, voor welken hij zijne geheele vrijheid heeft opgeöfferd. Gelijk de ingespannen schraapzucht eens gierigaards de erkende waarde van het goud tot eene voorwaarde heeft, zoo is het ook met hem gelegen. Maar terwijl het tevens eene onvergeeflijke dwaling zoude zijn, het bezit van schatten te verachten, zonder eenige waardering van derzelver goed gebruik, zoo is het ook slechts een ijdele waan, dat het trachten naar eenen goeden naam ons onteeren zoude, omdat de ondeugd zich dien bij ligtgeloovigen verwerven kan. De waarde wordt eerst door het gebruik gewijzigd; maar hij, die den schat niet bezit, kan daarmede ook geene weldaden verrigten. Wat vreest dan het fraai vernuft, dat eene geringschatting der onkundigen hem vernederen zal, of dat de onwetendheid zich niet onder zijne bewonderaars zal scharen? Of weet hij niet, dat de achting der wijzen meer is dan het gesnap der dwazen, en dat er geene wezenlijke en duurzame waarde is, of zij zal eerlang, ook bij den minstbeschaafden, bij overweging of bij navolging, erkend worden?

Maar ziet hier juist, M. H.! waar mij de strenge blik des voorstanders van een allerzuiverst pligtsgebod bedreigt. „ Zoo is het dan waar, zegt hij, dat gij als eenen beweeggrond en doeleinde uwer handelingen zult doen gelden, hetgeen misschien niets anders wezen zal dan de begoocheling eens eenvoudigen? En al ware dit zoo nog niet, zoo is het u dan slechts te doen om het gerucht, dat gij van uw gedrag doet uitgaan, en gij kunt het vergeten, dat de minste zinnelijke bedoeling alle de zuiverheid der echte deugd bevlekt en verduistert?"

Het is overdreven stelselzucht, M. H.! welke op zulk eene wijze spreken doet; eene ware schoolgeleerdheid,

wel-

welke zich schijnt toe te leggen op eene willekeurige herschepping der menschelijke natuur, bij welke, ja, het geweten behouden blijft, maar intusschen alle die heilzame driften, hartstogten en zinnelijke prikkels, die door eene alwijze Voorzienigheid daaraan, als zoo vele steunsels, zijn toegevoegd, in éénen adem worden weggevaagd: het is eene dwaling van den eersten rang, om als eene onmogelijkheid uit te wijzen, dat onze daden te gelijk het eenvoudig pligtsgebod ten beweeggrond zouden kunnen hebben, en te gelijk de achting onzer medemenschen als een gewenscht gevolg worden bedoeld. De beweeggrond der handelingen en de bedoelingen, welke daar buiten liggen, hebben ieder hun eigen veld, en de zinnelijke aard der laatsten belet de volstrekte zedelijke zuiverheid des eersten niet, zoo lang men zich slechts daarvoor wachte, dat zij over denzelven geene heerschappij voeren, maar dien onverlet laten; zoo lang de eene niet in het gebied des anderen indringt, maar aan denzelven ondergeschikt blijft. En wie is er nu, die er aan twijfelt, of ieder welgezind gemoed zal even min de waarde eens goeden naams tot eenen afdoenden en volstrekten beweeggrond zijner handelingen aannemen, welke dan overigens onverschillig zouden wezen, als hij de vriendschap eens edelen mans door onwaarheid en vleijerij zal trachten te bekomen? Neen, M. H.! de klank van eenen goeden naam verstoort geenszins de welluidendheid eener zuivere zedeleer! geene echte wijsbegeerte wraakt zijnen invloed! slechts een bekrompen en eenzijdig oordeel kan die schoone zijde van den menschelijken aanleg *vergeten, welke* hem, 't is waar, zinnelijke genietingen, maar van eenen hemelschen aard, smaken doet; die roersels van het hart, welke uit zuivere liefde, teedere vriendschap, edele eerzucht, uit vaderlands- en menschenmin, als onzigtbare draden, uitgaan, en zich in ons vereenigen tot het gewigtige doel, om onzen lust tot het goede en schoone te versterken, en denzelven een duurzaam rustpunt te verschaffen; die kostbare geschenken eener weldadige Godheid, welke pligtsbetrachting en heilgenot zoo onafscheidelijk heeft verbonden, en den zwakken mensch niet ongewapend aan eenen onverbiddelijken regter heeft overgegeven, maar met de teederste vaderliefde hem streelende aanmoedigt naar het gewigtige standpunt, waar hij, *op* de stem des gewetens, allen vijandigen wellust moet kunnen overwinnen.

En

En wie dan, M. H.! geeft niet, onder alle die aanmoedigende prijzen, aan den rijkdom eens goeden naams vrijwillig de eerste plaats? Wie is er, die hem niet boven alle de schatten des aardschen levens verheft?

Geene weelde doet in ons de begeerte naar deszelfs bezit ontbranden; geene ijdele vermaken der wereld doen ons deszelfs nuttigheid beseffen, en voeren ons, als bij de goederen der fortuin, tot een onrustig streven naar deszelfs verkrijging. Het is hier geene geldzucht, die van de wereld is, welke onze borst ontvlamt; het is een *ingeschapen* gevoel van eer; het is de achting voor onze boven alle natuurwezens verhevene waarde; het is het natuurlijk besef onzer zedelijke voortreffelijkheid, welke zich door het vrije oordeel der genen, met welken wij ons op het tooneel der vrije werkzaamheid bevinden, wenscht erkend te zien. Het is ons allen aangeboren, en huisvest op den bodem onzer harten: vandaar verspreidt het zijnen invloed op alle onze gedachten en handelingen, door welke wij met onze natuurgenooten zijn verbonden: van daar geeft het aan onze levenskracht eene hoogere stemming, bij het beramen van stoute ondernemingen, bij het oefenen eener edele grootmoedigheid, ja bij de schoonste zegepralen der menschelijke deugd.

Ja, M. H.! waarom zouden wij een gevoel verloochenen, dat van zoo hemelsche afkomst is? waarom eene drift ontkennen, die zich op eene zoo duidelijke wijze kenmerkt, en van eene zoo luisterrijke zijde kan beschouwd worden?

Immers, wanneer wij in ons binnenste die ongerustheid gewaar worden, welke de overweging vergezelt, of wij de goedkeuring van edele en uitmuntende menschen genieten, of die neerslagtigheid, welke het ondergaan van verongelijking opvolgt, dan is het geene ijdele hersenschim, welke ons vervaart; dan is die achting van anderen geen spook voor den kleinen, geen tooverbeeld voor den verrukten van geest. Zoo mogt het zijn, wanneer wij ons in zulk een oogenblik voorstelden, hoe de menschen, die ons omringen, kunnen zijn, en misschien waarlijk zijn, zelve kleingeestig, onedelmoedig, armhartig. Maar neen, ik beroep mij op alle mijne Hoorders, die gewaarwording, welke ons dan geheel houdt ingenomen, stelt ons in dat oogenblik de menschen voor, gelijk wij gevoelen dat zij wezen moeten, regtvaardig, grootmoedig, verheven van geest. Het is een gevoel, dat onwillekeurig wordt aangetast,

tast, en even snel, als het licht, op onze geheele zamenstelling terugwerkt. Gelijk het geweten zelf niet de uitspraak is eener langzame overweging, zoo is ook dit gevoel eene plotselinge uitbarsting. Wij zien de uiterlijke blijken van vereering of van minachting der menschen: ongevraagd voelen wij ons door het geweten beschuldigd of vrijgesproken: maar even ongevraagd voert eene tweede uitspraak ons tot onze natuurgenooten weder. Dan hebben wij niet de menschen, gelijk zij zijn, in hunne zwakheid, maar het ideaal der menschheid voor oogen; wij eerbiedigen het in onze medemenschen, als in de uitgedrukte beelden van hare volkomenheid. Wij gevoelen de vrijheid des redelijken oordeels, wij erkennen die wederkeerig, wij stellen ons voor deszelfs verhevenen regter, de Rede zelve, en dagen ons voor zijnen stoel. De uitspraak der edelen is voor ons de tolk van zijne oordeelen; hunne goedkeuring vervult ons met de zuiverste vreugde; hunne afkeer stort ons in den diepsten weemoed.

Zoo vinden wij, M. H.! in het oordeel der wereld, zoodanig als wij het waarlijk hoogachten of vreezen, eene schemering van 't geen de toekomst zal doen aanlichten; zoo is in het gevoel van eer en schande, in de waardering eens goeden naams, het hechtste bolwerk aan onze deugd geschonken; zoo worden wij nog, in het volharden bij onzen pligt, van buiten ondersteund en te regt gewezen, wanneer de stem des regters in ons binnenste gereed is te bezwijken. Wie is er, die aan zulk eene inrigting den naam van Goddelijk onthouden kan?

Zoo zuiver nu de bronwel is, zoo verkwikkende is ook de daaruit vlietende stroom voor de bloemen en planten, welke zijne boorden omringen.

Geld en goed mogen het leven veraangenamen: maar een goede naam, maar de achting van anderen, gaat dien rijkdom ver te boven. Hare liefelijkheid gaat ons vooruit bij alle onze schreden, en spreidt zich om ons heen, waar wij ons bevinden mogen; zij vervult alle harten met toegenegenheid, en neigt hen tot welwillendheid; zij is eene voorspraak, waar wij zwijgen, en een borg, waar wij spreken; zij werkt in het onzigtbare eene naauwe vereeniging uit met de genen, welke wij niet zelve kennen; zij baant ons ontelbare paden, die wij nog nimmer hebben betreden: en wanneer dan eens het belang van onszelven, of dat van anderen, ons naar eenen nieuwen en onbekenden weg henen leidt, zoo vinden wij ons als

met

met eenen tooverslag op hare sporen, en in eene bekende wereld, waar alles ons met vriendelijkheid schijnt te gemoet te komen.

De armoede van haar gemis doet intusschen de waarde van haar bezit nog hooger rijzen. Of is er iets, M. H.! dat bij de ellende kan vergeleken worden van hem, wiens naam in oneere is, wiens nadering het hoofd doet afwenden, wiens pogingen bij den minsten voortgang de hechtste tegenweer vinden in de minachting zijner tijdgenooten, die in zichzelven wordt terug gejaagd, en in zichzelven, helaas! de verbijsterende waarheid niet ontvlugten kan, dat hij alleen staat in het midden van duizenden?

Wat zullen dan alle de rijkdommen der wereld kunnen opwegen tegen dien verwonderlijken sleutel der harten?— Wanneer wij toch, M. H.! niet moedwillig de oogen sluiten voor eene leerzame ondervinding, dan weten wij, dat de beste pogingen de ondersteuning van anderen behoeven; dan ontsnapt ons ook het geheim eener bestuurende Wijsheid niet, welke door wederkeerige behoeften de vereeniging der menschen heeft bewerkstelligd; dan moeten wij met getroffene harten erkennen, dat de gevoeligheid voor de achting onzer medemenschen, welke wij zagen dat voor onszelven zoo zegenrijk is, ook in hare uitwerking het beste middel oplevert, om wederkeerig het nut van het algemeen te bevorderen. De goede naam, welken zij ons aanspoort te verwerven, opent de ooren voor onze voorstellen, neigt den geest naar onze raadgevingen en waarschuwingen, en doet den eigenwaan, dien gevaarlijken vijand van alle verbetering, reeds vóór deszelfs komst verdwijnen.

Eindelijk, M. H.! hooren wij den Romeinschen Redenaar de geheimste gevoelens van zijn hart, door hetgeen hij zijnen Cato zeggen deed, openbaren! „ Gelooft gij „ (dus spreekt hij) dat ik zoo vele dagen en nachten met „ de gestrengste inspanning zoude gezwoegd hebben, „ wanneer ik meende dat mijn naam in dezelfde grenzen „ als mijn leven zoude besloten zijn? dan ware het beter „ geweest, een gerust leven zonder eenigen twist of „ strijd geleid te hebben. Maar ik weet niet, op „ welk eene wijze mijne ziel met verheffing altoos het „ nageslacht zóó te gemoet zag, alsof zij dán eerst leven zoude, wanneer zij uit dit leven gescheiden was! „ En waarlijk, wanneer de ziel niet onsterfelijk was, „ dan zou niet het gemoed van iederen uitnemenden

„ mensch

„ mensch haken naar eenen onsterfelijken naam!" — Zoo giste hij, M. H.! maar zullen wij niet met zekerheid uitroepen: Gelijk onze ziel onsterfelijk is, zoo waarlijk leven wij nog in onzen goeden naam na onzen dood! — Zien wij op de deugdzamen, de wijzen, de grooten der oudheid; leven zij niet nog in ons midden, door de achting, welke wij hun toedragen? hunne deugd leidt onze harten, hunne wijsheid verlicht onzen geest, hunne grootheid verheft ons gemoed. De ongewijde geschiedenis omringt ons met treffende lessen, en de openbaring der Godheid houdt ons het hemelsche voorbeeld voor oogen. Wanneer dan de voortduring onzes bestaans eene gave is, bij welke geene vergankelijke vermaken of rijkdommen te noemen zijn, maar wegzinken in hunne nietigheid; wanneer het vertrouwen op eenen voortgang des menschdoms in ware verlichting en beschaving geen ijdel droombeeld is; wanneer wij allen schakels zijn van éénE keten, welke door de hand der Godheid naar de volmaaktheid wordt geheven, ô M. H.! wat is er dan, dat op eene meer schitterende wijze getuigt van het juiste verband, waarin onze aanleg staat tot onze zedelijke bestemming, dan het gevoel van de waarde eens goeden naams, dat ons is ingeweven? Het is de bron van edele gezindheden; het sterkt ons wankelend gemoed; het redt ons als door eene tegenwerkende kracht, waar de blooe zedelijke pligt voor de aanlokselen der zinnelijkheid zoude bezwijken. Het geeft ons in zijne vrucht de heerlijkste genietingen; het reikt ons het onmisbaar middel om het welzijn onzer natuurgenooten te bevorderen; het verbindt ons met den hechtsten band tot aan de *laatste nageslachten*. Wie is er dan, die door zulk eene overeenstemming niet wordt getroffen? wie ziet niet het merk der waarheid op alles gevestigd, wat in betrekking staat tot onze zedelijke bestemming? wie voelt zich dan niet door eenen onweerstaanbaren gloed aangevuurd, om voort te gaan op den weg, welke naar het doel dezer Maatschappij geleidt? Zoo verflaauwe dan uw ijver nimmer, mijne geachte Medeleden! de goede geest, die u heeft zamengebragt en bijeengehouden, blijve u bezielen, en verheffe zich meer en meer; eene gegronde achting voor elkanderen vervulle u, vervulle dezen tempel der deugd, met de liefelijkheden der eendragt! Zoo zij het lijkoffer, aan den goeden naam onzes verstorvenen Vriends toegebragt, te gelijk een feestoffer van onze Broederschap!

WAARNEMING WEGENS EENE GEDANE OPERATIE VAN EENE SLAGADERBREUK (ANEURISMA) DER ARTERIA ILIACA POSTERIOR.

(Uit de *Annales de Littérature Médicale etrangère* van Zomermaand 1810.)

Een man, die zijn kost won met het vangen van bloedzuigers, viel, bij het uitſtappen van eene ſchuit, in eene lange en puntige ſchaar, die hij tot uitoefening van zijn beroep in zijn zak droeg; dit werktuig nu veroorzaakte hem eene wond in de heup, juist op de plaats, waar de achterſte darmbeen-ſlagader (*Arteria Iliaca posterior*) uit het bekken gaat; de punt van de ſchaar doorſtak de ſlagader; er had eene ſterke bloeding plaats, en de Lijder viel van zich zelf. Een Heelmeester, gekomen zijnde, had geene moeite om het bloeden te doen ophouden, omdat de wond uitwendig zeer naauw en diep was; er was goede hoop van genezing; dan er begon zich een gezwel te vormen, hetgeen den Lijder deed beſluiten, om het Noorden van Schotland, waar hem het ongeluk was overgekomen, te verlaten; vervoegende zich, zes weken daarna, in ons Hospitaal. Ik vond een verbazend groot gezwel aan de heup, eene ſterke zamentrekking en ſtijfheid der bilſpieren, de knie gebogen, het geheele lid koud en ongevoelig, zoo als in eene *Aneurisma* van de *Arteria Cruralis*. Het gezwel was van eene groote uitgebreidheid, en, ſchoon de zak door de ſlagader gevormd was, had het echter geene kenmerken van eene ſlagaderbreuk; in de daad men kon noch pulſatie, noch terugkeering van het bloed door het gevoel of drukking gewaar worden; het was alleen merkwaardig door de groote uitgebreidheid, welke hetzelve zoo ſpoedig verkregen had, en vergezeld ging van hevige en aanhoudende pijnen en onbruikbaarheid van het deel. Dit alles deed den Lijder verlangen en verzoeken om geöpereerd te worden, met belofte van zich aan alles te zullen onderwerpen.

Het was wel waarſchijnlijk, dat het eene *Aneurisma* was; het kon echter ook een groot *abſces* zijn. Er werd in eene gehoudene conſultatie beſloten, dat men in het gezwel eene kleine opening zoude maken, en, zoo hierdoor etter ontlast wierd, men dezelve zoude verwijden,

den, maar zoo het bloed was, men dan het gezwel als eene flagaderbreuk van een' bijzonderen aard konde aanmerken, welke alsdan eene nadere confultatie vereischte.

Ik deed dan in de bekleedfels eene infnijding van twee en een halven duim; de peesvezelen des dijezwachtels (*fafcia lata*) maakten het bekleedfel van het gezwel uit, en men kon onder deze de vezelen der dijefpier zien; ik ftak er de *biftorie* in, en zoo fterk was de fpanning van het gezwel op het oogenblik van de infnijding, dat er groote brokken zeer dik en zwart bloed uitfprongen. Er was nog eene andere omftandigheid, welke men moest weten, om de Raadgevers mede te deelen; namelijk, of de flagader open, en of het de groote heupflagader was. Ik vervolgde dan (wetende dat ik met het uiterfte einde des duims de opening van den zak naar begeerte konde toedrukken) om op nieuw groote brokken bloed er uit te halen, tot dat er rood, warm bloed uitvloeide; toen ftopte ik eene wiek in de kleine opening van het gezwel, (dat is te zeggen van de *fafcia lata*;) ik lag een breed compres op de opening, welke in de bekleedfelen gemaakt was, en liet den Lijder een weinig rusten; latende het verband door de hand van een' helper onderfteunen.

Dit alles was ten een ure gedaan; men vergaderde om vier ure, en tot de verdere operatie befloten zijnde, werd deze op de volgende wijze verrigt. Ik vind in mijne aanteekeningen, dat de operatie in twee tijdperken is gefchied.

Doende nu aan het gezwel eene infnijding van boven tot beneden, ter lengte van acht duimen, en er de dikfte brokken uithalende, fprong het bloed met gedruisch en met zulk eene kracht uit de gemaakte opening, dat alle de helpers in een oogenblik als met bloed bedekt waren. Een ieder haastte zich om de gemaakte opening met fponfen en linnen te vullen; maar dit was vergeefs; het bloed drong door alles heen, in weerwil der drukking, die de helpers met de fponfen verrigtten.

Toen bewees ons een verfchrikkelijk teeken, dat de flagader nog altoos bloed gaf; de Lijder, namelijk, die tot nog toe op zijne ellebogen was blijven leunen, viel nu onder zware zuchten neder, zijn gelaat werd bleek, hij was zonder ademhaling, de polsflag hield op, en wij dachten dat hij dood was.

In overweging nemende, dat in zulk een ernftig oogenblik met ftoutheid en fpoed moet gehandeld worden, wil men

men zijnen Lijder behouden, bragt ik de *historie* van onder tot boven en van boven tot onder, en deed eene insnijding ter lengte van twee voeten; ik stak de hand tot aan het einde van het gezwel, haalde de groote spons, die op de slagader lag, er uit, en voelde nu de spuiting van het bloed; ik dekte de opening der slagader met het uiterste einde mijns vingers, en de duidelijke polsslag derzelve deed mij zien, dat de Lijder nog leefde; de helpers verwijderden de kanten van dezen verbazenden zak, en, na er alle de sponsen te hebben uitgehaald, maakten zij het voorzigtig schoon; intusschen dat zij het openhielden, vervolgde ik om met den voorsten vinger de slagader zamen te drukken; ik haalde eene van de grootste naalden er onder door, om haar te omvatten; een der helpers bond dezelve af, en toen ik den vinger er uithaalde, konde men duidelijk zien, dat het de achterste darmbeen-slagader was, welke was gewond geweest; dat zij geheel dwars was doorgesneden; dat de opening en de ligatuur zich juist op die plaats bevonden, waar deze slagader over den rand van het heupbeen loopt. De ledematen van den Lijder waren koud, het aangezigt loodkleurig, hij hield op met zuchten, en konde voor dood gehouden worden; men kon aan geene slagader uitwendig door het gevoel een polsslag gewaar worden, maar telkens als ik den vinger van de gewonde achterste darmbeen-slagader opligtte, sloeg deze zoo sterk, dat er geen twijfel was, of de Lijder leefde nog; hij was na het verband zeer zwak; men diende hem eenige ververschingen toe, en liet hem in de zaal, waar de operatie geschied was, liggen, hem zorgvuldig aan de helpers en oppassers aanbevelende.

In minder dan zeven maanden werd hij van deze groote wond genezen; schoon dezelve was vertraagd geworden door de slechte suppuratie van het onderste gedeelte van den zak, en door de exfoliatie van een gedeelte van het heilig- en darm-been. Deze beenderen sterk door beenbederf aangedaan zijnde, hetwelk door de gedurige bespoeling van het bloed, dat door de slagaderbreuk werd aangevoerd, was veroorzaakt, had eene zeer groote uitgebreidheid verkregen, inzonderheid het heiligbeen, hetwelk duurde tot de volkomene genezing.

Ik weet niet, tot hoe verre hij het gebruik van dit been heeft terug gekregen; toen hij het Hospitaal verliet, ging hij nog mank, en kon niet loopen dan met een stok;

nogtans geloofde hij bekwaam te zijn om zijn beroep weder te kunnen waarnemen, en vertrok met dit voornemen naar Engeland.

Doctor FARGUANSON, die mijn opvolger was in het Hospitaal, heeft mij berigt, dat hij dezen man bij hem had gezien, toen hij naar zijn land terug keerde, in goede gezondheid, en loopende met stevigheid.

Eene dergelijke Waarneming kan men vinden bij C. R. W. SCHOLTEN, *Uitgezochte Genees- en Heelkundige Waarnemingen*, te Haarlem, bl. 123 env. 1774; van welke Waarneming een kort en zakelijk uittreksel is medegedeeld in de bekroonde Prijsverhandelingen van het Genootschap *ter bevordering der Heelkunde*, te Amsterdam, VIIIste Deel, bl. 217 env., door de Heelmeesters J. N. ENGELTRUM en J. HEIMENBERG.

IETS OVER DEN HEER DE LALANDE.

(Uit het *Fransch.*)

Het valt gemakkelijk, het leven van eenen Geleerden te beschrijven, wanneer hij, zijnen roem bepalende tot het uitbreiden van de grenzen eener enkele wetenschap, al zijne beroemdheid aan de werken, die hij in het licht gaf, is verschuldigd; maar, wanneer hij, verscheidene takken der menschelijke kundigheden omvattende, zijnen roem in allerlei vakken heeft gezocht; wanneer hij, de aangenomene vooroordeelen gispende, *door stoute denkbeelden* de godsdienstige naauwgezetheden ontrust en onder de vijanden der wijsgeerte oproer verwekt heeft; wanneer hij, eindelijk, gedurende zijnen ganschen levensloop, de algemeene aandacht op zich gevestigd heeft, bestendige lofspraak verdienende van wege zijne nuttige werkzaamheden, en echter altijd, van wege zijne begrippen, het voorwerp zijnde van bitteren schimp, — is het minder gemakkelijk, hem met kleuren, die voor ieders oogen echt schijnen, te schilderen. Intusschen, naar gelange het oordeel, over hem geveld, die genen, welke hem van zeer nabij gekend hebben, onregtmatig schijnt, is het pligt voor zijne vrienden, hem te doen kennen.

De roemrijke werkzaamheden van LALANDE zijn, zoo men meent, door de trekken van het belagchelijke, of de pogingen van den haat, verduisterd. Door zichzelven, om zoo te spre-

ſpreken, als den PROTAGORAS zijner eeuwe aan te kondigen, door het Materialisme van SPINOSA aan te nemen, maakte hij zich alle die genen tot vijanden, die niet weten, dat eene meening eene dwaling kan zijn, maar nooit eene misdaad is; en dat, indien het beſtaan der Godheid voor de meeste menſchen eene waarheid is van het *gevoel* (*ſentiment*), het nimmer eene waarheid van *betoog* (*demonſtration*) zal zijn; de éénige, welke LALANDE kon toelaten. Maar, terwijl hij den Godsdienst uit de orde der dingen verwijderde, geloofde hij, dat dezelve goed was voor de maatſchappij. „ De Priesters," zeide hij mij meermalen, „ zijn noodzakelijk voor de Koningen. Zij verkrijgen van het Volk eene onderwerping, die de Wetten niet kunnen verwerven. Men moet alzoo den eerdienst, dien men in eenen Staat vindt ingevoerd, eerbiedigen, vooral wanneer de Vorst wijs genoeg is om de dweeperij te beteugelen en het bijgeloof te onderdrukken."

Maar, indien dit zijne denkwijze ware, zullen zijne lasteraars zeggen, dan moest hij niet het Atheïsmus gepredikt, dan moest hij niet het aanhangſel op der Atheïsten woordenſchat hebben uitgegeven.

Het is van aanbelang, op deze beſchuldiging te antwoorden. LALANDE was te verdraagzaam om bekeerlingen te maken; hij wist, dat het niet in de magt ſtond van een verſtandig man, op eens anders gezag, zijn Godsdienſtig geloof te veranderen; maar hij was ook te opregt, om ooit zijn ongeloof te ontveinzen.

Wanneer hij met eenige mannen van vernuft, verkondigers van de Geestenwereld, te zamen was, hield hij veel om met hen het groote geſchilſtuk van het beſtaan van God te onderzoeken, alleenlijk om te weten, of men er niet toe zoude komen, om hem eenige bewijzen, welke hij nog niet had onderzocht, te verſchaffen.

De Heer REVEL, man van letteren, van een levendig vernuft, en die de bekwaamheid heeft tot een regelmatig betoog, was nieuwsgierig om te zien, of hij niet alle de bewijzen van LALANDE voor het Atheïsmus kon wederleggen. Hij verzocht den Wijsgeer om eene bijeenkomst over dit ſtuk; deze betoonde zich gereed, en leide hem alle de redeneringen voor, welke het Scepticismus onderſteunen. Na drie bijeenkomſten gevoelde de Heer REVEL, dat hij alle de voorſtellen van den Wijsgeer niet konde beantwoorden, en eindigde met hem te zeggen: „ Laat ons, bid ik u, Mijnheer, dezen ongelijken ſtrijd ein-

eindigen. Het is voor mij noodzakelijk, aan God te gelooven; het is voor mij een vermaak, eene vertroosting, eene zoete hope. Gij hebt twijfelingen in mijnen geest verwekt, die mij kwellen en bedroeven, zonder mij te verlichten. Indien wij voortgingen dit onderwerp te behandelen, zoudt gij mij waarlijk ongelukkig maken (*)." — „ Dat was mijn oogmerk niet," riep LALANDE uit, terwijl hij hem omhelsde: „ Ik acht u te zeer, om niet uwe begrippen te eerbiedigen; gij wildet de mijne kennen, maar ik maak geene aanspraak om u dezelve te doen aannemen. Spreken wij niet meer van God, mijn Vriend, en indien wij, onder zijne verkondigers, een deugdzaam man vinden, die onzen bijstand behoeft, laten wij hem, alsof hij Wijsgeer ware, verpligten."

De gelegenheid, om dit in praktijk te brengen, bood zich schielijk aan. De Heer REVEL ontmoette een braaf en welonderwezen Geestelijke, dien de wangunst tot de diepste armoede had gebragt. Deze Priester zocht geplaatst te worden; hij vroeg raad en ondersteuning bij den Heer REVEL. „ Ik ken iemand," zeide deze, „ die u nuttig zou kunnen zijn, indien gij er niet tegen hebt bij hem te gaan; 't is de Heer DE LALANDE...." Op dezen naam kruiste en zegende zich de Priester, en trad terug. „ Wat stelt gij mij voor!" riep hij, „ een dienst te vragen van het Opperhoofd der Atheïsten!" — „ Gij miskent hem," hernam de Heer REVEL: „ ga er; geloof mij, gij zult er geen berouw van hebben." Na eenigen tegenstand, laat de Priester zich bewegen. De Heer DE LALANDE ontvangt hem minzaam, praat *lang met hem*, prijst zijne verschillende kundigheden, en belooft hem zijn lot ter harte te nemen.

Eenige dagen daarna doet de Wijsgeer den Priester verzoeken terug te komen. „ Ik heb onderzoek gedaan," zeide hij hem, „ naar uw gedrag; het is zoodanig als ik verwacht had, namelijk, ten uwen voordeele. Eene vrouw van aanzien begeert bij zich te hebben een onderwijzer van verdiensten, om de opvoeding van hare beide dochters te voltooijen. Zie daar eenen brief, waardoor gij zult worden toegelaten, indien deze post u gevalt. Hij zal u een vererend onthaal en vermogende beschermers ver-

(*) Wij voor ons zouden echter, na deze verklaring, de schranderheid en bondigen redeneertrant van den Heer REVEL in twijfel trekken. *Vert.*

verschaffen, Ik rade u denzelven aan te nemen, en beveele u uwe belangwekkende kweekelingen aan; zij zijn bestemd, om in de zamenleving te schitteren; verschaf haar meer deugden dan talenten; doe haar de waarheid beminnen, en vorm haar tot goede huismoeders." — De aanbeveling des Wijsgeers bevorderde den Geestelijken, die waardiglijk beantwoordde aan het vertrouwen, waarmede men hem vereerd had.

LALANDE was zoo begeerig naar onderwijs in alle wetenschappen, dat, zoodra hij aan de Hoogeschool was aangenomen, (1753, 20 Januarij) hij de ontleed-, natuur- en scheikundige lessen bijwoonde, om geen vreemdeling te zijn in de werkzaamheden zijner medebroederen. Hij leerde het Grieksch in den grond, om PTOLOMEUS te lezen en de theorie van de planeet Mercurius vast te stellen; hij leerde Italiaansch, om naar Italie te gaan (1765); hij verkreeg van den Paus, dat men van de lijst der verbodene werken die van COPERNICUS en GALILEUS zoude uitschrappen; hij daalde in den krater van den Vesuvius; hij leerde de Engelsche taal, om naar Londen te gaan en met HERSCHELL waarnemingen te doen; hij bragt in Frankrijk het horlogie van HARRISON, om de lengte te vinden, en de ontdekking van de platina.

Hij was een groot liefhebber van reizen. Hij ging naar Zwitserland (1770) om met DANIEL BERNOUILLI een gesprek te houden over de uitgave van de nieuwe Encyclopedie; hij doorreisde het Zuiden van Frankrijk, om het kanaal van Languedoc te zien (1773) en gaf eene verhandeling over de kanalen in het licht, na die in Holland (1774) bezigtigd te hebben. Hij reisde dikwijls enkel met oogmerk om aan den pligt van erkentenis of vriendschap te voldoen. Hij kwam te Lyon, te Orange, te Avignon, alleenlijk om zijne oude meesters, professoren bij de Jesuiten, te bezoeken. Hij ging naar Chanteloup, om den Heer DE CHOISEUL, die zijn beschermer was geweest, te begroeten. Maar hij weigerde naar Rusland te gaan, waar CATHARINA hem een vereerend onthaal bereidde (1769), en waar de Akademie van Petersburg hem riep, om den overgang van Venus waar te nemen.

LALANDE hoorde gaarne de roemruchte daden des Krijgsmans verhalen. Hij hield in 1760 eene lofrede op den Maarschalk van *Saxen*. In 1799 gaf hij die op den

Generaal JOUBERT, gesneuveld in den veldslag van Novi; in het licht. Deze Krijgsman was, wel is waar, van *Bresse*, en LALANDE zag zijne landgenooten als zijne groote familie, voor de omwenteling, aan. Wanneer die van *Bresse* te Parijs kwamen pleiten, sprak hij hunne regters voor hen.

Hij liet in 1755 eene Geschiedenis van *Bresse* drukken.

Hoewel LALANDE in de Akademie honderd vijftig stukken over de sterrekunde had voorgelezen, hoewel hij eene geschiedenis dezer wetenschap had laten drukken, hoewel hij ontelbare sterrekundige waarnemingen had gedaan, vond hij evenwel nog tijd om vele louter letterkundige werken zamen te stellen. In het jaar 1758 behaalde hij den prijs van de Hoogeschool te Marseille, door eene redevoering, waarin hij betoogde, *dat de geest der regtvaardigheid den roem en de zekerheid der regeringen uitmaakt.*

Opmerkelijk is het, dat hij, in weerwil zijner voortreffelijke studie, RACINE niet kende, toen hij de scholen verliet; hij wist alleen dat hij een treurspeldichter was, maar had hem niet gelezen. Het was in de tuinen van Potsdam, (1751) dat EULER hem voor de eerstemaal de schoone verzen van de *Iphigenia* deed hooren. „ In weerwil van zijnen Duitschen tongval," zeide LALANDE, „ had EULER mij verrukt, door mij die schoone tooneelen te reciteren; ik kocht op staanden voet een RACINE, en leerde hem van buiten."

LALANDE vermaakte zich meermalen, om met zijne vrienden eenige treffende stukken uit de *Phedra* of *Iphigenia* kunstmatig te reciteren, en kon zulks nooit zonder tranen te storten.

De zucht tot roem, LALANDE eigen, had hem in betrekking gebragt met vermaarde mannen, als MONTESQUIEU, FONTENELLE, VOLTAIRE, J. J. ROUSSEAU, BUFFON, RÉAUMUR, EULER, DALEMBERT, MAUPERTUIS, LA CONDAMINE, FRANKLIN, CONDORCET, BARTHÉLEMY, RAYNAL. „ Mijn Zoon," zeide hij mij eens, „ wilt gij een naam maken, zoek den omgang met beroemde mannen. *De vriendschap van een groot man is eene weldaad der Goden.* Dit vers van VOLTAIRE bevat eene onfeilbare waarheid; de roem, gelijk het licht, kaatst terug op hem, die er zich bij bevindt."

LALANDE stelde een zoo hoogen prijs op de algemeene bewondering, dat hij de geneugten der eigenliefde bo-

ven alle schatten stelde. Zeer gevoelig was hij voor de hulde, door de Societeit van Bourg hem bewezen, den Heer BERNIER gelastende eenen gedenkpenning te graveren met zijn afbeeldsel en deze spreuk:

Astronomo civi societas litteraria Burgensis 1783.

Het trof hem nog meer, toen hij vernam, dat de sterrekundigen in Peru, te Santafé de Bogota, een Observatorium hadden doen oprigten, dat men *de Toren van Lalande* noemde.

Toen hij in het jaar 1802 aan het Institut 10,000 Fr. ter hand stelde, tot het uitloven van eenen sterrekundigen prijs, zeide hem een vroom Geestelijke: „ Gij hebt aan de sterrekunde eene somme gelds gegeven, waardoor menig ongelukkige, wiens behoefte dringender is dan de ontdekking van eene Komeet, had kunnen ondersteund worden." — „ Dat is waar," antwoordde hem LALANDE; „ maar dit geld heeft gediend tot de menschelijke volmaking, tot bevordering van de kennis der hemellichten, bron des algemeenen geluks, in plaatse van in de kortstondige behoeften van eenige individus te voorzien, die weldra zullen verdwenen zijn." — Men moet bekennen, dat hier de Wijsgeer beter redeneerde dan de medelijdende Leviet.

LALANDE had in den jare 1804 een signet laten maken, vertoonende een schip, welks koers door de maan verlicht werd. Om hetzelve las men in het Grieksch: (*wetenschap en deugd*). Hij verklaarde dit zinnebeeld aldus: „ Een schip is het moeijelijkste ding om wel te besturen. Het schijnt mij toe het zinnebeeld der deugd te zijn, die den Wijsgeer tot het geluk voert, dwars door de onstuimige baren des levens; en de maan vertoont mij het zuivere licht der waarheid, door terugkaatsing voortgebragt."

Zij, die den haat hebben gekend, dien de Heer LEMONNIER zijn geheele leven tegen LALANDE voedde, en het aanhoudend pogen van dezen om weder in gunst bij zijnen ouden Professor te komen, zouden gelooven, dat LALANDE in den grond zeer groot ongelijk had gehad. Eene bloote tegenspraak was de oorzaak dezer oneenigheid. De Heer LEMONNIER, opgemerkt hebbende, dat de helling van de Ecliptica eene verandering had ondergaan, die in eenige jaren veel sterker was, dan de berekeningen deden vermoeden, verklaarde dit verschijnsel door

door eene sterrekundige theorie, die zeer vernuftig was, maar op eene onnaauwkeurige waarneming rustte. De Heer DE LALANDE betoogde, dat dit uitwerksel werd veroorzaakt door de overhelling der muren van St. Sulpice, op welke de wijzer, die tot deze waarneming gediend had, was vastgemaakt. Deze aanmerking kwetste de eigenliefde van den Heer LEMONNIER, die hem zulks nooit vergaf.

Onder de meest geachte werken van LALANDE zijn: de Rekentafelen van den dagelijkschen loop der sterren, welke hij dertig jaren lang heeft uitgegeven;

Eene Sterrekundige Bibliographie;

Eene Verhandeling over Eb en Vloed;

Eene Logarithmus-tafel;

Eene volledige Geschiedenis der Sterrekunde.

In Meij 1778 heeft hij ontdekt, dat de schoone vlakken der Zon zich op een zelfde punt der oppervlakte vormen.

Hij heeft de verplaatsing der Zon en van het Zonnestelsel door de omwending doen kennen.

Hij heeft beweerd, dat de Kometen omwentelingen op de Aarde konden voortbrengen.

Hij heeft den waren afstand der Maan leeren kennen.

Hij was de eerste, die de berekening der Aantrekkingskracht op alle de Planeten toepaste, hetwelk EULER en CLAIRAUT slechts van de Zon, de Maan, Jupiter en Saturnus hadden gedaan.

Eenige uren vóór zijnen dood (4 April 1807) liet hij zich den Brief van den Minister van Binnenlandsche Zaken voorlezen, die aan het Instituut bekend maakte, dat het Standbeeld van DALEMBERT aldaar zou worden opgerigt, op bevel des Keizers.

De Vader van LALANDE was Ontvanger van de Zoutzolders en Geëmployeerde bij de verpachting van den Tabak. Hij wilde volstrekt, dat zijn Zoon Advokaat zoude worden. Toen men dezen naar Berlijn riep, om het verschil tusschen den schijnbaren en waren stand (*parallaxe*) der Maan te bepalen, konden zijne Ouders ter naauwer nood tot die reis besluiten; de keus, echter, der Akademie was zoo vereerend, dat zij zich overgaven, terwijl de jongeling beloven moest om terug te komen en te Bourg te pleiten, *zoodra hij de zaken van de Maan zou hebben afgedaan*, gelijk zijne goede Ouders zich uitdrukten. LALANDE hield woord; hij kwam gedurende zes maanden pleiten, en, zoo lang hij bij zijne familie bleef, begeleid-

de

de hij zijne Moeder geregeld naar de mis en den dienst der Kerke.

De weldadigheid van LALANDE was werkzaam, verlicht, doch zonder vertoonmaking. Telken reize als hij uit het *College de France* ging om in de stad te gaan eten, vulde hij zijne zakken met geld voor de behoeftigen, welke hij mogt ontmoeten. Wanneer eene arme vrouw hem om eene aalmoes bad, deed hij kortelijk onderzoek naar hare jaren en het getal van hare kinderen; hij vroeg, of zij een man, eene moeder had, enz. en gaf haar zoo veel stuivers als er personen in het huishouden waren.

Op zekeren tijd liet eene fatsoenlijke vrouw van 36 of 40 jaren zich uit zijnen naam bij mij aandienen met een briefje van dezen inhoud: „ Mijn waarde Zoon, ik zend bij u Mevrouw....., wier ongeluk u belang zal verwekken; zij begeert op eene nuttige wijze hare talenten en hare wezenlijke kundigheden, die aanbeveling noodig hebben, te besteden. Ik heb haar uwen bijstand toegezegd: maar, daar hare behoeften dringende zijn, doe haar, bid ik u, twee Louizen, bij wijze van voorschot op het werk, dat gij haar kunt verschaffen, aannemen. Ik zal u over dit onderwerp wel nader spreken."

Dien zelfden dag kwam LALANDE mij ten eten vragen, en drong mij, de kleine som, die ik op het briefje gegeven had, terug te nemen. — „ Maar," zeide ik hem, „ dat is niet billijk; zij, die gij beschermd hebt, kwam van u, en zeide mij, eene som, gelijk aan die, welke ik haar aanbood, van u ontvangen te hebben. Wildet gij dezelve verdubbelen, waarom het dan niet in ééns gedaan; en waarom mij in hare oogen eene verdienste verschaft, die mij niet toekomt?" — „ Gij hebt ze, mijn Zoon," antwoordde hij mij; „ er ligt weinig aan gelegen, of gij of ik deze twee Louizen hebt gegeven; maar, wijl zij ze van u heeft ontvangen, rekent deze brave en ongelukkige vrouw op eenen beschermer en eenen vriend te meer, en gij gevoelt, hoe vertroostend dit denkbeeld in het ongeluk zij. Ik kan morgen sterven; zij zal bij u gaan, en gij zult haar niet verstooten. Ik heb alzoo wél gedaan, haar de vier Louizen niet te geven, die ik haar had toegedacht, en ik ben u verpligt dat gij mij behulpzaam zijt geweest." — Kan men met meerder kieschheid weldadig zijn?

LALANDE was, in eene zaak van meer gewigt, niet alleen kiesch, maar zelfs groot.

Gedurende het bloedbad van September, vlugten vijf Priesters, het zwaard der moordenaren ontkomen, in het *College de France*, en smeeken LALANDE om eene schuilplaats, die, zonder te aarzelen, hun zijn vertrek opent. Weldra komen de geregtsdienaars, gezonden door het Comité Revolutionair, onderzoek doen, om de veroordeelden, die, zoo men zeide, in het *College de France* waren verborgen, te ontdekken. Men dringt, men bidt LALANDE, zijn hoofd niet te wagen. De Priesters zelve, getroffen door het gevaar, welk hem dreigt, bewilligen dat men hen overlevere. „ Neen," zegt hij, „ ik wil u redden!" Hij laat hun alle de uiterlijke teekenen, die hen konden doen herkennen, afleggen, plaatst hen aan verschillende tafels, geeft hun boeken, kaarten en mathematische instrumenten. „ Maakt figuren," zegt hij, „ houdt u stil, en alles zal wél gaan." Hij laat zijne neven en kweekelingen vertrekken, en wacht de revolutionaire dienaars af, die niet dralen zich te vertoonen. Hij ontvangt hen knorrig, en beklaagt zich, dat men eene werkzaamheid, door het Gouvernement gevorderd, komt storen. „ Hier," zegt hij, „ zijn alleen mijne kweekelingen en ik; wij berekenen slechts sterren.... Zoekt overal, zoo gij wilt, gij zult niet dan sterrekundigen vinden." *Na een* oppervlakkig onderzoek, gaan de geregtsdienaars heen, en de vijf Priesters zijn gered. Een van hen had de lompheid, om, terwijl hij hem bedankte, te zeggen: „ Wij zijn u ongetwijfeld zeer veel verpligt, Mijnheer DE LALANDE; maar, om ons van dienst te zijn, hebt gij u eene leugen veroorloofd...." „ Eene *leugen!*" *hernam* de Wijsgeer, „ geenszins; sterrekundigen konde ik immers mannen noemen, die, ambtshalve, *zich altijd met den hemel bezig houden.*"

Hoewel hij, over het geheel, zeer weinig achting voor Priesters had, schatte hij dezulken hoog, die door talenten of deugden zich in hunnen stand onderscheidden. Hij sprak zelfs met hen als een man, doordrongen van Evangelische waarheden. Den 1sten Januarij 1807 bevond hij zich bij den Minister van Binnenlandsche Zaken met den Kardinaal DU BELLOY. Deze grijsaard kon niet nalaten te zeggen, dat hij met veel genoegen zien zoude, dat een man van zijne verdienste zich bekeerde. — „ God kan het," antwoordde LALANDE, „ mij de genade schenkende, welke niets weerstaat." — „ Maar gij moet die genade verzoeken, begeeren." — „ Vergeef mij, Monseig-

feigneur! Terwijl de H. PAULUS zich naar Damascus begaf, om de Christenen gevangen te nemen, werd hij verblind en ter aarde geworpen. Zoo veel begeer ik zelfs niet!"

Het was altijd met deze zachtheid, dat hij met diegenen, welke hij wist dat zijne gevoelens niet konden omhelzen, redetwistte.

Bij het leven van mijnen Vader, at de Heer DE LALANDE des zaturdags avonds altijd te huis: bij dezen maaltijd waren eenige lieden van letteren, onder andere de Abt CHARBONNET, Bestuurder der Universiteit, die zich soms vermaakte met den Wijsgeer te kwellen, hem op eene aardige wijze zijne roemzucht verwijtende. *Gij doet altijd uwen naam bruisen, Mijnheer* DE LALANDE, *en, met vurigen ijver den wagen des Roems volgende, raapt gij zelfs tot in het stof de loovers op, die van zijnen diadeem vallen.* Hoewel deze gemaakte wijze van spreken een verkeerden smaak kenmerkt, behaagde zij LALANDE, die zijn potlood nam en dezelve in zijn zakboek opteekende.

Hij had ook de gewoonte, om alles, wat hem in de verkeering opmerkelijk voorkwam, op te schrijven. Bij een zijner maaltijden zich met DUPUJET, Lieutenant des Konings in de Bastille, bevindende, liet hij hem van stuk tot stuk alles, wat in deze sterkte gedurende den aanval des volks gebeurd was, verhalen, schreef het uit zijnen mond op, en zeide ons, de geschiedenis van de belegering der Bastille te zullen uitgeven.

Bij den dood van CHARLOTTE CORDAY, gaf hij de grootste bewondering van deze vrouw te kennen: hij deed vele pogingen om bijzonderheden van haar leven te vernemen; hij verzamelde over dit onderwerp een groot aantal anekdoten, en beloofde, eene geschiedkundige lofrede op haar te houden.

Niemand was waardiger, om eene Lofrede op de Zachtaardigheid te houden, dan LALANDE; hij heeft zulks gedaan. Zijne groote levendigheid, zijn toorn zelfs, werd altijd door zijne goedheid gematigd. Op een Akademiedag at hij bij mijnen Vader met GUETTARD, ijverzuchtig Jansenist en zeer onverdraagzaam. LALANDE hield eene lofspraak op de Jesuiten: GUETTARD viel dezelven met bitterheid aan; de twist werd ernstig; men duwde elkander schampere beleedigingen toe, en GUETTARD eindigde met zijn bord naar het hoofd van LALANDE te werpen, die gelukkig niet getroffen werd, en zich vergenoegde hem toe te roepen: „Hoe! gij zijt een vroom man, en laat u door drift vervoeren?" Men bragt GUETTARD tot bedaren; maar,

maar, eenige dagen daarna, werd LALANDE, des avonds ten elf ure, op de Pont-Neuf door drie kerels aangevallen en mishandeld, die, hem slaande, zeiden: „ Laat u bij de Jesuïten verbinden!" Men heeft vermoed, dat GUETTARD de bewerker van dezen aanslag was.

De vrienden van den Heer LALANDE gevoelden meer leedwezen dan hij zelf over de puntdichten, die men zich tegen dien deugdzamen man veroorloofde. LALANDE lachte over den hoon, dien hem PALISSOT zeide, en las bedaard de *Dunciade*. „ De Minister," zeide men hem op zekeren avond, „ is uw vriend niet, en lastert u." — „ Hij spreekt kwaad van mij? goed! ik ga hem morgen zien." Hij ging, en de Minister ontving hem wel.

Gedurende de omwenteling sprak LALANDE altijd moedig en rondborstig. Hij had vrije denkbeelden, maar regeringloosheid vervulde hem met afgrijzen. ROBESPIERRE gaf hij altijd den naam van *Tiran*. Den 13 December 1792 schreef hij aan den Heer DE MALESHERBES, om hem geluk te wenschen, dat hij de verdediging van LODEWIJK XVI op zich had genomen: „...... TARGET vreest zijn geweten! de lafaard vreest alleen den dood: *gij* zijt het, Mijnheer, die ontzag hebt voor uw geweten. *Victrix causa diis placuit sed victa Catoni.* Ik wensch mijzelven meer dan ooit geluk, dat ik tot een gezelschap behoore, door uwen naam vereerd: het is op dien grond dat ik u de hulde durf bewijzen, door welke ik die van het heelal en de nakomelingschap tracht vooruit te *zijn*."

Den 15 September 1793 ging hij naar het Comité van Algemeen Welzijn, zonder er geroepen *te zijn. Hij* schetst voor de woeste Tienmannen een aandoenlijk tafereel der onheilen, welke de oorlog, door de Conventie gezworen, moet berokkenen. „ Alle brave lieden," zegt hij hun, „ zijn ter neêrgeslagen, en beschouwen dezen oorlog als verderfelijk. Het misnoegen is algemeen, en ieder Franschman, vriend zijns Vaderlands, zal u toeroepen, dat, vóór gij geheel Europa aanvalt, de burgerlijke twisten gedempt en de binnenlandsche vrede moet gehandhaafd worden. Dit verwacht Frankrijk van u, en alsdan, sterk door eendragt, zal zij geene vreemde legermagten vreezen, en haar grondgebied doen eerbiedigen." — Men hoort hem, en BILLAUD-VARENNE vergenoegt zich hem te antwoorden: „ Het Comité doet regt aan uwe inzigten, maar vordert van u meer vertrouwen op de hulpmiddelen van het Gouvernement."

C. GAS.

TE-

TEGENWOORDIGE STAAT VAN LACEDEMONIE, OF SPARTA.

(Uit het *Fransch* van den Heere F. A. DE CHATEAUBRIAND, in deszelfs *Itinéraire de Paris à Jerusalem.*)

Op zijnen togt naar *Jeruzalem*, trok onze geleerde Reiziger door *Griekenland*. Hier bereikte hij, onder andere, de stad *Misitra*, bij sommigen gehouden voor het van ouds beroemde *Lacedemonie* of *Sparta*, een der voorwerpen van 's Heeren CHATEAUBRIAND's nasporingen. Doch eerlang ontdekte hij den misslag, ook der inwoneren van die stad, meestal onkundige *Grieksche* Christenen. Die ontdekking deed hem welhaast besluiten, naar de stad, welke hij zocht, niet verre van daar gelegen, zijne reize voort te zetten. Hij deed het, echter, niet, zonder alvorens aangaande *Misitra* iets te hebben opgeteekend. Het is CHATEAUBRIAND, dien wij vervolgens zelven zullen doen spreken, rakende zijne ontmoetingen aldaar en vervolgens, in den zomer des jaars 1806.

Niets wilde ik meer zien of hooren; ijlings daalde ik af van het Kasteel, ondanks het schreeuwen der gidsen, die mij hedendaagsche ruïnen wilden toonen, en mij historien vertellen van Agas, Pachas, Cadis en Vayvoden; doch voorbij het Aartsbisschoppelijk paleis gaande, vond ik aldaar *Papas* of Priesters, die aan de deur op den *Franschman* wachtten, en, uit 's Aartsbisschops naam, mij noodigden, binnen te treden.

Hoewel ik deze beleefdheid wel zoude hebben willen van de hand wijzen, viel het mij, echter, ondoenlijk. Ik trad dan binnen. De Aartsbisschop zat midden onder zijne geestelijken in eene zeer zindelijke zaal, in den *Turkschen* smaak van matten en kussens voorzien. Alle deze Papas en derzelver opperhoofd waren verstandige en opgeruimde lieden. Velen verstonden het *Italiaansch*, en drukten zich in die taal vrij gemakkelijk uit. Ik verhaalde hun, wat mij ten aanzien der puinhoopen van *Sparta* wedervaren was; zij lachten er om, en over mijnen Cicerone. Zij schenen mij, aan vreemdelingen niet zeer gewoon te zijn.

Morea, waarin *Sparta* ligt, krielt inderdaad van *Levantijnen*, *Franken*, *Ragusanen*, *Italianen*, en vooral van jon-

jonge *Venetiaansche* geneesmeesters en van de *Ionische* eilanden, die de Agas en de Cadis komen afvaardigen. De wegen zijn er tamelijk veilig; de levensmiddelen zijn er dragelijk; men geniet er veel vrijheid, mits men kloekmoedigheid met voorzigtigheid pare. In het algemeen reist men er gemakkelijk, vooral iemand, die onder de Wilden van *Amerika* heeft verkeerd, (zoo als het geval van den Heere DE CHATEAUBRIAND was.) Altijd zijn er eenige *Engelschen* op den weg van *Peloponesus*; de Papas verhaalden mij, dat zij, in de laatste jaren, Oudheidkundigen en Officieren van die natie gezien hadden. Zelfs is er te *Misitra* een *Griekisch* huis, bij den naam van *Engelsche* herberg bekend: men eet er Roast-beef en drinkt er Portwijn. Groote verpligting heeft, te dien aanzien, de reiziger aan de *Engelschen*. Zij zijn het, die goede herbergen hebben aangelegd door geheel Europa, in *Italie*, *Zwitserland*, *Duitschland*, *Spanje*, te *Konstantinopel*, *Athene*, en tot voor de poorten van *Sparta*, in spijt van LYCURGUS.

De Aartsbisschop kende den Vice-Consul van *Athene*, en ik weet niet zeker, of hij mij niet verhaalde, den Heer FAUVEL, op twee of drie togten, welke dezelve naar *Misitra* had gedaan, te zijnent ontvangen te hebben. Na mij koffij te hebben voorgediend, liet men mij het Aartsbisschoppelijk paleis en de kerk bezien; deze, hoewel zeer vermaard in onze Aardrijksbeschrijvingen, bezit, echter, niets merkwaardigs. Het Mosaik van den vloer is gemeen, en de schilderijen zijn van kleine waarde. Wat de bouworde aangaat, overal ziet men meer of min verpletterde, meer of min talrijke koepels. *De hoofdkerk*, aan den H. DEMETRIUS, en niet aan de H. Maagd, zoo als sommigen willen, toegewijd, bevat zeven van die koepels. Sints den tijd dat dit sieraad te *Konstantinopel*, ten tijde van de verbastering der kunst, is in gebruik gekomen, heeft hetzelve alle de gedenkteekens van *Griekenland* gekenmerkt. Men ontmoet daarin noch de stoutheid van het *Gothische*, noch het ware schoone van het aloude.

In de Boekerij des Aartsbisschops zag ik eenige Verhandelingen van *Griekische* Kerkvaderen, twistschriften, en twee of drie *Byzantijnsche* Historieschrijvers, onder andere PACHYMERUS. Belangrijk ware het, den tekst van dit handschrift te vergelijken met de gedrukte teksten; maar, ongetwijfeld, zullen onze twee groote Hellenisten, de Abt FOURMONT en D'ANSE DE VILLOISON, denzelven gezien hebben. Waarschijnlijk is het, dat de *Venetiaanen*, lan-

langen tijd meesters van *Morea*, de kostbaarste handschriften van daar zullen hebben weggenomen.

Gretig vertoonden mij mijne gastheeren de gedrukte overzettingen van eenige *Fransche* werken: den *Telemachus*, ROLLIN, enz. en de Verhalen, door BUCHAREST in het licht gegeven. Onder de vertalingen zoude ik niet durven zeggen, *Atala* te hebben gevonden, indien de Heer STAMATI mij niet ook de eer gedaan had, aan mijnen *Wilde* de taal van HOMERUS te leenen. De vertaling, welke ik te *Misitra* zag, was nog niet afgedaan; de overzetter was een *Griek*, op *Xanten* geboren; hij bevond zich te *Venetie*, toen *Atala* aldaar in het *Italiaansch* uitkwam, en het was deze overzetting, naar welke hij de zijne in hedendaagsch *Grieksch* had begonnen. Ik weet niet, of het uit hoogmoed of uit nederigheid was, dat ik mijnen naam verzweeg; maar mijne kleine autheursglorie was zoo zeer voldaan over hare ontmoeting bij de groote glorie van *Lacedemon*, dat des Aartsbisschops portier reden had, met mijne mildheid zich geluk te wenschen; het was eene liefdadigheid, van welke ik sedert berouw gehad heb.

Het was nacht, toen ik het Aartsbisschoppelijk paleis verliet; wij gingen door het volkrijkste gedeelte van *Misitra*, en namen onzen weg langs de *Bazar*, in vele reisbeschrijvingen aangeduid, als moetende zijn de *Agora* der ouden, op de onderstelling altijd, dat *Misitra* hetzelfde als *Lacedemonie* is. De *Bazar* is eene slechte markt, gelijk aan de verkoopplaatsen in onze kleine landsteden. Kleine winkels van schalls, kramerijen en eetbare waren beslaan derzelver straten. Thans werden deze winkels verlicht door lampen van *Italiaansch* maaksel. Bij het licht dier lampen deed men mij twee *Manioten* opmerken, die *Spaansche* zeekatten en zeepolijpen verkochten, te *Napels* bij den naam van *frutti de mare* bekend. Deze vrij hoog opgeschotene visschers geleken naar boeren uit het *Franche-Comté*. Ik vond niets ongemeens in hen. Ik kocht van hen een *Taygeteschen* hond; hij was van middelbare grootte, ros van kleur en ruw, met een zeer wijden neus, en van een woest voorkomen.

Fulvus Lacon,
Amica vis pastoribus.

Ik had hem *Argus* genoemd. Zoo deed ook ULYSSES.

Ongelukkig verloor ik hem, eenige dagen daarna, op den weg tusschen *Argos* en *Korinthe*.

Vele vrouwen zagen wij voorbijgaan, in hare lange kleederen gewikkeld. Wij maakten ruimte voor haar, volgens de Oosterſche gewoonte, meer eene vrucht der jaloezij dan der beleefdheid. Haar gelaat konde ik niet te zien krijgen; daarom weet ik niet, of ik nog het *ſchoonvrouwige Sparta* moet zeggen, volgens HOMERUS: Καλλιγυναικα.

Ik keerde terug bij mijnen huiswaard IBRAÏM na dertien uren loopens, gedurende welke ik ſlechts eenige oogenblikken had gerust. Behalve dat ik zeer wel gehard ben tegen vermoeijenis, de zon en honger, heb ik opgemerkt, dat eene ſterke gemoedsaandoening mij voor matheid bewaart en nieuwe krachten geeft. Daarenboven ben ik, en meer dan iemand, overtuigd, dat een onverzettelijke wil alles te bovenkomt, en zelfs over het weder triomfeert. Ik nam het beſluit, niet te bed te gaan, mij van den nacht tot het ſchrijven van aanteekeningen te bedienen, mij 's anderen daags naar de ruïnen van *Sparta* te begeven, en van daar, zonder naar *Miſitra* terug te keeren, mijne reis te vervolgen.

Ik nam affcheid van IBRAÏM, beval mijnen knecht JOZEF en mijnen gids, met hunne paarden zich op den weg naar *Argos* te begeven, en op mij te wachten bij de brug over de rivier *Eurotas*, daar wij reeds overgetrokken waren. Mijnen Janitſaar hield ik alleen bij mij, om mij naar de ruïnen van *Sparta* te verzellen.

Alles beraamd zijnde, ſteeg ik, op den *achttienden Augustus*, een half uur voor het aanbreken des dags, met mijnen Janitſaar te paard; ik beloonde de ſlaven van den goeden IBRAÏM, en vertrok in vollen galop naar *Lacedemonie*.

Reeds een uur hadden wij langs eenen effenen weg gereden, die regt naar het Zuidoost liep, toen ik, bij het aanbreken des dageraads, eenige puinhoopen en een langen muur van ouderwetsch maakſel ontdekte. Het hart begon mij te kloppen. De Janitſaar wendt zich tot mij, en mij, ter regter zijde, met zijne zweep, eene wisachtige hut wijzende, roept hij op een verheugden toon: *Palæochôri!* Ik wendde het oog naar de voornaamſte ruïne, welke ik op eene hoogte ontdekte. In het Noordwest deze hoogte omrijdende, met oogmerk om die te beklimmen, bleef ik ijlings ſtilſtaan op het gezigt van eene rui-

ruïne ingeflotene plek gronds, van halfcirkelswijze gedaante, en welke ik ftraks voor een ouden Schouwburg herkende. De verwarde aandoeningen, welke thans op mij indrongen, kan ik niet befchrijven. De heuvel, aan welks voet ik mij bevond, was derhalve de heuvel van het Kasteel van *Sparta*, omdat de Schouwburg tegen het Kasteel ftootte. De ruïne, welke ik op dezen heuvel zag, was dan de tempel van MINERVA-CHALCIOECOS, omdat deze in het Kasteel ftond. De fteenbrokken en de lange muur, welke ik lager was voorbijgereden, maakten dan een gedeelte uit van de wijk der *Cynofuren*, omdat deze wijk in het Noorden der ftad was. *Sparta* lag dan voor mijne oogen; en deszelfs Schouwburg, welken ik het geluk had gehad bij mijne aankomst te ontdekken, deed mij terftond aanwijzing van alle de liggingen der ftadskwartieren en gedenkftukken. Ik fteeg af, en beklom den heuvel van het Kasteel.

Zoo als ik den top bereikt had, rees de zon boven de *Menelaïons-bergen*. Welk een fraai fchouwfpel, maar hoe treurig tevens! De *Eurotas*, eenzaam ftroomende onder de fteenbrokken van de brug *Babyx*; ruïnen aan alle zijden, en geen eenig mensch bij die ruïnen! Onbewegelijk ftond ik ftil, in eene foort van bedwelming, om dit tooneel te aanfchouwen. Eene mengeling van verwondering en droefheid deed mijne fchreden en mijne gedachten stilftaan; diep was de ftilte rondom mij; de Echo wilde ik althans doen fpreken in de plaatfen, alwaar de menfchenftem zich niet meer deed hooren, en ik riep uit al mijne magt: LEONIDAS! Geene ruïne herhaalde dien grooten naam, en *Sparta* zelf fcheen dien te hebben vergeten.

Indien puinhoopen, aan welke doorluchtige herinneringen zijn verknocht, de ijdelheid van al het ondermaanfche toonen, moet het, nogtans, erkend worden, dat namen, welke Koningrijken overleven en tijden en plaatfen doen onfterfelijk worden, iets beteekenen. In allen gevalle, laten wij de glorie niet te gering fchatten; niets is fchooner dan zij, of het moest de deugd zijn. De vereeniging van die beiden in dit leven ware het toppunt des geluks; en dit was het onderwerp der eenige bede, welke de *Spartanen* tot de Goden opzonden: *Ut pulchra bonis adderent!*

Toen mijne verbijstering geweken was, begon ik de ruïnen rondom mij te bestuderen. De top des heuvels vertoont eene kom, omringd, vooral aan den Noordwest-

 kant,

kant, van dikke muren; ik liep dezelve tweemaal rond, en telde duizend vijfhonderd zestig, en duizend vijfhonderd zesenzestig gemeene, of, ten naasten bij, zevenhonderd tachtig geometrische schreden. Doch men moet bedenken, dat ik in dezen omvang den geheelen top des heuvels bevat, de kromte door de insnijding des Schouwburgs in dezen heuvel daar mede onder begrepen. Dit is de Schouwburg, door LEROI beschreven.

Het puin, deels onder den grond begraven, deels daarboven uitstekende, vertoont, omtrent het midden van deze kom, de fondamenten des tempels van MINERVA-CHALCIOECOS (*), alwaar PAUSANIAS te vergeefs eene wijkplaats zocht, en het leven verloor. Eene soort van trap of bordes, zeventig voeten breed, en zeer zacht afloopende, strekt zich uit van het midden des heuvels tot in de vlakte. Misschien was het de weg, langs welken men naar het Kasteel klom, hetwelk eerst onder de dwingelanden van *Lacedemonie* zeer versterkt werd.

Aan het begin van dezen trap en boven den Schouwburg zag ik een klein rond gebouw, aan drie kanten vervallen: de binnenste nissen schenen even goed te kunnen dienen om er standbeelden als lijkbussen in te plaatsen. Is het eene begraafplaats? Is het de tempel van de *Gewapende Venus*? Deze moet ten naastenbij hier gestaan, en behoord hebben tot de wijk der *Egiden*. CESAR, die beweerde van VENUS afkomstig te zijn, droeg in zijnen zegelring de afbeelding eener gewapende VENUS: een dubbel zinnebeeld was dit inderdaad van de zwakheid en de glorie diens grooten mans.

Vincere si possum nuda, quid arma gerens?

Indien men zich naast mij op den heuvel des Kasteels plaatse, zal men het volgende rondom zich zien:

In het Oosten, dat wil zeggen naar den kant van den

Eu-

(*) *Chalcioecos*, koperen huis. De tekst van PAUSANIAS en van PLUTARCHUS moet niet naar de letter worden opgevat, noch men zich verbeelden, dat de tempel geheel van koper was. Niets anders wil dit zeggen, dan dat de tempel van binnen, en misschien ook van buiten, met koper was bekleed. Niemand, hoop ik, zal de twee PAUSANIASSEN, hier door mij, den eenen in den tekst, den anderen in de aanteekening, aangehaald, met elkander verwarren.

Eurotas, een bergje van langwerpige gedaante; en van boven plat, als moest het tot een renperk voor paarden of *Hippodrome* dienen. Aan twee zijden van dit bergje, tusfchen twee andere bergjes, met het eerfte twee valleijen uitmakende, ziet men de ruïnen van de brug *Babyx* en den loop van den *Eurotas*. Aan de overzijde der rivier ftoot het gezigt tegen eene keten roodachtige heuvels: deze zijn de *Menelaions-bergen*. Achter deze bergen verheft zich de grensfcheiding der hooge bergen, die van verre aan de golf van *Argos* grenzen.

In dit gezigt naar het Oosten, tusfchen het Kasteel en den *Eurotas*, de oogen Noord- en Zuidwaarts door het Oosten rigtende, evenwijdig met den loop der riviere, zal men plaatfen de wijk der *Limnaten*, den tempel van LYCURGUS, het paleis van Koning DAMARATUS, de wijk der *Egiden* en die der *Mesfoaten*, het Monument van CADMUS, de tempels van HERCULES, HELENA, en den *Platanistus*. In deze ruime uitgeftrektheid heb ik zeven ruïnen geteld, die overeinde ftonden en boven den grond uitftaken, maar geheel mismaakt en vervallen. Daar ik het in mijne keuze had, heb ik aan eenen dier fteenhoopen den naam gegeven van tempel van HELENA, aan den anderen dien van graf van ALCMAN: ik heb mij verbeeld, de heldhaftige gedenkteekens van EGEUS en CADMUS te zien; ik heb mij aldus voor het verdichtfel verklaard, en als historifche waarheid alleen den tempel van LYCURGUS aangenomen.

Thans naar het Noorden ziende, en nog al van boven van het Kasteel, ontdekt men een vrij hoogen heuvel, hooger zelfs dan die, waarop het Kasteel gebouwd is; iets, hetwelk den tekst van PAUSANIAS wederfpreekt. In de vallei, tusfchen deze twee heuvels, moeten van ouds gelegen hebben de markt en de gedenkteekens, op dezelve opgerigt, de Raad der *Geronten*, het *Chorus*, het Portaal der *Perzen*, enz. Niet ééne ruïne ziet men aan dien kant. In het Noordwest lag de wijk der *Cynofuren*, door welke ik binnen *Sparta* was gekomen, en alwaar ik den langen muur en eenige fteenhoopen heb opgemerkt.

Laten wij ons nu naar het Westen keeren, en wij zullen op een effen grond, achter en aan den voet des Schouwburgs, vernemen drie ruïnen, eene van welke tamelijk hoog en rond is als een toren; in deze rigting lagen de wijk der *Pitanaten*, de *Themolide*, de graven van

PAUSANIAS en LEONIDAS, de *Lesschens* der *Cretanen*, en de tempel van DIANA ISORA.

Indien men, eindelijk, het oog naar het Zuiden wende, zal men een ongelijken grond vernemen, veroorzaakt door de overblijffels van hier en daar tot den grond toe afgebrokene muren. De fteenen dier muren moeten elders henen vervoerd zijn: want in den omtrek ziet men er geene. Het huis van MENELAUS ftond in dezen oord; en nog verder, op den *Amycleeschen weg*, ontmoette men den tempel der *Dioscuren* en der Bevalligheden. Verftaanbaarder zal deze befchrijving worden, indien de Lezer met PAUSANIAS, of flechts met de *Reis van Anacharsis*, te rade ga.

Onbebouwd is deze geheele omvang van *Lacedemonie*; in ftilte verbrandt denzelven de zon, en verflindt onophoudelijk het marmer der grafsteden. Toen ik deze woestenij aanfchouwde, verfierde niet een eenige plant de fteenhoopen, verlevendigde dezelve geen enkele vogel of infekt, behalve millioenen hagedisfen, die, zonder gedruisch, langs brandende muren op- en afklommen. Een half dozijn halfwilde paarden graasde hier en daar op een dor kruid; een landman kweekte in eenen hoek des Schouwburgs een weinig groente; en te *Magoula*, dat zijnen treurigen naam aan *Lacedemonie* geeft, zag men een klein bosch van Cipresfeboomen. Maar dit *Magoula* zelf, hetwelk eertijds een vrij aanzienlijk *Turksch* dorp was, is op dit veld des doods gefneuveld; deszelfs vervallene huizen zijn ingeftort, en het is niet meer dan een puinhoop, die puinhoopen aankondigt.

Ik klom van het Kasteel naar beneden, *en had een kwartier* uurs werk, eer ik aan den *Eurotas* kwam. Ik zag hem nagenoeg zoo als ik twee mijlen hooger daarover was getrokken, zonder dien te kennen; bij *Sparta* heeft hij de breedte van de *Marne*, boven *Charenton*. Zijne bedding, in den zomer bijkans uitgedroogd, vertoont een fteengruis, met kleine keifteentjes doormengd, met riet beplant, en over welke een zoet en helder water ftroomt. Dit water kwam mij voortreffelijk voor; ik dronk er rijkelijk van: want ik fmachtte van dorst. Gewisfelijk verdient de *Eurotas* den bijnaam van Καλλιδόναξ, *met het fraaije riet*, door EURIPIDES daaraan gegeven; maar of hij dien van *Olorifer* moet behouden, weet ik niet: want in zijne wateren heb ik geene Ganzen vernomen. Ik volgde zijnen loop, in de

de hoop van deze vogels te zullen ontmoeten, die, volgens PLATO, eer zij sterven, een gezigt van den Olympus hebben; en dit is de reden, dat hun laatste gezang zoo welluidende is. Vruchteloos waren mijne nasporingen. Misschien stond ik niet zoo hoog als HORATIUS in gunst bij de *Tyndariden*, en dat zij het geheim van hunne wieg mij niet wilden openbaren.

Hetzelfde lot ondergaan de beroemde rivieren als de beroemde volken: eerst onbekend, daarna vermaard op den aardbodem, vervallen zij vervolgens tot hunne voormalige onbekendheid. De *Eurotas*, eertijds *Hinnerus* genaamd, stroomt tegenwoordig ongeacht onder den naam van *Iri*, even gelijk de *Tiber*, voormaals de *Albula*, tegenwoordig de onbekende wateren van den *Teveronus* zeewaarts voert. Ik onderzocht de puinen van de brug *Babyx*, die niet veel beteekenen. Ik zocht het eiland *Platanista*, en meende het zelfs beneden *Magoula* gevonden te hebben. Het is een stuk gronds van driekantige gedaante, welks eene zijde van den *Eurotas* wordt bespoeld, en welks twee andere zijden gesloten zijn door rietslooten, alwaar des winters de rivier *Magoula*, het oude *Chacion*, stroomt. Op dit eiland groeijen eenige Moerbeije- en wilde Vijgeboomen, maar geene Platanussen. Niets vernam ik er, welk aanduidde, dat de *Turken* tot nog toe dit eiland tot lustverblijven hadden aangelegd; ik zag er eenige bloemen, onder andere blaauwe lelien; ik plukte er eenige van, ter gedachtenisse van HELENA: de vergankelijke kroon der schoonheid is nog aanwezig aan de oevers van den *Eurotas*, en de schoonheid zelve is verdwenen.

Zeer onderscheiden is het gezigt, welk men, langs den *Eurotas* wandelende, heeft, van hetgene de top des Kasteels aanbiedt. De rivier stroomt in eene kronkelende bedding, en verbergt zich in rietgewas en rooslaurieren, zoo groot als boomen; aan den linker oever dienen de *Menelaions-bergen*, die zich dor en roodachtig vertoonen, tot een tegenhanger van de helderheid en groente van den loop van den *Eurotas*. Aan den regter oever strekt de *Taygetus* zijne prachtige gordijn uit: de geheele ruimte, tusschen die gordijn en de rivier begrepen, wordt door de heuvels en de ruïnen van *Sparta* beslagen; deze heuvels en ruïnen schijnen niet verwoest te zijn, zoo als zij, van nabij gezien, zich vertoonen; veeleer schijnen zij met purper, violet en bleek goud te zijn geverfd. Het zijn niet de helder groene weiden en bladeren, welke deze

verwonderlijke landschappen vertoonen; het zijn de uitwerksels van het licht. Deze is ook de reden, waarom de rotsen en heigronden altijd schooner zijn zullen dan de vruchtbaarste valleijen van *Frankrijk* en *Engeland*.

Aldus, na eeuwen lang te zijn vergeten geweest, heeft deze rivier, die de *Lacedemoniërs*, door PLUTARCHUS verheerlijkt, langs hare oevers heeft zien zwerven, zich misschien verheugd, in hare onbekendheid, de schreden eens onbekenden vreemdelings langs hare oevers te hebben hooren weerklinken. Het was op den achttienden Augustus des jaars 1806, 's morgens ten negen ure, dat ik, in mijne eenzaamheid, langs den *Eurotas* deze wandeling deed, welke ik nimmer zal vergeten. Indien ik de zeden der *Spartanen* hate, miskende ik de grootheid van een vrij volk niet, en heb niet zonder aandoening deszelfs edel stof vertreden. Eene enkele daadzaak is genoeg tot roem van dit volk: „ Toen NERO *Griekenland* bezocht, durfde hij binnen „ *Lacedemon* niet komen." Welk eene heerlijke lofspraak op deze stad!

In keerde terug naar het Kasteel, staan blijvende bij alle de steenhoopen, welke ik in mijnen weg ontmoette. Gelijk *Misitra* waarschijnlijk gebouwd is van de puinhoopen van *Sparta*, zal dit ongetwijfeld veel hebben bijgedragen tot de verwoesting der gedenkstukken der laatstgenoemde stad. Ik vond mijnen medgezel juist op dezelfde plaats, alwaar ik hem gelaten had: hij zat aldaar; hij had geslapen; hij was zoo even ontwaakt; hij rookte zijne pijp; hij ging wederom slapen. De paarden liepen vreedzaam te grazen op de haardsteden van Koning MENELAUS. „ HELENA had haar fraai Spinrokken niet afgelegd, met purperkleurige wol voltooid, om hun in eene fraaije krib „ zuivere tarwe te geven (*)." Dus ook, reiziger als ik ben, ben ik de Zoon van ULYSSES niet, hoewel ik, even als TELEMACHUS, mijne vaderlijke rotsen boven de schoonste landen waardeer.

Het was middag; de zon schoot regelregt hare stralen op onze hoofden. Wij zochten lommer in eenen hoek des Schouwburgs, en aten met grooten trek brood en gedroogde vijgen, welke wij van *Misitra* hadden medegebragt: mijn knecht JOZEF had de overige mondbehoeften onder zich. De Janitsaar verblijdde zich; hij meende gedaan werk te hebben, en maakte zich gereed om te vertrekken; doch, tot zijn groot leedwezen, zag hij

vol-

(*) *Odyssea.*

welhaast dat hij zich bedroog. Ik zette mij neder om aanteekeningen te maken en de voornaamste plekken in oogenschouw te nemen; dit alles duurde ruim twee uren, na verloop van welke ik de gedenkstukken ten Westen van het Kasteel wilde onderzoeken. Aan deze zijde moest het graf van LEONIDAS zijn. De Janitsaar verzelde mij, de paarden bij den toom vasthoudende; wij zwierven van ruïne tot ruïne. Met ons beiden waren wij de twee eenige levende menschen, te midden van zoo vele doorluchtige dooden: alle beiden Barbaren, vreemdelingen voor elkander zoo wel als aan *Griekenland*, voortgekomen uit de bosschen van *Gallie* en de rotsen van den *Caucasus*, hadden wij elkander ontmoet in het binnenste van *Peloponesus*, ik om graven voorbij te trekken, hij om op graven te leven, welke niet die onzer voorouderen waren.

Vergeefs ondervraagde ik de kleinste steenen, om de asch van LEONIDAS van hen te eischen. Een oogenblik evenwel had ik eenige hoop; nabij de wandeling, welke ik ten Westen van het Kasteel gedaan had, zag ik uitgehouwene steenbrokken, welke ik voor brokken van een Leeuw aanzag. Uit HERODOTUS weten wij, dat er een steenen Leeuw op het graf van LEONIDAS stond; eene bijzonderheid, die door PAUSANIAS niet verhaald wordt. Ik spande alle mijne krachten in; vruchteloos was al mijn zoeken (*). Ik weet niet, of het ter dezer plaatse was, waar de Abt FOURMONT drie keurige gedenkstukken ontdekte. Het eene was een steen, waarin de naam *Jeruzalem* gegraveerd was: veelligt sloeg dit op het verbond der *Joden* met de *La-*

(*) Mijn geheugen bedroog mij hier: de Leeuw, van welken HERODOTUS spreekt, stond bij de *Thermopylen*. Zelfs zegt die Historieschrijver niet, dat het gebeente van LEONIDAS naar zijn Vaderland gevoerd werd. Integendeel verzekert hij, dat XERXES het lijk van dien Vorst aan een kruis deed hangen. Van hier, dat de brokken van den Leeuw, welke ik te *Sparta* zag, het graf van LEONIDAS niet kunnen aanwijzen. Men zal wel gelooven, dat ik op de puinhoopen van *Lacedemonie* geenen HERODOTUS bij de hand had; op mijne reis had ik niets medegenomen dan RACINE, TASSO, VIRGILIUS en HOMERUS, den laatstgemelden met wit papier doorschoten, om aanteekeningen te maken. Hierom is het niet te verwonderen, dat ik, mij op mijn geheugen moetende verlaten, een misslag konde begaan omtrent eene *plaats*, zonder mij evenwel omtrent eene daadzaak te bedriegen.

Lacedemoniërs, waarvan in de boeken der *Machabeeuwen* gesproken wordt; de twee andere gedenkstukken waren de Grafschriften van LYSANDER en AGESILAUS. Eigenaardig moest een Franschman het graf van twee groote Krijgshelden wedervinden. Ik wil hier aanmerken, dat Europa aan mijne landgenooten de eerste voldoende kundigheden verschuldigd is, welke het omtrent *Sparta* en *Athene* verkregen heeft (*). DESHAYES, door LODEWIJK DEN XIII naar *Jeruzalem* gezonden, bezocht, in den jare 1629, *Athene*; wij hebben zijn Reisverhaal, hetwelk CHANDLER niet gekend heeft. Vader BABIN, een Jesuit, gaf, in den jare 1672, in het licht zijn berigt omtrent den *Tegenwoordigen Staat van de Stad Athene*; dit verhaal was in orde gebragt door SPON, voor dat deze waarheidlievende en bekwame reiziger in gezelschap van WHELER op reis ging. De Abt FOURMONT en LEROI zijn de eersten geweest, welke echte kundigheden omtrent *Laconië* verspreid hebben, hoewel in der daad VERNON vroeger dan zij *Sparta* had bezocht; doch er is slechts één brief van dien *Engelschman* voorhanden: hij vergenoegt zich met te zeggen, dat hij *Lacedemonie* heeft gezien, doch treedt daarover in geene bijzonderheden. Wat mij aangaat, ik weet niet, of mijne nasporingen tot de nakomelingschap zullen overgaan; maar voor het minste zal ik mijnen naam geschreven hebben naast den naam van *Sparta*, die alleen denzelven voor de vergetelheid kan bewaren; ik zal den omtrek dier beroemde stad bepaald hebben; ik zal, om zoo te spreken, zoo vele onsterfelijke puinhoopen wederom gevonden hebben: zoo bepaalt dikmaals een geringe visscher, door schipbreuk of bij geval, de ligging van eenige rotsen, die der opmerkinge der bekwaamste lootsen ontsnapt waren.

Te *Sparta* bevond zich eene menigte altaren en standbeelden, gewijd aan den Slaap, aan den Dood, aan de Schoonheid (VENUS-MORPHÔ), godheden van alle menschen; aan

(*) Omtrent *Athene* zijn wel de twee brieven voorhanden in de verzameling van MARTINUS CRUCIUS, in 1584; maar, behalve dat zij zoo goed als niets zeggen, zijn zij geschreven door *Grieken*, in *Morea* geboren, en gevolgelijk de vrucht niet van het onderzoek van hedendaagsche reizigers. SPON haalt nog het Handschrift aan uit de *Barberijnsche* Boekerij, te *Rome*, hetwelk tweehonderd jaren meer dan zijne Reis heugde, en waarin hij eenige teekeningen van *Athene* vond.

aan de gewapende Eerbaarheid, waarschijnlijk dezelfde, welke de *Lacedemoniërs* den vijanden inboezemden. Niets van dat alles is er overgebleven; maar ik las ergens deze vier letters : ΛΑΣΜ. Moet dit aldus worden aangevuld: ΓΕΛΑΣΜΑ, *Gelasma?* Zoude dit het voetstuk zijn van het *Lagchen*, welk LYCURGUS onder de achtbare afstammelingen van HERCULES plaatste? Het altaar van het *Lagchen* alleen zijnde overgebleven te midden van het begravene *Sparta*, zoude ter luisterrijke zegepraal verstrekken voor de wijsbegeerte van DEMOCRITUS.

De dag liep ten avond, toen ik mij afscheurde van deze doorluchtige steenhoopen, van de schim van LYCURGUS, van het herdenken aan de *Thermopylen*, en van de leugens des verdichtsels en der geschiedenisse. De zon verdween achter den *Taygetus*, zoodat ik haren loop over de ruïnen van *Lacedemonie* zag beginnen en eindigen. Drieduizend vijfhonderd drieënveertig jaren waren er verloopen, sints zij, voor de eerste maal, was op- en ondergegaan over deze stad. Ik vertrok, hebbende de ziel vervuld met de voorwerpen, welke ik gezien had, en overgegeven aan onuitwischbare overdenkingen. Soortgelijke dagen kunnen vervolgens vele wederwaardigheden geduldig doen dragen, en maken vooral den geest onverschillig voor eene menigte schouwtooneelen.

DE LIEFDE.

Gij, wie men heilig noemt,
Wier deugd de wereld roemt,
Die regt doet op uw paden,
Die d'armen bijstand biedt, ...
Ach! ijdel zijn uw daden,
Hebt gij de liefde niet.

Wat ooit uw moed verwon,
't Geloof verzetten kon,
Wat gij ook moogt verrigten —
Zoo 't niet uit liefde vliet ....
De glans van al uw pligten
Is slechts een blinkend niet.

Schoon

Schoon gij 't heelal doorrent,
Der ſtarren namen kent,
Der zonnen zwaai moogt meten;
Het diepst geheim beſpiedt,
Verborgenheên kunt weten,
En in de toekomst ziet;

Schoon ge Englen talen ſpreekt, ...
En 't hart geen liefde kweekt,
Door haar niet wordt bewogen, —
Hoe trotsch uw kennis praal',
Gij blijft, bij uw vermogen,
Een klinkende metaal.

De liefde is altijd rein;
Zij blinkt als een fontein,
Wier helder-tintlend water
Kristallen ſtralen ſchiet,
Dat met een zoet geklater
En zilvren golfjes vliet.

De liefde is nimmer koel;
Zij gloeit van 't reinst gevoel,
Van Godlijk mededoogen;
De liefde is teêr en zacht;
De liefde is ligt bewogen,
En ſmelt bij jammerklagt.

De liefde hoopt altijd,
Vergeet, verdraagt en lijdt;
Zij oogst voor beter leven;
Zij helpt, zij troost, zij raadt;
De liefde wil vergeven,
De liefde denkt geen kwaad.

De liefde is uitgebreid:
Zij kent geen onderſcheid;
Zij woont bij blanken ... zwarten....
Zij heeft haar' dienst alom,

't Al-

't Altaar in alle harten,
't Heelal ten eigendom.

Zij blinkt verheven — teêr
In Jezus reine leer;
Het hard en nevlig duister
Wijkt voor haar' heldren glans:
Zoo blinkt met zachten luister
De maan aan 's Hemels trans.

Gelijk het dorſtig land,
Met heester, bloem en plant,
Gelaafd wordt door den regen,
Zoo wordt het hart beſproeid,
Als zij, tot troost en zegen,
Van 's Heilands lippen vloeit.

Zij leeft en gloeit en gloort
In Jezus heilig woord,
In Jezus edle daden:
Zij drukt, met majesteit,
Op de Evangeliebladen
Het merk van Godlijkheid.

Waar zij haar' zetel ſticht,
Daar rijst een heerlijk licht;
Daar wil de Godheid wonen;
Daar troont een Englenrij,
Daar klinken zuivre toonen
Van hemel-melodij.

Zij bloeit in 't bloemrijk dal,
Ruischt in den waterval,
En klettert in den regen;
Waar zij den ſterveling vleit,
Daar druipt het al van zegen
En zwelt van vruchtbaarheid.

o Gij, vol rein gevoel,
Die gloeit voor 't hoogste doel,
Voor 't heil der menschheid ademt!
Gij, dan op 't hoogst verrukt,
Als gij 't heelal omvademt
En aan uw' boezem drukt!

Gij, edle menschenvrind!
Wordt, schoon gij harten vindt,
Met eeuwig ijs omtogen,
Schoon gij op rotsen stuit,
Door liefde teêr bewogen ....
Zij stroomt ten boezem uit.

U, wien geen ondank grieft,
Van 't Englendom geliefd,
En boven de aard' verheven,
U, rijp voor de Eeuwigheid,
U is in beter leven
De gloriekroon bereid.

SPANDAW.

VOORBEELD VAN BUITENGEWONE SPIJSONTBERING.

In het Prinsdom *Wales* leeft nog tegenwoordig eene vrouw, MARIA THOMAS genaamd. Zij is vierentachtig jaren oud, drieënzestig van welke zij in het bed heeft doorgebragt; gedurende dat lange tijdverloop heeft zij geleefd, zonder bijkans iets te eten of te drinken. Tien jaren heeft zij, gedurende dit tijdverloop, geleefd, zonder volstrekt eenig voedsel, hoe ook genaamd, te nuttigen; zij bevond zich toen in eenen staat van verstijving, zonder van haar aanwezen eenige bewustheid te hebben. In den jare 1807 bestond haar voedsel in eene once broods en een glas water in de veertien dagen; en nog gaf zij dit voedsel over, eenige minuten nadat zij het had genuttigd. Na zoo langdurig eene onthouding van voedsel, bevindt zij zich in den toestand van een levend geraamte. De Heer JAMES WARD, in *Newmanstraat*, een voortreffelijk kunstenaar, bezit eene overfraaije afbeelding van deze vrouw, eenig in hare soort, en

en naar het leven vervaardigd. Hoogstwelkom zoude den Wijsgeeren en Geneeskundigen eene plaat van dit zonderling portret zijn, verzeld van een berigt aangaande het oorspronkelijke door den Heer WARD, persoonlijk met hetzelve bekend.

ANEKDOTEN, RAKENDE DEN BEROEMDEN VIOLIST VIOTTI.

JAN BAPTIST VIOTTI, geboren in *Piemont*, in den jare 1745, leerling van den vermaarden *Italiaan* PUGNANI, was, ongetwijfeld, de eerste Violist zijner eeuwe. De Noordsche hoven bezocht hebbende, kwam hij te *Parijs*, werwaarts het gerucht, welk van hem was uitgegaan, hem was vooruit gereisd. De verwachting, van hem opgevat, ging hij nog te boven in zijne eerste proeven in het Geestelijke Concert, welk in de maand Maart des jaars 1782 gegeven werd. Zijn geleerd spelen veroorzaakte eene algemeene geestdrift.

De Koningin wilde hem te *Versailles* hooren. De dag tot een Concert wordt bepaald. Alle de personen van het hof zijn er tegenwoordig. Reeds de eerste maten van een *Solo* wekken de diepste stilte en aandacht. Intusschen hoort men, in een naaste vertrek, onverwacht roepen: *Ruimte voor Mijnheer den Graaf van Artois!* Te midden van het gedruisch neemt VIOTTI zijne viool onder den arm, en verlaat de zaal en het gansche hofgezin, tot groote ergernis der aanwezigen.

Kort daarop nam VIOTTI het besluit, niet meer in het openbaar te spelen; zijne vrienden, echter, genoten het voorregt, hem op bijzondere Concerten te hooren.

In den jare 1792 woonde op eene vijfde verdieping van een huis een Afgevaardigde tot de Constituerende Vergadering, een boezemvriend van VIOTTI. Op verzoek gaf deze de toestemming, om, ten huize van zijnen vriend, een Concert te geven. Prinsen en de eerste vrouwen van het hof worden er op genoodigd. Op de bedenking, dat het lieden van zoo veel aanziens niet te vergen ware, zoo hoog te klimmen: „Al lang genoeg," sprak VIOTTI, „zijn wij tot hen afgedaald; van daag moeten zij tot ons opklimmen."

Op zekeren tijd bevond hij zich in gezelschap van den Heer PUPPO; hij wist, dat deze overal zich beroemde, een leerling te zijn van TARTINI, maar tevens, dat zulks onwaar was. Thans verzocht hij den Heer DE LA HOUSSAIE, een echten leerling van TARTINI, in zijns leermeesters manier te spelen, in tegenwoordigheid van den Heer PUPPO, welken hij aldus aansprak: „Mijn vriend! luister nu eens aandachtig naar DE LA

„HOUS-

„ HOUSSAIE, en gij zult van TARTINI's ſpelen een denkbeeld
„ hebben."

In het laatst van het jaar 1792 verliet VIOTTI *Frankrijk*, en begaf zich naar *Londen*, alwaar hij ſedert de Muzijk met den Koophandel heeft verwisſeld.

DE RIJKAARD EN DE WIJSGEER SADI.

Een zeer rijk *Perziaan* vroeg den Wijsgeer SADI al lagchende, waar het bij toe mogt komen, dat men Lieden van Vernuft zoo vaak aan de huizen der Rijken vond, terwijl men de Rijken nimmer aan de huizen der Mannen, voor verſtandig bekend, aantrof? — „ Het is," antwoordde SADI, „ omdat Mannen van Verſtand de waarde der Rijkdommen „ kennen, maar de Rijken van de waarde des Verſtands on„ kundig zijn."

SCHOON GEZEGDE VAN KONING EDUARD I.

Door den dood van HENDRIK III. werd deszelfs Zoon EDUARD tot den Troon van Engeland geroepen. Deze Prins, gelijktijdig het overlijden van zijnen Vader en dat van zijnen eenigen Zoon vernemende, betoonde minder droefheid over het tweede, dan over het eerſte verlies. De Koning van *Siciliën* zich daarover verwonderd toonende, gaf hij denzelven tot antwoord: *Het verlies van eenen Zoon kan vergoed worden; dat van eenen Vader is onherſtelbaar.*

IETS OUDERWETSCHS.

Ten tijde van KAREL DEN IX, Koning van *Frankrijk*, waren de danſen vrij ſtijf en droog. Aan het Hof ſpeelde men op de gewone *bals* — de *pſalmen Davids*. De Koning zelf danſte het liefst naar de woorden van den 129 pſalm. — En thans —? *Tempora mutantur!*

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING (*)

OVER DE VERDIENSTEN VAN

Mr. JOHAN VAN HEEMSKERK,

INZONDERHEID ALS DICHTER.

DOOR

Mr. JACOBUS SCHELTEMA,

Lid van het Hollandsch Instituut, Secretaris der Tweede Klasse van hetzelve, enz. enz.

Het was voor den beoefenaar van de Geschiedenis onzer Dichtkunst een aanmerkelijk verschijnsel, dat er eene verzameling van grootere en kleinere dichtstukken, alle van éene hand, en bij de laatste uitgave in 1626 geteld: *Minnekunst*, *Minnebaat*, *Minnedichten*, *Mengeldichten*, bestond, welke, naar het oordeel van bevoegde regters, eene gelijke waarde hadden met de beste voortbrengselen der edelste vernuften, dan — wier maker geheel onbekend was.

De beroemde PIETER BURMAN (de jonge) behoorde vooral onder de hoogschatters van dezelve. Hij zoo wel, als BROEKHUIZEN, prees deze verzen zijnen vrienden en leerlingen aan; van hier waarschijnlijk, dat, wanneer, voor veertig of vijftig jaren, één dezer thans zeldzaam gewordene boekjes op eene verkooping voorkwam, het-zel-

(*) Deze Redevoering is uitgesproken in de Maatschappij FELIX MERITIS, den 7 Febr. 1811.

zelve doorgaans niet dan voor eenen vrij hoogen prijs konde worden ingekocht.

Deze verzameling kwam mij ter hand bij het opsporen der verdiensten van de Dochters van ROEMER VISSCHER. De *Mengeldichten* waren, bij den eersten druk, aan de oudste der Zusteren met een zinrijk Lofdicht opgedragen, hetwelk later getiteld: *Hollandsche bottigheids verdediging* (*), door mij met genoegen en goedkeuring in de Redevoering over beide (†) is ingevlochten.

Het konde niet missen, of de algemeene waarde dezer verzen, in speling van vernuft, rijkdom van denkbeelden en zwier van uitdrukking, moest tevens in het oog vallen, vooral daar zekere natuurlijke losheid en eigenaardige bevalligheid met een rein gevoel en eene uitstekende kieschheid vereenigd waren; eene kieschheid, zoo zeldzaam in gedichten van dien aard, en in eenen tijd, toen men dezelve wel eens bij de beste Dichters, CATS, HUYGENS en anderen, te vergeefs moest zoeken — zelfs zoodanig, dat deze verzameling gerustelijk aan jonge lieden in handen zoude kunnen gegeven worden, indien de les van CAMPHUIZEN minder waarheid behelsde:

Hetgeen van zelve wast, behoeft men niet te zaaijen.

Niet alleen werd derhalve dit boekje onder vele anderen met een witten keursteen geteekend; maar een later onderzoek stelde deze verzameling bij mij in zulk een licht, dat ik eene overweging van derzelver gehalte als geen ongepast onderwerp beschouwde voor eene spreekbeurt ter dezer plaatse, die, mijns *inziens*, *niet alleen* en bij uitsluiting toegewijd is aan de behandeling van zaken van geheel ernstigen en gewigtigen aard tot leering en stichting, maar ook, door de beschouwing van eenigzins vrolijke onderwerpen, dienen mag tot genoegen en uitspanning.

Ik stelde mij dus voor, om hier te spreken *over den onbekenden Dichter*, en had reeds, vermits ik niets anders wist, dan dat dezelve een geboren Amsterdammer was, die van den jare 1617 tot 1621 zijne letteroefeningen te *Leyden* had vervolgd, mijn *negatief* onderzoek in zoo verre voortgezet, dat ik aangaande vele Amsterdamsche Dich-

(*) *Verz.* 2de druk, bl. 415.
(†) Bl. 13; zie ook Aanmerkingen bl. 98.

Dichters wist, dat onder hen de maker *niet* was, en dat, naar mijn begrip, geene andere overschoten, dan DANIEL MOSTERT en de Advocaat INGELS, beiden om het goed gebruik van de edelste gaven van verstand en hart bij HOOFT in achting, en om hun geslepen vernuft en vrolijkheid op den Huize te *Muiden* immer welkom.

Dan, bezig met een onderzoek van geheel anderen aard, geraakte ik op het onverwachtst in het spoor om de waarheid te vinden, en weldra bleek het mij, dat Mr. JOHAN VAN HEEMSKERK, de beroemde Schrijver van de *Batavische Arcadia*, de maker was, die bij mij meer als voortreffelijk Proza-schrijver, dan als Dichter bekend stond, en door zijne verwijdering uit den kring der Amsterdamsche Dichteren, veroorzaakt door een verblijf buitens lands gedurende vele jaren, niet in den kreits van mijn onderzoek was gevallen.

Het eerst, dat mij in dezen voorkwam, was een vers van BROSTERHUIZEN (*), hetwelk, als niet bevallig zijnde, door mij wordt achtergelaten. Deze was, in 1625, door de *Minnekunst* van HEEMSKERK op de lijmstang van Cupido geraakt, en nu zocht hij uitredding door den *Raad tegen de Liefde*, welke bij den eersten druk wel beloofd doch niet gegeven was, en alleen bij den tweeden druk gevonden wordt. Die wenk bragt mij natuurlijk tot eene vergelijking van deze verzen met de dichtbloempjes, waarmede het veld der *Batavische Arcadia* is bezaaid. Ik vond hier niet alleen eene gelijke bevallige keuze, een gelijken geur en kleur, maar ook twee der fraaiste *Minnedichten* uit de verzameling (†) op nieuw met verandering gebruikt. Later vond ik, met 's mans lotgevallen uit zijne eigene aanteekeningen bekend geworden, verscheidene andere bewijzen, en, indien zulks noodig ware, nog meerdere in den fraaijen en zoo bij uitstek belangrijken Brief van HEEMSKERK zelven, die onlangs door den Heer VAN DER AA uit den letterschat van de Heeren VAN MAANEN en VAN DER MEERSCH in dit *Mengelwerk* is geplaatst (§) en door mij nader zal gebruikt worden.

Mijn

(*) Zie *Verzameling van Gedichten*, 1654.

(†) 2de Druk, bl. 345 en 353, en *Bat. Arc.* dr. van 1729. bl. 184 en bl. 16.

(§) Zie *Letteroefeningen* 1810. No. IX en X. *Mengelwerk.*

Mijn voornemen, M. H., bekwam dus eene geheel andere wending; een veel ruimer veld opende zich voor mij, vermits ik u thans ook met den man en deszelfs lot moet bekend maken. Deze Verhandeling erlangde dus ten opschrift: *over de verdiensten van Mr.* JOHAN VAN HEEMSKERK, *vooral als Dichter.* Het bevallige van het onderwerp en het geheel onbekende van hetzelve bij de meesten uwer, zoo niet bij allen, waarborgen mij van uwe deelnemende aandacht, terwijl de ondervinding mij van uwe bescheidene toegevendheid in het beoordeelen verzekert; dus treed ik, zonder verdere vooralspraak, ter zake.

JOHAN VAN HEEMSKERK werd in het jaar 1597 geboren. Zijne deugdzame Ouders, REYNIER VAN HEEMSKERK en GEERTRUID CANT, wezen hem vroegtijdig op de braafheid en verdiensten van beider Vaders, CLAAS VAN HEEMSKERK en REYNIER CANT, die, beiden helden in het rijk van waarheid (*), door dadelijke blijken van vaderlandsliefde in den zorgelijksten tijd, en door ijver en trouw als Regter en Regent, de liefde en dankbaarheid hunner verpligte Medeburgers en Landgenooten verwierven, en allezins den lof verdienden, die, in de nog onuitgegevene aanteekeningen van den Kleinzoon (†), allerwegen hun met warmte wordt toegekend. De roem, voor zijnen naam verworven door zijnen Neef JACOB VAN HEEMSKERK, den Admiraal, die, in het ijs van *Nova Zembla* bewaard, later in den glorierijken zeeslag voor *Gibraltar* sneuvelde, prikkelde nog meer zijn edel gemoed tot bedrijven van eere en tot liefde voor het Vaderland; van hier dat hij, hoezeer te *Bajonne* opgevoed, vaderlandsche gevoelens en zeden bij zijne komst aan de Hoogeschool te *Leyden* bragt, alwaar hij in het stamboek van een zijner vrienden schreef:

Gij

(*) Zie *Staatkundig Nederland*, D. I. bl. 437 en bl. 217.

(†) Deze zijn vervat in een geschreven boek in 4to. getiteld: *Aanteekeningen het Geslacht der* VAN HEEMSKERKEN *specteerende, door Mr.* JOHAN VAN HEEMSKERK, *in zijn leven Raadsheer in den Hoogen Raad*, uit de nagelatene papieren van Mr. R. VAN HEEMSKERK mij verstrekt.

Gij weet, dat ik mijn hand
Niet wen in 't rijke Grieksch of deftig Roomsch te schrijven,
Maar dat ik die bedwing bij ons slecht Duitsch te blijven,
Uit enkel liefde tot mijn eigen taal en land (*).

Aldaar genoot hij het onderwijs van BARLAEUS, SYLVIUS en VAN ZWANENBURG. Hij was de boezemvriend van DOUBLET (†) en VERBURG (§), beoefende met beiden de Nederduitsche dichtkunst, en trok met den eersten buitens lands. Vier jaren besteedde hij in het bezoeken der voornaamste rijken van Europa. Te *Bourges* ontving hij de waardigheid als Leeraar der Regten. Den zomer van 1624 bragt hij door te *Parijs*, meestentijds, volgens zijne aanteekeningen, als lid van het huisgezin van HUGO DE GROOT, zijn bloedverwant, op wiens liefde en genegenheid hij zich toen en naderhand met reden verhief.

Na de terugkomst in het Vaderland, woonde hij in *den Haag*, alwaar hij, als bekwaam en gelukkig Pleiter, zijnen roem als Regtsgeleerde weldra vestigde, welks regtmatigheid alsnog uit zeer vele advizen zoude te bewijzen zijn. In 1628 tot Advocaat der Oostindische Maatschappij aangesteld, vertrok hij weldra met drie Bewindhebberen naar *Engeland*, om de netelige verschillen tusschen de Hollandsche en Engelsche Maatschappijen, over de Executie in *Amboina*, vermengd met vele andere quæstien van oorlog en staat, zoo mogelijk, te vereffenen. Zij werden bij de zes jaren aldaar opgehouden, en, eindelijk onverrigter zake terug gekeerd, erlangde hij, tot een blijk van goedkeuring op zijne pogingen, een geschenk van zesduizend gulden boven zijne aanvrage en kosten. Had de edelmoedigheid jegens zijnen Schoonbroeder DIRK PRUYS, die bezwaard was met de zorg van een groot gezin, hem niet wederhouden, hij ware destijds waarschijnlijk gevorderd tot het zoo voordeelig als aanzienlijk ambt van Advocaat der Maatschappij. Hij bleef in *den Haag* wonen en aldaar de regtsgeleerde practijk beoefenen, die hem, volgens eigen schrijven, meer voordeels gaf dan het beste ambt. Hij vestigde zich later in *Amsterdam*, alwaar hij in

(*) In het *Album* VAN BROSTERHUIZEN; zie 1ste druk, Meng. No. 3.
(†) Ald. Meng. No. 9.
(§) Ald. Meng. No. 6 en 11.

in 1640 Schepen (*) werd en de ſtad in verſcheidene ambten, gedurende vijf jaren, met lof diende. Toen is hij tot Lid van den Hoogen Raad (†) benoemd; in welken ſtillen en gerusten werkkring hij bleef tot aan 1656, wanneer eene heete koorts hem op het onverwachtst aan gezin, vrienden en vaderland ontrukte.

In gevorderden leeftijd is hij gehuwd aan ALIDA VAN BEUNINGEN, de Zuster van COENRAAD, den wijzen en eerlijken Staatsdienaar, wiens verſtand en hart door HEEMSKERK voornamelijk waren gevormd en geleid, zoo als VAN BEUNINGEN later dankelijk erkende en beloonde door zijne zorg als Voogd over de vier nagelatene Zonen van den Raadsheer. Deze gedroegen zich alle hunnen Vader waardig. De oudſte ſneuvelde bij het veroveren van *Naarden*. De derde, COENRAAD (§) genoemd, begaf zich, op eigene kosten, als vrijwilliger, met vijftig matrozen, in 1674, naar 's Lands vloot; hij woonde de zeeſlagen bij aan boord van den Admiraal VAN GENT, en kwam onverzeerd en met eere terug; later werd hij door zijnen voortreffelijken meester in de ſtaatkundige loopbaan geleid; hij betrad dit glibberig ſpoor met ſtevigen voet, bragt vele gewigtige bezendingen met lof ten einde, en werd door den Keizer tot Graaf des Rijks verheven. Zijne zedigheid en burgerlijkheid deden hem geen gebruik maken van dezen bekomenen titel; in alles voegde hij aan den naam van HEEMSKERK eenen grooteren luister toe door eigene deugden.

De naam van den Vader is het meest bekend geworden en gebleven door de *Bataviſche Arcadia*. Dit Werk was het eerſte, zoo veel ik heb kunnen nagaan, in onze taal, waarin, onder het loofwerk van liefkozerij, gehandeld werd over onderwerpen van Geſchiedenis, Regtspleging, Zeden enz. WILLINK, SOETEBOOM, BRUYN, GARGON en anderen hebben het voorbeeld van HEEMSKERK gevolgd; dan niemand hunner heeft dezen ingehaald, veel min voorbij geſtreefd.

Daar is er, die afkeuren, dat de ernſtigſte voorwerpen uit de Geſchiedenis of Regtspleging alhier met minverhalen en liefdesgevallen vermengd zijn. Gaarne geef ik toe, dat dit bij de lezing niet aangenaam is; doch lijstwerk en ta-

(*) WAGENAAR, *Amſterdam*, D. III.
(†) VAN LEEUWEN, *Bat. ill.*
(§) *Staatkundig Nederland*, D. I. bl. 425.

tafereel zijn hier bij beide elk op zichzelve zoo bijzonder schoon, dat beide eene opzettelijke beschouwing, liet mijn bestek zulks toe, zouden verdienen.

Alles is ingekleed als een reisverhaal van een vrolijk gezelschap jonge lieden bij een togtje van den Haag naar Katwijk, door Rijnland, op een schoonen zomerdag. De onderlinge gezelligheid, de pas ontluikende liefde bij twee hunner, de meer gevorderde bij twee anderen, geven gelegenheid tot vrolijke gesprekken, zoete kwellaadje en vele kwinkslagen; de herinnering aan gebeurde zaken op de bezochte of geziene plaatsen aanleiding tot ernstiger overweging, en bij deze laatste blinken de geleerdheid, vaderlandsliefde, vrijheidsijver, gematigdheid in godgeleerde zaken, en menschenmin van den Schrijver niet minder uit, dan de smaak, de kieschheid en het vernuft van denzelven in het eerste. De stijl is zoodanig naar den eisch van elk verschillend onderwerp gebezigd, dat het eene afzonderlijke Verhandeling zoude worden, indien ik dit trachtte te bewijzen. De eerbiedwaardige LUBLINK, zoo verdienstelijk bij onze Letterkunde, schreef mij onlangs, „ dat hij voorheen dikwijls had nagedacht, wat „ hem toch in zijnen jeugdigen leeftijd zoo bijzonder in „ de geschriften van HEEMSKERK had bekoord; bij ge„ vorderde jaren was hij overtuigd geworden, dat het ze„ ker dit verschil van stijl naar eisch van het behandelde „ was, en vooral ook deszelfs rijkdom in beelden, niet „ minder dan in de gedichten van Vader CATS." De platheid en langdradigheid, waarvan deze, hoe hoog men ook zijne waarde moge rekenen, en waarin ik aan niemand wenschte achtergesteld te worden, niet geheel vrij te pleiten is, zijn hier daarenboven vermijd. Hoe gemakkelijk zijn de ongemakkelijkste zaken behandeld! hoe gepast en aardig zijn de overgangen! alles rolt en vloeit als van zelve.

Ware ik niet verzekerd in het vervolg stoffe ter versiering te over te zullen vinden, ik zoude uit het bijwerk overnemen de beschrijving van *het wijf uit de herberg* (*), als met de kracht van FRANS HALS geschilderd, of die van het *geestige zangstertje* (†), in de keurige manier van TER BURG bewerkt; dan, vermits de Hoogleeraar SIEGENBEEK aan deze tafereelen eene wel-ver-

(*) *Bat. Arc.* bl. 9.

(†) Ald. bl. 175. SIEGENBEEK, *Proeven van Welspr.* D. I.

verdiende plaatse bij de *Proeven van Nederduitsche Welsprekendheid* heeft ingeruimd, mag ik dezelve als bij u bekend houden en ze met stilzwijgen voorbijgaan, om bij een der ernstiger deelen een weinig langer te vertoeven.

De voornaamste dezer loopen over de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten, het Strandregt, het Regtersambt, over de misbruiken in de Regtspleging, de langdurigheid der Procesfen, het nadeel der Pijnbank, het onregtvaardige van de verbeurdverklaring der goederen, de geschiedenis van de afschaffing derzelve; en vooral de geschiedenis van de vermindering in het straffen van gewaande Toovenaars en Heksen hier te lande en het nietige der beschuldigingen van Tooverij, Spoken en wat dies meer zij.

In het laatste opzigt zoude ik aan dit Werk de meeste waarde toekennen. HEEMSKERK was in dezen, nagenoeg gelijktijdig met den Rotterdamschen Schepen DANIEL JONCKTYS, die de zaak tevens als Geneesheer en Zielkundige beschouwde, de voorlooper van BEKKER. Hij is, mijns inziens, de eerste onzer Regtsgeleerden en Regters, die over en tegen dit gewigtig punt in de gedenkrollen der menschelijke ellende en boosheid, ten minste lang vóór THOMASIUS, in onze taal schreef. Hij had opzettelijk nagegaan, wat hierover voor en tegen reeds geschreven was. De naam van onzen Landgenoot JOHANNES WIER of WIERIUS, in de *Graaf* geboortig, en thans zoo weinig bekend, die het eerst en zelfs vóór den Jesuit SPEE, te *Weenen*, tegen den Duivel en de Duivelskunsten schreef, en de Toovenaars en Heksen voor den brandstapel trachtte te bewaren, is door hem bewaard gebleven, en ook heeft hij den laatsten, als Schrijver van het Werkje, *de cautio criminalis*, of *waarborg om geen kwaad halsregt te doen*, regt doen wedervaren. SPEE had als Geestelijke velen der lijderen tot in hun uiterste bijgestaan; uit menschlievendheid besloot hij, de gruwelen, welke hij had leeren kennen, openbaar te maken, en zich het gevaar, hetwelk hij hierdoor bij de domme menigte liep, te getroosten. Zijn Werk moest echter, wanneer men zijnen stand en den tijd in acht neemt, natuurlijk vele blijken van bijgeloovigheid behouden. Nergens is, dunkt mij, het schrikkelijke der Heksenprocesfen meer naar waarheid en meer volledig ten toon gesteld, dan hier. HEEMSKERK heeft er zeer veel uit ontleend. Alles bijeengetrokken en zamengedrongen zijnde, komt de slotsom hier op uit.

Het Bijgeloof en de Baatzucht boden elkanderen de hand.

hand. Het gros der menschen geloofde destijds in het algemeen, dat men zich aan den dienst en de magt van God konde onttrekken, en een verbond met den Duivel aangaan, die alsdan aan zijne volgelingen de gaaf toestond om al het onmogelijke te verrigten. — Niet alleen werd dus alles, wat het begrip van het onkundig gemeen te boven ging, *tooverij*; maar al het zedelijk en het zoogenaamd natuurlijk kwaad werd ook aan Toovenaars toegeschreven. Men beschouwde zulk een gewaand verbond als de zonde tegen den Heiligen Geest, die onvergeeflijk was verklaard. Men hield zich hierom geroepen om voor Gods eere tegen de Toovenaars en Heksen te ijveren. De Regters, de Geregtsschrijvers, de Beulen en de Rakkers ontvingen het loon van hunnen arbeid naar het getal der verwezenen, en hunkerden des naar de voordeelen uit het hoofdgeld en het verbeurdverklaren der goederen, als zijnde de brokken, waarvan zij vette soppen konden eten. Van hier derhalve, dat men even gretig was in het aannemen als in het doen van beschuldigingen. Men lokte deze uit, naamloos, onverschillig van slechte of van geloofwaardige menschen, van minderjarigen, van kinderen, en, ô gruwel! zelfs van kinderen jegens eigene ouders. Naar het bestaan van de misdaad (*corpus delicti*) werd nooit onderzoek gedaan. Alles, wat bij mogelijkheid ten nadeele van den beschuldigden konde dienen, werd met drift opgespoord en aangevat. De minste vlek in het zedelijk gedrag was een bewijs van schuld. Was de gewaande Toovenaar of Heks deugdzaam, dan was het: *zie, hoe de wolven zich met schaapsvachten kunnen bedekken!* Vlugtte of verweerde hij zich, dan was de beschuldiging bewezen: *hij durft zijnen regter niet onder de oogen komen*, zeide men. Werd hij gevangen, dan was het uitkleeden en scheren van den beklaagden het eerste werk, ten einde deze door het behouden van eenig tooveртuig of eenige tooverzalf niet zoude wegvliegen, al ware het ook door een vensterreet of sleutelgat. Bevond men dan ergens eenige moedervlek of lidteeken, dit was het ingedrukt zegel van den Boozen en een bewijs voor het aangaan van een verbond met denzelven. Naar alles, wat ooit het leed van een gevangenen verzachten kan, verlangde en smachtte hij vergeefs; hij mogt zelfs den Regter niet zien, opdat de helsche geest niet in dezen zoude overvaren. Het was gunst, wanneer de vuur- of water-

 proef,

proef, beide uiterst wreed, de laatste hoogst onzeker, alsdan volgde; gewoonlijk de pijnbank. Wat konde men van de oude zuffe vrouw, door dreigen, geeselen, rekken, prangen en persen op het uiterste gemarteld, anders verwachten, dan dat ze zeide, wat men hebben wilde? Zij had dan den Duivel gezien, en beschreef zijne hoornen, zijnen staart en zijne vurige oogen zeer naauwkeurig; zij was dan in eene mosselschelp of eijerschaal, met behulp van eene naald, over de zee naar *Engeland* gestevend; zij was op een bezemstok naar den Bloksberg gevlogen; had aldaar in de gedaante van eene kat gedanst, en met den Boozen en anderen gebanketteerd en — geboeleerd; zij was dan verders in een weerwolf, vledermuis, kraai of vloo veranderd geweest, en had ijsselijke misdaden gedaan, onweren verwekt, den oogst op een veld met den bezem neergeslagen, heete koortsen gezaaid, schepen op verren afstand doen vergaan, menschen en vee betooverd, en honderd andere onmogelijke dingen verrigt! Nadat ze zichzelve in de pijne alzoo schuldig verklaard had, werd haar afgevergd, de medeschuldigen te melden. Wil ze of kan ze niet, alweder naar de plei! Heeft ze hare eigen onschuld niet kunnen staande houden, hoe zal ze het die van anderen doen? Met dezen werd dan gelijk vervaren. Van hier was het dan, dat op het laatst niemand veilig werd. Één vijand was genoegzaam om den besten en nuttigsten mensch in handen van den Regter te brengen; en deze werd zoo ervaren in kunstgrepen en strikvragen, om de Toovenaars tot bekennen te brengen, dat zeker Ambtman zich *beroemen durfde, de* greep zoo weg te hebben, dat, indien de Paus zelf onder zijne kluiven kwam, ook deze zoude klappen en zich schuldig kennen! Gebeurde het, dat iemand der beschuldigden zich konde verdedigen, dan werd hem dit door den Duivel ingegeven. Bezweek hij onder de pijniging, of werd hij flaauw, dan maakte de Booze hem ongevoelig. Stierf hij onder de foltering, dan brak de Duivel hem uit belangstelling of genegenheid den hals. Stond hij de foltering in alle deelen door, dan was het een hardnekkig kind van den Satan; dan werd de kerker bij voortduring zijn lot, de Geestelijken bragten hem op de pijnbank des gemoeds, en ontzeiden hem de zaligheid, indien hij niet bekende. Bekende hij, dan werd de ijsselijkste dood door strop, water of vuur onvermijdelijk, en, zoo men meende tot Gods eer, de straf voor de aangetijgde misdaden.

den. „ De ſtaken," zegt HEEMSKERK, „ rookten bij honderden van den brand der genen, die menigmaal veel vromer en deugdelijker waren dan de genen, die ze dus deden verbranden (*)." Onder het ſchetſen van deze gruwelen wordt de hand ſtijf, het hart week, het oog nat, het gemoed vol. Ô God! hoe dikwijls heeft de mensch uwe ſchoone wereld, die een hemel konde zijn, in eene hel misvormd! Dan, M. H., laat ons liever onze aandacht op aangenamer tooneelen vestigen, en HEEMSKERK als Dichter beſchouwen.

Om HEEMSKERK als Dichter te doen kennen, kunnen wij best 's mans eigene woorden gebruiken, uit den reeds geprezenen Brief. Den Poëet OVIDIUS aangehaald hebbende, zegt hij: „ dat deszelfs aardige aangenaamheid en voortloopende vaardigheid, zonder eenig ſtuiten of tegenſtooten, bij de minſte verſtanden kunnende gelezen en begrepen worden, hem boven alle anderen altijd heeft aangeſtaan, en zoo veel mogelijk in zijne kleinigheid gevolgd is geworden."

Op het voetſpoor van dezen was het ook, „ dat, hoe zeer hij wel konde zien, waar het hem haperde, hem echter de moeite niet lustte, om alles zoo naauw te beſchaven en te bedisſelen, noch hem grooten arbeid wilde laten kosten, hetgene ſlechts tot tijdverdrijf en tot geestes vermaking gedaan werd."

Hij zeide verders: „ dat alles zoo naauw te ziften en zoo netjes uit te werken, te futſelachtig is, en dikwijls de ſchilderijen ſlacht van de oude meesters der verledene eeuwe, waarin alles tot een haartje op het netſte en werkelijkſte is uitgewrocht, en evenwel hebbense in den omtrek die aardigheid en aangenaamheid niet, die de ſtukken van de kunſtenaars van onzen tijd, hoewel met een ruwer penſeel en robuster hand ontworpen, aan het oog geven. De dichten hebben hun ziel en ligchaam alzoo wel als de mensch, die ze maakt; de woorden voor het ligchaam en de geest, die er in is, voor de ziele verſtrekkende. Zoo ver

(*) *Bat. Arc.* bl. 43 en volg. — *Waarborg om geen kwaad halsregt te doen*, 1643, in velen. Ook mijne *Redevoeringen over het Leven, de Leer en Lotgevallen van* BALTHASAR BEKKER, *Vad. Letteroef.* 1804. *Mengelw.* No. II, III, IV.

ver de ziel voor het ligchaam te præfereeren is, doet ook de geestigheid van een vers voor de fraaije woorden; maar als ze beiden te zamen gaan, zoo maken ze eene volmaakte volkomenheid, even als eene aardige ziele in een schoon ligchaam. Maar hoe zelden wordt dit bijeengevonden, en daar het gevonden wordt is het voorwaar hoogelijk te achten. Voor mij ik weet dat ik noch het een noch het ander hebbe, en is er iets dat in mij recommandabel zoude mogen gevonden worden, dat is eene vaardige voortvloeijendheid, die mij bijna alles zonder moeite uit de pen doet vallen, en als die aan het glijden is, dat ik dan hier en daar op een woordje, daar ik wel voel dat het hapert, zoude willen blijven staan, zoo zouden mij ondertusschen de concepten, die maar (als een aanzigt in een spiegel) los in de inbeeldinge hangen, uit het hoofd gaan, en dan zouden er wel nette versjes, met fluweelen woordjes uitgewrocht, voor den dag komen, maar daar dikwijls noch geest noch leven in zoude wezen; en die daar zin in hadde, zoude PYGMALION slachten, die op een marmeren beeld verliefd werd."

Wat wonder was het derhalve, dat HEEMSKERK, bij voorkeuze, den lieftalligen Dichter navolgde, met wien hij zoo zeer in aanleg overeenkwam? wat wonder, dat hij in den leeftijd, waarin alles medewerkt om voor de liefde en de bevallige sekse de lier te stemmen, ten voorwerp koos het groot en bevalligst Minnedicht, hetwelk ons uit de oudheid is bewaard gebleven, de *Ars amandi* (de *Minnekunst*) en het *Remedium amoris* (den *Raad tegen de liefde*), door HEEMSKERK *Minnebaat* genoemd, waarvan zijn Vriend VERBURG, zoo wel als van de Minnedichten van WESTERBAEN (*), had mogen zeggen:

Hier geschiedt u een vertooning
Van de min en van zijn woning —
Van zijn moeder en zijn' staat;
Van de jokjes en genuchjes,
Van de kuurtjes en de kluchjes,
Daar mee Venus ommegaat,

of vragen:

Ben

(*) WESTERBAEN's *Gedichten*, D. I. Voorwerk.

Ben je nieuws om eens te zien
Al de kusjes — al de vonkjes,
Al de lachjes — al de lonkjes,
Die der in de min geschien;
Al het hopen — al het beven,
Al het sterven — al het leven,
Al het zuur en al het zoet,
Al de listen — al de trekken,
Die haar in de min bedekken,
Dan met honig — dan met roet:
Zoo doorziet eens deze bladen,
Die, met al dit goed beladen,
Onze Dichter u behandt —
Daar je geestig in ziet zweven
's Minnaars hoop en zorg en leven
Door zijn levende verstand.

Ik treed met dit alles geenszins, M. H., als Lofredenaar op van dit dichtstuk van OVIDIUS in *alle* deszelfs deelen; ik weet het, dat hetzelve niet is vrij te pleiten van te groote dartelheid in sommigen; dan OVIDIUS schreef in den weelderigsten tijd voor de Romeinen, toen deze onder AUGUSTUS, de vrijheid om den vrede vergetende, het meest verfijnd zinnelijk genot ten doel stelden van elke najaging. HEEMSKERK, die alles inrigtte naar de eenvoudigheid der zeden te *Amsterdam*, in zijnen tijd, zegt zelf, „dat hij OVIDIUS veel eerlijker heeft doen spreken, dan deze weleer in zijne taal gewoon was; zijne meeninge niet te min zoo na komende, als de gewoonten eenigzins toelieten, ja zelfs van het laatste somtijds aftredende, om zijne bevalligheid niet geheel te verliezen, en hem altemet iets doende zeggen, dat hij nooit gedacht had, om van deszelfs hout pijlen voor zijnen eigen koker te maken;" en waarlijk, hij had dus zijnen naam niet behoeven te verbergen, om reden (zoo als hij in het kort berigt voor den tweeden druk zegt) „dat de naam weinige waarde aan zulke geschriften, en zulke geschriften niet veel achtbaarheids aan den Schrijver kunnen bijzetten."

Gij begrijpt ligtelijk, M. H., dat ik onmogelijk de geheele *Minnekunst* of *Minnebaat* kan geven; en moeijelijker was voor mij het bijbrengen van geschikte stalen, dan ik zelf vermeende. Alles is in verband bewerkt. OVIDIUS bevatte in eene doorgaande rede *den raad aan de Vrijers* in twee boeken, die *aan de Vrijsters* in één boek. Ik heb het geheel doorgeloopen en enkele zinsneden uitgekipt,

kipt, die als bijzonder fraaije plaatsen bij OVIDIUS bekend zijn, ten einde hierdoor bij hen, die dezelve zich misschien kunnen herinneren, de fraaiheid der vertalinge te beter te doen kennen, en dezen te doen zien, hoe weinig het Nederduitsch bij het Latijn afsteekt. VONDEL vergeleek eens (*) met reden het vertalen van een geestig dichtstuk bij het overgieten van een geestig vocht in eene flesch met eenen naauwen hals; hoe spoedig wordt er nat geplengd, hoe zeker vervliegen er fijne deelen! zal de kracht behouden worden, dan moet de Vertaler het verlies met iets geestigs kunnen aanvullen. Dit heeft HEEMSKERK kunnen doen en ook gedaan, en van hier derhalve, dat zijne zangster zich even los en gemakkelijk beweegt, als die van den Latijnschen Dichter; nergens knelt ook het keurslijf van het rijm. Hij zegt:

Ik kom den rijken niet de kunst der Minne leeren,
Die meer doen door hun goed, dan zij schier zelf begeeren:
Hij heeft van al's verstand en zelden hem iets mist,
Die 't harte-trekkend goud heeft hoop op hoop gekist.
Ik ben de Meester van de genen, die beneven
Het uiterlijke goed iets anders moeten geven —
Want daar het geld en goed in 't wegen valt te ligt,
Daar geef ik kunst voor goed en woorden voor gewigt (†).

En roept derhalve op,

Die jong en onbedreven
U onder liefdes vaan ten strijde wilt begeven,
Die 't ongewone zwaard aan uwe *zijde gordt*,
Gelijk een nieuw soldaat, die opontboden wordt.
Voor eerst tracht, dat gij *vindt* hetgeen gij wilt beminnen,
Daarna met zoet gevrij 't geen dat gij mint te *winnen*,
En eindlijk zoo haar hart te hechten aan uw hart
Dat de eens verkregen gunst niet weer verloren wart.
Dit is het pad, waar langs mijn paarden zullen rennen;
Houd, minnaar, u in 't spoor, gij zult wel leeren mennen (§).

Wij zullen thans ook dit spoor volgen, en alleen enkele staaltjes van het *zoeken*, *winnen* en *behouden* bijbrengen.

Het

(*) *Treurspelen*, D. II. Opdragt der *Elektra* aan TESSELSCHADE.
(†) *Verz.* bl. 58.
(§) *Verz.* bl. 3.

Het *zoeken.*

Terwijl gij kiezen moogt, ziet uit en kiest er een
Die waard is dat gij zegt: of gij of anders geen.
Dees zal u in den arm van zelf niet vallen komen,
Maar moet zijn nagespoord, gebeên en half genomen.
De jagers zijn bekend de holen en het woud,
Waar zich het wilde zwijn of bloode hert onthoudt.
De vogelaar slaat acht, waar meest de vogels vliegen,
En waar hij die best kan met strik en net bedriegen.
De visscher weet de plaats en 't water, waar de visch
In 't zwemmen schoolt bijeen en 't overvloedigst is.
Gij ook, die u 't gevrij in ernst wilt onderwinden,
Bespiedt eerst, waar gij moogt de meeste meisjes vinden.
Ik zal den zoeker niet gebieden over zee
Te varen met zijn schip tot aan een verre ree:
Zoo vele blaên in 't bosch, zoo veel gepluimde dieren
Als schuilen onder 't groen, in 't water visschen zwieren,
Zoo vele sterren als een heldre nacht vertoont,
Zoo menig schoone maagd ook aan den Amstel woont (*).

Maar wilt voor alle ding bezoeken de Tooneelen,
Waar dat gij hebben kunt 't gezigt en keur van velen.
Daar zult gij vinden 't geen zal wezen minnenswaard
En waar gij wenschen moogt te worden mee gepaard.
Gelijk de mieren heen en weer langs de aarde loopen,
Wanneer zij graan bij graan tot wintervoorraad hoopen,
Of als een bijenzwerm des zomers in een hof
Van bloem op bloemken vliegt, nu aan en dan weer of,
Zoo ziet men 't maagdenrij, van dees of die gebeden,
Gepronkt en opgetooid naar zulke spelen treden;
Zij komen om te zien en om gezien te zijn.

Van nooden is daar niet alleen van veer te groeten
Met loddrig ooggewenk of vreemd gesleep van voeten, —
Gaat, voegt u bij het lief, en zet u bij haar neer,
U niemand heeten zal te zitten na of veer.
Zoekt met een aardigheid hier aan de praat te raken,
Kout zoo wat heen in 't eerst en van gemeene zaken,
Vraagt of zij niet en weet, wat dat men spelen zal?
Of 't dicht is welgesteld, 't vertoonen heeft een val
En de oude kamer meer of nieuwe is waard te prijzen?
En die zij gunst bewijst, wilt die ook gunst bewijzen.
Indien, als 't wel gebeurt, gij op haar kleed ziet stof,
Dienstvaardig met uw hand dat daadlijk veget of;
Dan ofter niet en waar, 't moet evenwel geschieden.
Laat alles oorzaak zijn om haar uw dienst te bieden (†).

Ver-

(*) *Verz.* bl. 4 en 5.
(†) *Verz.* bl. 8 en 9.

Vervolgens leert hij:

De Bruiloftsfeesten, ook het gastgaan en zulk leven
Een ingang tot de min en 't zoete mallen geven;
  Wat anders zoekt men daar dan lekkre spijs en wijn;
  Cupido gaarne wil bij gulle Bachus zijn,
Die als hij speelziek heeft zijn vleugeltjes begoten,
Het vliegen is gedaan, de Min blijft daar besloten;
  Hij schudt wel daadlijk af de druppels half gestoord,
  Doch 't afgeschudde nat brengt wondre kuurtjes voort.
De wijn, de wijn maakt moed, en, mildelijk geschonken,
Verhit het vrolijk hart en doet het vlammig vonken,
  Dan komt het zoet gelach, de statigheid vertrekt,
  Het veinzen is gedaan, 't verholen wordt ontdekt;
Daar blijft door 's meisjes oog het knechtjes hart gestolen.—
Vrouw Venus in de wijn, 't vuur ligt in 't vuur verscholen (*).

Het *winnen*.

  Doet 't booze van u weg en wilt gij zijn bemind
  Betracht eerst dat men u beminnenswaardig vindt;
Dit kan u door haar zelf geen bloote schoonheid geven,
Daar moeten nevens gaan de gaven van wel leven,
  De gaven van 't verstand, de gaven van 't gemoed,
  Waar zonder schoonheid geen of weinig voordeel doet.
De schoonheid is een ding, dat niemand kan bewaren,
En in zich zelf verteert door 't komen van de jaren;
  De lelie even staag niet in haar bloeisel staat,
  En 't roosje met ter tijd den dorren struik verlaat.
De schoonheid zal u ook, eer dat gij 't waant, ontsluipen,
Zoo haast de rimpel komt op 't gladde voorhoofd kruipen.
  Zoo dan wilt uw verstand doorwerken van nu af
  En tracht naar schoonheid, die u bijblijft tot aan 't graf.
Doorloopt bij dag, bij nacht, de bladen van de boeken,
Om daar welsprekendheid en wijsheid in te zoeken;
  ULISSES was niet schoon, maar had een zoete tong,
  Waarmee hij tot zijn min ook zelfs de Nimfen dwong (†).

Het *behouden*.

Voor alle ding zoo wint de voegzaamheid de zinnen,
Daar stuurschheid steekt een stok in 't wiel van 't zoete minnen.
  De wreede kuikendief, die wordt met regt gehaat,
  Omdat bij 't bits gevecht zijn bloedig leven staat.

Maar

(*) *Verz.* bl. 14.
(†) *Verz.* bl. 54.

Maar 't zwaluwtjen dat mag vrij veilig bij ons wonen,
Omdat het met zijn zang ons vriendschap schijnt te toonen.
Weg weg met scherp gekijf en trotsche spijtigheid,
De teere min die wordt gekweekt met zachtigheid (*).

Allengskens met geduld zoo wordt een tak gebogen,
Maar scheuren zal ze, wilt gij daar uw kracht op togen.
Die 't loopen van den stroom niet geeft een weinig toe,
Zwemt nooit aan de andre zij en maakt hemzelven moê.
Gedienstigheid die temt de tijgers en de beeren,
En metter tijd men kan de stieren ploegen leeren.
Zijt gaarne vrij de minst', hierdoor steelt gij haar hart;
Die eerst de minste was de meeste nog wel wart.
Prijst 't gene dat zij prijst, laakt 't geen gij haar hoort laken,
Haar waar dat zult gij waar, haar leugen leugen maken;
Zijt droevig als zij schreit, zijt vrolijk als zij lagcht
En maakt dat uw gelaat van 't haar zijn wet verwacht (†).

Wacht u voor 't lest, dat gij uw Nimfje, tot verwijt,
Hetgeen dat haar misstaat niet schamper toe en bijt.
't Heeft velen nut geweest te hebben de gebreken
Van 't aardig lieve wicht wat over 't hoofd gekeken.
De kloeke PERSEUS heeft de Moorsche zwartigheid
Zijn lief ANDROMEDA niet op het brood geleid.
ANDROMACHE te lang bij ieder scheen te wezen,
Alleen heeft HECTOR haar als welgemaakt geprezen (§).

In 't noemen kan men ook met een bekwamen trek
Verkleinen 't geen misstaat, vermindren het gebrek.
Heet haar *bevallig bruin*, die zwart is als de Mooren,
En *poezelachtig*, die schier in haar vet zou smoren;
Noemt *luchtig*, die bijna niet heeft als vel en been,
En *aardig*, die gelijkt een dochter der Pygmeën.
Kortom, wilt ieder kwaad met naaste goed bekleeden;
Doch zulks met oordeel doet, opdat gij door uw reden
't Geen gij verkleinen wilt niet tienmaal meer vergroot
En u daarmeê geheel van alle hoop verstoot.
Vraagt ook niet al te naauw, wanneer ze zijn geboren:
De Meisjes in 't gemeen die vraag niet gaarne hooren;
Bijzonder als haar bloem in 't volle bloeisel staat,
En 't zoetste van de jeugd hoe langs hoe meer vergaat (††).

Zeer

(*) *Vers.* bl. 57.
(†) Ald. bl. 59.
(§) Ald. bl. 86.
(††) Ald. bl. 88.

Zeer wijdloopig en tevens bevallig is insgelijks de *Raad aan de Vrijsters*. Vooral worden deze onderwezen om den tijd te gebruiken en van hare bevalligheden het beste gebruik te maken.

Doch 't is niet al genoeg met een aantrekkend lonken
En uiterlijk gelaat den vrijer eerst te ontvonken,
En hem daarna te mets te ſtellen heel in brand
Door brieven, door gekout en 't drukken van de hand.
Daar moet iets anders zijn om 't vuur te onderhouden,
Of anders zal de tijd zijn hitte haast verkouden;
Het uiterlijk vermag wel vrij wat in 't begin,
Maar heeft niet veel om 't lijf, als 't regt gezien wordt in.
Een goedertieren aard met minnelijke zeden,
En een gemoed beſtuurd naar 't voorſchrift van de reden,
Die zijn de regte ſtof, de regte turf en hout
Dat de eens ontſteken vlam in 't branden onderhoudt.
Gelukkig is de Maagd, wie dit is aangeboren.
Wie 't niet is, geef daarom den moed niet ſtraks verloren.
Opvoeding is bijna een' andere natuur (*).

Bij het geven van den raad om te leeren zingen, weidt HEEMSKERK bijzonder uit over de Dichters van zijnen tijd, en, vermits hij alhier het meest van het oorſpronkelijke afwijkt, en zijn eigen kunstvermogen bij vernuft en zwierigen trant hieruit best te kennen is, deel ik dezelve mede, hoe wijdloopig deze proef ook zijn moge.

't Gezang is aangenaam, en 't zingen voegt de maagden;
Ja 'k heb er veel gekend, die iedereen behaagden,
Alleen door haren zang, en wien een *ſchoon geluid*
Gedijend voor ſchoonheid heeft om haast te zijn de *Bruid*.
Zeemonſters zijn geweest de zwemmende Sirenen,
Die met haar helle ſtem, wie daar voorbij voer henen,
Verlokten van zijn ſtreek, en tot haar trokken in:
Wat zal dan 't zingen niet vermogen in de min?
Doch om door uw gezang en een aantrekkend kwelen
Het hart van die u hoort al zingende te ſtelen,
Moet gij voorzigtig zijn in 't kiezen van uw lied;
Want zoo het Dicht niet deugt, dan deugt het zingen niet.
Uw ſtem moet zijn begalmd met woordjes en met dingen,
Die 't binnenst van de ziel al ſmeltende doordringen;
En hiertoe geeft u ſtof zoo menig zoet gedicht,
Door Phœbus geestig volk gezonden in het licht;

Zoo

(*) *Verz.* bl. 135.

Zoo menig minnelied vol vuurs en aardigheden,
Daar prachtig mede praalt de gulden eeuw van heden.
Leest maar de Liedjes eens van BREEROO en van HOOFT,
Wiens glans den hellen glans der Ouden schier verdooft;
Van ANNA, die haar mag de tweede SAPPHO roemen,
En die wij met goed regt de tiende Musa noemen;
Of STARTER, die van nieuws ons op zijn Vriesche luit
Komt brommen in het oor een aangenaam geluid —
Een aangenaam geluid vol zoete minnetreken
Met klagtjes en gevlei op 't geestigst onderſteken.
Leest KOSTER's zoeten zang, waarmeê hij ieder ſpel
Doorſtrooid heeft tot sieraad zoo kunſtig en zoo wel;
En CATS, wiens aardig werk vol netgewrochte rijmen
Betoovert ziel en zin en 't hardſte hart doet zwijmen.
Vergeet ook niet 't geen HEYNS zoo loflijk heeft betracht,
Als hij de Musen eerst uit Griekenland hier bragt.
Doch of u bij geval kwam eenig lied in handen,
Als uit het graf gehaald en midden uit de banden
Van *Clioos* troetelkind, den grooten HUIG DE GROOT;
Zoo denkt vrij, dat, indien geen Burgerlijke dood
Had zulk een geest belet de vruchten voorts te baren,
Die nu in zijn vernuft alreeds ontvangen waren,
Gij door hem hebben zoudt zoo menig kunstrijk lied
Als 's avonds gulden oog uit 's Hemels voorhoofd ziet.
ô Wijdberoemd verſtand, wat zal ik van u zeggen?
Dan troost u, zoete jeugd, dat, daar gij een ziet leggen,
Euterpe weder vier heeft met zijn geest bedeeld,
Vier vogeltjes als uit des Phœnix asch geteeld,
Die, zoo men 't beestjen kent aan zijn gepiep en veren,
Een heldren bovenzang in korten zullen leeren.
De vlugſte van hun is die HUYGENS, wiens gefluit
De Nimfjes van *den Haag* in zijn *Voorhout* lokt uit.
Drie andre zijn DOUBLET, VERBURG en BROSTERHUIZEN,
Wien dit alleen ontbreekt, dat zij in duistre kluizen
Nog hangen in de kooi, van niemand ooit gekend,
Van niemand ooit gezien, als die daar zijn omtrent.
Doch mag men hunnen zang in 't open woud eens hooren,
Ik weet hun zoete ſtem zal alle man bekoren (*).

Gaarn zoude ik insgelijks de waarde van de *Minnebaat* of van den *Raad tegen de Liefde* hebben doen kennen, door eenige proeven te geven, hoe aardig HEEMSKERK de vroeger gegevene lessen thans omkeert; dan de vrees, om van uw geduld te veel te vergen, doet mij dit nalaten.

(*) *Verz.* bl. 116—119.

ten. Om over de levendigheid van deze navolging ook eenigzins te kunnen doen oordeelen, geef ik alleen het volgende:

Ik moet, o zoete jeugd! u voor het eerst gebieden,
De luije ledigheid gelijk een pest te vlieden,
Die maakt u dus verzot, die lokt u tot de min,
Die is er 't voedsel van, die houdt u voort daar in.
Niet weten wat te doen, tot 's middags toe te slapen,
Te zitten bij den wijn, en langs de straat te gapen,
Is 't leven, dat te mets de krachten van 't gemoed
Verzwakt en u in 't net van 't boefjen vallen doet.
Neemt weg de ledigheid, gebroken zijn 's Mins schichten,
Zijn fakkel zonder vlam en kan geen brand meer stichten:
Zoo weeldrig als het gras groeit aan den waterkant,
't Riet in een modderpoel, de wilg op 't lage land,
Zoo veel houdt Venus ook van lui en leeg te wezen.
Begeert gij van uw kwaal op 't spoedigst te genezen,
Geeft uwe zinnen werk, en, wilt gij blijven vrij,
Houdt altijd iets ter hand; zij gaat uw deur voorbij.
Hiertoe is 't Hof, de Raad, de Vierschaar en de Wetten.
Poogt door uw' goeden naam u zelf in staat te zetten,
Of rust u tot den krijg met Ridderlijk bestaan.
De Min is veel te bloo, hij zal niet met u gaan (*).

De *Minnedichten* maken in de verzameling een afgescheiden bundel uit: zij zijn gerigt aan des Dichters minnares, onder den naam van *Chloris*. De *Taumantis* van SEVECOTIUS, onlangs door den Heer KANTELAAR (†) met lof bekend gemaakt, moge vroeger zijn, anders is deze bundel de eerste van dien aard *in onze taal verschenen*, waarbij de Dichter zijne geliefde bezingt, zoo als PETRARCHA zijne *Laura* bij de Italianen, RONSARD zijne *Cassandra* bij de Franschen, MONTE MAJOR zijne *Diana* bij de Spanjaarden (§) hadden bekend gemaakt, en welk voorbeeld naderhand door vele Dichters onder ons, zoo wel in het Latijn als in het Nederduitsch, is gevolgd; de *Galatea* van REL..ND, de *Gellia* van JORDENS, de *Odilde* van BILDERDIJK noem ik uit velen.

Eene gepaste keus te doen, tot staving der waarde, uit zoo veel goeds, is geenszins gemakkelijk. Een twistpraat-

(*) *Verz.* bl. 174.
(†) Zie het Tijdschrift *Euterpe*.
(§) Voorrede der *Verzam.* 2de Druk.

praatje, *tegen en voor de Min en de Vrouwen*, munt uit in bevalligheid en zwier, doch is te uitgestrekt voor mijn doel. Uit een *Lofdicht op eene Schoone* neem ik alleen de volgende regels:

Dees minnelijke maagd, dit zoet en zedig schoon,
Door HUYGENS, HEYNS of HOOFT moet zijn gesteld ten toon. —
De tulpjes in haar tuin, die schijnen haar te groeten,
En 't dierbaarst van haar schoon te leggen voor haar voeten.
De witte lelietjes zijn bleek van louter nijd,
Omdat een fraaijer wit langs haren boezem glijdt.
De roosjes worden rood en tuigen met haar blozen
Dat hare kaakjes zijn met schooner rood bekrozen.
Kortom, 't zij dat gij 't haar, of hand of oog beziet,
Noch minzaams is er meer, noch schooner is er iet (*).

Om het gebruik, dat er later van gemaakt is, deel ik een liedje mede, gestemd op de wijze van het destijds zoo bekende: *Het daget uit den Oosten.* De Dichter wordt voorgesteld als zijne liefde aan *Chloris* verklaard te hebben, en erlangt tot antwoord:

Al was al 't zoet in 't minnen,
Dat minnelust belooft;
Nog wil ik 't niet beginnen;
't Wordt bij mij niet geloofd.

Ik min de gulde vrijheid
En eigen heerschappij,
Weer van mij alle lusten,
Besluit mijn wensch in mij.

De knechtjes mogen praten,
Hun praat ik niet versta,
Hun vleijen ik niet achte,
Hun doen niet gadesla.

Beloften zij mee gekken,
Hun trouw hun niet en bindt,
Hun liefde zijn maar woorden,
Hun woorden niet dan wind.

Het

(*) *Bat. Arc.* bl. 42.

Het minnen is regt mallen,
Een ingebeelde gril,
Een kind van lust en leegheid,
Een dertel wulpsche wil.

Zoo lang in mij de rede
Bestuurt des harten toom,
Zal nooit in mijn jonk hartje
Die gast zijn wellekoom.

Want waarom zoude ik willen,
Dat, als 't op 't best valt uit,
Mij maakt van los gebonden,
Mij aan een trouwblok sluit?

Dus laat mij veilig vlieden
Den bijnaam van een vrouw,
Gekocht met korte vreugde,
Betaald met lang berouw (*).

In de *Arcadia* wordt dit liedje door *Rosemond* opgezongen, en het draagt aldaar ten opschrift: *Vreugdeloos Vrijsterlied*. Haar minnaar *Reinhart* verzocht het afschrift te mogen zien, en gaf, na het maken van eenige veranderingen, hetzelve aan de verloofde *Radegond* te lezen, wanneer het, *Vrolijk Vrouwenlied* geheeten, aldus luidde:

Al 't zoet is wel in 't minnen
Dat minnelust belooft,
Maar wat men niet bezinnen
Kan wordt nooit regt *geloofd*.

Wat is toch van de vrijheid?
De regte heerschappij
Bestaat in eigen woning,
Daar is men immers vrij.

De meisjes mogen praten,
Haar praat die vliegt daar heen,
De daden die betoonent,
Wanneer zij zijn te vreen.

Be-

(*) *Verz.* bl. 353. *Bat. Arc.* bl. 16.

Beloven is geen gekken,
Ons trouw ons zamen bindt.
De liefde klemt door woorden,
Die woorden zijn geen wind.

Het minnen is geen mallen
Noch ingebeelde gril,
't Verheugt en ſtreelt de zieltjes,
't Betoovert onzen wil,

Zoo haast in mij de rede
Sloeg hand aan herſentoom
Was ſtraks in mijn jonk hartje
Die gast zeer wellekoom.

Want waarom niet te willen
Dat, hoe het ook valt uit,
Ons hoofd verſiert ten minſte
Met 't kransje van de Bruid.

Dus wil ik niet meer vlieden
Den bijnaam van een vrouw,
Gekocht met reine minne,
Betaald met ware trouw (*).

Moest ik mij niet verzekerd houden, dat verſchil van goedkeuring onder u, M. H. naar verſchil van jaren plaats vond, ik zoude uit dezen bundel nog vele proefjes kunnen bijbrengen van die *met zout beſprengde* of *ſerp-zoete aardigheidjes*, zoo als HOOFT ze noemt, (*Facetiæ ac lepores*) die HOOFT, HEEMSKERK, CATS, REAEL en anderen uit OVIDIUS, CATULLUS, ANACREON enz., of misſchien, volgens BROEKHUIZEN, met dezen uit dezelfde bron — de Natuur — ontleenden. Een enkel proefje zal waarſchijnlijk om het naïve niet mishagen. Het is het ſlot van een gedichtje, vervaardigd tot afwending van het ſchijnbaar ongenoegen van *Chloris* wegens het ſtelen van een kus:

Herderinne dwing uw toren
En wil u zoo niet verſtoren,
Want zoo ik iets heb misdaan,
Om de misdaad te verzoeten,
Zal ik brengen zelf de boeten,
Die ik hoor dat daartoe ſtaan.

On-

(*) *Bat. Arc.* bl. 18.

Onlangs, als ik raad begeerde,
Zeide mij een Regtsgeleerde,
Dat de Keizerlijke wet
Die iet openbaarlijk ſtalen
Viervoud weder te betalen
Tot een ſtraffe had gezet.

Viermaal weder u te kusſen,
Zoo dat kan uw gramſchap bluſſchen,
Ben ik willig en bereid.
Ja, kan dit u niet vernoegen,
Heel en al wil ik mij voegen
Naar uw lieve zinlijkheid (*).

De *Mengeldichten* zijn van zeer verſchillenden aard, en meerendeels van groote waarde. De *Lof van het Landleven*, eene vrije navolging van het *beatus ille* van HORATIUS, het *Eerdicht op* ANNA ROEMERS, en eene *Wandeling om Leyden* vóór het verlaten van de Hoogeſchool, zijn ſtukken van vrij langen adem. Vele proeven van rijke ſchildering en welig vernuft bieden zich aan. Eene rustplaats van den Dichter, door hem beſchreven, lokt ons nog tot ſtilſtand.

Nooit ik ergens in de ſtad
Naar mijn zin zoo lustig zat:
Blaadjes, bloempjes, grasjes, kruidjes,
Klaver en kamille ſpruitjes
Waren als het tafelkleed,
Daar de grond mee was beſpreed,
En de telgjes met malkander
Digt gevlochten in den ander
Maakten een verwulfde tent,
Met haar loofwerk daar omtrent,
Waar langs heen de vinkjes ſprongen
En hun zoeten wildzang zongen,
Onderwijl de vlugge musch
Gaf zijn gaaike kus op kus.
Achter mij, om wat te leunen,
Kwam een kromme wilg mij ſteunen;
Voor mij ſtond een esſcheboom
Digt aan 't kantje van een ſtroom,
Die zijn takken zoo verſpreidde
En vaneen zoo aardig ſcheidde,
Dat ik zegt van daar ik lag
't Veld als door een venſter zag (†).

(*) *Verz.* bl. 291.
(†) Ald. bl. 443.

Onder de kleine stukjes behaagde mij vooral, om deszelfs zacht gestemd gevoel, het volgend: *Zuchtje van eene Juffer bij het zien van een verwelkt roosje, geplukt uit den lijkkrans van hare overledene speelnoote.*

Ach lieve zoete rozelijn,
Wiens naauw ter deeg ontloken bladen,
Weleer met schoonheid overladen,
Nu dus verlept en dorre zijn!

Hoe wel gelijkt gij 't bleeke hoofd,
't Versturven oog, de slappe wangen,
En 't mondje met den dood omvangen,
Daar u mijn hand heeft afgeroofd!

Geroofd, helaas! toen ik u zag
Bij bloem aan bloempjen ingebonden,
Die op de gulden vlechten stonden
Van een', die in haar doodkist lag.

Van eene, die, zoo korts hier voor,
Een licht scheen van onze eeuw te wezen,
Geacht, geëerd, gemind, geprezen,
Al de Amstellandsche wijken door.

En nu, in min als iets, ontbloot
Van al haar sierfel en haar gaven,
Als nooit geweest, daar wordt begraven,
In éénen dag gezond, ziek, dood.

Haar lach het hardste hart doorkroop;
Het flonkren van haar schoone oogen,
Die de onbeweeglijkheid bewogen,
Als hun een lieve lonk ontsloop;

Haar: *komt eens uit!* haar: *wellekoom!*
Haar zoet gezelschap en zoet praten,
Daar wij den tijd vaak mee vergaten,
Schijnt nu te wezen als een droom.

Van haar is hier gebleven niet
Voor mij, als druk en treurigheden,
Om 't hartjen in den rouw te kleeden,
Zoo dikwijls als 't dit roosje ziet.

Nu roosje, ga en neem uw stee
In 't midden van al mijn juweelen,
Want ik u daar zoo wel mag velen
Als ik ooit ring of keten dee.

Gij doet mij daar de nietigheid
Van praal en tooi en sierſel kennen;
Gij zult aldaar mijn rede wennen
Tot Godsvrucht, die ten leven leidt (*).

Onder deze kleine ſtukjes zijn de navolgingen van zes Lierzangen van HORATIUS. Het zal niet noodig zijn het moeijelijke der navolginge van dezen boven die van OVIDIUS aan te toonen. De eerſte was geleerder en meer menschkundig, en leide zich in alles op kortheid toe; vanhier waren zijne verzen rijker en meer geſlepen; zoo ergens, blijkt dit vooral uit de *Lierzangen*, waarin immers zoo vele uiterst fijne wendingen en allerfijnſte punten zijn, die niet beſchreven, maar alleen gevoeld kunnen worden, dat, hoe vele fraaije en uitſtekende vertalingen wij ook mogen bezitten, de geest van HORATIUS zelven dikwijls vergeefs in de meeste gezocht wordt. Of HEEMSKERK hierin geſlaagd zij, laat ik liefst aan het oordeel van kundiger regters over, en geef thans ter proeve een der meest bekende Oden, te weten die aan *Licinius*.

Hij leeft ver best, die van de reê
Niet loopt te diep in volle zee,
Noch ook te na komt drukken
't Onveilig ſtrand, door al te zeer
Te vreezen 't ongeſtuime weer
En ſtoot zijn ſchip in ſtukken.

Wie dat bemint de middelmaat
In vuile huizing niet vergaat,
En kan ook willig derven
Het Hof vol Koninklijke pracht,
Waar voor hij wijslijk meerder acht
T' huis onbenijd te ſterven.

Wanneer de wind zich fel verheft,
Hij meest de hooge boomen treft

Met

(*) *Vers.* bl. 411.

Met zwaarder val en ſlagen;
De ſteile torens ſtorten neer;
De bliksem plag de bergen meer
Dan d'heuvelen te plagen.

Een welgeſteld gemoed dat hoopt
Wanneer 't geluk hem tegenloopt,
En weder als 't hem geven
Gaat alles wat men wenſchen mag,
Zoo denkt het om den kwaden dag,
Dien 't nog wel mogt beleven.

God is 't, die ons de plagen zendt;
Hij is 't ook, die daarna d'ellend
Van ons weer weg kan ſturen;
Indien het ons nu kwalijk gaat,
't Is niet gezeid dat deze ſtaat
Zal eeuwig blijven duren.

In tegenſpoed een manlijk hert,
Dat nergens door mismoedigd werdt,
Volſtandelijk laat blijken;
En weder als gij zeilt voor wind,
Voorzigtig dan een reef inbindt,
En wilt het zeil wat ſtrijken (*).

Gaarn had ik gewenscht dichtſtukken te vinden, door HEEMSKERK in gevorderden leeftijd vervaardigd, ten einde hieruit, als waarſchijnlijk van ernſtiger aard en in den deftigen trant, deszelfs waarde ook uit dit oogpunt te beſchouwen; dan, tot mijn leedwezen, ben ik hierbij in mijne wenſchen niet geſlaagd. Ik vond wel een Rouwdicht op JACOB MUYS *van Holy* (†), waarin de Weduwe ſprekende wordt ingevoerd, in alles vol gevoel en teederheid; ook de overzetting van het beroemde Treurſpel van CORNEILLE, *de Cid*, in 1641 uitgegeven, vervat in ſchoone en krachtige verzen; dan uit geen van beide konde ik geſchikte ſtalen erlangen. Twee Zegeliederen op de verovering van *Maastricht* en *Rijnberk* en een Lofdicht op de Vrijheid (§), alle met warmte en in dien toon aangeheven, waar-

(*) *Verz.* bl. 388.
(†) *Verz. van Gedichten*, 1654.
(§) *Bat. Arc.* bl. 368, 370 en 122.

waartoe het genot van blijde dagen, na doorgeworsteld leed, den vaderlandlievenden Dichter billijk verhief, moet ik nu met stilzwijgen voorbijgaan.

Ter bekoming van een ander dichtwerk, in 1635 afzonderlijk uitgegeven; getiteld: *Des Admiraals* VAN HEEMSKERK *Heldensprake*; een dichtstuk, hetwelk, volgens den reeds meermaals aangehaalden Brief, door CATS met bijzonderen lof vereerd werd, en door HEEMSKERK zelven als „ geenszins het slechtste zijner rijmen" was beoordeeld, heb ik vergeefsche pogingen aangewend.

Ziet daar, M. H. alles medegedeeld, wat ik aangaande Mr. JOHAN VAN HEEMSKERK heb kunnen opsporen! Ik meen genoeg te hebben aangevoerd, om mijne belangstelling in deszelfs Werken te wettigen.

Thans de slotsom opmakende, twijfel ik niet, of een ieder zal mij toestemmen, dat de vereischten in eenen Dichter, rijkdom in kennis, vlugheid van verbeelding, juistheid van oordeel, levendigheid van voorstel, reinheid van smaak, edelheid van gevoel en meesterschap over de taal, gevoegd bij de toevallige voordeelen van eene geleerde en boven den tijd beschaafde opvoeding, aanzienlijken stand in de maatschappij en tijdelijke welvaart, gelukkig bij hem vereenigd waren, en dat, had hij de Dichtkunst meer opzettelijk en niet alleen voor uitspanning en vermaak beoefend, hij voorzeker als eene ster van de eerste grootte onder de Dichters zoude hebben uitgeblonken. *Nu nog durf* ik HEEMSKERK, als Minnedichter, na HOOFT en POOT, bij CATS, JONCKTYS, REAEL en WESTERBAEN, in den eersten rang stellen, en al ware het, dat wij hem in geene andere betrekking kenden, dan nog zoude ik voor mij geene zwarigheid maken, om aan denzelven, voor het verschaffen van menig aangenaam uur aan anderen, en voor het leiden der jeugd tot eerbaar vermaak bij zuiverheid van zeden, het regt op de dankbaarheid der nakomelingschap toe te kennen; dan, nu hij tevens een zeer nuttig Geleerde en een voortreffelijk Burger was, die in alle betrekkingen den Hollandschen naam tot eer verstrekte, nu wordt dit voorzeker het oordeel van allen.

Gaarn zoude ik, ten slotte, het karakter van HEEMSKERK als Mensch hebben willen schetsen; dan hiertoe vond ik te weinige berigten. Alleen zegt hij ergens van hem-

hemzelven, dat hij een bijzonder belang ſtelde in het genot der genoegens van dit leven, doch

Genut in matigheden,
Met rein gebruik der leden,
Met heils en onheils onderſcheid,
Met weldoen en met vrolijkheid (*).

IETS, OVER DE NOODZAKELIJKHEID VAN HET ADERLATEN, IN ZEER VELE CONGESTIEN. Door A. YPEY, *Hoogleeraar in de Geneeskunde, aan de Univerſiteit te Franeker.*

Met het grootſte regt vroeg de Heer COLEMAN, te Londen, den Heer J. FRANK, die het aderlaten, in eene Asphyxie, als in een ſtaat van te groote zwakheid, veroordeelde, wat hij zou verrigten bij eene met water te ſterk opgevulde blaas, die zich van zelve niet kon ontlasten. FRANK antwoordde daarop, dat hij die blaas door aftapping zou ontledigen; waarop de ander met regt aanmerkte, dat het dan ook wel gepast zou ſchijnen, de hoeveelheid des bloeds in het vaatgeſtel te verminderen, om daardoor insgelijks de met bloed overkropte en daardoor werkelooze vaten, in den omtrek van het hart, weder aan den gang te helpen. Deze aanmerking van Dr. COLEMAN is niet alleen beſchouwenderwijze zeer regtmatig; maar ik vinde mij in ſtaat, dezelve, met de volgende regtſtreekſche waarneming, te bevestigen. Voor jaren aan mijne Leerlingen willende toonen, dat de groote, binnen de borstholte gelegene, en met ſpierachtige rokken omgevene, aderlijke ſtammen zoo wel een polsſlag hebben als de ſlagaderlijke, opende ik voor hen eene jonge kat, en toonde hun zulks zeer overtuigende, in de beide groote holaderlijke ſtammen. Hetzelfde omtrent de vier ſtammen der longeaderen willende toonen, vond ik dezelve volkomen in ſtilſtand, doch tot berſtens toe met bloed opgevuld. Ligtelijk begreep ik, dat dit verſchijnſel een gevolg was van de overſpanning dier vaten, en dat men, zoo er maar eene ontſpanning plaats greep, de

(*) *Vers.* bl. 406.

de werking dier aderen wederom zou zien beginnen. Ik doorboorde, te dien einde, eene dier aderen met een klein gaatje, en zag teffens in een oogenblik de werking dier vaten zich herstellen, en aanhouden, zoo lang de doodelijke toestand van het dier zulks toeliet.

Schoon wij nu wel bij iemand, die in eene flaauwte ligt, welke uit volbloedigheid ontstaat, geene zoodanige plaatselijke ontlasting kunnen in het werk stellen, maar alleen afgelegene, door Aderlatingen, om door afleiding, zoo veel mogelijk, de opkropping des bloeds te verminderen, en daardoor den gestremden bloedomloop weder te doen herleven; zoo toont ons echter dit onwederspreekelijk voorbeeld, hoe noodzakelijk het zij, bij eene ware bloedophooping en daaruit ontstaande flaauwte, eene of meerder Aderlatingen in het werk te stellen.

In congestien, flaauwten enz., voortkomende uit eene kennelijke directe of indirecte verzwakking, zou het voorzeker eene groote dwaasheid zijn, van Aderlatingen gebruik te willen maken. Dan, zulks is niet altoos even gemakkelijk te onderscheiden. Maar al te dikwijls komt er in de ziekten eene belemmering in de dierlijke en levenswerkzaamheden voor, die zich opdoet als eene plotselijk ontstane directe of indirecte verzwakking, doch die inderdaad in eene geweldige onderdrukking der levenskrachten bestaat, en den naam verdient van *sthenia larvata*. Zoodanig was de toestand van den jongen bij SYDENHAM, dien de huisgenooten, als reeds dood, op stroo wilden leggen, doch welken die uitmuntende Geneesheer, door eene zware Aderlating, wederom *tot kennis bragt* en deed herstellen. Zoodanig zijn ook de dagelijks *bij sterke*, volbloedige lieden voorkomende beroerten, die voorzeker niet als asthenische toevallen beschouwd kunnen worden, omdat zij zich veelal openbaren bij lieden met korte halzen, *cholerische* aangezigten, ook vooral na het misbruik van beweging, sterken drank, enz. Dat de Brownianen dienaangaande geheel andere daadzaken opgeven, is mij geenszins onbekend; doch hunne stellingen deswege zijn even valsch, als de leer van hunnen meester, dat de derdendaagsche koorts zachter en dus ligter te genezen zij, dan de anderendaagsche. (BRUNONIS *Elem. Medic.* § 655.)

Dat er Beroerten zijn, die uit eene ophooping van slijm, wei enz. voortkomen, is eene zeer bekende zaak; doch deze ziekten komen langzaam aan, met duizeligheid, slape-

rig-

righeid, enz. en hebben dus niets gemeens met die gene, welke zich plotseling, bij anderzins gezonde en dikwijls sterke ligchamen, vertoonen; ook al zeer dikwijls in den bloei huns levens, en dus in omstandigheden, in welke het belagchelijk zou zijn, aan slijmophooping, of aan Asthenie, te denken. Dat ook aldaar niets van dien aard plaats gegrepen hebbe, blijkt genoegzaam uit den toestand der hersenen der dus omgekomenen. „ Met den ontstokenen toestand der hersenen (zegt VOICHTEL, *Pathologische Anatomie*, I. p. 597) heeft de toestand derzelve, in welken men haar na Beroerten vindt, veel gemeens; dewijl men niet zelden hare tegennatuurlijk opgevulde bloedvaten in de gedaante eener menigte van bloedige punten, en hare zelfstandigheid daarbij rooder en donkerder gekleurd aantreft." Genoegzaam blijkt hieruit, dat de Aderlating wel steeds het voornaamste hulpmiddel zal blijven, tot het voorkomen en genezen van plotselijk overvallende Beroerten, vooral bij sterke en welgevoede personen.

Met reden zou men intusschen kunnen vragen, of echter ook niet zoodanige bloedophoopingen in de hersenen van een asthenischen aard zouden kunnen zijn? Hierop antwoorde ik, dat zulks zeer mogelijk is; doch dat dit alsdan moet voortkomen uit eene overwegende zwakheid van het hersengestel, met betrekking tot het hart en tot de slagaderen, door welke het bloed wordt voortgedreven. Dan ook in dit geval blijft de noodzakelijkheid der Aderlating even onvermijdelijk, in maar eenigzins bloedrijke gestellen. De vermindering van den aandrang des bloeds op de verzwakte kleine hersenvaten, alhier de eenige weg tot herstel, zal immers nooit meer voldoende bewerkt kunnen worden, dan door eene nog grootere ontspanning der grovere vaten, wier te groote volheid den gemelden aandrang voornamelijk veroorzaakte.

IETS, OVER BRAND TE KONSTANTINOPEL, EN OVER DE KOELBLOEDIGHEID DER TURKEN.

(Overgenomen uit *Lettres sur la Grèce etc.* door den Heer A. L. CASTELLAN.)

„... Gister bevond ik mij bij den Prins *** en was zeer gerust met schilderen bezig, toen men ons kwam zeg-

zeggen, dat de voorstad *Pera* in brand stond; een voorval, waarin men hier over het algemeen vrij klein belang stelt, als zijnde het zeer gemeen, doch het welk mij evenwel grooter schrik aanjaagde voor mijne vrienden dan voor mijzelven, want ik had niet veel te verliezen. Nogtans, daar ik aan mijne teekeningen en papieren eenige waarde hechtte, spoedde ik mij naar de naaste Kaai, en trad in eene ligte sloep, van roeijers meest voorzien, in wier oogen ik eenen halven Piaster deed blinken. Die edelmoedigheid, welker zij niet zeer gewoon zijn, deed hun de handen en riemen zoo vlug bewegen, dat ik in een oogenblik over de haven was. De oogen op *Pera* vestigende, zag ik niets anders dan een dikken rook, en, te *Galata* aan land stappende, vond ik er alles in de gewone orde, dat wil zeggen, zeer bedaard. De voorbijgangers liepen op een deftigen, afgepasten tred en met veel koelbloedigheids. De ambachtslieden waren aan hun werk, en ik bespeurde geenerlei teeken van opschudding en ongerustheid. Intusschen vraagde ik, al voortgaande, waar de brand was; en men wees mij naar het bovenste gedeelte der voorstad, zonder zich te ontrusten, of eenig ander antwoord te geven, dan met eene beweging van de hand.

Eindelijk kwam ik in de groote straat van *Pera*; toen eerst bemerkte ik eenige bewegingen, en, naar gelange ik nader bij mijne woning kwam, nam het gedruisch toe; doch men verzekerde mij, dat het gedaan was, en de brand zich met eenige huizen had vergenoegd. Ik ging al voort, en ontdekte den stoet van den *Kapitein-Pacha*, wederkeerende van de plaats, alwaar de brand geweest was, die niet verre van mijne woning lag, en naast het paleis der *Ichoglans*.

De *Kapitein-Pacha* is altijd de eerste, die zich bij eenen brand vervoegt, en hij beloont edelmoedig allen, die hem van denzelven berigt gebragt hebben. Deze ijver heeft hem de hoogachting en den eerbied der inwoneren bezorgd, die niet in gebreke bleven, met toejuichingen hem te groeten. Deze aanzienlijke ambtenaar zat op een zeer schoon paard; hij werd verzeld van eenige andere Grooten, gevolgd van Vayvodes van *Pera* en *Galata*, en van menigte krijgstroepen, sommige van welke van niets anders voorzien waren dan van ketens en groote stokken, met ijzeren haken daaraan vast. De pompers sloten den optogt. Zeer klein zijn hunne pompen, en twee

man

man dragen ze op hunne schouders. Anderen zijn met bijlen gewapend; hunne armen, beenen en borst dragen zij bloot, en het eenige verdedigende geweer, waarvan zij gebruik maken, bestaat in eene muts of helm van glad metaal, die in eene punt eindigt, en zeer veel gelijkt naar den *galerus* der aloude *Salische* priesteren, *pileati Salii*.

Gekomen zijnde ter plaatse, alwaar de brand geweest was, en bij de nog rookende puinen van verscheiden huizen, deed ik onderzoek naar de oorzaak van dit ongeluk, en de wijze, hoe de brand gebluscht was. Zie hier wat ik vernam:

Een welgestelde *Turk*, eigenaar van een dezer huizen, zoude dien dag in het huwelijk treden. Diensvolgens waren in het huis de noodige schikkingen gemaakt tot de vrolijke plegtigheid; van binnen was het geparfumeerd en versierd, en zelfs van buiten met bladeren en bloemen; in het voornaamste vertrek, alwaar de huwelijksknoop zoude gelegd worden, had men een komfoor met vuur geplaatst onder de *tandour*, zijnde eene ronde tafel, overdekt met een fraai tapijt, hetwelk tot op den grond hangt, en rondom welk het gezelschap op sopha's zit. Nadat alles in gereedheid was gebragt, was de bruidegom, van zijne bloedverwanten, en zelfs van zijne slaven, verzeld, uitgegaan, om zich naar de bruid te begeven; naar het schijnt was er niemand in het vertrek gebleven. Men onderstelt, dat eene vonk, uit het komfoor gespat, de tandour hebbende in brand gestoken, spoedig tot het houten beschot was overgeslagen. Het gebouw, insgelijks van hout, even gelijk de meeste huizen hier te lande, vat vuur, en slaat de brand, in een oogenblik, tot de belendende huizen over. De *Kapitein-Pacha*, terstond gewaarschuwd, vervoegt zich ter plaatse, alwaar de brand was. Even spoedig toegediend als welbestuurd was de hulp, en men sneed den voortgang des brands af, door het omverrehalen van eenige belendende huizen; dit geschiedde met kleine moeite. Men sloeg ketens rondom dezelve, en door middel van de lange stokken, van haken voorzien, boven vermeld, en door de vereenigde kracht van eenige honderden sterke armen, die gelijktijdig werkten en naar verscheiden kanten, werd het huis gesloopt en stortte bij brokken in. Thans werden de nog hier en daar staande deelen vaneengescheiden, en de brand, geen voedsel meer vindende, nam een einde. Bij geluk was het helder en stil weêr; want, ondanks de genomene

maatregelen, daar alle deze overgeblevene brokken van hout waren, zoude het vuur nog veel grooter verwoestingen hebben kunnen aanrigten (*).

Intusschen verscheen de bruiloftsstoet. Misschien zoude men denken, dat het ongelukkige voorval de plegtigheid deed opschorten: in geenen deele; men vergenoegde zich met te zeggen: *God is goed en bermhartig; zijn wil geschiede!* Bruidegom en bruid, de ouders, vrienden, bruiloftsgasten, allen vervoegden zich ten huize van eenen vriend, tegenover den puinhoop, en de plegtigheid had voortgang met even veel bedaardheid en koelbloedigheid, alsof er niets gebeurd ware. Ik zelf zag aan de deur van het huis, alwaar de bruiloft werd gehouden, en welk van het geschal van speeltuigen weergalmde, de *arabat*, in welke de bruid bij den Cadi was gebragt, en den boom, met zilverdraad en loovers versierd, welke den jonggehuwden wordt vooruitgedragen. De wagen was met twee witte paarden bespannen, met roode tuigen. De koffer, op vier raderen rustende, geleek veel naar onze ouderwetsche koetsen, aan alle zijden gesloten door eene soort van vergulde en getraliede horretjes. Deze praal van sieraden deed mij denken aan hetgene PLINIUS zegt van de koetsen der *Romeinen*, die met zilver en goud beslagen waren (†).

Dit voorval heeft mij aanleiding gegeven om eenige bijzonderheden op te zamelen aangaande de branden, welke *Konstantinopel* zoo dikmaals verwoesten. De Geschiedenis vermeldt er voorbeelden van, die zeer vermaard zijn, en met staatkundige omstandigheden in verband staan: want het misnoegen des volks vertoont zich dikmaals in deze wraakoefening op de Regering. Dan volgt de eene brand op den anderen, en legt de paleizen der grooten en rijken in de asch. Weinig lijdt het volk er bij; het begeeft zich naar de openbare gebouwen, van steen gebouwd. De *Bazards*, de portalen der Mos-

(*) Eenigen tijd na mijn vertrek, teekent de Heer CASTELLAN hier aan, verbrandde de geheele voorstad *Pera*, nevens verscheiden paleizen van Gezanten, zoo als die van *Pruissen*, *Engeland* en *Zweden*. Het *Fransche* en het *Venetiaansche* paleis bleven alleen behouden, omdat zij op zichzelve stonden, en omdat zij vaster en sterker waren, als zij, die van steen gebouwd.

(†) PLINIUS, *Lib.* XXXIII. *Cap.* XI.

Moskeeën, de scholen en de baden dienen hetzelve ter wijkplaatse; de huizen worden herbouwd, in zeer korten tijd, en alles is wederom in rust en orde.

NUTTIGE WENKEN VOOR OUDE LIEDEN.

Onlangs vond ik de aanmerking: *het is eene bezwaarlijke zaak, oud te worden.* In den beginne vond ik dezelve ongepast. Dan, bij eenig nadenken kwamen mij voor den geest de veelvuldig aangewende pogingen van bejaarde lieden, om een jeugdig voorkomen aan te nemen, en zoo veel mogelijk jonger te schijnen, dan zij in de daad zijn. Hierop besloot ik, dat, is het niet moeijelijk oud te worden, het zeer bezwaarlijk valt zulks te bekennen. *In eeuwige jeugd te blinken*, is een alleraangenaamst vooruitzigt, en zulk een bestaan zouden velen de voorkeuze geven boven MAHOMETH's, anders voor den zinnelijken mensch zoo bekoorlijk geschilderd, Paradijs. De zucht, om zich jeugdig voor te doen, beweegt niet weinigen, dien leeftijd reeds lang ontwassen, om zich als jonge lieden aan te stellen, schoon de zwakheden des ouderdoms die pogingen beschamen, daar zij het onderstaan te dansen, in een leeftijd, dat zij naar den adem hijgen, wanneer zij een trap hebben opgeklommen, en te zingen, schoon zij staag door het rogchelend hoesten daarin belet worden.

Dan dit alles kan niets baten om den ouden dag terug te zetten. De Ouderdom heeft zekere vaste teekenen, door geen blanketsel te bedekken. Hoe bezwaarlijk valt het met dit alles te bekennen dat men oud is! Hoe velen schamen zich als 't ware te belijden, dat de jaren van gezondheid en sterkte vervlogen zijn; dat hij, wiens vlugge beweging aller oog trok, thans met een tragen tred voortwandelt, of zich genoodzaakt vindt huis en kamer te houden; dat hij, die voorheen de geneugten van een welvoorzienen disch in vrolijk gezelschap genoot, en de laatste man bleef, om geene geneugte te missen, zich eenvoudig toegemaakte spijze en een zeer matigen dronk moet getroosten, indien hij zich niet gedrongen vinde om bij versterkende geneesmiddelen steun te zoeken tegen het verval zijner krachten.

Men zegt wel: *het leven is zoet;* — misschien zou men gepaster en naauwkeuriger zich uitdrukken: *de jeugdige leeftijd is zoet:* want, wanneer dat tijdperk des levens voorbij is, wenschen verre de meesten 't zelve terugge. Daaraan herdenkt, daarvan spreekt men met het volste genoegen, en leeft dien gulden tijd als 't ware nogmaals. Oude kennis-

 sen,

sen, elkander ontmoetende, verzuimen niet den jeugdigen tijd op te halen, en die gesprekken doen hen, als 't ware, verjongen. Dan, deze verbeelding houdt weldra op, en maakt plaats voor het ophalen van de min of meer treffende gebreken van den ouden dag.

Soms doen er zich voor bejaarden gelegenheden op, die den geest als 't ware opwinden, wanneer zij de proeve nemen om jeugdiger zich te vertoonen dan zij met de daad zijn. Veelal vruchtelooze pogingen. Te midden van dezelve doen zich de zwakheden des ouderdoms gevoelen, en herinneren op de overtuigendste wijze, dat de ouderdom dwaasselijk handelt met de rol van jeugdiger jaren te willen spelen.

De vraag, wanneer een Man oud wordt of oud mag heeten, is veelmalen gedaan, dan nog niet ten volle beantwoord, en zal, uit hoofde van de verscheidenheid der gestellen, wel onbeantwoord blijven. Met het schoone Geslacht is het misschien anders gesteld. Althans de voorheen schoone, vrolijke en aardige FLIRTILLA plagt te zeggen, dat eene Vrouw niet geschikt was om ouder dan veertig jaren te worden, en dat zij, indien zij het ongeluk mogt hebben om dat tijdsbestek te overschreden, welligt zou wenschen, dat anderen aan haar leven een einde maakten. Dan, helaas! FLIRTILLA is reeds tien jaren over dit tijdperk henen, en leeft nog, om, als 't ware, de ruïnen van schoonheid te vertoonen, — ruïnen, welke zouden geprezen worden, indien onze smaak voor vrouwelijke schoonheid gelijk stond met dien in de bouwkunde.

In de daad, er leven *oude jonge lieden* en er zijn *oude jonge mannen*. Men treft er, ô tijden! niet weinigen aan, die op hun dertigste jaar, zoo niet vroeger, ten aanzien van alle hunne vermogens, oud zijn, voornamelijk veroorzaakt door de veelvuldigheid en verscheidenheid hunner proefnemingen om vroegtijdige wereldkennis op te *doen bij de beste leermeesteresse*, de Ondervinding! Welk eene droeve vertooning maken zij, in tegenwoordigheid van hen, die wij *oude jonge lieden* noemden, en in vrij gevorderde jaren nog weinig zigtbare teekens van den ouden dag vertoonen, wier oog niet verdonkerd is, wier treden nog welgevestigd zijn. — Het zeggen, dat het *bezwaarlijk valt oud te worden*, is, in zekeren zin, onwaarheid ten opzigte van de *oude jonge lieden*. Dit moge, in vroegeren tijde, het geval geweest zijn; dan het is nu de gemakkelijkste zaak ter wereld. Ieder jongeling, iedere jonge dochter kan thans oud worden. Dan het is eene moeijelijke zaak, die dus oud gewordenen tot bekentenisse daarvan te brengen; en nog moeijelijker, zoo niet volstrekt ondoenlijk, hen weder jong te doen worden.

Met dit alles valt het den meesten dadelijk *ouden* zwaar, zulks te erkennen: hoe zeer zij zulks gevoelen en aan de an-

onloochenbaarste teekens gewaar worden, hooren zij gaarne de taal der vleijerije, die hun jaren jonger toetelt. Die taal behaagt niet alleen de bejaarden onder de Sekse, hoezeer de spiegel haar dagelijks het tegendeel leert, en *Heleen Heleen* niet meer vindt, bij het beschouwen van de toenemende, zoo gaarne weggestrekene rimpelen des voorheen gladden voorhoofds; de Mannen zijn hiervan op verre na niet vrij.

Die afkeer van oud te zijn, of voor oud aangezien te worden, schrijft men doorgaans toe aan hoogmoed; doch deze moge somtijds de oorsprong zijn, dezelve is het niet altoos, maar zulks toe te schrijven aan zekere soort van onbewustheid, welke zich bij den mensch als opdringt. De Ziel klimt met geene gelijke schreden den trap des ouderdoms met het Ligchaam op. 's Levens tijdperk is zoo kort, dat, bij een sterk geheugen en eene levendige verbeelding, elk deel daarvan als 't ware tegenwoordig schijnt. De onschuldige dagen der kindschheid, de woeliger tooneelen der jeugd vertegenwoordigen zich als de dag van gisteren. — De Man, die reeds op den levenstrap vrij verre aan het dalen is, herinnert zich nog levendig, dat hij als een kind werd aangemerkt en door het oudere gedeelte van den kring, waarin hij verkeerde, als zoodanig werd behandeld; hij kan zich niet verbeelden, dat hij, in een zoo kort tijdsbestek, de plaats heeft ingenomen van de eigenste personen, die hem, om zijne jonge jaren, in hunnen kring naauwelijks gedoogden; zijne gezondheid is nog niet afgenomen; zijne Ziel is, om zoo te spreken, jong, en hij kan bezwaarlijk den ouderdom zijns Ligchaams gelooven. — Nog veel sterker moet dit zelfbedrog werken bij de Sekse, wier tijd van bloei en bewonderaars aanlokkende bevalligheden zelden meer dan tien jaren duurt. De overtogt is te kort, de reis te vermakelijk, om haar het oor te doen leenen aan den stuurman, den *Tijd*, die haar aankondigt, dat de vlaag van bewondering en aanbidding reeds voorbij is, en dat het levensschip den oever nader en nader komt.

Dit alles is waarheid. — Maar het geheim is hierin gelegen, dat de *Ziel* met het *Ligchaam* niet in gelijke mate veroudt. Het verzuim van hier op te letten veroorzaakt, mijns bedunkens, althans ik vrees het, de groote bezwaarlijkheid voor zeer velen om te erkennen dat zij oud worden. Dewijl de Zielsvermogens nog in volle kracht zijn, verbeelden zij zich, dat ook die des Ligchaams zoo zullen wezen. Dewijl zij van groote dingen kunnen *spreken*, denken zij ook groote dingen te kunnen *doen*. Dan, helaas! wat kan de Ziel, te dezen opzigte, uitvoeren, nadat de krachten des Ligchaams grootelijks verzwakt zijn? De Ziel moge, als 't ware, een vervrolijkend register wezen van

voorledene gebeurtenissen, maar kan, bij mangel van den vorigen vaardigen medehelper, niets meer van dien aard verrigten.

Wenscht men te weten, wanneer men oud wordt, men ga te rade met hetgene men voelt; men denke niet, wat wij geweest, maar wat wij dadelijk zijn. Na deze raadpleging zullen wij weder oude Mannen en oude Vrouwen zien te voorschijn treden, (schoon zulks aan de laatstgemelde vrij moeijelijk valle) en niemand zal voorwenden jong en sterk te zijn, die deze voorgevens niet kan onderschragen door het dadelijk betoon van gezondheid en sterkte.

Dan, de vraag, wanneer iemand oud worde, komt telkens weder te voorschijn. Ik zal dezelve, ten slotte, zeer kort beantwoorden. Allen weten wij, welk een *eindpaal* aan het menschelijk leven, over het algemeen, gesteld is, en wij kunnen waarnemen, hoe anderen, gelijk men het noemt, hunne jaren dragen. Zulks behooren wij, in de eerste plaats, in acht te nemen, en vervolgens daarbij te bedenken, dat, schoon er uitzonderingen zijn, gelijk men die op alle algemeene regelen aantreft, deze nogtans die regels niet verbreken, en men zich over 't algemeen mag verzekerd houden, dat men, het veertigste jaar achter den rug hebbende, reeds nederdaalt op 's levens trap.

MERKWAARDIGE ANEKDOTE, BETREFFENDE KAREL DEN I, KONING VAN ENGELAND.

GEORGE DE II, bij zijne wederkomst te *Londen*, na den veldslag bij *Dettingen*, konde Lord STAIR bezwaarlijk onder zijne oogen dulden. Hij konde hem niet vergeven, dat hij hem, op eene vrij ernstige wijze, het gevaar vertoond had, welk het *Engelsche* leger dreigde, indien de Koning bij het voornemen bleef om het in den stand te laten, welken het besloeg, en waaruit het, zonder het onvoorzigtig ongeduld des Hertogs VAN GRAMMONT, niet gered ware geworden, zonder volkomen te zijn geslagen. Lord STAIR, die geene mindere fierheid bezat dan ervarenheid in de krijgskunde, des Konings koelheid bemerkt hebbende, en niet gezind de schande eener volkomene ongenade te lijden, ging de wijk nemen naar zijne landgoederen in *Schotland*, toen hij den volgenden brief ontving:

„ Milord!

„ Uwe onversaagdheid is genoeg bekend. Zoudt gij den moed hebben, morgen, in den voornacht, u te laten vinden bij

bij het *Hotel van Sommerset?* Gij zult aldaar een persoon vinden, die, indien gij stout genoeg zijt om hem te volgen, u naar eene niet zeer volkrijke buurt der stad zal geleiden, alwaar iemand, die met groot ongeduld verlangt u te zien, u geheimen zal openbaren, van grooter aanbelang dan gij u kunt verbeelden, en die men niet aan het papier kan vertrouwen. Indien gij vreest, dat men u zoude willen bestelen, neem dan niets van eenige waarde bij u."

Milord STAIR, dezen brief gelezen hebbende, wist niet, wat hij er van denken moest. Was het een strik, die door een heimelijken vijand hem gespannen werd? Of was het eene galanterie, waarvan de heldin het hare zaak rekende, niet bekend te zijn? Dit niettegenstaande besloot hij, ter aangewezene plaatse zich te vervoegen.

Zich van een paar pistolen voorzien, en met zijnen degen gewapend hebbende, vervoegde hij zich aan den ingang van het Hotel van *Sommerset* ter bestemde ure. Een man, zonder een woord te spreken, wenkte hem om hem te volgen. Na bijkans een uur geloopen te hebben, kwamen zij in eene eenzame straat. Zijn leidsman klopte aan de deur van een klein huis, dat weinig aanzien had; de deur werd geopend. „Treed binnen, Milord!" zeide de gids, en de deur werd gesloten. De onversaagde Lord, houdende zijnen degen in de eene, en eene pistool in de andere hand, klom naar boven langs eenen kleinen trap, en trad in eene kamer, die zeer ouderwets gemeubileerd was. „Treed „ nader, Milord!" sprak tot hem eene flaauwe stem, achter uit eene alkove komende: „ gij hebt niets te vreezen; zet „ u neder op dezen stoel, en wij zullen met elkander pra„ ten." — „ Het zij zoo," zeide Lord STAIR; „ maar, zon„ der veel omslags, zeg mij, wat dit misselijk voorval „ beteekene." — „ Een weinig geduld, Milord!" zeide de onbekende; „ leg eerst uwe wapenen af, neem dezen „ stoel, en zie mij aan!" De Lord, verwonderd over dezen toon van gezag, waaraan hij niet gewoon was, nam eene lamp, naderde tot het bed, en stond verzet op het gezigt van een bleeken, mageren grijsaard, met een langen baard, en wiens half gebrokene oogen zich op hem vestigden. „ Zie mij aan, Milord!" hernam de onbekende. „ Gij „ ziet een mensch, wiens gelaatstrekken door ouderdom en te„ genspoed verwoest zijn; die, in het tegenwoordige oogen„ blik, het eenige geluk geniet, welk hij sints vele jaren „ heeft gesmaakt, en die, met verrukkend vermaak, op „ uw gelaat eene gelijkenis ontdekt, die hem hoogstdier„ baar is." Lord STAIR, steeds meer verbaasd, sloeg den grijsaard aandachtig gade, zocht de reden te vinden van verscheiden gemoedsaandoeningen, die hem beroerden, en

zweeg ſtil. „ Buk u," zeide de grijsaard, „ en vat een „ koffertje op, dat onder mijn bed ſtaat. Gij zult er papie„ ren in vinden, die u rijkelijk vergoeden kunnen de ontzag„ gelijke nadeelen, welke de burgerlijke oorlogen aan uwe „ familie veroorzaakt hebben." Zijne Lordſchap vatte het koffertje op, en, het op het bed gezet hebbende: „ In „ deze doos," zeide de grijsaard, „ bevinden zich de koop„ brieven van de drie aanzienlijke landgoederen, welke aan „ uwe voorouders toebehoorden, en zulke echte kwijtbrieven, „ dat, bij uwe komst in *Schotland*, de koopers deze land„ goederen u ſtraks in handen zullen ſtellen. Alle voorzor„ ge is gebruikt, om u geenen tegenſtand te doen ontmoe„ ten." De verbaasdheid des Edelen Lords was ten hoogſten top geklommen, toen hij de ſtukken inzag, *die hem* alle de goederen onbetwistbaar verzekerden, welke *hij* wist dat van ouds aan zijn geſlacht behoord hadden. „ Wie zijt gij," riep hij, „ eerwaardige en weldadige grijs„ aard, aan wien ik meer dan aan mijn eigen vader ver„ ſchuldigd ben? Spreek, bezweer ik u! leer mij den wel„ doener kennen, aan wien ik zoo veel verpligting heb, en „ wiens dagen de hemel ſchijnt verlengd te hebben, om „ hem in mij den teederſten der vrienden en den dankbaar„ ſten der menſchen te doen vinden." — „ Houd op, waarde „ Lord!" ſprak de grijsaard; „ mijne zwakheid is tegen zulk een „ geſprek niet meer beſtand. Neem dit koffertje, en zeg een „ eeuwig vaarwel aan eenen ongelukkigen, die zich *minder* „ ongelukkig gevoelt, na het vermaak gehad te hebben „ van u in zijne armen te drukken." — „ Wie gij ook zijt," hernam Milord STAIR, „ en welke redenen gij ook moogt „ hebben om uwen naam te verzwijgen, zoudt gij wreed ge„ noeg zijn, mij te verpligten, om u te gehoorzamen? Kan „ ik u verlaten in den toeſtand, in welken gij u bevindt, zon„ der hulp, zonder vriend, en aldus *van alles verſtoken?"* — „ Zwijg, Milord!" zeide de onbekende; „ met vermaak „ ontdek ik in u deze edelmoedige gevoelens; maar weet, „ dat uw vriend, omdat ik u dien naam waardig ſchijn te „ wezen, hoe ongelukkig hij ook zij, in andere opzigten, „ nogtans boven behoefte zeer verre is verheven. Indien „ gij, derhalve, mij wilt verpligten, verlaat mij op ſtaanden „ voet. Doe nog meer, en ik acht mij geregtigd, dit te „ eiſchen. Zweer mij, niet wederom hier te zullen komen, „ immers niet ten zij ik om u zende." Milord STAIR, uit dezen beſlisſenden toon beſluitende, dat de grijsaard niet wilde afgewezen worden, beſloot hem te gehoorzamen. Hij nam het koffertje, omhelsde zijnen weldoener, en verliet hem met tranen in de oogen.

Lord STAIR, in zijne woning teruggekeerd, opende het koffertje, en vond er eene menigte papieren in, die hem

van

van groot nut konden wezen. 's Anderendaags, zoo als hij zich gereed maakte, ondanks zijne belofte, naar den grijsaard terug te keeren, deed een brief, met zijn eigen wapen verzegeld, en onderteekend: GEORGE STAIR, hem van besluit veranderen. De brief was van den volgenden inhoud:

„ Tracht niet, mij te komen zien, mijn waarde Lord! gij zoudt mij niet meer vinden. Indien het noodig geweest ware, u te ontdekken dat ik uw grootvader ben, dien men meent lang dood te zijn, zoude ik uws weldoeners naam voor u niet verzwegen hebben. Maar de gevolgen, welke ik voorzag te moeten ontstaan uit een tooneel, bekwaam om in mij de levendigste aandoeningen te verwekken, en de zekerheid, welke ik bezit, dat de staat van zwakheid, waarin ik mij bevinde, mij niet zoude veroorloven om hetzelve te verduren, hebben mij moeten weerhouden van aan uwe nieuwsgierigheid te voldoen, en u bijzonderheden te openbaren, die, in stede van u eenen voorzaat te vertoonen, uwer liefde en uws eerbieds waardig, u niets voor oogen zouden gesteld hebben dan eenen ellendeling, een monster, minder geschikt om u medelijden dan afgrijzen in te boezemen.

„ Mijn vader stierf, weinige maanden na mijne geboorte; mijne moeder volgde hem welhaast in het graf. Ik werd overgelaten aan de zorge eener tante, mijn vaders zuster, die mij met zoo veel teederheids opvoedde, dat ik, tot heden toe, het herdenken aan hare goedheid in mijn hart bewaar, hoewel zij de oorzaak der gruweldaad is, welke ik gepleegd heb. Ik was naauwelijks zeventien jaren oud, toen ik, vol van verontwaardiging, op het gezigt van mijne medeburgers, tegen hunnen Vorst gewapend, het besluit nam, Koning KAREL DEN I mijn persoon, mijne bezittingen en mijnen degen te gaan aanbieden. Maar hoe groot was mijne verbaasdheid, toen ik, mijn voornemen aan mijne tante hebbende medegedeeld, haar sidderende de handen hemelwaarts zag heffen, en met eene soort van afgrijzen mij aanzien! Even verbaasd als geroerd, vraagde ik haar met aandrang naar de reden der gemoedsontroering, in welke ik haar zag. „ Gij noodzaakt mij," sprak zij, in tranen zwemmende, „ de reden daarvan u te zeggen. Wel nu! weet dan, dat „ die Vorst, welken gij zoo ongeduldig verlangt te dienen, „ de bewerker van mijne schande en van uw vaders dood „ is. Ik was ongeveer vijftien jaren oud, en eene der hofdames der Koningin, moeder van dien Vorst, toen de „ ellendige, mijne jeugd en ligtgeloovigheid misbruikende, „ ondernam mij te verleiden. Hij verbond zich aan mij „ door de heiligste eeden. Ik bezweek, en mijn verderf „ was volkomen. . . . Kort daarna vertrok die trouwelooze „ Vorst naar *Spanje*, in de hoop van aldaar met de Infante

„ in het huwelijk te treden. Ik ware te schande geweest, „ indien uw vader niet te *Londen* gekomen ware; ik vond „ mij genoodzaakt, mijn ongeluk aan hem te vertrouwen, „ en de gevolgen, die er uit ontstaan zouden. Die waarde „ broeder, levendig begaan met mijne verlegenheid, ver- „ voegde zich bij de Koningin, en verkreeg van haar ver- „ lof om mij met zich te nemen. Ik begaf mij naar een „ zijner landgoederen bij *Edinburg*, alwaar ik mijn verblijf „ hield, tot dat ik hersteld was. — Helaas!" vervolgde mijne tante, „ ik was ongelukkig genoeg, hem niet „ weder te zien. Het hartzeer, welk mijn misslag hem „ veroorzaakte, voerde hem in het graf. Zijne waardige „ echtgenoote, die u ter wereld bragt, konde hem niet „ overleven; zij overleed eene maand na hem. — Deze, „ mijn waarde neef!" voegde mijne tante er nevens, „ zijn „ de treurige en verborgene redenen, die mij hebben doen „ besluiten, een afgezonderd leven te leiden. Gij zijt de „ éénige, aan wien ik ooit die redenen verhaald heb. Be- „ denk na dit alles, mijn vriend, of gij uwe bezittingen en „ uw leven ten beste moet geven aan hem, die uw huis „ met schande overladen, uwen vader en uwe moeder den „ dood gedaan heeft, en mijn hart met eeuwige wroeging „ heeft vervuld." — „ Neen!" riep ik, „ neen, dat niet! „ De rampzalige is niet waardig dat hij leve, en ik zweer „ bij God, dat hij door mijne hand zal sterven." — Thans u te melden, Milord! welke middelen ik te werk stelde om mijn oogmerk te bereiken, hoezeer mijne telkens toenemende woede mijn plan van wraakzucht telkens verfijnde, en wat ik al beproefde om mijnen vervloekten eed gestand te doen; de verscheurende knagingen u te schilderen, die sedert mijnen geest geschokt hebben: eene taak ware deze, die mijne krachten te boven gaat. Het zij u genoeg te weten, om u van mij even grooten afschuw te doen hebben als ik van mijzelven heb, dat „ de man, achter een masker verborgen, die, op het schavot, den ongelukkigen „ KAREL DEN I het hoofd van den romp sloeg, niemand anders was, dan uw onwaardige en te misdadige grootvader, GEORGE STAIR."

Tusschen het jaar 1649, in welks begin KAREL DE I onthalsd werd, en den slag bij *Dettingen*, in 1743, is een tijdverloop van vier-en-negentig jaren. Ondersteld zijnde, dat *Sir* GEORGE STAIR twintig jaren oud was, toen hij deze daad pleegde, zoude hij, in den jare 1743, den ouderdom van honderdveertien jaren bereikt hebben.

De ongenoemde verhaler van deze Anekdote voegt er nevens, dat, hoe groot ook Lord STAIR's verbaasdheid en ontroering, na het lezen van dezen brief, waren, hij, op staanden voet, iemand naar de straat en de woning zond, al-

alwaar hij zijnen grootvader had gezien; doch dat men er niemand had gevonden. Al wat men in de buurt konde ontdekken, was, dat dit huis eerst sedert acht dagen was bewoond; dat 's avonds te voren de bedienden het hadden verlaten, en het gemeubileerd hadden gelaten zoo als hij het had gezien; en eindelijk, dat men niet wist, van wien het gehuurd was, als bevindende zich de eigenaar sedert lang in *Amerika*.

SCHRAAPZUCHT DER TURKSCHE PACHAS.

Het geval, hier bedoeld, en door eene geloofwaardige pen verhaald, viel voor, nu weinig meer dan een jaar of zes verleden. In een dorp, *St. Paulus* genaamd, in *Morea*, een gedeelte van het hedendaagsche *Griekenland*, woonden man en vrouw, Christenen tot het *Grieksche* Kerkgenootschap behoorende. Vroeg stierven zij beiden, een eenig kind, eene dochter, nalatende, en deze in het bezit van een niet onaanzienlijk kapitaal. Hare bloedverwanten, onder wier voogdij zij stond, zonden haar naar *Konstantinopel*, om er, volgens haren staat, te worden opgevoed. Op haar achttiende jaar keerde zij naar haar dorp terug. Zij sprak *Turksch*, *Italiaansch* en *Fransch*; en wanneer er vreemdelingen door *St. Paulus* trokken, ontving zij dezelve met eene beschaafdheid, die hare deugd verdacht maakte. De voornaamste boeren kwamen bij elkander. Na omtrent het gedrag van het ouderlooze meisje onderzoek gedaan te hebben, besloten zij, zich te ontdoen van een voorwerp, welk hun dorp schandvlekte. Al aanstonds bragten zij de somme bijeen, in *Turkije* voor den moord van eenen Christen vastgesteld; vervolgens kwamen zij bij nacht in huis bij de jonge dochter en maakten haar af, waarna een persoon, die op het berigt van haar ombrengen wachtte, aan den Pacha den prijs des bloeds ging brengen. Hetgene alle de *Grieken* te *St. Paulus* de hoofden deed opsteken, was niet de snoodheid des gruwelstuks, maar des Pacha's schraapzucht; want deze, die insgelijks in den moord niets bedenkelijks vond, en verklaarde, de bepaalde somme voor een gewonen moord te hebben ontvangen, merkte, echter, aan, dat de schoonheid, de jeugd, de kunde en het reizen van het weeskind hem, Pacha van *Morea*, regtmatige aanspraak op schadeloosstelling gaven. Diensvolgens zond zijne Heerschap dien zelfden dag twee Janitsaren om eene nieuwe belasting te vorderen.

KRIJGS-

KRIJGSLIST VAN DEN OUDEN TIJD.

Toen *Angoulême* in 1346 door de *Franschen*, onder de bevelen van den HERTOG VAN NORMANDIE, werd belegerd, en de Bevelhebber van de plaats, *Lord* NORWICH, zag, dat hij tot de uiterste engte gebragt was en zich met de bezetting spoedig gevangen zoude moeten geven, deed deze aan den eerstgenoemden het verzoek tot eene *wapenschorsing, alleen voor den volgenden dag*, waarop het feest van de H. Maagd inviel, voor welke de Hertog en de Lord beide eenen grooten eerbied hadden. Men kwam omtrent de wapenschorsing overeen. 's Anderen daags trok de bezetting met al hare pakkaadje uit. De *Franschen*, dit bemerkende, vatteden de wapens op; doch NORWICH zond iemand aan den Hertog, om hem te verzoeken, dat hij zich zijner verbindtenisse wilde herinneren. *Ik zie*, zeide de Hertog, *dat hij mij gefopt heeft; doch laten wij ons vergenoegen, dat wij de plaats in onze magt hebben.*

ZONDERLING GEBRUIK, TE ZURICH, OMTRENT ECHTGENOOTEN, DIE VAN ELKANDER WILLEN SCHEIDEN.

Te *Zurich* grijpt een gebruik stand, 't geen de *Zurichers* waarschijnlijk van de wijsheid hunner Voorvaderen hebben overgenomen. Wanneer getrouwde lieden, ondanks de vermaningen om bij elkander te blijven, volharden in de betuigde begeerte ter Echtscheidinge, worden zij, voor den tijd van eenige weken, in ééne kamer op het *Raadhuis* gebragt. In dezelve is ééne kleine bedstede, één stoel en ééne tafel. Het eten wordt opgebragt in ééne schotel, met één tafelbord, één mes, één lepel en één vork.

Verandering van plaats, onthouding, en de gemeenschap, welke ontstaat uit de noodzakelijkheid om elkander te helpen, hebben menigmaal, eer de tijd, ter beproevinge bestemd, verstreken was, de dus opgeslotenen zoo zeer met elkander bevredigd, dat zij alle gedachten, om te scheiden, lieten varen, en, tot dat de dood hen scheidde, vreedzaam met elkander leefden.

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

INHOUD:

AL-

en

Surr,

Wei-

Y.

Z.

